

Professional development of the teacher in the light of European integration processes

Професійний розвиток педагога в світлі
євроінтеграційних процесів

Edited by prof. Tsvetkova Hanna

За наук. ред. проф. Ганни Цветкової

Inter
GING

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet über <http://dnb.dnb.de> abrufbar.

Bibliographic information published by the Deutsche Nationalbibliothek

The Deutsche Nationalbibliothek lists this publication in the Deutsche Nationalbibliografie; detailed bibliographic data are available on the Internet at <http://dnb.dnb.de> .

Information bibliographique de la Deutsche Nationalbibliothek

La Deutsche Nationalbibliothek a répertorié cette publication dans la Deutsche Nationalbibliografie; les données bibliographiques détaillées peuvent être consultées sur Internet à l'adresse <http://dnb.dnb.de> .

Informazione bibliografica della Deutsche Nationalbibliothek

La Deutsche Nationalbibliothek registra questa pubblicazione nella Deutsche Nationalbibliografie; dettagliati dati bibliografici sono disponibili in internet in <http://dnb.dnb.de> .

Библиографическая информация Немецкой Национальной Библиотеки

Немецкая Национальная Библиотека вносит эту публикацию в Немецкую национальную библиографию; подробные библиографические данные можно найти в интернете на странице: <http://dnb.dnb.de> .

Información bibliográfica de la Deutsche Nationalbibliothek

La Deutsche Nationalbibliothek recoge esta publicación en la Deutsche Nationalbibliografie. Los datos bibliográficos están disponibles en la dirección de Internet <http://dnb.dnb.de> .

Professional development of the teacher in the light of European integration processes

**Професійний розвиток педагога в світлі євроінтеграційних
процесів**

Edited by prof. Hanna Tsvetkova

За наукової редакцією професора Ганни Цвєткової

Монографія

Hameln, 2019

Inter
GING

ISBN 978-3-946407-07-2

(e-book)

<https://doi.org/10.192219/978-3-946407-07-2>

УДК 378.147:37.011.3-051

П

**Рекомендовано до друку вченою радою Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгманова
(протокол № 14 від 5 червня 2019 року)**

Професійний розвиток педагога в світлі євроінтеграційних процесів: колективна
монографія / за наук. ред. проф. Цвєткової Ганни – Hameln : InterGING, 2019. – 557 с.

Professional development of the teacher in the light of European integration processes:
collective monograph / in the sciences. edit prof. Tsvetkova Hanna - Hameln: InterGING,
2019. – 557 с.

Науковий редактор – Цвєткова Ганна – доктор педагогічних наук, професор (НПУ
імені М.П. Драгманова, м. Київ, Україна).

Технічний редактор – Дроздова Діана – кандидат психологічних наук, викладач
(НПУ імені М.П. Драгманова, м. Київ, Україна).

Рецензенти:

Бех Іван Дмитрович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік)
НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України;

Набока Ольга Георгіївна – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Стрельников Віктор Юрійович – доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського

Монографія вміщує чотири розділи, кожен із яких висвітлює актуальну педагогічну проблему
сучасної педагогічної освіти: підготовка майбутніх педагогів у світлі євроінтеграційних спрямувань;
досвід європейських країн у підготовці педагогів; феномен дитинства та взаємодія з родиною в
сучасному освітньому просторі; особистість в інноваційному просторі професійного розвитку. Видання
адресоване ученим-дослідникам, вихователям, учителям-практикам, науковцям-початківцям і всім
небайдужим до проблем дитинства, сучасного батьківства, розвитку освіти України в часи її сутнісного
реформування, переносу навчальних пріоритетів, зміни освітньої парадигми, поступової адаптації до
вимог сучасного суспільства.

The monograph contains four sections, each of which highlights the current pedagogical problem of
modern pedagogical education: preparation of future teachers in the light of European integration goals; the
experience of European countries in the training of teachers; the phenomenon of childhood and interaction with
family in the modern educational space; personality in the innovative space of professional development. The
publication is addressed to researchers, educators, teachers-practitioners, novice scientists and everyone
who is indifferent to the problems of childhood, modern parenthood, the development of Ukraine's education in
the time of its essential reformation, the transfer of educational priorities, changes in the educational paradigm,
gradual adaptation to the requirements of modern society.

Co-authors: Hanna Tsvietkova, Ellina Panasenko, Irina Voityuk, Olena Matviienko, Ganna Bielienka, Kateryna Volynets, Yulia Volynets, Nadiya Stadnik, Nataliia Myskova, Mariia Pochynkova, Svetlana Yalanska, Iryna Kohut, Maksym Rohanov, Tamara Otroshko, Elena Sas, Raisa Shulyhina, Irina Lysakova, Liubov Kanishevskaya, Natalia Vyshnivska, Iryna Volovenko, Natalia Andrushchenko, Liudmila Priymenko, Larysa Zdanevych, Nataliia Melnyk, Sopiia Dovbnia, Olga Reypolskaya, Victoriya Marshicka, Alla Chagovets, Marina Roganova, Iryna Aprielieva, Tamara Pirozhenko, OlenaKhartman, Lyudmila Smalyus, Natalia Shavrovska, Oksana Babakina, Valentyna Lytvyn, Tetiana Aliexieienko, Ludmila Gonchar, Svitlana Bulavenko, Christina Shaparenko, Diana Drozdova, Svitlana Repetiy, Victoria Galchenko.

Veröffentlicht im InterGING Verlag, Hameln, Deutschland, Mai 2019

Inhaber Marina Kisiliuk

Umschlagbild: <https://pixabay.com>

Umschlaggestaltung: M.Kisiliuk

Korrektur: D.Drozdova

Published in Germany

©The Editor(s) (if applicable) and The Author(s) co-authors 2019, Januar 2019. This book is an open access publication. Open Access This book is licensed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, as long as you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license and indicate if changes were made. The images or other third party material in this book are included in the book's Creative Commons license, unless indicated otherwise in a credit line to the material. If material is not included in the book's Creative Commons license and your intended use is not permitted by statutory regulation or exceeds the permitted use, you will need to obtain permission directly from the copyright holder. The use of general descriptive names, registered names, trademarks, service marks, etc. in this publication does not imply, even in the absence of a specific statement, that such names are exempt from the relevant protective laws and regulations and therefore free for general use. The publisher, the authors and the editors are safe to assume that the advice and information in this book are believed to be true and accurate at the date of publication. Neither the publisher nor the authors or the editors give a warranty, express or implied, with respect to the material contained herein or for any errors or omissions that may have been made. The publisher remains neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright © 2019 by InterGING

Sonnenbrink 20, 31789 Hameln, Germany

www.intergingpublishing.wordpress.com

Copyright © 2019 by Prof., PhD. Hanna Tsvetkova

ПЕРЕДМОВА

У процесі глобальних продуктивних перетворень, євроінтеграційних спрямувань, що відбуваються в українській державі, виняткового значення набуває якісна національна вища освіта, яка має виховувати інноваційну особистість, громадянина України і світу з планетарним мисленням, спроможну до постійного ціннісного професійного зростання, спілкування з іншими культурами, духовного перетворення дійсності.

Переосмислення професійної й духовної місії педагога, вихователя, вчителя, які є прикладом української елітарності, носієм культурно-історичної пам'яті етносу й інтелектуальним творцем суспільства, актуалізує необхідність модернізації теоретико-методичних засад професійної підготовки та питання професійного самовдосконалення у закладах освіти. Саме від креативності ціннісно-культурного світогляду, готовності й здатності педагога досягати професійних вершин значною мірою залежить формування цілісної особистості, яка буде визначати майбутнє української освіти та стратегію національного розвитку. Професійний розвиток педагога передбачає забезпечення особистісного зростання кожного викладача і студента з урахуванням їхніх потреб, здібностей, індивідуального маршруту професійного шляху; розширення індивідуального простору самовдосконалення.

У колективній монографії «Професійний розвиток педагога в світлі євроінтеграційних процесів» вміщені наукові статті науковців, знаних фахівців з питань професійного самовдосконалення, методології, теорії та практики підготовки майбутніх педагогів, професійного розвитку, інноваційних методів навчання, аналізу досвіду європейських країн з підготовки фахівців педагогічного профілю, взаємодії з сучасною родиною, цінностей сучасного дитинства.

Монографія вміщує чотири розділи, кожен із яких висвітлює актуальну педагогічну проблему сучасної педагогічної освіти: підготовка майбутніх педагогів у світлі євроінтеграційних спрямувань; досвід європейських країн у підготовці педагогів; феномен дитинства та взаємодія з родиною в сучасному освітньому просторі; особистість в інноваційному просторі професійного розвитку.

Презентована монографія ґрунтується на тенденціях розвитку сучасної вищої освіти: гуманізації та гуманітаризації; пріоритетності морально-духовного саморозвитку педагога; активного впровадження викладачем інноваційних, інтерактивних форм в освітній процес закладу вищої освіти, що передбачає переорієнтацію всього науково-педагогічного складу на духовну взаємодію зі студентом, через створення позитивної корпоративної культури, засобами тренінгових технологій, насичення змісту дисциплін концепціями саморозвитку, що формує новий зміст системи професійної підготовки в цілому.

Видання адресоване ученим-дослідникам, вихователям, учителям-практикам, науковцям-початківцям і всім небайдужим до проблем дитинства, сучасного батьківства, розвитку освіти України в часи її сутнісного реформування, переносу навчальних пріоритетів, зміни освітньої парадигми, поступової адаптації до вимог сучасного суспільства.

PREFACE

In the process of global productive transformation, European integration trends taking place in the Ukrainian state, the qualitative national higher education, which has to educate an innovative personality, a citizen of Ukraine and the world with planetary thinking capable of constant value-added professional growth, communication with other cultures, spiritual transformation of reality.

The rethinking of the professional and spiritual mission of a teacher, educator and teacher, which is an example of Ukrainian elitism, the bearer of the cultural and historical memory of an ethnic group and intellectual creator of society, actualizes the need for modernization of theoretical and methodological principles of professional training and the issue of professional self-improvement in educational institutions.

It is from the creativity of the value-cultural outlook, the willingness and ability of the teacher to reach the professional heights, to a large extent, the formation of a holistic personality that will determine the future of Ukrainian education and the strategy of national development.

Professional development of the teacher assumes the personal growth of each teacher and student, taking into account their needs, abilities, individual route of the professional way; extension of the individual self-improvement space.

The collective monograph "Professional Development of a Teacher in the Light of European Integration Processes" contains scientific articles of scientists, well-known experts on professional self-improvement, methodology, theory and practice of training future educators, professional development, innovative teaching methods, analysis of the experience of European countries in the training of specialists in the pedagogical profile, interaction with the modern family, values of modern childhood.

The monograph contains four sections, each of which highlights the current pedagogical problem of modern pedagogical education: preparation of future teachers in the light of European integration goals; experience of European countries in the training of teachers; the phenomenon of childhood and interaction with family in the modern educational space; personality in the innovative space of professional development.

The presented monograph is based on trends in the development of modern higher education: humanization and humanization; the prerequisite for moral and spiritual self-development of the teacher; the active introduction by the teacher of the innovative, interactive forms in the educational process of the institution of higher education, envisaging the reorientation of the whole scientific and pedagogical composition to the spiritual interaction with the student, through the creation of a positive corporate culture, the means of training technologies, saturation of the contents of disciplines with the concepts

of self-development, forming the new content of the system of professional training as a whole.

The publication is addressed to researchers, educators, teachers-practitioners, novice scientists and everyone who is indifferent to the problems of childhood, modern parenthood, the development of Ukraine's education in the time of its essential reformation, the transfer of educational priorities, changes in the educational paradigm, gradual adaptation to the requirements of modern society.

РОЗДІЛ І. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ СПРЯМУВАНЬ: РЕФЛЕКСІЇ СЬОГОДЕННЯ

CONCEPT PROFESSIONAL PREPARATION FOR SPECIALISTS MASTERS "PRESCHOOL EDUCATION"

Hanna Tsvietkova

doctor of pedagogical sciences, professor, head of the chair of pedagogy and
psychology of preschool education and children's creativity

National Pedagogical University named after MP Drahomanov

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-1556-4856

tsvetkova1271@gmail.com

Ellina Panasenko

doctor of pedagogical sciences, professor, head of the department
of practical psychology

State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University",

Donetsk region, Slavyansk, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-6787-0129

ellinapanasenko@ukr.net

Irina Voityuk

Senior Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool
Education and Children's Creativity

National Pedagogical University named after MP Drahomanov

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-7615-1812

irina_voityuk@ukr.net

Abstract. The research reveals the conceptual principles of perfection, harmonization of professional training of masters of the specialty "Preschool education" in accordance with the needs of the present on the basis of post-classical methodology by creating creative-developing educational space at a higher education establishment. The concept of professional training of masters of the specialty "Preschool education" is studied as a dynamic, continuous, axiological, acme-synergetic, personally oriented process, specially organized in high school, in which the professional formation and development of the future professional of a higher school is carried out, the step-by-step acquisition and multiplication of competences "self "

It is determined that the methodological principles of professional training of masters of the specialty "Preschool education" are the interaction of basic general-academic archeological, axiological, synergetic, systemic, competence-based approaches on the basis of system-structural analysis; on the formation of the competencies necessary for successful professional self-realization. The regularities, scientific approaches and principles of the concept of professional training of masters of the specialty "Preschool education" are characterized. The formula for upgrading the professional training of masters of the specialty "Preschool education" and the results of the modernized training system of future specialists are determined.

Key words: concept of vocational training; readiness for professional activity; professional training of the master of specialty "Preschool education"; regularities, principles, professional training; creative-developing educational space.

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА»

Ганна Цвєткова

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і
психології дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-1556-4856

tsvetkova1271@gmail.com

Елліна Панасенко

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної
психології

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний
педагогічний університет», Донецька область, м. Слов'янськ, Україна

ORCID ID 0000-0002-6787-0129

ellinapanasenko@ukr.net

Ірина Войтюк

старший викладач кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти та
дитячої творчості м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-7615-1812

irina_voituk@ukr.net

Анотація. У дослідженні розкрито концептуальні засади вдосконалення, гармонізації професійної підготовки магістрів спеціальності «Дошкільна освіта» відповідно до потреб сьогодення на ґрунті постнекласичної методології шляхом створення креативно-розвивального освітнього простору у закладі вищої освіти. Концепція професійної підготовки магістрів спеціальності «Дошкільна освіта» потрактовано як спеціально організований у вищій школі динамічний, неперервний, аксіологічний, акме-синергетичний, особистісно зорієнтований процес, в умовах якого здійснюється професійне становлення та розвиток майбутнього професіонала вищої школи, поетапне набуття й примноження компетенцій „самості”. Визначено, що методологічними засадами професійної підготовки магістрів спеціальності «Дошкільна освіта» є взаємодія основних загальнонаукових акмеологічного, аксіологічного, синергетичного, системного, компетентнісного підходів на засадах системно-структурного аналізу; на формуванні компетентностей необхідних для успішної професійної самореалізації. Схарактеризовано закономірності, наукові підходи та принципи концепції професійної підготовки магістрів спеціальності «Дошкільна освіта». Розкрито формулу модернізації професійної підготовки магістрів спеціальності «Дошкільна освіта» та визначені результати модернізованої системи підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: концепція професійної підготовки; готовність до професійної діяльності; професійна підготовка магістра спеціальності «Дошкільна освіта»;

закономірності, принципи, професійної підготовки; креативно-розвивальний освітній простір.

Relevance of research. According to expert estimates, the most demanded competencies by 2020 will be the ability to study throughout life, think critically, set goals and achieve them, work in a team, communicate in a multicultural environment, and develop emotional intelligence. The urgency and expediency of the concept is due to the need to modernize the process of professional training of future specialists in the specialty "Preschool Education" in order to ensure a holistic renovation and bring it in line with those changes taking place in the social, political, economic, cultural space of Ukraine, taking into account world trends, as well the introduction of a strategy for the proactive development of personality. A new understanding of the role of educator (a professional oriented in scientific achievements, in innovations in psychological and pedagogical science, has different technologies of teaching, education and development of children, capable of self-development, self-improvement, self-modeling and self-design in various spheres of life) necessitates the specification of methodological, theoretical -methodological basis of professional training of the future specialist. Studying the practice of the work of preschool education educators and their training in higher education institutions makes it possible to indicate that there is a gap between the traditional understanding of the function of a higher educational institution and contemporary notions of training, professionalism, professional competence, professional acme, the development of archeological qualities of the future educator institution of preschool education; between the need for introduction of new educational services in pre-school establishments and the lack of appropriate specialists with appropriate qualifications.

Analysis of recent research and publications. The fundamental theoretical foundations of the concept are the works of Ukrainian and foreign scholars in the writings, namely: the philosophy of continuing education (V. Andrushchenko, O. Bazuluk, V. Bekh, I. Bondarevich, B. Gershunsky, E. Gusinsky, I. Zyazyun, V. Kremena, V. Terticheskaya, etc.); analysis of the

problem of man as a subject of personal development is represented in the studios of K. Abulkhanova-Slavsk, M. Boryshevsky, A. Brushlinsky, V. Molyako and others. Some problems of the formation and development of personality in the process of preparation for professional activity and directly in its process are highlighted in the researches of B. Ananiev, I. Bekh, N. Bityanova, O. Bodalova, O. Bondarchuk, L. Vygotsky, O. Leontiev, V. Lefterov, V. Maralov, S. Rubinstein, D. Uznadze and others. Problems of professional training for the system of preschool education are L. Artemov, G. Bilenko, A. Bogush, N. Gavrish, L. Zagorodnya, I. Lutsenko, M. Mashovets, T. Ponimanska, S. Popichenko and others.

Formulating the goals of the article. The purpose of the study is to uncover theoretical, methodological and practical principles for improvement, harmonization of the professional training of masters of the specialty "Preschool education" in accordance with the needs of the present on the basis of post-classical methodology by creating a creative-developing educational space at a higher education institution.

Research results. Reforming the system of higher education, choosing a European vector of development requires an individual self-improvement strategy and a teacher, and a master's degree in the specialty "Preschool education," the disclosure of the internal potential of self-development, gaining experience of innovative pedagogical activity, mastering the individual style, the competences of the "self" master as an subject of the educational process.

The substantiation of the concept of professional training of masters of the specialty "Preschool education" includes an analysis of the following main definitions: "readiness for professional activity"; "professional training".

The definition of "readiness" is fully represented in psychological and pedagogical theory and practice. Thus, the work of V. Koziev, G. Kostyuk, A. Linenko, N. Maksymchuk, S. Nikolaenko, is devoted to the formation of psychological readiness for pedagogical activity, emphasizing the process of

forming the professional qualities of the teacher N. Kichuk, G. Nagorn, V. Slastonin, O. Shcherbakov.

The diversity of views on readiness reflects an ambiguous understanding of the category presented. Readiness as a tumor of self is considered by V. Vainol, S. Vershlovsky, F. Honobolin, V. Kruteckij, N. Kuzmina, G. Sukhobaska; as a setting that reflects the orientation of the individual to perform a particular activity, are treated by M. Dyachenko, L. Kandybovich, V. Slastonin, D. Uznadze; as the necessary condition for the training of future teachers for teaching - E. Barbina, I. Bogdanova, I. Isaev, M. Kobzev, A. Pekhot, V. Semichenko, V. Slastonin, A. Suschenko, L. Khomich, N. Cherv ' yes; as the optimal working condition, in which the essential human forces are most fully disclosed and realized (A. Derkach, M. Dyachenko, L. Kandybovich).

As we see, readiness for self-improvement is largely determined by a certain activity and its own subject activity in relation to the direction of development and the possibilities of making changes that are rapidly unfolding in the modern world, the aspiration of man to the constant preservation and development of spiritual foundations. In general, on the basis of theoretical analysis of literature, we can conclude that the readiness of masters of the specialty "Preschool education" for professional activity is a conscious state of the person with an orientation towards professional goals, based on individual values, developed spirituality and professional-spiritual orientation; understanding of self-development as a way to realize the completeness of the teacher's personality, the highest value and vital needs.

Readiness from a theoretical perspective is characterized diversely: it may be, according to M. Dyachenko, L. Kandybovich, underestimated, overestimated, elevated, temporal. As productive and low-productive readiness is considered by N. Kuzmina [5], I. Sergeev [7]. The readiness of the masters of the specialty "Preschool education" for professional activity, in our opinion, is characterized by sustained pedagogical motivation, as well as productivity that leads to success in pedagogical activity. That is, the success, the effectiveness of

the professional activity of the future teacher is directly related to willingness to abandon previous intentions, achieved results, unproductive efforts. The more productive the future specialist of a higher school prepares for the professional activity, the more intensive the processes of self-development proceed. That is, the optimum state of readiness of the master of specialty "Preschool education" for professional activity is at the crossroads of the personal potential of the master's degree with the potential of pedagogical activity.

A future specialist puts his unique individual path in real pedagogical activity. We recall the famous S. Rubinstein [6], who believed that the scale of the individual is related to the goals that the subject sets himself. Readiness for professional activity is formed even while studying at a higher education institution, reflecting the degree of the process of professional formation, which is due to its discrete stages, which form the sequence of qualitative changes in professional consciousness and activities in the form of professional "I" in the reflection, functions and technologies of their use (M. Boritko) [1].

The concept of "professional training" by A. Semenova is defined through the educational space that "... is a dynamic unity of its subjects and relations, and vocational training is the process of a consistent change in the relations of the student and teacher with the educational environment, a peculiar" path "of the subjects of the educational process in the educational space, which is an individual educational route, which determines the direction of the subject's movement in the educational space to the goal. " [8, p. 218].

An interesting view on the professional training of masters demonstrates N. Batechko, who believes that the latter is "... an open, non-linear social-pedagogical system, which links the formation of the basic components of the professional pedagogical competence of future educators, the content, forms and methods of the educational process and provides its integrity. In this case, the training of future high school teachers in a master's degree should be based on the principles of acme-energy, and the methodology of the preparation process - on the positions of acmeological and synergetic studies of complex open

systems and the priority of personal structures of consciousness in shaping the experience of the master's self-organization and the leading role of professional self-education, professional self-development , professional self-improvement during his formation as a teacher of a higher educational establishment "[2, p. 268].

I. Dichkivskaya reveals as an ordered set of interrelated elements (goals, methodological approaches, components, stages of implementation, criteria and results), representing the general scientific-methodical system, the professional training of future educators for innovation activity [3, p. 274]. The synthesized definition of professional training in the interpretation of L. Zdanevich has a practical orientation. In her understanding, professional training is the preparation of "... which integrates the fundamental knowledge with the use of an optimal combination of professionally oriented technologies, forms and methods of learning that provides not only the formation of universal and professional competencies, professional mobility and the ability to professional self-development and self-improvement, as well as innovation and creativity "[4, p. 23].

The concept of professional training of masters of the specialty "Preschool education" is based on the understanding of the latter as a dynamic, continuous, axiological, acme-synergetic, personally oriented process specially organized at the higher school, in which the professional formation and development of the future professional of the higher school is carried out, the step-by-step acquisition and multiplication of the competencies of "self".

The methodological principles of professional training of masters of the specialty "Preschool education" are the interaction of basic general-academic archeological, axiological, synergetic, systemic, competence-based approaches on the basis of system-structural analysis; on the formation of the competencies necessary for successful professional self-realization.

Laws, scientific approaches and principles of the concept of professional training of masters of the specialty "Preschool education"

Regularities	Approaches and principles
1	2
<p>Humanization – the professional training of masters is based on humanistic values, has a long-term effect, which is observed in the future and is consistent with its results on the part of the norms of universal morality: the change in the hierarchy of values is directly related to the non-violent way of changing the value orientations of the future specialist with the preservation of his subjectivity and the possibilities of self-development of the individual in modern conditions</p>	<p>APSIIOLOGICAL APPROACH:</p> <ul style="list-style-type: none"> – the ability to navigate the field of higher values and determine them (D. Leontiev). Moreover, this field of values, a dynamic moral-spiritual reality, the person who strives for the ideal; – the law of increasing the spiritual professional excellence of the teacher (I. Bekh), capable of self-awareness and reflexive regulation; – the differentiation of the inner world, that is built hierarchy of value orientations that make up the meaning of "I" in the aggregate of professional qualities, abilities, experiences on the basis of self-observation (introspection) and reflection (analysis of personal actions and actions).
<p>The priority of self-development and self-realization of the personality of the master's degree</p>	<p>ACMEOLOGICAL APPROACH:</p> <ul style="list-style-type: none"> – anticipation (high level of ability to predict); – self-regulation; designing an individual trajectory for professional self-improvement; – self-actualization and self-realization in the field of preschool and higher education; – creative (ability to creatively solve professional tasks); – motivation of high achievements, aspiration for high professional results, life successes.
<p>The system of professional training of masters of the specialty "Preschool</p>	<p>SYSTEM APPROACH:</p>

<p>education" the training of specialists is based on integrity, indivisibility and complexity, allows to reveal various essential functions, elements, components, system-forming factors and leading conditions of preparation in its static and dynamic aspects.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – unity: understanding of the master's degree in the specialty "Preschool education" as an individual, personality, subject of activity and individuality makes it possible to consider the latter as an integral system in a harmonious combination of external - internal, sociogenic - psychogenic, from the outside determined - from the inside of the predetermined; – principles of development of the system "Master of specialty" Preschool education ": general purpose; unity, connectivity and modularity; hierarchy of functionality; decentralization.
<p>The identified unevenness in the training of future educators</p>	<p>SINERGETIC APPROACH:</p> <ul style="list-style-type: none"> – nonlinearity: the development of new qualities, tumors in the system capable of self-organization "future teacher" is characterized by chaos, "accident, bifurcation, attraction, fluctuation. This is the process of interaction between two adjacent, interconnected systems (for example, teaching - learning, education - self-education, education - self-education), leading to new growth, increasing the energy and creative potential of the self-developing system, and the transition from development to self-development. – improvisation, pedagogical intuition, ability to change the entire scenario of professional life and the prospects for self-improvement; – effective management of the training process is possible in realizing the trends of its development, when external influences are harmonized with the internal qualities of the system "future teacher".

Innovative activity of future educators	COMPETENTLY APPROACH: <ul style="list-style-type: none"> – the interconnected complex of influences on the personality of the student on the goals and tasks of preparing for the diagnosis of the quality of his readiness for professional activity and determination of its self-efficacy (V. Bondar,); – a conscious analysis of professional activity on the basis of developed motives of self-development; – problematization of reality, vision of conflicts, contradictions; – critical attitude to the norm; pedagogical reflection, creativity; – openness of environment for professional innovations; self-realization; – embodiment of the professional activities of their personal intentions and lifestyle; – socio-cultural dialogue on the basis of understanding, acceptance and recognition of the personality of the child (adult) as the most effective forms and methods of teaching according to the innovative principle; – acquisition of own pedagogical experience, with the support of the master.
--	---

The strategic objectives of the concept are to ensure the personal growth of each teacher and student, taking into account their needs, abilities, the individual vector of the professional path; expansion of the individual self-improvement area; the creation of a creative-developing educational space in the ZOO (the most important components of which are: self-development in the context of culture; freedom, that is, the existence of a field of personal autonomy of the individual; dialogue as the main form of spiritual communication between subjects of the creative-developing educational space); modernization of

organizational forms and methods of exchange of pedagogical experience, forms and methods of professional development of pedagogical staff; development of innovative educational and methodological support for the training of specialists in the field of preschool education as systemic, acme-synergetic, axiological methods, techniques, means of influencing the personality of a specialist, creativity; conduct psychological and pedagogical diagnostics, which allows to reflect and diagnose the dynamics of professional formation of the student; support for creative searches of teachers, their ability to create pedagogical innovations, which transform the educational process in the National Drahomanov Pedagogical University .

Master of specialty "Preschool education" is:

Personality is a holistic, harmonic person with positive self-concept, developed emotional intelligence, critical pedagogical thinking, a high level of general culture and morality.

Professional – teacher and psychologist, specialist in pre-school education with an active professional position, with developed perceptive-reflexive, organizational skills, pedagogical orientation and readiness for future pedagogical activity, professional possession of various methods of teaching and upbringing of preschool children.

An expert – is able to patiently observe children, study and refine the typical individual manifestations of each child, carefully analyze the facts, find out their causes, familiarize themselves with the circumstances, make informed judgments and objective assessments.

Facilitator – capable of optimistic prediction about the development, training and upbringing of preschoolers, with dominant positive emotions and mood, a sense of happiness and pleasure from life and profession; to have a psychotherapeutic effect in communicating with children, colleagues and parents.

An innovator and scientist with a distinctly innovative spirit, who is always the first to perceive, actively introduces and disseminates new scientific knowledge in the field of preschool education.

A resource adult who may be in an adequate psychological state when communicating with a child, colleagues, parents; It is easy to restore your psychological resources.

Master's degree in specialty "Preschool education" of a new formation

The educator of a new formation – a spiritually developed creative personality, capable of reflection, and control of the results of pedagogical activity, pedagogically gifted and happy man.

The main purpose of the pedagogical activity of the educator of a new formation is the practical transformation of reality, while human abilities are "objectified", which finds its implementation in the qualities of the subject: changing the world, supporting the child, the teacher changes in the appropriate direction. The competence of the future teacher, masters can be represented as a harmonious, integrated, systemic combination of knowledge, skills and abilities, norms, emotional and value attitudes and reflections that make the readiness of the individual to solve practical pedagogical tasks.

Integral competence of the master of pedagogical education is the ability to make managerial decisions in the field of preschool education; independently, systematically and comprehensively comprehend and solve complex problems and psychological and pedagogical problems, development, education, education of children of early and preschool age with application of knowledge on psychology, pedagogy and methods of preschool education; readiness for pedagogical activity, professional possession of innovative methods of training and upbringing of preschool children in uncertain but predictable conditions of the system of preschool education.

Master of specialty "Preschool education" has critical thinking, information and communication experience, skills of interpersonal and team work, has ethical obligations. Specify this thesis.

Critical thinking. Able to carry out observation, analysis, generalization of psychological and pedagogical phenomena on the basis of sound methodological knowledge, to critically evaluate them, to establish connection with various branches of pedagogical activity. Able to productive (abstract, figurative, discursive, creative) thinking.

Information and communication experience. The ability to independently acquire knowledge and develop their professional skills and abilities based on the use of various information sources and modern information and computer technologies. Professionally discuss psychological and pedagogical problems and projects by various types of public discourse. Ability to provide a favorable psychological climate and an atmosphere of tolerance, restraint, tact, empathy, language culture, respect, cooperation in the pedagogical team in order to ensure the safe health of a preserving educational space; the ability to communicate effectively and to present complex, complex information in a concise form (verbally and in writing) with the use of information and communication technologies at an advanced level.

Interpersonal skills and teamwork. Able to work individually and team effectively, demonstrating interpersonal skills. Able to provide effective direct and feedback, contact with students and colleagues; capable of developing strategies, tactics and techniques of interaction with people, organizing their joint activities to achieve certain socially important goals.

Quality and ethical commitment. Able to personal and professional self-actualization, successful satisfaction of individual and social needs; readiness to act and fulfill socially important tasks and promote personal development in specific cultural and historical conditions; able to respect and careful about historical heritage and cultural traditions, tolerate social and cultural differences in society.

In this connection, we will draw on the following **results of the Master's study of "Preschool Education" of a new formation:**

1. Longevity and ability of the future specialist to pedagogical support of the child, to pedagogical support on the way of personal development. Possess technologies of enrichment, expansion, harmonization of developmental, subject-game, natural-ecological, cognitive, speech environment of modern preschool children, modeling of social behavior of the child in gaming activities, to carry out interpersonal communication with children of preschool age and personal and socially oriented communication with parents; to introduce promising effective developmental and information and communication technologies of education and training in the educational process of the institution of preschool education, to predict their educational effect and to evaluate the achieved results; to select optimal methods and effective forms and various means of pedagogical influence on children in the process of their education. learning and development.
2. The desire for emotional closeness in communicating with the child, focusing on psychological comfort and timely development of the individual. Understand, analyze, generalize pedagogical situations and phenomena of development of education, upbringing of children of early and preschool age using the Understand and to possess methods of forming socially important values in children of early and pre-school age, teaching socially recognized moral and ethical norms and rules of conduct.
3. The mastery of "emotional infectiveness" and psychological magnetization. Ability to identify and develop abilities in student youth; to develop and implement ways of humanizing the pedagogical process in higher education. Be able to work individually and team effectively, demonstrating interpersonal skills; Provide effective direct and feedback, contact with children, parents, colleagues, students; have methods of

strategy, tactics and technology of interaction with people, the organization of their joint activities to achieve certain socially important goals.

4. Creative attitude to pedagogical activity. Be able to independently acquire knowledge and creatively develop their professional skills based on the use of various information sources and modern information and computer technologies. Demonstrate profound skills to discuss and solve psycho-pedagogical problems and projects in a variety of public discourses; to be able to provide favorable psychological climate and an atmosphere of tolerance, restraint, tact, empathy, language culture, respect, cooperation in the pedagogical team in order to ensure safe health of a preserving educational space; to have methods of effective communication, presentation of complex complex information in abridged form (verbally and in writing) with the use of information and communication technologies at the perfect level.
5. Professional spirituality. Demonstrate skills of personal and professional self-actualization, successful satisfaction of individual and social needs; act and perform socially important tasks and promote personal development in specific cultural and historical conditions; respect and careful about historical heritage and cultural traditions, tolerate social and cultural differences in society.
6. High level of pedagogical knowledge, intuition, critical pedagogical thinking, the ability to organize effective teaching communication. The ability to deal effectively with psychological and educational problems, typical and unusual professional challenges that arise in real situations educational activities educational process of higher educational institutions and preschool education based on innovative technologies. To know means the observation, analysis, synthesis, psychological and educational events, their critical evaluation, to be able to identify the relationship of the various branches of educational activities.

Understanding the mechanisms of productive (abstract, figurative, discursive, creative) thinking; own distinct system of knowledge and ideas about the general trends of development of preschool education around the world and their relationship to national specifics.

7. Stable pedagogical orientation and high level of proficiency in pedagogical skills. Understand the mechanisms of designing own program of self-education, creative self-realization in the field of higher and pre-school education; to design an individual trajectory for professional self-improvement, self-actualization and self-realization in the field of pre-school education. Own methods of pedagogical skill, self-improvement of pedagogical technique, pedagogical abilities.

Formula of modernization of professional training of future specialists of the specialty "Preschool education":

- **modernization of the contents of the training of future educators**, based on the interaction of the main (systemic, acmeological, axiological, synergetic competence) approaches on the basis of system-structural analysis; on formation of the competencies necessary for successful professional self-realization;
- **creation of innovative scientific and methodological support** and teaching and methodological support in the training of future educators. Innovative scientific and methodological support is one of the main directions of modernization of the system of training of future specialists in the field of preschool education, providing facilitation support for the spiritual, professional, professional, and intellectual growth of the master's degree, his creative initiative at all stages of training, maximizing his individualization, helping to professionally improve during life. The development of a holistic system of scientific and methodological support should be based on the principles of science, predictability, flexibility, mobility, advanced character, scientific and methodological support, continuity, humanism principles, acmeology and synergetics,

management and marketing. An innovative scientific and pedagogical support is the **acmetechnological procedural-substantive provision** of the process of preparing future educators and the **development of the information and technological infrastructure of the system of preparation for preschool education.**

Information and technological infrastructure of the system of preparation of preschool education as an educational telecommunication network includes the site of the department (cabinet), the educational and educational portal, the branch of the permanent forum on the actual issues of the educational branch "Preschool education", the platform of distance learning, the sites of district methodical cabinets (centers) etc.

It is expedient to place placement of educational and methodological materials in the information and communication educational space on the target direction: a) formation of the professional competence of the future educator, improvement of the professional and pedagogical competence of the teacher of the ZOO, implementation of innovative vocational and pedagogical activities (normative and legal basis for studying the disciplines of the specialty "Preschool education », methodical recommendations for the current academic year, list of training programs, etc.); b) organization of independent and self-educational activity of the student (electronic libraries, separate electronic educational educational and methodological, reference materials); c) information on the conduct and results of various professional events in the field, country, in particular competitions, tournaments, competitions, etc. in the field "Preschool education »; d) development and broadcasting through the resource centers of samples and technologies of effective vocational and pedagogical activities, holding synchronous (videoconferencing, full screen conferences, virtual classes) and asynchronous events (e-mail, audio, videos of workshops), etc.

The acmetechnological procedural-substantive provision of the process of preparation of masters of the specialty "Preschool education" is provided through the development and implementation of interactive

educational and methodological complexes, which include: 1) a curriculum and a modular curriculum of disciplines and professional techniques based on a combination of innovative methodological approaches, principles, andragogical goals -technologies, forms, methods of teaching; 2) instructional materials for classroom and non-auditorium classes; 3) educational and methodical materials, in particular, summaries of lectures, practical-oriented classes, teaching aids, prepared by the lecturers of the department in accordance with the leading topics; 4) the multimedia library to the curriculum of teaching disciplines; 5) a package of psychological and androgical diagnostics for self-assessment and self-control of future educators, containing diagnostic procedures, questionnaires, tests, creative tasks, etc., which help to identify the basic level of knowledge, skills, settings of the student, its limitations and difficulties, etc.; 7) plan of individual and independent work of the student; 8) Bank for professional achievements of the student, etc.

Stimulation of professional self-improvement, spiritual enrichment of teachers of higher education, (which provide qualitative training of future specialists in the field of preschool education) as a process of conscious work on oneself, the achievement of pedagogical professional peaks on a conscious axiological basis, reflecting the constant growth of the competence of the teacher (use in professional activity theories about the nature of success, mastery of the methods of facilitation (K. Rogers), techniques for achieving success (training personal growth), organizations Exposure creative, self-development activities aimed at high school teacher (interdepartmental seminars and workshops for heads of departments); teaching self-examination, diagnosis successes, shortcomings (analytical and reflective exercises, simulation games, reflexive and analytical conversation), ranking teachers).

The motivation of the teacher of higher education to develop the ability to educate students, a teacher determined by the ability to master and create social cultural, historical, personal values and provides training and education of specialists of higher qualification on the basis of humanitarian knowledge of the

ownership of dialogue as an interbranch process, is a representative and a bearer of Ukrainian elitism that ensures the creation of optimal conditions for the comprehensive harmonious development of student youth and the implementation of certain social Leu (holding open lectures, seminars, creating guidelines, skarbnychok teaching experience self-development, self-disclosure and presentation on the individual style of the teacher, compiling a portfolio, a university teacher skills competition);

The through process of education in which the subjects of educational influence are heavily enriched, the vital position is activated, the formation of value perception in the conditions of axiologically saturated life takes place, the axiological picture of the world is formed in the student's youth;

Organization of systematic quality management of future educators' training, based on effective pedagogical humanism (joining the emotional state of students, empathy and helping to overcome negative emotions and subjective difficulties); the development of social and emotional intelligence (the ability to determine the productivity of interaction with students, as well as regulates cognitive processes associated with the reflection of socio-psychological relations); over-normative professional-pedagogical activity (need for innovation, creative initiative, excess of normative professional functions and official duties); social and psychological tolerance (tolerance to the youth lifestyle and behavior, ethnic characteristics, emotional stability and self-control); pedagogical reflection; organization; social responsibility;

Formation of innovative potential through creation of creative-developing educational space of the Faculty, the main features of which are: constant development of subjects of professional competence (integration of training with the fulfillment of professional tasks, self-development as the responsibility of each subject, transformation of new knowledge in the necessary skills and skills for solving specific professional tasks); an increase in each subject of satisfaction with the activity (satisfaction of the individual by his own activities depends to a great extent on the ability of a person to choose a class

that is fully in line with his needs, interests, aspirations, and physical possibilities that are revealed in the professional sphere); giving the subject maximum opportunities to improve his status (career development); reconstruction of the process of professional training in the direction of expanding the responsibilities of students, rethinking the role of a teacher of higher education; development of "team spirit" through the transition from individual responsibility to the responsibility of the group as a whole for all tasks, by using subjects (classmates) of the educational environment as a resource for the development of each other, involving them in the management of the process of vocational training;

Saturation of the content of disciplines of the specialty "Preschool education" with the concepts of professional self-improvement; rethinking the structure of traditional lectures and seminars, focusing on mutual enrichment, mutual development, giving impetus to self-development and self-designing of the future professional; actualization of the internal potential of the future educator and forecasting of the image of the ideal educator; creation of conditions for forming a sense of mutual respect and trust in the team in the process of self-disclosure of its own potential; The degree in the training of future specialists in pre-school education, the bachelor - master's degree, is a doctor who allows you to predict, plan, design self-determination and self-enrichment throughout your professional life, helps you find ways to improve your personal and professional life, and strive for higher levels of professionalism in the field of pre-school education.

Gaining experience of innovative pedagogical activity through interactive learning, involvement in the creative interaction of students with children of preschool age, formation of individual pedagogical style of influence on the surrounding reality. (professional skills training, competition "Professional skills of the future educator", writing and protection of course and diploma projects, participation in student scientific and practical conferences).

Initiation of the self-realization of the future educator through the creation of a new form of interaction between the ZVO and the ZDO - the scientific educational complexes (NOCs), which includes: conducting practical classes, independent work on the basis of ZDO and allowing to observe and participate in the realization of genuine continuity between the school and pre-school links, integration and differentiation in educational work with preschoolers and junior pupils; acquaintance with innovations in a preschool institution and active assistance, effective passing of practice, carrying out of research work (course, bachelor, master's studies).

Study of international experience and the introduction of training for professors and students for the purpose of its effective implementation.

Conclusions from the study and perspectives of further exploration in this direction. Thus, the analysis of theoretical and methodological and practical principles of the problem under investigation suggests that the result of a modernized training system for a future specialist will be:

- reorientation of the whole scientific and pedagogical composition to the spiritual interaction with the student, through the creation of a positive corporate culture, the means of training technologies, saturation of the content of disciplines with the concepts of self-development, which forms the new content of the system of vocational training in general;
- professional competence of the master of specialty "Preschool education", characterized by ability, readiness, ability to pedagogical activity; high level of preparedness of the future specialist, allows to predict, plan, design professional self-determination and self-enrichment; Helps to find ways to improve personal life and professional activities, to seek higher levels of professionalism, the possession of special knowledge about their own opportunities and opportunities for preschool children, positive influence on the surrounding reality (through their pupils, their parents, others), creative transformation of reality in the process educational work with children of preschool age.

Implementation of the Concept will take place at scientific conferences, seminars for heads of departments, teachers and practicing tutors, round tables "Topical issues of preparation of specialists in preschool education", "Preschool education-elementary education-higher education, problems of continuity and coordination in the development of professionalism", "Raising the level the professionalism of the teacher of pre-school and primary education in the conditions of the formation of a new Ukrainian school "; in professional articles, on thematic Internet resources, during training training, analytic-reflexive exercises, simulation games, reflexive-analytic conversations.

Practical implementation of the Concept is planned in the form of experimental and experimental work on the implementation of archeological technologies for the training of educators, teachers andragogs, coaches, and in the individual development of the child; organization of network interaction, a single informational educational space for the continuous professional self-improvement of the teacher during his life, the desire to continue education and pedagogical activity in new educational spaces. Successful testing will allow dissemination of experience at the national level.

REFERENCES

1. Borytko N. M. (2001) The teacher in the spaces of modern education: a monograph / N. M. Boritko; scientific edit N. K. Sergeev. Volgograd: Change, 214 p. [in Russian].
2. Batechko N.G. (2016) Theoretical and methodological principles of preparation of teachers of higher education in the conditions of a magistracy: [text]: diss. for the sciences. degree dock ped Sciences: special 13.00.04 «Theory and methods of professional education». – Kyiv: Education, 669 p. [in Ukrainian].
3. Dichkivska I.M. (2017) Preparation of future educators of preschool institutions for innovative pedagogical activity: theory and methodology: monograph. – Rivne: Publisher O. Zen, 372 p. [in Ukrainian].
4. Zdanevich L.V. (2013) Professional training of future educators for work with disabled children: monograph. Zhytomyr: From the ZHDU to them. I. Franka, 564 p. [in Ukrainian].
5. Kuzmina N.V. (2000) Creation of a productive professional in a person – an object of acmeology. Akmeologiya methodological and methodological problems. St. Petersburg : Peterburg acmeol Acad. Issue 5. – P. 184 – 186. [in Russian].
6. Rubinstein S. L. (1976) Problems of the general psychology of the world. – M.: Pedagogics, 416 p. [in Russian].
7. Sergeev N.K. (2001) Formation of Substance as a Purpose of the Continuing Education of a Teacher. Pedagogical Problems of Formation of Subjectivity of a Schoolchild,

Student, and Pedagogue in the System of Continuing Education: Sat. scientific and the method. tr / ed. N. K. Sergeev, N. M. Boritko. – Extract 1. – Volgograd: Publishing house VGIPKRO, P. 42 – 46. [in Russian].

8. Semenova A.V. (2009) Theoretical and methodical principles of application of paradigm modeling in the training of future teachers: [text]: diss. for the sciences. degree dock ped Sciences: special 13.00.04 «Theory and methods of vocational education». – Odessa, 663 p. [in Russian].

9. Tsvetkova G.G. (2014) Professional self-improvement of teachers of humanitarian disciplines of higher education: monograph. – Slavyansk: B.I. Matorina's view, 478 p. [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания : монография / Н. М. Борытко ; науч. ред. Н. К. Сергеев. – Волгоград : Перемена, 2001. – 214 с.

2. Батечко Н.Г. Теоретико-методологічні засади підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури: [текст] : дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Батечко Ніна Григорівна. – К., 2016. – 669 с.

3. Дичківська І.М. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів до інноваційної педагогічної діяльності: теорія і методика : монографія / І.М. Дичківська. – Рівне : Видавець О. Зень, 2017. – 372 с.

4. Зданевич Л.В. Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дезадаптованими дітьми : монографія / Л.В.Зданевич. – Житомир: Від-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. – 564 с.

5. Кузьмина Н. В. Создание в человеке продуктивного профессионала – предмет акмеологии / Н. В. Кузьмина // Акмеология 2000: методические и методологические проблемы. – СПб. : Петерб. акмеол. акад., 2000. – Вып. 5. – С. 184 – 186.

6. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии мир / С. Л. Рубинштейн. – 2-е изд. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.

7. Сергеев Н. К. Становление субъектности как цель непрерывного образования педагога / Н. К. Сергеев // Педагогические проблемы становления субъектности школьника, студента, педагога в системе непрерывного образования : сб. науч. и метод. тр. / под ред. Н. К. Сергеева, Н. М. Борытко. – Вып. 1. – Волгоград : Изд-во ВГИПКРО, 2001. – С. 42 – 46.

8. Семенова А.В. Теоретичні і методичні засади застосування парадигмального моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів:[текст] : дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Семенова Алла Василівна. – Одесса, 2009. – 663 с.

9. Цветкова Г.Г. Професійне самовдосконалення викладачів гуманітарних дисциплін вищої школи: монографія / Г. Г. Цветкова. – Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2014. – 478 с.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ФОРМАТІ СУЧАСНИХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ

Олена Матвієнко

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і методики
початкового навчання

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ,
Україна

ORCID ID 0000-0002-57

Lmatvienko70@gmail.com

Анотація. У дослідженні розкрито теоретико-прикладні засади впровадження практико-орієнтованого підходу у професійній підготовці фахівців початкової освіти нової формації, який відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” володіє навичками XXI століття. Сучасна модернізація процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи відбувається в умовах соціальної реформи суспільства. Потребує зміни пріоритетів у системі підготовки майбутніх учителів та ставить нові вимоги до існуючого ідеалу сучасного педагогічного фахівця – “людини культури”. У статті підкреслено позиції, які доводять, що в перших класах школи починають навчання нові діти покоління Z, а тому, для забезпечення їх якісного, повноцінного розвитку мають бути створені умови, що нададуть можливість враховувати індивідуальні особливості, темп розвитку, зони найближчого та актуального розвитку. У зв’язку з цим процес освітньої підготовки майбутніх учителів початкової школи зазнає змін. Сучасна система професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи обумовлена структурно-організаційними змінами в національній освіті, спрямованими на інтеграцію до європейського освітнього простору та зумовлена компетентністним підходом.

Ключові слова: система професійної підготовки; вчитель початкової школи; професійний стандарт; освіта; учні молодшого шкільного віку; «Нова українська школа».

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER PROFESSIONAL TRAINING IN THE FORMAT OF CONTEMPORARY MODERNIZATION IN EDUCATION

Olena Matviienko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Pedagogy and Methodology of
Primary Education

National Pedagogical University named after M. Drahomanov, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-57

Lmatvienko70@gmail.com

Abstract. The research reveals theoretical and applied principles of practically oriented approach implementation during the professional training of new generations primary education specialists, who, according to the Concept of state policy realization of secondary education reformation NUS (“New Ukrainian School”), possesses 21st century skills. This motivates updating the content of future primary school teacher’s professional training on the basis of introduction of practically oriented educational systems. The article emphasizes the ideas proving that generation Z begin to study in the first forms at schools, so, in order to ensure their qualitative, full-fledged development, conditions that will give the possibilities to take into account individual peculiarities, the pace of development, areas of the immediate and actual development are to be created.

Consequently, contemporary modernization of the process of primary school teachers professional training takes place in conditions of social reform of society, that needs to change preferences in the system of future primary school teachers training and sets new requirements for the existing ideal of a modern pedagogical specialist - "human of culture". In this regard, the process educational training of future primary school teachers is undergoing changes. The modern system of professional and pedagogical training of the future primary school teacher is caused by structural and organizational changes in the national education, aimed at integration into the European educational space and is conditioned by a competent approach.

Key words: the system of professional training; master of the school; professional standard; osvita; academic youth school; "New Ukrainian School".

Актуальність дослідження. Зміна суспільно-політичних умов, досягнення технічного прогресу вплинули на фізіологічний, психологічний, інтелектуальний розвиток людства. Змінюються наші уявлення про можливості людини – ресурсні, приховані, потенційні. Це веде до змін мети, змісту і засобів виховання та освіти людини [22, с. 51]. Тому наша доба зумовлює розвиток наук про людину: філософії, психології, педагогіки, гуманітарних та інших соціальних наук. Ще в кінці XIX ст. завдяки працям Е. Дюркгайм [2] у межах західної наукової школи філософія освіти як і соціологія освіти, були виділені в самостійну галузь. Відтоді розроблялися проблеми філософського осмислення ролі і місця людини у світі, її природи та сутності та виділено різні підходи до освіти і виховання людини.

За останні десятиліття уявлення про освіту, про можливості людини трансформувалося докорінно. За традиційною педагогічною парадигмою, яка існує ще від Яна Амоса Коменського, під освітою розуміють процес передачі соціального досвіду, культури, накопичених знань новим поколіннями від попередніх. Коротко: освіта – машина трансляції, викладачі – транслятори. Основні принципи цієї парадигми: оптимізація, інтенсифікація, уніфікація навчально-виховного процесу, які реалізувалися через однотипність навчальних програм та масовість навчання. У результаті життєвий цикл людини був чітко прописаний: *навчання* (освоєння досвіду попередніх поколінь) → *праця* (збагачення набутого

досвіду) → *навчання інших* (передача збільшеного досвіду наступному поколінню).

Але описані нами соціальні зміни привели до трансформації педагогічної сфери. За Б. Гершунським [5], становлення нових освітніх систем передбачає:

1) розвиток суспільного і особистого усвідомлення освіти як цінності. Тобто «формування освітньо-ціннісних орієнтирів, коли індивідуально-особистісні цінності освіти в усьому їх різноманітті проектується на площину інтегративно зрозумілих державних і громадських освітніх цінностей та ідеалів» [5];

2) функціонування і розвиток освіти як системи освітніх (державних і недержавних) установ, що розрізняються різними параметрами, але найперше – за рівнем і профілем підготовки. При цьому освіта набуває інваріантних якостей, що характеризують її як систему в цілому. «До числа таких якостей можна, зокрема, віднести: гнучкість, динамічність, варіативність, адаптивність, стабільність, прогностичність, спадкоємність, цілісність» [5, с. 39];

3) прогресивний розвиток освіти як процесу. Тобто просування від цілей до результату за допомогою взаємодії вчителя і тих, хто навчається. При цьому відбувається удосконалення як учня, так і особи та діяльності педагога;

4) удосконалення рівня освіти як результату, що включає підвищення освіченості, професійної компетентності фахівців різного профілю і загальнокультурного рівня різних категорій населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині стратегічно важливим є пошук гнучкої моделі освітньої системи, яка б включала як загальні компоненти державної освітньої системи з вертикальною ієрархією (від дошкільної освіти до освіти для дорослих), так і специфічні територіальні компоненти горизонтального взаємозв'язку. Ці компоненти визначаються географічними і національно-етнічними особливостями

регіону, притаманними йому традиціями, соціально-економічними потребами і можливостями [21, с. 165].

Стратегія розвитку сучасної світової педагогіки, системи виховання і освіти, менеджменту є однією з ключових у галузі педагогіки, соціального управління і глобального суспільного розвитку. Адже від домінування відповідної парадигми виховання й освіти на певному соціально-історичному етапі залежить спосіб організації та функціонування громадянської спільноти в сучасному і майбутньому.

Гуманістично орієнтована вища освіта дозволяє кожному учаснику освітнього процесу розкрити свій потенціал, ефективно застосовувати свої знання, розвивати навички адаптації до нових ситуацій.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013) також задекларовано: «ключовим завданням освіти у XXI ст. є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє. Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян» [15].

Систематизація суспільно ціннісних орієнтирів та освітньо-управлінських, педагогічно-філософських знань на нових принципах необхідна для виявлення основних умов їх найдоцільнішого використання в практичній педагогічній діяльності. Найперше необхідно врахувати гуманістичні тенденції, які посилюються як у загальносвітовому, так і у вітчизняному освітньому просторі.

Формулювання цілей статті. Наголосимо, що здійснення професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців повинно відповідати запитам сьогодення. Відтак, початок XXI століття в Україні характеризується хвилею реформ у системі вищої освіти, що зумовлені глобалізаційними загальноєвропейськими освітніми тенденціями, розвитком інформаційного суспільства та тією соціально-економічною й

політичною ситуацією, що складається в нашій державі. Уважаємо, що особливої уваги в цьому контексті заслуговує розгляд реформування системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, бо саме з нього починається формування особистості нової генерації. Отже метою нашого дослідження є окреслення сучасних підходів до професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у форматі модернізаційних процесів в освіті.

Результати дослідження. На сьогодні реформування системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, у першу чергу, зумовлено завданнями Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” та нового Державного стандарту початкової загальної освіти.

Розглядаючи один із головних індикаторів змін у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи, убачаємо за необхідне з’ясувати дві позиції: 1) який він сучасний новий учень початкової школи? 2) який він сучасний новий учень початкової школи?

У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” зазначено, що „на підході покоління Z” [9]. Відповідно до „Теорії поколінь” Н. Хоув та В. Штраус (N. Hove, W. Straus) – це інформаційне покоління, яке народилося у період 1995 – 2012 рр. [19]. Однак, прийнято вважати, що в Україні цей період настав пізніше – від 2004 року. Визначимося з особливостями таких дітей.

Як зазначає дитячий психолог Ш. Постник-Гудвін [10], найбільш суттєвими *ознаками дітей покоління Z* є такі: нетерплячість, зосередженість на короткочасних цілях, залежність від Інтернету, фрагментарність образного мислення. Це діти, які швидко стають дорослими, цінують чесність, віртуальний світ для них є пріоритетним, техніку знають краще, ніж розуміють почуття людей, та які є розумними виконавцями.

Натомість, психологи А. Сапа [18], Г. Солдатова [19] зазначають, що покоління Z характеризується розвитком таких *специфічних психологічних особливостей*, як: гіперактивність, що проявляється в дефіциті уваги, непосидючості; схильність до доклінічних форм аутизму як способу взаємодії зі світом людей, які з дитинства занурені в себе й не здатні спілкуватися з іншими; сенсорна депривація, що полягає в „притупленні” сприйняття запахів, звуків реального світу, спаді здатності до співпереживання, емпатії; специфічна побудова ідентичності, що характеризується активним експериментуванням дитини зі своєю ідентичністю, пошуком свого соціального „Я” шляхом примірювання на себе різних соціальних ролей, які пропонує Інтернет.

Сара Ітон (S. Eaton) [20] описує учнів ХХІ століття за допомогою таких *характеристик*: 1) хочуть мати право голосу у своїй освіті, тому краще реагують, коли їхні побажання почуті; 2) часто мають більш високий рівень комп’ютерної грамотності, ніж їхні батьки або вчителі; 3) очікують відкритості у взаєминах з батьками, учителями та наставниками, бачать їх наскрізь; 4) хочуть, щоб дорослі визнавали свої помилки; 5) виявляють попит на свободу, показують свою „дику” творчість; 6) хочуть спілкуватися з іншими людьми в режимі реального часу за своїми умовами; хочуть бути „підключеними” весь час; 7) хочуть співпрацювати, з’ясовувати незрозумілі поняття зі своїми друзями; люблять спільну роботу; 8) займають позицію „Я зможу зробити!”, але використовують її при бажанні; 9) мають мультикультурний рівень інформованості та розуміння; 10) виступають однаково і „споживачами”, і „творцями”.

Підсумовуючи зазначене вище, вважаємо, що для *дітей покоління Z, якими і є сучасні молодші школярі, характерні такі особливості*: з одного боку, обізнаність, наполегливість, чесність, відвертість, відкритість, бажання творити та співпрацювати; а з іншого – гіперактивність,

залежність від інформації, зануреність у віртуальність, віддаленість від почуттів реального світу.

У Державному стандарті початкової загальної середньої освіти чітко визначений *портрет випускника початкової школи*, який містить визнані пріоритетними в багатьох країнах світу риси та чесноти: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний і емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, уміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, гумор і віра [6].

У цьому документі зазначені й *досягнення здобувачів початкової освіти* на момент закінчення першого етапу повної загальної середньої освіти в *особистісній сфері* (відчуває себе самоцінною, гідною поваги особистістю; усвідомлює свою належність до України як держави, орієнтується в загальнолюдських і національних цінностях; усвідомлює основні моральні норми й орієнтується на їх дотримання та виконання, розпізнає вчинки, які суперечать моральним настановам, і виявляє до них упереджене ставлення; виявляє здатність до критичного мислення, висловлює оцінні судження з приводу побаченого, почутого, прочитаного; уміє самостійно й відповідально ухвалювати рішення у своїй діяльності та ін.), у *набутті ключових компетентностей* (уміє спілкуватися і взаємодіяти з дорослими й однолітками в різних видах діяльності: навчальній, ігровій, проектній, на дозвіллі тощо; користується рідною мовою як засобом спілкування, пізнання, володіє монологічною і діалогічною формами комунікації; володіє вмінням самостійно вчитися; використовує різні способи пошуку потрібної інформації в різних джерелах, зокрема за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, самостійно працює з інформацією, поданою в різних формах (текст, малюнок, таблиця, діаграма, схема); установлює різні види зв'язків між реальними об'єктами (природними, математичними, культурними

тощо); розв'язує елементарні завдання з підприємливості міжгалузевого змісту; застосовує набуті знання й досвід для розвитку фізичного, соціального, духовного та психічного складників здоров'я; дотримується правил безпечної поведінки в навчальних і життєвих ситуаціях та ін.), у *творчій діяльності* (виявляє дослідницьку позицію в навчальній діяльності; володіє дослідницькими вміннями: спостерігає, прогнозує, моделює, проводить елементарні експерименти тощо; творчо застосовує знання, уміння, способи навчальної діяльності у відомих і нових навчальних і життєвих ситуаціях; виявляє здатність до самовираження, створення власного творчого продукту, самостійного відкриття нових для себе знань і способів пізнання) [6].

Визначимося з іншими позиціями щодо того, *яким повинен бути новий учитель.*

Так, у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” відображено кілька підходів з цього приводу: 1) коуч, фасилітатор, тьютор, модератор в індивідуальній освітній траєкторії дитини (загальна позиція); 2) це людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка фахово його викладає (позиція батьків); 3) сучасний, креативний учитель, який насамперед розуміє дітей (позиція учнів) [9]. Проте фундаментальним є положення, що новий учитель – це вмотивований учитель, який зможе стати агентом змін.

Аналіз провідних положень Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” дає підстави стверджувати, що майбутній учитель, який лише здобуває професійну підготовку у ЗВО, повинен бути підготовленим до взаємодії з сучасним учнем, який потребує актуального для нього освітнього середовища та вчителя, який, розуміючи його унікальність, готовий створити відповідні освітні умови.

Огляд наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблема професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи є досить дослідженою (Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, В. Желанова, Н. Кічук, Л. Коваль, Я. Кодлюк, О. Комар, Л. Крамаренко, С. Мартиненко, О. Матвієнко, І. Осадченко, І. Пальшкова, Л. Петухова, О. Пехота, О. Савченко, О. Суховірський, Л. Хомич, Л. Хоружа, Г. Цветкова, І. Шапошнікова, О. Ярошинська та ін.).

У науково-довідковій літературі професійну підготовку інтерпретовано таким чином: 1) сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної праці за обраною професією; 2) систематична, цілеспрямована діяльність з отримання та вдосконалення знань, умінь, навичок у будь-яких видах навчальних закладів і шляхом самоосвіти [8, с. 120]; система професійного навчання, основною метою якого є швидке засвоєння вмінь та навичок, необхідних для виконання роботи.

Одні з дослідників (Т. Качеровська, Н. Колесник) розглядають зазначене поняття лише як процес засвоєння знань, умінь, навичок, норм поведінки, необхідних для успішного виконання певних професійних обов'язків; інші – як процес навчання і як процес формування готовності до майбутньої професійної діяльності (О. Пехота, Т. Танько). Проте нам імпонує підхід, що базується на визначенні професійної підготовки і як процесу професійного становлення, і як мети та результату діяльності ЗВО; і як смислу включення студента в навчально-виховну діяльність (В. Семиченко).

Особистість майбутнього вчителя початкової школи є індивідуальною та неповторною у власному культурному розвитку. Культурний розвиток особистості майбутнього вчителя початкової школи – це культурологічна основа, що об'єднує всі прояви гуманності в людині незалежно від національного та соціального становища. Важливим чинником становлення майбутнього педагога є взаємодія освіти та

культури, що є необхідним загальним тлом і в той же час змістом освіти. У процесі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи забезпечується дія культурних механізмів, форм та змісту освітнього процесу. На сучасному етапі спостерігається взаємодія та взаємовплив соціумів, націй, їх мов, поглядів, звичаїв та стереотипів [12].

Провідною тенденцією у розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи третього тисячоліття є відкритість до інших культур, що передбачає *особистісно-культурний розвиток особистості на основі залучення до крос-культурної діяльності, формуючи відкритість до інших культур, цінностей та поглядів*. Саме тому освітньо-культурний процес у вищих навчальних закладах потребує забезпечення й створення умов для крос-культурної діяльності та врахування у процесі інкультурації молоді культурного простору сучасності, рушійної сили культури в процесі саморозвитку. Таким чином, європейська інтеграція сприяє розширенню професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи та надає нові можливості для їхньої самореалізації в умовах полікультурного освітнього простору.

Процес залучення майбутніх учителів початкової школи до крос-культурної діяльності відбувається через ознайомлення їх з культурними звичаями, нормами поведінки, етнічними особливостями. В умовах такої взаємодії відбувається формування у студентів культурознавчого (логічного) світогляду, сприйняття культурних цінностей.

Дослідження цього питання висвітлено в наукових працях Л. Голік, Я. Гулецької, П. Донця, Т. Колодько; процес формування компетентності досліджують у своїх роботах О. Пальчикова, А. Солодка. У цих роботах зокрема основний акцент зроблено на тому, що розвиток взаємодії між представниками україномовного та іншомовного суспільств є неоціненним внеском для збагачення власного досвіду, продуктивної праці, запровадження полікультурної компетентнісної парадигми в умовах вищих навчальних закладів.

Зміна акцентів у освітньому процесі на культурологічний напрямок сприятиме розширенню полікультурного світогляду та формуванню в особистості діалогічних навичок при крос-культурній взаємодії. Як зазначає О. Пальчикова, реалізація крос-культурного підходу сприяє слугуватиме для подолання культурно-мовних меж між народами, налагодження повноцінного діалогу культур [13].

Сучасною характеристикою національної освітньої системи є процеси неперервного реформування, мета яких полягає у підвищенні якості освіти в процесі зближення різних національних освітніх систем. За цих умов набуває актуальності вища освіта як засіб у формуванні духовних основ нової цивілізації. Крім цього, сьогодні варто говорити про новий період в інтернаціоналізації вищої школи та її глобалізацію. Нині масове поширення освіти розглядається як гарантія конкурентоспроможності держави в новій глобальній економіці [1]. Як наслідок, враховуючи соціально-політичну складову, у ході модернізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи спостерігається *тенденція глобальності культурно-освітнього процесу*.

В сучасний період розвитку суспільства система освіти, виконує найважливіше соціальне замовлення – здійснює виховання загальної культури індивіда, озброює широкою науковою ерудицією та високим гуманістичним почуттям – почуттям любові до людини.

Джерелом освітніх цінностей, на думку О. Пометун, стають поняття, що відображають екзистенціальні особливості буття і є неодмінними складовими моделі виховного ідеалу майбутнього вчителя початкової школи. Це – любов, гуманізм, демократія, плюралізм, солідарність, праця, свобода, рівність, справедливість, сумлінність, доброзичливість, порядність, автономія, відповідальність кожного за самого себе та інших людей, прагнення миру, європейська ідентичність та мультикультурність [16].

Своєрідність сучасних процесів соціокультурного розвитку,

необхідність створення умов для розвитку конструктивних крос-культурних комунікацій, рівноправного діалогу, толерантності, емпатії, системи загальнолюдських цінностей та планетарної етики висуває нові пріоритети у навчально-освітньому процесі вищих навчальних закладів. Значної актуальності набуває пошук і реалізація технологій, спрямованих на продуктивне впровадження загальнолюдських цінностей у життя глобального соціуму та трансформацію людини культури, яка повинна бути більш мобільною, більш відкритою, терпимою, моральною і соціально активною.

Сучасна людина перебуває на “межі” культур, взаємодія з якими потребує від неї діалогічності, поваги до культурної ідентичності інших людей. І йдеться тут не лише про етнічні групи, нації, релігії, але й про конкретних їх представників. Отже, сучасна модель соціокультурної освіти має бути спрямованою на людину і орієнтованою на культуру, бути культурологічною.

Проблема формування професійної компетентності, як підкреслюють, є не лише методичною, але й соціально-психологічною: професійна компетентність формується у процесі соціалізації особистості й набуття нею соціального досвіду.

Соціалізація у педагогічних дослідженнях та документах, що регламентують діяльність вищих закладів освіти в Україні, визначається як двобічний процес: з одного боку, індивід опановує соціальний досвід, цінності, норми, установки, настанови й стереотипи, властиві суспільству і соціальним групам, до яких він належить, а з іншого у процесі соціалізації він активно входить у систему соціальних зв’язків і набуває соціального досвіду.

Науковці розглядають соціалізацію як процес інтеграції, під час якого індивід з певними біологічними задатками набуває якостей, необхідних йому для життєдіяльності в суспільстві: формування, розвиток і становлення особистості під впливом навчання, виховання й

опановування складових культури, норм, цінностей і соціальних ролей, що є сутнісними для цього суспільства та певних соціальних спільностей.

Сучасна модернізація процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи відбувається в умовах соціальної реформи суспільства, що потребує зміни пріоритетів у системі підготовки майбутніх учителів та ставить нові вимоги до існуючого ідеалу сучасного педагогічного фахівця – “людини культури”.

У зв'язку з цим процес освітньої підготовки майбутніх учителів початкової школи також зазнає змін. Сучасна система професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи обумовлена структурно-організаційними змінами в національній освіті, спрямованими на інтеграцію до європейського освітнього простору та зумовлена компетентністним підходом. Процес професійно-педагогічної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності у царині освіти сьогодні має відповідати потребам суспільства і бути спрямованим на отримання необхідних ключових компетентностей.

Оновлюються завдання і професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічних ЗВО. У зв'язку з цим, більшість вітчизняних учених одноставні у визначенні мети професійної підготовки майбутнього вчителя – набуття ним професійної компетентності. На думку багатьох учених вища педагогічна освіта є одним із основних факторів формування професійної зрілості вчителя, бо суттєво впливає на інноваційну спрямованість педагогічної діяльності, без якої неможливо досягти високого рівня професіоналізму. Це зумовлює трансформацію системи вищої освіти, оскільки метою вищих педагогічних навчальних закладів є створення нових підходів, методик і технологій навчання та виховання, що мають допомогти майбутньому вчителю початкової школи досягти високого рівня викладання, сприяти підвищенню його якості знань учнів, й бути спрямованим на його професійне зростання.

Професійно-педагогічна підготовка вчителя трактується як

підсистема професійної підготовки вчителя, як сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, що дають змогу вчителю виконувати роботу в певній галузі діяльності, цілісну динамічну освіту, що складається із взаємопов'язаних компонентів: мети, навчання, змісту освіти, мотивів навчання, діяльності викладача та студентів, технології навчання і його результату [12].

Дослідження І. Пальчикової доводить, що сучасний період розвитку системи освіти визначається потребами гуманізації, демократизації навчально-виховного процесу, його реалізації на засадах принципу культуровідповідності. Культурологічний підхід у дослідженні проблем педагогічної освіти – це сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на оволодіння освоєння й трансляцію педагогічних цінностей та технологій, що забезпечують самореалізацію особистості майбутнього вчителя початкової школи у професійній діяльності. При цьому провідне місце належить не спеціальним знанням, технологіям, а загальній і професійній культурі майбутнього вчителя початкової школи, що забезпечує його особистісний розвиток, вихід за межі визначеної діяльності, здатність створювати й передавати зразки поведінки, мислення та діяльності, що мають цінність для інших [13].

Ми вважаємо важливою соціокультурну підготовку саме майбутніх учителів початкової школи, адже цей процес розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню поліфонічного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки. Керуючись принципами такої освіти, вчителі початкової школи виховують у своїх учнів повагу та визнання мов та культур усіх етнічних груп. Запровадження такої освіти забезпечить всім, хто навчається, незалежно від статі, соціальної, етнічної, расової, культурної приналежності, рівні можливості на здобуття освіти у навчальних закладах.

Ще одним чинником змін у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи, що є логічним завершенням до попередніх, постає необхідність підготовки *компетентного вчителя*, який в умовах сучасного освітнього середовища відповідно до попиту та очікувань сучасних дітей спроможний будувати освітній процес, пріоритетною основою якого є спрямованість на особистість молодшого школяра. Повний перелік компетентностей, суголосних професійним функціям, якими повинен володіти вчитель початкової школи, відображено в Професійному стандарті на професію „Вчитель початкової школи” [17].

Аналіз зазначеного документа дає підстави стверджувати, що новий учитель початковий школи – це компетентна особистість, здатна до поліфункційної діяльності в сучасних умовах.

Сучасний етап реформування системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у ЗВО, у першу чергу, зумовлений необхідністю підготовки компетентного фахівця, здатного мобільно реагувати на зміни, критично мислити, самостійно приймати рішення, творчо підходити до вирішення проблем, створювати інновації, знаходити спільну мову з дітьми та якісно виконувати свої професійні функції. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкової школи – це складний, динамічний і неперервний процес, який потребує урахування сучасних вимог. Постійне збільшення потреб сучасної школи у професійно-педагогічних фахівцях, здатних творчо вирішувати складні теоретичні й практичні завдання освітнього процесу, свідчить про важливість проблеми осучаснення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, сучасна системна теорія індивідуалізації освіти є методологічною основою гуманізації навчального процесу. Особистість кожного студента в ній – сприймається як найвища соціальна цінність. Складовими процесу гуманізації освіти є: національна спрямованість

освіти; відкритість системи освіти; перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на діяльність студента; перехід від репродуктивного навчання до продуктивного; самоствердження особистості за умов педагогічної підтримки; перетворення позицій педагога і студента в особистісно рівноправні; творча спрямованість навчального процесу; перехід від регламентовано контрольованих способів організації навчального процесу до активно розвивальних; наступність та неперервність освіти.

На сьогодні реформування системи професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, у першу чергу, зумовлено завданнями Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” та нового Державного стандарту початкової загальної освіти.

Майбутній учитель початкової школи повинен бути теоретично та практично підготовленим до організації сприятливого для формування особистості молодшого школяра освітнього середовища як такого, у якому реалізуються особистісно зорієнтований підхід, принцип дитиноцентризму, опосередкований вплив та педагогіка партнерства.

Головними завданнями професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у системі ЗВО є:

- а) розвивати їхні індивідуальні пізнавальні здібності;
- б) максимально виявляти, ініціювати, використовувати, „окультурювати” індивідуальний (суб’єктивний) досвід майбутніх учителів початкової школи;
- в) допомагати майбутнім учителям початкової школи пізнати себе, самовизначитися та самореалізуватися, а не формувати наперед задані якості;
- г) сформувати в особистості майбутнього вчителя початкової школи загальнокультурні компетентності, які дадуть йому змогу продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати лінії життя всіх

учасників навчально-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. А. Психология в радиогуманистической перспективе : избр. работы / Г. А. Балл. – Киев : Основа, 2006. – 408 с.
2. Бебик В. Освіта у глобальному суспільстві: проблеми і перспективи. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти. Київ, 2004. С. 18-25.
3. Брушлинский А. В. Деятельностный подход и психологическая наука / А. В. Брушлинский // Вопр. философии. – 2001. – № 2. – С. 89 – 95.
4. Вербицкий А. А. Категория „контекст” в психологии и педагогике / А. А. Вербицкий, В. Г. Калашников. – М. : Логос, 2010. – 298 с.
5. Гершунский Б. С. Философия образования. Москва : Флинта, 1998. 427 с.
6. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти від 21.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
7. Закон України „Про вищу освіту” від 28.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
8. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Издат. центр „Академия”, 2003. – 176 с.
9. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
10. Коровин А. Дети в сети, или Знакомьтесь : Поколение Z [Електронний ресурс] / А. Коровин. – Режим доступу : <http://www.pravmir.ru/deti-v-seti-ili-znakomtespokolenie-z>
11. Купавцев А. В. Концепция современной образовательной парадигмы. Alma Mater. 2017. № 6. С. 10-15.
12. Лингвистический энциклопедический словарь / науч.-ред. совет изд-ва „Сов. энцикл.”, Ин-т языкознания АН СССР ; гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 682, [3] с.
13. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 248 с.
14. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В. С. Мухина. – М. : Академия, 2000. – 454 с.
15. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (25.06.2013) <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення 28.01.2018).
16. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рід. шк. – 2005. – № 1. – С. 65 – 69.
17. Професійний стандарт на професію „Вчитель початкової школи” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf
18. Сапа А. В. Поколение Z – поколение эпохи ФГОС / А. В. Сапа // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2014. – № 2. – С. 24 – 30.
19. Солдатова Г. Покоління Z : психолог розповіла, як Інтернет змінив сучасних дітей [Електронний ресурс] / Г. Солдатова. – Режим доступу : <https://ukr.media/science/272956/>
20. Eaton Sarah. 21 Characteristics of 21st Century Learners. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://drsaraheaton.wordpress.com/2011/12/07/21st-century-learners/>
21. Kellner D. Technological Revolution. Silicon Literacies / Ilana Snyder, editor. London and New York : Routledge, 2013. P. 154-169.

22. Turnure J., Buim N., Thurlow M. The Effectiveness of Interrogatives for Prompting Verbal Laboration Productivity in Young Children. *Child Development*. 2006. Vol. 47. P. 48-62.

REFERENCES

1. Ball G. A. (2006) Psychology in a rational humanistic perspective: elect. work / G. A. Ball. – Kyiv: Basis, 408 p. [in Russian].
2. Bebik V. (2004) Osvita in the global organization: problems and perspectives. Bologna process: prospects and developments in context of integration of Ukraine in the European prospect of development. Kyiv, P.18-25. [in Ukrainian].
3. Brushlinsky A. V. (2001) The activity approach and psychological science / A. V. Brushlinsky // *Vopr. philosophy*. № 2. – p. 89 - 95. [in Russian].
4. Verbitsky A. A. (2010) Category "context" in psychology and pedagogy / A. A. Verbitsky, V. G. Kalashnikov. - M.: Logos, 298 p. [in Russian].
5. Gershunsky B. S. (1998) Philosophy of Education. Moscow: Flint, 427 p. [in Russian].
6. State standard for the middle of the middle of February 21, 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].
7. The Law of Ukraine, “I am looking at osvita”, December 28, 2014 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
8. Kodjaspirova G. M. (2003) Pedagogical Dictionary / G. M. Kodjaspirova, A. Yu. Kodjaspirov. – M.: Publ. Center „Academy”, 176 p. [in Russian].
9. Concept of the real state policy in the sphere of reform of the middle school, “Nova Ukrainian School” [Electronic resource]. – Access mode: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html> [in Ukrainian].
10. Korovin A. Children in the network, or Meet: Generation Z [Electronic resource] / A. Korovin. – Access mode: <http://www.pravmir.ru/deti-v-seti-ili-znakomtespokolenie-z> [in Russian].
11. Kupavtsev A. V. (2017) The concept of the modern educational paradigm. *Alma Mater*. No. 6. P. 10-15. [in Russian].
12. Linguistic Encyclopedic Dictionary / Scientific-Ed. Council of publishing house “Owls. Entsikl.”, Institute of Linguistics, USSR Academy of Sciences; Ch. ed. V. N. Yartseva. – M.: Owls. Encyclical, 1990. – 682, [3] c. [in Russian].
13. Methodology of pedagogical training: monograph / ed. count : Є. M. Khrikov, O.V. Adamenko, V.S. Kurilo and in. ; for the zag. ed. V.S. Kuril, Є. M. Khrikov. - Lugansk: View of the remote department “LNU imeni Taras Shevchenko”, 2013. – 248 p. [in Ukrainian].
14. Mukhina V. S. (2000) Age-related psychology: phenomenology of development, childhood, adolescence / V.S. Mukhina. – M.: Academy, 454 p. [in Russian].
15. National strategic strategy for development in Ukraine for the period up to 2021 years (06/25/2013) <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (date of the beast January 28, 2018). [in Ukrainian].
16. Pometun O. (2005) Competent pidhid – the most important oriental development of a modern development / O. Pometun // *Rid. wk*. № 1. – p. 65 - 69. [in Ukrainian].
17. The professional standard for the profession “Vtsitel pokatkovo shkoly” [Electronic resource]. – Access mode: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf [in Ukrainian].
18. Sapa A. V. (2014) Generation Z – Generation of the GEF Epoch / A. V. Sapa // *Innovative projects and programs in education*. – № 2. – p. 24 - 30. [in Russian].
19. Soldatova G. Pokolinnya Z: psychologist rozpov_la, yak Internet zminiv of such children [Electronic resource] / G. Soldatova. – Access mode: <https://ukr.media/science/272956/> [in Ukrainian].

20. Eaton Sarah. 21 Characteristics of 21st Century Learners. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://drsaraheaton.wordpress.com/2011/12/07/21st-century-learners/>

21. Kellner D. (2013) Technological Revolution. *Silicon Literacies* / Ilana Snyder, editor. London and New York : Routledge, P. 154-169.

22. Turnure J., Buim N., Thurlow M. (2006) The Effectiveness of Interrogatives for Prompting Verbal Laboration Productivity in Young Children. *Child Development*. Vol. 47. P. 48-62.

DIAGNOSTICATION OF VALUABLE-SIGNIFICANT ORIENTERS OF FUTURE PEDAGOGES

Ganna Bielienka

Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of the Preschool Education Department

Kyiv Boris Grinchenko University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-2759-1149

h.bielienka@kubg.edu.ua

Kateryna Volynets

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of Preschool Education

Department Kyiv Boris Grinchenko University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-5912-7140

k.volynetz@kubg.edu.ua

Abstaract. The article presents the theoretical basis, methodology and results of experimental research of the value orienters of students - future preschool teachers. The authors compare and analyze the results obtained with the students of the first and fourth year of baccalaureate, as well as undergraduates and teachers of a higher education institution. It has been determined that the professional values of students of different courses vary and undergo changes in the process of professional training, but there are also unchangeable ones, which unite both freshmen and their teachers. These include education, communicativeness, and benevolence. Such values correspond to the European ones and testify that the entry of Ukraine into the European space is a logical step of a civilized state. Preschool pedgoues who are at the origins of personality formation, being guided by certain values, are capable of educating young people who will realize their potential successfully in a multicultural society.

Key words: preschool teachers; students; values; value paradigms.

ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ОРІЄНТИРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Ганна Бєленька

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-2759-1149

h.bielienka@kubg.edu.ua

Катерина Волинець

кандидат педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-5912-7140

k.volynetz@kubg.edu.ua

Анотація. У статті презентовано теоретичне підґрунтя, методологія і результати експериментального дослідження ціннісних орієнтирів студентів – майбутніх

дошкільних педагогів. Автори порівнюють і аналізують результати, отримані в роботі зі студентами першого і четвертого курсу бакалаврату, а також магістрантами і викладачами вищого навчального закладу. З'ясовано, що професійні цінності студентів різних курсів різняться між собою і зазнають змін в процесі фахової підготовки, проте є й незмінні, такі, що об'єднують як першокурсників, так і їхніх викладачів. До них відноситься освіченість, комунікативність, доброзичливість. Такі цінності відповідають європейським і свідчать, що входження України до європростору є логічним поступом цивілізованої держави. Дошкільні педагоги, що стоять біля витоків формування особистості, керуючись визначеними цінностями, здатні виховати молодь, що успішно реалізується у полікультурному соціумі.

Ключові слова: дошкільні педагоги; студенти; цінності; ціннісні смисли.

Relevance of research. On the path of Ukraine's integration into the European educational space, the national education system faces the task of training pedagogical personnel of a new type - not only competent in their field, but above all, adaptive to constant changes of the society, mobile, capable of constant personal development, open to broad communication, etc. Relevant and controversial remains the problem of developing a strategy for the development of professional training of pedagogues, including pre-school ones. In the works of Ukrainian scientists V. Andrushchenko, G. Atanov, G. Bielienka, V. Bondar, N. Nychkalo, V. Ognevyuk, S. Sysoyeva are defined the priorities for training new generation specialists: the compliance of their professional skills with the needs of the society and the needs of children, the consistency of personality qualities and aspirations to the requirements of social development.

The National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021 states that one of the directions of strategic changes in the vocational training system is to provide conditions in the state for pre-school teachers to obtain higher professional education at an educational and qualification level not lower than a bachelor [15].

The document emphasized that the modernization of the content of pre-school education is also carried out through the introduction of an updated Basic component of pre-school education [11]. The strategy for the development of pre-school education is seen in: the resumption of the work of the pre-school education institutions closed in previous years, the expansion of their network to the full satisfaction of the needs of the population; one hundred percent coverage

of compulsory preschool education of children of senior preschool age through a variety of forms of its receipt; creation of optimal organizational and pedagogical, sanitary and hygienic, educational and methodological, material and technical conditions for the functioning of pre-school education institutions; improving the network of educational complexes of the type “pre-school education institution — general educational institution”, the opening of groups and pre-school institutions of various types and forms of ownership, the formation of groups with short-term stay of children and the like; updating the content, forms, methods and means of teaching, educating and developing children of preschool age in accordance with the requirements of the Basic component of pre-school education and a child’s development program [11].

It is clear that it is impossible to implement this strategy without a team of competent preschool teachers. Therefore, the issue of developing and implementing a new strategy for training such specialists is relevant. The implementation of a new strategy for the preparation of teachers of preschool education is largely connected with the formation of their valuable-significant orienters.

Since Ukraine has confidently chosen the way to the European integration, when developing the strategic objectives of reforming the education system, domestic scientists are guided by generally accepted European documents, such as “Children in Europe” [19, p. 2-4], “Requirements for professional competence of preschool teachers” [20., p. 27] in which the requirements for the value orientations of preschool teachers were formed.

Thus, the issue of improving the quality of vocational training of preschool teachers and ensuring their professional improvement and self-development “throughout life” as the foundation of quality services in the field of preschool education and the basis for implementing the basic principles of the “European approach”, goes through all the basic documents that deal with on the creation of the European dimension of pre-school education (European approach) and the development of the European politics of childhood (European politics of

childhood); the requirements for pedagogues working with preschool children are reflected in the “Children in Europe” educational policy document (2008). Bucharest Communiqué “Using our Potential with the Best Benefits: Consolidation of the European Higher Education Area” off 2012, Inkhchon World Education Forum Declaration “Education 2030”; “Providing general inclusive and equitable quality education and lifelong learning” dated May 2015, etc.

Therefore, the issues of studying the value orienters of the modern student youth – future preschool teachers are relevant, since the value orienter is the starting point of the activity and must be taken into account in the process of the future specialist training.

Analysis of the recent research and publications. Modern Ukrainian scientists L. Artemova, G. Bielenka, A. Bogush, I. Dychkivska and others pay attention to the problem of high-quality renewal, improvement and development of professional training of specialists in pre-school education. Thus, in her scientific works L. Artemova emphasizes the prioritization of such value orientations of future specialists in the pedagogical sphere as the desire for professional and personal self-development through the subjectivization of the concept of “education throughout life” [1]. In turn, G. Bielenka notes that in the process of professional training of preschool specialists, the formation of professional competence as a realized ability of a person to solve tasks of professional activity on the basis of professional knowledge and skills that are integrated with the development of personal and professionally significant qualities, among which leading is love to children combined with exactingness, empathy and communication [4]. The main requirements for the professional competence of the teacher of a preschool education institution in the context of the needs of the modern preschool child, the researcher also refers such values as: developing moral and volitional qualities, self-development in activity, tolerance in cooperation with all participants of the educational process, etc. [4].

According to L. Pukhovska's research, in the countries of Western Europe, the priorities for the development of professional education for preschool teachers were identified as the need to increase their competence, to form professional values that are considered as requirements for the teacher: special knowledge in subjects, pedagogical skills, mastering related competences, creating safe creative schools culture / perception of reflective practice [16].

It is probably quite difficult to give a specific definition and carry out the assessment of the competences of a teacher at any stage of his or her career impartially, neutrally, universally and fixedly. In general, the competencies of the 21st century, defined in the Organization for Economic Development and Cooperation document "Specification and Definition of Key Competences", are multifaceted and take into account the values of modern post-industrial society [23]. According to the document of the European Trade Union Committee for Education (European Trade Union Committee for Education (ETUCE)) with the educational policy, the competences of a pedagogue should be formed at a high level, widely traced in professional characteristics at different stages of a career [21, p. 44].

The purpose of the article is to highlight the progress and results of the study of the value paradigms of young people who have chosen a pedagogical educational institution for professional training and see themselves in the future as professional pre-school teachers.

The results of the study. The image of a real Teacher is an image with which many people have positive memories and a desire to imitate him. V. Sukhomlynskyi, a teacher-humanist [18], defined the leading feature of the teacher - creativity as a person's vision of his or her inner world, first of all his or her mind, the tension of intellectual forces, understanding and creating beauty with one's own work.

A. Makarenko [10] stated that every pedagogue, if he or she is well-prepared and demonstrates diligence, can achieve pedagogical mastery and

realize creative ideas. In his opinion, a master of pedagogical profession is a person with broad outlook, responsive, benevolent, principled, who effectively uses new forms and methods of teaching and educational work in his or her practice, who restructures easily, gets rid of unproductive forms and methods, and also seeks to share experience with everyone.

Given the fact that preschool childhood plays a special role in the development of the personality, it is extremely important who carries out the psychological and pedagogical support of the child during this period. A preschool teacher who realizes his pedagogical abilities creatively, develops and strengthens the internal desire for self-improvement, sees the sense not only in an independent creative search, but also in a collective one, is able to provide the child with optimal development conditions. A pedagogue's readiness for creative search with children, the ability to create an atmosphere of productive knowledge, depend on his awareness and level of knowledge of the range of pedagogical skills, knowledge of methods of preschool education, deep motivation for pedagogical activity.

Significant for our research are the views on the profession of the pedagogue S. Amonashvili [2]. He demonstrated to the totalitarian society of those times that a teacher could be a friend of a child, teach without evaluation, that it was necessary to develop individual tasks for each pupil, the survey system could be stressless, it was possible to activate the child's cognitive activity, develop creativity through problem situations, gaming tasks and interesting questions. He proved that an educator, a pedagogue must rationalize the educational space and the educational process, create an atmosphere of constant intellectual search by himself.

Valuable in the context of our study is the opinion of V. Ognevyuk [12; 13], that a pedagogue who forms a creative person must be an innovator in his or her essence. Only then, new ideas and progressive principles of working with children will help him or her to create new pedagogical technologies, to

introduce various innovations into the educational process. In this way, it is possible to direct the education system towards increasing its efficiency.

Systemically, the issues of the professional training of future educators were considered by G. Bieliienka [3], O. Boginich [3], V. Bondar [7], I. Bech [5; 6], Y. Kosenko [9] and others. These studies provided an opportunity for the implementation of the content and technologies of forming professional competence of a specialist in conditions of graduate education.

According to academician I. Zyazyun [16; 8] the acquisition of pedagogical professionalism begins precisely in student years. This is facilitated by daily hard work at the development of one's capabilities to pedagogical activity, the formation of a professional position, and the ability to communicate with children. Therefore, the concept of studying at a higher educational institution means not only the acquisition of knowledge, but also the development of creative abilities, the formation of professional qualities and skills that will help in self-realization of a future pedagogue's personality.

The special qualities of a pedagogue, which determine the effectiveness of the formation of creative professional abilities, include:

1. Inner unity, integrity of an individual, which contributes to the construction of a clear hierarchy of motives that determine his or her orientation. This orientation is characterized by the dominant goals and objectives set by the person, his or her leading idea.

2. The capability to professional reflection, which covers the processes of self-knowledge and self-examination, and gives an opportunity to look at one's actions "with a stranger's eyes".

Summarizing the above provisions, we offer an axiological portrait of a modern pedagogue: the presence of critical thinking, the formation of skills of cultural normative judgments, orientation to universal values, a position of deep understanding, acceptance and positive attitude towards people, the ability to be a guide, attendant; in the basis of pedagogical activity there must be feelings dictated by conscience.

Given the complexity and multidimensionality of the problem, its research was conducted at various scientific levels. In choosing the methodological basis, we used the methodology analysis proposed by I. Blouberg and E. Yudin, which contains four levels: philosophical methodology, general scientific level of methodological analysis, specific scientific methodology, technological level. The philosophical level of the methodology of the study was provided by the use of ideas of the sense bearing paradigm of education, which was substantiated in the studies of O. Asmolov, O. Dmytriyeva, I. Abakumova, Ye. Belyakova, P. Schwanenflugel, V. Zhelanova, E. Lindeman, J. Thompson [12; 13]. According to the sense bearing orientation of education, the purpose of professional training is the formation of professionally significant qualities of a specialist, enabling him or her to acquire a value relation to a profession based on the actualization of personal sense bearing experience. The realization of this idea required the determination of students' value orientations at different stages of training and their consideration in creating a model of personal and professional qualities of a graduate.

The general scientific level of the methodology is ensured by the provisions of the axiological approach (I. Bech, N. Epstein, P. Inglehart, M. Kagan, F. Lape, A. Mehrabian, V. Ognevyuk) that allowed to substantiate the notion of value sense as a core of neoplasm of professional development. Based on the analysis of European and national educational normative documents, the case of value paradigms of a pre-school education pedagogue was formed with the help of methods of abstraction and idealization.

At the specific scientific level, an acmeological methodological approach was applied (K. Abulkhanova-Slavskaya, O. Anisimov, O. Bodalyov; V. Vakulenko, A. Derkach, N. Kuzmina, V. Ognevyuk, L. Horuzha), which allowed the development of individual and professional models for the development of a future preschool pedagogue focused on constant self-improvement and the ability to self-realization, self-regulation and self-organization [12]. Since the acmeological approach is characterized by prognosticity and orientation towards the design of productive models of

professional activity (V. Vakulenko), we have used the modeling method (S. Arkhangel'skiy, V. Bespalko, B. Sovetov, O. Dakhin, Yu. Frolov, V. Dokuchayev, O. Yevtuh, Yu. Shapran, V. Kulkarni, etc.), and forecasting the individual development of the future teacher of preschool education, taking into account the value paradigms of his or her professional training [12; 14].

Technological level of the research is represented by the subject approach (B. Ananyev, K. Abulkhanova-Slavskaya, S. Rubinstein, G. Aksyonova, A. Brushlinsky, O. Gogoberidze, G. Schwerdt, A. Wuppermann, M. Murphy, T. Brow, O. Linnik) [4]. Considering the subjective features: conscious activity, ability to reflect, freedom of choice and responsibility for it, the ability to purpose-making, uniqueness (O. Leontyev, M. Kagan, S. Rubinstein, etc.) allowed the involvement of the educational process subjects into determining the common values of professional paradigms [4].

For empirical research in accordance with the subject approach, the method of focus groups was chosen which was effectively applied in a number of studies (Krueger, Morgan, Sherraden, Punch). Law et al., Davis; Linville et al., S. Ivashnjova) in order to collect the data related to the feelings and thoughts of people in the similar conditions [23].

The processing of the results was carried out using methods of ranking, systematization and generalization. For a visual demonstration of the research results, a sociometric method was used that allowed to submit the results of the study, processed with the use of mathematical methods, in the form of tables, diagrams and graphs.

In psychology, K. Abulkhanova-Slavskaya, O. Asmolov, I. Bekh, M. Boryshevsky, M. Weber, T. Vilyuzhanina, Zh. Virna, D. Leontyev, S. Maksymenko, M. Rokych, V. Romenets, T. Tytarenko, V. Frankl and others consider the problem of value orienters of a person, his or her vital paradigms and their development in the process of studying.

In order to clarify the essence of the concept of "value paradigm" we will analyze different approaches to understanding the concepts of "value" and

“paradigm”. It should be noted that the analysis of the concept of “value” for a long time has been the object of research of various branches of science, which is reflected in a large number of concepts and theories. However, for the entire time of the existence of the term “value” in the world science, leading scholars could not reach a unified thought and overcome the various voices, defining and operating this concept. The complexity of determining the essence of the phenomenon of “value” is due to its ambiguity and objective characteristics. In the literature we find more than a hundred definitions of the concept of “value”, in which different approaches to its interpretation are offered.

Scientists of various branches of science define value as “significance”, “function”, “form”, “relationship”, “need”, “belief”, “activity”, “social phenomenon”, “norm”, “natural object”, “Condition”, etc. Let us consider the most significant approaches to understanding of value in our study.

In most philosophical, cultural and sociological studies, value is seen as the relationship between subjects and objects (A. Karmin, M. Kagan, A. Ruchka) as a norm regulating the behavior of a person (N. Bagdasaryan, V. Tugarynov) as a social phenomenon (M. Kagan), as a product of the life of a society or social groups (A. Abisheva, G. Andreyeva) [12].

The German philosopher R. Lotze, who introduced the investigated concept into science, reveals the essence of values, on the one hand, by the divine forces, which give them absolute content, on the other – by the subjective experience of each person. In this definition, in our opinion, very precisely is disclosed the versatility, diversity, majesty of this concept, stemming from its absolute content.

Actual today is the understanding of the value of F. Nietzsche as a physiological condition of a certain lifestyle preservation. In addition, the process of creation, the generation of values, according to the author, is subject only to the chosen person – an overman.

According to T. Parsons, values are the object of interest, a certain mode of action of the subject and a major factor in the social integration of mankind.

Values are standard samples that define in a universalistic terms the orientation scheme desired for the system as a whole, and not dependent on a particular situation or on a particular function inside the system. The main function of values, in the author's opinion, is the legalization of normative order in society. One cannot but agree with the opinion of the scientist on the significance of values as some standard samples for normal healthy functioning of society. The destruction of the value system, which is particularly relevant today, leads to various problems in the life, functioning and development of society. In this context, the values of a pedagogue, broadcasted on his or her pupils, play a significant role in the progress of the society.

V. Tugarynov gives a rather simple, but essentially capacious definition saying that values are the objects, phenomena and their properties that are needed (necessary, useful, pleasant, etc.) by people of a certain society or class and by individual as a way to meet the needs and interests. For our study of the essence of value paradigms, the opinion of the scientist is that the values as a phenomenon of nature and society are not only what exists but also what needs to be done and what should be fought for. According to the analysis of scientific literature, the understanding of the essence of values is associated with the concepts of sense of activity, needs, assessments, ideals, norms, attitudes of the individual. We consider it expedient to conduct an analysis of approaches in comparing the concepts of value and paradigm in our study.

In the works of I. Bech, O. Lentyeve, N. Tkachova the problem of paradigms (social or personally-individual) is connected with the problem of the choice of values. V. Frankl places these concepts on the same plane by their meaning in human life, considering them equally important and necessary: "To be a human means to be converted to the paradigm that requires implementation, and to values that require implementation" [5, p. 73].

According to M. Kazakina, the concept of meaning, paradigm and value are completely inseparable, but not identical. The paradigm itself creates value. Consequently, value and paradigm arise in the interaction of the objective world

with the needs of a person. We consider the author's views on the meaning and concepts interaction to be the most accurate.

On the basis of the analysis of scientific sources, we define the *value paradigm* as *the sense and life orientations* of the individual, consisting in the unity of life goals, emotional richness of life and satisfaction with self-realization.

The formed value and sense sphere of the educator of preschool children presupposes the availability of accepted universal human, professional and individual values-knowledge, values-senses, values-incentives in their harmonious interconnection. In our opinion, the central place in this individually hierarchical system should be the personalized sense of comprehensive knowledge and development of a preschool child. It is he who determines the humanistic orientation of the educator's personality.

The leading idea of our study is the provision that every pre-school pedagogue in the process of professional training must self-identify as a constantly evolving person. Personal value-sense self-determination, is the initial, defining from all types of self-determination, since it sets the personally significant vector of achieving a certain level of social relations with society, on the basis of which the needs are formed in the professional field, and professional self-perfection is carried out.

Taking into account the aforementioned theoretical approaches, the students of different courses in the field of preschool education and their teachers were diagnosed to determine the existing values of a preschool pedagogue. To obtain a conditional "value-sense" portrait of an educator of preschool children, we invited four groups of respondents to take part in the study: freshmen students (90 people); students of the fourth (final) course of bachelor's degree (80 persons), master's degree students (30 people) and university teachers who are engaged in their professional training (46 persons). A total of 246 people participated in the qualifying phase of the study.

To this end, the students were asked a questionnaire: “What, in your opinion, should be the professional values of a preschool teacher?”. The values proposed in the questionnaire were determined on the basis of the works of V. Sukhomlinskyi, I. Zyazyun, N. Tarasevych. Of the 25 listed professional values, it was proposed to select the 20 most important for respondents. The values offered to the respondents were: the amount of education, good organization, communicativeness, creativity, benevolence, emotional balance, ability to self-improvement, pedagogical intuition, cognitive interest, pedagogical optimism, respectfulness, initiativity, adaptability, artistry, freedom of choice, sense of humor, civil responsibility, empathy, mobility, acceptance of multicultural social medium, ability to persuade, professional observation, volitional style of problem solving, determination, mobility.

The determination of the adequacy of the content of this part was carried out using mathematical statistics. For a steady advantage, one or two other values should have scored 2/3 or more votes of respondents. Subsequently, each of the respondents had to evaluate each of the 20 selected values (ranked) by the criterion of significance and importance for the professional activity of the preschool pedagogue.

To the first group of values in the general hierarchy we attributed the values that got the maximum score (values of positions 1-7). These values determine the leading “value-sense” orientation of the individual in the professional activity of the educator.

Among the values, the respondents of all groups have unanimously placed the value of “Amount of education” as their first priority. In addition to it, the first group of values included such common for all respondents senses and life values as “Good organization”, “Communicativeness”, “Creativity”, “Benevolence”. There were differences in evaluations of the value of “Ability to self-improvement”, which was attributed to the first group by teachers and undergraduate students. “Emotional balance”, which points to the emotional stability of the individual, was not named in the first group of values by the

undergraduates who attributed it to the 10th position.

The middle of the hierarchical system (second group: positions 8-14) belongs to a large group of values, which in the eyes of respondents become essential for the individual, but they appear to be minor in comparison with the first ones. This group included: “Pedagogical intuition”, “Cognitive interest”, “Pedagogical optimism”, “Respectfulness”, “Initiativity”, “Adaptivity”, “Artistry”.

The third group of values (positions 15-20) includes the following values: “Freedom of choice”, “Sense of humor”, “Civil responsibility”, “Empathy”, “Mobility”, “Acceptance of a multicultural social medium”.

No place was given to such values as professional observation, wit, related to social perception, and to the values that point to dynamism - a volitional style of problem solving and determination. The generalized scale of a preschool pedagogue’s professional values rating, compared by the groups of respondents, is presented in Table 1.

Table 1

Scale of a preschool pedagogue’s professional values rating in terms of groups of respondents

	Place in the rating	1-year students	4-year students	undergraduates	teachers
The 1 st group of values	1	Amount of education	Amount of education	Amount of education	Amount of education
	2	Creativity	Good organization	Communicativeness	Communicativeness
	3	Good organization	Communicativeness	Good organization	Benevolence
	4	Emotional balance	Creativity	Benevolence	Good organization
	5	Communicativeness	Benevolence	Creativity	Ability to self-improvement
	6	Cognitive interest	Pedagogical intuition	Emotional balance	Creativity
	7	Benevolence	Pedagogical optimism	Ability to self-improvement	Emotional balance
The 2 nd	8	Ability to self-improvement	Cognitive interest	Respectfulness	Respectfulness

	9	Pedagogical intuition	Ability to self-improvement	Pedagogical intuition	Pedagogical intuition
	10	Initiativity	Emotional balance	Pedagogical optimism	Empathy
	11	Pedagogical optimism	Initiativity	Pedagogical optimism	Pedagogical intuition
	12	Respectfulness	Respectfulness	Artistry	Cognitive interest
	13	Adaptability	Adaptability	Initiativity	Sense of humour
	14	Artistry	Civil responsibility	Freedom of choice	Freedom of choice
The 3rd group of values	15	Freedom of choice	Artistry	Adaptability	Artistry
	16	Civil responsibility	Sense of humour	Sense of humour	Adaptability
	17	Sense of humour	Freedom of choice	Empathy	I Initiativity
	18	Mobility	Mobility	ь Civil responsibility	Acceptance of a multicultural social medium
	19	Acceptance of a multicultural social medium	Acceptance of a multicultural social medium	Mobility	Civil responsibility
	20	Empathy	Empathy	Acceptance of a multicultural social medium	Mobility

As it can be seen from the data in the table, only one type of values can be attributed to the “general standard”, namely: “Amount of education”. There is a coincidence of values evaluations in four equal positions among teachers and graduates (amount of education, communicativeness, respectfulness, freedom of choice), as well as the proximity of positions of grades by masters and teachers: many of them differ only in one adjacent position (good organization, benevolence, creativity, emotional balance, etc.).

Despite the fact that students of the first and fourth years have a coincidence in four positions and in the choice of values (amount of education, respectfulness, adaptability, mobility), three of the selected values are at the bottom of the ranking (12; 13; 18). In general, in the choice of values, there is a discrepancy between the value orientations of students of the 1st year and other

years (which they are in reality), as well as among the evaluations by different groups of students.

Of little significance for the representatives of the 1st and 4th years was “empathy”, which was located on the last - the twentieth position.

According to the table, we can also state that our respondents of the first and fourth years are the most unanimous in assessing the significance of professional values such as “mobility”, “respectfulness” and “adaptability”, “acceptance of a multicultural social medium”.

In general, it became clear that the professional values of students of different years of studies vary and undergo changes in the process of professional training, but there are also unchangeable ones, which unite both freshmen and their teachers. These include amount of education, communicativeness, benevolence. Such values are in line with European standards and show that Ukraine's accession to the Euro-space is a logical progress of a civilized state. Preschool pedagogues who stand at the origins of the formation of an individual, being guided by certain values, can educate young people that is successfully implemented in the multicultural society.

Conclusions from the study and perspectives of further exploration in this direction. On the basis of the obtained results, in the future, in the educational process of a higher educational institution a system of pedagogical influences on students - future educators of preschool children was constructed with the purpose of correction of their value sphere and formation of professional competence. The results of the study will be presented in the following presentations.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Реалії та перспективи розвитку дошкільної освіти України в контексті ключових позицій Болонської декларації / Л. В. Артемова // Вісник Глухівського державного національного педагогічного університету ім. О. Довженка. – 2010. – Вип. 16. – С. 10–14.
2. Амонашвили Ш. А. Как любит детей (опыт самоанализа). / Ш. А. Амонашвили. – Донецк: Изд-во «Ноулидж», 2010. – 69 с.
3. Беленька Г. В. Підготовка вихователів до розвитку особистості дитини в дошкільному віці / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець : монографія / Г. В.

- Беленька [та ін.]; ред. І. І. Загарницька; – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова: цюнальний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Інститут розвитку дитини, 2009. – 310 с.
4. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія / Ганна Володимирівна Беленька. – К. : Університет, 2011. – 320 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
6. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
7. Бондар В. І. Управління підготовкою успішного вчителя: теорія і практика: монографія / В. І. Бондар, І. М. Шапошнікова; за ред. В. І. Бондаря. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 332 с.
8. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник / Зязюн І. А., Крамушенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін.; За ред. Зязюна І. А., 2-ге видання доповнене і перероблене. Вища школа, 2004. – 422 с.
9. Косенко Ю. М. Основи педагогічної майстерності вихователя : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». 2-е видання, доповнене / Ю. М. Косенко – Маріуполь: ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2014. – 320 с.
10. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М.: «Издательство политической литературы», 1990. – 450 с.
11. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>
12. Огнев'юк В. О. Освітнологія: виток наукового напрямку: моногр. / за ред. В. О. Огнев'юка, авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. – К. : Едельвейс, 2012. – 336 с.
13. Огнев'юк В. О. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: [моногр.] / за ред.: В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої. – К. : Едельвейс, 2013. – 460 с.
14. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: [моногр.] / за ред.: В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої. – К. : Едельвейс, 2013. – 460 с.
15. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
16. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: монографія. – / Л. П. Пуховська. – К.: Вища школа., 1997. – 179 с.
17. Семеног О. М. Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: лінгвоаксіологічний аспект / О. Семеног // Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр. / редкол. : Н. Г. Ничкало (голова) та ін.; упоряд.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровік ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : Богданова А. М., 2013. – 456с.
18. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Х.: Атма, 2012. – 450 с.
19. Children in Europe Policy Paper [Electronic resource] / Bernard van Leer Foundation Eurochild International Step by Step Association EECERA Utdanningsforbundet, Norway Gefures, Greece September 2008. – Retrieved from: <http://www.vbjk.be/en/node/5359> - the Date of retrieving: 24.06.2016. – Title from the screen, с. 2-4
20. CoRe (Competence Requirements in Early Childhood Education and Care): [Final Report]. – Public open tender EAC 14/2009 issued by the European Commission? Directorate-General for education and Culture. – University of East London, Cas school of

Education and University of Ghent, Department for social welfare Studies. – London and Ghent, September, 2011. – 61 p., c. 27

21. ETUCE (European Trade Union Committee for Education). – Teacher Education in Europe. – An ETUCE Policy Paper, Brussels: ETUCE. – 2008. – 56 p., c. 44

22. The Definition and Selection of Key Competencies, OECD [Electronic resource]. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm>.

REFERENCES

1. Artemova L.V. (2010). The realities and perspectives of the development of preschool education of Ukraine in the context of the key positions of the Bologna Declaration. Bulletin of O. Dovzhenko Glukhiv State National Pedagogical University. Issue 16, pp. 10-14. [Published in Ukrainian].

2. Amonashvili Sh. A. (2010). How to love children (experience of self-analysis). Donetsk: Knowledge Publishing House, 69 p. [Published in Russian].

3. Bielenka G.V. , O. L. Bohinich, M.A. Mashovets: monograph (2009). Training of educators for the development of the child's personality in preschool age. K. : M.P. Dragomanov NPU: M.P. Drahomanov National Pedagogical University. Institute for Child Development, 310 p [Published in Ukrainian].

4. Bielenka G.V. (2011). Formation of professional competence of a modern educator of preschool educational institution: monograph. K.: University, 320 p. [Published in Ukrainian]. .

5. Bekh I. D. (2008). Education of a person: textbook. K.: Lybid, 848 p. [Published in Ukrainian].

6. Bech I.D. (2012). Personality in the space of spiritual development: teach. Manual. K.: Academic Edition, 256 pp. [Published in Ukrainian].

7. Bondar V. I. (2015). Management of the training of a successful teacher: theory and practice: monograph. Kyiv: Publishing House of M.P. Drahomanov NPU, 332 p. [Published in Ukrainian].

8. Zyazyun I.A., Kramuschenko L.V., Krivonos I.F. (2004). Pedagogical skill: textbook. Higher school, 422 pp. [Published in Ukrainian].

9. Kosenko Yu. M. (2014). Fundamentals of pedagogical mastery of an educator: educational and methodical manual for students of higher educational institutions for the specialty “Preschool education”. 2nd edition, supplemented. Mariupol: LLC New World Printing house, 320 p. [Published in Ukrainian].

10. Makarenko A.S. (1990). About education. Moscow: “Publishing House of Political Literature”, 450 p. [Published in Russian].

11. National Doctrine of Education Development [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.president.gov.ua/data/151.html>. [Published in Ukrainian].

12. Ognevyyuk V.O. (2012). Educology: origins of the scientific field: monograph. K.: Edelweiss, 336 pp. [Published in Ukrainian].

13. Ognevyyuk V.O. (2013). Educational Reforms: Mission, Reality, Reflection: monogr. K.: Edelweiss, 460 p. [Published in Ukrainian].

14. Educational reforms: mission, reality, reflection: [monograph] / Ed.: V. Kremen, T. Levovytskyi, V. Ognevyyuk, S. Sysoeva. K.: Edelweiss, 2013. 460 p. [Published in Ukrainian] .

15. About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021 [Electronic Resource]. (2013). Resource access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [Published in Ukrainian].

16. Pukhovska L.P. (1997). Professional training of teachers in Western Europe: Communities and Differences: Monograph. K. : Vyshcha shkola (Higher school), 179 p. [Published in Ukrainian].

17. Semenog O. M. (2013). Pedagogical skill of academician Ivan Zyazyun: linguistic and axiological aspect. Pedagogical skills of academician Ivan Zyazyun: collection of scientific works. Institute of pedagogical education and adult education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. K.: Bogdanova A.M, 456p. [Published in Ukrainian].
18. Sukhomlynskyi V.O. (2012). I give my heart to children. Kh.: Atma, 450 p. [Published in Ukrainian].
19. Children in Europe Policy Paper (2008). [Electronic resource] / Bernard van Leer Foundation Eurochild International Step by Step Association EECERA Utdanningsforbundet, Norway Gefures, Greece September 2008. Retrieved from: <http://www.vbjk.be/en/node/5359> - the Date of retrieving: 24.06.2016. Title from the screen, p. 2. [Published in English].
20. CoRe (Competence Requirements in Early Childhood Education and Care): [Final Report]. Public open tender EAC 14/2009 issued by the European Commission? Directorate-General for education and Culture. (2011). University of East London, Cas school of Education and University of Ghent, Department for social welfare Studies. London and Ghent, September, 61 p., p. 27. [Published in English].
21. ETUCE (European Trade Union Committee for Education). Teacher Education in Europe. (2008). An ETUCE Policy Paper, Brussels: ETUCE, 56 p., p. 44. [Published in English].
22. The Definition and Selection of Key Competencies, OECD [Electronic resource]. (2005). Access mode: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm>. [Published in English].

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING LEADERSHIP QUALITIES OF THE FUTURE PEDAGOGUE IN THE CONDITIONS OF EURO INTEGRATION

Yulia Volynets

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of
Preschool Education Kiev Boris Grinchenko University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-3849-0821

y.volynets@kubg.edu.ua

Nadiya Stadnik

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of
Preschool Education Kiev Boris Grinchenko University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-6370-0130

n.stadnik@kubg.edu.ua

Abstract. The research considers the theoretical aspects of the problem of forming the leadership qualities of a future preschool teacher in the process of professional training in the institution of higher education. The analysis of scientific approaches to the disclosure of the essence of concepts «leader», «leadership», «leadership qualities» and features of their formation are revealed. The future preschool teacher during his studies at a higher education institution must deeply master a certain set of leadership qualities that will allow him successfully realize his creative potential in practice. The components of formation of leadership qualities of the future preschool teacher, namely: theoretical component, organizational-practical and value-oriented, are considered. The pedagogical conditions of formation of leadership qualities of future preschool teachers in the process of professional training are singled out.

Key words: pre-school education; leader; leadership skills and abilities; vocational training of preschool teacher; formation of leadership qualities; pedagogical conditions.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Юлія Волинець

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-3849-0821

y.volynets@kubg.edu.ua

Надія Стаднік

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-6370-0130

n.stadnik@kubg.edu.ua

Анотація. У дослідженні розглянуто теоретичні аспекти проблеми формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога в процесі професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти. Здійснено аналіз наукових підходів щодо розкриття сутності понять «лідер», «лідерство», «лідерські якості» та розкрито особливості їх формування. Майбутній дошкільний педагог під час навчання у закладі вищої освіти повинен глибоко оволодіти певним набором лідерських якостей, які дозволять йому успішно реалізувати свій творчий потенціал у практичній діяльності. Розглянуто компоненти формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога, а саме: теоретичний компонент, організаційно-практичний та ціннісно-орієнтований. Виокремлено педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх дошкільних педагогів у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: дошкільна освіта; лідер; лідерські якості та уміння; професійна підготовка дошкільного педагога; формування лідерських якостей; педагогічні умови.

Relevance of research. In the context of global social change on the path to European integration, the transition to European educational standards of quality, especially innovative processes in Ukraine, aimed at upgrading social life, stabilizing the socio-economic situation, modernizing education, introducing fundamentally new demands on the personality of the younger generation. The modern world requires young people with a new thinking, a new vision of the situation, an ability to adapt to new conditions, capable of fruitful cooperation, the production of extraordinary ideas, ready to make non-standard decisions that allow us to make radical changes in society [5, p. 14].

Of particular relevance are changes in the field of pre-school education and the training system for its implementation. The need for education of a professionally competent, mobile, competitive future teacher of preschool education with leadership qualities requires specific pedagogical activity, during

which the teacher must be the organizer, the head of children's and parent's groups, to train future leaders of our state, society [5, p. 14].

Future preschool educators, as M. Mashovets notes, must clearly demonstrate how diversified their vocational education is, because they will help in learning the world children and themselves, revealing the psychic skills for a successful life. To form the personality of the child (morality, character traits, manifested in personal culture, behavior in society, in relation to other people, to the natural and social environment, responsibility for the results), culture of mental activity [13, p. 31].

Consequently, the future preschool teacher during his studies in the higher education establishment must profoundly master not only professional knowledge, skills and abilities, but also a certain set of leadership qualities that will allow him to successfully realize his creative potential in practice and become the main driving force behind the creation of a new effective national system education.

In this context, the state educational policy of Ukraine is being reformed. A new legislative field of the educational branch is created; the legal and regulatory framework for the development of the national education system is developed. In particular, the laws of Ukraine «On Education», «On Preschool Education», «On Higher Education», the Basic component of preschool education and other educational normative documents that open up new opportunities in the field of training pedagogical staff, aimed at enhancing the prestige and social status of the teacher, providing conditions for his professional and cultural growth.

The indicated changes in the content and organization of preschool education, determine the relevance of the problem of forming the leadership qualities of the future preschool teacher in the context of European integration.

Analysis of recent research and publications. The analysis of scientific literature shows that the problem of leadership is one of the most urgent philosophical problems. The treatment of the phenomenon of leadership can be

found in the writings of Confucius, Plato and Aristotle, and other thinkers of antiquity, who pondered the ideal state and its rulers. If the first attempts to comprehend the phenomenon of leadership were made by the classical theorists, then at the beginning of the twentieth century. The problem of leadership has become interdisciplinary – the problem began to be studied in political science, sociology, psychology, management, etc. [15].

In modern scientific literature, the problems of leadership are very broad: the conceptual provisions of the development of personality and self-awareness (K. Abulkhanov-Slavsk, B. Ananiev, L. Vygotsky, O. Leontiev, S. Rubinstein); theoretical conclusions of the teachers of the twentieth century on the key role of personal involvement in self-government as a source of education for autonomy and civic formation (P. Kaptyrev, A. Makarenko, S. Shatsky); psychological and pedagogical principles of educational work in educational institutions (V. Alfimov, I. Bekh, I. Zyazyun, M. Yevtukh, T. Buyalska); analysis of the phenomenon of leadership and leadership development in the team (N. Zherebova, R. Krichevsky, A. Lutoshkin, B. Parigin, A. Petrovsky, L. Umansky); the provision on improving the quality of professional training for future specialists (V. Lozova, N. Nichkalo, O. Pekhot, O. Savchenko, S. Sysoeva, V. Radul, O. Sukhomlynska).

The problem of forming leadership skills in teachers, developing leadership skills and skills in the process of vocational and pedagogical activities, the formation of general and pedagogical culture were studied by such scholars as E. Bogardus, Yu. Hilbukh, K. Demchuk, L. Derevyana, O. Kirichuk, Y. Kolominsky, A. Makarenko, M. Mashovets, V. Ognevyuk, I. Ripko, V. Sukhomlynsky, L. Thermen, O. Khmizov and others.

Important place in this system is the problem of self-government in the team as an effective means of forming leadership qualities. Investigations of this problem were carried out by I. Volkov, E. Dubrovskaya, Y. Morozov, B. Parigin, L. Umansky and others.

Of considerable interest in our study are works on the methodology of comparative pedagogy (N. Abashkina, N. Avshenyuk, N. Bidyuk, B. Wulfson, O. Dzhurinsky, V. Zhukovsky, O. Kudin, N. Lavritschenko, O. Lokshina, N. Nychkalo, O. Ogienko, L. Pukhovskaya and others).

Formulating the goals of the article. To analyze the scientific approaches to revealing the essence of the concept of «leader», «leadership», «leadership qualities»; to reveal the peculiarities of their formation and to distinguish pedagogical conditions of formation of leadership qualities of future preschool teachers in the process of professional training.

Research results. The root of the English word «leader» comes from the concept, which means «leadership», «lead», «path». This word is relevant to the motion. The leader in the literal sense is always the person who goes ahead. They are waiting for him to point out the path. This is evidenced by typical statements about leaders: «A leader can not become the result of appointment ... you are a leader when and only when people follow you voluntarily» (J. Collins); «Leaders awaken people in energy, generating and supporting creative tension, encouraging the desire to realize their dreams, while also telling the truth about what's really about» (P. Sunj) [9].

Researchers in different ways determine the essence of the concepts of «leader» and «leadership». Most definitions of leadership are interpreted as a group phenomenon: the leader is unthinkable alone, he is always an element of group structure, and leadership is a system of relations in this structure [1]. Leadership is the ability of an individual to induce others to act, to inspire them to engage in active activity, and therefore involves achieving leadership in the leading position (individual leadership) or part of group members (group leadership) with respect to the rest. In this case, we can say that leadership is a mechanism for both the differentiation of social activity and its integration. According to Ukrainian research, L. Danilenko and L. Karamushka, leadership assumes and prepares the changes, introduces and adapts them, shapes the position, attitude to change [9].

M. Beseedin believes that the leader is characterized by giftedness, skill, perseverance in achieving his goals, which some people have received from nature. The rest – they must learn this, in order to master the chosen profession, to cope with the tasks that stand before them [3].

In the context of our research we will focus on the first aspect. «The leader in education is a person or institution that carries out activities in the field of education, aimed at its development, and achievements and results of this activity are a guide for others» [8].

O. Baeva in his research notes that the typological features of the temperament of the leader are determined by such special features as willingness to risk, ability to fix their attention and manage their own behavior on the basis of self-regulation and self-control processes. Such reactions are predominantly genetically determined, that is, a person is already born with a tendency to an emotional, violent reaction to the environment that lasts throughout life [3].

Here are two types of leaders: active and intellectual. By the definition of I. Adizes, the active type of leader influences the group with the help of the force of his personality. Political leaders, leaders of civic organizations and student councils are examples of active leaders. Intelligent type of leader, on the contrary, affects the group through his knowledge and ideas [2, p. 3].

In psychological literature, there are several concepts of leadership. In particular, the theory of «leader's features» or the theory of «prominent man» is based on the notion that leaders are carriers of the qualities and skills inherent in them and only those who are innate and appear independently of the particularities of the situation or group [1].

In the 1950s, the «theory of the features of the leader» changed the concept of «leadership as a function of the group» (R. Crachfield, D. Krech, G. Homans), as well as «theory of leadership as a function of the situation» (R. Bayles, T. Newcom, A. Pica) The theory of «leadership as a function of the group» was based on the fact that the phenomenon of leadership is the result of intra-group development, where all members of the group to one degree or

another participate in this process, and the leader is a member of the group with the largest status, most consistently adhering to the norms and values of the group [6].

The most widespread in our time is «theory of leadership as a function of the situation». According to her, the specifics of leadership as a function of the situation and role is that this leader does not «give» this role, but he «takes it» himself (N. Zhrebova) [6]. A study of leadership, conducted by N. Zhrebova, showed that a specific sphere of activity (training, socially useful labor, social work, recreation) put forward its instrumental leader. The same data was obtained in the work carried out under the direction of V. Shpalinsky, in the study of student groups in most cases, different people may appear to be leaders in different spheres [6].

N. Marakhovskaya, N. Semchenko defines leadership qualities as a set of personality characteristics that help her to hold a leader's position in a group, manifest themselves in organizational skills, ability to significantly influence the behavior and mood of people, to be an example for imitation [13, p. 20]. D. Kramims believes that leadership qualities are «internal features or abilities that enable the leader to act effectively while contributing to the development of the organization» [12, p. 83].

One of the key characteristics of the leader is his emotional potential – the ability to manage his emotions, feelings, feel and understand the feelings of other people, especially children. A person can have first-class training, an acute mind and constantly generate new ideas, but in the absence of emotional intelligence, she will still not become a leader. The components of emotional intelligence are self-awareness, self-control, motivation, empathy and social skills. Having these qualities means understanding your own and another's emotional state, and so good to lead people to achieve common goals.

J. Adair defines such a «reference set» of leadership qualities: enthusiasm, integrity, self-confidence, sustainability of character, justice, heart-fellness, modesty [1].

R. Freider, D. Feidimen to leadership qualities include: integrity, energy, resistance to stress, self-confidence, internal control, emotional maturity, motivation to power, orientation to success, need for affiliation [18].

In our opinion, the most important capabilities of a leader should include the qualities that contribute to the ability to realize, delegate authority and responsibility; the ability to organize and motivate group work, set priorities, self-knowledge and self-esteem, persuasion, analytical thinking, recognition of the most significant factors, self estimation, processing and formation of information, program development, trends, distribution of effort and time. The main features of the leader's behavior should be politeness, tact, delicacy, civilized own style of behavior, and certainly a noble image, the same image of the leader, which guarantees not only half the success but also constant satisfaction from the activity [18].

Leadership qualities are a kind of socio-psychological properties of personality, and, personality traits – this is only a potential for leadership. In life, there are many cases when individuals, who have been marked with strong will, intelligence and other virtues, have not become leaders. According to E. Jennings, almost every group has members that surpass the leaders by reason, ability, but they do not have the status of leader [6].

The analysis of scientists' views on the definition of the concept of «personality quality» suggests that they are dominated by his interpretation as an integral characteristic, the structure of which includes: mental processes (sensation, perception, memory, thinking, imagination, attention, emotional and volitional sphere), properties (temperament, character, ability), states, orientation (needs, motives, interests, worldview, beliefs) [11]. At the same time, as noted by O. Yevtichov, the researchers failed to identify the absolute features through which a person becomes a leader. The success of the formation of an individual as a leader depends on his ability to demonstrate the required qualities, and above all, skills and abilities, in appropriate situations [7].

For a preschool teacher, it is important that he possesses universal human, professional and personal values, was endowed with high moral and spiritual virtues, truly loved the chosen profession, constantly self-developed and self-developed. The highest value in the value-semantic hierarchy of a specialist in preschool education should be a child [9, p. 17-20].

Achieving the real goals of higher education helps to attract students to such training and extra-curricular activities in which the ability of the leader can be maximally manifested and developed. As studies of the problem show, ideas about leadership are shaped more by students based on personal experience (being included in leadership or observing other leaders) than, for example, under the influence of social conditions, so often the image of leadership has the character of a stereotype. Therefore, the formation of leadership qualities of future preschool teachers involves the creation of appropriate favorable conditions, the direction of students' activities to develop leadership motivation, the expansion of knowledge about leadership in pedagogical activities, the development and inclusion of leadership skills in their own pedagogical tools, the observance of a stable leadership position, even under the influence of negative life phenomena.

When forming the leadership qualities of future preschool teachers, one must take into account the components of leadership – a group and the achievement of a common goal; a process in which a future preschool teacher has an influence on the group. The end result of the leadership process is a social change that is achieved through a constant value exchange between the leader and the group. Today, the future preschool teacher – the leader who assumes responsibility – exercises his influence on the principles of risk, efficiency, autonomy, collegiality and honor.

«We always strive for perfection». Such a principle is borne out by the team of the Boris Grinchenko University of Kyiv. We agree with Victor Ognevyuk, who emphasizes that leadership skills should be developed by each member of the team. It is important to understand that you are a leader not

because you are in office, but because you can change yourself, and you can change the university together with the team [16].

In our opinion, leadership skills are the readiness of a person to successfully, skillfully, skillfully perform his professional activities, to know and to be able, through means of moral and motivated influence, to succeed in working with members of the teaching staff, to be an intellectual (erudite), and to influence emotionally the improvement of the psychological climate in group; the ability to combine the views on the fundamentally important issues of the collective's work to successfully achieve the goal [5].

Based on the analysis of scientific literature, we identified a set of the most significant leadership qualities of a preschool teacher. Of the 50 listed in the questionnaire of leadership qualities, the students of the Pedagogical Institute of the Kyiv University named after Boris Grinchenko specializing in «Preschool education» at the educational qualification level «Bachelor» are invited to choose the 20 most important qualities in their opinion. We have made a diagnosis of respondents' knowledge of leadership. Determination of the adequacy of the content of this part was carried out using mathematical statistics.

As the research shows, ideas about leadership are shaped more by students based on personal experience (being included in leadership or observing other leaders) than, for example, under the influence of social conditions, so often the image of leadership has the character of a stereotype. To determine understanding of the concept of «leader» and the perception of personal qualities inherent in the leader, a questionnaire was proposed to students. We were interested in how students understood the notion of «leader»; which skills, skills, and qualities need to have a leader in order to ensure success in future professional activities, and which ones are the key to successful learning and enable you to achieve high results in research and research, develop self-organization, and self-discipline.

Diagnosis of leadership qualities, knowledge and skills of students revealed an inadequate level of their formation for qualitative pedagogical activity (see Fig.1).

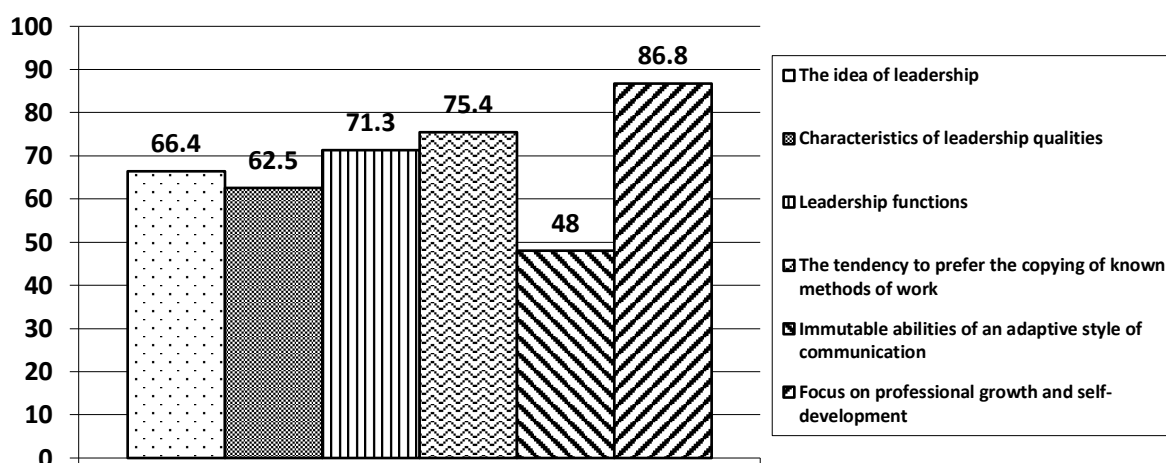

Fig.1 Diagnosis of formation of leadership qualities, knowledge and skills of students for qualitative pedagogical activity, in%

More than half of the respondents have insufficient knowledge of leadership (66.4%), leadership qualities (62.5%), leadership (71.3%), tend to favor copying known methods of work (75.5%), incommensurability of skills adaptive style of communication (48%). At the same time, most students (86.8%) are focused on professional growth and self-development, self-education; they believe that gaining knowledge about leadership, mastery of leadership skills can significantly improve the efficiency of their professional activities.

The research suggests the need to create favorable conditions for improving the professional level of future preschool teachers and conduct special work aimed at forming leadership skills of students, directing students to motivate to be leaders, expanding knowledge about leadership in pedagogical activities, developing and incorporating leadership skills into their own pedagogical toolkit, adherence to a steady leadership position, even under the influence of negative life events.

As a result of the analysis of leadership qualities of future preschool teachers, taking into account the peculiarities of pedagogical activity, the leadership qualities of the teacher as complex internal educations are defined, which are manifested through the system of needs, motives, knowledge, skills, beliefs, values and personal qualities. They determine the activity and behavior of the future preschool teacher, provide him with leading positions in the system of interpersonal relationships, which allows the specialist in pre-school education to effectively manage the group, exercise a leading influence on all participants in pedagogical interaction and take an active position in the process of professional development.

O. Ponomarenko distinguishes four groups of leadership qualities of the teacher, namely: professional-business, cognitive-creative, affective-communicative and moral-volitional [17]. The researcher describes the groups of leadership skills: organizational (the ability to rally the team), communicative (ability to appeal to another person, attract her attention, initiate interaction in the process of communication), perceptual (ability to perceive, understand and evaluate themselves and others), predictive (ability to predict behavior the other person in the process of dialogue and determine the ways of influencing it), creative (ability to identify original ideas that initiate dialogical forms of interaction with another person), self-regulation (ability to maintain the balance of the city As internal and external circumstances).

The formation of leadership qualities of future teachers in the process of professional training in a higher education institution is that all qualities must be formed in a dialectical unity through a specially created developmental environment, notes O. Ponomarenko [17] and corresponding conditions of activity; the factors influencing the formation of leadership qualities are biological (genetic), micro social (family, school, university, etc.), macro social (religion, culture, socio-political structure of the state, etc.); purposeful formation of leadership qualities takes place in the perspective of professional formation of a teacher and covers such time frame as formal pedagogical

education, entry into a profession and continuous professional development; the result of the formation of leadership qualities at each stage is the psychological readiness of the teacher to leadership in conditions that are adequate to the requirements, circumstances and content of the activity, which involves each of these stages.

Consequently, the following provisions should be made as a basis for forming the leadership qualities of future preschool educators: the formation of leadership qualities should be carried out in the process of preparing students for future professional activities throughout the period of their education; the necessary precondition for personal and professional development is the humanistic orientation of the process of preparing students for future professional activities; use of innovative forms and methods, technologies of teaching, which is a prerequisite for the development of creativity, initiative and their independence; the characteristic tendency of preparation for the future professional activity is the integration of the scientific-theoretical, practical and valuable spheres of student activity. Hence, the training of future preschool teachers for the formation of leadership qualities involves the formation of components, which are the base of knowledge, the system of actions and values that ensure their practical implementation, namely: the theoretical component, organizational, practical and value-oriented.

The theoretical component consists of the unity of methodological, theoretical and technological knowledge integrating special (professional) knowledge and their ability to use them in solving professional tasks and is manifested in such indicators, such as: knowledge of theories of leadership, signs of manifestation of leadership qualities and factors, influencing the formation of leadership qualities; awareness of the essence of the concept of «leadership qualities» of a preschool teacher, their indicators and peculiarities of manifestation in preschoolers. The organizational-practical component includes the availability of educational and educational environment of the higher educational establishment, which allows for the formation of leadership qualities

on the basis of their manifestation; ability to control, correct and use factors influencing the implementation of personal leadership skills of preschool teachers; the ability to find and effectively use forms and methods in future professional activities and leadership positions. It involves the formation of students' ability to predict, plan and design their own activities, choose behavior, make decisions, predict their consequences and bear responsibility for them. Value-oriented component involves the formation of value orientations and meanings as one of the most important socio-psychological mechanisms for the formation of student relationships, its attitude to life and its place in it, spiritual freedom.

One of the conditions for the development of leadership qualities of future preschool teachers in higher education institutions is the readiness of teachers to work with leaders. Knowledge and skills about the peculiarities of work, understanding of the phenomena of leadership in modern conditions, the ability to diagnose the leadership potential of future preschool teachers and organize their preparation, the desire to interact with leaders of other institutions of higher education determine the readiness of the teacher himself. The development of leadership qualities involves the ability and ability of a professor of sciences to construct social conditions for the development of the student's personality, aimed at incorporating it into socially meaningful relationships from the position of leader.

Researcher A. Kober highlights system-building factors of leadership in such a complex of personal qualities and psychological peculiarities as: sociability, purposefulness, responsibility, persistence, motivation for success, balance, prudence, compromise, empathy, positive self-esteem, self-confidence, sincerity, resolve, developed intuition, sensitivity, readiness for risk (innovativeness), criticality (to oneself and to others) [10].

The formation of leadership qualities of future preschool teachers depends on certain conditions. Find out them. The first pedagogical condition for forming the leadership qualities of future preschool teachers is to direct the

motivational-value sphere of the future preschool teacher to leadership in the process of professional training. The second pedagogical condition for the formation of leadership qualities of future preschool teachers in the process of professional training is the acquisition by future specialists in preschool education of a set of integrated knowledge of leadership in the course «University Studios» at the Pedagogical Institute of Kyiv University Boris Grinchenko (1 year, specialty «Preschool education» educational qualification level «Bachelor»), the purpose of which is to familiarize students with the peculiarities of study at the university; formation of representations about the specifics of the work of a preschool teacher; coverage of the main ways and methods of acquiring pedagogical experience; acquaintance with the concept of «leadership of the ministry» and its components; participation in higher educational establishment activities. The third pedagogical condition for the formation of the leadership qualities of future preschool teachers in the process of professional training – ensuring the development of leadership qualities of future preschool teachers in the process of professional training and acquiring practical experience of leadership in pedagogical practice (active participation in the process of improving pre-school education), working with the community, participating in development professions, etc.

Thus, the formation of the leadership qualities of future preschool teachers in the process of professional training in higher educational establishment allows you to form a student – a future specialist in pre-school education, competitive, multifaceted and with leadership potential.

It should be noted that a significant influence on the formation of leadership skills of future preschool teachers in vocational training has a leadership position that takes place in the process of dialogic interaction between the teacher and students – future preschool teachers. Dialogue communication and participation in joint events, ensuring cooperation between the teacher and the student, helps to reveal and implement their leadership qualities.

Future preschool educator is important to have its own position, which we understand as a system of intellectual, individual, volitional attitudes towards future pupils; observance of the corporate code of pedagogical activity of the University named after Boris Grinchenko and understanding of key values: «man», «community», «trust», «spirituality», «leadership-ministry», «responsibility», «professionalism», «civil identity»; self-improvement as a leader in the pedagogical process in higher educational establishment.

Consequently, the formation of leadership skills of future preschool teachers in vocational training depends on the above-mentioned pedagogical conditions, and if we adhere to this approach – this will enable the future teacher of pre-school with professional competencies, leadership and organizational qualities and abilities to provide the efficiency of the educational process in pre-school establishments, as well as the ability to significantly influence the behavior and mood of people, be an example to follow.

Conclusions from the study and perspectives of further exploration in this direction. Analysis of scientific literature, studying the experience of teaching staff, studying the problem of leadership in the student environment indicates that the formation of leadership qualities and skills of future preschool teachers – a multifaceted process, which depends on the psychological properties of the individual, his social experience, the nature and nature of the tasks to be solved (domestic, professional, educational) and is carried out throughout the course at a higher education institution.

The study does not exhaust all aspects of the problem. The prospect of research is seen in the analysis of ways to build leadership skills and abilities; diagnostics and correction of the level of formation of leadership qualities of future preschool teachers; research of the influence of individual-typological peculiarities of personality on the process of formation of leadership qualities of the future preschool teacher.

REFERENCES

1. Adair D. (2005) Leadership psychology. – Moscow: Eksmo, 352 p. [in Russian].
2. Adizes I. (2012) Leadership development: how to understand your management style and communicate effectively with other styles. – Moscow : Alpina Publisher, 259 p. [in Russian].
3. Bayeva O. (2006) Biological foundations of power and leadership // Personal. 12. P. 67. [in Ukrainian].
4. Besedin M.O., Nagayev V.M. (2005) Fundamentals of management: estimated situational approach: a tutorial (modular version). – Kyiv: CEL, 496 p. [in Ukrainian].
5. Volynets' Yu.O., Volynets' K.I., Stadnik N.V. (2017) Formation of leadership qualities of the future preschool teacher in conditions of European integration: theoretical aspect // Young scientist. 10.2 (50.2). P. 14-17. [in Ukrainian].
6. Dubyaha S.M., Shevchenko Yu.M. (2010) Leadership qualities of the future teacher in the context of modern education. Scientific Herald of Melitopol state pedagogical university: collection of scientific articles / I. P. Anosov (Ed.). Melitopol. 5. pp. 174-175. [in Ukrainian].
7. Evtihov O.V. (2007) Leadership strategies and techniques: theory and practice. – Moscow: St. Petersburg : Rech, 238 p. [in Russian].
8. Kremen V.H. (2008). Encyclopedia of education. – Kyiv: Yurinkom Inter, P. 454. [in Ukrainian].
9. Zaporozhec A.V. (2009) Deep knowledge of the child is a necessary condition for his proper upbringing // Preschool education. 3. P. 17-20. [in Russian].
10. Kobera A.V. (2008) Organizational-psychological determinants of leadership in the organs of internal affairs of Ukraine. Abstract of dissertation candidate of psychological Sciences. – Kyiv, 16 p. [in Ukrainian].
11. Kolominsky N.L. (2000) Psychology of management in education (socio-psychological aspect): monograph. – Kyiv: MAUP, 286 p. [in Ukrainian].
12. Krejms D.A. (2007) 4 Jack Welch leadership rules / A. B. Modestova, Trans. – Moscow: Pokolenie, 110 p. [in Russian].
13. Marakhovska N.V. (2009) Pedagogical conditions of formation of leadership qualities of future teachers in the process of training of disciplines of the humanitarian cycle: [text]: Abstract of dissertation candidate of pedagogical Sciences. Kharkiv, 22 p. [in Ukrainian].
14. Mashovets M.A. (2017). Leadership-service as a professional competence of a preschool teacher // Young scientist. 3.2 (43.2). P. 29-35. [in Ukrainian].
15. Naumenko O.S. (2010) Leadership as a social problem. Retrieved from <http://www.info-library.com.ua/books-text-11438.html> [in Ukrainian].
16. Ohnev'iuk V.O. (2013) Educational reforms: mission, reality, reflection: monograph / V. Kremen, T. Levovytskyi, V. Ohnev'iuk, S. Sysoieva (Eds.). – Kyiv: Edelveis. 460 p. [in Ukrainian].
17. Ponomarenko O.V. (2008) Organizational-pedagogical conditions of formation of leadership qualities and skills of students // Proceedings. Series : «Psychological and pedagogical sciences» (Nizhyn state university the name of Nikolai Hohol) / Ye.I. Kovalenko (Ed.). Nizhyn: publishing house of NSU the name of Nikolai Hohol. 5. – P. 45-47. [in Ukrainian].
18. Frejdzher R., Fejdimen D. (2004) Theories of personality and personal growth. – Moscow: OLMA PRESS, 657 p. [in Russian].
19. Yakhnin Ya.K. (2010) Modern approaches to upbringing the leader. – Kyiv: Naukova dumka, 143 p. [in Ukrainian].
20. Danielson Ch. (2006) Teacher leadership that strengthens professional practice. Association for Supervision and Curriculum Development, 160 p. [in English].
21. Fullan M. (2002) The change leader. Educational Leadership. 59 (8). P. 16-20. [in

English].

22. Iwanicki-Smith S. (2009). Promoting teacher efficacy and leadership through statewide professional development : a dissertation for the degree of Doctor of Education. New Britain, Connecticut, 117 p. [in English].

23. Merideth E.M. (2007). Leadership Strategies for Teachers. [2nd edition]. Corwin Press, 136 p. [in English].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаир Д. Психология лидерства / Д. Адаир. – М. : Эксмо, 2005. – 352 с.
2. Адизес И. Развитие лидеров: как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей / И. Адизес. – М. : Альпина Паблишер, 2012. – 259 с.
3. Баєва О. Біологічні основи влади і лідерства / О. Баєва // Персонал. – 2006. – № 12. – С. 67.
4. Бєсєдін М. О. Основи менеджменту : оцінно-ситуаційний підхід : підручник (модульний варіант) / М. О. Бєсєдін, В. М. Нагаєв. – К. : ЦУЛ, 2005 – 496 с.
5. Волинець Ю. О. Формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога в умовах євроінтеграції: теоретичний аспект / К. І. Волинець, Ю. О. Волинець, Н. В. Стаднік // Молодий вчений : науковий журнал. – 2017. – № 10.2 (50.2), березень. – С. 14-17.
6. Дубяга С. М. Лідерські якості майбутнього вчителя у контексті сучасної освіти / С. М. Дубяга, Ю. М. Шевченко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. статей / редкол.: І. П. Аносов (голов. ред.) та ін. – Мелітополь. – 2010. – Вип. 5. – С. 174-175.
7. Евтихов О. В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика / О.В. Евтихов. – СПб. : Речь, 2007. – 238 с.
8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 454.
9. Запорожец А. В. Глубокое знание ребенка – необходимое условие его правильного воспитания / А. В. Запорожец // Дошкольное воспитание. – 2009. – № 3. – С. 17-20.
10. Кобера А. В. Організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06. – Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 16 с.
11. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) : [монографія] / Н. Л. Коломінський. – К. : МАУП, 2000. – 286 с.
12. Креймс Д. А. 4 правила лидерства Джека Уэлча / Д. А. Креймс ; пер. с англ. А. Б. Модестова. – М. : Поколение, 2007. – 110 с.
13. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Мараховська. – Х., 2009. – 155 с.
14. Машовець М. А. Лідерство-служіння як професійна компетентність дошкільного педагога / М. А. Машовець // Молодий вчений : науковий журнал. – 2017. – № 3.2 (43.2) березень. – С. 29-35.
15. Науменко О. С. Лідерство як соціальна проблема [Електронний ресурс] / О. С. Науменко. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11438.html>.
16. Огнев'юк В. О. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: [моногр.] / за ред.: В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої. – К. : Едельвейс, 2013. – 460 с.

17. Пономаренко О. В. Організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей та вмінь студентів / О. В. Пономаренко // Наукові записки. Серія : «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – № 5. – С. 45-47.
18. Фрейдджер Р. Теории личности и личностный рост : пер. с англ. – 4-е изд. / Р. Фрейдджер, Д. Фэйдимен. – М. : ОЛМА ПРЕСС, 2004. – 657 с.
19. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до виховання лідера / Я. К. Яхнін. – К. : Наук. думка, 2010. – 143 с.
20. Danielson Ch. (2006) Teacher leadership that strengthens professional practice. Association for Supervision and Curriculum Development, 160 p.
21. Fullan M. (2002) The change leader. Educational Leadership. 59 (8). P. 16-20.
22. Iwanicki-Smith S. (2009) Promoting teacher efficacy and leadership through statewide professional development : a dissertation for the degree of Doctor of Education. New Britain, Connecticut, 117 p.
23. Merideth E. M. (2007) Leadership Strategies for Teachers. [2nd edition]. Corwin Press, 136 p.

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Наталія Миськова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Хмельницька область,
м. Хмельницький, Україна

ORCID ID 0000-0001-7832-4409

miskova19@ukr.net

Анотація. У дослідженні розкрито теоретико-методичні аспекти підготовки майбутніх вихователів до реалізації завдань освіти для сталого розвитку. Здійснено короткий аналіз понять «сталий розвиток», «освіта для сталого розвитку». З'ясовано, що методологічною основою освіти для сталого розвитку є педагогіка емпвауерменту. Окреслено основні завдання освіти для сталого розвитку, в тому числі і у контексті виховання дітей дошкільного віку – формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Охарактеризовано напрями впровадження технології підготовки майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток (організаційно-навчальний, пропедевтично-професійний, соціально активний) та засоби реалізації завдань кожного напрямку. Описано підходи, принципи, умови підготовки майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток.

Ключові слова: сталий розвиток; освіта для сталого розвитку; підготовка майбутніх вихователів; педагогіка емпвауерменту, педагогічний тренінг.

TECHNOLOGICAL ASPECTS OF FUTURE EDUCATORS' PREPARATION FOR IMPLEMENTATION OF THE OBJECTIVES OF EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Nataliia Myskova

Candidate of Sciences (Pedagogical), Assistant Professor of Preschool Pedagogy,
Psychology and Professional Techniques Department
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi, Ukraine

Abstract. The study uncovers theoretical and methodical aspects of future educators' preparation for implementation of the objectives of education for sustainable development. A brief analysis of the concepts of «sustainable development», «education for sustainable development» was conducted. It was found out that the methodological basis of education for sustainable development is the pedagogy of empowerment. The main tasks of education for sustainable development are outlined, including in the context of upbringing children of preschool age – development of skills oriented to sustainable development. The directions of implementation of the technology of training future educators for the formation of skills, oriented to sustainable development are described (organizational-educational, propaedeutic-professional, socially active) and means of realizing tasks in each direction. The approaches, principles, conditions of preparation of future educators to formation of skills, oriented on sustainable development are described.

Key words: sustainable development; education for sustainable development; preparation of future educators; pedagogy of empowerment; pedagogical training.

Актуальність дослідження. Нагальною потребою XXI ст. міжнародною спільнотою визнано формування в людей цінностей і сталого способу життя, що має стати основою довготривалого збалансованого розвитку людства. З цією метою міністри охорони навколишнього середовища країн-членів Європейської економічної комісії ООН прийняли «Заяву про освіту для сталого розвитку» (2003 р.). На виконання цього документа в березні 2005 р. у м. Вільнюс на нараді високого рівня представниками міністерств охорони навколишнього середовища та освіти була прийнята Стратегія освіти для сталого розвитку Європейської економічної комісії ООН та Вільнюські рамки її виконання. За рішенням Ради ЮНЕСКО оголошено проведення Десятиріччя (2005–2015 рр.) освіти для сталого розвитку.

В Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. визначено переорієнтацію змісту освіти на цілі сталого розвитку одним із ключових напрямів державної освітньої політики. Розроблення основних підходів до національної освіти в контексті сталого розвитку відбулося в межах міжнародного проекту «Освіта для сталого розвитку в дії». Це знайшло відображення у низці нормативно-правових актів, що забезпечують діяльність освітньої галузі України в контексті її неперервності, зокрема: Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»,

затвердженої Указом Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 року, Концепції НУШ, що визнає «екологічну грамотність і здорове життя в контексті цінностей сталого розвитку» однією з десяти ключових компетентностей, та інших держаних документах.

Впровадження ідей сталого розвитку на різних рівнях національної системи освіти, починаючи з дошкільної, відповідно до задекларованих завдань, ускладнюється принциповою відмінністю традиційної лінійної моделі навчання від навчання за принципом емпайерменту, що є базовим в освіті для сталого розвитку. Це загострює потребу в педагогах, підготовлених до реалізації завдань освіти для сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою впровадження ідей сталого розвитку в освітній процес навчальних закладів займаються О. Безсонова, Н. Гавриш, В. Карамушка, О. Орлова, О. Пометун, Н. Пустовіт, А. Степанюк, І. Сущенко та ін. Підготовкою вчителів до викладання питань сталого розвитку займаються І. Бондарук, Г. Жирська, І. Осадченко, І. Січко, А. Степанюк та ін.

Міжнародна концепція сталого розвитку фундаментальним завданням визначила об'єднати економічний, соціальний та екологічний складники розвитку особистості та суспільства. Питання екологічного виховання дітей дошкільного віку досліджують Н. Грамма, Н. Гуняга, Л. Зайцева, Н. Лисенко, Л. Макарова, В. Маршицька, Т. Науменко, С. Ніколаєва, М. Роганова та ін. Науковці розглядають ключові аспекти виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи, формування основ екологічної культури, системи екологічного виховання дітей дошкільного віку тощо. Так, С. Іванчук, О. Кононко, Н. Кривошея, А. Крулехт, М. Лобанова, А. Сазонова, С. Фера та ін. досліджують питання економічного виховання та культури споживання в дітей дошкільного віку. Дослідники вивчають питання формування первинного економічного досвіду в дітей дошкільного віку, засоби формування економічної компетентності, вплив економічних знань на соціалізацію та формування

життєвої компетентності дітей дошкільного віку тощо. Окремі аспекти соціально-комунікативного розвитку перебувають в колі наукових інтересів Н. Абашиної, А. Аблітарової, А. Гончаренко, С. Курінної, В. Любашиної, Л. Михайлової, О. Мороз, О. Орлової, Т. Піроженко, О. Подівілової, М. Савченко, О. Сас, Н. Скрипник, Г. Смольникової, О. Хартман та ін. Однак, проблемі інтеграції складників сталого розвитку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти приділяють недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у розкритті теоретичних аспектів технології підготовки майбутніх вихователів до реалізації завдань освіти для сталого розвитку.

Результати дослідження. Аналіз джерельної бази дослідження дає можливість стверджувати, що основною причиною появи освіти для сталого розвитку можна вважати усвідомлення науково-педагогічною спільнотою необхідності змін в освітній парадигмі для подальшого сталого розвитку суспільства, економіки та навколишнього середовища [15].

Дослідження питання підготовки майбутніх вихователів до реалізації завдань освіти для сталого розвитку потребує аналізу поняття «сталий розвиток», «освіта для сталого розвитку».

У «Енциклопедії освіти» подається таке пояснення поняття «сталий розвиток»: це – «регульований соціально-економічний процес, більш упорядкований у порівнянні з існуючим, який передбачає тривалий позитивний розвиток і зміни у суспільстві, узгоджений із сучасними і майбутніми потребами на засадах нових технологій» [8, с. 870].

На відносно некоректний переклад англійського словосполучення «sustainable development» як «сталий розвиток» або «стійкий розвиток» звертають увагу В. Гусєв та О. Мужилко [7], наголошуючи, що більш точно передають зміст поняття «sustainable» два варіанти: дієприкметник «життязабезпечуючий» та прикметник «збалансований» [7, с. 116]. Термін

«сталий розвиток» використовується у легітимних на цей час програмних документах і нормативно-правових актах.

На сучасному етапі впровадження ідей сталого розвитку у діяльність організацій, відомств та у побут населення розроблено проект «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року» [17]. Як результат прийняття міжнародних угод щодо переорієнтації країн на сталий розвиток виникла освіта нового типу – «освіта для сталого розвитку» (Education for Sustainable Development), або «освіта в інтересах сталого розвитку». У Аїті-Нагойській Декларації щодо освіти для сталого розвитку [1] підкреслюється, що освіта для сталого розвитку є найважливішим засобом його реалізації.

Аналізуючи зарубіжний досвід впровадження освіти для сталого розвитку, можемо констатувати, що дана проблема знайшла своє відображення у низці публікацій науковців, педагогів, політичних та громадських діячів. До прикладу, дослідники Ч. Горейзі (Ch. Horejsi), Дж. Кальвано (G. Calvano), Р. МакКаун (R. McKeown), Л. Саве (L. Sauvé), Ч. Гопкінс (Ch. Hopkins), Б. Чіфор (B. Sheafor) [21] та ін. наголошують на ролі освіти та соціальної роботи у поширенні ідей сталого розвитку в суспільстві.

У рамках Декади освіти для сталого розвитку у Бельгії основна увага була зосереджена на діяльності коледжів та університетів, яким надається пріоритетна роль у впровадженні ідей сталого розвитку. Належна увага була відведена підготовці фахівців економічної, туристичної, соціальної, освітньої галузі. Окрім навчання, були створені платформи для обміну досвідом та обговорення результатів практичної діяльності, що може відбуватися як за безпосередньої участі, так і через мережу Internet [10].

У Німеччині розроблено Національний план дій та методичні поради до нього щодо імплементації освіти для сталого розвитку у систему освіти країни. З цією метою було об'єднано зусилля державних міністерств, парламенту, неурядових організацій, засобів масової

інформації, наукової спільноти. Розроблено та зrealізовано конкретні заходи щодо впровадження ідей сталогорозвиток у відповідних галузях освіти [10].

Досліджуючи питання освіти для сталого розвитку, М. Мелманн (M. Melmann) розкриває її особливості, завдання, ключові елементи. Головною метою такої освіти автор визначає створення умов для формування в учнів не системи теоретичних знань, а необхідних умінь, щоб діяти в інтересах сталого розвитку. Серед завдань освіти для сталого розвитку М. Мелманн визначає такі: окреслення напряму та масштабу сталого розвитку; відбір, компонування, удосконалення методів навчання та діагностування їх дієвості; переорієнтація освітнього процесу на життєвий досвід учнів, удосконалення колективного навчання. Характерними особливостями освіти для сталого розвитку, на думку автора, є її міждисциплінарність, інтеграційний характер, можливість прийняття локальних рішень у глобальній перспективі [13].

Підсумовуючи означене вище, можемо стверджувати, що питання освіти для сталого розвитку є актуальними і для інших країн. Проте саме в Україні вперше було розроблено та апробовано методичні посібники для учителів з навчального курсу «Уроки для сталого розвитку», навчальні підручники для учнів 9 (10), 8 класу (автори О. Пометун, Л. Пилипчагіна, І. Сущенко), для учнів 5-7 класів (автори О. Пометун, І. Сущенко, О. Топузов), 3-4 класів (автори О. Пометун, О. Онопрієнко, А. Цимбалару), 1-2 класів (автори О. Пометун, А. Цимбалару, О. Онопрієнко, І. Андрусенко). Упродовж 2014–2017 рр. МОН України розроблено, апробовано та внесено до переліку освітніх програм інтегрований курс «Дошкільнятам про освіту для сталого розвитку», підкріплений програмами та методичними матеріалами для роботи з дітьми кожної вікової групи [15]. Завдання освіти для сталого розвитку знайшли відображення також в освітній програмі для дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт».

Як зазначають В. Карамушка [12], О. Пометун [16], Н. Кабусь [11], завданнями освіти для сталого розвитку відповідно до «Порядку денного на XXI століття» виступають такі: забезпечити просвіту з питань розвитку та збереження навколишнього середовища для громадян усіх вікових категорій; включити концепції розвитку та збереження навколишнього середовища в усі навчальні програми з аналізом причин, які викликають головні глобальні загрози.

Науковці Н. Гавриш та О. Пометун [4] серед завдань інтегрованого курсу «Дошкільнятам про освіту для сталого розвитку» як засобу реалізації завдань освіти для сталого розвитку в умовах закладу дошкільної освіти виокремили: розвиток у дітей навичок і моделей поведінки, що відповідають сталому розвитку, бажання діяти у цьому напрямі.

Навички, орієнтовані на сталий розвиток» розуміємо як автоматизовані дії, спрямовані на задоволення власних життєвих потреб, виконання яких відбувається на основі ціннісного ставлення до природи, людей, середовища [15, с. 66].

Серед завдань інтегрованого курсу «Дошкільнятам про освіту для сталого розвитку» визначено формування наступних навичок, орієнтованих на сталий розвиток: вітання з оточуючими людьми незалежно від ситуації; пропозиція, прохання та подяка за допомогу та підтримку; виготовлення подарунків, подяка за них, надання приємних послуг у подарунок; використання та зберігання подарунків природи; економне використання природних ресурсів, економне та повторне використання паперу; повторне використання покидькового матеріалу [4].

Як зазначають Н. Гавриш та О. Пометун під час організації освітнього процесу з дошкільниками у контексті освіти для сталого розвитку застосовується підхід, який повністю відображає провідні засади та принципи педагогіки емпвауерменту (з англійської empowerment – надання людині мотивації й натхнення до дії) [4].

У психологічній галузі поняття «емпауермент» бере своє коріння саме в психології спільноти США в 70-і рр. XX ст. На думку Д. Гершон (D. Hershon) і Г. Страуб (H. Straub), емпайермент – це мистецтво творити таке життя, яке людина прагне прожити; як спосіб формування життєстійкої особистості [5]. Як зазначають І. Терещенко та Д. Зубенко, емпайермент з точки зору соціології пропонує спосіб побудови свого відчуття ефективності, пов'язаного з набуттям нових можливостей для себе відносно дій та досягнення успіху. Саме через досвід у сфері позитивної можливості людина може змінитися, якщо вона вирішить це зробити [18].

Важливою умовою дотримання принципу емпайерменту в соціальній роботі Б. Чіфор та Ч. Горейзі визначають побудову взаємодії за такими принципами: усі можуть змінити своє становище на краще; прийняття рішень відбувається самостійно; допомога тренера полягає у досягненні впевненості та самоповаги; слід надихати клієнтів на пошук можливостей для навчання тощо [21].

Методологічною основою педагогіки емпайерменту є положення про те, що дитина – це активна і творча особистість, здатна пізнавати і саморозвиватись. Педагогіка емпайерменту запрошує здобувачів освіти відразу експериментувати, тобто діяти, і пропускає етап «знання» [4]. Визначальними напрямками при цьому І. Єрмаков вважає внутрішню мотивацію та діяльність [9]. Вважаємо, що ці особливості відрізняють педагогіку емпайерменту від традиційної, домінуючої у чинній системі освіти, яка не завжди забезпечує досягнення мети освітнього процесу, оскільки зводиться до заучування інформації, а не до розвитку вміння пошуку знань здобувачами освіти, що, на думку Р. Горбатюка та Л. Романишиної [6], є головним недоліком чинної моделі освіти.

Відтак, реалізація завдань освіти для сталого розвитку вимагає від педагога умінь та навичок організації взаємодії з дошкільниками та між ними за принципами педагогіки емпайерменту.

Зважаючи на означене вище, вважаємо за доцільне розкрити технологічні аспекти підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у майбутній професійній діяльності.

Підготовку майбутніх вихователів до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток розуміємо як «спеціально організований цілісний процес, спрямований на прийняття студентами цінностей сталого розвитку та формування готовності до впровадження в освітньому процесі дошкільних закладів ключових ідей освіти для сталого розвитку» [15, с. 70].

Зважаючи на аналіз джерельної бази дослідження вважаємо за доцільне здійснювати підготовку майбутніх вихователів до реалізації завдань освіти для сталого розвитку за загальнонауковими (системний, особистісно орієнтований, аксіологічний) та конкретнонауковими (діяльнісний, інтерактивний та синергетичний) підходами.

Вважаємо за доцільне дотримання таких принципів підготовки майбутніх вихователів до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток: загальних – науковості, системності, послідовності, професійно-педагогічної спрямованості; спеціальних – принцип взаємодії та активності, рефлексії; специфічних – особистісного прийняття, трансформації та емоційного проживання.

Дотримання принципу науковості забезпечить формування уявлень про сталий розвиток, освіту для сталого розвитку, особливості впровадження ідей сталого розвитку в освітню діяльність із старшими дошкільниками. Принцип системності ґрунтується на досягненні єдності освітнього процесу, інтегрування змісту нормативних навчальних дисциплін, спрямованих на підготовку майбутніх вихователів до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Принцип послідовності регламентує побудову освітньої діяльності за суворо визначеною логікою відповідно розробленої нами

технології підготовки майбутніх вихователів до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток. Принцип професійно-педагогічної спрямованості забезпечує формування у майбутніх вихователів системи потреб, мотивів, інтересів, які виражають ставлення до майбутньої професії і пов'язаної з нею діяльності [15].

Принцип взаємодії та активності, на нашу думку, базується на створенні умов суб'єкт- суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу та використанні інтерактивних технологій в освітньому процесі з метою активізації пізнавальної діяльності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Дотримання принципу рефлексії створює підґрунтя для удосконалення навичок самоаналізу та корекції власних пізнавальних цілей, освітньої траєкторії професійного розвитку, усвідомлення спрямованості та результативності освітньої діяльності [15].

Принцип особистісного прийняття ґрунтується на усвідомленні актуальності ідей сталого розвитку, освіти для сталого розвитку та необхідності їх дотримання у власній моделі поведінки, стилі життя. Принцип трансформації ґрунтується на усвідомленні того, що особистість у процесі соціалізації проходить певні етапи, пов'язані з психологічними кризами, у результаті яких будується система стосунків з оточуючими. Для того, щоб змінити ставлення, яке вже сформувалося, необхідно повернути людину на вихідну позицію і спочатку пройти цей шлях. Отже, осмислення набутого досвіду, переоцінювання накопиченої інформації створює умови для можливої зміни власної життєвої позиції, зміни усталеного стилю життя на стиль життя, орієнтований на сталий розвиток. Принцип емоційного проживання передбачає стимулювання набуття професійних знань та розвиток професійних якостей, а саме: уміння критично і системно мислити, брати на себе відповідальність перед нинішніми та майбутніми поколіннями [15].

З огляду на означене вище вважаємо за доцільне здійснювати підготовку майбутніх вихователів до формування у старших дошкільників

навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за такими напрямками цілеспрямованої освітньої роботи: організаційно-навчальний, пропедевтично-професійний, соціально активний.

Вважаємо, що основними завданнями організаційно-навчального напрямку є такі: ознайомити з поняттям сталого розвитку та основними положеннями парціальної програми «Дошкільнятам про сталий розвиток»; формувати знання та вміння організації освітньої діяльності за принципами педагогіки емпатерменту; викликати інтерес до ідей сталого розвитку, освіти для сталого розвитку та власного стилю життя; сприяти усвідомленню студентами значення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, атмосфери взаємоповаги та ситуації успіху в освітньому процесі; розвивати вміння аналізувати власну професійну діяльність [15].

З метою реалізації окреслених завдань вважаємо доцільним переорієнтацію діяльності викладача під час викладання таких дисциплін загальної професійної підготовки як дошкільна педагогіка, дошкільна лінгводидактика, педагогічна творчість, основи природознавства з методикою викладання на взаємодію зі студентами за принципами педагогіки емпатерменту. Окрім цього, для забезпечення ґрунтовної теоретичної й практичної підготовки студентів, створення умов для виховування у них професійно значущих якостей особистості, формування емоційного компоненту педагогічної діяльності на основі ідей сталого розвитку, формування у студентів готовності до взаємодії з дошкільниками на засадах сталого розвитку, підготовки до практичного здійснення завдань педагога у сучасних умовах дошкільної освіти; розвитку умінь педагогічного прогнозування вважаємо за доцільне вивчення спецкурсу «Підготовка майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток».

Програма вивчення спецкурсу «Підготовка майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток» складається зі вступу; докладного опису інформаційного обсягу спецкурсу; його

структури; критеріїв оцінювання знань, умінь та навичок студентів; списку рекомендованих джерел.

У межах першого змістового модуля визначено такі теми: «Сталий розвиток: історія виникнення та сутність поняття», «Освіта для сталого розвитку – новий напрям сучасної освіти», «Освіта для сталого розвитку: проекція на дошкілля».

Другий змістовий модуль представлено темою «Спілкування». В межах третього змістового модуля запропоновано теми: «Вода», «Повітря». Змістом четвертого змістового модуля є теми: «Енергія», «Харчування», «Папір», «Відходи», «Ощадливі покупці».

П'ятий змістовий модуль представлений такими темами: «Педагогіка емпатії – напрям гуманістичної педагогіки»; «Особливості взаємодії з громадянськістю у контексті ідей сталого розвитку».

Після завершення розгляду усіх тем змістового модуля пропонується проводити підсумкове заняття, присвячене представленню портфоліо студентів, самоаналізу кожного студента власної діяльності та планування подальших дій у контексті сталого розвитку з тем, що розглядалися.

Взаємодію зі студентами в межах спецкурсу варто організувати відповідно загальною схемою, що характеризуватиме перехід студентів від загального знайомства через прийняття цінностей сталого розвитку до методичної готовності розповсюджувати ідеї сталого розвитку у практиці:

- 1) занурення в тему (формування занепокоєння певною темою; дослідження власних дій для сталого розвитку в межах теми; визначення плану особистих дій з метою зміни моделі поведінки на бажану);

- 2) діяльність студентів в межах теми (розробка міні-проекту, його реалізація у складі еко-команди (малої групи) чи індивідуально (за бажанням студентів));

- 3) опанування методикою формування в межах означеної теми навичок, орієнтованих на сталий розвиток;

підсумкова зустріч за темою (узагальнююча рефлексивна діяльність студентів) [17].

Поділяємо думку Г. Беленької про те, що підготовка майбутніх вихователів дітей дошкільного віку на основі застосування інтерактивних форм і методів навчання є дієвим засобом повторення теоретичних джерел, осмислення власної діяльності, виокремлення найбільш важливих напрямів майбутньої професійної діяльності, визначення здобутків. Інтерактивна взаємодія виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншими або однієї думки над рештою тверджень. Під час такого навчання студенти навчаються спілкуватися, критично мислити, приймати обґрунтовані рішення [3].

Зважаючи на означене вище наголошуємо, що заняття спецкурсу важливо проводити в інтерактивному форматі, а саме: інтерактивні лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття – педагогічні тренінги. Педагогічні тренінги (тривалістю по дві академічні години кожен) необхідно пов'язувати за змістом та спрямовувати на досягнення означеної мети, вирішення окреслених завдань. Особливо важливо проводити педагогічні тренінги з дотриманням принципів добровільності, рівноправності, активності, дослідницької позиції учасників, конфіденційності. Так, до прикладу, принцип рівноправності забезпечить рівні права усіх учасників на висловлення власної думки, участі в обговоренні, активності тощо.

Дотримуючись думки О. Батраченко та Л. Чипчевої [2] про те, що досягнення мети тренінгу та досягнення успіху під час взаємодії учасників повною мірою залежить від налаштування тренера на взаємодію, від його настрою та активної позиції, наголошуємо на необхідності забезпечення атмосфери позитивної дружньої взаємодії, без критичних зауважень, негативної оцінки, з врахуванням думки кожного учасника; мотивації на готовність до активної участі у діяльності.

Велику за обсягом частину спецкурсу (50 % від загальної кількості годин) відводиться для самостійної роботи студентів. Серед завдань, які є спільними для усіх тем, визначено аудит (вступний та підсумковий). Виконання аудиту сприятиме усвідомленню власної поведінки у контексті ідей сталого розвитку. Таким чином після завершення розгляду певної теми студенти зможуть не лише проаналізувати власні дії, а й виокремити ті дії, виконання яких стане для них уже невід'ємною лінією власної поведінки. Технологічно варто дотримуватися визначеного загального алгоритму занять, який сприятиме формуванню усіх компонентів підготовки майбутніх вихователів до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток: «Чому це важливо особисто для мене? Що я про це знала і як змінилися мої знання? Що я можу зробити, щоб змінити ситуацію на краще? Як я можу навчати цьому дітей?» [15].

Наступний напрям цілеспрямованої освітньої роботи – пропедевтично-професійний, завданнями якого визначено: формувати вміння самостійно добирати методи та прийоми відповідно до змісту та тематики занять, оцінювати їх доцільність та ефективність; розвивати стійкий інтерес до оволодіння методикою побудови освітнього процесу в закладах дошкільної освіти на засадах педагогіки емпатерменту; формувати вміння транспортувати теоретичні знання у практичну площину; розвивати вміння аналізувати власну професійну діяльність; забезпечити високий рівень узагальнення засвоєних знань і вмінь студентів [15].

Засобом реалізації окреслених завдань пропедевтично-професійного напрямку ми визначили програму педагогічної практики, а формою організації – педагогічну практику. Дієвими методами досягнення поставлених завдань вважаємо портфоліо, педагогічні ситуації та задачі, а також дослідницькі завдання.

Основним завданням соціально активного напрямку є розвиток пасіонарності у майбутніх вихователів у контексті поширення дій,

орієнтованих на сталий розвиток. Погоджуємось із твердженням Н. Гавриш та К. Крутій, що пасіонарність – це не тільки біологічний феномен, а й соціально-педагогічний. Отже, пасіонарність особистості дитини дошкільного віку можна і треба розвивати, створюючи для цього спеціальні умови середовища, ураховуючи її індивідуальний потенціал. Поділяємо думку Н. Гавриш та К. Крутій [22] про те, що пересічні громадяни, які знаходяться в близькості від епіцентру певної діяльності, починають поводитись, як пасіонарні. Якщо ж людина віддаляється на певну відстань, то знову веде себе, як зазвичай. Вважаємо, що розвиток пасіонарності у майбутніх вихователів сприятиме формуванню компонентів підготовки до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток.

У даному контексті нам імпонує твердження І. Шоробури про те, що саме з діяльності педагога розпочинається олюднення усього простору соціальних відносин, визнання неповторності, самобутності кожної людини як вищої цінності [20].

Визначаючи засобом реалізації цього напряму волонтерську діяльність майбутніх вихователів, ми опиралися на думку Т. Ткачук про те, що студентська молодь є найголовнішим агентом соціальних змін у суспільстві та володіє інноваційним потенціалом, який можна ефективно використовувати на благо всього суспільства, а також є провідником соціальних інновацій, необхідних для стабілізації суспільного розвитку [19].

Послугуючись класифікацією форм педагогічної волонтерської діяльності О. Безпалько (модифікація Т. Ткачук) [19], визначаємо такі форми волонтерської діяльності студентів за соціально активним напрямом, як проекти та акції.

Діяльності студентів в межах проекту варто спрямовувати за трьома напрямками (спільна діяльність студентів та викладача із розробки проекту; діяльність студентів із визначення етапів, завдань, шляхів реалізації

проекту; групова та індивідуальна діяльність студентів із виконання індивідуальних дослідницько-пошукових завдань), що дієво впливає на встановлення успішної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, сприяє створенню позитивного психологічного мікроклімату, що відповідає принципам педагогіки емпатерменту.

Для розвитку пасіонарності у майбутніх вихователів у контексті поширення дій, орієнтованих на сталий розвиток, окрім проектів вважаємо доцільним організацію та забезпечення участі майбутніх вихователів у різноманітних акціях. Серед методів взаємодії зі студентами за цим напрямом перевага надається наочно-практичним, а саме: лепбуки, листівки, комікси.

Результатом проведеної роботи стала організація таких акцій: «Подаруй людині посмішку», «Чистий парк», «Я – за економні прилади», «Здай макулатуру – збережи життя деревам», «З мого столу – бездомним тваринам», «Один день без громадського транспорту», «Здай батарейку – збережи довкілля», «Один день без побутової хімії» та ін. Змістовною, цікавою та діяльнісною є участь студентів у проектах «Тиждень добрих справ», «Сортування сміття – справа особиста та суспільна», «Ощадливі покупки», «Безпечні помічники».

Мета волонтерської діяльності студентів в інтересах сталого розвитку за педагогічним спрямуванням полягає, на нашу думку, у наданні педагогічним колективам закладів дошкільної освіти практичної допомоги в організації різних видів діяльності з дошкільниками та їх батьками для реалізації освіти для сталого розвитку.

Так, у рамках проведення в закладах дошкільної освіти загальноміських заходів (Тиждень Довкілля, День Землі, Дні сталої енергії тощо) студенти розробили та зреалізували низку проектів: «Я серед природи», «Я вчуся заощаджувати», «Мій дім – планета Земля» та інші) та провели акції «Посади квіти – прикрась планету», «Дітям – про довкілля через театр та комікси», участь у яких сприяла активізації студентів у

поширенні ідей, цінностей сталого розвитку, а також завдяки такій діяльності відбувалося удосконалення вмінь і навичок студентів щодо методики формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток.

Підсумовуючи все означене вище, можемо констатувати, що дотримання принципів емпіаерменту в організації взаємодії з майбутніми вихователями під час впровадження розробленої нами технології сприяло ефективності проведеної нами роботи. Наведемо приклади: взаємодія зі студентами під час реалізації завдань усіх напрямів цілеспрямованої освітньої роботи відбувалася в умовах позитивного психологічного мікроклімату; види самостійної роботи для студентів пропонувалися у невимушеній формі без акцентування на обов'язковому їх виконанні, однак об'єднання студентів у підгрупи для розробки та реалізації проектів розпалювало інтерес та стимулювало до діяльності.

Оскільки побудова технології підготовки майбутніх вихователів до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток, базувалася на принципах педагогіки емпіаерменту, яка відрізняється від традиційної системи навчання, вважаємо доцільним визначити педагогічні умови впровадження технології:

- оптимізація педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу закладів вищої освіти за принципами педагогіки емпіаерменту;
- забезпечення взаємозв'язку мети, змісту, форм, методів навчання в системі підготовки майбутніх вихователів до формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток;
- надання пріоритету у змісті дисциплін загальної професійної підготовки формуванню ціннісних орієнтацій у контексті освіти для сталого розвитку;
- насичення процесу викладання спецкурсу інтерактивними методами для забезпечення готовності майбутніх вихователів до

формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток [15].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, аналіз теоретико-прикладних засад досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що підготовка майбутніх вихователів до реалізації завдань освіти для сталого розвитку має певні технологічні особливості, які полягають в організації взаємодії зі студентами за принципами педагогіки емпайерменту з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні теоретико-методичних аспектів підготовки педагогів закладів дошкільної освіти до реалізації завдань освіти для сталого розвитку в системі неперервної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айтї-Нагойська Декларація щодо Освіти для Сталого Розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esd.org.ua/node/872>.
2. Батраченко О. В. Посмішка та сміх – складові здоров'язбережувальних технологій освітнього процесу : інструктивно-методична нарада з елементами тренінгу / О. В. Батраченко, Л. Ф. Чипчева // Педагогічна майстерня. – 2018. – №2 (86). – С. 33-37.
3. Беленька Г. В. Підготовка фахівців для дошкільної галузі: стратегія змін / Г. В. Беленька // Молодий вчений. – 2017. – № 3.2 (43.2). – С. 1-3.
4. Гавриш Н. Бути чи не бути – ось у чому питання / Н. Гавриш, О. Пометун // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2015. – №3. – С. 4-10.
5. Гершон Д. Емпайермент. Искусство творить такую жизнь, каку вы хотите / Д. Гершон, Г. Страуб. – Москва : Россия молодая, 1992. – 102 с.
6. Горбатюк Р. М. Експериментальна модель дистанційного навчання майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі / Р. М. Горбатюк, Л. М. Романишина // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: педагогіка. – 2016. – № 2. – С. 68-75.
7. Гусев О. В. Парадигма сталого інноваційного розвитку України / О. В. Гусев, О. О. Мужилко // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 115-118.
8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
9. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості / І. Єрмаков // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві: наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і наук. ред.) та ін. – Київ : Контекст, 2000. – С. 58-72.
10. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Н. М. Авшенюк, Л. М. Дяченко, К. В. Котун та ін]. – Київ : ДКС «Центр», 2017. – 83 с.
11. Кабусь Н. Д. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп [текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Кабусь Наталія Дмитрівна. – Харків. 2018. – 43 с.

12. Карамушка В. І. Вступ до практики стійкого розвитку. Навчальний посібник / В. І. Карамушка. – Київ-Львів : Край, 2009. – 240 с.
13. Мелман М. Диалоги об образовании для устойчивого развития / М. Мелман, Е. И. Пометун. – Киев : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 180 с.
14. Миськова Н. М. Педагогічний тренінг як форма підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до реалізації ідей сталого розвитку / Н.М. Миськова // Педагогічний дискурс. Збірник наукових праць. – 2018. – № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу <http://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/170>.
15. Миськова Н. М. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток [текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Миськова Наталія Миколаївна. – Хмельницький. 2018. – 322 с.
16. Пометун О. І. Освіта для стійкого розвитку – інновація XXI століття / О. І. Пометун // Шлях освіти : Науково-методичний журнал. – 2010. – № 3. – С. 12-17.
17. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.
18. Терещенко І. І. Ідея всебічного розвитку особистості у теоретичних та практичних аспектах соціальної роботи / І. І. Терещенко, Д. В. Зубенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу : <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6015/1/10-1%285%29-10.pdf>.
19. Ткачук Т. С. Виховання гуманістичних цінностей у студентів педагогічних коледжів у процесі волонтерської діяльності [текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ткачук Тамара Сергіївна. – Луганськ. 2012. – 220 с.
20. Шоробура І. М. Особливості громадянського виховання студентів / І. М. Шоробура // Педагогічний дискурс. – 2013. – Вип. 14. – С. 465-468.
21. Bradford W. Sheafor, Charles R. Horejsi (2008) Techniques and Guidelines for Social Work Practice. Boston. URL: <https://socfaqt.wordpress.com/> 2009/08/21.
22. Havrysh N., Krytiy K. (2018) Passionarity of preschoolers as an indicator of their life energy. Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. Riga, Latvia : Izdevnieciba «Baltija Publishing». 626 p.

REFERENCES

1. Aiti-Nahoya Declaration on Education for Sustainable Development (2014). URL: <http://esd.org.ua/node/872> (data zvernennia: 12.04.2017) [in Ukrainian].
2. Batrachenko O.V., Chypcheva L.F. (2018) Smile and laughter as the components of the health preserving technologies in the educational process: an instructional-methodical meeting with the elements of the training. Pedagogical workshop. – № 2 (86). – P. 33-37 [in Ukrainian].
3. Bielienska H.V. (2017) Training specialists for preschoolers: a strategy for change. Young scientist. – № 3.2 (43.2). – P.1-3. [in Ukrainian].
4. Havrysh N., Pomietun O. (2015) To be or not to be - that's the question. Teacher Methodist Preschool Institution. – №3. – P. 4-10. [in Ukrainian].
5. Gershon D., Straub G. (1992) Empowerment. The art of doing the life you want. – Moskva : Russias young, 102 p. [in Russian].
6. Horbatiuk R.M., Romanyshyna L.M. (2016) Experimental model of distance learning of future specialists in higher educational institutions. Scientific notes TNPU im. V. Hnatiuka. Series: Pedagogy. – № 2. – P. 68-75. [in Ukrainian].

7. Husiev O.V., Muzhylko O.O. (2011) Paradigm of Sustainable Innovation Development of Ukraine. *Economy and the state*. – № 9. – P. 115-118. [in Ukrainian].
8. Encyclopedia of Education (2008) / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holovnyi red. V.H. Kremen.. Kyiv : Yurinkom Inter. 1040 p. [in Ukrainian].
9. Iermakov I. (2000) Pedagogy of life creativity. *Steps to competence and integration in society* / red. kol. N. Sofii, I. Yermakov–Kyiv : Kontekst, P. 58-72. [in Ukrainian].
10. Foreign experience of professional training of teachers (2017) / Avsheniuk N.M., Diachenko L.M., Kotun K.V., Marusynets M.M., Ohienko O.I., Sulyma O.V., Postryhach N.O. Kyiv : DKS «Tsentr». 83 p. [in Ukrainian].
11. Kabus N.D. (2018) Theoretical and methodological principles of training future social educators for the sustainable development of social groups: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. – Kharkiv. 43 p. [in Ukrainian].
12. Karamushka V.I. (2009) Introduction to the practice of sustainable development: Tutorial. UMO APN Ukrainy. – Kyiv-Lviv : Krai, 240 p. [in Ukrainian].
13. Melman M., Pometun E.I. (2012) Dialogues about education for sustainable development. – Kiev : Vidavnychiy dim «Osvita», 180 p. [in Russian].
14. Myskova N.M. (2018) Pedagogical training as a form of preparation of future educators of preschool educational institutions for implementation of sustainable development ideas. *Pedagogical Discourse: Collection of Scientific Papers*.. – № 24. URL: <http://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/170>. [in Ukrainian].
15. Myskova N.M. (2018) Preparation of future teachers of preschool establishments for the formation of skills for senior preschool children oriented towards sustainable development: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. – Khmelnytskyi, 322 p. [in Ukrainian].
16. Pometun O.I. (2010) Education for Sustainable Development – Innovation of the 21st Century. *Shliakhosvity : scientific and methodological journal*. – № 3. P. 12-17. [in Ukrainian].
17. The Strategy of Ukraine's Sustainable Development by 2030. (2017) URL: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf. [in Ukrainian].
18. Tereshchenko I.I., Zubenko D.V. (2010) The idea of a comprehensive personality development in the theoretical and practical aspects of social work. URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6015/1/10-1%285%29-10.pdf>. [in Ukrainian].
19. Tkachuk T.S. (2012) Education of humanistic values among students of pedagogical colleges in the process of volunteer activity: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. – Luhansk, 220 p. [in Ukrainian].
20. Shorobura I.M. (2013) Features of civic education of students. – *Pedahohichnyi dyskurs*. Vyp. 14. – P. 465-468. [in Ukrainian].
21. Bradford W. Sheafor, Charles R. Horejsi (2008) *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. – Boston. URL: <https://socfaqt.wordpress.com/> 2009/08/21. [in English].
22. Havrysh N., Krytiy K. (2018) Passionarity of preschoolers as an indicator of their life energy. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph* / edited by authors. – Riga, Latvia : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 626 p. [in English].

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Марія Починкова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса
Шевченка», Луганська область, м. Старобільськ, Україна
ORCID ID 0000-0002-1383-7470

pochinkovam@gmail.com

Анотація. У статті на підставі аналізу фахової літератури розкрито значення впровадження процесу формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи в контексті євроінтеграційних процесів вищої школи в Україні. Наголошено на тому, що сучасна вища освіта має базуватися не тільки на вимогах роботодавців, але й на загальнолюдських, загальноєвропейських та національних цінностях. Зазначено, що майбутній вчитель початкової школи має володіти певними базовими та професійними компетентностями для успішного здійснення фахової діяльності. Визначено особливості формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: критичне мислення; формування критичного мислення; майбутні вчителі початкової школи, євроінтеграційні процеси вищої освіти в Україні.

FORMING OF CRITICAL THINKING OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Mariia Pochynkova

Candidate of pedagogic sciences, Associate Professor of the Department of
Philological Disciplines of Educational and Research Institute of Pedagogy and
Psychology
Luhansk Taras Shevchenko National University, Luhansk region, Starobilsk,
Ukraine

ORCID ID 0000-0002-1383-7470

pochinkovam@gmail.com

Annotation. The value of introduction of the process of critical thinking forming of future teachers of primary school in the context of European integration processes of higher school in Ukraine is revealed in the article on the basis of analysis of professional literature. It is marked that modern higher education must be based not only on the requirements of employers but also on the common to all mankind European and national values. It is pointed out that a future teacher of primary school must own certain base and professional competences for successful realization of professional activity. The particularities of forming of critical thinking of future teachers of primary school are identified.

Keywords: critical thinking; forming of critical thinking; future teachers of primary school, European integration processes of higher education in Ukraine.

Актуальність дослідження. Євроінтеграційні процеси в Україні було розпочато ще наприкінці ХХ століття з підписання Болонської декларації, яка проголошувала створення єдиного європейського освітнього й наукового простору. Болонський процес вимагав докорінних

змін в системі освіти України, зокрема вищої. Так, цей процес мав шість цілей: введення двоциклового навчання; запровадження кредитної системи; контроль якості освіти; розширення мобільності студентів і викладачів; забезпечення працевлаштування випускників; забезпечення привабливості європейської системи освіти [4, с. 3–4]. Дещо пізніше, учасниками Болонського процесу було наголошено на позиціях навчання протягом усього життя, залучення всіх навчальних закладів і студентів до компетентного, активного і конструктивного партнерства, а також сприяння забезпеченню привабливості Зони європейської вищої освіти [4, с. 8].

За останні 20 років вища освіта України зазнала змін, що вимагав вступ до Болонського процесу. Однак, певні аспекти потребують ще значної уваги, на нашу думку, це контроль якості освіти, розширення мобільності викладачів і студентів, забезпечення працевлаштування випускників, забезпечення привабливості європейської системи освіти, хоча певні кроки в цьому напрямі вже зроблені: створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, понад 130 університетів беруть участь у програмі Erasmus+ тощо.

При цьому такі аспекти як забезпечення працевлаштування випускників, залучення всіх навчальних закладів і студентів до компетентного, активного і конструктивного партнерства та ін. потребують значної уваги з боку учасників освітнього процесу, зокрема пошук сучасних адекватних технологій, методів і засобів навчання, які б дозволяли готувати фахівців високого рівня. Особливо це стосується педагогічних спеціальностей, бо їх випускники мають стати конкурентоспроможними на європейському ринку праці й водночас вчити й виховувати наступне покоління. Тому впровадження нового змісту навчання, його експериментальна перевірка ефективності, спрямування на європейську інтеграцію вищої освіти України є нагальною потребою в освітньому процесі вишу. Крім того, з 2018 р. розпочала роботу Нова

українська школа, яка потребує абсолютно нового підходу до підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Однією з таких технологій, що активно впроваджується в практику навчання є формування критичного мислення, зокрема майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз останніх публікацій. Проблема формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи в контексті євроінтеграційних процесів вищої освіти в Україні має розглядатися в трьох аспектах: особливості євроінтеграційних процесів у вищій освіті України, сутність і вимоги до професійної підготовки та особливості формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи.

Проблемі євроінтеграційних процесів в Україні присвячено значну кількість праць вітчизняних дослідників: розглядаються основні аспекти державної політики та методологічні засади євроінтеграції (Т. Андрущенко, Л. Бондарук, М. Весельська, О. Гаращук, Є. Годованик, О. Євсєєва, В. Заїка, В. Заярна, К. Кириченко, В. Кремень, О. Кулик, Л. Лобик, О. Падалка, Т. Скорик, О. Фісенко, О. Яковлєва); європейські орієнтири в українському просторі вищої освіти (Л. Безкоровайна, Я. Болюбаш, Ю. Бошицький, Н. Гедікова, Л. Гриневич, М. Дебич, Ю. Зіньковський, С. Іванова, С. Клепко, Г. Клімова, С. Кобернік, Ф. Моїсєєва, І. Серякова, О. Стеченко, Л. Сущенко, Л. Федулова, Н. Цимбаленко, І. Чистякова та інші).

Активно досліджуються сутність та вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: філософія освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи (А. Алексюк, Б. Андрієвський, С. Гончаренко, Л. Пермінова, В. Семиченко, О. Шевельова, М. Юзик та ін.); формування професійних цінностей педагога (Н. Кузьміна, С. Мартиненко, Г. Нагорна, Л. Хоружа);

компетентнісний підхід до навчання (В. Байденко, І. Зимня, Н. Кузьміна, С. Литвиненко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Г. Черненко та ін.).

Критичне мислення як предмет дослідження виступає в роботах Дж. Брауса, Т. Воропай, Д. Вуда, Дж. Дьюї, Л. Києнко-Романюк, М. Ліпмана, О. Пометун, Р. Поула, В. Саулії, С. Терна, О. Тягла, Д. Халперн та інших.

Формулювання цілей статті. Мета статті – на підставі аналізу фахової літератури розкрити значення впровадження процесу формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи в контексті євроінтеграційних процесів вищої школи в Україні.

Результати дослідження. На початку розглянемо основні вимоги, що висувуються до європейської інтеграції вищої освіти України.

В «Оновленій програмі ЄС щодо вищої освіти» Європейської Комісії, опублікованій у 2017 р., відзначено чотири пріоритетні області щодо інтеграції вищої освіти в Європі:

- синхронізація навичок, які формує система вищої освіти, з потребами ринку праці;
- перетворення вищої освіти на більш доступну всеохоплюючу, підвищення її соціального внеску;
- підвищення ефективності та результативності вищої освіти [26].

Усі вимоги щодо європейської інтеграції вищої освіти України, умовно, можна розділити на управлінські та ті, виконання яких покладається на професорсько-викладацький склад. Зрозуміло, що й друга група вимагає адекватної управлінської політики, але основна робота покладена на самих працівників сфери освіти.

Ми не будемо розглядати першу групу, оскільки це не є предметом нашого дослідження, а більшу увагу звернемо на другу групу.

Вступ до Болонського процесу вимагає пошуку нових засобів навчання, які допоможуть студенту отримати освіту й стати конкурентоспроможним фахівцем на ринку праці.

Ф. Моїсєєва та В. Усачов у своєму дослідженні [13] стверджують, що «більше за все не влаштовує закордонних працедавців у підготовці наших фахівців – низька дієвість знань» [13, с. 37].

Для того, щоб студент був конкурентоспроможним на ринку праці, необхідним є формування тих умінь і навичок, яких вимагають роботодавці. Їх перелік не сталий, а змінюється відповідно до вимог часу, переважно, це пов'язано з розвитком людства, яке прямує в бік інформаційного глобалізованого суспільства. Так, на Всесвітньому економічному форумі в Давосі ці навички представлені наступними:

- у 2015 р.: рішення комплексних проблем, взаємодія з людьми, уміння керувати людьми, критичне мислення, навичка ведення переговорів, уміння контролювати якість товарів і послуг, клієнтоорієнтованість, уміння аналізувати й приймати рішення, володіння технікою «активного слухання», креативність;

- у 2020 р. такими стали: комплексне рішення проблем, критичне мислення, креативність, уміння керувати людьми, взаємодія з людьми, емоційний інтелект, уміння аналізувати й приймати рішення, клієнтоорієнтованість, навички ведення перемовин, гнучкість мислення [27].

Як бачимо, навички, якими має володіти сучасний фахівець, за останні п'ять років суттєво змінились: критичне мислення й креативність піднялись на перші сходинки. ЗВО мають зважати на ці показники, оскільки на них покладена функція підготовки майбутніх фахівців.

Розглянемо, причини таких змін. Вони пов'язані з інформатизацією сучасного суспільства. Зокрема, вміння критично мислити дає можливість людині опрацьовувати інформацію, воно тісно пов'язано з креативністю та вмінням комплексно вирішувати проблеми, умінням аналізувати та мати гнучкість мислення.

Звернемо увагу на характеристики критичного мислення, які це доводять:

- самостійність – мислення стає критичним, якщо носить індивідуальний характер;
- постановка проблеми – критичне мислення починається з постановки проблеми;
- прийняття рішення – оптимальне розв’язання проблеми;
- чітка аргументованість – усвідомлення поліваріантності рішення будь-якої проблеми;
- соціальність – у процесі спілкування людина або стверджує свою позицію, або змінює її [11, с. 13–14].

Отже, зміни у переліку необхідних навичок, виокремлених роботодавцями є об’єктивно зумовленими.

Підсумовуючи зазначене вище, можна сказати, що основним напрямом європейської інтеграції вищої освіти – конкурентоспроможність на ринку праці. Однак, сучасна освіта не може спиратися тільки на вимоги роботодавців, оскільки тоді відбувається її спрощення, формалізація, насамперед, мають враховуватись загальнолюдські та загальноєвропейські цінності, а також національні українські традиції. У нашій країні завжди були в пошані освіта, грамотність, просвітництво, і сучасна вища освіта не може залишити ці вартості поза увагою, оскільки крім урахування вимог роботодавців, обов’язково необхідним є врахування значущості сучасної науки. У європейському контексті до таких домінантних та загальнолюдських цінностей належать:

- знання і творчість – це пов’язано зі значним розвитком технологій, і необхідним, відповідно, стає вміння працювати з інформацією та продукувати нові знання [23, с. 171];
- людське життя як цінність;
- самодостатня особа, яка реалізує себе в особистісному, професійному та соціальному вимірах, запорукою цьому є якісна освіта [2, с. 123];
- освіта на основі принципу раціональності [8, с. 32];

- громадянське виховання в умовах міжкультурної інтеграції [2, с. 119];
- виховання толерантного ставлення до інших рас, релігій, соціальних устроїв і культурних традицій [3, с. 11];
- формування особистісних високоморальних рис, готовності допомагати іншим людям [3, с. 11];
- виховання в ім'я миру [3, с. 11].

Сьогодні першочерговим завданням для України в контексті євроінтеграції є розбудова демократичної держави.

Колектив авторів (С. Кобернік, Н. Кузьміна, О. Овчарук, Л. Паращенко, Ф. Степанов, І. Тараненко) визначає важливими умовами демократичного суспільства такі ціннісні орієнтації: громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, толерантність, вміння знаходити компроміс, знання своїх прав та обов'язків, дотримання закону, вміння мислити критично й незалежно [9].

Як бачимо вони перегукуються з навичками, представленими в Давосі.

Важливим для нашого дослідження є думка О. Євсєєвої, яка наголошує на тому, що в Україні має бути освіта, «спрямована на виробниче використання знань, інформації і технології. Вона потребує приведення у відповідність до інноваційних вимог таких елементів системи, як: інтелектуальний потенціал суспільства; вертикаль «наука – освіта – виробництво»; система структурних пріоритетів; організаційно-інституційний режим; фізичне середовище інновацій; система соціалізації освіти; фінансові основи діяльності; адаптація до зовнішнього контексту інноваційних перетворень» [7, с. 143].

Отже, за останні 20 років Україна зробила значний крок уперед до європейського освітнього простору, але шлях попереду ще більший. На сьогодні трансформації в системі освіти тільки розпочинаються й основне завдання покладене на вчителя.

Так, 24 травня 2016 року на сайті Міністерства освіти і науки України (mon.gov.ua) опубліковано статтю «Одне з пріоритетних завдань Міносвіти – модернізація змісту освіти», у якій представлено виступ Міністра освіти і науки Лілії Гриневич у програмі «Свобода слова», де ключовими аспектами були:

- «...наповнення змісту освіти, щоб це була освіта для життя, а не купа теоретичної інформації, яка весь час помножується»;

- «...орієнтація змісту освіти на формування ключових вмінь і компетентностей людини 21 століття. Це знання рідної мови, двох іноземних мов, математична грамотність, ... Вміння працювати в команді, критично мислити...».

- «...одне з важливих завдань Міністерства – навчити вчителів викладати за майбутніми новими стандартами..., але якщо немає вчителя, який вміє і розуміє, яким чином викладати, – реформа не відбудеться» [18].

З цього випливає, що сучасний вчитель повинен вміти і розуміти, як навчити майбутнє покоління так, щоб майбутні фахівці були не тільки конкурентоспроможними, але й спиралися на загальнолюдські, загальноєвропейські та національні цінності. Роботу з формування цінностей треба розпочинати з наймолодшого віку ще в дошкільному закладі, однак, свідоме становлення особистості, переорієнтація на здобуття нових знань та власний розвиток через ці знання починає відбуватися в молодшому шкільному віці, тому саме вчитель початкової школи має вести таку роботу.

Крім того, вчитель має володіти певними компетентностями, які на сьогодні поділяють на дві групи: предметно-спеціальні (фахові) та загальні компетентності [22, с. 9].

Ми не будемо докладно розкривати особливості компетентнісного підходу, оскільки це було предметом нашого окремого дослідження, а лише зазначимо ті базові компетентності вчителя початкової школи, які визначені в Типовій програмі для підвищення кваліфікації педагогічних

працівників, затвердженої наказом МОН України [15], серед яких професійно-педагогічна, соціально-громадянська, загальнокультурна, мовно-комунікативна, психологічно-фасилітативна, підприємницька, інформаційно-цифрова.

Отже, на педагогічні виші у процесі інтеграції до європейського освітнього простору покладене надскладне завдання: підготувати конкурентоспроможного вчителя початкової школи на ціннісних загальнолюдських, загальноєвропейських та національних засадах, який володіє фаховими компетентностями, здатного передати ці знання й цінності майбутньому поколінню людства.

Наступним кроком нашого дослідження буде розгляд особливостей професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Підготовка педагогічних кадрів базується на законах України «Про вищу освіту» [19], «Про освіту» [21], Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти [20], Концепції Нової української школи [16].

На думку О. Шевельової, метою фахової підготовки має бути формування професійної компетентності вчителя початкових класів, під якою дослідниця визначає властивість особистості, що виявляється в здатності до педагогічної діяльності; єдність теоретичної й практичної готовності педагога до професійного фаху; здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у професійній практиці [24, с. 288].

Можна стверджувати, що система підготовки майбутніх учителів початкової школи в ЗВО спрямована на професійно-педагогічну підготовку та формування системи цінностей. М. Юзик зазначає, що така підготовка спрямована переважно «на теоретичне осмислення суті навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи» [25, с. 314].

О. Горбенко відзначає, що «сучасна ситуація, пов'язана із руйнуванням попередніх, традиційних суспільних ідеалів, призвела до своєрідного духовного вакууму й негативно вплинула на соціальне й

духовне становище молоді, наслідком чого стали такі явища, як зміна ціннісних орієнтирів (переважання до матеріальних цінностей, відсутність мотивації до духовного зростання і самовдосконалення, зниження гуманістичних цінностей, зменшення культурних і духовних потреб), у студентської молоді має місце фрустрація щодо нереалізованих можливостей, невизначеність майбутнього, непередбачуваність індивідуального життєвого шляху, проблематичність у професійній самореалізації тощо» [5, с. 4].

На сьогодні особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи зумовлені вимогами Нової української школи. У порадику для вчителя [17] виокремлено 9 компонентів формули нашої сучасної школи:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні необхідних для успішної самореалізації в суспільстві компетентностей. Їх визначено 11: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки та технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність.

Звернемо увагу на вміння, які є спільними для всіх компетентностей: уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне і системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію, ініціативність, творчість; уміння вирішувати проблеми; оцінювати ризики; уміння конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність до співпраці в команді.

2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

3. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.

4.Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм [17, 7].

5. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

6. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набутти компетентності для життя.

7. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.

8.Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.

9. Нове освітнє середовище [17, с. 6–7].

Із зазначеного робимо висновок, що вчитель початкових класів має не тільки формувати ці вміння, а й сам ними володіти.

О. Шевельова визначає шляхи наближення сучасної школи до стандартів європейського простору:

- перетворення навчання на освіту як засіб надання новим поколінням професійної компетентності та гарантування їхнього успіху на ринку праці;

- урахування того, що новими акцентами сучасності стають пошук та інновації, освіта вчителів як лідерів, активне громадянство;

- професіоналізація змісту освіти, осучаснення засобів і методів навчання студентів;

- розвиток якісної освіти має відбуватися через прогрес менеджменту освіти та через її якісне забезпечення;

- перетворення системи освіти на засіб надання високорівневих професійних дипломів усім представникам молодого покоління;

- розвиток усіх рівнів освіти, особлива увага надається проблемі формування виробничої компетентності – реалізація знань, умінь та навичок, необхідних для успішної життєдіяльності в умовах глобалізованого світу;

– інтернаціоналізація освіти, обмін студентськими групами для навчання в освітніх системах інших країн [24, с. 287–288].

Отже, процес навчання майбутніх учителів початкової школи має бути заснований на компетентнісному підході, зорієнтованому на формування й вдосконалення професійних соціально значущих умінь і навичках.

Ефективність компетентнісного навчання залежить від технологій навчання, використовуваних в ЗВО. Технологіями навчання, зорієнтованими на компетентнісний підхід, є: проектні та інформаційні технології, проблемне, інтерактивне навчання, контекстне навчання.

Безумовно, зміни в процесі навчання початкової школи, як ми вже зазначали раніше, потребують змін в системі освіти майбутніх учителів початкової школи, пошуку ефективних технологій, методів і засобів для реалізації завдання підготовки фахівця європейської формації, здатного працювати в умовах Нової української школи. Аналіз наукової літератури, вивчення передового педагогічного досвіду та власний досвід засвідчують, що однією з таких технологій є формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи, яке дозволяє зорієнтувати навчальний процес на компетентнісний підхід.

Актуальність проблеми підтверджується значною кількістю дисертаційних досліджень, розробкою сайтів, присвячених критичному мисленню, платформи масових онлайн-курсів тощо.

Саме впровадження технології критичного мислення дозволяє поєднати одночасно декілька технологій і досягти одночасно багатьох цілей. Розглянемо цей аспект більш детально.

У процесі формування критичного мислення студенти, майбутні учителі початкової школи, залучаються до розв'язання проблемних завдань через використання інтерактивних форм навчання, створення наукового діалогу та рефлексії пізнавальної діяльності.

Формування критичного мислення базується на ціннісному аспекті. Так, у своїй лекції на платформі «Прометеус» С. Терно визначає цінності критичного мислення або критично мислячої особливості – «це цінності розвитку, тобто відкритості до нового, прагнення до вдосконалення, жага до змін, розвиток, самоактуалізація та творчість» [10]. Науковець зазначає, що «критичне мислення – це мислення, яке продукує зміни, воно спрямоване на постійну трансформацію та постійні зміни себе і того, що навколо» [10].

Упровадження технології критичного мислення в процес навчання майбутніх учителів початкової школи дозволяє одночасно комплексно застосовувати одразу декілька технологій, про які ми вже говорили: проблемного й інтерактивного навчання, проектних та інформаційних технологій тощо.

За твердженням А. Авершина та Т. Яковенко, розвиток критичного мислення – це одночасно активний та інтерактивний процес. Дослідники відзначають, що «значення інтерактивних методик полягає в активізації пізнавальної і трудової діяльності студентів, підвищення інтересу до занять. Завдяки їм у студентів утворюється установка на творчу діяльність, на постійний пошук» [1, с. 137].

Інтерактивні методики побудовані на навчання, яке вимагає співробітництва, вчить працювати в групі, знаходити спільну мову між суб'єктами навчання. Так формується вміння працювати в команді.

Проектна технологія також вимагає застосування критичного мислення. «Метод проектів орієнтований на дослідницьку діяльність студентів, спрямований на розвиток креативності й одночасно формування певних особистісних якостей, таких як критичність мислення» [1, с. 138].

Не викликає сумніву, що професія вчителя початкової школи вимагає творчого підходу.

О. Пошетун та І. Сущенко зазначають, що формування критичного мислення найдоцільніше здійснювати через конкретний предметний зміст

[14]. Використання технології критичного мислення дає високі результати розвитку самостійного мислення, підвищення рівнів їх навчальних досягнень, підвищує продуктивність навчання [14, с. 14].

Наголосимо ще на одному аспекті формування критичного мислення – воно є чинником формування демократичного способу життя суспільства й чинником його формування, бо саме людина, яка має такий спосіб мислення здатна до самостійного й критичного осмислення демократичних перетворень в суспільстві.

На підставі цілей і завдань, що ставить перед собою процес формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи, визначених Г. Матуковою, в контексті євроінтеграційних процесів та становлення їх професійної компетентності, є:

1. Формування пізнавального інтересу та розуміння мети вивчення теми (питання, проблеми) в аспекті професійної підготовки [12, с. 138].
2. Розвиток внутрішньої мотивації до майбутньої педагогічної діяльності [12, с. 138].
3. Підтримка пізнавальної активності й ініціативності студентів [12, с. 138].
4. Розвиток критичного способу мислення на засадах загальнолюдських, загальноєвропейських, національних цінностей.
5. Спонування до порівняння отриманої теоретичної інформації з особистим досвідом і формування аналітичних суджень в галузі психолого-педагогічних знань.

О. Денисевич наголошує на тому, що «поєднання можливостей критичного мислення та інструментарію сучасної освіти створює значні перспективи для індивідуального й суспільного розвитку» завдяки «зміні пріоритетів з кількості засвоєної інформації на вміння нею оперувати та використовувати в реальному житті» [6].

Важливим є визначення науковцем видозмін, які можуть відбутися за рахунок розвитку критичного мислення у процесі навчання в ЗВО:

підвищення продукування власного знання; людина стає суб'єктом освіти, активним учасником обговорення того чи іншого навчального матеріалу; критичне мислення є єдиним ефективним інструментом побудови власного світогляду; критичне мислення є потужним засобом особистого розвитку [6].

Таким чином, ми бачимо, що формування критичного мислення у процесі навчання майбутніх учителів початкової школи в ЗВО сприяє адекватній професійній підготовці, заснованій на ціннісних пріоритетах та компетентнісному підході, викликану необхідністю, що зумовлена часом та інформаційним розвитком людства.

Упровадження технології критичного мислення в процес навчання майбутніх учителів початкової школи дозволяє будувати освітній процес з урахуванням євроінтеграційного вектора.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, аналіз наукових досліджень з проблем євроінтеграції вищої освіти України, сутності та вимог професійної підготовки та процесу формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи засвідчив, що впровадження в систему навчання ЗВО технології критичного мислення дозволить значно підвищити конкурентоспроможність майбутніх фахівців на ринку праці, сформує вміння застосовувати набуті знання в дії та адекватно використовувати їх на практиці.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці й експериментальній перевірці системи роботи з формування критичного мислення майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авершин А. О. Формування критичного мислення у студентів інженерно-педагогічних ВНЗ / А. О. Авершин, Т. В. Яковенко // Збірник наукових праць : Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2009 – № 24–25. – С. 134–145.
2. Андрущенко Т. В. Національне та загальнолюдське як домінантні цінності сучасної освітньої політики (європейський контекст) / Т. В. Андрущенко // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2015. – Вип. 9–10. – С. 117–134. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2015_9-10_11.

3. Бажановська О. В. Роль загальнолюдських цінностей в процесі формування громадянина європейської держави // Вісник ЛДПУ імені Тараса Шевченка. – 2003. – № 7 (63). – С. 11.
4. Болонський процес у фактах і документах : Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін / упоряд. : Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І.; ТДПУ ім. В. Гнатюка. – Київ – Тернопіль, 2003. – 54 с.
5. Горбенко О. В. Виховання ціннісних орієнтацій у студентської молоді засобами східних єдиноборств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» 01 «Освіта / Педагогіка» / О. В. Горбенко. – Старобільськ, 2018. – 20 с.
6. Денисевич О. О. Роль критичного мислення в освітній реформі вищої школи епохи інформаційного суспільства / О. О. Денисевич // / О. О. Денисевич // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – Том 13, № 1 (2011). – С. 151 – 155. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2011_1_39
7. Євсєєва О. О. Розвиток освітнього комплексу України в умовах євроінтеграції / О. О. Євсєєва // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2016. – Вип. 53. – С. 141–146.
8. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті. / С. Ф. Клепко. – Полтава, 2006. – С. 32.
9. Кобернік С. Г. Концепція змісту освіти для європейського виміру України / С. Г. Кобернік, Н. Ю. Кузьміна, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, Ф. З. Степанов, І. Г. Тараненко. – К., 2005. – 24 с.
10. Лекція 7. Які цінності знаходяться в основі догматичного та критичного мислення, або справа нашого життя – запорука психологічного видивання? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://edx.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/24d667323152a80561e52c7ffd9d4189/asset-v1:CZ+CTFT101+2017_T3+type@asset+block/Лекція_7_конспект.pdf [Назва з екрану].
11. Макаренко В. М. Як опанувати технологію формування критичного мислення / В. М. Макаренко, О. О. Туманцова. – Х. : Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2008. – 96 с.
12. Матукова Г. І. Технології розвитку критичного мислення в системі професійної підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності (1/24/2013). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scaspee.com/all-materials/27>
13. Моїсєєва Ф. А. Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Ф. А. Моїсєєва, В. А. Усачов // Наука. Релігія. Суспільство. – 2014. – № 1. – С. 36–40.
14. Навчаємо мислити критично : посібник для вчителів / автори-укладачі О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – Д. : Ліра, 2016. – 144 с.
15. Наказ МОН України від 15.01.2018 № 36 „Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти” // [Електронний ресурс] : Режим доступу : <https://imzo.gov.ua/2018/01/16/nakaz-mon-vid-15-01-2018-36-pro-zatverdzhennya-typovoji-osvitnoji-prohramy>.
16. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / кол. авторів. за заг. Ред М. Грищенка. – К. 2016. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
17. Нова українська школа : poradnik dla vchytela / за заг. ред. Н. М. Бібік. – Київ : Літера ЛТД, 2018. – 160 с.

18. Одне з пріоритетних завдань Міністерства освіти – модернізація змісту освіти // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-05-24-odne-iz-prioritetnih-zavdan-minosviti-modernizacziya>.
19. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. – Режим доступу : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
20. Про затвердження галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти [Електронний ресурс] : наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 р. № 1176. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/.
21. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
22. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с., с. 10–11.
23. Федорова І. І. Творчий потенціал освіти в умовах аксіологічного релятивізму сучасного суспільства // Вісн. НТУУ КПП : Філософія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 2. – 2011. – С. 171.
24. Шевельова О. Б. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Б. Шевельова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Педагогічні науки. – Випуск 2 (88). – С. 287–291.
25. Юзик М. А. Тенденції розвитку системи підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах реформування освіти / М. А. Юзик // Педагогічні науки. «Young Scientist». – 2017. – № 8 (48). August. – С. 314–318.
26. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a renewed EU agenda for higher education. Brussels: European Commission, 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247>.
27. The 10 skillsyouneedtothriveintheFourthIndustrialRevolutionhttps // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/

REFERENCES

1. Avershyn A. O. (2009) Forming of critical thinking of the students of engineer and pedagogical institutions of higher education / ed. A. O. Avershyn, T. V. Jakovenko // Collection of scientific works: problems of engineering and pedagogical education. – Extract 24–25, P. 134–145. [in Ukrainian].
2. Andrushchenko T. V. (2015) National and common to all mankind as dominant values of modern educational policy (European context). Multyversum. Philosophical almanac Extract 9–10, P. 117–134. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2015_9-10_11. [in Ukrainian].
3. Bazhanovska O. V. (2003) The role of common to all mankind values in the process of forming of a citizen of European state. Herald Lugansk Taras Shevchenko State Pedagogical university. – Extract № 7 (63), P. 11. [in Ukrainian].
4. The Bologna Process in Facts and Documents: Sorbonne – Bologna – Salamanca – Prague – Berlin (2003) / comp. : Stepko M. F., Boliubash Y. Y., Shynkaruk V. D., Hrubinko V. V., Babyn I. I.; TDPU im. V. Hnatiuka. – Kyiv – Ternopil, 54 p. [in Ukrainian].
5. Horbenko O. V. (2018) Education of value orientations in student youth by means of oriental martial arts : abstract for obtaining a degree candidate of Pedagogical Sciences : special 13.00.07 «Theory and teaching methods» 01 «Education / Pedagogy» – Starobilsk, 20 p. [in Ukrainian].
6. Denysevych O. O. (2011) The role of critical thinking in educational reform of higher school in the epoch of informative society. Herald NAU. Series philosophy of cultural studies – Vol. 13, Extract 1, P. 151 – 155. [in Ukrainian].

7. Yevsieieva O. O. (2016) Development of educational complex of Ukraine in the conditions of European integration // Bulletin of the Economy of Transport and Industry. – Extract 53, P. 141–146. [in Ukrainian].
8. Klepko S. F. (2006) Philosophy of education in European context. – Poltava, P. 32. [in Ukrainian].
9. Kobernik S. H. (2005) Conception of the content of education for European dimension of Ukraine / S. H. Kobernik, N. Y. Kuzmyna, O. V. Ovcharuk, L. I. Parashchenko, F. Z. Stepanov, I. H. Taranenko. – Kyiv, 24 p. [in Ukrainian].
10. Lecture 7. What values are the basis of dogmatic and critical thinking, or the business of our lives - a pledge of psychological vision? URL: https://edx.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/24d667323152a80561e52c7ffd9d4189/asset-v1:CZ+CTFT101+2017_T3+type@asset+block/Лекція_7_конспект.pdf. [in Ukrainian].
11. Makarenko V. M. (2008) How to master the technology of forming critical thinking / V. M. Makarenko, O. O. Tumantsova. – Kharkiv : Publishing group «Osnova» : «Triada+», 96 p. [in Ukrainian].
12. Matukova H. I. Technologies of development of critical thinking in system of vocational training of the future experts to enterprise activity. URL: <http://scaspee.com/all-materials/27>. [in Ukrainian].
13. Moisieieva F. A. (2014) European integration of higher education of Ukraine in the context of Bologna process / F. A. Moisieieva, V. A. Usachov // Science. Religion. Society. Extract 1, P. 36–40. [in Ukrainian].
14. Teach us to think critically: a manual for teachers (2016) / authors-contributors O. I. Pometun, I. M. Sushchenko. – Dnipropetrovsk : Lira, 144. p. [in Ukrainian].
15. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 15, 2018 № 36 „On Approval of the Model Educational Program for the Organization and Extension of the Skills of Teachers by Postgraduate Pedagogical Education Institutions” URL: <https://imzo.gov.ua/2018/01/16/nakaz-mon-vid-15-01-2018-36-pro-zatverdzhennya-typovoji-osvitnoji-prohramy> [in Ukrainian].
16. New Ukrainian School. Conceptual Principles of Reforming High School (2016) / collective of authors in general edition M. Hryshchenka. – Kyiv, 40 p. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].
17. New Ukrainian School: Teacher's Guide (2018) / in general edition N. M. Bibik. – Kyiv : Litera LTD, 160 p. [in Ukrainian].
18. One of the priority tasks of the Ministry of education is modernization of the content of education. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-05-24-odne-iz-prioritetnix-zavdan-minosviti-modernizacziya> [in Ukrainian].
19. About Higher Education the law of Ukraine from 01.07.2014 r. Extract 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [in Ukrainian].
20. On approval of the branch concept of the development of continuous pedagogical education : Order of the Ministry of Education and Science of 14.08.2013. Extract 1176. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/. [in Ukrainian].
21. About education : the law of Ukraine from 23.05.1991. Extract 1060-XII. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/>. [in Ukrainian].
22. Zacharchenko, V. M., Lugovij, V. I., Rashkevych, U. M., TalanovaZh. V. (2014) Development of educational programs. Guidelines. – Kyiv : DP NVC Priorytety. – 120 p. [in Ukrainian].
23. Fedorova I. I. (2011) Creative potential of education in the conditions of axiological relativity of modern society // Bulletin NTUU KPI : Philosophy. Pedagogy. Psychology. – Extract. 2, P. 171. [in Ukrainian].

24. Shevelova O. B. Improvement of the professional training of future primary school teachers. Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. – Pedagogical sciences. – Extract 2 (88), P. 287–291. [in Ukrainian].

25. Yuzyk M. A. (2017) Trends in the development of a system of training future teachers in elementary school in the context of educational reform. Pedagogical sciences. «Young Scientist». № 8 (48). August, P. 314–318. [in Ukrainian].

26. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a renewed EU agenda for higher education. Brussels: European Commission, 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247>.

27. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>.

PROFESSIONAL PEDAGOGICAL APPROACHES TO YOUTH AGGRESSION IN INCLUSIVE-EDUCATION SETTINGS

Svetlana Yalanska

Doctor of Psychological Sciences; Professor; Head of the Department of General, Age, and Practical Psychology

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava Region, Poltava, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-3289-5331

yalanskasvetlana@gmail.com

Iryna Kohut

Ph. D. of Pedagogical Sciences; Head of International Relations and Innovation; Associate Professor of the Department of General, Age and Practical Psychology

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava Region, Poltava, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-0856-7074

irynakohut15@gmail.com

Abstract. Today, the problem of aggression in society is extremely acute, especially among youth in inclusive education settings. This article is devoted to the psychological and pedagogical problem of student and youth aggression, a problem currently faced by pedagogical workers. The article also focuses on the possibility of averting student aggression in inclusive environments through art therapy and other psychological and pedagogical and training tools. The purpose of the paper is to reveal solutions to the problem of aggression in the inclusive education setting, which is an indicator of the professional competence of pedagogical workers and a determination of the main art-therapeutic, psychological, and pedagogical means of tolerance development for students.

To accomplish this goal, this paper uses the theoretical research methods of theoretical analysis, synthesis, abstraction, comparison, generalization, systematization, as well as the empirical research methods of questionnaires and statistics. The findings suggest that it is necessary to implement student tolerance development programs in order to avoid personality aggression. An integral part of effective tolerance development programs in both general and higher education is art therapy, along with psycho-pedagogical and training materials.

Key words: aggression; tolerance; empathy; responsibility; students; students; art-therapeutic means; psychological and pedagogical means; training aids.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ, ІНТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ЯК ПОКАЗНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

Світлана Яланська

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної, вікової
та практичної психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
Полтавська область, м. Полтава, Україна

ORCID ID 0000-0003-3289-5331

yalanskasvetlana@gmail.com

Ірина Когут

кандидат педагогічних наук, начальник відділу міжнародних зв'язків та
інноваційної діяльності

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
Полтавська область, м. Полтава, Україна

ORCID ID 0000-0002-0856-7074

irynakohut15@gmail.com

Анотація. На сьогодні проблема прояву агресії, інтолерантності в суспільстві є надзвичайно гострою. Особливою мірою це стосується молодого покоління в умовах інклюзивної освіти. Стаття присвячена актуальній психолого-педагогічній проблемі, яка постає перед педагогічними працівниками – прояву агресії учнівської, студентської молоді, та можливостей використання арт-терапевтичних, психолого-педагогічних засобів для її уникнення в інклюзивному середовищі. Мета статті полягає у розкритті шляхів розв'язання проблеми прояву агресії в умовах інклюзивної освіти, що є показником професійної компетентності педагогічних працівників, та визначенні основних арт-терапевтичних, психолого-педагогічних засобів розвитку толерантності учнівської та студентської молоді. Для реалізації поставленої мети було використано комплекс методів дослідження, зокрема, теоретичні: теоретичний аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення, систематизація; емпіричні: анкетування; статистичні. Обґрунтовано необхідність упровадження програми розвитку толерантності учнів, студентів, що спрямована на розв'язання проблеми прояву агресії особистості. Важливою для ефективного впровадження програми є інтеграція арт-терапевтичних, психолого-педагогічних, тренінгових засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої та вищої школи.

Ключові слова: агресія, толерантність, емпатія, відповідальність, учні, студенти, арт-терапевтичні засоби, психолого-педагогічні засоби, тренінгові засоби.

Formulation of the problem. Today, due to the large amount of negative information that comes through Internet sources and other mass media, many young people are unfortunately shaping their vision of the world through the prisms of aggression, terrorism, war, conflict, careless attitudes toward the environment, and indifference toward plants and animals. Quite often, students display aggression in inclusive education environments. Contemporary educational philosophy maintains that it is very important to ensure the optimal

psychological adaptation of people with special educational needs to large schools. It is necessary to organize the educational process in such a way that the individual needs of each person are taken into account. Individuals with special educational needs must actively participate in the educational process, including extra-curricular activities. As a result, these students' motivation to learn and socialize has increased. An important task for educational institutions is to teach students empathy, personal responsibility, independent judgment, respect for others' life principles, and respect for the values of different cultures. Teachers with professional competence must understand innovative practices, including art therapy and psychological and pedagogical training methods, to prevent juvenile aggression.

Literature review. The issue of contemporary youth aggression has been studied by foreign and domestic scholars, including psychologists, educators, and sociologists.

According to *The Psychological Dictionary*, aggression is an individual or collective behavior or action aimed at inflicting physical or mental harm or even destruction on another person or group. Forms of aggression that develop in mass social phenomena, such as terrorism, genocide, racism, religious sectarianism, and ideological conflict, typically include processes of infection and mutual induction, as well as stereotyped representations of "the enemy." Inclination toward aggressive behavior is referred to as the stable personality trait of aggressiveness [11, p. 12].

I.V. Astremetskaya and Y.G. Zhyavoronok define aggression as a form of behavior aimed at inflicting physical or psychological harm on someone [2, p. 114].

V.L. Pavelkov, in analyzing scholarly literature on aggressive personalities, defines aggression as a motivated destructive behavior that contradicts the rules of human coexistence in society and brings physical harm or psychological discomfort (negative emotions, state of tension, fear of suppression, etc.) to the victims of the attack [9].

Various scholars and practitioners write about the problems of inclusive education. In particular, E.A. Danilaviciute examines teaching strategies at an inclusive educational institution [4], N.B. Adamyuk discusses how to implement updated curriculum for children with special needs [1], A.A. Kolupayev explores the foundations of inclusive education and its introduction into educational processes and institutions [5,7], N. Atamanchuk discusses psychological traits of elementary-school-age children with hyperactivity syndrome [3], and O.M. Taranchenko investigates differentiated teaching in an inclusive educational institution [13].

Avoiding aggressive behavior contributes to tolerance towards others. Tolerant environments do not just promote optimal personal development for youth. They are an important condition for the psychological adaptation of special-needs students into large schools. M.K. Janobylova's work considers tolerance as an active moral position and psychological readiness for tolerance as promoting positive interaction between ethnic groups, social groups, cultural groups, nationalities, and religious and social groups [5].

M.B. Khomyakov describes tolerance as both a component of ideal morality and a basic social value, emphasizing the paradox this represents [15].

A professionally competent teacher, psychologically and methodically, should be prepared to notice problems and find effective ways to solve them. In particular, the teacher should be able to avert aggression and youth intolerance in inclusive educational environments. J. Raven considers professional competence as readiness to notice problems and seek ways to solve them, the ability to work independently without constant guidance, the ability to take responsibility on one's own initiative, the ability to analyze new situations and apply existing knowledge to such analysis, and the ability to make decisions based on sound judgment [12]. Following E.A. Panasenکو, a specialist's professional and psychological competence includes complex personality formation in the system of his professional activity, so that he or she can interact

effectively with people, perform psychological tasks, and solve any problems that arise [10].

Of great importance for the avoidance of aggression and individual intolerance are correctly selected methods in art therapy, psychology, and pedagogy. L.G. Terletskaya notes that art therapy allows the exploration and mastery of new behavior methods without the consequences associated with their use in real life. Art therapy makes it possible to address problems indirectly when direct discussion would be too painful. Participants in psycho-correction groups undergo a variety of personal changes, such as expressing feelings in a socially acceptable form, developing of empathy and positive feelings, establishing a sense of internal control and order, developing attentiveness to feelings, and enhancing self-esteem [14, p.4-5].

D.S. Maximenko notes that the conditions for personal development, self-expression, self-knowledge, and self-improvement are created by psychologists through game therapy, by educators through expressive therapy, by teachers through isotherapy, and by music directors through music therapy [7, p. 5].

Isolation of previously unsolved parts of the general problem. Despite the presence of philosophical, psychological, and pedagogical studies on youth aggression, questions remain about how to form tolerant, inclusive environments in educational institutions.

The purpose of the paper is, first, to discuss methods for avoiding aggression in inclusive educational settings, because this is an indicator of pedagogical workers' professional competence, as well as, second, to explore art-therapeutic, psychological, and pedagogical methods for developing student tolerance.

Presentation of the main research material. A questionnaire on understanding the problem of personality tolerance was filled out by 417 students, postgraduates, and graduate students at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University. The following are answers to the question, "What are the main features of a person capable of avoiding aggression and

intolerance?": charity (68.0%), empathy (51.6%), respect for others (87.3%), humanism (79.4%), responsibility (53.0%), reflection (71.0%), self-regulation (58.9%), and tolerance (83.7%) (see Figure 1).

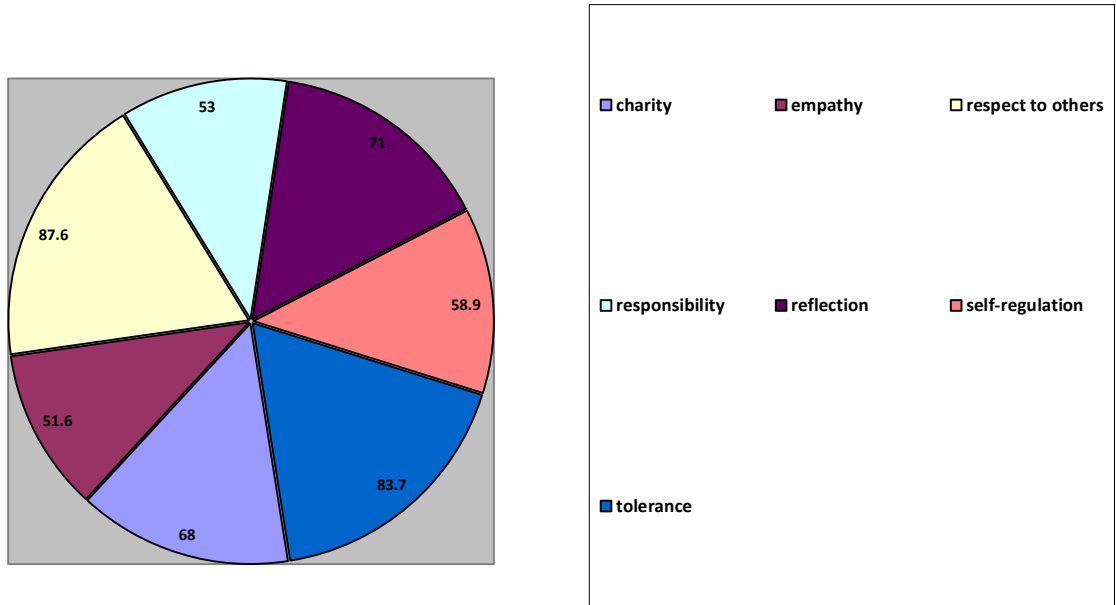

Fig. 1 Results of the questionnaire on the question "What are the main features of a person capable of avoiding manifestations of aggression, intolerance?"

As to the question, "Is it possible to say that the indicator of the professional competence of a teacher working in an inclusive environment is the ability to solve the problem of aggression among students and students?," respondents gave the following answers: yes (85.4%), it is difficult to answer (11.3%), or no (3.3%) (see Figure 2).

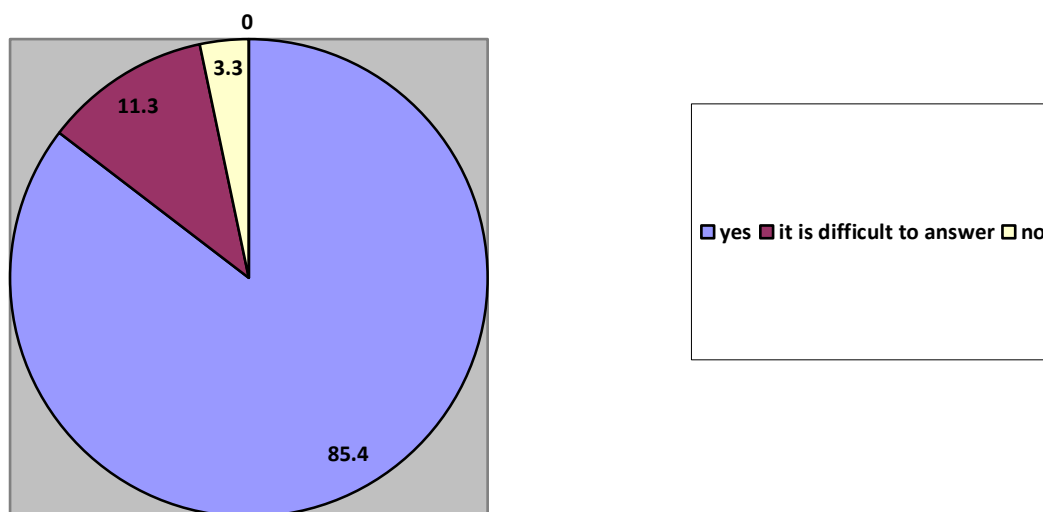

Fig. 2 Results of the questionnaire on the question "Is it possible to say that the indicator of the professional competence of a teacher working in an inclusive environment is the ability to solve the problem of aggression among students and students?"

The respondents were convinced that the development of tolerance is important for solving the problem of youth aggression in educational institutions. According to the content of the questionnaire, under the tolerance of the individual, we include friendly and tolerant attitudes to the surroundings and to surrounding events that do not violate human rights and do not harm the environment.

The structure of the tolerant personality is based on three main structural components: *cognitive* (knowledge about objects and life situations which results from individual experience), *emotional* (emotional states that precede the emergence of a behavioral component, promoting systematization of knowledge and the emergence of certain behaviors), *behavioral* (actions leading to the development of elementary fixed installations, value orientations, and ethnic values; individuals reveal the development of tolerance through their actions, since the act is the only structure that corresponds to the real integral manifestation of the person's self-realization as a person, an individual, and a citizen).

Indicators of tolerance are personal responsibility, empathy, and constructive interaction with the surrounding and natural environments. The criteria for achieving tolerance are recognition of a variety of views, life principles, and values among other people; tolerance for one's surroundings for and surrounding events that do not violate human rights and do not harm the natural environment; and readiness to help others.

The International Scientific Project on the theme "Leadership. Tolerance. Volunteering" (2015-2016 years), supported by the U.S. Peace Corps in Ukraine, has created a program for student and youth tolerance development. The purpose of the program is the development of specific indicators for developing high school students' tolerance. The objective of the program is to develop several indicators of tolerance: personal responsibility, empathy, constructive interaction with one's surroundings and natural environment, and reduction and avoidance of aggression. The program provides for the creation of a special educational and educational environment with the following characteristics: a) development of the cognitive component of tolerance (personal responsibility), b) development of the emotional component (empathy), and c) formation and development of the behavioral component on the basis of constructive interaction with one's surroundings and natural environment. The effective implementation of the program is the integration of art-therapeutic, psychological, and pedagogical training materials in the educational processes of secondary and higher educational establishments. Structurally, the student tolerance program is divided into blocks (see Table 1).

Table 1

***Program for the formation and development of student and youth
tolerance***

	Block name	Basic psychological and pedagogical training tools
1.	Formation and development of positive, ecopsychological thinking; internalization of universal values and understanding of the values of other cultures	<p>Lesson 1. "What is Tolerance?"</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Presenter's introduction. 2. Forming and adopting work rules. 3. Mini-lecture on tolerance. 4. Exercise "Tolerance and Personal Development." 5. Exercise "Volitional Efforts and Achieving Goals." 6. Topic "Do you know what...?" 7. Summing up. <p>Lesson 2. "Think Positive."</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Presenter's introduction. 2. Forming and adopting work rules. 3. Mini-lecture on positive thinking. 3. Exercise "Against Conflict, Violence, and Discrimination." 4. Exercise "Overcoming Stereotypes." 5. Topic "Do you know what...?" 6. Summing up.
2.	Formation and development of psychology, sustainability, and self-	<p>Lesson 3. "Self-Regulation and Copy-Action."</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Presenter's introduction. 2. Forming and adopting work rules. 3. Mini-lecture on self-regulation and copy-

	regulation	<p>action.</p> <p>3. Exercise "I Have Empathy."</p> <p>4. Exercise "Against Aggression and Envy."</p> <p>5. Topic "Do you know what...?"</p> <p>6. Summing up.</p> <p>Lesson 4. "Consolidation in European and World Space."</p> <p>1. Presenter's introduction.</p> <p>2. Forming and adopting work rules.</p> <p>3. Mini-lecture on cultural universals.</p> <p>4. Exercise "Culture of Peace."</p> <p>5. Topic "Do you know what...?"</p> <p>6. Summing up.</p>
3.	Gaining experience in constructive dialogue, friendly and tolerant attitudes to one's surroundings and surrounding events that do not violate human rights	<p>Lesson 5. "Interpersonal, Social, and Intercultural Interaction"</p> <p>1. Presenter's introduction.</p> <p>2. Forming and adopting work rules.</p> <p>3. Mini-lecture on interpersonal, social, and intercultural interaction.</p> <p>4. The rules of tolerant communication.</p> <p>5. The "Everyone's Personality" right.</p> <p>6. Topic "Do you know what...?"</p> <p>7. Summing up.</p> <p>Lesson 6. "From Understanding and Compassion to Action!"</p> <p>1. Presenter's introduction.</p> <p>2. Forming and adopting work rules.</p> <p>3. Exercise "Help with a different word and deed".</p>

		4. Topic "Do you know what...?" 5. Summing up.
--	--	---

It is clear from Table 1 that the program teaches psychological and pedagogical methods for the formation and development of student tolerance. Students comprehend these ideas about themselves and others. Program participants get information on how they look in the eyes of other people and how their actions and deeds are perceived by others. It is advisable to implement this program during educational activities with students, meetings of psychological circles, and in courses such as Psychology, Age and Pedagogical Psychology, Age Psychology, etc. These psycho-pedagogical and training tools are a set of exercises, creative tasks, role-playing, business games, and mini-lectures for the development of student tolerance.

The features of composite blocks of the author's program are considered.

Block № 1 "Formation and development of positive, ecopsychological thinking, internalization of universal values and understanding of the values of other cultures." Provides the development of indicators of the cognitive component of tolerance. It forms the aspiration for self-improvement, motivates creative self-realization, provides the development of positive thinking, organization of educational process, which promotes deep perception and understanding of universal values.

Block № 2 "Formation and development of psychological stability, self-regulation". Designed for the development of indicators of the emotional component of personality tolerance. Its content implies the motivation of a benevolent, tolerant attitude to the environment; prompts to avoid aggression, envy. It is obligatory to carry out all components of the block of the program, integrating psychological and pedagogical means.

Block № 3 "Acquiring the experience of constructive dialogue, friendly and tolerant attitude to the environment and surrounding events that do not violate human rights." Designed for the development of indicators of the

behavioral component of personality tolerance. Its content prompts positive actions, mutual understanding and mutual assistance, providing constructive constant feedback.

Let's consider the content of some components of the program:

Exercise "Tolerance and Personal Development"

I. Answer the following questions:

1. How do you understand the concept of tolerance?
2. Name the most important factors that motivate you to show tolerance.
3. Is there always a need for a student to feel personal responsibility?
4. Do you consider yourself a tolerant person?
5. Name examples where tolerance should not be displayed.

II. Summing up.

Exercise "Associative Plant"

Let's try to fill the associative plant of tolerance. To call the rice a character inherent in a tolerant person. On the board, students draw a plant, alternately called a character rice, and go out to record it.

Exercise "Against Conflict, Violence and Discrimination"

I. Answer the following questions:

- 1) Name the most important factors that cause conflicts in society.
- 2) What is your attitude to conflicts?
- 3) What are the main factors that determine the violence in society?
- 4) What are the main factors that cause discrimination in society?

II Art Therapeutic Exercise "Avoiding Conflicts, Violence, and Discrimination:"

On a sheet of paper, students in microgroups must draw conflict, violence, discrimination in the form of "targets" and three factors that "break" into small parts. After that, each microgroup must present its drawings to the larger group.

III Summing up.

Exercise "Against aggression, envy"

I. Answer the following questions:

- 1) Are you jealous?
- 2) Does jealousy, in some cases, interfere with tolerance toward others?
- 3) How do you deal with your own envy?
- 4) How do you avoid aggression from yourself and from others?

II. Contest "Actions in Support"

Blindfolded representatives from micro groups of students are asked to build balloons for homeless animals. Their teammates have to help the representatives of other teams. The question is how the representatives of the competing groups will act.

III. Summing up.

Exercise "Volitional efforts and achievement of purpose"

Aim: to create the psychological conditions for motivation to achieve a goal, using maximum volitional effort.

I. Answer the following questions:

- 1) What volitional efforts do you need to apply to achieve maximum results in the educational process?
- 2) Will and creativity: in your opinion, are these complementary concepts or opposites?
- 3) What volitional efforts (if necessary) are necessary for self-development?
- 4) What volitional qualities do tolerant personalities need?

II Art-therapeutic technique "The Way to Success"

Task: Draw (blind, build) the path to a goal for your hero with a lot of obstacles. The hero can be yourself, another person, or a fictional character. The hero must have a goal. Why does he or she need to overcome all these difficulties (does he or she want to find treasure, save his or her home, or protect a friend)? The path of the hero usually goes through the entire letter, and the more obstacles you draw, the better! When the picture is finished, it's important to discuss every obstacle and how the hero can overcome it. It is important that the hero him or herself can overcome them (by climbing, jumping, swimming,

fighting, etc.) without the use of magic, such as wands or invisible hats. Students should come up with 2-3 ways to overcome each obstacle.

Summing up. Each participant expresses an opinion on the results.

Exercise "Rules of tolerant communication".

Task.

Create a "Bank of Rules for Tolerant Communication," supplemented by the proposed rules:

- always be attentive,
- to be tolerant in a dispute and argue your opinion,
- treat the interlocutor the way you would like to be treated by others around you,
- to be humane and merciful,
- not only listen, but also hear the interlocutor,
- do not offend the interlocutor.

Summing up.

Exercise "Help a different word and deed".

I. Take part in the "Word of Support" contest.

Microgroups are invited to choose an envelope with letters. The letters are distributed among the members of the team, which, in a short time, should line up so that they form a word (for example: the best one). Each team offers five words.

II Take part in the "Action in Support" contest.

Blindfolded representatives from microgroups of students are asked to build from balloons a house for homeless animals. Their teammates have to help the representatives of other teams. The question is how the representatives of the competing groups will act.

Summing up.

Exercise "I have empathy"

Task:

I. See a snippet of a video about empathy. Comment on it. Express your opinion.

II. Answer the following questions:

1. What is empathy?
2. Do you have empathy?
3. What factors influence the formation and development of empathy?

III. Summing up.

Exercise "Everyone's Personality"

I. Answer the following questions:

1. How do you understand the concepts of "personality" and "individuality?"
2. What are the characteristics of a person capable of tolerant communication?

II Art-therapeutic technique "Collage" with microgroups of students:

Collaboration is one of the most effective methods of working with a person who does not cause stress. Materials for creating a collage can include pictures from magazines, natural materials, personal photos, and the artists' drawings. The theme of the collage is "A Person Who Has Tolerant Communication."

Instructions: choose pictures for the given theme and arrange them in a coherent composition. With students allowed to do absolutely anything they want, work can be supplemented by comments and inscriptions, doodle elements, paint, decorations, etc.

Exercise "Culture of Peace"

Answer the question: According to UN and UNESCO documents, education for a culture of peace means building and developing social relationships based on freedom, justice, tolerance, solidarity, non-violence, and all conflicts are resolved through dialogue and negotiation. So what are the five main points, in your opinion, as indicators of a culture of peace? (answers may be microgroup).

Topic "Do you know that ...?"

Tips for successful consolidation in the European and world space:

- Be prepared for the fact that all people are different - not better and not worse, but simply different;
- Learn to perceive people as they are, do not try to change what you do not like in them;
- appreciate the personality of each person, respect her thoughts, feelings, convictions, regardless of whether they coincide with yours;
- keep "your face", find yourself and under all circumstances, stay yourself.

Topic "Do you know that ...?"

In addition to verbal (linguistic) interpersonal communication, it is necessary to take into account the features of non-verbal communication (facial expressions, pantomime, vocal facial expressions (height and timbre of voice, intonation, pauses, pace of speech), gestures and poses, expression of eyes, motor actions (movements of the conductor of the choir), exchange of speeches (presentation of gifts, colors), spatial-temporal characteristics of the organization of communication). Sometimes gestures are more expressive than speech. Some psychologists claim that 60% of the information is transmitted by gestures. Hands, according to the famous researcher A. Pisa, available about 700 different movements and positions. For example, with the help of your fingers you can express objections, warnings, prohibitions, refusals, consent, requests. Non-verbal means are used to direct and amplify speech.

The main means of influencing people on each other:

- 1) belief - the process of psychological influence by means of a logical justification of any judgment and reasoning in order to persuade the interlocutor;
- 2) suggestion - a process designed for non-critical perceptions of messages in which something is affirmed or denied without proof;

- 3) a personal example - an influence in which attention is focused on itself, and its own behavior demonstrates the desirable qualities of personality to follow.
- 4) Nonverbal signals are not aware of the person, and therefore they are an important source of reliable information necessary to choose the right strategy for communication with a particular audience. Nonverbal means are divided into: optic-kinesthetic (gestures, mimicry, pantomime); paralinguistic (voice quality, range, tone); extra-linguistic (pauses, cries, laughs); spatial-temporal (partner placement, time delays, start of communication). [16].

Authors at the seminar "Art-practices in the person's ecosystem of space" (March 20-23, 2018, Kyiv, within the project "Visions and Reflections: Our Shared Environment Project") carried out studies on the use of artistic techniques in psychologists' professional and innovative activities. The project received support from the US Embassy in Kyiv under the program "Small Grants to Support Cultural and Educational Projects," dedicated to the 25th anniversary of diplomatic relations between Ukraine and the United States.

Conclusions from the study and avenues for further exploration.

The results of this theoretical analysis of psychological, pedagogical, and philosophical sources on the problem under investigation indicate that tolerance development programs can contribute to reducing youth aggression and intolerance in educational institutions, as well as increasing the tolerance of participants in the educational process and disseminating ideas about aggression avoidance, personal responsibility, empathy, and respect for others' diverse views and life principles. It is necessary to organize the educational process in a way that takes into account the individual needs of each child. Special-needs children need to take an active part in the educational process, including extra-curricular activities. As a consequence, their motivation for learning, learning outcomes, and effective socialization will increase. Students must have an understanding and recognition of the need to develop social relations, which

should be based on tolerance, justice, solidarity, and refusal of violence and harm to the environment. Solving the problem of aggression among modern youth and creating a tolerant environment is extremely relevant, requiring further psychological, pedagogical analysis, and practical implementation in educational institutions. The world community has a growing interest in individuals with personal responsibility, empathy, independence, freedom, individual ideas and judgments, and recognition and respect for the diversity of views and life principles of others. Human rights are a dominant priority in the process of implementing Ukraine's European aspirations. Involving global methodological developments in the development of domestic manuals on the formation of a tolerant educational environments will allow the creation of scientific and methodological developments that can be used to share experiences with foreign partners.

REFERENCES

1. Adamyuk N. B. (2014) Implementation of the updated content of education for children with special needs: the initial link: educational manual / N. B. Adamyuk, L. Ye. Andrusyshyna, O. O. Bazylevska and others. ; Institute of Special Pedagogy; under the editorship of V.V. Zasenka, A. A. Kolupayeva, N .O. Makarchuk, V. I. Shynkarenko. – Kyiv, 336 p. [in Ukrainian].
2. Astremskaya I. V. (2013) Theoretical Aspects of the Problem of Investigating the Aggressive Behavior of the Person / I. V. Astremskaya, Yu.G. Zhayvoronok // Scientific Papers [Petro Mohyla Black Sea State University Complex «Kyiv-Mohylyanska Academy»]. Series: Sociology. – Volume 225, Issue 213. – P. 111-115. [in Ukrainian].
3. Atamanchuk N. M. (2018) Psychological features of children of junior school age with hyperactivity syndrome / N. M. Atamanchuk // Psychological journal: a collection of scientific works / Under the editorship of S.D. Maximenko.– Kyiv .– No. 1 (11). Issue 11. – P. 9-25. [in Ukrainian].
4. Danilavichyute E. A. (2012) Strategies for teaching in an inclusive educational institution: a teaching manual / E. A. Danilavichyute, S. V. Lytovchenko / Under the editorship of A. A. Kolupayeva. – Kyiv: Publishing group «A.S.K.», 287 p. [in Ukrainian].
5. Djanobylova M. K. (2017) Tolerance in the upbringing of the rising generation / M. K. Djanobylova // Personality, society, law: psychological problems and ways of their solution: a collection of abstracts additional. International scientific and practical conference devoted to the memory of Professor S. P. Bocharova (March 30, 2017, Kharkiv, Ukraine) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. University of Internal Affairs; University of Psychology them. G. S. Kostyuk National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Mission of the European Union to Ukraine. – Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs, P.93-96. [in Ukrainian].
6. Kolupayeva A. A. (2012) Basics of inclusive education. Educational and methodical manual / under the editorship of A. A. Kolupayeva. – Kyiv: «A.S.K.», 308 p. – (Series «Inclusive Education»). [in Ukrainian].

7. Maksymenko D. S. (2018) Multicolour childhood: game therapy, fairy-tale therapy, isotherapy, music therapy. Practical psychology. / D. S. Maksymenko. – Kyiv: Center for Educational Literature, 192 p. [in Ukrainian].
8. Educational and methodical manual for parents of children with special educational needs (Part II) / Under the editorship of Kolupaeva A.A. – Publishing house 2-th, supplemented and processed.– Kirovograd: Imex-LTD, 2013. – 128 p. [in Ukrainian].
9. Pavelkiv V. R. (2015) Specificity of manifestation of aggression and destructive behavior in adolescence / V.R. Pavelkiv // Problems of modern psychology. – Issue 30. – P. 483-494. [in Ukrainian].
10. Panasenko E. A. (2018) Structure and content of professional psychological competence of future practical psychologists of educational institutions / E. A. Panasenko, V. S. Kuchkov // Scientific notes of the Department of Pedagogy: a collection of scientific works. – Kharkiv. – Issue 43. – P. 290-301 p. [in Ukrainian].
11. Psychological dictionary / author-compiler VN Kororulin, M. N. Smirnov, N. O. Gordeyev, L. M. Balabanov; under the general editorship of J. L. Neumar. – Rostov on the Don: Phoenix, 2003. – 640 p. [in Russian].
12. Equal John (1999) Pedagogical Testing: Problems, Misconceptions, Perspectives / John Raven. – Moscow: Kogito Center, 144 p. [in Russian].
13. Taranchenko O. M. (2012) Differentiated teaching in an inclusive educational institution: a teaching manual / O. M. Taranchenko, Yu.M. Naida / by the general edition of / Kolupayeva A. A. – Kyiv: Publishing group «A.S.K.», 124 p. [in Ukrainian].
14. Terletska L.G. (2016) Psychology of health: art-therapeutic technologies: textbook / L. G. Terletska. – Kyiv: Publishing House «Word», 128 p. [in Ukrainian].
15. Khomyakov M. B. (2003) Tolerance – Paradoxical Value / M. B. Khomyakov // Journal of Sociology and Social Anthropology. St. Petersburg. – Volume VI. – No. 4. – P. 98-112. [in Russian].
16. Tolerance, Volunteerism and Leadership : textbook / authors. : Inga Kapustian, Svitlana Yalanska, Tetiana Nikolashina et.al. – Poltava : Publishing House «Simon», 2016. – 50 p. [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамюк Н. Б. Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка : навчально-методичний посібник / Н. Б. Адамюк, Л. Є. Андрусишина, О. О. Базилевська та ін. ; Ін-т. спец. педагогіки ; за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої, Н. О. Макачук, В. І. Шинкаренко. – Київ, 2014. – 336 с.
2. Астремська І. В. Теоретичні аспекти проблеми дослідження агресивної поведінки особистості / І. В. Астремська, Ю. Г. Жайворонок // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Соціологія. – 2013. – Т. 225, Вип. 213. – С. 111–115.
3. Атаманчук Н. М. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку із синдромом гіперактивності / Н. М. Атаманчук // Психологічний часопис : збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка. – Київ, 2018. – № 1 (11). Вип. 11. – С. 9–25.
4. Данілавічюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник / Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко / За ред. А.А. Колупаєвої. – К. : Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 287 с.
5. Джанобилова М. К. Толерантность в воспитании подрастающего поколения / М. К. Джанобилова // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Памяті проф. С.П. Бочарової (30 березня 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. у-т внутр. справ ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка Нац. акад. пед. наук України ; Консультат. Місія Європейського Союзу в Україні. – Харків : ХНУВС, 2017. – С.93–96.

6. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : «А.С.К.», 2012. – 308 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
7. Максименко Д. С. Різнокольорове дитинство: ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія. Практична психологія. / Д. С. Максименко. – К. : Центр учбової літератури, 2018 – 192 с.
8. Навчально-методичний посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами (Частина II) / За заг. ред. Колупаєвої А. А. – Вид. 2-ге, допов. і переробл. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 128 с.
9. Павелків В. Р. Специфіка прояву агресії та деструктивної поведінки в підлітковому віці / В. Р. Павелків // Проблеми сучасної психології – 2015. – Випуск 30 – С. 483–494.
10. Панасенко Е. А. Структура та зміст професійно-психологічної компетентності майбутніх практичних психологів закладів освіти / Е. А. Панасенко, В. С. Кучков // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць. – Харків, 2018. – Вип. 43. – С. 290–301.
11. Психологический словарь / авт.-сост. В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева, Л. М. Балабанов ; под общей ред. Ю. Л. Неймера. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 640 с.
12. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 1999. – 144 с.
13. Таранченко О. М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник / О.М. Таранченко, Ю.М. Найда / за заг. редакцією Колупаєвої А. А. – К. : Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 124 с.
14. Терлецька Л. Г. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології : навчальний посібник / Л. Г. Терлецька. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2016. – 128 с.
15. Хомяков М. Б. Толерантность – парадоксальная ценность / М. Б. Хомяков // Журнал социологии и социальной антропологии. СПб. – 2003. – Т. VI. – № 4. – С. 98–112.
16. Tolerance, Volunteerism and Leadership : textbook / authors. : Inga Kapustian, Svitlana Yalanska, Tetiana Nikolashina et.al. – Poltava : Publishing House «Simon», 2016. – 50 p.

USING LMS FOR IMPROVING THE QUALITY OF LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS

Maksym Rohanov

Candidate (Ph. D) of Technical Sciences, Associate Professor, Assistant
Professor of Computer Science Department
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of
Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2153-6854

maxmar1@ukr.net

Tamara Otroshko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dean of the
Faculty of Social and Pedagogical Sciences and Foreign Philology,
Professor of the Mathematics and Physics Department
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of
Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5777-2309

ped_osvital6@ukr.net

Abstract. The article considers the issue of increasing the efficiency of the educational process in the conditions of limiting the direct contact of a student with a teacher through the use of the Learning Management System in the higher education process. The following LMSs are analyzed: Moodle; ATutor; ILIAS; Edmodo; Google Classroom and their capabilities are discovered. It has been found that LMSs have all the necessary resources to solve the question above. Their application will help students in mastering the necessary educational material, contribute to improving the quality of the educational process and help in organizing the educational activities of students in terms of limiting direct contact between the student and the teacher. Thanks to the communicative features and capabilities of the programs above, a permanent contact *student-teacher* can be provided. It is concluded that the LMSs \ LCMSs have such advantages as: efficiency, flexibility, modularity and parallelism, meet the requirements of modern life, and the most important condition for the implementation of these systems into the higher education process is the availability of qualified scientific (academic) and pedagogical staff capable to use new pedagogical and information technologies, modern computer equipment and application software in their work.

Key words: Learning Management System, e-learning Management System (e-lms, LMS), Moodle, ATutor, ILIAS, Edmodo, Google –Classroom.

ВИКОРИСТАННЯ LMS - СИСТЕМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Максим Роганов

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

ORCID ID 0000-0002-2153-6854

maxmar1@ukr.net

Тамара Отрошко

кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету соціально-
педагогічних наук та іноземної філології, професор кафедри математики та
фізики

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

ORCID ID 0000-0001-5777-2309

ped_osvital6@ukr.net

Анотація. У статті розглядається питання підвищення ефективності освітнього процесу в умовах обмеження безпосереднього контактування студента з викладачем за допомогою використання - Learning Management System (системи управління навчальною діяльністю) в освітньому процесі вищої школи. Проаналізовано наступні LMS – системи: Moodle; Atutor; ILIAS; Edmodo; Google – Classroom та розкрито їх можливості. З'ясовано, що LMS – системи мають усі необхідні ресурси для вирішення вищенаведеного питання. Їх застосування допоможуть студентам в опануванні необхідного навчального матеріалу, будуть сприяти підвищенню якості освітнього процесу та допоможуть в організації навчальної діяльності студентів в умовах обмеження безпосереднього контактування студента з викладачем. Завдяки комунікативним особливостям і можливостям вищенаведених програм, можна забезпечити постійний зв'язок викладач-студент. Зроблено висновок, що LMS \ LCMS - системи володіють такими перевагами як: ефективність, гнучкість, модульність і паралельність, відповідають вимогам сучасного життя, а найважливішою умовою впровадження цих систем в освітній процес закладу вищої освіти є наявність

кваліфікованих науково-педагогічних кадрів, здатних у своїй роботі використовувати нові педагогічні та інформаційні технології, сучасне комп'ютерне обладнання та прикладні програмні засоби.

Ключові слова: Learning Management System (системи управління навчальною діяльністю), e-learning Management System (e-lms, LMS) – системи електронного дистанційного навчання, Moodle, Atutor, ILIAS, Edmodo, Google –Classroom.

Relevance of research. In modern practice of studying full-time students, independent work ranges from 20% to 60% of classroom classes. For students of correspondence learning, independent work can take up to 90% of the total study time. Therefore, the first issue is the question of the effectiveness of the educational process in terms of limiting the direct contact of the student with the teacher and other students. With such an organization of training, it is difficult to master the level of knowledge necessary for professional competence, to develop skills related to teamwork. Therefore, in our opinion, it is advisable to use automated learning management systems to address these issues.

Analysis of recent research and publications. The role and place of a teacher in correspondence learning, the formulation of requirements for the teacher, are studied in the works of L. Kaidalova, V. Kukhareno, O. Maliarchuk, S. Zmieiev, S. Shchennikov, P. Zakotnova, N. Zhevakina, M. Semenov, M. Kostikova, I. Skrypina, G. Murasova, Z. Devterova and many other authors.

As shown by the analysis of scientific and methodological publications of domestic and foreign scientists such as A. Andrieiev, V. Kukhareno, N. Morse, Ye. Polat, S. Sysoiev, A. Khutorskyi, L. Oboianska, B. Polovin, L. Shubin, M. Kucherenko, the most complete solution to the problem of activating the learning activity of students in the learning process, is contributed by the system LMS – Moodle.

Formulating the goals of the article. The purpose of this article is to solve the problem of increasing the efficiency of the educational process in the conditions of limiting the direct contact of a student with a teacher. To achieve the goal, it is necessary to solve the following objectives: to consider existing free services of Learning Management System; to analyze them; to find out the

effectiveness of their use in helping students master the necessary learning material; to promote the improvement of the quality of the educational process, depending on the features of the services.

Research results. The system of interactive learning is one of the groups of tools for organizing e-learning. Learning Management System or LMS is also known by various names such as course management system (CMS), learning content management system (LCMS), virtual learning environment (VLE), and virtual learning system (VLS). It extends the learning activities beyond classroom to online platform by connecting students to their instructors and each other, via web-based sharing of research materials, library resources, and even textbooks and integrating learning activities with administrative systems. Learning Management systems are also used, across multiple different industries and for a variety of different corporate learning use cases. LMS adoption has been on the rise for the past several years all around the world.

In all the diversity of e-learning facilities, the following groups can be distinguished:

- Authoring Packages;
- Content Management Systems (CMS);
- Learning Content Management Systems (LCMS).

Currently, there are two main branches of e-learning systems: commercial LMS \ LCMS and freely distributed LMS \ LCMS.

Let's look at some of the LMS \ LCMS that do not require financial costs (excluding Internet traffic payments).

Across the world, for the effective preparation of students, educational management systems are implemented – the Learning Management System, which is used for management and development, as well as for the distribution of online teaching materials for sharing. These materials are created in a visual learning environment with the task of study sequence.

The system consists of various kinds of individual tasks, projects and educational elements for all students, based on both the content component and the communicative one.

A key factor in the effective work of the team (teacher-student) is balanced and clear communication. For the organization of team work it is widely used LMS (Learning Management System).

There are a number of training management systems that conduct distance learning through the Internet and other networks. Such systems are called e-learning Management System (e-lms, LMS) – systems of electronic distance learning. They allow one to combine user groups and the learning process can be done in real-time, organizing online lectures and seminars, testing. Distance learning systems are characterized by a high level of interactivity and allow the people who have access to the Internet to participate in the learning process.

LMSs in various cases serve as an auxiliary component for controlling students' learning activities and can completely replace the physical presence of all participants in a training group in one place. The most widely used system is Moodle. Among such systems it can be highlighted ATutor, ILIAS, as well as service from Google-Classroom. Let's consider each of them in more detail.

Moodle – Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment. The main unit used in the Moodle service is training courses.

In October 2012, the Moodle distance learning system was recognized as the best system for managing courses in Top 100 learning tools.

The system focuses primarily on the organization of interaction between the teacher and the students, and is suitable for organizing traditional distance courses, as well as support for full-time study. It involves not only a collaborative work, an active teaching, but also a critical reflection.

In general, the Moodle system allows you to implement all the basic mechanisms of communication: perceptual (responsible for perceptions of each other); interactive (responsible for organizing interaction); communicative (responsible for the exchange of information).

Main features of Moodle system:

- rich functionality and ease of use in the educational process;
- students can customize and edit their accounts and find new friends and associates;
- each listener can raise or lower the rate of material presentation, choose the time to study for yourself and vary the subject fullness;
- a large set of components for effective information exchange: lesson, wiki, chat, questionnaire, terminology dictionary, forum and others;
- all the studied material, as well as tests with the comments of the teacher, are stored in the system. Later, as needed, they can be returned;
- the evaluation is as objective as possible, since, for the most part, it passes automatically;
- organization of e-mail distribution at will;
- the curator (tutor) is constantly in touch with the students;
- knowledge is absorbed better by innovative methods of revision;
- the platform functionality is easily expanded according to the needs of a certain group of students or one student;
- communication between the teacher and students is provided through forums and chats;
- the possibility of electronic document circulation (archives, files, lectures);
- providing knowledge testing through test tasks (open / closed answers). The results can be performed both in the service (closed testing), and to send responses in electronic form to the teacher. [1].

ATutor is a free (based on Open Source) educational content management system that includes providing access based on user needs. Teachers have the opportunity to quickly creation and edition of educational courses, as well as placement of courses for access to the network. Students, in turn, receive an adapted learning environment.

ATutor is used in a variety of contexts, including on-line learning content management systems, continuing education tools for teachers and researchers. At the same time, the tools of the ATutor system are quite understandable and can be used in students' learning. ATutor is used in different countries, it has localization in more than fifty languages. These facts speak in favor of the demand for software for learning. ATutor meets international accessibility standards.

Distance learning systems are of different degrees of complexity:

- tools for courses development. These systems provide the ability to develop distance learning materials based on visual programming or text editors;
- course management systems that allow one to create graphic, audio, video and text file directories. Such a system is a specialized database, provided with search engines for keywords (metadata), aggregation of learning content, document circulation, etc.;
- learning management systems that allow one to manage the learning process – the user's registry and their access rights, the appointment of course users, the collection and storage of user activity information (statistics of learning, visits, etc.).

ATutor includes components of all the specified degrees of complexity, which allows us to talk about the system as a universal one.

The standard ATutor features include:

- to work in safe mode. Logins and passwords are stored in the database in encrypted form. The forgotten password is reset, not duplicated by e-mail, and therefore cannot be intercepted when it is forwarded over the Internet;
- to see who from group members or course tutors are online. This feature allows one to receive a teacher's advice promptly;
- each user's profile includes a mailbox that stores incoming and outgoing mail within the course. Possibility to send a letter to all participants of the course extends the scope of communication;

- the possibility to add personal information about oneself, turn on the image mode, extend the possibilities of work in course forums;
- for the implementation of joint projects opportunities for work in the group are realized. The group can use the general directory of files, conduct a closed forum, a personal chat. A group or some of its members may receive additional privileges and have an extended set of access to course resources.

The privileges are given by the course supervisor:

- the file storage of the course allows one to accumulate work within the framework of study. Access to works is regulated by the user, which avoids copyright infringement;
- the built-in test manager and questionnaire allows students to assess independently the success of course mastering, track their assessments. In those cases when the test was interrupted before its completion (for technical or personal reasons), it is possible to restore it without losing the previous result;
- the course may include a glossary – a list of terms, arranged in alphabetical order, referring to those sections of the course in which these concepts are explained and used;
- the database of links to Internet resources is formed by students and teachers in the form of a catalog. This database presents additional course materials;
- tutors have the opportunity to manage users' access to their course resources. Access can be set as open to all users and closed (requires special tutor's permission);
- tutors have the opportunity to form a course toolkit based on the course objectives;
- individual usage statistics help identify gaps in the learning of each student;
- in addition to the file manager, which manages the loading and unloading of course content files, a file repository is used to accumulate each

student's work. Access to this kind of repository may be limited to different students;

- tutors can send messages through the main page for prompt information to course students. News can be used for announcements of important dates, or the publication of important information. Announcements for students are always on the first page of the course [2].

ILIAS is a system distributed in foreign educational institutions, primarily in Europe. The project started in 1998, and its development continues to this day. According to publicly available information, Open Source and the cross-platform e-Learning system ILIAS is designed primarily for students and therefore is popular in higher education institutions. For its operation, only the Apache server with PHP support and MySQL database are required. Materials are provided in XML and conform to the standard SCORM [3].

Main features of the service [4]:

- a powerful testing tool that allows to test one's own level of education and conduct full electronic exams;
- flexible course management for various didactic scenarios;
- high download speed;
- a personal workspace for students in which one can quickly create folders and blogs;
- a personal workspace for students in which one can quickly create folders and blogs;
- easily to create textbooks and learning materials with ILIAS authoring tools, create training modules, Wiki-sites, glossaries etc.;
- appropriate design: despite the different application possibilities, all tools in ILIAS have a single design and thus facilitate the study of new learning scenarios;
- the possibility of creating a learning community that unites all students;

- the system allows precise control over the access and use of all materials and tools;
- assisting teachers in creating learning courses;
- allows to organize "Personal Desktop", the personal workspace of each user, with the status of students "online-offline", a reference system, messages sent by mail and other services;
- provides chats, forums, personal messages as tools of communications;
- controls the execution time of the training tasks and tests;
- translates RSS feeds and audio (so-called podcasts);
- has a contextual reference system for students and teachers.

Edmodo is often referred to as "Facebook for educational institutions". When working with this system, teachers and students create free accounts, and the teacher creates his / her own class as a group. One teacher may have several groups, and each student can be involved in several groups.

To register as a student, it is not necessary to provide e-mail, just a code of a class or group that one can get from a teacher. When students enter Edmodo, they see a news feed, that is, all ads and entries from the groups in which they are located.

Teachers can store educational materials available for download to students, collect and evaluate tasks. Edmodo is a convenient platform for communication and interaction, especially for those with experience in using social networks.

The platform is completely free and does not contain advertisements.

Edmodo is a social network dedicated to the participants of the educational process: teachers and students.

It allows teachers to share content, assign students tasks and manage communication [5].

Let's select possible areas of Edmodo use. It can be:

- organization of educational process;

- professional development of the teacher;
- organization of the interaction of the administration, teachers, and parents.

Let's consider each area separately.

1. Educational process.

Educational process organization on Edmodo has the following opportunities:

- teachers can create classes, groups of their students according to the courses they teach or create temporary groups of students who are working on one collective task or project;
- it allows teachers to attach files to their declared tasks with just one click;
- students can ask questions both for the teacher and for someone from the group. Of course, teachers can send messages to all students with tasks and ads;
- to download files of different formats and links;
- teachers and students can create digital libraries using hyperlinks with access to files from any computer connected to the Internet;
- to post messages on the wall (shared to everyone) or send out personal messages;
- to conduct a survey;
- to create and place tests, quizzes;
- create a calendar of events / events;
- to print out Edmodo a list of student and task schedule;
- to embed links, videos, images, audio into your messages on the wall and in tasks;
- to track the students' results of tests and tasks;
- to use the electronic journal.

With Edmodo, one can conduct both day-to-day educational work and project and research activities.

2. Professional teacher development.

Edmodo provides good opportunities for the interaction of teachers both within the institution of education, and outside it, individually and within the framework of subject associations, communities on a geographical basis, and by interests.

On the Edmodo platform one can:

- join already existing associations of teachers;
- create a thematic or substantive association or community and invite participants to it;
- create a library of educational resources and share materials with colleagues;
- use materials from colleagues' libraries with their permission;
- share experiences through publications on the wall and solve urgent problems;
- get or give help colleagues with tips, support, resources.

3. Interaction of administration, teachers, and parents.

Parents who own a personal code can track the success of their child, communicate with the teacher, keep up to date with all events through the calendar and the public wall, etc.

Edmodo may prove to be a very useful platform for interaction of administration with educators of the educational institution. Edmodo can provide dynamic communication with team members, document circulation, work of pedagogical associations, the possibility of collective discussion for solving some problems, the possibility of a quick survey, prompt notice (via alerts!), automatic reminder of upcoming events (calendar), etc. Thus, with Edmodo, the administration can:

- post ads on the wall for team members;
- create associations or task microgroups;

- create a library of necessary materials, including document templates, reports, lay out operational plans, instructions, etc. (having first decided what materials can be placed there, what materials require general access, etc.);

- organize discussions and polls;

The security of the participants is very important in Edmodo, and the toolkit allows one to maintain a very clear order:

- each group has its own code and without it one will not get it, that is, the level of protection is quite reliable;

- chaotic message stream can be arranged and sorted with tag marks;

- messages (and materials) can be made public or confidential;

- creating folders arranges the placement of materials in the library;

- folders have configured access, that is, one can make the folder available to one or more groups.

One of the important benefits of Edmodo is accessibility from anywhere at any time that makes learning and work more mobile.

At the disposal of teachers and students with smartphones, all Edmodo resources are at hand.

Google Classroom was created as another Google service that one can use for learning, as well as the already known Gmail, Docs and Drive. But while there are plenty of optimization efforts in Google Drive right now, Google Classroom is committed to providing users with a versatile solution for work by combining Google Drive fast integration with a user-friendly interface and new opportunities that make the learning process handy and comfortable. The main features of the server [6]:

- to customize the audience. It is created its own code for each audience that students can use to join the community;

- integration with Google Drive. When a teacher uses Google Classroom, the folder "Classroom" is automatically created on his Google Drive;

- organization. When students use Google Classroom, the folder "Classroom" is created on their Google Drive page with subfolders for each audience to which they join;
- automation. When creating a task in the form of a Google Document, the platform will create and distribute individual copies of the document for each student in the classroom;
- terms. When creating a task, the teacher specifies the term of the work;
- work / correction. When students do their work, the teacher can provide feedback at a time when the student is in the status of "Viewing";
- convenient review. Teachers and students can see all the tasks on the Google Classroom home screen. This allows to control work in several classes at once;
- communication. With a combination of teacher-generated ads and integrated ability to comment on tasks, teachers and students always have the opportunity to stay in touch and keep abreast of the status of each assignment.

Conclusions from the study and perspectives of further research in this direction. The Department of Computer Science of Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy deals with the technical issues of implementation of LMSs in the educational process. The LMSs Moodle and Google Classroom have become most widely used. It can be concluded that the application of the above-mentioned learning systems in the teaching of such courses as "Computer Science", "Information and Communication Technologies" and other courses , help students in mastering the necessary educational material, contribute to the improvement of the quality of the educational process.

Thanks to the communicative features and capabilities of the programs above, a permanent contact *student-teacher* can be provided. These services are most effective in improving the quality and efficiency of acquiring knowledge and skills for students in correspondence forms of study as well as students who study according to an individual plan.

LMS \ LCMSs have such advantages as: efficiency, flexibility, modularity and parallelism, meet the requirements of modern life, and the most important condition for the implementation of these systems into the higher education process is the availability of qualified scientific (academic) and pedagogical staff capable to use new pedagogical and information technologies, modern computer equipment and application software in their work. Therefore, work in this direction should be strengthened by increasing the level of ICT competence of teachers, regardless of the direction of the course being taught.

REFERENCES

1. Official websites Moodle. URL: www.moodle.org.
2. Official websites Atutor. URL: atutor.ca.
3. Official websites ILIAS. URL: www.ilias.de.
4. Shkodzinskyi O. K., Voit S. O., Lutsiv M. M. (2011) The development of educational courses in the system ATutor: methodological instructions for teachers. Ternopil, 48 pp. [in Ukrainian].
5. Official websites Edmodo. URL: <https://www.edmodo.com>.
6. Official websites Classroom Google. URL: classroom.google.com.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Official websites Moodle. URL: www.moodle.org.
2. Official websites Atutor. - URL: atutor.ca.
3. Official websites ILIAS. - URL: www.ilias.de.
4. Шкодзінський О. К., Войт С. О., Луцків М. М. Розробка навчальних курсів у системі ATutor: методичні вказівки для викладачів / О. К. Шкодзінський, С. О. Войт, М. М. Луцків. – Тернопіль, 2011. – 48 с.
5. Official websites Edmodo. URL: <https://www.edmodo.com>.
6. Official websites Classroom Google. URL: classroom.google.com.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНО-СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН

Олена Сас

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
Хмельницька область, м. Хмельницький, Україна

ORCID ID 0000-0001-6715-9225

poperechnjak@ukr.net

Анотація. У дослідженні розкрито теоретико-прикладні аспекти професійної підготовки майбутнього вихователя. Визначено сутнісні характеристики практичного та семінарського заняття, розкрито різницю між такими заняттями. Підкреслено значення практично-семінарських занять у професійному становленні майбутніх вихователів. Описано застосування окремих інтерактивних та активних методів навчання у процесі практично-семінарських занять: SWOT-аналіз, дерево рішень, «За/Проти», моделювання професійних ситуацій, інтелектуальні карти тощо.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні вихователі, професійно-орієнтовані дисципліни, практичне заняття, семінарське заняття, методи навчання, діти дошкільного віку, заклад дошкільної освіти.

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE LEARNERS IN THE PROCESS OF PRACTICAL AND SEMINAR WORKSHOP FROM PROFESSIONALLY ORIENTED DISCIPLINES

Elena Sas

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy, Psychology and
Professional Methods

Khmelnytsky Humanitarian Pedagogical Academy

Khmelnytsky region, Khmelnytsky city, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-6715-9225

poperechnjak@ukr.net

Abstract. The research reveals the theoretical and applied aspects of the professional training of the future educator. The essential characteristics of practical and seminary classes are determined, the difference between such classes is disclosed. The importance of practical workshops in the professional formation of future educators is emphasized. The application of separate interactive and active teaching methods in the process of practical seminars is described: SWOT analysis, decision tree, For / Against, modeling of professional situations, intellectual maps, etc.

Key words: professional training, future educators, professionally-oriented disciplines, practical classes, seminars, teaching methods, preschool children, pre-school education institutions.

Актуальність дослідження. У педагогічній сучасності значна увага приділяється проблемі професійної підготовки майбутнього вихователя. Проблема якісної підготовки майбутніх вихователів особливо актуальна на сучасному етапі реформування освіти в Україні. Адже від вихователя, його професійної майстерності залежить становлення і розвиток особистості дітей дошкільного віку. Тому глибокого вивчення вимагає питання удосконалення форм та методів навчання майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Зміни освітніх парадигм, переіначення змісту роботи закладів дошкільної освіти ведуть до трансформації підходів підготовки майбутніх вихователів. Якщо на попередніх етапах розвитку суспільства роль освіти в основному зводилась до передачі досвіду від старшого покоління до молодшого, то сьогодні на перший план виступає забезпечення індивідуального розвитку особистості, її самореалізації у світі. Зросла потреба у педагогічних кадрах, здатних створювати умови для формування

всесторонньо розвиненої особистості, котрим притаманні креативність, гуманність, духовність, котрі володіють необхідними для роботи професійними знаннями, вміннями і навичками, педагогічною майстерністю тощо.

Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти передбачають орієнтацію на особистість дитини, створення сприятливих умов для формування у неї належної спрямованості, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги. З огляду на це, особливого значення набуває використання цікавих, неординарних підходів до підготовки майбутніх вихователів. Майбутній вихователю має досконало вивчити загальні закономірності розвитку і виховання дитини, постійно уточнювати і поглиблювати їх, вони мають бути основною канвою його професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження розкривають різні аспекти підготовки майбутніх вихователів до роботи у закладі дошкільної освіти. У дисертаційних дослідженнях (Т. Жаровцева, О. Пехота, Т. Танько, Г. Троцько та ін.) визначено зміст, етапи, компонентний склад професійно-педагогічної підготовки та запропоновано різні моделі її реалізації. Сучасні дослідники (Г. Беленька, Т. Котик, Г. Закорченна, Л. Плетеницька та ін.) розкривають різні аспекти підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку. Проблему структури і змісту психолого-педагогічної та фахової підготовки майбутніх вихователів розглядали Л. Артемова, А. Алексєєва, О. Богініч, Ю. Косенко, М. Машовець та ін. Дослідниками висувуються нові вимоги до особистості вихователя, його педагогічної діяльності, що знаходить відображення у працях науковців (М. М. Боритко, Н. В. Гузій, О. А. Дубасенюк та ін.).

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови [2, с. 952] поняття «підготовка» розглядається як дія за значенням

підготувати; запас знань, навиків, досвід і т. ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності.

У Педагогічному словнику С. У. Гончаренка [5, с. 274], термін «професійна підготовка» тлумачиться як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтувати доречність застосування окремих інтерактивних та активних методів навчання у професійній підготовці майбутніх вихователів у процесі практично-семінарських занять з професійно-орієнтованих дисциплін.

Результати дослідження. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку розглядається і вивчається науковцями з різних сторін і основних позицій. Професійна підготовка майбутніх вихователів – це система змістових і організаційних заходів, яка не обмежена лише формуванням знань, умінь, навичок, а зорієнтована на особистісний розвиток студента; мета і кінцевий результат професійно-педагогічної підготовки є формування готовності студентів до виконання майбутньої професійної діяльності [9].

Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності здійснюється у формі лекцій, семінарів, лабораторних, практичних, індивідуальних занять, навчальних конференцій, консультацій, навчальних ігор, також організовуються різні форми практичної підготовки та самостійної роботи [8]. Методи навчання, що використовуються у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти, такі: за джерелом знань – словесні, наочні, практичні; методи навчання залежно від типу пізнавальної діяльності; методи навчання за ступенем керування навчальною діяльністю; методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання обов'язку і відповідальності та методи контролю [3].

Великого значення у професійній підготовці майбутніх вихователів слід надати семінарсько-практичним заняттям. Зокрема, практичне заняття – це форма навчального заняття, на якому викладач організує детальне закріплення майбутніми вихователями окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, в результаті чого формуються уміння і навички практичного застосування знань теоретичного матеріалу шляхом індивідуального виконання студентами відповідних завдань [7; 9].

Практичні заняття проводяться відповідно до розробленого тематичного плану й охоплюють весь матеріал дисципліни. Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою курсу. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі, практичних завданнях різної складності; наочному матеріалі; методичних вказівках. Назване методичне забезпечення готує викладач, якому доручено проводити практичні заняття, за погодженням з лектором дисципліни.

Як правило, практичне заняття проходить у такій послідовності: проведення попереднього контролю знань студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення, рішення завдань з їх обговоренням і оцінюванням результатів.

У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів. Викладач бере участь на стадії постановки завдання, при розробленні методичних вказівок і здійснює контроль.

Практичне заняття може проводитися у вигляді ділової або дидактичної гри, аналізу педагогічних ситуацій, моделювання різних видів роботи, вивчення та аналізу документів, методичних посібників, колоквиуму, дискусії, контрольної роботи тощо.

Одне з головних завдань практичних занять – це вироблення у майбутніх вихователів умінь та навичок застосування здобутих знань для вирішення практичних завдань.

Практичні заняття проводяться через 2–3 лекції і логічно продовжують роботу, розпочату на них. План практичного заняття повинен відповідати загальним ідеям і спрямованості лекційного курсу та співвідноситися з ним.

Методика практичного заняття може бути різною і залежить від індивідуальності викладача. Важливо, щоб різними методами досягалась визначена дидактична мета.

Структура практичних занять, в основному, однакова, вона включає: вступне слово викладача; відповіді на запитання студентів із незрозумілого матеріалу; практична частина як планова; заключне слово викладача [3; 8].

Важливо, щоб студенти розуміли головну мету практичного заняття, усвідомлювали необхідність вирішення поставлених завдань. Тому викладач пропонує завдання різної спрямованості та урізноманітнені способи презентації своєї роботи. При проведенні практичних занять потрібно враховувати роль повторення, яке для закріплення знань варто проводити варіантно, під новим кутом зору. Слід організовувати практичні заняття так, щоб студенти постійно відчували ріст складності завдань, які виконують, позитивні емоції від переживання власних успіхів у навчанні, були зайняті напруженою творчою роботою, пошуками правильних і творчих розв'язків. Важливе значення має індивідуальний підхід і продуктивне педагогічне спілкування [1].

Крім того, практичні заняття включають проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення зі студентами, виконання завдань з їх обговоренням, розв'язування контрольних, прикладних завдань, їх перевірку та оцінювання.

Семінарські заняття, на відміну від практичних, це форма навчального заняття, на якому викладач організовує дискусію за попередньо визначеними темами [3]. До заняття студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (доповідей,

повідомлень, рефератів). Перелік тем семінарських занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені виступи, активність студентів у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію. Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття викладач вносить до журналу.

На семінарському занятті робота студентів спрямована на: формування у студентів педагогічного світогляду, стійкого інтересу до майбутньої педагогічної діяльності; оволодіння уміннями аналізувати педагогічні факти і явища, аргументовано відстоювати свої погляди й переконання; вироблення здатності правильно реагувати на протилежні точки зору; розвиток ціннісних орієнтацій, позитивних мотивів, установок на заняття педагогічною працею [8].

Саме на семінарських заняттях майбутні вихователі мають можливість розвивати продуктивне мислення, опанувати вміннями чітко й доказово виражати свої думки мовою конкретної науки, вести дискусію, діалог, опонувати. Для семінару характерний безпосередній контакт викладача й студента, атмосфера педагогічної взаємодії, співробітництва й співтворчості.

При підготовці й проведенні семінару завдання викладача полягає в тому, щоб ретельно продумати, спланувати, а потім організувати різні види пізнавальної діяльності: індивідуальну, групову й колективну, забезпечивши їхню взаємодію й спрямованість на розвиток можливостей і здатностей кожного студента, формування професійних якостей їхньої особистості.

На семінарському занятті студент має можливість у ході виступу показати знання педагогічної літератури, уміння працювати з нею, виявити ступінь творчого, самостійного підходу до її аналізу й осмислювання значимості тих або інших положень педагогічної теорії для свого професійного росту.

У числі завдань, які вирішуються в процесі семінарських занять, слід зазначити прищеплювання студентам навичок самостійної роботи з науковою літературою, уміння аргументовано відстоювати свою точку зору на основі отриманих знань. Семінар має більші можливості в підготовці майбутніх педагогів до творчої діяльності: навчають мобілізувати себе в роботі для того, щоб слухати інших, логічно будувати виступи, дохідливо, переконливо й емоційно викладати свої думки, задавати питання, уточнювати незрозуміле, виступати з доповненнями або рецензувати відповіді товаришів.

При побудові й виборі методів роботи на семінарському занятті необхідно виходити з наступних завдань: освітньо-виховної значимості проблеми, винесеної на обговорення; необхідність поглиблення, розширення й закріплення знань, відпрацьовування понять, виявлення закономірностей педагогічної дійсності; можливість перевірки навичок і здібностей студентів до самостійної навчальної роботи; діагностика професійних властивостей і якостей особистості студентів, що виступають показниками їхнього професійно-індивідуального розвитку; оптимальне використання засобів, що забезпечують становлення індивідуальності, неповторності особистості майбутнього вихователя [3; 8].

Методика проведення семінарів різноманітна й форми навчальної роботи в ході його різні. У вузівській практиці можна зустріти семінари розгорнутої бесіди, семінар-диспут, семінар з рішенням педагогічних завдань і контрольних робіт, семінар з елементами ділової гри або перегляду відеофрагментів з наступним обговоренням, семінар-діалог, семінар-дискусія, семінар-зустріч, семінар-конференція тощо.

Важливим аспектом у підготовці майбутніх вихователів є не лише формування у них відмінних теоретичних та практичних знань, але й розвиток комунікативних умінь та навичок. Адже майбутня професійна діяльність вихователів передбачає широкі можливості для комунікативних зв'язків, а саме: здатність взаємодіяти, налагоджувати доброзичливі

стосунки з дітьми, батьками, колегами, долати комунікативні бар'єри, організовувати дітей для досягнення освітньої мети.

Сприятливими для формування комунікативних умінь і навичок майбутніх вихователів являються практично-семінарські заняття. Адже форми роботи та педагогічно виправдані методи і прийоми, які зазвичай використовуються на заняттях такого типу сприяють не лише засвоєнню дидактичного матеріалу, а й якісному формуванню комунікативних умінь та навичок.

Незалежно від теми семінарсько-практичного заняття проблема формування комунікативних умінь та навичок порушується на кожному занятті, адже викладач розуміє доцільність та користь таких навичок і умінь для майбутнього професійного і особистісного становлення фахівця дошкільної освіти.

Тематика практично-семінарських занять різноманітна і змістовна. Зокрема, назвемо окремі теми занять з «Дошкільної лінгводидактики»: перший змістовий модуль включає в себе семінарське заняття на тему «Теоретичні засади дошкільної лінгводидактики», у другому змістовому модулі запропоновано такі теми: «Спадщина В.О.Сухомлинського в розвитку рідної мови дітей дошкільного віку», «Сучасний етап розвитку дошкільної лінгводидактики в Україні», у третьому змістовому модулі подано таке заняття «Проектування спільної роботи дошкільного закладу з сім'єю з розвитку мовлення дітей» тощо.

Мета кожного семінарсько-практичного заняття включає завдання на закріплення, узагальнення, систематизацію знань студентів з конкретної теми, а також формування комунікативних умінь і навичок.

Працюючи зі студентами під час практично-семінарських занять викладач організовує роботу таким чином, щоб залучати майбутніх вихователів до спілкування, наближеного до реальних умов педагогічної діяльності, що передбачає активне використання комунікативних умінь для ситуацій професійної діяльності фахівців дошкільної освіти; щоб

розвивати творчий потенціал майбутніх вихователів у процесі науково-дослідної роботи, з послідуєчим обговоренням одержаних результатів.

Застосування активних та інтерактивних методів навчання урізноманітнює, поглиблює та розширює зміст практично-семінарських занять, а також надає майбутнім вихователям можливість сформувати відповідні професійні уміння.

Активні методи навчання – це навчання, яке дає можливість в парах, мікрогрупах, або малих групах маніпулювати предметним матеріалом шляхом спостережень, дослідів та випробувань різних можливостей для розв’язання поставленої задачі чи проблеми [10].

Інтерактивні методи навчання – це навчання, яке дає в парах, мікрогрупах, або малих групах опрацьовувати навчальний матеріал розмовляючи, дискутуючи та обговорюючи різні точки зору [10].

Вдалим для використання на практично-семінарських заняттях є метод SWOT-аналізу [6]. Застосування цього методу роботи передбачає всебічний аналіз явища, поняття, діяльності, а саме визначення сильних і слабких сторін, можливостей та труднощів і загроз його використання.

Наприклад на практичному занятті з «Педагогіки дошкільної» на тему «Сюжетно-рольові ігри дітей дошкільного віку» зі студентами названий метод, можна використати таким чином: робота проводитиметься за 4 столами, за якими працюють студенти-«вихователі», котрі демонструють проведення сюжетно-рольової гри з дітьми на відповідну тему у певній віковій групі дітей. Решта студентів розділяються на 4 групи і виступатимуть експертами та отримують картки експертів, в яких відмічатимуть сильні, слабкі сторони, можливості, труднощі, загрози у проведенні відповідної гри. Завдання експертів кожної групи – за визначений час зібрати якомога більше інформації і занести її до картки.

Час роботи за кожним столом регламентовано – 10 хв. По завершенню, групи переміщаються за часовою стрілкою до наступного

столу і знову отримують інформацію. І, так, поки всі студенти не переглянуть роботу за всіма 4 столами.

Розподіл студентів-експертів на підгрупи може відбуватися різними способами, що дасть можливість майбутнім вихователям використати такий спосіб розподілу на підгрупи у роботі з дітьми дошкільного віку. Наприклад, можна запропонувати об'єднатися за кольором тих фігур, які студенти отримали при вході в аудиторію – в кого жовтий колір – починають працювати за столом з жовтим маркуванням, в кого червоний – з червоним, тощо.

За дотриманням регламенту слідкує викладач. По закінченню роботи кожна підгрупа обговорює зібрану в картках інформацію за вказаною темою гри, роблять узагальнені висновки, доходять спільної думки і презентують своє рішення.

Робота в діадах «Проблема по колу» передбачає одночасне залучення до вирішення проблеми усієї групи студентів, які працюють у підгрупах [10]. Наприклад, майбутнім вихователям на практичному занятті з «Педагогіки дошкільної» на тему «Організація та керівництво чергуванням дітей дошкільного віку в різних вікових групах» пропонується вирішити проблему «Діти середньої групи завершили чергування по заняттю. Вихователь, спостерігаючи за черговими, помітив, що діти, в процесі роботи, домовлялися про свої дії, але не дотримувалися того, про що домовлялися, і, тому потрібні для заняття матеріали розкладені не на всіх столах. Які можуть бути причини такої поведінки дітей? Як діяти вихователю, щоб запобігти таким ситуаціям під час чергування?» Кожен студент на аркуші паперу дописує власне вирішення проблеми, доповнює фразу власним коротким описом і передає його сусідові (за годинниковою стрілкою), не дивлячись на попередні пропозиції, отримуючи аркуш від сусіда зліва. Після того, як всі учасники підгрупи записали своє рішення проблеми, відбувається обговорення.

Використання методу «Дерево рішень» теж передбачає спільне вирішення проблеми, але вже в інший спосіб [10]. Майбутнім вихователям пропонується у вигляді дерева вказати шляхи вирішення поставленої проблеми, завдання чи відповіді на запитання. Наприклад запитання: «Від чого залежить рівень розвитку самостійної діяльності дошкільників?». Студентам пропонується «стовбур» – один для всіх, кожен по черзі додає пропозицію, щодо вирішення проблеми, малює «гілку». Далі відбувається презентація дерева і спільне обговорення прийнятих рішень.

Для формування у студентів чіткого розуміння відмінності між схожими методами чи формами роботи з дітьми дошкільного віку, а також уміння обгрунтовувати свою позицію можна використати метод «За / Проти». В такий спосіб, студентам можна запропонувати визначити спільні і відмінні ознаки різних видів занять. Під час того, як студенти по черзі називають свої твердження, інші займають позицію, або згоди, або протесту. Відбувається обговорення.

Ефективним методом підготовки майбутніх вихователів є моделювання реальних професійних ситуацій з метою залучення кожного студента до практичної комунікативної діяльності, до пошуку оптимальних шляхів вирішення поставлених завдань.

Під моделюванням професійних ситуацій розуміють реальне відтворення майбутньої професійної діяльності. Моделювання реальних професійних ситуацій допоможе студентам зрозуміти і відчувати на власному досвіді відповідальність за свої слова, вчинки, навчить взаємодіяти з дітьми, колегами, розуміти їх, правильно підбирати мовні засоби для формулювання та висловлювання думок [8].

Важливим елементом у підготовці майбутніх вихователів до професійної діяльності є залучення їх до використання у роботі з дошкільниками, так званих, інтелектуальних карт. Інтелектуальна карта, за визначенням Н. В. Гавриш – це структурно-логічна схема змістовно-процесуальних аспектів вивчення певної теми, у якій у радіальній формі

відбиваються зв'язки ключового поняття, що розташовується у центрі, з іншими поняттями цієї теми (проблеми), та складає з ними нерозривну єдність [4]. Таким чином, інтелектуальна карта дає змогу розглядати поняття у його різносторонніх зв'язках з іншими термінами. Складання інтелектуальної карти вимагає дотримання певної логічної послідовності пошуково-орієнтувальних дій.

Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до використання інтелектуальних карт може здійснюватися на заняттях з професійно-орієнтованих дисциплін (дошкільна педагогіка, методики дошкільної освіти) як на лекціях, так, і на практичних, семінарах, під час самостійної роботи тощо.

Ознайомлення студентів з цим методом роботи може відбутися на лекційних заняттях з дошкільної педагогіки, під час вивчення таких тем: «Навчальна діяльність дітей дошкільного віку», «Організація педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі», «Планування і облік навчально-виховної роботи в дошкільному закладі». В ході лекції можна використовувати такі прийоми активізації мислення студентів (елементи проблемної лекції): пряма постановка проблеми, проблемне завдання у вигляді питання, повідомлення інформації, яка містить суперечність, повідомлення протилежних думок з будь-якого питання, звернення уваги на те чи інше життєве явище, яке потрібно пояснити, повідомлення фактів, які викликають непорозуміння, співставлення життєвих знань з науковими, постановка питання, на яке повинен відповісти студент, прослухавши частину лекції, і зробити висновки.

Студентам варто повідомити про те, що використання інтелектуальних карт буде ефективним для будь-якого виду заняття, адже цей метод виконує передусім смислоутворюючу функцію, задає смисли всій навчально-пізнавальній діяльності. Особливого значення застосування карт набуває на заняттях інтегрованого типу: ключове слово схеми становить смисловий стрижень, навколо якого і відбувається об'єднання

різних видів діяльності та галузей знань. Створення інтелектуальних карт може відбуватися за активною участю дітей. Як зазначає Н. В. Гавриш [4] карта-схема орієнтує педагога і дітей на засвоєння не відокремленого, теоретизованого знання, а на життєву ситуацію, освоєння якої надає дитині життєвих компетенцій. Карта – це динамічне явище, вона постійно змістовно змінюється у кожній конкретній навчальній ситуації, відповідно тому, як змінюватиметься логіка самого заняття, організація процесу пізнання.

Майбутнім фахівцям дошкільної освіти слід наголосити, що робота з інтелектуальною картою відбувається поетапно. Перший етап – термінологічний. Мета цього етапу роботи – зосередити увагу дітей на ключовому слові, поступово розкриваючи ті поняття, що різносторонньо розкривають суть ключового, разом з дітьми сформулювати понятійне поле, насичене численними словами, що утворюють різні смисли ключового поняття. Наступний етап – художньо-лексичний. Мета цього етапу полягає в уточненні значень слів-понять, у вправленні дітей у складанні словосполучень, фраз, пошуку відповідних смислів у художніх, зокрема літературних та фольклорних творах. Третій етап – тілесно-орієнтований або руховий. Цей етап може знайти місце в кожній частині заняття, коли у дітей виникає потреба у руховій активності. Останній етап (продуктивний чи проектувальний) – має бути зорієнтованим на створення спільного кінцевого продукту. Мета цього етапу – об'єднати дітей спільною діяльністю, збагатити досвід активної участі у взаємодії з однолітками та дорослими, вправлятися в ініціюванні власних ідей, дій, навчитися домовлятися, наполягати, тобто діяти разом тощо.

Крім того, викладач може застосувати для розгляду понятійного апарату окремої теми метод концептуальної карти [4, с. 36].

Закріплення роботи з інтелектуальною картою може відбуватися на семінарських та практичних заняттях. Такі заняття сприяють розвитку пізнавальної активності, самодіяльності студентів більшою мірою, аніж

будь-які інші форми організації навчання; вони вчать студентів умінню висловлювати і аргументувати свої думки, вмінню критично аналізувати аргументи опонентів. Вони розвивають логічне мислення, спонтанне мовлення, сприяють глибшому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Інтелектуальні карти є тим універсальним засобом, який студенти можуть використовувати не лише у роботі з дітьми дошкільного віку, а й у власній професійній діяльності та у процесі навчання. Вони можуть стати в нагоді майбутнім вихователям при підготовці до практично-семінарських занять з професійно-орієнтованих дисциплін. Організуючи семінари, варто спрямувати майбутніх вихователів на використання інтелектуальних карт при підготовці до заняття.

Готуючись до заняття студент обирає тему-образ, складає концептуальну карту, вирішує, які її елементи складатимуть інтелектуальну карту, орієнтуючись на яку можна доповідати, подавати вирішення завдань в певному алгоритмі тощо.

Застосування інтелектуальних карт дає можливість майбутньому вихователю фокусувати увагу на основному, знаходити різні напрями розгалуження теми-образу, оперувати основною термінологією, дотримуватися систематичності, послідовності, розкривати тему-образ у повному осязі і різносторонньо, будувати логічні взаємозв'язки, а вподальшому вчити цього дітей.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На основі узагальнення, аналізу отриманих в дослідженні даних зазначимо, що професійна підготовка майбутніх вихователів у процесі практично-семінарських занять з професійно-орієнтованих дисциплін передбачає застосування інтерактивних та активних методів навчання, які сприяють цілісному підходу до організації навчання і створюють можливість для викладачів повною мірою реалізувати потенціал практично-семінарських занять для формування професійної

готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності.

Перспективу подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у розробці практичних рекомендацій для викладачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник для студ. вищ. навч. закл. / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с. : іл.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2001. – 1440 с.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: метод. посібн. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. - 316 с.
4. Гавриш Н. Інтегровані заняття у дитячому садку / Наталія Гавриш. – К. : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К., 1997. – 375 с.
6. Методична скарбничка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/common_history_book/methodical.pdf
7. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі / В.М. Нагаєв. – К., 2007. – 232 с.
8. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та ін. За ред. З.Н.Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005, 399 с.
9. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : [моногр.] / Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, З. Н. Борисова та ін. ; за заг. ред. І. І. Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.
10. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, за ред. О. І. Пометун. К. Вид-во А.С.К., 2004 – 192 с.

REFERENCES

1. Bekh I. D. (2008). Education of the person : a textbook for the stud. higher teach shut up / Ivan Dmitrievich Bech. – K.: Lybid, 848 p. [in Ukrainian].
2. Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language (2001) / [compiler and goal. edit V. T. Busel]. – K.: Irpen: VTF «Perun», 1440 p. [in Ukrainian].
3. Vitvytska S.S. (2003). Fundamentals of higher education pedagogy: method. manuals – Kyiv: Center for Educational Literature, 316 p. [in Ukrainian].
4. Havrysh N. (2013). Integrated Classes in Kindergarten / Natalia Havrysh. – K.: editions of newspapers from preschool and elementary education, 128 p. [in Ukrainian].
5. Honcharenko S. U. (1997). Ukrainian Pedagogical Dictionary / S.U.Goncharenko. – K., 375 p. [in Ukrainian].
6. Methodological treasury [Electronic resource]. - Access mode: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/common_history_book/methodical.pdf. [in Ukrainian].
8. Nahaiev V.M. (2007). Methodology of Teaching in Higher School / V.M. Nahaiev. – K., 232 p. [in Ukrainian].
9. Pedagogics of higher education: teaching. manual (2005) / Z.N. Kurlyand, R.I. Khmelyuk, A.V. Semenova and others. Ed. Z.N. Kurlyand – 2 nd form., Processing. and add K. : Knowledge, 399 p. [in Ukrainian].

9. Preparation of the educator for the development of the child's personality in preschool age: a monograph (2009) / G.V. Belenka, O. L. Bohinich, Z. N. Borisova and others. ; for community edit I.I. Upscale - K.: View of the NPU named after MP Drahomanov 310 p. [in Ukrainian].

10. Contemporary lesson (2004). Injecting technology teaching: science-method. manual / A. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko, ed. O. I. Pometun. K. Vid. A.S.K. 192 p. [in Ukrainian].

МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: ПЕДАГОГІЧНА ТАКТИКА І СТРАТЕГІЯ

Раїса Шулигіна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-5857-251X

shulyhina@gmail.com

Анотація. У даному доробку розкрито теоретико-прикладні аспекти проблеми мотивації майбутніх вихователів до навчання в умовах університетської освіти. Розглянуто позиції і підходи різних вчених стосовно тлумачення поняття мотивації та її складової – мотива. Здійснено аналіз залежності результатів навчальної діяльності студентів від сили і типу мотивів, з виокремленням найбільш домінуючих. Вивчено мотиви, якими керуються студенти – майбутні вихователі під час освітнього процесу в університеті та здійснено порівняння між вибором майбутніми вихователями домінуючих професійних якостей та узагальненими даними теоретичних концепцій вітчизняних і зарубіжних вчених про якості особистості. Окреслено особливості організації освітнього процесу в університеті із застосуванням прогресивних педагогічних технологій, методів і прийомів для посилення мотивації майбутніх вихователів до навчання з урахуванням потреб, інтересів, виявлення і розвитку внутрішнього, особистісного потенціалу та ставлення до навчання кожного студента. Сформульовано поради щодо підвищення мотивації майбутніх вихователів до навчання в умовах університетської освіти, які призначені для швидкого включення студентів у професійну діяльність та якісного виконання професійних завдань.

Ключові слова: мотивація; мотивація до навчання; мотиви; потреби; студент; майбутній вихователь; креативні методи навчання; інтерактивні методи навчання; університетська освіта; професійна діяльність.

MOTIVATION OF FUTURE EDUCATORS TO TRAINING IN THE UNIVERSITY EDUCATION: PEDAGOGICAL TACTICS AND STRATEGY FORMATION

Raisa Shulyhina

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of
Pedagogy and Psychology of Preschool Education and Children's Creativity
National Pedagogical Mykhailo Drahomanov University
Kyiv, Ukraine

Abstract. This article deals with theoretical and applied aspects of the problem of motivating future educators to study in university education. The positions and approaches of different scholars concerning the interpretation of the notion of motivation and its component

- motive are considered. The analysis of the dependence of the results of students educational activity on the strength and type of motives, with the distinction of the most dominant, is analyzed. The motives which students - future educators are guided by during the educational process at the university are studied, and a comparison is made between the choice of the dominant professional qualities by future educators and the generalized data of theoretical concepts of the personality's qualities pointed out by domestic and foreign scientists. The peculiarities of the organization of educational process at the university are described with the use of progressive pedagogical technologies, methods and techniques for strengthening the motivation of future educators for training, taking into account needs, interests, revealing and development of internal, personal potential and attitude to the training of each student. The advice is formulated on increasing the motivation of future educators to study in university education, which is intended for the rapid inclusion of students in professional activities and qualitative performance of professional tasks.

Key words: motivation; motivation to study; motives; need; student; future educator; creative teaching methods; interactive teaching methods; University education; professional activity.

Актуальність проблеми. Сучасні перетворення в усіх сферах суспільного життя, відтворення і зміцнення інтелектуального потенціалу нації, розширення самостійності України та посилений процес інтеграції у світову систему освіти зумовлюють необхідність докорінного перегляду підходів до підготовки здобувачів вищої освіти в умовах університету. Особливо актуальною стає проблема мотивації студентів до навчання, їх якісної професійно-педагогічної підготовки, адже майбутнє нашої держави визначається рівнем освіти молодого покоління, його здатністю адаптуватися у змінних умовах, що у подальшому забезпечить високий рівень професійної мобільності, конкурентоспроможності, продуктивності професійної діяльності та, як наслідок, кар'єрного зростання та самореалізації майбутнього фахівця.

Зазначене знайшло підтвердження у Національній Доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст. [12] та низці законодавчих документів, зокрема Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» та інших. Зокрема, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [13] зазначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. З огляду на визначені

пріоритети, найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [13].

Проблема вивчення мотивації майбутніх вихователів до навчання є однією з найважливіших, оскільки крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до специфіки обраної спеціальності, вкрай необхідним є володіння максимально вираженими професійно необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на будь-якому етапі професійного становлення особистості [10, 134].

Однак педагогічна практика вказує на те, що ситуація у сфері гуманітарної освіти сьогодні суперечлива і складна. Спостерігається зниження рівня гуманітарної культури молоді, яка супроводжується інтенсивною переорієнтацією суспільної свідомості студентства з духовних, гуманітарних цінностей на цінності матеріального змісту. Зниження показників духовного життя суспільства, втрата позицій гуманізації, загальнолюдських цінностей, що значною мірою впливає на мотивацію студентів до навчання, їх ставлення до майбутньої професійної діяльності за фахом. Формування мотивів до навчання є невід'ємним елементом у майбутньому професійному розвитку, оскільки сучасні студенти гуманітарного профілю поступово втрачають стимул до навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень вказує на зацікавленість цією проблемою в межах психолого-педагогічної науки, теорії та методики навчання, теорії та методики професійної освіти. Більшість вчених розглядають мотивацію до навчання

не тільки як умову ефективного оволодіння знаннями, а й як важливий чинник особистісного розвитку фахівця, вивчають потреби, мотиви, цілі діяльності людини, зокрема навчальної та професійної (Д. Аتكінсон, Г. Келлі, Д. Макклелланд, Р.Мей, К. Роджерс, Ю. Роттер, Г. Хекхаузен).

Психологічні основи досліджуваної проблеми розкриті у працях Л. Божович, Л. Виготського, В. Давидова, Н. Кузьміної, О. Леонтєва, І. Мечинської, С. Рубінштейна та інших. Розв'язання проблем вищої педагогічної освіти викладені у доробках А. Алексюка, Ю. Бабанського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Л. Коваль, В. Майбороди, Н. Ничкало, З. Решетової, Л. Рувинського, В. Семиченко, І. Синиці, В. Сластьоніна, Н. Тализіної. Питання активізації навчання студентів розглянуті А. Дьоміним, О. Киричуком, В. Козаковим, В. Лозовою, М. Поташником та безпосередньо мотивації до навчання – М. Алексєвою, О. Дусавицьким, В. Ільїним, Н. Маклаковою, А. Марковою, Г. Остапенко, Ю. Шаровим, Н. Шарпо, Г. Щукіною та іншими.

Формулювання цілей статті. Метою даного доробку є аналіз теоретико-прикладних аспектів, пов'язаних з вивченням мотивації майбутніх вихователів до навчання в умовах університетської освіти, визначення особливостей організації освітнього процесу для швидкого включення студентів у професійну діяльність та якісного виконання ними професійних завдань.

Результати дослідження. Вагомим чинником у визначенні освітньої політики України стала провідна роль освіти у становленні та розвитку сучасного суспільства, а також забезпечення на цьому підґрунті стійких позицій на світовому ринку. В державних документах про освіту підкреслюється необхідність створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, а пріоритетом державної освіти – впровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання та індивідуалізації освітнього процесу. На сьогодні, ми можемо спостерігати проведення широкомасштабної освітньої реформи, що спричинене прагненням

суспільства до найбільш раціонального використання потенційних можливостей кожної людини, що пов'язане з виявленням та максимальним розвитком її здібностей і нахилів, з всебічним та гармонійним розвитком особистості, а також задоволенням її інтересів і потреб. Це потребує якісного вдосконалення системи професійної підготовки студентів в умовах університетської освіти.

Досить жорстка ринкова конкуренція, динамічні зміни технологій, оновлення стратегій діяльності різних освітніх установ диктує правила для сучасних фахівців, від яких вимагається готовність до постійного самовдосконалення, підвищення рівня фахової культури, освоєння нових методів і прийомів професійної діяльності. Підвищуються вимоги до розвитку внутрішніх, особистісних резервів під час професійної підготовки, джерелами яких є насамперед мотиви, потреби, інтереси, ставлення кожного до навчання.

Дослідження основ мотивації, дій, вчинків людини хвилюють науковців тисячоліття. Так, Аристотель (330 р. до н. е.) вважав, що людьми керують дванадцять незалежних один від одного мотивів – цілей. У його списку є впевненість, задоволення, накопичення, захоплення, гідність, амбіції, терпіння, щирість, бесіда, соціальний контакт, помірність та переконання у правоті; Рене Декарт (1637 р.) стверджував, що будь яка поведінка визначається 6 основними мотивами, серед яких чільне місце займає допитливість; Едуард Лі Торндайк (1911 р.) запропонував теорію нагородження та покарання: поведінка за яку людина отримує нагороду, поступово стає більш типовою, а та, що карається, поступово зникає; Уільям Мак Дугал (1926 р.) увів 20 основних мотивів поведінки людини, а Генрі Мюррей (1938 р.) запропонував інтерпретацію теорії Уільям Мак Дугал, перейменувавши мотиви у психологічні потреби (потреба у підтримці, піклуванні, агресії, самоповазі); Роберт Вайт (1959 р.) запропонував теорію компетентної мотивації. Щоб досягти самореалізації, людина прагне компетентно протистояти життєвим проблемам; Едвард

Десі та Річард Райан (1985 р.) вважають, що у людей є лише один внутрішній мотив – займатися тим, що приносить їм задоволення і користь. Одним із задоволень має стати жага до знань, які можна успішно реалізовувати у житті, до навчання та самореалізації.

Становлення мотивації – непросте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які входять до неї, поява нових, більш зрілих, інколи суперечливих відношень між ними [11, 14].

Уперше поняття «мотивація» застосував А. Шопенгауер у статті «Чотири принципи достатньої причини» (1900-1910) [8]. Згодом, у 60-70-х роках ХХ століття, цей термін міцно увійшов у психолого-педагогічну науку і слугував для пояснення причин поведінки та дій людини. На думку Т. Гордєєвої, такий пізній розквіт досліджень у сфері мотивації пов'язаний зі складністю, неоднорідністю та мінливістю феномену мотивації, а також його прихованістю від очей спостерігача та свідомості суб'єкта діяльності [6]. Її думка повною мірою збігається з позицією багатьох науковців, які розглядають проблему мотивації студентів до навчання як складну багаторівневу систему, що обумовлює множинність розуміння її суті, природи, структури, функцій.

Сьогодні вчені все ще не визначились з повним і однозначним тлумаченням мотивації, природа якої останнім часом все більше привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, які по-різному трактують термін «мотивація». Наприклад, С. Рубінштейн під мотивацією розуміє систему спонукань, ієрархічно організовану [15, 56]. Л. Божович визначає мотивацію як сукупність мотивів, що спонукають до діяльності [3, 34]. А. Маркова пояснює мотивацію як багатомірне утворення окремих мотивів, потреб, цілей, намірів, інтересів, ідеалів, цінностей [11, 25].

Сучасна наука трактує мотивацію (як психічне явище) різноманітно. *По-перше*, як сукупність факторів, які підтримують і спрямовують, тобто обумовлюють поведінку (К. Мадлен), *по-друге*, як сукупність мотивів

(К. Платонов), *по-третє*, як спонування, що викликає активність організму людини та визначає її спрямованість.

Мотив на відміну від мотивації – це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистісною властивістю, що стимулює до здійснення окремих дій. Найчастіше мотиви навчальної діяльності диференціюються за спрямованістю – пізнавальні та соціальні (М. Алексєєва, Л. Божович, А. Маркова, В. Моргун та ін.), за локалізацією стимулів поведінки – внутрішні та зовнішні (Е. Десі, В. Мільман, М. Рогов, Х. Хекхаузен, В. Чирков та ін.), за модальністю – позитивні та негативні (Б. Додонов, М. Матюхіна, П. Якобсон та ін.), за процесуально-результативною орієнтацією – дискретні та процесуальні (В. Асєєв, М. Аптер, І. Зимня та ін.).

Так, ми можемо розглядати мотивацію як сукупність стійких мотивів, з певною ієрархією, що в подальшому виражає спрямованість особистості. А мотив, за визначенням С. Гончаренка, як спонукальну причину дій і вчинків людини (поштовх до дій) та мотивацію як систему стимулів або мотивів до конкретних форм діяльності чи поведінки людини [5, 217].

У своїй статті про проблему підвищення мотивації студентів Н. Батрин зазначає, що мотивами можуть бути ідеали, інтереси особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації [2, 159-160]. Н. Бондаренко подає такий перелік мотивів навчальної діяльності: соціальні мотиви; пізнавальні мотиви, що породжуються навчальною діяльністю та потребою пізнання; комунікативні мотиви; мотиви участі в освітньому процесі; мотиви соціальної ідентифікації (з батьками, однолітками, педагогами); мотиви особистісного розвитку (професійного самовизначення, матеріального благополуччя); мотиви успіху (самоствердження, самовираження); мотиви уникнення неприємностей. Класичний закон Йєркаса-Додсона встановив залежність активності людини, її ефективної діяльності від сили мотивації. Згідно з

цим законом, чим вищим є рівень мотивації, тим ефективнішою буде результативність діяльності [15, 12]. Саме у процесі діяльності відбувається, як розвиток особистості, так і перетворення середовища, в якому вона живе.

У наукових колах розглядають зовнішню та внутрішню мотивацію до освітньої діяльності. *Зовнішня мотивація* заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимулювання особистості, які або спрямовують, або гальмують поведінку. У цьому випадку студенти надають перевагу спрощеним завданням, що призводить до втрати інтересу й активності у навчальній діяльності. Зовнішня мотивація припиняється, якщо зникають зовнішні стимули, виникає напруженість, яка стимулює творчість, а результатом виявляється поверхове оволодіння навчальним матеріалом. *Внутрішня мотивація* сприяє одержанню задоволення від роботи, навчання, викликає інтерес, позитивні емоції, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості. Така мотивація є довготривалою. Студенти надають перевагу більш складним завданням, що полегшує виконання дій, які вимагають евристичного підходу. Внутрішня мотивація гарантує високий рівень оволодіння і засвоєння матеріалу. Варто брати до уваги той факт, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного чинника за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей чи прогалин у необхідних знаннях студента. У зворотному ж напрямі такої компенсаторної залежності не спостерігатиметься.

Для нас стало важливим вивчення мотивів, якими керуються студенти – майбутні вихователі під час освітнього процесу, якою вони вбачають основну мету своєї майбутньої професійної діяльності, яке теоретичне і практичне значення мають для них знання, що засвоюються у процесі навчання, завданням якого характеру студенти надають перевагу і яку мету вони переслідують, здобуваючи освіту загалом. Так, окреслені позиції були домінуючими у проведеному нами анкетуванні серед

студентів (вибірка склала 95 студентів) серед яких студенти таких курсів: першого (44 респонденти), другого (28 респондентів) і третього (26 респондентів), освітнього рівня бакалавра спеціальності «Дошкільна освіта». Це дало можливість з'ясувати мотиви, якими керуються студенти і отримати більш вичерпну інформацію про мотивацію майбутніх вихователів до навчання в університеті.

Результати показали, що у майбутніх вихователів домінує внутрішня мотивація, оскільки для 20 % опитаних респондентів основна мета навчання пов'язана з бажанням здобути освіту, зайняти гідне місце у суспільстві, досягти визнання від інших, розуміння важливості й необхідності своєї професії. 10 % студентів посилялися на потребу в нових знаннях – вони отримують задоволення від процесу навчання, пізнання, ще 30 % майбутніх фахівців керуються виключно професійними мотивами, які відбивають значення навчальної діяльності для оволодіння майбутньою професією. Ці три категорії студентів у процесі навчання надають перевагу завданням, які вимагають творчого підходу на науковій основі, а також пошукової та дослідницької діяльності. Значення освіти для таких студентів полягає насамперед у сприянні інтелектуальному розвитку особистості та професійній самореалізації. Така ієрархія, по-перше, об'єктивно відображає сучасну дійсність, пов'язану з переорієнтацією студентської молоді на більш матеріальні цінності, використання ними різних можливостей для кар'єрного зростання, а по-друге, така мотивація виглядає цілком природно: упевненість у майбутньому, утвердження в професії, оволодіння високим рівнем фахової майстерності, це саме те, що може бути основною метою здобуття освіти і запорукою успіху в подальшій професійній життєдіяльності.

Лише 40 % студентів від загальної кількості опитаних, керуються зовнішніми мотивами у навчанні, серед яких переважають мотиви спілкування, комфортного оточення, престижу, а також утилітарні мотиви, пов'язані з отриманням диплому про вищу освіту (на відміну від

одержання якісної освіти), винагородою за діяльність – заробітна платня, посада, гідне місце у суспільстві (на відміну від якісної праці, яка заслуговуватиме гідну винагороду і, відповідно, – визнання у суспільстві).

Хоча в усій кількості опитаних респондентів загалом переважає позитивна внутрішня мотивація, проте варто звернути увагу на присутні прояви певних небажаних для майбутньої професії вихователя тенденцій, які потребують додаткової уваги з боку викладачів університету та активного пошуку шляхів їх корекції. Для цього кожен викладач має право вибору, адже альтернативних варіантів для підвищення у майбутніх вихователів мотивації до навчання більше ніж достатньо.

На основі узагальнених концепцій відомих вчених (В. Аверін, В. Давидов, Б. Ломов, А. Ростов, Н. Хілл і Ч. Каррас) нами було зроблено порівняльний аналіз якостей, що визначають спрямованість і, відповідно мотивацію особистості до навчання та деякі узагальнення щодо найбільш проблемних питань, які виникають у роботі викладачів університету в процесі підготовки майбутніх вихователів. Незважаючи на розмаїтість підходів до опису структури особистості, автори концепцій мають одну точку зору в оцінці домінуючих якостей, що визначають спрямованість, мотивацію особистості та її психологічну готовність до фахової діяльності. Беручи до уваги спільну позицію вчених, нами виокремлено п'ять основних напрямків педагогічної роботи зі студентами для формування мотивів, що орієнтують майбутнього вихователя на професійну діяльність: ініціативність, активність, ентузіазм; зосередженість, конструктивний розум, концентрація, точність думки, послідовність; прагнення до самоствердження, лідерства, суперництва, успіху; схильність до ризику; конкретизація головної мети; незалежність, самостійність, самоконтроль, гнучкість і критичність мислення; творче ставлення до діяльності; відповідальність, колективізм, толерантність, правильна реакція на невдачу (тимчасова поразка).

Чисельні анкетування студентів дозволили виявити специфіку уявлень майбутніх вихователів про домінуючі якості, які необхідні кожному студенту, й під час навчання в університеті, й у майбутній фаховій діяльності після його закінчення. На запитання про те, які якості необхідні студенту для якісної підготовки до майбутньої фахової діяльності, ми отримали такі відповіді (відповіді – за кількістю вибору): активність – 37%, ініціативність – 40%, енергійність – 36%, жорсткість – 32%, комунікабельність – 47%; цілеспрямованість – 38%, послідовність – 37%, зосередженість – 30%; практичність – 32 %, рішучість у діях – 40 %, прагнення до успіху – 35 %, до самореалізації і самоствердження – 44 %; самостійність – 43 %; творчість, креативність – 45 %; самокритичність – 30 %, адекватна реакція на невдачу, зауваження – 33 %.

Отримані нами результати порівнюємо з домінуючими якостями особистості, які на основі узагальнених концепцій відомих вчених, опубліковані у наукових періодичних виданнях і орієнтують майбутнього фахівця на професійну діяльність. Для візуалізації результатів подаємо їх у таблиці 1, де окремим шрифтом позначені якості, що співпадають.

Таблиця 1

**Вибір домінуючих професійних якостей майбутніми
вихователями у порівнянні з узагальненими даними
теоретичних концепцій особистості**

Результати опитування студентів – майбутніх вихователів	Зведені дані теоретичних концепцій особистості
Ініціативність, енергійність, активність, комунікабельність	Ініціативність, активність, ентузіазм
Жорсткість, цілеспрямованість, послідовність, зосередженість	Конструктивний розум, зосередженість, концентрація, точність думки, послідовність
Практичність, рішучість у діях, прагнення до успіху, самореалізації	Прагнення до самоствердження, лідерства, суперництва, успіху;

і самоствердження	схильність до ризику; конкретизація головної мети
Самостійність	Незалежність, самостійність , самоконтроль, гнучкість і критичність мислення
Творчість, креативність	Творче ставлення до діяльності
Самокритичність, адекватна реакція на невдачу , зауваження	Відповідальність, колективізм, толерантність, правильна реакція на невдачу (тимчасова поразка)

Так, наведені у таблиці 1 порівняльні характеристики вибору домінуючих професійних якостей майбутніми вихователями і узагальнені дані теоретичних концепцій особистості – суголосні. Прагнення студентів до успіху, самостійності, самоствердження у професії, творчого ставлення до діяльності та адекватна реакція на невдачує запорукою їх успішної майбутньої професійної діяльності.

У зв'язку з цим, вагомого значення набуває особистість викладача, який має бути особистістю фаховою, яскравою, талановитою, творчою, оскільки саме творчий педагог спроможний навчити творчості студента. Роль викладача беззаперечна і полягає в тому, що він планує, організовує та корегує освітню діяльність, тобто керує процесом для досягнення поставленої мети. У цих умовах відбувається зміна режисури викладання. Студенти не просто слухають навчальну інформацію від викладача, а й постійно співпрацюють з ним у режимі діалогу, висловлюють і аргументують власні думки, діляться своїм розумінням змісту, спільно шукають рішення проблемних питань та, за участю викладача, пропонують власні ідеї до відбору необхідного змісту, закріпленого науковим знанням.

Спрямованість педагогічних дій викладача визначається його прагненням і життєвою необхідністю підвищити рівень мотивації до навчання студентів – від негативного і нейтрального до позитивного –

відповідального, дієво-творчого. І в цьому процесі разом із загальними методами стимулювання інтересу до навчання, обов'язку та відповідальності в учінні активно увійшли проектні технології, що забезпечують інтеграцію знань і вмінь з різних предметів і видів діяльності; ігрові технології, що формують навички розв'язувати творчі завдання на основі вибору альтернативних варіантів; інформаційно-комунікаційні технології; інтерактивні методики (робота в групах, метод проектів, «ажурна пилка», «кейс-метод», «акваріум», рольові та ділові ігри, «велике коло», «шкала думок», «бесіда за Сократом», «асоціативний куш», «відкритий мікрофон», інтерактивні презентації, віртуальні подорожі, вправи-енергізатори, групова дискусія, взаємне навчання, аналіз історій і ситуацій та ін.).

Достатньо дієвими на перших курсах навчання в університеті також є роз'яснення студентам значущості освіти, розкриття перспектив їх подальшого професійного зростання, уміле застосування викладачем заохочень і покарань, впровадження в освітній процес різноманітних методів, прийомів, зокрема креативних (кейсовий, «мозкового штурму», емпатії, синектики, інверсії та ін.), інтерактивних (фішбоун, гронування, «ІДЕАЛ», скрапбукта ін.), а також форм організації навчально-пізнавальної діяльності (навчальні заняття різного типу, виконання індивідуальних завдань, практики, контрольні заходи, самостійна робота), творчих завдань з використанням різних аналогій: конкретних (матеріальних) та абстрактних тощо.

Суть окремих креативних та інтерактивних методів, які, на нашу думку, сприятимуть збагаченню науково-методичного арсеналу викладача і водночас підвищенню мотивації майбутніх вихователів до навчання в умовах університетської освіти подаємо у таблиці 2.

**Креативні та інтерактивні методи навчання, які сприятимуть
підвищенню мотивації майбутніх вихователів до навчання**

Креативні методи навчання	Інтерактивні методи навчання
кейс-метод (метод кейсов (англ. Casemethod, метод конкретних ситуацій, метод ситуационного аналізу) – навчити на прикладі конкретної ситуації (кейса) груповому аналізу проблеми і самостійному прийняттю рішень	фішбоун (англ. Fishbone) – розвиток критичного мислення в наочно-змістовій формі (встановлення причинно-наслідкових взаємозв’язків між об’єктом аналізу і чинниками, які на нього впливають, можливість обґрунтованого вибору шляхів для вирішення проблеми.
“мозковий штурм” (психологічна активізація колективної творчої діяльності, мозкова атака, англ. Brainstorming) – вирішення проблеми завдяки обговоренню і висуванню учасниками багатьох варіантів її вирішення, з яких згодом обираються найбільш вдалі	особистісно орієнтовані ситуації – необхідні соціально-психологічні умови для підвищення творчого потенціалу особистості: можливість обміну думками; надзвичайні переживання й усвідомлення різноманітних вражень і переживань; досягнення особливого стану – «мережі ініціатив», творчої активності (М. Холодна).
особиста аналогія (емпатія) – за допомогою пошуку аналогій «відкривати» в досліджуваному об’єкті нові характеристики; ототожнення особистості однієї людини з особистістю іншого	Групування (кластер, веббінг та ін.) – спонукати до вільних думок і відкритих висловлювань на певну тему, стимулювання мислення про зв’язки між окремими поняттями.
Синектика – зробити невідоме відомим, а звичне – чужим, перетворити невідоме у відоме означає вивчити проблему і звикнути до неї, після цього проробляється зворотна операція – звичне обитья чужим. Це	ІДЕАЛ (IDEAL) – «ідеальний» метод розв’язання проблем (кожна літера – крок, який необхідно зробити): Identification (ідентифікація) – суть проблеми Dealwithchoices (варіанти) – пошук

<p>досягається за допомогою чотирьох типів операцій: особистісне уподібнення, пряма аналогія, символічна аналогія та фантастична аналогія.</p>	<p>множинних способів вирішення проблеми</p> <p>Estimation (оцінка) – пошук вдалих рішень</p> <p>Act (вибір) – вибір вдалого рішення</p> <p>Learning (застосування) – застосування на практиці</p>
<p>Інверсія (один з евристичних методів творчої діяльності) – пошук ідей рішення творчої задачі в нових, несподіваних напрямках, частіше протилежних традиційним поглядам та переконанням, які присутні в логіці і здоровому глузді.</p>	<p>Скрапбук (від англ. Scrapbook: scrap – вирізка, book – книга или тетрадь) – сприяє формуванню нового мислення, розвитку візуальної культури, інтересу до практичної діяльності за допомогою особливих візуальних і тактильних прийомів</p>

Пропоновані креативні та інтерактивні методи спрямовані на розвиток критичного мислення майбутніх фахівців, що сприяє формуванню однієї з важливих компетентностей, яких набуває студент у процесі навчання. Розвиток критичного мислення розглядають як особливий вид розумової діяльності, характерними ознаками якого є: вироблення стратегій прийняття педагогічно правильних рішень у розв’язанні будь-яких завдань на основі здобуття, аналізу, опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, перевірочних, контролюючих, оцінних), які виконуються стосовно будь-якого об’єкта чи явища, зокрема і власного процесу мислення; виважений аналіз різних думок та поглядів, вияв власної позиції, об’єктивне оцінювання процесу і результатів як своєї, так і сторонньої діяльності [18, 12].

Розвиток критичного мислення – це одночасно активний та інтерактивний процес. Слово «інтерактив» (від англ. «interact»: «inter» – «взаємна», «akt» – діяльність) або інтерактивний – означає властивість

взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу з будь-чим (наприклад, комп'ютером) або з будь-ким (людиною), а інтерактивне навчання – це діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія викладача і студента. Однією з його цілей є створення комфортних умов, за наявності яких студент навчається успішно. Так, інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, у процесі якої досягаються певні конкретні й прогнозовані результати.

Науковці виокремлюють такі форми й методи інтерактивного навчання: дискусійні (групові дискусії, аналіз ситуацій, мозкова атака й тощо), ігрові (дидактичні, творчі, рольові, ділові ігри й т. ін.), тренінгові завдання [14, 7].

У вивченні та підвищенні мотивації майбутніх вихователів до навчання чільне місце ми відводимо ігровим технологіям (зі спектром цільових і професійних орієнтацій) як формі інтерактивного навчання. Саме ігрові технології об'єднують в собі як емоційні (ситуації успіху, цікавість викладання навчального матеріалу, моменти змагань, дискусій), так і проблемно-пошукові стимули (постановка в ситуацію вибору, самоаналіз, нестандартність пропонуваного у грі завдання, поступове підвищення їх складності). Тому в своєму дослідженні ми активно використовували рольову гру, з метою перевірки її ефективності та дієвості щодо відображення вмотивованості студентів до навчання. Впродовж семестру було проведено низку занять з нормативних навчальних дисциплін «Педагогіка» (на першому курсі), «Історія дошкільної педагогіки» (на другому курсі), «Практикум з вирішення педагогічних задач» (на третьому курсі) сформульовано низку завдань для студентів під час проходження ними різних видів практик (пропедевтична, в групах раннього віку, педагогічна практика в закладах дошкільної освіти) та виконання індивідуальної самостійної позааудиторної роботи з використанням рольових ігор.

Варто відмітити позитивні результати у використанні ігрових технологій в освітньому процесі. Гра спонукала, навіть, зазвичай пасивних студентів до активної участі у дискусіях, бесідах, виконанні навчальних завдань різного рівня складності, творчих завдань тощо. Студенти із задоволенням вживались у надані їм ролі, ефективно використовували теоретичні знання і практичні уміння для відстоювання своєї позиції, доведення істини або ж позиції своєї команди / групи. Це можна пояснити існуванням вагомого стимулу, що завжди відіграє ключову роль для посилення позитивної мотивації. Адже стимул – це засіб, який спонукає до інтенсивнішої діяльності, своєрідний зовнішній поштовх, сила якого зростає в залежності від його суспільної важливості. Використання стимулів визначається цілеспрямованим характером діяльності особистості для задоволення власних потреб. У нашому дослідженні стимулювання розглядається і, як засіб і, як необхідний етап формування продуктивних пізнавальних потреб та мотивів навчання.

На основі вивчення теоретико-прикладних аспектів і здійсненого дослідження, пов'язаних з вивченням мотивації майбутніх вихователів до навчання та її підвищення в умовах університетської освіти були зроблені узагальнення про результативність застосування ігрових технологій навчання (конкретно – ділової гри), підтверджена дієвість та оптимальність їх використання у процесі організації пізнавальної діяльності студентів. Це відбувалось завдяки поступовому формуванню потреб, мотивів та цілей учіння студентів.

Свою ефективність під час здійснення дослідження довели й групові ігри, коли студенти розподілялись на декілька мікрогруп та змагались між собою: по-черзі перераховувати терміни і поняття з вивчених тем, розглядати різні позиції або шляхи вирішення проблемних питань, виконували різні ролі (наприклад, на заняттях з педагогіки формувались три мікрогрупи, які по черзі представляли прислів'я чи приказки, що мають педагогічне значення або перелічували вимоги, висунуті до

результатів науково-педагогічного дослідження або називали принципи дидактики з наведенням прикладів їх реалізації в сучасній школі тощо). Аналогічні та інші творчі, тренінгові, ігрові завдання використовувались у роботі зі студентами при викладанні інших навчальних дисциплін (наприклад, на заняттях з практикуму вирішення педагогічних завдань студенти готували творчі та проблемні завдання на різні теми: «Моє педагогічне кредо», «Як би я була (-в) директором закладу дошкільної освіти/школи», «Я знаю про стрес...»; виконували тренінгові вправи «Креатотехнології», «Я – вихователь», «Казкотерапія»; під час проходження практик розробляли консультації для батьків на теми: «Виховання дитини – головне завдання батьків», «Один вдома», пам'ятки «Азбука виховання: від А до Я», «Мати і дитина» і презентували їх).

Застосування на заняттях рольових ігор і групових завдань у роботі зі студентами допомогло виокремити наступні переваги ігрових технологій навчання, суть яких полягає у тому, що:

- навчальний матеріал, який подається в нетрадиційний спосіб дозволяє студентам отримати міцне підґрунтя для самостійного опрацювання проблемних питань;

- у студентів виникає інтерес до пошуку істини, що потребує використання додаткових джерел, які містять дискусійні положення і, відповідно, збуджують інтерес до пізнавальної діяльності та навчання;

- відбувається набуття умінь і формування практичних навичок для логічного і аргументованого ведення дискусії, у ході якої виникає необхідність не просто відкинути якусь думку, а обґрунтувати своє розуміння проблеми;

- студенти поступово знаходять правильне співвідношення раціонального та емоційного, що вкладається у зміст висловлювань, понять та ін.;

– розкривається творчий потенціал майбутніх вихователів, їх здатність до узагальнення, здійснення теоретичного аналізу, тобто формуються навички, необхідні для самостійної навчальної діяльності.

Також варто зазначити користь і доцільність використання тренінгової форми навчання, яка забезпечує ефективне формування свідомих мотивацій, необхідних якостей, умінь, навичок, компетентностей та є альтернативою лекцій.

На сучасному етапі для оволодіння майбутніми вихователями фаховими знаннями для більш результативного навчання, виправданою є реалізація нами в практичній діяльності принципу наочності (використання таблиць, структурно-логічних схем, 3D-макетів, моделей, SmartArt-рисунківі т. ін.), що презентували за допомогою технічних засобів навчання (комп'ютера, комп'ютерних технологій).

Таким чином, завдяки використанню у навчальному процесі ігрових технологій і технічних засобів навчання нам вдалося:

- оптимізувати та урізноманітнити процес вивчення навчального матеріалу і пробудити до нього інтерес;
- досягти свободи індивідуального вибору та реалізувати вимогу відповідального ставлення студента до навчання;
- активізувати навчання у співробітництві, що акцентує увагу на необхідності розвитку індивідуальної відповідальності та комунікативних навичок для виконання спільного завдання й досягнення спільної мети;
- підвищити мотивацію майбутніх вихователів до навчання завдяки активному використанню ігрових технологій, проблемних ситуацій, креативних та інтерактивних методів, прийомів і форм навчання.

Звісно, діапазон можливостей викладача, що дозволяє підвищити мотивацію майбутніх вихователів до навчання в умовах університетської освіти має бути ретельно продуманим, обґрунтованим і педагогічно доцільним. Варто додати, що в документах ЮНЕСКО окреслюється коло компетенцій, що розглядається усіма країнами як бажаний результат

освіти: «Освіта: прихований скарб». Жак Делор, з ім'ям якого пов'язаний новий етап європейської інтеграції, чітко сформулював «чотири стовпи», на яких ґрунтується освіта: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити, визнавши по суті основні глобальні компетентності [7, 26]. Саме вони у подальшому можуть стати орієнтиром для молоді – у виборі майбутньої професії та підвищення мотивації до навчання, для педагогів – у перегляді педагогічної тактики і стратегії викладання в умовах університетської освіти.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, ґрунтовний аналіз теоретико-практичних аспектів досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що мотивація до навчання є важливою проблемою, яку потрібно розглядати як складну систему, що передбачає ієрархічність мотивів. Навчальна діяльність студентів полімотивована, тобто в ній поєднуються кілька мотивів учіння. Звичайно, не всі студенти мають однакові мотиви, потреби, бажання, у досить незначній мірі домінують внутрішні, проте зовнішня мотивація все ще займає чільне місце в оптимізації освітнього процесу.

Формуванню мотивації до навчання сприяє застосування в освітньому процесі активних (креативних, інтерактивних) методів / методик навчання, які мають прагматичний характер, розвивають практичні навички і вміння студентів, будуть застосовуватися в майбутній професійній діяльності. При підвищенні мотивації до навчання потрібно враховувати основні демотивуючі фактори навчальної діяльності студентів: брак можливостей для вияву ініціативи і творчості, відсутність умінь і навичок навчальної діяльності, непосильність навчального матеріалу, негативний вплив з боку викладачів.

Кожному педагогу слід зважати на головну місію викладача закладу вищої освіти – розвивати у студентів відчуття впевненості та успішності, встановлювати важкі, але досяжні цілі, регулювати добір завдань в такий спосіб, щоб постійно підтримувати оптимальну мотивацію до

використання власного потенціалу в області спонукання студентів до навчання та збудження інтересу до майбутньої професії вихователя. Процес навчання буде більш успішним, якщо у студента вже сформована позитивна мотивація, пізнавальний інтерес та потреба у здобутті знань.

Матеріали і результати представленого доробку не претендують на остаточне розв'язання проблеми, пов'язаної з дослідженням мотивації майбутніх вихователів до навчання в умовах університетської освіти, а окреслюють напрями подальших, більш глибоких досліджень, зокрема: порівняння зарубіжного і вітчизняного досвіду щодо формування потреб і мотивів учіння студентів; механізмів формування мотивації до навчання з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик студентів; дослідження впливу мотиваційних стимулів на результати колективної навчальної діяльності студентів та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюшина М.В. Методи і прийоми мотивування і стимулювання навчальної діяльності студентів [Електронний ресурс] / М.В. Артюшина // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 3. – С. 25-32. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VZhDU_2013_3_7.pdf.
2. Батрин Н.В. Наукові записки. Серія : Педагогіка / Н.В. Батрин. – 2012. – №4. – С. 158-163.
3. Божович Л.И. Избранные психологические труды : проблемы формирования личности/ Л.И. Божович. – М. :Междунар. пед. академия, 1995. – 209 с.
4. Бондарева Т. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у системі ступеневої вищої освіти [Електронний ресурс] / Т. Бондарева // Нова педагогічна думка. – 2013. – №11. – С. 83. – Режим доступу : <http://www.stattonline.org.ua/pedagog/106/19092.html>.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
6. Гордеева Т.О. Мотивационные предпосылки одаренности : от модели Дж. Рензули к интегративной модели мотивации [Электронный ресурс] / Т.О. Гордеева // Психологические исследования. – 2011. – №1(15). – Режим доступу :<http://www.psystudy.com/index.php/num/2011n1-15/435-gordeeva15.html>
7. Делор Ж. Образование : скрытое сокровище / Ж. Делор. – UNESCO, 1996. – 126 с.
8. Доронина М.С. Управление мотивацией / М.С. Доронина, Е.Г. Наумик, О.В. Соловьев. – Харьков : ХНЭУ, 2006. – 240 с.
9. Кісельова А.А. Роль викладача в мотивації навчальної діяльності / А.А. Кісельова // Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журнал. Спеціальний випуск за матеріалами Всеукраїнського круглого столу «Українська мова (за професійним спрямуванням) у виші: формування мовних і комунікативних умінь студента», 10 квітня 2015 року. – 2015. – С. 41-49.

10. Лісова Т.В. Мотиваційний аспект професійної соціалізації майбутніх фахівців-психологів / Т.В. Лісова, М.В. Деркач // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №1(7)/2013. – С. 134-139.
11. Маркова А.К. Формирование мотивации учения : книга для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
12. Національна Доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. // Освіта України. – 2002. – №33. – С. 4-6.
13. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
14. Панина Т.С. Современные способы активизации обучения / Т.С. Панина, Л.Н. Вавилова. – М. : Академия, 2008. – 176 с.
15. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Просвещение, 1976. – 424 с.
16. Тимченко І.І. Формування професійно-важливих якостей студентів у вузівському навчальному процесі / І.І. Тимченко // Теоретичні питання освіти та виховання : Збірник наукових праць. Випуск 6 / За загальною редакцією Євтуха М.Б., укладач Михайличенко О.В. – Суми : «Наука», 1999. – С. 161-164.
17. Тригуб І.П. Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки / І.П. Тригуб // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 48. – С. 315-318. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_100
18. Хачумян І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання» / Т.І. Хачумян. – Харків, 2005. – 221 с.
19. Шалік З.М. Професійна підготовка студентів в умовах університетської педагогічної освіти / З.М. Шалік // Теоретичні питання освіти та виховання : Збірник наукових праць. Випуск 6 / За загальною редакцією Євтуха М.Б., укладач Михайличенко О.В. – Суми : «Наука», 1999. – С. 29-33.

REFERENCES

1. Artyushina M.V.(2013) Methods and techniques for motivating and stimulating students' educational activity [Electronic resource]/ M.V. Artyushina // Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko.Issue 3. – P. 25-32. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VZhDU_2013_3_7.pdf. [inUkrainian].
2. Batrin N.V. (2012) Scientific Notes Series: Pedagogy / N.V. Batrin. Issue 4, P. 158-163. [inUkrainian].
3. Bozhovich L.I. (1995) Selected Psychological Works: Problems of Personality Formation / L.I. Bozhovich. – М. : International ped Academy of Sciences, 209 p. [in Russian].
4. Bondareva T. (2013) Activization of educational and cognitive activity of students in the system of high-level higher education [Electronic resource] / T. Bondareva // New pedagogical thought. №11. – P. 83. – Access mode: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19092.html>. [inUkrainian].
5. Goncharenko S.U. (1997) Ukrainian Pedagogical Dictionary / Semen UstymovichGoncharenko. – К. :Lybid.– 374 p. [inUkrainian].
6. Gordeyeva T.O. (2011) Motivational backgrounds of giftedness: from the model of J. Renzulli to the integrative model of motivation [Electronic resource]/ T.O. Gordeyeva // Psychological Research. №1(15). – Access mode: <http://www.psystudy.com/index.php/num/2011n1-15/435-gordeeva15.html>. [inUkrainian].
7. Delour J. (1996) Education: The Hidden Treasure / J. Delor. – UNESCO, 126 p.[in Russian].

8. Doronina M.S.(2006) Management of motivation / M.S. Doronina, E.G. Naumik, O.V. Soloviev. –Kharkiv :KhNUU, 2006. – 240 p. [in Ukrainian].
9. Kiselyova A.A.(2015) The role of the teacher in the motivation of educational activities / A.A. Kiselyova // Odessa Linguistic Bulletin : Scientific and Practical Journal. Special issue on the materials of the All-Ukrainian round table «Ukrainian language (for professional orientation) in higher education : formation of language and communicative skills of the student», April 10. – P. 41-49. [in Ukrainian].
10. Lisova T.V. (2013) Motivational aspect of professional socialization of future psychologists / T.V. Forest, M.V. Derkach // Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University of Ukraine, №1(7).– P. 134-139. [in Ukrainian].
11. Markova A.K. (1990) Formation of teaching motivation: a book for a teacher / A.K. Markova, T.A. Matus, A.B. Orlov. – M. : Enlightenment, 192 p.
12. National Doctrine of the Development of Education of Ukraine in the XXI Century (2002). // Education of Ukraine, №33. – P. 4-6. [in Ukrainian].
13. National strategy for the development of education in Ukraine until the year 2021 (2013) [Electronic resource] / Access mode: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].
14. Panina T.S. (2018) Modern ways to enhance learning / T.S. Panina, L.N. Vavilov. – Moscow : Academia, 176 p. [in Russian].
15. Rubinstein S.L. (1976) Problems of general psychology / S.L. Rubinshtein. – M. : Enlightenment, 424 p. [in Russian].
16. Timchenko I.I. (1999) Formation of professional qualities of students in the university educational process / I.I. Timchenko // Theoretical issues of education and education: Collection of scientific works. Issue 6 / Under the general editorship of Yevtuha MB, compiler Mykhailychenko O.V. – Sumy: «Science», P. 161-164.[in Ukrainian].
17. Trigub I.P. (2014) Student motivation as one of the main factors of successful professional training [Electronic resource] / I.P. Trigub // Scientific Notes [National University of Ostroh Academy]. Series: Philological. Vip. 48. – P. 315-318. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_100[in Ukrainian].
18. Khachumyan I. (2005) Formation of critical thinking of students of higher educational institutions by means of information technologies: [text]: diss. ... candidateped Sciences: special 13.00.09 «Theory of training» / T.I. Khachumyan. – Kharkiv, 221 p.[in Ukrainian].
19. Shalik Z.M. (1999) Professional training of students in the conditions of university pedagogical education / Z.M. Shalik // Theoretical issues of education and education : Collection of scientific works. Issue 6 / Under the general editorship of Yevtuha M.B., compiler Mykhailychenko O.V. – Sumy: «Science», P. 29-33.[in Ukrainian].

ANIMATION ASPECTS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF MANAGERS OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY

Irina Lysakova

PhD (Pedagogy), Associate Professor, Department of Management and
Innovative Technologies of Socio-Cultural Activity

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-4531-6514

ir_li@hotmail.com

Abstract. The research presents the results of scientific research on the implementation of the principles of socio-cultural animation as a component of the professional training of managers of socio-cultural activities. The work follows the history of the development of socio-cultural animation in France and other European countries. The

philosophical basis for the emergence of socio-cultural animation in the context of non-rational philosophical directions of the 19th-20th centuries is revealed. Particular attention is paid to the connections of pedagogical animation processes that lead to awareness of the person of its purpose, the embodiment of its spiritual and creative potential, self-realization. No less important is the aspect of the impact of socio-cultural animation on social processes, including the formation of civil society. The study reveals the functions of socio-cultural animators, their typology, directions of education. The ways of introduction of animation aspects in professional-pedagogical preparation of managers of socio-cultural activities are revealed.

Key words: socio-cultural animation, manager of socio-cultural activity, socio-cultural activity, cultural leisure.

АНІМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ірина Лисакова

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та
інноваційних технологій соціокультурної діяльності

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-4531-6514

ir_li@hotmail.com

Анотація. У дослідженні подано результати наукових пошуків щодо впровадження засад соціокультурної анімації як складової професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності. В роботі прослідковано історію розвитку соціокультурної анімації у Франції та інших країнах Європи. Розкрито філософське підґрунтя виникнення соціокультурної анімації в руслі нераціоналістичних філософських напрямів XIX-XX століття. Особливу увагу приділено зв'язкам педагогічних та анімаційних процесів, що приводять до усвідомлення людиною її призначення, втілення її духовно-творчого потенціалу, самореалізації. Не менш важливим є аспект впливу соціокультурної анімації на суспільні процеси, в тому числі, формування громадянського суспільства. В дослідженні розкрито функції соціокультурних аніматорів, їх типологію, напрями освіти. Виявлено значення та запропоновано шляхи впровадження анімаційних аспектів у професійно-педагогічну підготовку менеджерів соціокультурної діяльності.

Ключові слова: соціокультурна анімація, менеджер соціокультурної діяльності, соціокультурна діяльність, культурне дозвілля.

Relevance of research. Professional training of managers of socio-cultural activities is carried out within the specialty 028 "Management of socio-cultural activity" in more than ten institutions of higher education in Ukraine. It is quite new, but in demand, and has been developing rapidly during the last decade. Basically, such specializations as "tourism", "cultural leisure activities", "hotel and restaurant business", "media management", "socio-cultural technologies" are presented. Professional training of socio-cultural managers is carried out in artistic, pedagogical and classical universities. But in any case,

the pedagogical component in it is necessary. This is due to the fact that socio-cultural activities carry out a pedagogical role, not only in relation to the children's audience. In the whole socio-cultural activity there is replenishment epistemological, axiological, cultural, emotional, and communication potential of the individual. Man learns new knowledge, acquires new habits, learns more about himself. With the proper organization, socio-cultural activities contributes to the development of creative abilities, stimulates the formation of flexible thinking, the ability to use the accumulated experience in new circumstances. If this happens in the free time of a person and satisfies its cultural needs, then it is defined as leisure. For a more precise definition of the cultural functions of leisure, it is often called "cultural", or "serious", "increased" [1]. In the pedagogical field there has developed a direction "pedagogy of leisure", which already has a certain scientific substantiation [2].

These processes are difficult to imagine without the functioning of the traditional system of qualified assistance to people from the side of specialists, who at different times are called socio-cultural animators, cultural and leisure managers, managers of socio-cultural activities in different countries. Their organizational-pedagogical, cultural-creative and recreational initiatives are called "animation socio-cultural work" (however, sometimes dividing it into social and cultural). With the optimal development of events, socio-cultural management should not only act as a complement to the cultural self-development of the individual, but also be a kind of "pedagogical locomotive" that stimulates this self-development.

Analysis of recent publications and research. The fundamental role in the study of the nature and essence of socio-cultural activities was played by solid works of such domestic and foreign authors as T. B. Veblen, F. Fukuyama, M. Ariarsky, V. Chizhikov. Problems of management of socio-cultural activity are highlighted in the works of O. Zharkov, Yu. Krasilnikov, T. Kiselev. The animation nature of socio-cultural management was considered by L. Tarasov, E. Mambekov, M. Yaroshenko and others. Partial aspects are contained in the

works of L. Titova, M. Zhuravleva. In spite of this, the question of the essence and technologies of management of socio-cultural activities is still acutely controversial. This manifests itself in the "legacy" of the Soviet period with its bureaucratic methods of managing culture, the administrative control of social and personal initiatives, politicization and ideological sustainability. Also, in the negative processes reflected instability and branching of scientific approaches to cultural management. The negative aspects can be attributed to the inadequacy of cultural institutions to market conditions during the transition period and their attraction to commercial success and mass culture.

Formulating the goals of the article. Modern socio-cultural management is regulated by the basic laws of general management applied to complex dynamic systems. However, this management is implemented in such difficult circumstances and in such a specific industry, which requires taking into account a large number of special factors. Therefore, the subject of professional training of specialists should be the processes of dialogue and spiritual interaction with the person or even the whole community.

The main task of the manager of socio-cultural activities is the transfer of external motivation to increase the cultural level in the inner plane of the individual. Ideas, knowledge, attitude to reality, culture can not be "translated" from one head to another. People are active in their nature and they seek to relate what offer to them, with real life, with their own experiences. And only then will they decide if they need to accept these ideas or knowledge. Also, the rating of qualities that a person needs in modern life is changing, dialogue becomes a priority, skilful coordination of positions.

An important factor determining a contemporary socio-cultural manager is, for example, the growth of civil activity of people, their participation in public life, the desire to self-fulfilment. All this requires raising the cultural level of people, expanding their horizons, mastering a range of specific knowledge and skills. It imposes a certain responsibility on the competence of the manager of socio-cultural activities: his idea of the results of his activities (goal-setting);

full orientation in the content of activities (ideas, attitudes, facts, assessments, norms); skilfully use means of influencing the person (activity and communication); appropriate use of methods and forms of work.

But not only this are changing. Recently, the cultural, cognitive and social spheres of social life are increasingly integrated. The more actually goes not only to the development of the individual and his interests, but also to his participation in shaping and improving the social relations that he needs. The formation of relationships between people in modern conditions is complicated: social tension, conflicts of interest, weakening of empathy and compassion, breaking patterns of worldview. In crisis conditions, it is very important not to split society, but to find points of unity, to teach tolerance, to find common ground, consensus in solving any vital issues. It is the sphere of cultural leisure that is a unique space for the development of the free formation of social groups, which in the future can lead to the strengthening of civil society. The free voluntary groupings of people by interest are soft and easy to enter and exit, balance in the personal and social context, the acquisition by each member of the group of the social role or position most beneficial to him. In the period of instability, such leisure groups are for people a "ecological niche" and a place for the realization of social, psychological and even therapeutic functions.

All this greatly expands the scope of the content of the professional training of the socio-cultural manager and encourages his multifunctional development, as well as the search for those forms that have already proven themselves in the world. In this regard, attention should be paid to the European experience of the development of socio-cultural animation and to understand the possibility of its use as a basis for updating the content of the training of future managers of socio-cultural activities.

Research results. The homeland of socio-cultural animation is France. It was not the only country in Europe where the historical conditions formed in such a way that free groups of people became the basis of social life. But here sociocultural animation has become an instrument of cultural policy. Socio-

cultural animation at the beginning of its existence has shown that it can be represented in all aspects of life: in sports, active arts classes, creative communication, communication and cooperation for the sake of the common good. The modern stage of the development of socio-cultural animation began in the 1950s. In support of local community-based initiatives, public authorities have in fact initiated a large-scale cultural animation policy.

Cultural centres were created to bring world-class masterpieces to the public, eliminating barriers between different forms of art, promoting original creativity and encouraging communication between artists and the public. The goal was also to allow everyone to have access to culture, creating centres of cultural life on the periphery of cities, in remote areas. Cultural centres had premises for exhibitions, theatrical performances, as well as for various types of own creative activity of the inhabitants.

At that time, socio-cultural animation was conceived as a means of creating a socially favourable environment in the dehumanized world, a means to achieve a balance between personality and group, as well as a means of creating a common agreement and reducing social tension.

At the first stage socio-cultural animators was "nuggets", natural leaders. Their task was most often to coordinate the activities of people who tried to "enliven" their own social and cultural life in a particular area (neighbourhood, community). Later, the development of the policy of socio-cultural animation began to require the professional preparation of socio-cultural animators, obtaining them a certain status. The network of socio-cultural institutions should be guided by permanent staff.

Creating such a network was not without difficulties and problems. For example, it became increasingly difficult to coordinate work between "social" and "cultural" organizations, since they "blocked" each other with their actions (for example, social centres were engaged in more cultural activities and vice versa). As a result, integrated community social and cultural centres were created, where a school, a youth club, a social centre, a library, a sports centre

and a career counselling and employment centre were united under one roof. In the 1970s, the program for the development of such "global" institutions was reduced to the benefit of the creation of less "pretentious" cultural animation centres. They receiving less assistance from the state were more autonomous and closer to the social and cultural initiatives of local inhabitants.

The term "animation" at the end of the twentieth century has become fashionable and began to be used by traditional cultural centres (museums, libraries, theatres, and archives), leisure, media, and education. As usual, the commercial sector was particularly active: shopkeepers organized street holidays, and large supermarkets – big cultural events, corporations conducted educational seminars and arranged art galleries in their territory. Since then, socio-cultural animation has gone through the process of professionalization and institutionalization, as well as becoming more and more related to economic calculations. Now these processes occurring in commercial centres, leisure industry, in the creation of animation positions in the field of trade and industry.

At the beginning of the 21st century, socio-cultural animation became the prerogative of youth associations. However, their goal is not to "enliven social life," but rather to give people the opportunity to express their views on specific problems (such as urban planning, sexual orientation, quality of education, etc.) and to show their interest in the simple, unorganized outside form. This is greatly facilitated by the spread of social networks and the opportunity to communicate through them directly. Such an animation does not seek to achieve social consensus, but tries to prevent social apathy, to inform people about the topics that affect them. The technique of such information is often theatre, flash mobs, visual arts and cinema, fairs, carnivals and street events. It is clear that this type of animation does not carry the values of "high" culture, and its actions do not turn into a means of access to culture.

Having become a successful instrument of social and cultural policy in France, socio-cultural animation spread first in French-speaking countries, and then in Germany, Spain and Italy. Socio-cultural animation made it possible to

combine in one solution the economic, social and cultural aspects of the problem, the individual and the collective, traditions and the present, political and cultural actions, art, and education of responsibility for their future. The concept of animation was adopted by the Council of Europe and UNESCO at the end of the 1970s to designate an alternative policy of participation in mass cultural activities based on the idea of cultural democracy. At the same time, the aspect of training administrators of culture was considered. It should be noted that "... only a few countries in the Council of Europe have a genuine animation policy" [8, p. 10-11], but most of them support her spirit and try to follow her principles.

As can be seen from a brief overview, socio-cultural animation has a short but rich history. It has always been one of the answers to the social crisis, an instrument for combating the collapse of traditions, values and social structures, with the difficulties of communication between generations, national and religious groups, a way to help victims of military shocks, refugees. Animation has not created new ways for this, but has become an effective tool.

Modern researchers consider socio-cultural animation as a stimulation of full recreational, socio-cultural, educational, cultural and leisure activities of a person, as well as an organized process of entertainment and physical exercises that provide motor activity and communication. L.V. Tarasov gives the following definition: "Socio-cultural animation is a spiritual and social phenomenon: the totality of self-organized social and pedagogical movements carried out mainly by professionals and represent a syncretic merger of various types of social and cultural activity on the basis of the realization of social groups and individuals by spiritual needs" [3, p. 10].

Now the content of the concept of "animation" in Ukraine is used mainly in the context of organization of recreation and entertainment of people, and "animator" in the understanding of most people – is the organizer, "entertainer". Undoubtedly, entertainment and recreation are important functions of animation, requiring knowledge of technology, skill and talent. But socio-cultural

animation is a more complex instrument of influence on a society that has deep historical, cultural and philosophical roots.

This roots go far in the historical past in the late Middle Ages and the Renaissance, when "studia humanitatis" studied man and what he created, – cultural phenomena unlike natural. The development of the ideals of humanism in the age of the Enlightenment relied on the notion "virtue", that is, the positive moral quality of a person's character, determined by his will and deeds. Further development of pedagogical and philosophical thought took place in the struggle between two main trends – rational and irrational. In the late nineteenth and early twentieth centuries, a "roll" took place in the direction of religious philosophy and pedagogy. This was due to the fact that education and science became extremely rational, connected only with one side of human existence. The other side, namely the emotional, emotional life, morality, ethics, values became supposedly secondary. Confirmation of this was the terrible wars of the twentieth century. It was at this time that such philosophical trends as intuitionism, neo-Thomism, personalism, phenomenology, and existentialism spread.

To briefly characterize all these trends, it turns out that they are related to the irrational methodology and interest in the person, his inner life, the process of life in general. Practically all of them influenced the formation of the philosophical basis of socio-cultural animation. For example, personalism puts forward not knowing the truth (as in classical philosophy), but the human personality in the fullness of its specific manifestations. But personality does not exist by itself: it exists in the community, and becomes a person (that is, meaningful to others) in the process of communication, an active dialogue with people. Hence the importance of communications as involving people in the transformation of the world. Personalists paid attention to such a phenomenon as the "vocation" of a person, its purpose and role in the world. They considered vocation a creative principle of life, namely life – continuous pursuit of their vocation. Another basic notion of this trend in philosophy is "engagement" –

this activity is in accordance with the vocation. Since the person, on the one hand, is not alien to the desire to participate in socially useful activities. But on the other – the aspiration for self-realization, then in a favourable atmosphere, the person experiences emotional satisfaction and finds opportunities for the realization of their aspirations. It was personalistic ideas that became the catalyst for youth performances in 1968 in France and other European countries. A significant role in these events was played by the animation movement, which, through thousands of public associations, carried out a cultural revolution, greatly shaking the attitude of the "consumer society". The second significant philosophical "cornerstone" of socio-cultural animation is existentialism. Originating in the beginning of the XX century, existentialism - or the philosophy of existence – formulated the original aesthetics of art, which is characterized by subtle psychologism, a deep penetration into the inner world of personality.

Currents have changed each other not only in philosophy, but also in pedagogy. At the heart of the activities of the educators of the rationalist trend were the ideas of developing education: the school is not so much to give knowledge as to worry about the development of children's ability to observe, think, draw conclusions, and develop self-education skills. These ideas recognized the need to take into account in the educational process the age and individual characteristics of children, develop cognitive interests, abilities and independence. The purpose of "new education" was to provide the main social components of the industrial era: technically educated proletariat, entrepreneur, middle class. Therefore, the main direction of "new education" was precisely pragmatic (C. Pearce, J. Dewey).

At the same time, the direction of "free education", based on the methods of self-development and spiritual knowledge through thinking (M. Montessori, R. Steiner) opposed him. But in both cases, the newest principles of education and education were based on the methods of active pedagogy, which actualized the internal potential of the individual, based on individuality.

All of these philosophical and pedagogical trends are directly related to the personality of the socio-cultural animator and his activities. The modern man is very much oriented towards his external life. But inner life cannot be denied by any person. The spontaneous life dynamism of man's external manifestations and desires is simple and natural, but in isolation from the spiritual reality, simple physiological impulses grow in the immensity of passions that destroy the soul. The process of self-deepening and self-knowledge is important for the mental and social health of man. It impedes its moral decay and degradation it as an individual. It is senseless to tame an asocial phenomenon, without paying attention to the spiritual unconscious in a man, since without it the moral settings, which are instilled by society, will still not have enough strength.

The role of socio-cultural animator – in creating the conditions for the development and self-actualization of other people. He uses traditional forms of culture and art for this; organizes communication with other people and cultural samples that can awaken the best feelings and thoughts; he engages the audience in activities that promote the identification of each of his appointments. But this is just a creation of conditions, because all the main work on self-actualization must be performed by the person himself.

Every person at least once in a life asks himself a question: why did I come to the world? To find the answer, the personality carrying out an existential analysis. Stay in existence is to be in a state of emergency for everyday life state when it approaches the foundations of one's being. What will a person find inside himself? Does he overcome own fears? Does he ever find the courage to admit to himself? Through existential analysis, man touches the spiritual reality within himself and beyond. Existential analysis is a "tool" that a socio-cultural animator can "give in hand" to each person or group of people to use to find a destination and further self-realization.

Another phenomenon is an existential "meeting". Sometimes people, phenomena, events occur in our way, which, if not change our lives, make a very big impression and encourage a different look at things. This is a special

phenomenon of consciousness - the discovery of the essence of phenomena, the comprehension of truth, associated with the passage of a person's own life path. Such a meeting affects in a person something important, internal, "stunning" by getting on with another reality. Such a meeting could be a work of art, a religious idea, a natural phenomenon. The task of the animator to make for this person this meeting is significant.

This is not easy, because few can volunteer and easily reveal their souls to others. But this is possible if the socio-cultural animator is capable of "in-depth communication". This is a special kind of communication, which is determined not only by overcoming external borders, but also by its fullness. "In-depth communication" can be considered those types of communication, which are aimed at the self-deepening of individuals who communicate, to find answers to the most important life issues. In such a conversation, there is also a verbalization of the hardly perceived phenomena of spiritual life. Therefore, it is often important in our life to "talk" with someone about our problem, as if to look at it with the eyes of another, trusted person.

Consequently, existential analysis, in-depth communication, existential "meeting" play a significant role in socio-cultural animation, since they operate in the sphere of spiritual life of people, which is the most favourable field for the free development of the interests of the individual. Socio-cultural animator has to become a leading person in communication, filled with inner spiritual dynamics and energy. Metaphorically outline the role of such a leading person can be as a "developer" of another. As a chemical reagent in black and white photography displays a negative image on paper, the socio-cultural animator acts as a stimulating factor, an intermediary between the spiritual world and the social reality, being personally "involved" in spiritual values and "implementing" them in their activities. It should be noted, in particular, that this "involvement" in culture can be manifested differently, because the world gives it many possibilities.

Summing up, it can be noted that, based on all the aforementioned philosophical, pedagogical, and existential foundations, socio-cultural animation solves a set of interrelated tasks:

- complex assessment of the crisis situation, assistance in understanding the individual of the value subtext of the situation (which is good and bad);

- help in identifying and realizing which mode of action in a particular situation is suitable for achieving the desired goal;

- submitting of the individual to the need for awareness of the irrational context of the situation, that is, the forces that stand beyond the open manifestation of desire, awareness of their own unconscious desires;

- detection and assistance in understanding the real possibilities among which there is a choice;

- help in understanding the consequences that will lead to a person's decision in one way or another;

- submitting the personality to the realization that it is the awareness of the crisis that can't change the situation without the desire to act.

By solving this complex of tasks, socio-cultural animation leads to the inspiration of the individual, which takes place not from the outside, but from the inside, thanks to the realization of the spiritual and creative potential inherent in each person.

The philosophical and existential ideas of French animators have transformed into practical principles of working with groups of people. The group should have a limited number of members so that everyone knows everyone else and can establish personal relationships with them. Considering the interests of people in the work of the group - a mandatory rule. Problem material is the daily life, the issues faced by everyone. The animator can't "impose" the problem, no matter how relevant it was. The second rule of working with the group is as follows: no result without discussion. Discussions are possible disputes, but it is important to learn how to discuss

the problem within the socio-cognitive conflict, without turning to conflicts of social or personal.

On the basis of these general principles, three main functions of the animator in working with a group of people are defined: performance (efficiency), facilitation (promotion), regulation (rules).

If we consider the first function separately, then the effectiveness of the group is impossible if its members disagree (or not capable, not ready) to take on the decision of certain problems. The animator can only suggest, help in such things as drafting a work plan, formulating and studying the problem, performing the tasks. Only in this case animation reaches the pedagogical goal - people learn to independently solve social issues. Without goals, there is no result, and without a result there is no group. Functions are evenly distributed between the intermediary (animator) and the group.

Facilitation (promotion) is necessary if the group has difficulties logical order (incomprehensible purpose, controversial ideas, debates that do not lead to the result, no methodology for studying the problem, etc.). That is, it takes into account and controls the role of each team member in the work for the common good, since it directly affects the outcome. Consequently, it is again emphasized the need for the distribution of functions by members of the group between the group and the intermediary (animator).

Finally, regulation (rules) regulates the animator's intervention in the work of the group. It may be necessary if the group has psychological difficulties: members of the group can not agree on any question, not "hear" each other. Then the animator can propose to establish tough rules, a certain "constitution", which must be respected by all members of the group. After all, the result of the group's work can be achieved if it has a positive moral climate. The control over the observance of formal rules and agreements rests not only with the animator, but also on all members of the group. The facilitator role of the animator is also manifested when it is necessary to find out the motivation of each member of the

group, their desire to be in it together. This may serve as justification for regrouping, if this is necessary, and allows you to manage probable conflicts.

French animators pay attention to such a moment in working with the group as the language. The group may include people of different ages, status, with different levels of education. In order to prevent misunderstandings in the beginning, a group can conclude a "dictionary" agreement, that is, those expressions that can be used, especially during discussions. This concerns, first of all, the rules of courtesy, and secondly, the specifics of the proposals. For stabilization of the common language in a group, game techniques are used, for example, the inventions of the experimental or "secret" language, greetings, the password, understandable precisely to the members of a particular group. This is especially often used in work with children or adolescents.

The timing of the work of animation groups is also taken into account. The group's interest in solving a particular problem is difficult to maintain for a long time. Therefore, it is important to make suggestions as to the time taken to achieve some progress in solving the problem and to stick to it. The same applies to all the stages on which the solution of the task can be decomposed - they should have a limit.

It should be noted that socio-cultural animation refers not only to communities in general, but also to individual individuals. Now in the scientific interpretation of animation, its protective role is emphasized in relation to the pressure of standardization and commercialization on the personality. Socio-cultural animation recognizes personality as a unique integrity, which is not a predetermined, but an open possibility of self-actualization. Therefore, it creates the optimal conditions for choosing a leisure-time socially-beneficial activity to the greatest extent consistent with the needs of the person.

The central figure in socio-cultural animation is the socio-cultural animator himself. He realizes through this activity himself, his personality, giving it the features of his own unique personality. That is why animation activity is a complex phenomenon of socio-cultural life of society and carries a huge

heuristic potential, constantly introducing into practice innovative forms. It is important that the basis of the animation lies in the person from which new forms, flows, technologies, which break their own borders, are born, constantly improving.

The profession of socio-cultural animator is exceptional. This is an open profession, often chosen after education in another field and work in another profession. At the same time, people in it do not stay forever. In addition, it seems that you can become animators without any diplomas, having the desire and ability. But here comes the question of the quality of the work of animators, since their functions are complex and multifaceted. They must constantly be prepared for change, combine creative and managerial, direct animation and coordination activities, be responsible for community decisions and take all these functions as part of the same work.

Finally, this is a "charismatic" profession: one must like to be a leader, have the right to set high goals before whole groups of people. It is a profession that includes self-sacrifice, to which one must have vocation, not just experience and technical skills. Selflessness is fundamental to this profession, because the hours of work are not normalized, weekends and evenings are busy.

In the most generalized form the task of the animator is to create conditions for leisure, in which the person could approach their spiritual needs, to harmonize their own lives, to experience it more fully, to successfully overcome life's difficulties. Therefore, socio-cultural animation work can be considered, on the one hand, as a preventive social work, can prevent the emergence of anti-social phenomena in behaviour, to prevent the occurrence of a person in difficult life situations. On the other hand, this work can be compared with cultural "investments", the investment of resources in man for the future.

The main functions of the socio-cultural animator can be defined as follows:

- Organizational function as an animator's ability to organize their time, to define the tasks of the community or association, to carry out financial

management, forecasting, use of premises, to promote the development of socio-cultural infrastructure;

- the function of establishing relationships as the ability to create groups and promote their self-development through the promotion of relationships within the group and between groups, as well as between groups and authorities;

- the function of raising adults as providing them with an opportunity for independent and rational individual learning, as well as facilitating access to information sources and culture;

- the function of the study as an ability from a third position to evaluate their own activities and activities of the group, as well as the development of personalities with which the animator works, and use scientific methods in conducting experimental activities;

- the function of "man of culture" as the ability to perceive all forms of culture for their transfer to other people or to awaken their desire to master them and to join them, as well as the ability to become a "creator" in a certain sphere of activity.

At one time, the researchers proposed different typologies of socio-cultural animators. For example, there is a classification of M.-F. Langfan ("controllers", "multi-purpose", "warlords", "statistics", "reconciled", "reservists", "disadvantaged"); motivational typology of M.-J. Parizet (collective, relational, personal types); typology of M. Levet-Gotra (animator-politician, animator-priest, animator-guardian, animator-personalist, animator-initiator); typology in terms of the content of the work of J.-P. Shausson (animators of underground, "technologist of free time", animators of interpersonal relationships). The animators are also distinguished by the position they occupy in relation to social traditions and character: conservative, reformist, revolutionary. The genre of animators J. Pujol clearly separates the fields of animation: cultural animators (which aim to ensure the contact between the work of art and the audience, have appropriate education and artistic experience) and social animators that are close to the content of the activities of

social workers. But there is a group of socio-cultural animators that combine these functions [3, p.26-29].

Another classification can be found in English-language sources. Thus, according to the document on the preparation of animators, concluded by the UNESCO Culture Department, there are at least four categories of people involved in animation activities [8, p.45]:

- animators who do not know about their function;
- animators who know about their function;
- representatives of various professions acting as animators;
- people who engage in cultural animation, although they do not take direct part in the animation process.

That is, people can be known as institutional animators (director of a youth or cultural centre) or to engage in animation under other responsibilities (employee of a city or settlement administration, school principal, teacher, sports instructor, etc.). Regardless of whether they are called animators, the teacher can organize a club or a circle, director of the opera house - to arrange free concerts in the city square, and this will be an animation work.

All these categories of animators operate either at the level of the geographical zone (city, district, micro district), or specialize in certain content or discipline (type of art, sports), or determined according to the institution in which the work (centre of culture, children's art house) works, or act for a particular public (children, teens, pensioners, families). Combinations, of course, are always possible. For example, the director of a cultural centre may be a music specialist. Another animator can deal with the problems of youth or immigrants throughout the area.

In general, the "professional animator of the French type" in the world is a rare species. There are more "professionals" who work as animators than "professional animators". In Europe (except for French-speaking countries – Luxembourg, Belgium) and in North America (Canada), this term is practically not used to refer to a profession. Scandinavian countries have people from such

social professions as social workers, marriage and family counsellors, pedagogues-specialists for children's centres, leaders in youth associations and movements. Switzerland also has adult learning institutions, integrated leisure centres, sports centres, community and youth centres, adventure playgrounds, etc., which are regulated by numerous professionals and volunteers not defined as "socio-cultural animators".

English-speaking countries clearly share social and cultural actions. Canada has state and private animation institutions for leisure, education, adult education, voluntary associations or cultural centres, but there is no officially recognized profession of cultural or socio-cultural animator. In the United States, volunteers who work in libraries, museums, cultural centres as consultants, coordinators are more common. That is, there are only a few countries that provide some definite status to the permanent animation staff they use.

In the countries of the former socialist Eastern Europe there were several categories of cultural workers, but they are only now becoming a professional socio-cultural animator and receive vocational education (for example, in Poland). However, voluntary cultural groups, which are widespread in Eastern Europe, have achieved varying degrees of institutionalization (amateur drama, dance and music ensembles, photo clubs, groups of fine art, collectors, etc.).

The policy of socio-cultural animation determines not only the status of the animator, but also the process of its learning, career opportunities. Professional animators are needed to spread the spirit of animation in society. But without those who are unprofessional, but active talented "nugget" professionals will become "alien body" in a cultural context. This dialectic of a professional and volunteer worker is an essential aspect of any animation policy.

Given the theoretical grounds and practical aspects of the socio-cultural animator's work, the question arises: is it possible to prepare for such a comprehensive professional fulfilment? The system of training personnel for socio-cultural animation began to consist of the mid-1960's. Then public and

private animation training centres began to be created. Now in France, the system of training a professional socio-cultural animator is quite branched and specialized in accordance with the needs of the country's cultural policy.

You can receive an animator's diploma in the structure of the Ministry of Youth and Sport. Among them: BAPAAT (brevet d'aptitude professionnelle d'assistant animateur technicien) - a professional certificate of technical assistant animator - this is the first level of qualification, which has 3 options: leisure for youth and children; public leisure for all types of objects and structures; outdoor recreation, and BPJEPS (brevet professionnel de la Jeunesse, de l'Éducation populaire et du Sport) are a professional patent (patent) for youth, public education and sports. His fields are cultural animation, social animation, including environmental education for virtually all age groups.

Within the system of the Ministry of Higher Education, there are socio-cultural animations and urban management in the areas. The profession of socio-cultural animator and the DUT Social Careers diploma can be obtained at one of the university technological institutes (IUT), which is part of the university system in France. They allow you to prepare bachelors for two years and give graduates a so-called technological diploma called Diplôme universitaire de technologie or DUT. After obtaining a diploma, students have the opportunity to either go to work or receive a professional qualification called "License Professionnelle" (a course that also offers an IUT) within a year or continue university studies.

You can study at a science and technology university specializing in animation and management of physical, sporting and cultural activities, receiving a diploma from DEUST AGAPSC (Diplome d'études universitaires scientifiques et techniques: Animation et gestion des activités physiques, sportives et culturelles) is a bachelor's degree second degree in the field of animation and management of sports and cultural events.

Diplomas DEJEPS and DESJEPS mean getting a state bachelor's degree in two levels. The first (Diplôme d'État de la Jeunesse, de l'Éducation populaire

et du Sport) and the second (d'État Supérieur) - allow you to hold a managerial position in animation or cultural structures.

Thereafter, there are DUA (Diplôme universitaire d'animation), DUESA (Diploma in the Universities of the Supretions of Animation), DEDPAD (Diplome d'Etat de Directeur de projet d'animation et de développement), Master Degree and Doctorat. They allow you to specialize in certain areas of socio-cultural animation or to engage in scientific research. There is also a Professional License for Community Social Management (la licence professionnelle intervention sociale). This is one of the highest levels that allow conducting not only professional socio-cultural animation activities, but also coordinating and developing social, cultural and socio-cultural programs [6].

On the other hand, since the concept of animation is inextricably combined with volunteering, there is also a system of training non-professional animators in France. It is organized on two levels [5]. The first of these is the Brevet d'aptitude aux fonctions d'animateur d'accueils collections de mineures (BAFA), which allows you to engage in animation activities with minors on an unprofessional basis. The candidate must be at least 17 years old. Duration of training can't exceed 30 months. The training consists of three stages: two theoretical and one practical courses, the general theoretical session lasts for a week, followed by a two-week practical part, then another one week of profound qualification. The place for practice candidates are looking for themselves, depending on their preferences and desires. Practice also relates directly to a specific event in everyday life. "Field practice" means real activity that is closely related to the needs of the environment in which the animator works.

The second level is the obtaining of the Brevet d'aptitude aux fonctions de directeur (BAFD) patent, which allows them to engage in animation activities with minors, also unprofessionally, but at the level of the organizer of the team work, the manager (director). Access conditions are 21 years of age, BAFA certificate, as well as a diploma or qualification certificate for performing animation functions obtained in other educational institutions (where certain

disciplines are prescribed). An important part of the candidate's dossier is the holding of at least two socio-cultural projects of a total duration of at least 28 days in the last two years. The decision to enroll for studies is provided by the Regional Office for Youth, Sport and Social Cohesion.

The training consists of four phases, which are longer than in the case of BAFA, but the theoretical and practical cycles also alternate there. The total duration of training can't exceed four years (if necessary, the stages of training can be separated in time). At the end of all phases, the candidate prepares a detailed report which directs to the regional administration. The jury discusses the report and take decides to award the certificate.

Some institutions teach the organization of social and cultural events for a certain category of people, such as children or elderly people. Some students intend to work as coordinators or leaders, while others intend to specifically engage in animation work. Therefore, the range of industries is enormous - cultural centres, cultural and social tourism, adult education, health care, youth information, educational animation, training, sports training, introduction to art or crafts, etc. For example, there is a ramified system of sports animation, with a list of areas of training which includes dozens of specializations [4].

All animation education centres have a certain system for selecting candidates and their final certification. They are usually based on demonstrated abilities, flexibility and creative thinking, an analysis of previous experience of animation, a sense of team spirit. As a rule, students are assessed through summaries, interviews, presentations, creative work, interview responses, and practice outcomes. During the training, a number of innovative and interactive learning methods are used: from ordinary to "conflict", in which the student's individual progress will be assessed by overcoming the conflict.

The program almost always consists of the following four topics: the relationship between people; different cultural environments; management and administration methods; technique of expression. The training should expand the student's knowledge of the professional environment; teach him to diagnose and

analyze situations; to prepare for the maximum use of the skills necessary to carry out his duties and to realize the links between theory and practice; to encourage the construction of a professional network. The emphasis is on human science (psychology, social psychology and sociology), communication and methods of expression (group dynamics, role playing games, audio-visual methods), management science and administration. It is important that in the French educational centres the social aspect takes precedence over the cultural one: relations between people are more important for the animator than access to aesthetic forms of expression. This feature of teaching is often criticized. Teaching is provided by qualified teachers, but sometimes they also involve external personnel assistance. In university technological institutes, participation of professional practitioners (animators or administrators) is mandatory and recorded in the statute.

Consequently, a socio-cultural animator is more than a teacher, more than an artist, more than a social worker, more than a manager or a social psychologist. He participates in improving the local environment, organizes cultural events, offers entertainment or educational programs and facilitates the implementation of collective projects. Socio-cultural animator accompanies social groups and individuals in their personal or social development, enhances autonomy and civic responsibility for their future of those involved in animation processes. Consequently, the work of a socio-cultural animator is aimed at the development of society. Therefore, its meaning is determined not by individual measures or by the degree of involvement of professionals, the place of conducting or quality of equipment, and qualitative changes occurring in an individual or the whole community.

Conclusions from the study and perspectives of further exploration in this direction. Based on the foregoing, some aspects of vocational and pedagogical training of managers of socio-cultural activities can be enriched with animation experience. This concerns the more subtle gradation of educational programs targeted at different segments of the population and for

various tasks, improvement of the system of selection and certification of specialists, increase of the share of practical training, preparation of future specialists for the implementation of socio-cultural animation activities through the development of communities, increasing attention to the formation of the person of the manager of socio-cultural activities through the use of existential practice, emphasizing on the understanding of their own role as a factor in the formation of civil society and overcome alienation of personality. Spiritual and creative traditions of Ukraine, accumulated during its complicated history, are now largely lost by society, which is one of the causes of the spiritual, moral and social crisis. In this regard, the efforts of managers of socio-cultural activities should be animated in nature, focusing on the revival of value orientations of social and personal development of each of the members of society in the field of leisure time.

REFERENCES

1. Stebbins R.A. Free time: towards optimal leisure (a view from Canada) / R.A. Stebbins// Sociological research. – 2000. – № 7. – P.64-72. [in Russian].
2. Streltsov Yu.A. Leisure pedagogy: tutorial /Yu.A. Streltsov, E.Yu. Streltsova. – M.: MGUKI, 2010. – 307 p. [in Russian].
3. Tarasov L.V. Socio-cultural animation: origins, traditions, modernity /L.V. Tarasov. – M., VINITI. – 2008. – 129 p. [in Russian].
4. Animateur sportif/ <https://www.regionsjob.com/observatoire-metiers/fiche/animateur-sportif> [in French].
5. Brevet d'aptitude aux fonctions d'animateur et de directeur d'accueils collectifs de mineurs l'animation Diplômes non professionnels de l'animation. – 2017. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.jeunes.gouv.fr/bafa-bafd. [in French].]
6. Education nationale. Je suis animateur. www.jesuisanimateur.fr/formation/editorial/list/pro/education-nationale/[in French].
7. Moulinier P. L'animation et les animateurs a travers la literature specialitee. Paris, Service des Etudes du Secretariat d'Etat a la Culture, 1976. [in French].
8. The Training of Cultural "Animators"/ Unesco Cultural Development/ Documentary dossier 18-19. – 122 p. [in English].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стеббинс Р.А. Свободное время: к оптимальному стилю досуга (взгляд из Канады) / Р.А. Стеббинс // Социологические исследования. – 2000. – № 7. – С.64-72.
2. Стрельцов Ю.А. Педагогика досуга: учебное пособие / Ю.А. Стрельцов, Е.Ю. Стрельцова. – М. : МГУКИ, 2010. – 307 с.
3. Тарасов Л.В. Социокультурная анимация: истоки, традиции, современность / Л.В. Тарасов. – М. : ВИНТИ. – 2008. – 129 с.
4. Animateur sportif/ <https://www.regionsjob.com/observatoire-metiers/fiche/animateur-sportif>

5. Brevet d'aptitude aux fonctions d'animateur et de directeur d'accueils collectifs de mineurs l'animation Diplômes non professionnels de l'animation. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.jeunes.gouv.fr/bafa-bafd.
6. Education nationale. Je suis animateur. www.jesuisanimateur.fr/formation/editorial/list/pro/education-nationale/
7. Moulinier P. L'animation et les animateurs a travers la literature specialité. Paris, Service des Etudes du Secretariat d'Etat a la Culture, 1976.
8. The Training of Cultural "Animators"/ Unesco Cultural Development/ Documentary dossier 18-19. – 122 p.

TRAINING OF PEDAGOGUES OF BOARDING SCHOOLS FOR EDUCATION OF MERCY AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Liubov Kanishevska

Doctor of Sciences in Education, Professor, Deputy Director of Scientific and Experimental Work of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-4190-1601

mazila060192@ukr.net

Natalia Vyshnivska

PhD in Education, Senior Lecturer of the Department of Elementary Education of Borys Grinchenko Kyiv University

ORCID ID 0000-0001-7509-2841

natasha780130@ukr.net

Abstract. The research deals with the theoretical and applied aspects of the problem of training of pedagogues of boarding school how to educate mercy among primary school students.

The essence of the concept of “mercy” and its structure has been clarified based on analysis of scientific sources.

The authors have presented the content of the seminar for pedagogues of boarding schools “On the Pass to Mercy”. The main tasks of the seminar were: to expand teachers’ knowledge about the essence and structure of mercy among primary schoolchildren; to actualize the problem of development of mercy of students of primary school age in extracurricular activities of boarding schools; to reveal the content, structure and specifics of pedagogical mercy; to consider the peculiarities of the education of mercy of primary schoolchildren; to introduce the pedagogues of boarding schools with the diagnostics of the levels of education of mercy among primary school students of boarding schools; to deepen knowledge of teachers of boarding schools about the forms and methods of education of mercy; to familiarize of pedagogues of boarding schools with pedagogical conditions of education of mercy among primary school students in extracurricular activities and a system of educational training “On the Pass to Mercy”.

Key words: teacher training, mercy, pedagogical mercy, primary school students, boarding school, extracurricular activity.

ПІДГОТОВКА ВИХОВАТЕЛІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Любов Канішевська

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-4190-1601

mazila060192@ukr.net

Наталія Вишнівська

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID 0000-0001-7509-2841

natasha780130@ukr.net

Анотація. У дослідженні розкрито теоретичні та прикладні аспекти проблеми підготовки вихователів шкіл-інтернатів до виховання милосердя у молодших школярів.

На основі опрацювання наукових джерел уточнено сутність поняття «милосердя» та його структуру.

Розкрито зміст семінару для вихователів шкіл-інтернатів «На шляху до милосердя», основними завданнями якого були: розширити уявлення педагогів про сутність і структуру милосердя в учнів молодшого шкільного віку; актуалізувати проблему виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; розкрити зміст, структуру та специфіку педагогічного милосердя; розглянути особливості виховання милосердя у зазначеного контингенту учнів; ознайомити педагогів шкіл-інтернатів з діагностикою рівнів вихованості милосердя в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів; поглибити знання педагогів шкіл-інтернатів про форми і методи виховання милосердя; ознайомити педагогів шкіл-інтернатів із педагогічними умовами виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності та системою виховних годин «На шляху до милосердя».

Ключові слова: підготовка вихователя, милосердя, педагогічне милосердя, молодші школярі, школа-інтернат, позаурочна діяльність.

Relevance of the research. In modern Ukrainian society, crisis phenomena have caused the escalation of political and economic controversies, changes of the life values and ideals that have been expressed through hypocrisy, cynicism and cruelty in human relationships. Under these circumstances, the issue of education of mercy among the young generation as a person's moral quality based on love towards others which is manifested in kindness, sympathy, empathy, sensitivity, care, selfless support for those who in need.

Moral education and education of mercy of the young personality are the priority areas determined by the following legal documents – the National Doctrine of Education Development in Ukraine, the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period till 2021, as well as the Laws of Ukraine “On the Protection of Childhood”, “On Education”, “On General Secondary Education”, the Basic Guidelines for the Education of Students 1-11 grades of general educational institutions of Ukraine, the Concept

of Civic Education of the Individual in the Conditions of Development of Ukrainian Statehood, Concept of Education of Humanistic Values of Students of Secondary School, Program “New Ukrainian School on the pass to values”.

The problem of education of mercy has a particular relevance for boarding school students, since most of them are pedagogically neglected children with negative life experience, who have a tendency to nervous breakdowns, high vulnerability, deprivation syndrome, lack of trust, feeling of loneliness, low level of empathy.

Analysis of recent researches and publications. The issue of training teachers to humanize the pedagogical process has shown on the researches of I. Buzhyna, A. Kramarenko, S. Martynenko, T. Moskvina, A. Sushchenko, etc.

The problem of education of humane feelings among primary schoolchildren has become the subject of scientific research of O. Bogdanova, I. Buzhyna, L. Kanishevska, V. Kyrychok, V. Novikova, D. Pashchenko, O. Savchenko, N. Khymych and others.

The pedagogical discourse involved some aspects of the problem of education of mercy among students, namely: pedagogical conditions of the formation of a sense of mercy of students of vocational schools (L. Babenko), education of mercy of primary schoolchildren in the cardiology sanatorium (Yu. Hlinchuk), pedagogical conditions of education and development of mercy of primary schoolchildren (L. Oshchepkova); pedagogical conditions of education of mercy of children of primary school age (V. Shutova), etc.

Formulating the aims of the research. The purpose of the article is to present the contents of training of pedagogues of boarding school how to educate mercy among primary school students.

Research results. At the present stage, there is a system of boarding schools of different types. The main reasons are economic factors (financial difficulties of families, distribution of unemployment, weakening of the functions of state education institutions for children) and social factors

(deprivation of moral responsibility of parents for education of their children, increase in the number of crisis families) [7, p.105].

The analysis of philosophical, psychological, and pedagogical scientific sources made it possible to clarify the essence of the concept of “mercy” as an integrative quality of the personality based on love towards others, which is manifested in kindness, sympathy, empathy, sensitivity, care for them; the ability to provide selfless support for those who in need; the ability to abandoned in favor of the bully as well as the ability to help and forgive the bully [1, p. 6].

It was proved that the main *components* of the structure of mercy are cognitive component, emotional-value component, and behavioral-activity component.

The cognitive component includes an understanding of the nature of mercy (knowledge about manifestations of kindness, sympathy, empathy, sensitivity, and care), the beliefs about the need for this quality, identification the situations and individuals who need mercy.

The emotional-value component consists of emotions, values, needs, motives of activity, aimed at the priority of humane relations with others; it is characterized by the ability to detect sensitivity, sympathy, empathy towards others, obtaining positive emotions from a display of mercy.

Behavioral-activity component is characterized by experience how to implement knowledge and skills in behavior; it is reflected in discovering kindness, caring, sympathy, empathy, sensitivity, ability to provide selfless support for those who in need; the ability to abandoned in favor of the bully, to help and forgive the bully.

The pedagogical impact on students occurs systematically in boarding school. The pedagogue is a central person in extracurricular, developmental and educational activity. The educator of boarding school organizes the students’ activities of daily living, creates environment for psychological comfort and safety of children’s everyday life and at leisure hours, provides safety and

protects the primary student's' health; studies the individual and age characteristics of students and builds a system of educational work based on its features; establishes and maintains close contacts with teachers, psychologists, doctors, parents, foster parents; promotes to build a friendly and hard-working children's team; provides students' for self-service skills and habits; manages children during self-education, develops primary school students' skills for independent work, organizes support for those who have learning difficulties; develops children's careful attitude towards things, improves the skills how to use these things properly; educates the students' sense of responsibility for learning, labor, behavior, voluntary work [3, p. 80–81].

The nature of work of the pedagogue of boarding school is determined, firstly, by the specificity of the contingent of students, who are mostly pedagogically abandoned children with negative life experiences; secondly, students develops through a deformed process of socialization – in the conditions of boarding school where the family is completely replaced by an orphanage institution; social orphanhood; in the situation of restricting the spheres of social norms and social experience [3, p. 59–62].

There are a number of factors that directly complicate the process of education of mercy among the students of boarding schools (the features of the contingent; negative influence of the orphanage institution on children's mental and social development; organization of students' life which has consequences in the form of orientation of the child's behavior on total control by teachers; prevalence of authoritarian pedagogy, formalism in educational work: “pedagogy of activities”, lack of the individual approach towards the child [6, p. 215].

The pedagogue of boarding school should sincerely love and understand the children, sympathize with them, share their joy or sorrow, rely on the students' positive qualities, develop their kindness and mercy.

First of all, love for a child is a caring, sympathetic attitude, responsibility for her/his life, health, future; an important motive of pedagogical activity as well. The direct sign of love is selflessness.

The pedagogue's love for the student is an important means to overcome the exclusion, suggestion of faith in one's own strength, and hope for the better. Love for the child is valuable not only as "... an attitude towards student, which is a matter of course, but also as an educator's behavior, that allows the student to feel truly love" [8, p. 88].

The love between pedagogue and child is "... a source of the children's natural freedom of a mindset, sensuality, behavior and of their ability to make thoughtful decisions, courage and responsibility for them all along the path of their maturation – from the first conscious "worries" to mature designing deed" [8, p. 89]. Therefore, the pedagogues of boarding school should find in their soul sympathy, warmth and hearty words, because the confidence of the student in teacher's love is the main source of education [3, p. 261].

Only merciful educators will be able to educate mercy among primary school students in boarding schools.

Pedagogical mercy is a stable, integral positive moral quality of the pedagogue, who shares the ideas of humanism and non-violence in the pedagogical process. Moreover, the pedagogue is a carrier of these ideas. Showing pedagogical mercy, the teacher considers the child as a self-value, realizes universal moral values in the professional activity and encourages their students to it. The merciful pedagogue relies on students' individual peculiarities, their age-related needs, opportunities, experience; helps children to become the subject of their own development in order to transform the collaborative living conditions into the conditions that are favorable for students' development. The pedagogue is ready assume the difficulties in solving the child's problems through an active pedagogical assistance, to show tolerance, kindness and interest in the students' results and achievements [11, p. 46].

Characterizing the essence of pedagogical mercy, L. Uvarova distinguishes three components of this phenomenon as:

- general – exteriorizations of moral norms;
- special – the ability to see and feel the state and experience of each students, to understand their determinants; desire and love for working with children; readiness for selfless support them;
- special – goal-setting and predicting in the students' interests, cooperation with them in the transformation of life circumstances into those that are favorable to further personal development [11, p. 54].

Accordingly, education of mercy among students of boarding school is grounded on the principle of humanization of the educational process, which involves the pedagogue's attention on the student's personality as a higher value, taking into account his/her age and individual peculiarities, inducing independence, satisfying the child's basic needs (in understanding, recognition, acceptance, fair treatment), stimulation of student's conscious attitude towards one's own behavior, activity, life choices [4, p. 90].

The important component of the pedagogue's image is a professional orientation – a set of motives and goals which direct teacher's work. The central problem of the teacher's professional orientation is the problem of a motive [3, p. 181]. Consequently, the main thing in the process of education of mercy among primary school students is the educator's emotional and positive motivation – love for the child, awareness of the relevance and necessity of professional activity, desire to work effectively, knowledge about the essence of mercy and the peculiarities how to education it among students in boarding schools, the forms and methods of education of mercy.

We offer a seminar for pedagogues of boarding school “On the Path to Mercy”.

The tasks of the Seminar “Educate Mercy” were the following:

- to expand the teacher's knowledge about the nature and structure of mercy among primary school students;

- to actualize the problem of education of mercy among primary school students in extracurricular activities of boarding schools;
- to reveal the content, structure and specificity of pedagogical mercy;
- to consider the peculiarities of education of mercy among primary school students;
- to familiarize the teachers of boarding schools with the diagnostics of the levels of education of mercy among primary school students of boarding schools;
- to deepen the pedagogues' knowledge of boarding schools about the forms and methods of education of mercy among primary school students;
- to introduce pedagogues of boarding schools with pedagogical conditions for education of mercy among primary school students in extracurricular activities and in a system of educational hours “On the Path to Mercy”.

Here is a brief summary of the seminar.

The aim of the first (lecture) session of the seminar “The essence, structure of mercy among pupils of primary school students” was to reveal the essence, structure of the concept of “mercy” concerning primary school students of boarding schools.

The aim of the next session of “Educating Mercy” (the creative workshop for pedagogues of boarding school) was to reveal the significance of mercy in modern life, to actualize the problem of educate of mercy among primary school students.

Therefore, during the creative workshop, the educators were asked to imagine one of their students and write in the left column those qualities that they would like to educate, and in the right column those qualities that would not belong to their students.

Let's give an example:

Kindness	anger
Sensitivity	indifference

Responsibility egoism

Mercy bullying, etc.

Afterward, participants of the creative workshop were asked to find out the associative series to the words of *kindness* and *mercy*.

Here are examples of received pedagogues' answers:

- kindness: care, help, humanity, sensitivity, etc.;
- mercy: compassion, love, care, goodness, etc.

Next, we emphasized the teachers' attention to the fact that there is a sharp shortage of careful attitude towards each other in our modern society. Unfortunately, indifference, evil, hate is very common in our lives. Only beauty and kindness will save the world.

Then, the pedagogues were divided into three groups. Each group was offered cards with controversial statements, for instance:

1) In modern society, a kind, merciful person sometimes has a hard time, so both parents and teachers, if they are concerned about the child, should not educate their mercy.

2) You should not give money to all poor people without exception: some of them use it for profit.

3) A truly humane, merciful person does not have to take care of own health, because it is a manifestation of egoism; it is necessary to devote all our life to care for other people's health, to provide help to the sick people and people in need.

The groups of pedagogues prove the correctness or incorrectness of one of the proposed statements. Then, the participants of the creative workshop were distributed cards with the life situations for roleplaying ("In public transport", "Having a picnic", "An elderly person in family", "Relations at work") [10, p. 88].

The educators were asked to try themselves as actors, to perform certain life situations, to justify the motives of each hero's behavior.

After discussing the situations, we proposed pedagogues to think about the issues that concern us and, probably, society in general. Participants of the creative workshop were distributed cards with problematic tasks:

1. Leo Tolstoy, Martin Luther King, Mahatma Gandhi advocated the principle of non-violence, non-resistance to evil. Is it possible to defeat evil in such a way?
2. Is there a need for purposeful education of mercy in our society?
3. Can you consider a merciful person who does not do harm to anyone?

Then, the participants discussed and shared impressions about the creative workshop.

The next session was “The Content and Specificity of Pedagogical Mercy”. The essence, structure and specificity of pedagogical mercy were revealed during the lecture.

The aims of the session “The Peculiarities of Education of Mercy among Primary School Students of Boarding Schools” were to consider the sensitivity of the primary school age in order to educate mercy; to reveal the peculiarities of the education of mercy among primary school students of boarding schools; to identify the factors that negatively affect education of mercy among the above-mentioned contingent of children; to identify the main tasks of boarding schools for the education of mercy among primary school students in extracurricular activities.

During the discussion of the factors contributing to education of mercy among primary school students of boarding schools, we emphasized the educators’ attention to the anatomical, physiological and socio-pedagogical characteristics of primary school age indicating its sensitivity towards education of mercy:

- formation of high forms of feelings – intellectual, aesthetic, ethical; development of children’s empathy;
- high plasticity of the primary school students’ central nervous system, which provides the student with the ability to record the environmental

influences, readiness to react to it, increase the mobility of the nervous processes and allow the child to change the behavior rapidly according to the educators' requirements and the communicative situation;

- intensive formation among primary school students thoughtful operations such as analysis, synthesis, comparison, abstraction, generalization, etc.;

- primary school students are interested in the content of moral rules of behavior;

- primary school students are sensitive and open-minded to the environmental influences; their behavior of these category of children is largely determined by imitation;

- development of reflection, which allows students to evaluate their actions objectively and provide a moral assessment of the actions of other people, etc.

Discussing the problem, pedagogues identified the following groups of factors that negatively affect the process of education of mercy among primary school students of boarding schools.

According to experts, one of the group includes the following factors: specifics of the contingent of students (biological, social orphans, children from low-income families, most children are pedagogically abandoned); bad genetics; deprivation syndrome; prevalence of emotional disorders (acute, prolonged post-traumatic stress disorders, anxiety, impulsiveness, aggressiveness, fear of social interaction, psychological incompatibility with other people, etc.).

After that, pedagogues shared their views on the problem of “Finding the conditions for overcoming negative factors in the process of education of mercy of among primary school students of boarding schools”.

During this discussion, the attention was paid to the importance of establishing emotional and value relationships between children and pedagogues; using the potential of extracurricular activities; developing students' emotional sphere; creating a comfortable environment of boarding

school; mastering educators' skills to diagnose the process of education of mercy, the forms and methods of educating this quality of personality of primary school students; involving primary school students of boarding schools in various types of joint emotional and value activities aimed at identification of mercy, the need for methodological support for the process of education of mercy among primary school students in extracurricular activities of boarding schools.

Pedagogues of experimental boarding schools developed the main tasks of boarding school for education of mercy among primary school students.

As a result, the tasks of boarding school for education of mercy among primary school students were the following:

- implementing a person-oriented approach in the relationship between “pedagogue and child”, “pedagogue and student group”.
- using the possibilities of educational subjects and extracurricular activities in the process of education of mercy;
- organizing the joint children's emotional and valuable activities, providing interpersonal communication;
- optimizing the forms and methods of education of mercy among primary school students in extracurricular activities of boarding schools;
- well-timed diagnosis and correction of education of mercy among primary school students.

The purposes of the session “Diagnosing the levels of education of mercy among primary school students of boarding schools” were to familiarize the educators of boarding school with the criteria and indicators of education of mercy among primary school students; to provide them for methodology of diagnosing the levels of education of mercy among primary school students of boarding schools [2, p. 37].

Simultaneously, we consulted individually the participants of the seminar how to diagnose the levels of education of mercy among primary school students.

The aims of the session “Forms and methods of education of mercy among primary school students in the extracurricular activities of boarding schools” were to deep the boarding school educators’ knowledge regarding the forms and methods of education of mercy; to discuss a complex of pedagogical conditions for education of mercy among primary school students in extracurricular activities of boarding schools; to familiarize the pedagogues with the program of the educational hours a “On the Pass to Mercy” which we developed.

In order to humanize the relationships in the system of “teacher-student”, “student-student”, “teacher-teacher”, we conducted a small pedagogical council “Resources of boarding school for conflict prevention” [3, p. 189]. The tasks of the pedagogical council were the following:

- to consider types of pedagogical conflicts, to determine their peculiarities and causes;
- to analyze the educator’s behavior style in a conflict situation;
- to determine the personal resources of each pedagogue of boarding school in conflict preventing between the participants of the educational process;
- to create rules for everyday life in boarding school without conflicts and aggression.

During the small pedagogical council, the educators presented and discussed the following reports:

- 1) “Types of pedagogical conflicts and situations”;
- 2) “The peculiarities of pedagogical conflicts, their causes”;
- 3) “The style of interaction between pedagogue and student in conflict”.

The test “What is Your Conflict Personality” was carried out in order to determine the level of educators’ conflict [9, p. 57-58].

By means of the test “Strategy for Behavior in Conflict” were identified the forms of the pedagogue’s behavior in the conflict situation with students, colleagues, administration of the boarding school, as well as the educator’s attitude towards the joint activity [9, p. 55–57].

The next activity “Causes of Conflicts in the Boarding School” was conducted with pedagogues for organizing group work. As a result, the group of educators identified three resources for conflict prevention in boarding schools (with children, parents, colleagues, administration). In addition, the group members revealed the internal resources of each educator for preventing conflicts. For example, the necessary condition for preventing conflicts with children is kindness, trust and understanding in relationships with students, individual approach to students, mastery of art of communication, unity of pedagogical requirements, care, tolerance, etc.

The pedagogues were asked to add the rules for everyday life in boarding school without conflicts and aggression. As a result, the following rules were adopted [5, p. 121]:

- accept children for who they are whatever their success, abilities, behavior;
- provide the students with emotional comfort in boarding school, be a friend for children, take into account their individual abilities and character; manifest love, sensitivity, demanding, empathy, care, tolerance;
- demonstrate respect, value attitude towards students, and faith in their abilities;
- accept the dialogue form of communication with children, the ability to speak friendly, the ability to listen as the main means of mutual influence;
- promote the formation of humane relations in boarding school; prevent humiliation of the students’ dignity.

Conclusions of the research and perspectives of further research.

After conducting preparatory work, the vast majority of pedagogues have showed a high level of readiness for education of mercy among primary school students (64.77%) and the average level of readiness among educators (34.09%).

The obtained data indicate that our methodological work for training the pedagogues of boarding schools for education of mercy among primary school students contributed to the increase of emotional and positive motivation

regarding the organization of this process, deep knowledge about the essence of mercy and the peculiarities of its education among primary school students, the ability to empathy, tolerant relations, the forms and methods of education of mercy among primary school students, increase the levels of readiness of educators of boarding schools for education of mercy among primary school students.

The current study was unable to analyze the complexity of theoretical and practical searches to solve this problem. Future research should therefore concentrate on the investigation how to improve the efficiency of postgraduate training of pedagogues of boarding school in order to educate mercy among primary school students and students of other age-related groups in boarding school (junior teenagers, senior teenagers).

REFERENCES

1. Vyshnivska N. V. (2015) Education of mercy among primary school students in extracurricular activities of boarding schools: author's abstract. diss. for the in science degree Candidate of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.07 "Theory and methodology of education". - Uman, 20 p. [in Ukrainian].
2. Vyshnivska N. V. (2017) Training of future primary school teachers for education of mercy among primary school students. Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine. Series "Pedagogy, Psychology, Philosophy" / ed. S. Nikolaenko. - Issue. 259. Kyiv: Millennium, P. 34-40. [in Ukrainian].
3. Kanishevska L. V. (2011) Education of social maturity of senior schoolchildren of general education boarding schools in extracurricular activities: monograph. - Kyiv: KhMTSNII, 368 p. [in Ukrainian].
4. Kanishevska L. V. (2011) Training of senior school students of boarding schools for life in an open society (basic conceptual principles). Theoretical and methodical problems of education of children and youth: scientific works - Vol. 15. - Issue. 2. Kamyanyets-Podolsky, P. 88-97. [in Ukrainian].
5. Kanishevska L. V., & Vyshnivska N. V. (2017) Education of mercy in pupils of junior school age in extra-curricular activity of boarding schools: monograph. – Kyiv: CP "Komprint", 320 p. [in Ukrainian].
6. Kanishevska L. V. (2012) Research of the problem of education of social maturity of senior schoolchildren of boarding schools. Pedagogical Almanac: collection of scientific works. – Issue 16. – Kherson KVNZ "Kherson Academy of Continuing Education", P. 213-220. [in Ukrainian].
7. Kanishevska L. V. (2017) Implementation of preventive functions by modern general education boarding schools. Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine. Series "Pedagogy, Psychology, Philosophy" / ed. S. Nikolaenko. - Issue. 259. Kyiv: Millennium, P. 105-110. [in Ukrainian].
8. Kulikova L. N. (1997) Problems of self-development of personality. - Khabarovsk, 314 p. [in Russian].

9. Olshanskaia N. (2005) Technique of pedagogical communication: a workshop [for teachers and head teachers]. Volgograd: Teacher, 74 p. [in Russian].
10. Stanchits M. A. (1996) Ethics of Mercy: a manual for teachers and educators. - Moscow: Ed. Journal "Audition and Education", 116 p. [in Russian].
11. Uvarova L. R. (2001). Education of mercy of university students in the process of their learning: diss. for the in science degree Candidate of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.02 "Theory and methodology of education (social education in general education and high school)". Kostroma, 165 p. [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишнівська Н. В. Виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Вишнівська Наталія Володимирівна. – Умань, 2015. – 20 с.
2. Вишнівська Н. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до виховання милосердя у молодших школярів / Н. В. Вишнівська. // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Педагогіка, психологія, філософія" / Редкол. : С. М. Ніколаєско (відп. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2017. – Вип. 259. – С. 34–40.
3. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності / Канішевська Любов Вікторівна : монографія. – К. : ХмЦНП, 2011. – 368 с.
4. Канішевська Л. В. Підготовка старшокласників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у відкритому суспільстві (вихідні концептуальні положення) / Л. В. Канішевська. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 15. – Кн. 2. – С. 88–97.
5. Канішевська Л. В. Виховання милосердя в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів: монографія / Л. В. Канішевська, Н. В. Вишнівська. – К. : ЦП "Компринт", 2017. – 320 с.
6. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів / Л. В. Канішевська. // Педагогічний альманах : зб. наук. праць. – Херсон КВНЗ "Херсонська академія неперервної освіти", 2012. – Вип. 16. – С. 213–220.
7. Канішевська Л. В. Реалізація попереджувально-профілактичної функції сучасними загальноосвітніми школами-інтернатами / Л. В. Канішевська. // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Педагогіка, психологія, філософія" / Редкол. : С. М. Ніколаєско (відп. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2017. – Вип. 259. – С. 105–110.
8. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Лидия Николаевна Куликова. – Хабаровск, 1997. – 314 с.
9. Ольшанская Н. Техника педагогического общения: практикум [для учителей и классных руководителей] / Наталья Ольшанская. – Волгоград : Учитель, 2005. – 74 с.
10. Станчиц М. А. Этика милосердия : Пособие для учителей и воспитателей / Маргарита Абрамовна Станчиц – М. : Ред. журнала "Аудикация и воспитание", 1996. – 116 с.
11. Уварова Л. Р. Воспитание милосердия у студентов университета в процессе их обучения : дисс. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в общеобразовательной и высшей школе)" / Уварова Любовь Рудольфовна – Кострома, 2001. – 165 с.

МЕТАФОРА В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ЯК ПОКАЗНИК ВИСОКОПРОФЕСІЙНОСТІ ПЕДАГОГА

Ірина Воловенко

кандидат філологічних наук, доцент

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID 0000-0002-0133-5502

volovenko@ukr.net

Анотація. У дослідженні розкрито роль вербальної та невербальної метафор в педагогічному дискурсі. Доведено, що застосування метафори в педагогічному дискурсі сприяє узагальненню методичного матеріалу, активізації розумової та пізнавальної діяльності у реципієнтів навчального процесу. Установлюючи зв'язок між знайомими та незнайомими темами для слухачів, поєднуючи це все в метафоричних образах, педагог намагається полегшити аудиторії сприйняття інформації, дає їй можливість будувати образи у своїй свідомості. Метафора у мові педагога не лише прикрашає текст, а й робить його зміст більш влучним і зрозумілим, впливає на інтелект, почуття і волю реципієнта, влучно та ефективно виказує інформацію адресатові. А здійснення цього можливе за умови розуміння людського мислення, вивчення ментальних процесів і осягнення індивідуального, групового (класового та ін.) і національної самосвідомості. Тому, метафора є вагомим складовим самореалізації та професійного розвитку педагога, оскільки влучний добір візуальних та вербальних метафор вимагає від педагога не лише досконалого знання матеріалу, а й налагодження контакту з реципієнтами педагогічного процесу.

Ключові слова: педагогічний дискурс, метафора, професійний розвиток педагога, самореалізація, візуальна метафора, вербальна метафора, метафоризація, концепт, вербальні образи.

METAPHORA IN THE PEDAGOGICAL DISCOURSE AS AN INDICATOR OF THE PEDAGOGUE OF HIGH PROFESSIONALITY

Iryna Volovenko

Candidate of Philology, Associate Professor
National Pedagogical Dragomanov University,
Kyiv, Ukraine

ORCID 0000-0002-0133-5502

volovenko@ukr.net

Annotation. In the research disclosed the role of verbal and nonverbal metaphors in pedagogical discourse. It has been proved, that using of metaphors in pedagogical discourse contributes to generalization of methodical material, activation of mental and cognitive activity in the recipients of the process. Pedagogue try to make easier perception of information to the audience, give it opportunity to build insights in it consciousness, be the way of establish a link between known and unknown topics for hearers, combining all this in metaphorical insights. The metaphor in the language of pedagogue, not only decorates the text, but makes it content more accurate and understandable, influence on the intellect, feelings and freedom of recipient accurate and effective displays information to the addressee. And realization of these is possible in case of understanding of human thinking, studying of mental processes and comprehension of the individual, group (party, class, etc.) and national consciousness. That's why, metaphors is a weighty compound of self-realization and

professional development of pedagogue, because accurate selection of visual and verbal metaphors requires from pedagogue not only perfect knowing of the material, but set-upping the contact with the recipients of pedagogical process.

Key words: pedagogical discourse, metaphor, professional development, self-realization, visual metaphor, vertical metaphor, metaphorization, concept, verbal insults.

Актуальність дослідження. Професійність педагога можна розглядати в трьох площинах: засвоєння нових знань, розуміння нового матеріалу через призму інших понять, розкриття сутності матеріалу для реципієнтів педагогічного процесу. Вказані аспекти вимагають від педагога не тільки науково-теоретичного, понятійно-знакового, логічного мислення, але й образного, художнього, наочно-дійового, яке розвивається через порівняння, тобто в основі його є метафора.

Метафора є затребуваною на сучасному етапі розвитку суспільства в мові, мовленні побутовому та науковому, а також в педагогіці. Хоча наразі в науковому дискурсі недостатньо обґрунтовані можливості візуальних та вербальних метафор як методичного інструменту для вирішення освітніх завдань, а також питань взаємовпливу застосування метафор в педагогічному дискурсі та професійного розвитку педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше про метафору згадують найвидатніші мислителі – Арістотель, Ж.Руссо, Гегель, Х. Ортеги-і-Гассет та багато інших. Дж. Лакофф і М.Джонсон звернули увагу на те, що метафора існує в поняттєвій системі людини. Як засіб для структуризації метафору розглядають Н. Арутюнова, А.Баранов, В.Гак, В.Телія та ін.

Про використання метафори, зокрема як про складову успішного навчання, методичний інструмент в навчальному процесі, писали Ю.А.Веряєва, М.А. Ахметова, А.Ахметов та ін. Як основний інструмент концептуалізації педагогічних знань метафору розглядала А.Ф.Закірова. Є.Н.Дзятковська вказала на те, що за допомогою метафори можна вирішити низку педагогічних проблем.

У сучасних працях, присвячених метафорам у різних сферах функціонування, науковці вказують на її метамовну функцію. Отже, аналіз останніх праць використання метафори в педагогіці вказує на те, що метафора є затребуваною в педагогічному дискурсі, зокрема метафора виконує комунікативну, когнітивну, евристичну, етичну, метамовну функції (А. П. Чудинов, І.Т. Вєпрєва та ін.).

Формулювання мети статті. Метою дослідження є вказати на безпосередній зв'язок професійного розвитку викладача та використання вербальної та візуальних метафор в педагогічному дискурсі. Основні завдання: 1) обґрунтувати необхідність та доцільність застосування метафори в педагогічному дискурсі; 2) розглянути можливості візуальних та вербальних метафор як методичного інструменту для вирішення освітніх завдань; 3) вказати на роль візуальних та вербальних метафор у процесі професійного розвитку викладача.

Результати дослідження.

На етапі реформування сучасної освіти значну роль відводять образу викладача, який повинен створювати умови для розкриття здібностей реципієнтів навчального процесу, постійно модернізувати професійні навички, змінювати стереотипи мислення, тобто вдосконалювати свій професійний розвиток. Одним із рівнів професійного розвитку є «педагогічна техніка».

Поняття «педагогічна техніка» має дві складові, перша з яких пов'язана з майстерністю педагога управляти манерами поведінки, зокрема мімікою, емоціями, настроєм тощо, проявляти спостережливість, увагу, уяву тощо та володіти технікою мови, зокрема дикцією, темпом мови тощо, важливим аспектом є й змістове наповнення дискурсу викладача. Друга складова «педагогічної техніки» пов'язана з умінням впливати на реципієнтів педагогічного процесу шляхом застосування дидактичних, організаторських, комунікативних, діагностично-аналітичних тощо вмінь.

Отже, дві складові «педагогічної техніки» пов'язані з педагогічним дискурсом, а саме з умінням педагога розкривати сутність матеріалу для реципієнтів педагогічного процесу.

При дослідженні проблеми розуміння сутності матеріалу (змісту педагогічного дискурсу) неможливо обійтися без такого поняття як рефлексія, яку можна визначити як зв'язок між вилученим минулим досвідом і ситуацією, яка представлена в тексті як предмет для освоєння [2, с. 9].

Рефлексія (від лат. *reflexio* – звернення назад) – здатність людини осмислити власний досвід з метою прийти до нового розуміння, оцінити і обґрунтувати власні переконання і ціннісні відносини. У вузькому сенсі рефлексія – осмислення власної діяльності, повернення назад, «всередину» діяльності з метою її вдосконалення; дослідницька позиція в будь-якій діяльності. У широкому сенсі слова, рефлексія – це вихід за межі будь-якого безпосереднього, «автоматично» поточного процесу або стану. Відрефлексувати щось – це значить «пережити», «пропустити через свій внутрішній світ», «оцінити». Рефлексія дозволяє привчити людину до самоконтролю, самооцінки, саморегулювання та формування звички до осмислення подій, проблем, життя, а також вона сприяє розвитку критичного мислення [9, с. 7].

Рефлексивні процеси буквально пронизують професійну діяльність педагога. У сучасній педагогіці рефлексія – це самоаналіз педагогічної діяльності та її результатів. Педагогічна рефлексія – здатність дорослого аналізувати свою професійну діяльність і прогнозувати результати її впливу на реципієнтів педагогічного процесу. А також уміння педагога застосовувати для подальшої професійної діяльності свій досвід, бути відкритим, готовим до діалогу з учасниками освітнього середовища, толерантним до їхньої думки [9, с. 7-8].

Рефлексія лежить і в основі процесів розуміння тексту. Така фігура мови, як метафора, легше і швидше за інші фігури «пробуджує», стимулює

рефлексивні процеси і тому являє собою ефективний засіб розуміння змістовності тексту [11, с. 99]. Метафора сама є опредмеченою рефлексією, її іпостассю.

Метафора як засіб рефлексії легше і швидше за інші фігури «пробуджує» та стимулює рефлексивні процеси – і тому являє собою найефективніший засіб розуміння змістовності тексту. Метафора сама є вербалізованою рефлексією.

Образність і виразність мови, що досягається за допомогою метафор, змушує адресата думати логічно, більше застосовувати образне мислення, зіставляти непорівнюване і порівнювати непорівнюване, щоб зрозуміти текст і підтекст адресанта.

За допомогою вдало підібраної метафори педагог може актуалізувати буттєві знання та життєвий досвід студентів та шляхом семантичного опосередкування для реципієнтів педагогічного процесу сполучити донаукові уявлення з науковими, тобто метафора є сполучною ланкою між семантичним простором науки, який представляє викладач, та семантичним простором буденних уявлень про наукове студентів.

Ще Арістотель зазначав, що «найважливіше – бути майстерним в метафорах. ...Тільки цього не можна перейняти від іншого; це – ознака таланту, оскільки складати хороші метафори – значить помічати подібність». На думку Арістотеля, метафора – це порівняння двох непов'язаних і несхожих між собою предметів [1].

В.Г. Гак зазначає, що метафора універсальна, і ця універсальність проявляється в «просторі і в часі, в структурі мови та функціонуванні. Вона властива всім мовам в усі епохи, охоплює різні аспекти мови і виявляється у всіх її функціональних різновидах » [7, с. 11]. А процес метафоризації ґрунтується на взаємодії двох структур знань – когнітивної структури «джерела» й когнітивної структури «мети». У процесі метафоризації певні ділянки мети структуруються за зразком джерела,

тобто відбувається «метафорична проекція» або «когнітивне відображення». [12, с. 9-11].

У своїй праці «Метафори, якими ми живемо» американські лінгвісти Дж. Лакофф і М. Джонсон зазначають, що метафора пронизує усе наше повсякденне життя і проявляється не лише у мові, а й у мисленні. У цій праці метафори представлені як концепти, крізь призму яких людина сприймає навколишній світ [12]. Тому, використання слова або виразу не в прямому значенні, тобто їх метафоризація, ініціює перетворення сенсу слова і виникнення комплексу асоціацій. Такі мовленнєві процеси є надважливими для ходу навчання. Використання метафоричних мовних конструкцій дозволяє подумки розірвати жорсткий зв'язок конкретної властивості і конкретного об'єкта, вважати певну властивість загальною для різнотипних об'єктів, на цій основі будувати більш широкі класи, об'єднувати різнорідні об'єкти в єдину систему, абстрактну властивість розглядати як заміщення самого реального об'єкта тощо [5, с. 159]. Це є певною умовою для успішної організації педагогічного дискурсу.

В основі метафоризації лежить метафорична мотивація, яку автор розуміє як відношення вихідної понятійної сфери (первинного значення) і нової понятійної сфери (вторинного значення), що базуються на спільності семантико-когнітивної ознаки різних об'єктів дійсності, подібних в аналогово-асоціативному плані [10, с. 48-50].

Отже, будь-яка метафора виникає внаслідок когнітивної операції порівняння ментальних образів двох різних об'єктів, подій чи явищ, виявлення в них подібності та відмінності, оскільки у свідомості мовців є дві ментальні зони (донорська та реципієнтна), компоненти яких у процесі метафоризації вступають у складну взаємодію. Важлива відмінність між зонами полягає в тому, що донорська зона переважно має конкретніше наповнення: вона складається з чуттєвих образів, ментальних картинок (не обов'язково візуальних), джерелом її формування є фізично-тілесний досвід людини; вона фундаментальніша, первинна в кожного індивіда і

тому має важливіше значення для орієнтації людини у світі. Донорській зоні властиві точність, антропоцентричність і тісний зв'язок з перцептивним та моторно-сенсорним досвідом людини. Що ж до реципієнтної зони, то вона зазвичай має вторинний характер, з'являється в досвіді та свідомості пізніше за донорську; знання, з нею пов'язані, часто є не результатом прямого спостереження, а виступають наслідком мисленнєвої діяльності людини, тому вони мають більш абстрактний характер, що й визначає необхідність у виникненні так званої когнітивної метафори, яка здатна заповнювати лексико-семантичні лакуни. Метафоричні одиниці можуть номінувати наукові поняття, явища через переосмислення спортивної, медичної, освітньої лексики тощо [6, с. 12].

Зокрема, про використання метафори у педагогіці В.П. Зінченко писав: «Буквальне значення метафори в перекладі з грецького – візок. Візок перевозить вантаж з пункту А в пункт В..... Якщо говорити про метафору – то пункти (об'єкти) А і В знаходяться в різних семантичних просторах. Вантаж, який «первозить» метафора, є сенс. Тобто А наділяється і збагачується сенсом якогось іншого В. Отже, метафора є засіб обміну, розширення, поглиблення змісту. При цьому перенесення сенсу не порушує цілісності крайніх членів, що пов'язуються метафорою [8, с. 60].

І.В. Вачков виокремлює основні психологічні механізми, які лежать в основі «роботи» метафор, серед них: 1) екстраполяція скритих смислів, сутність якої полягає в тому, що у суб'єкта виникає можливість черпати з метафори той зміст, що відповідає його світорозумінню й баченню своїх проблем; 2) пробудження творчих ресурсів уяви; 3) семантичне опосередкування (метафори стають сполучною ланкою між семантичними просторами педагога й адресата; 4) актуалізація архетипів (метафори задіюють глибинні механізми несвідомого за рахунок незвичних для розуму архетипних елементів); 5) фасилітація (метафори полегшують усвідомлення системи відносин між суб'єктами й знижують вплив

негативних емоцій при одержанні хворобливої для суб'єкта інформації; автор вважає, що метафори діють набагато м'якше й делікатніше, ніж багато інших засобів психологічного впливу) [4].

Зважаючи на виокремлені основні психологічні механізми, які лежать в основі «роботи» метафор, зрозуміле вагоме значення метафори у викладацькій діяльності, у мові педагогів. З одного боку, метафора є важливим інструментом у механізмі пізнання, з її допомогою процес розуміння і осмислення матеріалу протікає швидше і ефективніше. З іншого боку, метафора, виступаючи способом і результатом нових найменувань в мові і впливаючи на словниковий склад мови в цілому, є важливою і фундаментальною умовою функціонування педагогічного дискурсу [5, с. 159].

Зазначимо, що застосування метафори в педагогічному процесі сприяє налагодженню контакту між педагогом та реципієнтами навчального процесу, котрі мають можливість за допомогою метафори виказати власні уявлення про певні наукові поняття чи явища. Це дає можливість педагогу за допомогою аналізу метафор з'ясувати глибину знань в певній галузі у реципієнтів педагогічного процесу (метафора виступає як засіб діагностування). Тому метафора є засобом забезпечення зворотного зв'язку між педагогом та реципієнтами навчального процесу. Метафора допомагає повернути все те, що і робить виховання не нудним, творчим і тим самим збільшує освітній потенціал усіх учасників педагогічного процесу. Метафора змушує підсвідомість розкритися в спілкуванні і робить цей процес більш ефективним. Ще Дж. Джейнс говорив про те, що зрозуміти – це значить вдало підібрати метафору, знайти знайомий та пов'язаний з нашими сенсорними відчуттями образ для розуміння невідомого. Отже, метафора сприяє творчій, рефлексивній діяльності, розумінню, осмисленню студентами навчального матеріалу.

Можемо констатувати, що метафора є невід'ємним елементом не лише передачі знань, а й спілкування, може бути виражена на

вербальному та невербальному рівнях. Отже, можемо говорити про вербальні та невербальні метафори, які застосовує педагог у своїй науковій та навчальній діяльності.

Невербальними метафорами вважають графічні одиниці. Зокрема, Ю.Р. Валькман у своїй праці «Когнітивні графічні метафори: коли, для чого, чому і як ми їх використовуємо» розкриває роль графічної метафори, він звертає увагу на те, що когнітивні графічні метафори, типу фотографії, піктограми, умовні позначки тощо, не пов'язані зі звучанням слів, але виражають закріплений смисл. У світі є безліч прикладів графічної метафори, зокрема: дорожні знаки, народні символи, графічна одиниця є елементом реклами, політичної, суспільної тощо, фотографії, піктограми, умовні позначки тощо. Такі графічні одиниці (графічні метафори) рекомендують нам коректні параметри операцій з певними продуктами (прання, чистка, зберігання), подають інформацію про розташування музеїв, кафе, готелів, камер схову тощо [3].

Невербальну метафору в педагогічному аспекті можемо розглядати як візуалізацію навчального матеріалу (візуальну метафору). Так, візуальна метафора – це графічна структура, яка використовує графічну форму і елементи легко впізнаваного природного або рукотворного об'єкта (або легко розпізнаваної дії чи сюжету) для полегшення розуміння і використання асоціацій, пов'язаних із зображенням, і для передачі додаткової інформації про сенс повідомлення [15].

Основною функцією графічної метафори є джерело інформації, тобто графічна метафора передає вербальні описи через редуковані форми, окрім цього, графічна метафора є головним фактором ліквідації мовного бар'єру. Ефективність сприйняття невербальної метафори вища, ніж вербальної.

Так, інформація, що міститься безпосередньо в текстовому повідомленні, засвоюється лише на 7%, голосові характеристики сприяють засвоєнню 38% інформації, тоді як наявність візуального образу помітно

підвищує сприйняття до 55%. При цьому важливо відзначити, якщо вербально представлена інформація впливає на свідомість індивіда раціональним шляхом, то використання різних лінгвістичних засобів автоматично переводить сприйняття на підсвідомий рівень (Г.Г. Почепцов) [14].

З огляду на зазначене, можемо констатувати наступне. Візуальна метафора може бути сприйнята швидше і легше і не потребує додаткових пояснень. Окрім цього, візуальна метафора є одним із засобів структуризації матеріалу. Використання візуальної метафори підштовхує до образного уявлення знань і навчальних дій, отже, у реципієнтів навчального процесу виникає необхідність розпізнавання образів. Візуальна метафора сприяє формуванню і розвитку візуального мислення і сприйняття. Таким чином, візуалізація представлення навчальної інформації, якщо не зводиться до простого ілюстрування, дозволяє забезпечити інтенсифікацію навчання і активізувати навчально-пізнавальну діяльність реципієнтів навчального процесу. Такий підхід спонукає педагогів до використання візуальних метафор при подачі навчального матеріалу.

Використання в педагогічному процесі візуальної метафори забезпечує ефективність сприйняття нової інформації, оскільки візуалізація матеріалу дозволяє уникнути обтяжливого словесного опису об'єкта, явища, процесу. Завданням педагога при подачі матеріалу є визначення оптимального співвідношення символічної інформації, візуальних образів і вербального повідомлення. Вербальна метафора спонукає понятійне мислення, графічна (візуальна) – візуальне. Отже, понятійне та візуальне мислення пов'язані між собою безперервною взаємодією, оскільки по-різному забезпечують розуміння та висвітлюють аспекти досліджуваного поняття, процесу або явища. Словесно-логічне мислення засобом вербальної метафори дає більш точне і узагальнене відображення дійсності, але це відображення абстрактне. А візуальне

мислення засобом графічної метафори допомагає сформувати образи і зробити їх цілісними і повними. Розробляючи навчально-методичні матеріали, педагог повинен постійно контролювати ступінь узагальнення змісту навчання, а під час проведення занять дублювати вербальну метафору з візуальною (і навпаки). Такий підхід потребує відповідної кваліфікації педагога.

І.Ю. Лотман та У.Еко у своїх працях зазначали про високу ефективність візуальної комунікації, а отже і візуальної метафори. У.Еко трактує іконічний знак (візуальну метафору) як континуум, у якому неможливо вичленувати дискретні смислорозрізнявальні елементи, подібні уже наявним у мові. У.Еко ставить це відоме спостереження в систему, яка пояснює відмінність візуальної комунікації від вербальної. Знаки малюнка (візуальна метафора) не є одиницею членування, співвідносною з фонемами мови, тому що сам факт її наявності або відсутності ще не позначає однозначного смислу повідомлення. Смислу вона набуває лише в певному контексті. Варто зазначити, що іконічний знак, який володіє схожістю з зображуваним предметом, бере не всі його характеристики. У.Еко підкреслює умовність цього типу зображення. Іконічні знаки (візуальна метафора) відтворюють деякі умовні сприйняття об'єкта, але після відбору, здійсненого на основі коду впізнавання, і узгодження їх з наявним репертуаром графічних конвенцій. А також зазначає, що візуальний знак повинен мати такі типи характеристик: а) оптичні (видимі), б) онтологічні (передбачувані), в) умовні. Під останніми У.Еко розуміє іконографічні коди часу [14].

Візуальну метафору почасти використовують для підведення підсумків теми, запам'ятовування ключових елементів навчального матеріалу шляхом розташування їх зображень в межах відповідної графічної метафори, представлення змісту та структуризації матеріалу, висновків повідомлення, представлення схематично дискусійних

моментів, оскільки метафоричність слугує для покращення розуміння суті питання, елементи схематичного зображення зазвичай з'єднані стрілками.

Використання візуальної метафори у педагогічній діяльності задовольняє такі принципи: оформлення результатів у формах, що дозволяють відокремити важливий матеріал від несуттєвого; візуалізація знань: вони перетворюють ситуації або тимчасові послідовності в реальні графічні форми; агрегування знань: візуалізація об'єднує безліч окремих даних в доступні для огляду елементи; витяги знань: володіння механізмами, які роблять неявні знання явними; керівництва до дій: можливість подання покрокового методу розуміння суті проблеми [15].

Отже, невербальна (візуальна) метафора сприяє досягненню невідомого, спрощенню, розумінню і засвоєнню того чи іншого складного феномена (когнітивна функція); служить для найменування предметів і явищ, виведення нового знання про предмет, явище, його властивості (номінативна функція); передає інформацію, обумовлює множинність образного прочитання ситуації і якості (інформативна функція); сприяє кращому запам'ятовуванню інформації (мнемічна функція); наданню тексту виразності, привертаючи увагу (образотворча функція); є інструментом впливу на розумові процеси (інструментальна). (<http://tlic.kursksu.ru/pdf/008-07.pdf>).

Тому, невербальна метафора є одним з ефективних підходів, здатних істотно підвищити інтенсивність освітнього процесу, зокрема покращити професійний розвиток і студента, і педагога (покращити навички зорового сприйняття навчального матеріалу; візуального, композиційного мислення; передачі знань і розпізнавання образів в процесі взаємодії суб'єктів освіти; підвищення візуальної грамотності та візуальної культури). Оскільки візуальна метафора не лише ілюструє навчальний матеріал, але й сприяє активізації розумової та пізнавальної діяльності реципієнтів навчального процесу.

Але візуальна метафора не створює, не формує різноманітні ситуації як у дійсності, так і в свідомості (функція моделювання); не звертається до емоційної сфери суб'єктів освітнього процесу; не є інструментом впливу на мислетворчі процеси (інструментальна функція). Ці функції бере на себе вербальна метафора.

Моделі метафоризації відображають національні стереотипи образного аналогового і асоціативного мислення певної етнокультурної спільноти на певному етапі його еволюції. Метафоричну модель розуміють як наявну в свідомості носіїв мови схему вербалізації корелятивних в аналоговоасоціативному плані понять. Вона являє собою трикомпонентну структуру, що включає вихідну і нову денотативно-понятійні сфери і семантико-когнітивний формант, який потрактовують як понятійно-смісловий елемент, що інтегрує різні сутності, подібні в будь-якому відношенні. Зважаючи на зазначене, учасники педагогічного процесу, які володіють метафоричними інструментами мислення, усвідомлюють, що контекст задіяний не тільки в породженні метафори, а й у концептуальній основі.

Вербальна метафора «живе» не сама по собі, а в певному контексті, тексті, дискурсі. Метафора може бути правильно зрозуміла адресатом тільки в тому випадку, якщо педагог врахує щонайменше контекст, в якому вона реалізується. Таким контекстом можуть бути певні події, ситуації в діяльності чи комунікації суб'єктів. Причому вказані події повинні стати тими чинниками, які спонукають і адресанта, і адресатів до відтворення у пам'яті низки подій, тобто до рефлексії, яка є зв'язком між уже здобутим досвідом і ситуацією, яку подає педагог.

Отже, педагог повинен враховувати, що вербальні метафори є складовою як мовної, так і концептуальної картини світу, яка відображає пізнавальний досвід представників певного етносу, сукупність їх знань про світ, а мова і метафорика вербалізують ці знання, фіксуючи і зберігаючи в мовній картині світу. З одного боку, в мові знаходять відображення ті риси

позамовної дійсності, які є істотними для носіїв мови, а з іншого – носії мови починають бачити світ відповідно до його концептуалізації, характерної для певної етнокультури. (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64).

У процесі генерування знань (інструментальна функція) педагог використовує вербальні метафори як ресурс мовного мислення, використання можливостей якого може сприяти розвитку пізнавальної здатності реципієнтів педагогічного процесу, загальна когнітивна компетентність яких може бути представлена як цілий кластер когнітивних компетенцій, що мають певну структуру, а саме: збір і зберігання інформації, переробку, розуміння і осмислення мовної та образної інформації, повідомлення інформації в навколишнє середовище [16].

Багатство та безмежна можливість асоціативного мислення людини створюють образні метафоричні значення (експресивна функція вербальної метафори), зіставляючи різні за своєю суттю предмети та явища. У результаті одне явище протиставляється іншому з неодмінною оцінкою обох, зазначимо, що зіставлення за своєю суттю є оцінювальним [17, с.36]. Очевидно, що процес оцінювання впливає на підвищення ефективності педагогічного дискурсу, вимагає від педагога більш ретельної підготовки та добору вербальних метафор. При цьому, експресивні метафори перш за все виникають в результаті актуалізації конотативних компонентів значень.

Педагог під час добору вербальних метафор, з одного боку, дотримується термінологічного визначення поняття, явища тощо, чітко окреслює їх межі, не додаючи при цьому індивідуальних смислів. У цьому випадку базовий семантичний компонент індивідуальних тлумачень повністю збігається з загальномовним. З іншого боку, педагог надає метафорі певної експресивності, тобто метафора отримує індивідуальну інтерпретацію, зокрема позитивний або негативний смисл. У межах педагогічного дискурсу реципієнти педагогічного процесу під час

колективної інтелектуальної діяльності мають змогу сприйняти та сформувати нові конотативні смисли.

Ще О. Потебня зазначав, що слово призначене бути посередником між новим сприйняттям і попереднім запасом думки, тобто бути зв'язковою ланкою між попереднім і новим поняттєвим смислом: «Як правило, ми розглядаємо слово в тому вигляді, як воно подається в словниках. Це аналогічно тому, якби ми розглядали рослину, якою вона є в гербарії, тобто не так, як вона живе, а як штучно підготовлена до цілей пізнання» [13, с. 127], тобто конотативний зміст подекуди є визначальним у педагогічному дискурсі.

Висновки. Уміння адекватно використовувати певні лексичні засоби в педагогічному дискурсі педагога, у тому числі метафоризацію, допомагає учасникам навчального процесу вирішувати навчальні, виховні, пізнавальні і розвивальні завдання у сфері освіти, показує професіоналізм педагога і його здатність до передачі інформації реципієнтам педагогічного процесу. Ухвалення і сприйняття змісту переданої інформації сприяє розвитку і реалізації потенційних можливостей дисциплін і, в кінцевому підсумку, веде до всебічного розвитку реципієнта навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Об искусстве поэзии. М., 1957. Ср. перевод, сделанный М. Л. Гаспаровым: "Важно бывает уместно пользоваться всеми вышесказанными [приемами], а также словами сложными или редкими, но важнее всего - переносными: ибо только это нельзя перенять у другого, это признак [лишь] собственного дарования - в самом деле [чтобы хорошо переносить значения, нужно уметь] подмечать сходное [в предметах]. - В кн.: Аристотель. Соч. в 4-х тт., т. IV. М., 1983. - *Прим. перев.*
2. Богин Г.И. Типология понимания текста. Учебное пособие [Текст]. - Калинин: КГУ, 1986. - 87 с.,
3. Валькман Ю. Р. Когнитивные графические метафоры: когда, зачем, почему и как мы их используем [Электронный ресурс] / Ю.Р.Валькман. - Режим доступа. - <http://www.humans.ru/humans/54138>.
4. Вачков И.В. Метафорический тренинг / Вачков И.В. - [2-е изд.]. - М.: «Ось-89», 2006. - 144 с.
5. Веряева Ю.А. Метафоризация как инструмент обеспечения личностно ориентированного образования // Вестник Томского государственного университета. 2007. № 299. С. 158-162.
6. Воловенко І.В., Костенко Д.В. Рефлексивні лапки в політичному тексті / І.В.Воловенко // Науковий часопис Науковий часопис Національного педагогічного

університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. / Відп. ред. В. Ф. Погребенник. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – Вип. 11. – С. 10-15.

7. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и в тексте. – М., 1988. – С. 11 – 26.

8. Зинченко В.П. Живые метафоры смысла // Вопросы психологии. 2006. № 5. С. 100–113.

9. Использование технологий рефлексии в педагогическом процессе. Методические рекомендации/ Автор-составитель Е.Н. Швец – Хабаровск : КГБОУ ДО ХКЦРТДиЮ, 2017– 43 с.

10. Кравцова Ю. В. Метафорическая мотивация и ее основные типы (на материале русской художественной метафорики) / Ю. В. Кравцова // Наукові праці. Серія “Філологія. Мовознавство”. – Вип. 209. Т. 221. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 46–51.

11. Крюкова А.М. Диалектика постижения гармонии // Крюкова А.М. Творческое взаимодействие. – М., 1988, С. 99 – 129.

12. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. яз. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.

13. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. В кн.: Слово и миф. М.: Правда, 1989.

14. Почепцов Г. Теория коммуникации [Электронный ресурс] / Г. Почепцов – Режим доступа. – http://yanko.lib.ru/books/betweenall/pochepcov-theory-of-com.htm#_Toc522038250

15. Рапуто А.Г. Применение концептуальных диаграмм, концепт карт, карт ума и визуальных метафор для визуализации педагогических объектов [Электронный ресурс] / А.Г. Рапуто – Режим доступа. – <http://econf.rae.ru/pdf/2010/09/6da37dd313.pdf>

16. Gilev A.A. Osnovnye indicatory kognitivnykh kompetentsii (Main indicators of cognitive competencies). Samara state architectural and civil engineering university. Available at: <http://vestnik-pp.samgtu.ru/uploads/series/1/40/416/2014-1-21-0007.pdf> (accessed 6 October 2017).

17. Sornig K. Lexical Innovation. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1981. – 117p.,

REFERENCES

1. Aristotle. About the art of poetry. M., 1957. Cf. a translation made by M. L. Gasparov: "It is important to use all the above [methods], and words difficult or rare, but most importantly - portable: because only this cannot be learned from another, it is a indication [only] of his own talent - in fact [in order to transfer values well, one must be able] to notice something similar [in subjects]. "- In the book: Aristotle, Works in 4 vols., Vol. IV. M., 1983. - translation note. [in Russian].

2. Bogin G.I. Typology of text understanding . Textbook [Text]. - Kalinin: KSU, 1986. - 87 p. [in Russian].

3. Valkman Yu. R. Cognitive graphic metaphors: when, for what, why and how we use them [Electronic resource] / Yu.R. Walkkman. - Access mode. - <http://www.humans.ru/clusters/54138>.

4. Vachkov I.V. Metaphorical training / Vachkov I.V. - [2nd ed.]. - М .: “Axis-89”, 2006. - 144 p. [in Russian].

5. Veryaeva Yu.A. Metaphorization as a instrument for ensuring person-centered education // messenger of Tomsk State University. 2007. No. 299. P. 158-162. [in Russian].

6. Volovenko I.V., Kostenko D.V. Reflective quotes mark in a political text / I.V. Volovenko // Scientific magazine Scientific magazine of National pedagogical university

named of the M.P.Dragomanov. Series 8. Philological sciences (linguistics and literature): [collection of scientific works] /Ministry of education and science of Ukraine/National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. / Rep. edit VF Pogrebennik - K.: View of the NPU named after M. P. Dragomanov, 2019. - Edit. 11. - pp. 10-15. [in Ukrainian].

7. Hack W. G. Metaphor: universal and specific // Metaphor in language and in the text. - M., 1988. - P. 11 - 26. [in Russian].

8. Zinchenko V.P. Living metaphors of meaning // Questions of psychology. 2006. No. 5. P. 100–113. [in Russian].

9. Use of reflection technologies in the pedagogical process. Methodical recommendations / Author-compiler E.N. Shvets - Khabarovsk: KGBOU TO KHKTRTDiU, 2017– 43 p. [in Russian].

10. Kravtsova Yu. V. Metaphoric motivation and its main types (on the material of Russian artistic metaphors) / Yu. V. Kravtsova // Science and Practices. Series “Philology. Linguistics. ” - Edit. 209. T. 221. - Mykolaiv: Type of the ChDU im. Petra Mogili, 2014. - P. 46–51. [in Ukrainian].

11. Kryukova A.M. Dialectics of harmony comprehension // AM Kryukova. Creative interaction. - M., 1988, pp. 99 - 129. [in Russian].

12. Lakoff J. Metaphors We Live by / J. Lakoff, M. Johnson; trans. from English lang - M.: Publishing House LKI, 2008. - 256 p.

13. Potebnya A. A. From Notes on the Theory of Literature. In the book: Word and myth. M.: True, 1989. [in Russian].

14. G. Pocheptsov. Communication Theory [Electronic Resource] / G. Pocheptsov - Access Mode. - http://yanko.lib.ru/books/betweenall/pocheptsov-theory-of-com.htm#_Toc522038250

15. Raputo A.G. Application of conceptual diagrams, concept maps, mind maps and visual metaphors for visualization of pedagogical objects [Electronic resource] / A.G. Raputo - Access Mode. - <http://econf.rae.ru/pdf/2010/09/6da37dd313.pdf>

16. Gilev A.A. Main indicators of cognitive competencies. Samara state architectural and civil engineering university. Available at: <http://vestnik-pp.samgtu.ru/uploads/series/1/40/416/2014-1-21-0007.pdf> (accessed 6 October 2017).

17. Sornig K. Lexical Innovation. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1981. – 117p.

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ”ДОШКІЛЬНА ОСВІТА” В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ”ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА”

Наталія Андрущенко

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і
психології дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет М.П. Драгоманова,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-4667-8824

nataliandrushchenko@gmail.com

Анотація. У статті окреслено особливості реалізації змісту та завдань навчальної дисципліни “Дитяча література” у процесі підготовки майбутніх вихователів. Розглянуто особливості педагогічної діяльності у контексті підготовки студентів до залучення дітей до дитячої літератури і формування фахових компетентностей у процесі вивчення дисципліни. Відзначено важливість оновлення та розширення кола дитячої літератури, а також впровадження нових форм роботи на лекційних та практичних заняттях. З метою надання методичної допомоги студентам

здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми і подано її теоретичні засади. Зроблено висновки та окреслено перспективи подальших досліджень в означеній галузі.

Ключові слова: дитяча література, компетентність, вихователь, діти дошкільного віку.

THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES IN STUDENTS SPECIALITY "PRESCHOOL EDUCATION" IN THE COURSE OF TEACHING THE DISCIPLINE "CHILDREN'S LITERATURE"

Natalia Andrushchenko

Candidate of Sciences (Pedagogy), Senior Lecturer of the Department of Education and Psychology of pre-school education and children's creativity

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-4667-8824

nataliandrushchenko@gmail.com

Abstract. The article reflects the features of the implementation of the content and objectives of the educational discipline "Children's Literature" in the process of preparing future teachers. The article considers the features of pedagogical activity in the context of preparing students for the involvement of children in children's literature, and the formation of professional competences in the process of studying the discipline. The importance of updating and expanding the range of children's literature was noted, as well as the introduction of new forms of activities in lectures and practical classes. In order to provide methodological assistance to students, a theoretical analysis of the studied problem was made and its theoretical basis was provided. The conclusions are made and the perspectives are outlined for further research in the certain sphere.

Key words: children's literature, competence, educator, children of preschool age.

Актуальність дослідження. У час відродження культурних традицій актуальним є прилучення дітей до високих моральних та естетичних цінностей, розвитку в дітей дошкільного віку почуття прекрасного. З цією метою викладачі вищої школи повинні на заняттях дитячої літератури активно використовувати кращі твори українських та зарубіжних письменників, що у свою чергу сприятиме формуванню кваліфікованого читача, майбутнього пошанувача художнього слова [2].

У процесі вивчення матеріалу студенти ознайомлюються з творчим набутокм видатних майстрів слова, із кращими зразками українськомовних літературних перекладів; іноземні художні тексти зіставляються з вітчизняними, при цьому враховується країнознавчий аспект (акцентування на екзотичних властивостях, притаманних іншим народам і культурам).

Проблема формування фахових компетентностей підготовки студентів спеціальності “Дошкільна освіта” до дитячої літератури залишається актуальною. На жаль, майбутні вихователі не завжди мають належний рівень професійної готовності до такої роботи. На актуальність вивчення курсу з дисципліни “Дитяча література” вказує й загальний невисокий рівень обізнаності студентів із розмаїттям творів іноземної літератури, що засвідчило анкетування студентів, проведене перед вивченням даної дисципліни.

Крім того, ознайомлюючи дітей із літературою інших народів, молодий вихователь може опинитися в ситуації, коли дітям незрозумілі окремі слова або й взагалі зміст твору через незнання звичаїв, традицій, специфіки менталітету різних народів. Поінформованість про особливості національних культур дає можливість розтлумачити не тільки певні слова й вирази в тексті, а й досягнути всю глибину твору. Саме тому у процесі підготовки майбутнього вихователя доцільно запроваджувати спеціальну роботу з формування особистості, наділеної широким кругозором, обізнаної з культурою інших країн. Такий вихователь допоможе дітям правильно зрозуміти казку, краще сприйняти художній текст, відчути емоційну насолоду від його впливу.

У цьому сенсі зростає роль професійної готовності майбутнього вихователя до означеного виду діяльності. На думку Алли Линенко, професійна готовність студента – особистісна якість, котра виявляється в позитивній самооцінці себе як суб’єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення закладу вищої освіти [2]. Ця якість допоможе майбутньому фахівцеві успішно реалізовувати свої професійні функції, правильно використовувати здобуті досвід і знання, зберігати самоконтроль і долати перешкоди. Професійна готовність – вирішальна умова швидкої адаптації випускника закладу вищої освіти до умов праці, подальшого його професійного вдосконалення й підвищення кваліфікації. Саме від рівня професійної підготовки педагога залежить, яку

особистість він сформує. Спираючись на визначення науковців, схематично зображуємо професійну готовність як своєрідний комплекс компонентів: спеціальних знань і умінь (психологічних, педагогічних, лінгвістичних, літературознавчих, методичних, предмету викладання тощо); психолого-педагогічних дій (які мають цілеспрямований, планомірний характер); морально-психологічних якостей особистості (зокрема, цілеспрямованість, креативність, самостійність, глибоке переконання в соціальній значущості своїх дій тощо). На наш погляд, в описаному комплексі провідну роль відіграє перший компонент – спеціальні знання, вміння й навички, а серед них – насамперед знання предмету викладання і сформованість умінь та навичок, які з’являються і в дітей.

Духовний світ людини визначається творами літератури, які вона прочитала. Проблема підготовки фахівців до залучення дошкільників у коло дитячої літератури в умовах української сучасності вимагає першочергової уваги й осмислення, адже у функціонуванні освітньої та культурно-виховної систем дитяча література через зміст художніх творів визначає обсяг цінностей, які одержує дитина дошкільного віку і який у майбутньому декларується нею. Забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог, які відображені у Болонській декларації є одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоденному етапі модернізації системи вищої освіти України. З огляду на це актуальною є проблема інноваційної професійної підготовки майбутніх педагогів у галузі дошкільної освіти до залучення дошкільників до золотої скарбниці української літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українськими та зарубіжними вченими дослідження проблеми здійснюється в різних напрямках: трактування поняття “фахова компетентність” як складного багатовимірного феномена (В. Адольф, А. Алексюк, О. Белкін, М. Волошина І. Зязюн, Б. Ельконін, Н. Ничкало, Г. Терещук); визначення

професійно педагогічної компетентності вихователя (О. Козирєва, Н. Кузьміна, В. Лозова, А. Марков, Р. Пахомова); моделювання процесу її формування (О. Дахін, Н. Кузьміна, В. Серіков, М. Чошанов, О. Шиян); розкриття її змісту (В. Бондар, В. Бездухов, А. Маркова, Я. Кодлюк, Ю. Татур); характеристика ключових компетенцій фахівця (І. Зимня, О. Овчарук, О. Савченко, Г. Селевко, П. Третьяков; А. Хуторський) розкриття змісту і умов формування фахової, проектної, технологічної, технічної, інформаційної, комунікативної та інших компетенцій (Н. Єфремова, В. Ковальчук, О. Коберник, С. Козак, В. Семиченко, В. Сидоренко, Ю. Туранов); виявлення взаємозв'язку фахової компетентності з культурою (С. Бондаревська, Т. Браже, Б. Гершунський, М. Запрудський, А. Піскунов, С. Попова, М. Розов), як вищого рівня компетентності фахівця [1,3].

Удосконалення теорії та практики вивчення дитячої літератури для дітей є важливим завданням сучасної педагогічної науки. Українські вчені (О. Бандура, Н. Волошина, В. Неділько, Є. Пасічник, М. Пентилюк, Б. Степанишин) стверджують, що уроки минулого допомагають глибше зрозуміти сучасну систему викладання української дитячої літератури, використовувати найбільш виправдані прийоми й методи навчання і при цьому ефективно здійснювати морально-етичне та естетичне виховання дошкільників засобами дитячої літератури. Однак дитяча література як навчальна дисципліна, методи викладання її студентам ще не було предметом спеціального наукового дослідження, хоча фрагментарно розглядалися в наукових роботах А. Борисовського, М. Вашуленка, О. Мазуркевича, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської. Необхідним компонентом професійної підготовки майбутніх педагогів у галузі дошкільної освіти є розвиток індивідуальних здібностей студентів, створення умов для їх реалізації на основі творчо-діяльнісного підходу. Він реалізується за рахунок створення позитивно-емоційного фону сприйняття інформації у процесі навчання, забезпечення позитивної взаємодії суб'єктів навчального процесу, який спрямований на досягнення

поставленої мети, з огляду на максимальні можливості розвитку інтелектуального потенціалу студентів та їх творчих здібностей.

Формулювання цілей статті. Мета статті – теоретично обґрунтувати поняття “фахова компетентність”, розкрити її важливість у процесі викладання навчальної дисципліни “Дитяча література” для студентів спеціальності “Дошкільна освіта”.

Компетентність трактують як: сукупність знань та умінь, необхідних для ефективної праці: уміння аналізувати, передбачати наслідки фахової діяльності, використовувати інформацію; володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особисте ставлення до себе та предмету діяльності; володіння знаннями, що дозволяють судити про що небудь. Із наведених визначень бачимо, що компетенція містить такі характеристики як знання, уміння, обізнаність з чимось, досвід, відповідність; а також повноваження для виконання конкретної фахової діяльності, а компетентність – можливість та ефективність її здійснення [7].

У науково-педагогічній літературі найчастіше акцентують увагу на трьох видах компетентностей, які: а) стосуються людини як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; б) належать до взаємодії людини з іншими людьми; в) стосуються діяльності людини, проявляються у всіх її типах і формах. Похідним компонентом усіх видів компетентності є фахова – інтегративна характеристика особистості, яка виступає показником освіченості (наявності професійної освіти), та: а) проявляється у готовності і здатності до успішного здійснення професійної діяльності; б) є переліком умов до фахівця у конкретній сфері; в) визначає фахово важливі знання і вміння, особистісні та мотиваційні компоненти діяльності, усвідомлення її соціальної значущості і відповідальне ставлення до справи.

З цього випливає, що фахова компетентність у майбутніх вихователів має відповідати рівню названих характеристик, бути інтегральною якістю особистості педагога та містити змістовий та процесуальний компоненти.

Українські та російські педагоги (А. Белкін, І. Зимня, О. Коберник, В. Лозова, Ю. Татур, Г. Терещук, А. Хуторський та ін.) вважають, що структура фахової компетентності майбутніх вихователів має містити сукупність трьох видів компетенцій: ключових, базових і спеціальних.

Ключові (найзагальніші, інтегровані) компетенції є ядром моделі випускника закладу вищої освіти; базові (професійні) – характеризують готовність вихователя виконувати свою професійно-педагогічну діяльність; спеціальні (профільні) – відображають специфіку роботи за спеціалізацією.

З цих позицій до основних ключових компетенцій можна віднести: 1) *мотиваційно-ціннісну* – усвідомлення соціальної значущості професії вихователя формування ціннісних мотивацій та позитивного ставлення до педагогічної діяльності; 2) *загальнокультурну* – використання необхідних у професійній діяльності цінностей і традицій світової та національної культури; їх збереження відродження і відтворення; 3) *когнітивну* – використання здобутих знань у фаховій діяльності; здатність самостійно приймати рішення і оцінювати свої можливості в організації та проведенні навчально-виховного процесу; 4) *особистісну* – володіння сукупністю загальнолюдських рис, необхідних для життєдіяльності людини в соціумі; прояв етичних позицій особистості в педагогічній діяльності; 5) *психолого-педагогічну* – володіння психолого-педагогічними знаннями і вміннями, які зумовлюють успішне розв’язання проблем дошкільної освіти; здатність до організації та регуляції педагогічної діяльності; 6) *інформаційну* – володіння спеціальними вміннями отримувати, обробляти і використовувати необхідну інформацію в процесі фахової діяльності; 7) *комунікативну* – готовність до планування та організації комунікаційного процесу; продуктивна побудова процесу спілкування; 8) *креативну* – креативність у підходах до розв’язання різноманітних педагогічних ситуацій; готовність до творчої, інноваційної науково-дослідної діяльності.

Визначені компетенції мають інтеграційний, цілісний характер, системно впливають на формування фахової компетенції майбутнього вихователя і формуються протягом всього часу його навчання у закладі вищої освіти.

Основним завданням викладача закладу вищої освіти є: уміння сформувати у студентів власне бажання пізнавати дитячу літературу і у майбутньому уміння зацікавити художнім твором дошкільників як засобом пізнання світу і себе в ньому; розкриття естетичної функції мистецтва слова і його морально-етичного потенціалу.

У процесі вивчення навчальний курсу “Дитяча література” викладач знайомить студентів з ідейно-естетичним змістом основних творів, що пропонуються дітям дошкільного віку, з періодизацією дитячої літератури, забезпечує фактичні знання дитячих книг. Такий підхід викликає у студентів інтерес до дитячих книг, бажання вміти в них самостійно орієнтуватися, виразно читати, розповідати про них, тобто готує до того, щоб майбутній вихователь міг ефективно використати літературні багатства для формування особистості сучасної дитини. Адже значну роль у вихованні молодого покоління духовно багатим національно свідомим відіграє дитяча література. Саме через літературу, через рідне слово дитина духовно поєднується з своїм народом, знайомиться з історією, культурою своєї землі, вчиться розуміти добро, красу, любов. Художнє слово збагачує дитину досвідом, сприяє вихованню естетичних смаків, а в старшому віці – формуванню високих духовних цінностей.

Метою викладання навчальної дисципліни “Дитяча література” є ознайомлення студентів з творами дитячої літератури, що пропонуються для читання дітям дошкільного віку та специфікою їх використання у роботі з дітьми.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати: зміст основних творів, що пропонуються дітям дошкільного віку; періодизацію дитячої літератури; книги для дитячого читання,

рекомендовані програмами навчання та виховання дітей дошкільного віку. На основі цих знань у студентів мають бути сформовані вміння: аналізувати твори дитячої літератури різних видів та жанрів, визначати їх зміст, освітньо-виховний та естетичний вплив на дітей; використовувати вивчені напам'ять жанри дитячого фольклору та кращі твори письменників у повсякденному житті дітей (прогулянки, спостереження, режимні процеси, свята); оцінювати дитячі книжки з точки зору педагога, визначати для якого віку вони адресовані, який пізнавальний, виховний та естетичний потенціал мають; самостійно підготувати коротке повідомлення про письменника, використовуючи його книги та літературно-критичні матеріали; складати казки про персонажів слов'янської міфології; писати короткі анотації та рецензії, оформляти тематичну чи авторську книжкову виставку; визначати основні мотиви творчості письменників; самостійно підбирати твори різних письменників до визначеної тематики [5].

Навчальна дисципліна “Дитяча література” передбачає ознайомлення студентів з: біографіями українських письменників, які писали для дітей; змістом художніх творів для дітей і на теми дотичні темі дитинства та їхнім місцем у літературному процесі доби; суспільно-історичним контекстом, основними стильовими тенденціями та особливостями розвитку української літератури для дітей в різні періоди; з теорією літератури (родовими, видовими та жанровими особливостями художньої літератури для дітей); з поняттями “тема”, “ідея”, “конфлікт”, “композиція”, “сюжет твору”, “літературний образ”, “портрет”; засобами творення комічного в літературі для дітей; з тропами та стилістичними фігурами (епітетом, метафорою, порівнянням, гіперболою і т.д.); вимогами до літератури для дітей та віковими особливостями сприймання художніх творів.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Дитяча література” є: сформувати ставлення до літератури як до основного засобу гуманізації

дитини; прищепити вміння бачити дитячу літературу у контексті української моделі світу; розкрити специфіку дитячої літератури загалом та української зокрема; дати знання про шляхи розвитку дитячої літератури, історичні умови формування літератури для дітей, жанри фольклорної та авторської літератури, етапи розвитку української дитячої авторської літератури; поглибити знання з історії української дитячої літератури; сформувати уявлення про місце і вклад найзначущих дитячих письменників у розвиток літератури; сформувати уявлення про місце перекладної літератури в контексті національної, зокрема української культури; сформувати у студентів культуру читання; дати знання про творчість ряду письменників інших літератур.

У процесі навчального курсу майбутні вихователі закладів дошкільної освіти вивчають напам'ять окремі твори для дітей; опановують і практикують методи ознайомлення дошкільників з творчістю українських поетів і письменників; аналізують ідейно-художній зміст літературного твору у контексті ознайомлення з ними дітей дошкільного віку, дають йому власну оцінку; визначають особливості індивідуального стилю митця у зв'язку з найхарактернішими ознаками літературного процесу певного періоду; опрацьовують підручники, посібники, літературно-критичні статті, пишуть відгуки на прочитані книжки; готують доповіді та реферати на літературно-мистецькі теми. Оскільки специфіка роботи працівника дошкільної освіти полягає насамперед у тому, що саме слово виступає основним провідником усієї інформації, яку засвоює дитина дошкільного віку, то неабиякого значення набуває досягнення високої професійної підготовки, педагогічної техніки, майстерності педагога в оволодінні основами теорії і практики ораторського мистецтва. Адже література для дітей, передусім – мистецьке явище, яке несе у собі гедоністичну функцію мистецтва, функцію насолоди. Дошкільники здатні досягнути естетичну цінність художнього твору у процесі вдумливого виразного читання тексту дорослим читачем. Ефективність залучення дітей дошкільного віку у коло

української художньої літератури залежить не лише від професійних знань і умінь педагога, а й від перебування його у гармонії з духовною культурою, уміння бачити цілісну картину літератури для дітей як специфічної складової усїєї літератури. Адже педагог, який не цікавиться мистецтвом, не здатен виховати інтерес до нього [6].

У різноманітних формах роботи студентів у процесі вивчення літератури для дітей дошкільного віку прослідковується художньо-естетичний елемент навчальної діяльності – творчість, який позитивно впливає не тільки на засвоєння знань, але й на формування внутрішньої духовної культури, творчих здібностей студентів. Основними засобами змістового впливу на розвиток творчої особистості майбутніх вихователів у процесі вивчення дитячої літератури, ми визначили: стимулювання і відтворення студентами змісту художніх творів на основі авторської позиції і їх власних уявлень; вміння готувати творчі завдання із використанням літературних творів для розв’язування їх дітьми, вміння готувати завдання та ігри, спрямовані на пізнання дітьми літературного тексту як особливої форми художнього спілкування, підготовку студентами етичних бесід, пов’язаних із читанням літературних творів дітям; літературні дискусії, що мають на меті у процесі спільної діяльності взаємодії педагога і студентів допомагати їм оволодівати системою засобів художньої літератури та ін.

Майбутніх вихователів важливо навчити правильно сформулювати коло дитячого читання, навчити міркувати дитину над книгою та отримувати задоволення від цих роздумів. Адже майбутній читач у дитині дошкільного віку формується тоді, коли він разом з дорослим обмірковує прочитане, шукає відповіді на важливі для нього запитання. За нашими спостереженнями у процесі викладання дисципліни “Дитяча література”, одним із складних видів роботи для студентів є самостійне проведення порівняльного аналізу творів. Так, наприклад, даючи порівняльну характеристику казок “Біда навчить” і “Лелія” Лесі Українки студенти, як

правило, повідомляють лише сюжет творів. У зв'язку з цим одним із видів позааудиторної роботи майбутніх педагогів стало ведення кожним студентом щоденника вражень від прочитаного. Не всі старанно ставляться до виконання означеного завдання (скоріш за все з-за недостатньої мотивації). Але саме у цьому виді діяльності наочно виявляються уміння студентів самостійно відбирати та аналізувати художній літературний текст, логічно будувати думку, аргументувати її, опираючись на отримані під час лекцій знання. На наш погляд, означене самостійне завдання стимулює уміння аналізувати і добирати художні твори для дітей. Під час лекцій студенти постійно отримують установку і методичні рекомендації щодо самостійної роботи з основною та додатковою літературою, складання анотацій, планів-конспектів занять, аналізу певних педагогічних ситуацій, які виникають під час занять у дошкільному закладі, поступово навчаючись відходити від зразка, активно включатися у пошук власних шляхів розв'язання методичних проблем [7].

У процесі підготовки до практичних занять студентам необхідно всебічно розглянути й усвідомити зміст запланованих питань, опрацювати необхідну літературу (підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, художню літературу, наукові публікації тощо).

Кращій підготовці до практичного заняття сприятиме використання різних технічних засобів та технологій (комп'ютер, мережа Internet, відеотехніка). Вони допомагають здійснювати пошук і систематизацію необхідної інформації, мінімізують витрати часу на такі дії, оптимізують самостійну роботу студентів, надають доробкам студентів закінченого й естетичного вигляду. Загальні вимоги до практичного заняття: прочитати текст першоджерела та рекомендовану літературу; опрацювати теоретичний матеріал; всебічно вивчити зміст питань, що виносяться на практичне заняття; підготуватися до виступу з кожного питання плану практичного заняття; опрацювати навчальну літературу; опрацювати питання, які винесені на самостійне вивчення; рекомендовано виступати не

з місця, а перед усією аудиторією; викладати думки логічно, послідовно; враховувати, що кожен виступ має складатися з трьох частин: вступу, основної частини і висновку; вільно триматися перед аудиторією, грамотно і переконливо говорити; кожен студент бере участь в обговоренні всіх питань практичного заняття; після відповіді товариша вміти прокоментувати основне положення проблеми, задати йому додаткове запитання; для підтвердження або ж спростування тієї чи іншої тези наводити аргументи (цитати з тексту першоджерела або думки, істинність яких обґрунтована).

На практичних заняттях використовуються різні методи та форми контролю знань студентів: усне опитування (індивідуальне, фронтальне), практичні завдання, творчі завдання, метод проектів, робота в парах, робота в групах, тестування. Перевірку засвоєння своїх знань студенти здійснюють за допомогою запитань для самоконтролю.

Студенти, беручи участь у практичному занятті, при обговоренні того чи іншого питання повинні: чітко формулювати основні теоретичні положення; обґрунтовувати й доводити свої міркування і твердження; давати повну і стислу відповідь на поставлене запитання; доповнювати доповідача тощо

Самостійна робота студентів полягає у написанні повідомлень, відгуків, рефератів на визначені теми, підготовці інсценізацій епізодів художніх творів, вивченні віршів напам'ять тощо. Особливу увагу слід приділити засвоєнню основної та додаткової літератури, рекомендованої для підготовки до практичних занять.

Більшість студентів самостійно готують доповіді, добирають теоретичний матеріал до тем, які самостійно вивчають, складають картотеки крилатих висловлювань, літературні кросворди, готують інсценівки за змістом художніх творів. У процесі самостійної роботи майбутні педагоги здобувають, накопичують, систематизують знання з літератури, створюючи "літературні скарбнички". Так, до "Скарбнички

літературознавця” належать: словник літературознавчих термінів, з якими студент зустрічається у процесі вивчення предмету. У зміст “скарбнички” можуть входити, наприклад, літературні жанри, в яких працюють дитячі письменники і їх визначення, або стильові течії в літературі і т. ін. “Скарбничка ерудита” уміщує добірки цитат, крилатих висловів, віршів, які найбільше сподобались, перелік найкращих творів для дітей в українській літературі і т.ін.

На наш погляд, означені види роботи у процесі вивчення літератури для дітей дошкільного віку сприяють, розширенню творчого потенціалу особистості студента, його гармонійному розвитку; підвищують рівень як читацької, так і художньої культури студентів, який виявляється в інтересі до мистецтва слова, емоційно-моральному відгуку на художні твори, наявності знань про специфіку літератури для дітей, умінні застосовувати їх у практичній діяльності, розвитку власних літературних здібностей. Застосування різних форм навчання дозволяє виробити у майбутніх педагогів творчий підхід до своєї роботи, навчити їх працювати самостійно. Найважливішим компонентом самостійної роботи студентів, є читання і вивчення напам’ять творів української художньої літератури для дітей і про дітей. Адже майбутній педагог повинен, не відволікатись на технічну сторону процесу читання, наприклад, поезій дошкільникам, а зосереджуватись на його виразності, бажаючи знайти у дітей емоційний відгук на поезію. Доцільно у ході лекцій або семінарів опиратися на результати спостережень студентів за заняттями у закладах дошкільної освіти, використовувати методичний досвід, набутий ними під час педагогічної практики. Наприклад, на оглядовій лекції, присвяченій класичній українській дитячій літературі, запитуємо: “Як ви оцінюєте стан сформованості у дітей, де ви були на практиці, оцінно-етичних суджень за творами класиків української літератури для дітей? Які, на вашу думку, методичні прорахунки вихователя спричинили основні недоліки?” З огляду на це, надзвичайно важливим є обговорення рефератів, доповідей,

критичних статей, коли перед студентом постає завдання сформулювати і відстояти власну точку зору [4].

Кредитно-модульна система підготовки фахівців передбачає доступ студентів до інформаційних ресурсів Інтернету, навчально-методичної літератури в електронній формі; посилення ролі самостійної роботи студентів, запровадження активних методів і сучасних інформаційних технологій. У зв'язку з цим провідними видами діяльності стають професійно-навчальна і науково-дослідницька на фоні значного зростання самостійної роботи студентів. Позитивним у використанні інформаційного простору Інтернету у процесі вивчення дитячої літератури є необмежений і миттєвий доступ до програмових художніх текстів, літературознавчих, біографічних, мемуарних матеріалів та інше.

Результати дослідження. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що: 1) фахова компетентність є стрижневою характеристикою майбутнього вихователя в системі сучасних суспільно-економічних стосунків; 2) вона формується через розвиток ключових, базових та спеціальних компетенцій протягом всього терміну навчання студента у закладі вищої освіти; 3) вершиною фахової компетентності вихователя є професійно-педагогічна культура; 4) основними умовами формування фахової компетенції мають бути: мотивування студентів на здійснення креативної діяльності; розвиток творчого мислення та просторової уяви студентів; навчання їх новітніх технологіям.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, теоретично обґрунтовано поняття “фахова компетентність” та визначена її важливість у процесі викладання навчальної дисципліни “Дитяча література” для студентів спеціальності “Дошкільна освіта”.

Під час вивчення дисципліни “Дитяча література” у студентів формуються ключові (найзагальніші, інтегровані), базові (професійні) та спеціальні (профільні) компетенції.

Визначені компетенції мають інтеграційний, цілісний характер, системно впливають на формування фахової компетенції майбутнього вихователя і формуються протягом всього часу його навчання у закладі вищої освіти.

Ураховуючи актуальність дитячого читання в сучасній Україні, необхідно розробку навчально-методичного комплексу та створення навчально-методичного мультимедійного комплексу з навчальної дисципліни “Дитяча література для дітей дошкільного віку” для студентів факультетів дошкільного виховання ЗВО у складі посібника, аудіовізуального забезпечення курсу та матеріалів для самостійної роботи студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ефремова Н. Ф. Подходы к оцениванию компетенций в образовании: учеб. пособие / Н. Ф. Ефремова. – М.: ИЦПКПС, 2010. – 228 с.
2. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. Книга для учителя / В. А. Кан-Калик. – М.: Педагогика, 1987. – 190 с.
3. Ковбасенко Ю. І. Освіта України “Інноваційні технології навчання” 36. наукових праць конф. / Ю. І. Ковбасенко. – 2008. – С. 15 – 18.
4. Колесников И. А. О феномене педагогического мастерства / И. А. Колесников // Интегрированные основы педагогического мастерства. – С – Пб, 1996. – С. 7 – 9.
5. Круль Л. М. Дитяча література: методичні рекомендації до практичних занять / Л. М. Круль, Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ, 2011. – 40 с.
6. Монке О. С. Українська література для дітей дошкільного віку. Навчальний посібник / О. С. Монке. – Одеса, 2010. – 349 с.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен: Пер. с англ. – М.: “Когито-Центр”, 2002. – 396 с.
8. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі / Б. І. Степанишин. – К.: Проза, 1995. – 254 с.
9. Степко М. Ф. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / М. Ф. Степко, Я. Я. Болубаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков // Освіта України. – 2004. Випуск № 60-61.

REFERENCES

- 1 Efremova N. F. (2010) Approaches to evaluation competences in education: study. allowance / N.F. Ephraim - Moscow: ICPKPS, 228 p. [in Russian].
- 2 Kan-Kalik V.A. (1987) Teacher on pedagogical communication. The book for the teacher / V.A. Kan – Kalik. – М.: Pedagogics. – 190 p. [in Russian].

- 3 Kovbassenko Yu.I. (2008) Education of Ukraine “Innovative Technologies of Education” C6. scientific papers conf. / I. Y. Kovbasenko. – P. 15 – 18. [in Ukrainian].
- 4 Kolesnikov I. A. (1996) On the phenomenon of pedagogical mastery / I.Kolesnikov // Integrated Fundamentals of Pedagogical Excellence. – C – Pb. – P. 7 – 9. [in Russian].
- 5 Krul L.M. (2011) Children's literature: methodical recommendations for practical classes / L. M. Krull, T. B. Katchak. – Ivano-Frankivsk – 40 p.
- 6 Monke O. S. (2010) Ukrainian literature for preschool children. Tutorial O. S. Monke. – Odessa, 349 p. [in Ukrainian].
- 7 Raven J. (2002) Competence in modern society: identification, development and realization / J. Raven: Per. from english - M. : "Kogito-Center", 396 p. [in Russian].
- 8 Stepanishin B. I. (1995) Teaching Ukrainian Literature in School / B.I. Stepanishin. – K. : Prose, 254 p. [in Ukrainian].
- 9 Stepko M. F. (2004) Modernization of Higher Education in Ukraine and the Bologna Process / MF Stepko, Ya. Ya. Bolyubash, K. M. Levkovsky, Yu. V. Sukarnikov // Education of Ukraine. Issue number 60–61. [in Ukrainian].

РОЗДІЛ II. КОМПАРАТИВІСТИКА: ДОСВІД ЕВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ

THE HISTORY OF CANADIAN MEDIA EDUCATION: ORIGIN, FORMATION, DEVELOPMENT TRENDS

Liudmila Priymenko

postgraduate student of the Department of Pedagogy of High School

Donbas State Pedagogical University

Donetsk region, Sloviansk, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-0065-5034

lyudapriymenko@ukr.net

Summary. The article focuses on the main historical periods of the origin and formation of media education in the educational system of Canada on the basis of socio-economic, scientific and technical and cultural-educational development of the society as the leading timeline criteria. Starting with a detailed analysis of the first period of the origin and formation of media literacy in the educational system of Canada, we have identified three main stages of the period: the origin of the foundations of media education in Canada; the formation of the media education system and the stage of intensive development of the process of media education integration in the secondary and high schools in Canada. The second and the third periods of the formation of media education in the educational system of Canada are defined and characterized. The factors which led to the emergence of media education in the educational space of Canada are selected and reviewed. In the article. The results of the study create a systematic picture of the process of the origin and formation of media education in the Canadian educational space and can be used in the process of developing the special educational and methodical literature, special courses and training programs for students and educators as well.

Key words: media literacy/media education; education system of Canada; stage, criterion; factor; period; trends of development.

ІСТОРІЯ МЕДІАОСВІТИ КАНАДИ: ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Людмила Прийменко

аспірантка кафедри педагогіки вищої школи

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

Донецька область, м. Слов'янськ, Україна

ORCID ID 0000-0003-0065-5034,

lyudapriymenko@ukr.net

Анотація. У статті визначено основні історичні періоди виникнення і становлення медіаосвіти в системі освіти Канади на базі соціально-економічного, науково-технічного та культурно-освітнього розвитку суспільства як провідних критеріїв періодизації. Детально розглянуто та схарактеризовано перший період виникнення і формування медіаосвіти в системі освіти Канади. Визначено три основні етапи першого періоду розвитку медіаосвіти в системі освіти Канади, а саме: зародження основ медіаосвіти в Канаді; формування системи медіаосвіти та інтенсивний розвиток процесу інтеграції медіаосвіти в середній та вищій школах Канади. Виокремленота схарактеризовано другий та третій періоди розвитку медіаосвіти в освітньому просторі Канади. Виділено та розглянуто чинники, що

зумовили виникнення канадської медіаосвіти. Результати дослідження сформують систематизовану картину процесу виникнення і формування медіаосвіти в освітньому просторі Канади та можуть бути використані у процесі розроблення фахової навчально-методичної літератури, спецкурсів та навчальних програм як для студентів, так і для викладачів.

Ключові слова: медіаосвіта, система освіти Канади, критерій, чинник, етап, період, тенденції розвитку.

Relevance of the study. With the development of the national education system in Ukraine and its integration into the European and world space, the issue of implementing media education as a means of improving the quality of education and upbringing is relevant because the quality of information we receive depends on both our future and the future of our country.

The present is characterized by a sharp increase in the influence of mass communications on the life of the society. Currently, mass media perform not only information but also educational and instructional functions, therefore, they serve as one of the forms of information provision of the educational process in educational institutions.

At the current stage of modernization of the Ukrainian education system, it is very important to study foreign experience, that is, the experience of those countries where the “media education” course is given paramount importance.

The analysis of theoretical literature suggests that today Canada is one of the most advanced countries in the field of media pedagogy. Media culture in this country is an integral part of education. Media education courses are available at almost all Canadian universities. Almost every Canadian province has its own association of media practitioners, which holds scientific and methodological conferences, publishes media-fiction magazines (newspapers, magazines), publishes teaching materials. So, studying the experience of Canadian media theorists and practitioners is necessary and important for the Ukrainian education system in order to adequately solve the problems of implementing media education and developing ways to improve the Ukrainian education system in the context of reforming, humanizing and globalizing its educational space.

In this perspective, it is useful to trace the history of media education in the Canadian education system. Knowledge of its historical development can serve as an advisor in the development of modern concepts for the implementation of media education in the educational process of educational institutions in Ukraine.

Analysis of recent research and publications. It is appropriate to mention the issues of media education and media culture were addressed by leading Ukrainian scholars, including L. Vovk, V. Kravets, M. Sokolova, H. Trotsko, O. Halus, N. Koliada, I. Arkhangelska, M. Muhin, V. Kovalchuk, B. Potiatnyk, N. Horb and others.

The international experience in the study of media education was reflected in the work of various foreign scientists. The issues of the theory and methodology of media education were studied by such authoritative scholars as C. Bazalgette, C. Worsnop, J. Gonnet, N. Andersen, B. Duncan, R. Kubey, L. Masterman, J. Pungente, K. Tyner, V. Kolisnichenko, O. Fodorov, O. Sharikov, O. Baryshpolets, Y. Chornobai, Yu. Chernyavska and others.

The historical processes of the formation and development of media education in Western countries were analyzed in the works of C. Bazalgette, D. Buckingham, L. Masterman, J. Gonnet, B. Tufte, A. Hart and so on.

At the same time, we emphasize that such a crucial aspect as the characteristics of the processes of the origin and formation of media education in the Canadian educational space on the basis of socio-economic, scientific, technical, and cultural and educational development of society has not received adequate attention from the scientists yet.

Articulation of goal. The goal of the article is to describe the periods of the origin and formation of media education in the Canadian education system on the basis of three main timeline criteria, such as socio-economic, scientific and technical, cultural and educational criteria as engines of development of the society.

Results of the study. With the development of the national educational system in Ukraine and its integration into European and world space the issue of the implementation of media education as a mean of raising the quality of training and upbringing is relevant. It is difficult for a modern man to imagine the world without media. So nowadays the media functions were expanded: the mass media fulfill both the training and upbringing functions, they are one of the forms of the informational support of the educational process in the educational institutions of all levels.

It should be mentioned that such an influential international organization as UNESCO supports the development of media education in the 21st century. In the documents of this international organization, it has been stated that the media education is a part of the basic rights of every citizen in every country of the world as freedom of expression and access to information, as well as the media education is considered as a tool for development and adherence to democracy [2].

At the present stage of the modernization of the Ukrainian educational system the study of the foreign experience is so urgent, i.e. the experience of those countries where the course of “media education” is of paramount importance. After the analysis of the scientific literature, we came to the conclusion that the process of formation of media education in Ukraine has just begun, so the research on the pedagogical experience of other countries, particularly Canada, as Canada is one of the most developed countries in the field of media pedagogy, is fully logical and reasonable. Anyhow, the media culture in this country is an integral component of education. The courses of media education are provided almost in all Canadian Universities. Practically every Canadian province has its own association of media figures, which carries out scientific-methodological conferences, print media, educational periodicals (newspapers, magazines), publishes necessary teaching materials. Therefore, it is necessary for the Ukrainian educational system to study the experience of the Canadian media theorists and experts to solve adequately the issues connected

with the implementation of media education and the most probable ways of the development of the Ukrainian educational system under conditions of reform, humanization and globalization of the educational space.

Based on the theoretical developments of the Canadian media theorists and experts, namely the works of N. Andersen, B. Duncan, J. Pungente and taking into account the following timeline criteria as socio-economical, scientific-technical, cultural and educational development of the society [1], we have identified three main periods of formation and development of media education in the Canadian educational system:

- the first period (the 1940s – the beginning of 1970s of the 20th century) – the period of the origin and development of media education in the Canadian educational system;
- the second period (1972 – early 1990s of the 20th century) – the period of development of media education and its integration into the system of secondary and higher education in Canada;
- the third period (the 2000s – our times) – the modern period of media education development.

The first period was marked by the origin and development of media education in the educational space of the Canadian educational institutions.

After the analysis of the theoretical achievements of the Canadian scientists such as N. Andersen, B. Duncan, J. Pungente and Marshall McLuhan, a founder of the Canadian media education, we divided the first period into three stages [1]:

- origin of the foundations of media education in Canada (the 1940s – 1950s years of the 20th century);
- formation of the media educational system (the 1950s – 1960s years of the 20th century);
- intensive development of the integration process of media education in middle and high schools in Canada (the 1960s – early 1970s years of the 20th century).

Here are the details of each selected stage.

The time frame of the first stage “Origin of the foundations of media education in Canada” – the 40s – 50s years of the 20th century. This is the stage when the media education movement in the North American continent has been still in the initial stage. According to the authoritative Canadian scholars, namely N. Andersen, B. Duncan, J. Pungente the emergence of media education in Canada was caused by at least two factors [1]:

- the intensive expansion of the Canadian society by the American “pop culture”;
- the tolerant and progressive educational system that has created the favorable conditions for the origin of the new educational paradigms.

The origin of media education in Canada occurred in the material of cinema in the 40s – 50s years of the 20th century. A significant contribution to the development of media education was made by a famous Canadian scientist and teacher Herbert Marshall McLuhan. Marshall McLuhan is one of the first scientists who used the term “media” with the aim of identifying the means of mass communication. The scientist noted that the media had a certain influence on the society (particularly children). A famous quotation made by Marshall McLuhan: “Medium is the message” clearly reflects the opinion of the scientist that the media texts which are messages can be perceived differently. Accordingly, there is a need for training media culture [4; p. 55 – 67].

The second stage “Formation of the media education system” is characterized by the formation of the basic concepts of media education in Canada, which grew later into an international educational movement that began in the 60s – 70s years of the 20th century. The theorist and expert of media education Marshall McLuhan proposed the concept of “Global village”, in which he laid down the foundation concerning the dialogue of cultures in the information society of the globalization era [3; p. 169 – 174].

Canadian educational specialists had increasingly expressed concern about the rapid spread and the growing influence that the media had on the lives

of the younger generation. Leading scientists had acknowledged the existence of the competition between school and media which was defined as “parallel school”. However, at that time any constructive decisions about the need for the inclusion of “media education” in the course of the school or higher education were not adopted. In 1959 M. McLuhan developed the media education syllabus for the 11th form of secondary school (Toronto).

The third stage called “Intensive development of the process of integration of media education in the secondary and higher schools in Canada” is known as a time of “The screen education”. In 1965, the Department of Education of Toronto initiated a one-day cinema education conference, which in those years became very popular among the majority of Canadian schools. In 1968, thanks to the enthusiasm of the creative team of teachers was established the Canadian Association for Screen Education: CASE. Already in June 1969 at York University in Toronto thanks to the efforts of this association was held the first conference in the whole country. The result of the event was a course for the introduction of the aesthetic theory of media education. In other words “the purpose of aesthetic education was to teach the younger generation to think critically...to learn to see the difference between good and bad movies and TV shows”.

However, despite all the positive changes regarding the implementation of media education in the educational process that occurred during the first period, the second period, which is called “Media education development and its integration into the system of secondary and higher education in Canada”, began with the stage of “Canadian media education regression”. Analyzing the development of “screen education” in the 60 years of the 20th century, a number of problems were identified that complicated the work of the teachers in implementing “screen education” in the educational process of educational institutions in Canada. The overloading of curricula that could not include the course schedule, the orientation of most teachers and official representatives of educational institutions on the print media, the lack of adequate funding for

media education programs, the lack of a centralized information resource, and the lack of common standards for the study of media culture hampered the process of developing and implementing media education in the Canadian education system during the 1970s.

Basically, there were media education projects only in Ontario. In the 1970s, the course of increasing media literacy was called “no one unnecessary luxury” [8; p. 167].

Although the difficult socio-economic conditions set back the development of media education, at the regression stage media education was carried out thanks to certain educators-enthusiasts, who, despite everything attempted to intercept the “media education” course in the school curriculum on the basis of cinematography, television and the press. Moreover, in 1978, the Association for Media Literacy (AML), the second in the country, was established to support media literate students, which created favorable conditions for the further development of media education at the next stage, called “Restoring positive media education development trends in the Canadian education system”.

At the end of the 1980s, the situation in the field of media education improved significantly. An example of such improvement was the emergence of a significant number of regional associations in the area of media education.

Mike Ellis was the first Canadian who got a science degree in media education at the University of London, England. He was also a consultant to the audiovisual education directorate of Saskatchewan’s largest city, namely Saskatoon. In January 1988, a group of Saskatoon teachers created their own association – the Media Literacy Saskatchewan (MLS). The work of this association focused on identifying and maintaining the relationship between teachers, supporting the development and integration of media literacy in the educational curriculum, influencing education policy, providing professional support, maintaining contacts with Canadian and international media literacy organizations. The Saskatoon Education Directorate and members of the Media

Literacy Saskatchewan developed three programs – “TV media”, “Newsmedia” and “Children Media” – for use in schools, a written part of the cinema and literature study program for the senior English-language course, and published “Media Literacy Guide from the Primary to high school”. This course offered subjects that were integrated with all aspects of the curriculum for primary and secondary degree. The Media Literacy Saskatchewan published a quarterly leaflet “Media View”, which included practical information, bibliography, book reviews and audiovisual resources, and lesson development. Saskatchewan had six categories of collaborative research that combined all the training courses. Two of them were “Communication Skills” and “Critical and Creative Considerations”. Using these two studies, MLS is developing proposals that integrate media education throughout the primary and secondary curriculum. Media literacy included key concepts such as text, audience, representation, and products. The language policy of Saskatchewan required media literacy, which in the future would integrate into the curriculum not only as part of basic education, but also as a support for the foundations of the art of language. Even so, several schools in Saskatchewan offer such courses because there are no trainings for teachers in this field. After all, MLS works for the interest of schools and provides them with programs for improving their teachers’ qualifications.

A significant influence on the development of media education in the country was carried out by the Jesuit Communication Project (JCP), which was formed in 1985 in Toronto. Also, since 1985, the TV channel CHUM Television actively supported the development of media literacy. This channel is the first in the world, which introduced a special department on media education. In 1999, the heads of CHUM Television were invited by UNESCO to participate in a conference on the exchange of experiences.

In 1989, it was published the first textbook on media education – “Media Literacy Resource Guide” with the support of the Ontario Department of Education and the Media Literacy Association (AML). The main purpose of the

textbook was to help teachers to use the potential of the media. The publication of the first textbook on media education in some way became the basis for the introduction of this course into the curriculum of Canadian educational institutions. [6].

In general, the development of Canadian media education since the 1980s was very productive. The provincial associations throughout the country organized conferences, developed curricula and programs, held master classes and trainings, lectured on various aspects of media education.

Moreover, in 1973, UNESCO proposed that media should be studied through higher and secondary education programs. And in 1977, UNESCO announced media education as a priority area for the next decade.

It should be noted that the Federal Department of Education is not present at the national level in the country. Unlike other developed countries, Canada does not have a nationwide system of education: according to the constitution and the administrative system, each of ten provinces and three territories has its own educational structures. This provision significantly complicated and still complicates the compliance with the uniform requirements for provincial educational institutions. At the same time, for thirty years, this country is the world's leading media education institution. In September 1999, in all Canadian secondary schools, the study of media culture became an integral part of the school curriculum.

The last stage of the second period was called “Consistent integration of the compulsory course of media education into Canadian education system”. The constantly growing role of media in the life of modern society led to the rapid development of information technology and computer technology in the 1990s. That was exactly what stimulated a new impetus for the development of media education in Canada. There was a need for the purposeful integration of media education into the educational process.

The rather complex nature of the Canadian system of education certainly influenced the peculiarities of the development of the media education process

in the country, but in turn allowed each province to carry out media education reforms on its own. A characteristic feature of Canadian media education, which cannot be ignored, is the presence of many associations that operate in virtually every province of the country. Besides, the establishment of all these associations occurred during the stage of “Consistent integration of the compulsory course of media education into Canadian education system”.

Thus, the study of the course of media culture throughout the country has become an integral part of the school curriculum of general education institutions since 1999. Between 1989 and 2004, provincial departments and ministries of education gradually introduced media education to courses in art studies and English language education at higher education institutions.

The third period “The Modern Development of Media Education” consists of two stages: “Completion of Mass Media Routing in Secondary and High Schools in Canada” and “The Current State of Development and Improvement in Media Education Programs”.

During this period, UNESCO was actively involved in the development of media and information literacy frameworks, and provided support to UNESCO Member States, including Canada, in achieving the goals set out in the Grunwald Media Education (1982), the Alexandrian Proclamation on Information Literacy and lifelong learning – “The Lighthouses of the Information Society” (2005) and the Paris Summit of UNESCO (2007).

Let us dwell in more detail at the first stage of the third period, “Completing the process of massive routing of media education in secondary and high schools in Canada”. With the growing demands for education reform (the new forms of literacy, updating of educational technology and communication, the creation of larger educational institutions), the role of a teacher in the educational process is becoming important. The teachers of the new educational structure should, as always, fulfill their basic responsibilities: mentoring and management of the educational process, the transfer of values and social guidance, monitoring the conditions under which the learning process

and educational communication take place, assessment of progress, and the process of managing the strategy.

Together with these responsibilities, the future teacher must master additional competencies (from the communication point of view, modeling the institution of the future), such as:

- Ability to model contexts, situations and circumstances for the educational process by making a wide use of the potential of information and communication technologies.
- Upgrading, adapting, obtaining and creating educational materials based on multimedia and updating more often.
- Ability to organize effective communication of the school community with the use of information and communication and attracting new media.
- Ability to work with information and communication technologies.
- Ability to create a virtual cooperative network.
- The ability to realize the psychological impact of new media on students.
- Ability to adapt to new relationships related to the division of duties, abilities and energy created on the basis of educational activity as a result of the transformation made by the technologies of the advanced education system.

When a teacher is unable to meet all these requirements for financial, organizational or psychological reasons, uncertainty and anxiety are beginning to increase. Adequate education policy should create the basis for overcoming this negative. There is no doubt that a qualified education policy in the field of vocational training should be accompanied by effective reforms in other sectors.

A major event in Canadian media space at this stage was the world's largest scientific and methodological conference Summit 2000: Children, Youth and the Media – Beyond Millennium, which was organized in Toronto. The conference was attended by more than 1500 representatives from 54 countries of

the world. The sponsors of the event were the leading television organizations and companies related to media and education. The main objectives of the conference were to support the effective media education of the children, youth and adult audiences, stimulate the dissemination of the best curricula and practical methods, convergence of media representatives (producers, film and television program authors) and media education (teachers and teachers). In fact, such events allow the development of cooperation between media professionals from different countries, scientific schools and technological approaches.

The last stage of the period “The Current State of Development and Improvement in Media Education Programs” had also a key event for the development of media rotation in Canada. It became the development in 2014 of the program “Generation of Young Canadians in the World of Internet. Phase III: Online Life” (Young Canadians in Wired World Phase III: Life Online). The program focuses on shaping the relationship of the younger generation to the global Internet network, and aims to explore what young people are “doing online”, which sites are actively using, its relation to “online security”, the home rules of using the Internet, and the disconnection of electronic technologies. On the website of this program, the MediaInformation Network has published a large number of sources on media literacy on a variety of topics: from a gender image in the media space to cyberbullying, marketing, and user interest protection for parents, teachers and students in both languages (English and French).

The analyzed experience provides grounds for arguing that the media play a decisive role in the education system (especially in the educational process in general education and high school) of Canada.

Conclusions of the study and the prospects for the further study. Studies conducted by us on the historical periodization of the formation and development of media education in Canada, based on the following timeline criteria, such as socio-economic, scientific and technical, and cultural and educational development of society, allow to distinguish three main

periods. These periods of the origin and development of media education in the educational space of Canada have become the foundation for the integration of media education into the educational process of the educational institutions of the country.

The first period covers three stages (the 1940s - early 1970s). This is the period of the birth and formation of media education in the Canadian system of education. The second period, which also covers three stages (1972 - the beginning of the 1990s). This is the period of media education development and its integration into the system of secondary and higher education in Canada, and the third period (the 2000s - this day and age) is the modern period of media education development that includes two stages.

As a result of the theoretical analysis of the selected periods, we characterized the process of formation and development of media education in the Canadian education system. Consequently, we have the opportunity to assert that the current status of Canadian media education has gained in the process of evolution, and the established methodological and theoretical basis has contributed to the consistent transition from optional to compulsory study of the foundations of media education in educational institutions in Canada. However, today Canada is known as one of the media education leaders in the world.

The prospect of Ukraine joining the EU acts as a catalyst for reform of the Ukrainian educational system, taking into account the general trend of educational development in the information society. Media education is necessary for the formation of information society, reform in the system of national information policy of the country and accelerates the processes of European integration.

Now the development of media education in Ukraine can be identified with the first period of the origin and development of media education in the Canadian educational space. So it is highly relevant to the study the theoretical foundations of the introduction of media education into the Canadian

educational system. All this will contribute to the further development of the national educational system.

REFERENCES

1. Duncan B., Pungente J., Andersen N. (2002) Media Education in Canada [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.aml.ca/media-education-in-Canada/>
2. Inequality-adjusted Human Development Index [Electronic Resource]. – Access mode: <http://hdr.undp.org/en>
3. Ivanov V. F., Voloshenyuk O. V. (2012) Media Education and Media Literacy / Ed. V.F. Ivanov, O.V. Voloshenyuk. – K: Free Press Center, 352 p. [in Ukrainian].
4. McLuhan M. (1951) The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man. –N.Y.: The Vanguard Press, 157 p. [in English].
5. McLuhan, M. (1964). Understanding Media: Intentions of Man. – New York: McGraw-Hill, 318 p. [in English].
6. Ontario Ministry of Education (1989) Media Literacy Resource Guide, Intermediate and Senior Divisions. – Toronto: Ministry of Education, 225 p. [in English].
7. Stewart F., Nuttall J. (1969) Screen Education in Canadian Schools. – Toronto, 232 p. [in English].
8. Уинг К. (2004) Что такое Интернет. Справочник по свободе массовой информации в Интернете. – Вена, P. 167. [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Duncan B., Pungente J., Andersen N. Media Education in Canada [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.aml.ca/media-education-in-canada/>.
2. Inequality-adjusted Human Development Index [Electronic resource]. – Access mode: <http://hdr.undp.org/en>.
3. Іванов В.Ф., Волошенюк О.В. Медіаосвіта та медіаграмотність / Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк. – К: Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
4. McLuhan M. The Mechanical Bride: Folklore of Industrial Man / M. McLuhan. – N.Y.: The Vanguard Press, 1951. – 157 p.
5. McLuhan M. Understanding Media: Intentions of Man / M. McLuhan. –New York: McGraw-Hill, 1964. – 318 p.
6. Media Literacy Resource Guide, Intermediate and Senior Divisions / Ontario Ministry of Education. – Toronto: Ministry of Education, 1989. – 225 p.
7. Stewart F., Nuttall J. Screen Education in Canadian Schools / F. Stewart, J. Nuttall. –Toronto, 1969. – 232 p.
8. УИНГ К. Что такое Интернет. Справочник по свободе массовой информации в Интернете / К. Уинг. – Вена, 2004. – С. 167.

СПЕЦИФІКА ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лариса Зданевич

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної
педагогіки, психології та фахових методик

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,

м. Хмельницький, Україна

ORCID ID 0000-0001-8387-2143

larisazdan@ukr.net

Анотація. У статті розкрито актуальну проблему підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів в країнах Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Окреслено найбільш виразні особливості сьогодення вищої освіти країн, які належать до першого типу регіонів і є генераторами інтеграційних процесів. Проаналізовано наукові дослідження, підходи педагогів та психологів щодо вирішення цього питання. Особливу увагу приділено розкриттю специфіки та особливостей підготовки майбутніх вихователів у закладах вищої освіти країн Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону до професійної діяльності. Подано детальну характеристику навчального процесу у вищій школі країн Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону щодо підготовки майбутніх вихователів. З'ясовано, що реформи, які інтенсивно запроваджуються в зарубіжних країнах, мають на меті, перш за все, посилення гнучкості та варіативності системи вищої освіти, сприяють розвитку різнотипних закладів освіти й різнобічних напрямів підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Ключові слова: вища освіта, майбутній вихователь, професійна підготовка, діти дошкільного віку, дошкільний заклад.

SPECIFICITY AND REGIONAL PECULIARITIES OF THE FUTURE KINDERGARTENERS' PREPARATION TO PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE COUNTRIES OF WESTERN EUROPE AND ASIA-PACIFIC REGION

Larysa Zdanevych

doctor of pedagogical sciences, professor, head of the department of pre-school
pedagogy, psychology and professional methods

Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,

City Khmelnytskyi, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-8387-2143

larisazdan@ukr.net

Abstract. Topical problem of preparation of the future educators of pre-school establishments in the countries of Western Europe and Asia-Pacific region to the work with children is revealed in the article. The most characteristic peculiarities of higher education of the countries belonging to the first type of the regions and being the generators of integration processes are determined. Scientific researches, approaches of pedagogues and psychologists as for this question's solving are analyzed. Special attention is paid to revealing of specificity and peculiarities of preparation of the future educators at higher educational institutions in Western Europe and the Asia-Pacific region to their professional activity. Detailed characteristics of educational process at higher school of Western Europe and the Asia-Pacific

region as for the preparation of the future educators is given. It is determined that the reforms which are intensively introduced abroad, lead, first of all, to the strengthening of flexibility and variability of the system of higher education, favor development of different educational establishments, and different tendencies of the future specialists' of pre-school education preparation.

Key words: higher education, future educator, professional preparation, children of pre-school age, pre-school establishment.

Актуальність дослідження. Порівняльний аналіз навчальних програм європейських країн, виявлення подібних і відмінних ознак актуалізуються в контексті завдань щодо створення єдиного європейського освітнього простору, зокрема визнання стандартів освіти, встановлення еквівалентності академічних кваліфікацій, навчальних курсів, а також якісних змін в організації підготовки майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дезадаптованими дошкільниками.

Питання реформування системи професійної освіти вихователів і перехід на міжнародні стандарти підготовки фахівців набуває особливої актуальності в контексті інтеграції України у міжнародний освітній простір. Вітчизняна система освіти поки що не може на належному рівні забезпечити навчальні заклади країни кваліфікованими кадрами в дошкільній галузі. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід зарубіжних колег з організації педагогічної освіти в національних закладах підготовки студентів – майбутніх вихователів, основні пріоритети якої скеровано на поєднання особистісного та діяльнісного підходів, що відображає тенденції сучасної підготовки вихователів в Україні.

Для нашого дослідження важливе значення мають наукові праці, в яких розглянуто розвиток вищої педагогічної освіти в Україні та зарубіжних країнах, зокрема таких авторів, як В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Пуховська та ін. [22; 32; 37]. Порівняльний аналіз ступеневої освіти за кордоном і в Україні здійснено Л. Пуховською [37]; теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх педагогів дослідили Л. Бондар [3], О. Дубасенюк [9], В. Сластьонін [42]; особливості розвитку творчої особистості майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки – С. Сисоєва [41]; єдності теорії і практики у підготовці педагога –

В. Краєвський [20], Ю. Краси́льник [21]. Незважаючи на широкий тематичний спектр наукових розвідок, проблема порівняння систем вищої педагогічної освіти України та зарубіжних країн не була предметом системних наукових досліджень, що й зумовило проведений нами ґрунтовний аналіз.

У наукових працях, коли йдеться про аналіз підготовки фахівців у зарубіжних країнах, традиційно використовується географічно-територіальний принцип розподілу країн. Проте географічне розташування тієї чи тієї країни не дає можливості ґрунтовно проаналізувати стан підготовки майбутніх педагогів, необхідно обрати інший підхід до розподілу регіонів. У світі виокремлюють типи регіонів за ознакою взаємного зближення і взаємодії освітніх систем (О. Ліферов) [24]. Саме за цією класифікацією ми здійснимо аналіз стану професійної підготовки майбутніх вихователів у зарубіжних країнах, а згодом розглянемо стан професійної підготовки в Україні.

Перший тип становлять регіони, що є генераторами інтеграційних процесів. Найяскравішим прикладом такого регіону може слугувати Західна Європа. Ідея єдності стала стрижнем усіх освітніх реформ 1990-х рр. у західноєвропейських країнах. У світі виформовується новий Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) – генератор інтеграційних процесів. До нього входять такі країни: Республіка Корея, Японія, Тайвань, Сінгапур і Гонконг, а також Нова Зеландія, Австралія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни й Індонезія. Для всіх цих країн характерна стратегія підвищених вимог до якості навчання й підготовки кадрів. До першого типу регіонів можна також віднести США і Канаду, але їх інтеграційні зусилля у сфері освіти реалізуються в іншій ситуації, тому ми розглянемо їхні підходи до професійної підготовки окремим параграфом.

До другого типу належать регіони, що позитивно реагують на інтеграційні процеси. Насамперед це країни Латинської Америки. І в процесі історії, і нині Латинська Америка перебуває в зоні дії

інтеграційних імпульсів з боку Західної Європи.

До третього типу належать регіони, які є інертними щодо інтеграції освітніх процесів. До цієї групи входить значна частина країн Африки від Сахари до півдня (крім ПАР), низка держав Південної й Південно-Східної Азії, невеликі острівні держави басейнів Тихого й Атлантичного океанів.

Наприкінці ХХ ст. виокремилися регіони, у яких через деякі економічні, політичні, соціальні причини порушено послідовність освітніх та інтеграційних процесів. До таких регіонів належать арабські країни, Східна Європа і країни колишнього СРСР [24].

Розглянемо докладно регіональні особливості підготовки студентів до професійної педагогічної діяльності. Окреслимо найбільш виразні особливості сьогодення вищої освіти країн, які належать до першого типу регіонів і є генераторами інтеграційних процесів. У більшості країн Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону (далі – АТР) сформувалася розвинена система вищої освіти. Сьогодні кожен третій іноземний студент у світі – виходець із країн азіатсько-тихоокеанського регіону. На кінець ХХ століття освітній потенціал цього регіону значно зріс. Японія має найвищу частку наукових ступенів серед країн світу – 68%, для порівняння – 25% у США. Республіка Корея посідає перше місце у світі в розрахунку на душу населення за кількістю осіб, які отримали ступінь доктора наук. Державні витрати на освіту в розвинених країнах становлять майже 950 млрд. доларів США в рік, а на освіту одного учня всіх ступенів в середньому – 1620 доларів [25].

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття специфіки та особливостей підготовки майбутніх вихователів у закладах вищої освіти країн Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми. Розпочнемо аналіз щодо підготовки студентів із

дошкільної освіти у *країнах Європи*, які мають неабиякий досвід, традиції і здобутки саме у цій сфері [4]. Проблемі впливу фінансової кризи на вищу освіту в Європі присвячено дослідження Європейської асоціації університетів. Головним висновком дослідження можна визнати той факт, що наслідки кризи проявляються у всій багатоаспектності, що зумовлено відмінностями освітніх систем країн єдиної Європи. Ступінь, час і тривалість кризи, основні сфери піддалися скороченню або реформуванню, темпи зростання або відновлення – усе це досить різноманітне і помітно варіюється залежно від країни [4; 10; 31].

Можна стверджувати, що сьогодні підготовка фахівців у вищій школі в усьому світі пішла шляхом визначення вузького набору дисциплін студентом у процесі навчання для забезпечення майбутньої трудової діяльності в конкретній спеціальності, а саме – дошкільній освіті завдяки сформованим компетентностям. Так, освітяни *Австрії* визначають такі ключові компетентності, як предметна, особистісна, соціальна та методологічна компетентність, як здатність до швидкого, самостійного прийняття рішення в умовах швидкозмінюваного світу [23, с. 64]. У контексті нашого дослідження значний інтерес викликає підготовка майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дезадаптованими дошкільниками в галузі дошкільної освіти Греції. У Яннінському університеті (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) відкрито відділення дошкільної педагогіки (Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών) [47], завдання якого – сприяти вирішенню освітніх проблем у сфері освіти і виховання в дитинстві і ранньому дитинстві. Зміст навчання структуровано в 5 модулів, серед яких є дисципліна “Психологія – спеціальна (інклюзивна) освіта – здоров’я”, до змісту якої входить організація роботи з батьками та профілактика дезадаптаційних станів у дошкільників. Вихователі, які пройшли перепідготовку за спеціальною освітою можуть працювати в закладах спеціальної освіти.

У *Німеччині* (університет в Карлсруе) під час навчання на бакалавріаті (10 семестрів) тільки на 1 курсі є вісім обов’язкових

предметів; інші предмети, які студент буде вивчати в період навчання, визначає він сам залежно від того, де передбачає працювати після закінчення ЗВО. Підготовкою педагогічних кадрів у Німеччині керують спеціальні відділення під патронатом педагогічних факультетів, університетські педагогічні школи чи інститути, педагогічні факультети університету. Університети відповідають за теоретичну частину підготовки майбутнього педагога, а місцеві органи народної освіти та школи – за практичну. Особливо ретельно до розробки компетентнісної моделі освіти підійшли педагоги Німеччини. На їхню думку, передусім необхідно навчитися вчитись (навчальна компетентність), що означає освіта впродовж життя, а також знання, які можна реалізувати як ситуаційний досвід, проектне навчання, здатність до розв’язання несподіваних ситуацій, здатність до плану кваліфікованої дії та самоконтролю [23, с. 65].

На думку провідних німецьких дослідників А. Шельтена, М. Шміля, А. Ліпсмайєра, Й. Мюнха, В. Штратенверта, Г. Еблі, якісна педагогічна професійна підготовка не тільки сприяє розвитку особистості майбутнього фахівця, а й формуванню висококваліфікованого спеціаліста освітньої сфери [48].

Розвиток особистості майбутнього фахівця дошкільної освіти в Хальденберзькому університеті освіти, що є зразком класичних університетів Німеччини, реалізується через різні форми, методи та засоби організації освітнього процесу, найбільш ефективними з яких є: лекції та семінарські заняття (навчальні заняття); практична діяльність (на семінарах та практичних); лабораторна робота, позааудиторна діяльність (здійснення педагогічної діяльності та практики в межах університету, а саме: участь у освітніх програмах для громадськості, які розробляються та здійснюються під керівництвом провідного науковця університету); всі види практик; форми самостійної роботи – студентські та загальноуніверситетські конференції, науково-педагогічні брифінги

(консультації); курсове проектування (курсів роботи); дипломне проектування (дипломні роботи); традиційні методи: 1. словесні – науково-популярна лекції (ґрунтується на аналізі фактичного матеріалу), розповідь (послідовний виклад основних ознак, особливостей предметів і явищ довкілля, наприклад, опис історичних подій), пояснення, бесіда; 2. наочні – показ, демонстрація; 3. практичні (вправи, лабораторні, практичні та дослідні роботи); 4. контрольні (контрольні роботи, індивідуальні співбесіди, колоквіуми, заліки, іспити, захист курсових і дипломних робіт, державні іспити, комплексний іспит за фахом); 5. самостійні (самостійні роботи, навчально-дослідні завдання, написання курсових та дипломних робіт); інноваційні методи: 1. словесні – дискусія, обговорення проблемних питань, евристична бесіда, “мікрофон”; 2. наочні – відео-презентація, лекція, електронні курси; 3. практичні – тренінг, “мозковий штурм”, “акваріум”, метод синектики (ґрунтується на “поєднанні елементів до цілого”, метод вільних асоціацій, “ток-шоу”, “коло ідей, “ажурна плитка”), дидактичні ігри; 4. контрольні (модульний контроль, написання ІНДЗ, тестування); 5. самостійні (мікрОВикладання, кейс-метод, складання портфоліо); засоби: екранні – транспарант, діафільми, діапозитиви; засоби слухової наочності – компакт-диски, аудіокасети, карти пам’яті; моделі, муляжі; наочно-слухові (аудіовізуальні) засоби навчання – діафільми із звуковим супроводом, кінофільми і кінофрагменти; друковані засоби: таблиці картини, схеми, зображення; комп’ютер [28].

Наявність різноманітності ефективних форм, методів та засобів організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, як справедливо зазначає один із провідних професорів Хальденберзького університету Карл Хольц, є основною умовою особистісного розвитку спеціаліста дошкільної освіти і водночас формуванням професійної компетентності педагога [49]. У сучасній Німеччині вихователів готують у спеціальних інститутах або університетах. Очевидно, що формування в майбутніх

педагогів дошкільної сфери знань, умінь і навичок мовного розвитку дітей, їхнього математичного, технічного або соціального розвитку – це інновація в німецькій педагогічній освіті, що викликана поточним реформуванням самої освітньої системи [38]. Отже, у Німеччині підготовка майбутніх педагогів проходить 2 фази: перша (6-8 семестрів) охоплює вивчення загальноосвітніх предметів, теоретичних курсів за фахом (обов'язковим є вивчення педагогіки і психології) і педагогічних дисциплін; друга – стажування (від 18 місяців до 3 років), яке передбачає відвідування сімей, спостереження за дітьми і роботою досвідчених педагогів, складання характеристик, присутність на заняттях та їх самостійне проведення і завершується іспитом, після якого студент призначається на посаду [30].

Різні варіанти професійної підготовки фахівців дошкільної освіти визначають різницю в її змісті. Так, якщо педагогічний інститут ШвебішГмюнд пропонує навчання, що охоплює дошкільну педагогіку, психологію раннього дитинства, конфліктологію, діагностування, менеджмент дошкільної освіти, релігійне виховання, естетико-музичну освіту, комунікацію і роботу з батьками, то інститут у Людвігсбурзі доповнює їх методикою досліджень дитинства та історією педагогіки [38]. У навчальних програмах підготовки передбачено збільшення годин на психологію раннього дитинства, проте окремого спецкурсу для вивчення феноменів “адаптація-дезадаптація” не передбачено.

Одним із найбільш благополучних і розвинених регіонів Європи є Скандинавія (Норвегія, Швеція, Данія і Фінляндія). До загальних принципів освіти, проголошених у Північній Європі, можна віднести неперервність, доступність для всіх і універсальність (визнання дипломів за кордоном). Два університети *Норвегії* пропонують піврічний курс на лулесаамській і південно-саамській мовах для підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів. Згідно з новим норвезьким законом про дошкільну освіту було розроблено стратегічний план підвищення кваліфікації

вихователів норвезьких дитячих садків. Міністерство освіти співпрацює з Асоціацією саамської мови при Саамському парламенті з питань організації заходів щодо збільшення числа вихователів, які розмовляють саамською. Саамський парламент спільно з Міністерством освіти навіть випустив брошуру з рекомендаціями стосовно викладання саамської мови і культури в дитячих садках [50]. На думку норвезьких педагогів, саме спілкування дітей рідною мовою є одним із необхідних заходів проявів дезадаптації. Крім здорових дітей, норвезький дитячий садок відвідують діти з фізичними та психічними вадами. Вони граються і навчаються разом зі всіма дітьми. Спілкування з однолітками впливає позитивно на загальний розвиток цих дітей, а однолітки, з якими вони спілкуються, здобувають емоційний досвід чуйності, толерантності, вчать співчувати та надавати практичну допомогу тим, хто її потребує. Жодних спеціальних дитячих садочків або шкіл-інтернатів, де мешкають і навчаються діти з фізичними та психічними вадами, не існує взагалі. З тими, які важко хворіють і потребують особливої уваги та піклування, займаються вихователі, які пройшли спеціальну підготовку в навчальному закладі.

У навчальному плані підготовки вихователів дошкільних закладів передбачено такі дисципліни: психологія, соціологія, філософія, педагогіка, дидактика. На третьому році навчання проводиться лабораторна практика, екскурсії. На четвертому році відбувається спеціалізація з психології та робота з дітьми, які мають обмежені можливості [44].

Однією з сильних сторін дошкільної освіти у *Швеції* є підготовка педагогічних кадрів. Для педагогів дошкільної освіти існує спеціальна університетська програма, тривалість якої становить 3,5 роки. Освоїти її може будь-який студент, оскільки навчання за спеціальністю “дошкільний педагог” повністю фінансується державою. Основні завдання діяльності шведських дошкільних закладів визначаються парламентом країни, риксдагом (Riksdagen) і Міністерством освіти (Utbildningsdepartementet).

Важливою віхою було введення першого навчального плану для дошкільних закладів (Lpfц 98), який набув чинності 1 серпня 1998 року. Уряд і парламент Швеції затвердили навчальний план, що визначає систему цінностей, а також цілі й обов'язки дошкільних закладів. Навчальний план є гарантією якісної дошкільної освіти для всіх дітей, незалежно від місця проживання. Якщо всі дитячі садки використовують один навчальний план, вони мають аналогічні цілі. У той же час шляхи їх досягнення можуть бути різними. Навчальний план не нав'язує методів роботи, вихователі у співпраці з батьками та дітьми самі займаються їх розробкою. Те, що підходить одному дитячому садку, не завжди прийнятне іншому [14]. Знайомство з навчальним планом підготовки педагогічних фахівців дає підстави стверджувати, що гра є важливою для розвитку та навчання дитини. Діти повинні мати можливість презентувати себе індивідуально та в групі однолітків у піснях, музиці, малюванні, танцях, театральних виступах, мовленні й письмі, що сприяє позитивній адаптації та соціалізації. Мовленнєвий розвиток дитини є невід'ємною частиною дошкільної освіти. Дитячі садки несуть особливу відповідальність за дітей, для яких шведська мова не є рідною [14].

Вища педагогічна освіта розрахована на 3,5-4,5 роки залежно від спеціальності майбутнього педагога. Існують дві спеціальності, а саме: учитель 1-7 класів та вчитель 4-9 класів. З січня 1991 р. вчителі є муніципальними працівниками, тобто муніципальна влада турбується про те, щоб у школах працювали компетентні фахівці з відповідною освітою. Робота на посаді вчителя без будь-яких часових обмежень передбачає, з одного боку, обов'язкове володіння шведською мовою (за винятком деяких випадків, коли існують явні підстави для відступу від цієї вимоги), а також знання законів і норм, що діють у системі громадської освіти; з другого боку – закінчену педагогічну освіту за відповідною спеціальністю, отриману в Швеції або ж прирівняну до неї педагогічну освіту, отриману в одній з інших країн Північної Європи [14].

Професійну педагогічну підготовку фахівців дошкільної освіти в університетах Швеції досліджувала Н. Карпенко [17]. Дослідниця зазначає, що підготовка фахівців дошкільної освіти в Швеції є практико-орієнтованою, має міцну фундаментальну основу і носить міждисциплінарний характер, ефективно сприяє формуванню професійного світогляду і цілісного сприйняття об'єктивної дійсності. Формування змісту дошкільної педагогічної освіти базується на принципах гуманізації, гуманітаризації, фундаменталізації, інтеграції, диференціації, історизму, практичної спрямованості та соціокультуровідповідності. Основу професійної освіти майбутніх вихователів становить особистісно орієнтоване навчання. Це можливо завдяки створенню рефлексивного середовища, істотними рисами якого є проблемна ситуація, установка на співпрацю. Відповідно до вимог системи підготовки педагогічних кадрів, прийнятої 1988 р., усі педагоги мають пройти, крім основної програми, і додатковий курс (тривалістю в півсеместра) з оволодіння спеціальними методиками навчання дітей з відхиленнями у фізичному і психічному розвитку. Крім цього, існує також спеціальна програма тривалістю в три семестри для підготовки вчителів (вихователів), які працюють переважно з дітьми з відхиленнями в розвитку [45], питання дезадаптації розглядаються в міждисциплінарному контексті.

Систему вищої професійної освіти Данії презентують школи економіки, управління, іноземних мов, фармацевтичні, бібліотечні, педагогічні, стоматологічні коледжі та технічні інститути, Королівська академія витончених мистецтв і Королівська Данська консерваторія (м. Копенгаген). Професійні інститути, коледжі та школи пропонують різні за тривалістю програми, повний же курс навчання, прирівняний до вищої освіти, триває 4-5 років і закінчується видачею диплома Kandidaat.

Аналізуючи специфіку підготовки спеціалістів із дошкільного виховання у країнах зарубіжжя, Ю. Поставкова констатує, що в Данії здобувати освіту можна й у так званих педагогічних семінаріях, де

впродовж трьох років майбутні вихователі вивчають психологію і методику навчання дітей дошкільного віку [36, с. 37]. У Данії система підготовки фахівців дошкільної освіти має високу якість. Відмінність данської системи професійної підготовки вихователів дошкільних закладів від систем інших європейських країн полягає в тому, що підготовка не здійснюється в університетах: вона ведеться в інших установах типу ЗВО – у спеціально створених семінаріях [38]. У зв'язку з тим, що професійну діяльність вихователів спрямовано на розвиток навчального потенціалу та формування соціальних і психологічних навичок дітей, на стимуляцію у них фантазії, творчості, на прилучення до культурних цінностей, до підготовки фахівців ставляться високі вимоги. Окремих навчальних програм для підготовки вихователів до роботи з дезадаптованими дітьми немає.

Усі університети *Швеції* є державними і фінансуються здебільшого (понад 60%) з бюджету. На думку Ескіла Франка, віце-ректора педагогічної школи в Стокгольмі, “найкваліфікованіші педагоги повинні працювати в дошкільному секторі і в молодшій школі. Саме в цей період можна багато чого зіпсувати, зіпсувати все життя людини” [51].

На відміну від теоретичних курсів класичних ВНЗ, особлива увага приділяється розвитку практичних навичок, залучення студентів до професійної діяльності. У *Фінляндії* також існують 11 національних і 3 регіональних центри підготовки фахівців [46]. У Фінляндії є дві паралельні системи вищої освіти – університети і політехнічні інститути. Навчання триває 3,5-4 роки і передбачає практику [45]. У країні надзвичайно розвинено систему дошкільних закладів: переважна більшість фінських школярів проходить попередньо через дитячі ясла і садки. Проблеми дошкільної освіти постійно перебувають у фокусі суспільної дискусії, основне питання якої, як зробити перехід дитини з дитячого садка до школи безболісним (профілактика та попередження дезадаптаційних процесів). У зв'язку з тим, що вихователі дитячих садків працюють з

дітьми у віці від 1 до 6 років, майбутній фахівець повинен закінчити бакалавріат за спеціалізацією “Дошкільне навчання”. Дисципліни, що вивчаються в рамках цієї програми, передбачають професійний рівень (кваліфікацію), необхідний для викладання в дитячих садках і дошкільних освітніх закладах. У ЗВО Фінляндії вирізняють такі ключові компетенції, як: пізнавальні; вміння оперувати в умовах змін та вмотивованість дій; соціальна компетентність; група особистісних компетентностей; творчі; педагогічні; комунікативні; адміністративні; стратегічні компетентності тощо [34, с. 33].

Вихователі у Фінляндії, за Ю.Поставковою, (їх, як і шкільних педагогів, називають учителями) – кваліфіковані, високоосвічені у своїй галузі спеціалісти. Їхні педагогічні дії ґрунтуються на професійно набутих навичках, конкретних знаннях, апробованих методах роботи і на певній позиції щодо дітей, колег, батьків. Під час навчання в коледжах, університетах тривалістю три роки (помічник вихователя вчиться два з половиною роки) майбутні педагоги ознайомлюються не лише з теорією догляду за дітьми та їхнього виховання, але й з новітніми дослідженнями, практикою втілення їх у життя [36, с. 38-39]. Вихователі дитячих садків, які отримали основну освіту в університеті, можуть одержати додаткову кваліфікацію вчителя спеціального або корекційного навчання для роботи в корекційних школах для розумово відсталих дітей та дітей із затримкою психічного розвитку. Для цього вони повинні пройти відповідну спеціалізовану програму підготовки. Вихователі дитячих садків, які мають університетський рівень освіти за своєю спеціальністю, можуть працювати також на посаді вчителя дошкільної підготовки в центрах денної медичної допомоги або школах. Дошкільне навчання, яке передуює обов’язковій загальній освіті, передбачається для дітей у віці 6-ти років. Більшість учителів, які працюють в закладах дошкільної підготовки, мають кваліфікацію вихователя дитячого садка, але для освітньої та виховної

діяльності на цьому рівні можуть також залучатися кваліфіковані фахівці початкової школи [15].

Сучасна вища освіта *Бельгії* представлена у вигляді двох підсистем. Підготовка фахівців педагогічного профілю здійснюється в досить розгалуженій мережі вищих навчальних закладів. Характерною особливістю організації навчального процесу є модульна організація у вигляді освітніх циклів різної тривалості, що дозволяє студентам, залежно від їх матеріальних статків, інтересів і здібностей, досягти того чи того рівня освіти і професійної підготовки [31]. У ЗВО педагогічного профілю *Бельгії* визначають таку низку компетентностей: соціальна компетентність; позитивне ставлення; мотиваційні компетентності; ментальна рухливість; функціональні компетентності. Окремо виділяють здатність самостійно мислити, яка включає компетентність в опануванні інформативними базами, інтерактивними комп'ютерними технологіями; компетентність у розв'язанні проблем; самокерування та саморегуляцію; вміння критично мислити та діяти [33, с. 32]. Свого часу бельгійський учений О. Декролі вибудував свою педагогічну систему на основі принципу концентрації освітньої програми навколо так званих центрів інтересів. Основою, навколо якої має концентруватися вся робота, є дитина та її потреби [18]. Програма складається з таких розділів, як: дитина та її потреби, дитина та середовище (дитина і мінерали; дитина і рослини; дитина і тварини), дитина та соціальне середовище. Такий підхід до ознайомлення з навколишнім залишається актуальним і на сьогоднішній день у підготовці педагогів для роботи з дітьми дошкільного віку.

Професійна підготовка фахівців дошкільної освіти у *Великій Британії* здійснюється на факультетах при університетах та інститутах. Професійна підготовка магістрів у діяльності вищих навчальних закладів зарубіжних країн вирізняється варіативністю змісту й напрямів навчальних програм. Для тих, хто має одержати ступінь бакалавра гуманітарних наук або інших галузей спеціалізації, найбільш приваблива переддипломна

практика у Великобританії. Програми бакалавріату зазвичай тривають 3 роки в *Англії, Північній Ірландії та Уельсі* і 4 роки – в *Шотландії*. Деякі програми можуть бути продовжені на рік, щоб дати студентам можливість більш детально опанувати майбутній фах [4].

Дошкільному етапу освіти в Англії надано статус Базового щабля (2000 р. охоплював дітей 3-5 років), а згодом (2008 р.) Базовий щабель раннього віку поширився на дітей від народження до 5 років. Це ознаменувало курс на забезпечення високоякісною дошкільною освітою дітей у всіх її змістових галузях [7].

Подальша “Програма-керівництво для Базового щабля” (2000 р.) і двохчастинний програмно-нормативний документ, що охоплює встановлену законом основу і “Практичне керівництво” для Базового щабля раннього віку (2007 р.) відрізняються від раніше випущених нормативів ступенем розробленості, структурованістю і логікою представлення матеріалу. Вони ретельно обґрунтовані теоретично, приділяють значну увагу реалізації загальних принципів на практиці. Істотне значення надається індивідуальному підходу до дитини, урахуванню вікових особливостей, заохоченню дитячої активності і самостійності, стимулюванню творчості та критичного мислення, навчанню в діяльності, дослідженню, іграм, налагодженню взаємодії з батьками, інклюзивній практиці, співпраці різних дошкільних служб. На відміну від попередніх, в обидва документи внесена чіткість у розуміння питання про шкільну готовність, значне місце відведено особистісно-соціальному розвитку, інформаційно-комунікативним технологіям, полікультурному та екологічному вихованню; наявна спроба інтегрувати різні предметні сфери навчання, реалізувати принцип всебічності змісту [1].

У підготовці педагогів для дошкільної освіти значна увага приділяється плануванню змісту роботи вихователя та оцінюванню досягнень дошкільнят. Ці заходи здійснюються на основі програми і

щоденних спостережень. Особливий підхід застосовується щодо дітей представників різних культур, національностей та етносів, носіїв інших мов, дітей із порушеннями в розвитку, обдарованих дітей, що сприяє профілактиці та попередженню у них дезадаптаційних процесів. Рекомендується дотримуватися принципів індивідуалізації і диференціації; відмова від тестування – контролю кількісного рівня та обсягу знань – актуалізує прагнення педагогів до виявлення усвідомленості, дієвості корисних для освіти і життя знань та умінь вихованців [2]. У Королівстві Великобританії педагогів готують загальні та педагогічні коледжі, а також педагогічні відділення університетів.

Університети здійснюють річну педагогічну підготовку студентів після того, як студент упродовж 3 років здобував освіту на якому-небудь факультеті й освоїв певний академічний курс, отримавши спеціалізацію з 1–3 дисциплін. Педагогічні коледжі не мають єдиного навчального плану. Зазвичай у навчальний план 3-річного коледжу входять: курс за основними предметами, професійний курс (40% навчального часу), педагогічний курс (25% навчального часу) [30].

Традиційними для англійської системи навчання є заняття з тьюторами (персонально прикріпленими до студентів викладачами). Тьютор не тільки передає знання, але й навчає свого підопічного самостійно діяти і мислити. Педагогічну практику студенти, як правило, проходять упродовж 14 тижнів. Вона складається зі спостережень педагогічного процесу і кількох самостійних занять (уроків) під наглядом і керівництвом викладачів. Після закінчення коледжу студентам для завершення освіти необхідно пройти річне стажування за місцем роботи.

Французькі університети пропонують 2 типи освіти: загальну та спеціалізовану. Загальна освіта передбачає навчання в університеті впродовж 3-4 років, спеціалізована – від 4 до 5 років і вище. Професійна підготовка фахівців дошкільної освіти у Франції здійснюється у державних і приватних навчальних закладах [5]. Отже, французьких педагогів

готують спочатку в університеті, потім – у “нормальних школах”, які мають статус ЗВО професійного профілю. Навчальний план охоплює 4 блоки дисциплін: загальнопедагогічний; предметної підготовки, ознайомлення з новою технікою і технологією, підготовки до виховної та адміністративної роботи; елективні (за вибором) курси. Для того, щоб працювати помічником вихователя, необхідно пройти дворічну педагогічну підготовку.

Робота з дошкільниками в Материнських школах Франції організовується на основі закону від 06.09.1990 р., де визначальними є завдання: здійснення виховних та освітніх функцій, створення умов для всебічного розвитку дітей та спілкування з однолітками, навчання. Розроблена програма, що охоплює види виховної та освітньої діяльності (ігри, супроводжувані ритмічними рухами і співом, заняття з розвитку мовлення, ознайомлення з навколишнім світом, елементами рахунку, письма, читання, малювання), сприяє подоланню та попередженню дезадаптаційних процесів у дітей. Педагоги мають інструкції, що містять вказівки про порядок ранкового прийому дітей, догляду за ними, а також методичними рекомендаціями та ін. У процесі підготовки майбутніх вихователів передбачено рекомендації щодо правильної організації та планування: чергування видів діяльності, облік їх тривалості, фізіологічні ритми, можливі прояви втоми; організація відпочинку для дітей, які залишаються в школі під час обідньої перерви [26, с. 8-12].

При складанні плану роботи вихователю пропонується враховувати рекомендації Міністерства освіти Франції: 1) поперемінна робота з різними групами, 2) різноманітність вільних привабливих занять, що спонукають до спостереження, роздумів, ініціативи; 3) наявність у розкладі занять з особливими вправами для підготовчих груп з метою підготовки дітей до школи; 4) пропонована робота повинна супроводжуватися коротким поясненням, а її виконання – оцінкою. На визначення змісту роботи шкіл для малят мають вплив праці французьких

дослідників, представників різних шкіл: педагогіка цілей, тематична педагогіка, педагогіка проекту, дистрибутивна педагогіка [26]. Так, у Франції підготовка педагогів дошкільної освіти відбувається як у ВНЗ, так і в системі середньої спеціальної освіти. Зростання вимог до їхньої професійної підготовки, що визначило зміни як у її структурі, так і змісті, є наслідком усвідомлення необхідності навчання дітей вже на дошкільному щаблі. Щоб викладати в дитячому садку або в групі на базі початкової школи, кандидати повинні мати диплом про закінчення коледжу (термін навчання 3 роки) і здати національні іспити, куди входять письмові роботи з французької мови, математики і мистецтва, практичні фізичні вправи, а також деякі розділи з педагогіки [38].

Отже, у Франції майбутні педагоги проходять через 2-річний цикл університетської освіти, під час якого вивчаються загальноакадемічні дисципліни, і 2-річний спеціальний педагогічний курс у нормальній школі, що передбачає ознайомлення з педагогічними технологіями, вивчення курсів за вибором та підготовку до адміністративно-виховної діяльності. Кожна з ланок автономна, але між ними існують органічні зв'язки [30]. На педагогічну практику в університеті відводиться 3 тижні, під час перебування в нормальній школі – 20 тижнів. До останньої входить самостійна робота в базовому початковому навчальному закладі впродовж випускного семестру.

Згідно з результатами досліджень М. Сассілотто-Василенко, у Франції значна увага приділяється супроводу і професійному розвитку молодих педагогів [40, с. 62]. Авторка зазначає, що в цій країні функціонує відносно молода система базової педагогічної освіти, для якої характерним є вивчення спеціальних дисциплін упродовж трьох років, після чого ще два роки відбувається психолого-педагогічна підготовка в університетських інститутах. Лише один рік цього другого – професійного – етапу підготовки відводиться на вивчення реалій професії педагога. Як засвідчує практика, ця система базової педагогічної освіти суворо критикується

молодими педагогами, які визнають власну неготовність до виконання професійних функцій. Саме відсутність оперативних професійних знань (методика, психологія, дидактика) негативно впливає на спроможність молодих фахівців виконувати такі елементарні дії, як організація і мотивування освітнього процесу, адаптація до психологічних особливостей дітей, реагування на дезадаптовану поведінку тощо.

У зв'язку з цим останнім часом Міністерство освіти Франції було змушене прийняти декілька важливих рішень щодо професіоналізації підготовки педагогів та її наближення до реалій освітніх закладів [40, с. 62-63].

У південно-західній частині Азії є свої особливості в підготовці педагогів. Так, система вищої освіти *Ізраїлю* охоплює 8 університетів та понад 100 коледжів, де ведеться серйозна науково-дослідницька робота і підготовка фахівців з широкого спектра спеціальностей та освітніх програм. Процес здобуття вищої освіти складається з 3-х етапів, традиційних для західних країн: бакалавріат, магістратура, аспірантура (одержання докторського ступеня). Навчання на першому рівні відбувається впродовж 3-4 років, на другому – ще 2 роки і відрізняється ширшою спеціалізацією та проведенням науково-дослідницької роботи. Підготовка вихователів здійснюється на рівні бакалавріату. Університети *Туреччини* використовують триступеневу систему навчання. Перший рівень вищої освіти представлений програмами бакалавріату, навчання за якими триває 4 роки. Другий і третій рівні подані програмами магістратури та аспірантури.

Підготовка студентів у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР) також має свої особливості.

За даними ЮНЕСКО, географія вищої освіти продовжує розширюватися за рахунок виникнення великих регіональних центрів. Сьогодні Азіатсько-Тихоокеанський регіон є новим світовим економічним центром, який інтенсивно розвивається і охоплює 21 країну, що становить

3,5 мільярда населення. Економічно розвинені країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону останніми роками енергійно нарощують зусилля в галузі міжнародної освіти.

Увага освітянської спільноти прикута до Індії і Китаю, головного освітнього ринку планети, де до 2020 року кількість молодих людей у віці від 15 до 19 років складе 127 і 85 мільйонів відповідно. Усе це сприяє виникненню в регіоні так званих освітніх хабів (education hubs), що є одним із проявів тенденції, яка позначається сьогодні як “новий глобальний регіоналізм”. Відмінна особливість таких центрів – викладання англійською мовою для студентів з довколишніх регіонів. У цьому напрямі значно просунулася в *Японія і Малайзія*. *Гонконг* лише в 2009 році залучив більше 10000 студентів з Китаю.

У Малайзії та на Близькому Сході ісламське навчання використовується як приваблива альтернатива навчанню в Європі та США, де посилюються антиісламські настрої. Довідник ЮНЕСКО 2009 р. відзначає посилення тенденції навчання в рамках свого регіону. Це особливо очевидно в країнах Латинської Америки і Карибського басейну (11% в 1999 р. проти 23% в 2007 р.), так само в Східній Азії і Тихоокеанському регіоні (з 36% до 42%) [31]. Система дошкільної освіти та розвитку дітей в *Новій Зеландії* охоплює вікову групу, починаючи, практично від народження і до вступу до школи (у віці п'яти років). Багато в чому ця система субсидується державою через Secretary of Education і включає в себе: Kindergartens, де працюють із дітьми від трьох років до вступу в школу. У Новій Зеландії понад 600 подібних дитячих центрів, які відвідують більше 50000 дітей. Діти молодшого віку відвідують такі освітні центри три рази на тиждень після обіду. Старші діти – п'ять разів на тиждень у ранковий час. У віддалених районах працюють пересувні центри. Батьки повинні вкладати свій внесок у роботу центру та періодично залучатися до роботи з дітьми. Робота всіх центрів координується на місцевому та національному рівнях. Поруч із батьками

завжди працює також дипломований фахівець з дошкільної освіти.

У Японії, Китаї, Республіці Корея чимало зроблено для розвитку на сучасному рівні системи професійної педагогічної освіти. За історичний період оновлення в цих країнах досягнуто високих темпів соціально-економічного розвитку, громадянської свідомості і відповідальності за престиж своєї країни. Так, у *Південній Кореї* у 2010 році налічувалось понад 1400 ЗВО. У педагогічних коледжах і університетах студенти навчаються за 4-річною програмою (бакалавріат), по закінченні якого вони можуть продовжити навчання в магістратурі (2 роки).

У *Китайській Народній Республіці* підготовку здійснюють вищі педагогічні училища, педагогічні університети. До них зараховують абітурієнтів, які закінчили повну середню школу та пройшли конкурс єдиних державних екзаменів. Випускникам присвоюється ступінь бакалавра, деякі університети та інститути мають право надавати ступінь магістра чи доктора. Дошкільними закладами в Китаї є дитячі садки. Відповідно до фізичного розвитку і психологічних особливостей дітей різного віку Міністерство освіти Китаю розробило спеціальну програму освіти для немовлят. У країні налічується більше 150 тис. дитячих садків, які діляться на державні та приватні. З розвитком ринкової економіки збільшується число приватних дитячих закладів. Держава виробила цензи кваліфікації і порядок атестації вихователів дитсадків. Для підготовки дошкільних педагогічних кадрів діють педагогічні училища в розрізі різних спеціальностей. Завдяки нормативним документам уряду (“Правила управління дитячими садами”, “Порядок роботи в дитячих садах” та ін.) управління дитячими садками поставлено на наукову і систематизовану основу [19].

Вихователів у Китаї готують до розуміння того, що однією з причин розлучення дітей з батьками є педагогічна занедбаність у вихованні дітей [11]. У професійній підготовці вихователів передбачається знання прийомів попередження дезадаптації дітей. Майбутні вихователі

засвоюють знання про індивідуальні відмінності між дітьми, але не вважають їх вродженими. Щотижня поведінку і знання дитини оцінюють за 100-бальною шкалою. Таблиця з результатами вивішується на стенді для всіх батьків. Китайці живуть у постійній конкуренції, вони відчувають її тиск з раннього дитинства. Крім того, дитячий садок зобов'язаний займатися освітою батьків. Для цього щоквартально проводяться відкриті перегляди занять із дітьми, куди запрошуються батьки. Вихователь навчає тат, мам, бабусь і дідусів взаємодіяти зі своїми дітьми, ефективно виконувати спільні творчі або спортивні вправи, пояснює мету і завдання, що стоять перед кожним вихованцем [11].

Якщо виховання в дитячих садках *Японії* є предметом постійної уваги багатьох дослідників [6; 8; 27], то саме система підготовки фахівців із дошкільної освіти вивчена недостатньо.

Грунтовний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в Японії свідчить про те, що у ЗВО навчальні плани охоплюють такі цикли дисциплін: загальнонаукові, соціально-гуманітарні, педагогічні, спеціальні. У 1947 р. був прийнятий закон про освіту, в якому дошкільний навчальний заклад визначався як невід'ємна частина повної національної освітньої структури. Розпочалася розробка стандартів освіти для дітей дошкільного віку. У дитячих садках мають працювати спеціально підготовлені педагоги (інструктори), як правило, з вищою освітою, вимоги до їх підготовки були окреслені спеціальним законом ще в 1949 р. Працювати педагогом в Японії почесно, тому навіть у дитячих садках багато чоловіків – адміністраторів та інструкторів [8].

У межах навчання викладаються курси з дитячої психології, фізичного і розумового здоров'я дітей, харчування і соціальних взаємин. Під час навчання впродовж двох перших років студенти отримують значну загальноосвітню підготовку, а в останні два роки спеціалізуються за обраною професією. Навчальний план охоплює обов'язкові дисципліни і предмети за вибором, значущість і обсяг яких оцінюється спеціальними

заліковими одиницями. За основу береться число годин, що відводиться на вивчення цієї дисципліни. Регламентуються не тільки аудиторні заняття, але й самостійна робота студентів. До закінчення вищого навчального закладу студент повинен набрати певну кількість залікових одиниць за вивчення дисциплін. Нормативи встановлює Міністерство освіти [35].

Кваліфікація присвоюється за результатами письмового тестування. За допомогою тестів перевіряються інформованість і пам'ять. Підготовка вихователів для роботи в дитячих садках ступінчаста; дипломи мають різну цінність і тривалість дії. В ідеалі вихователі мають університетську освіту. Поряд з виконанням своїх повсякденних обов'язків вихователі дитячих садків реалізують додаткові програми: дітей навчають правил безпечної поведінки на дорозі, організують екскурсії, спортивні змагання, в тому числі з плавання, традиційні японські вправи з літературної творчості, походи для старших [8; 12; 35; 39].

Японська держава проводить політику суворого відбору випускників ЗВО під час призначення на посаду педагога. На відміну від інших країн, щоб стати педагогом, японський громадянин повинен отримати диплом і пройти іспити при призначенні на посаду. Однак Японія – єдина з розвинених країн світу, де зарплата вчителя вища зарплати чиновників місцевих органів влади. Щоб підтримати високу престижність вчительської професії, підвищити якість викладання, в Японії використовуються різні форми матеріального стимулювання праці педагогів. Уперше приступивши до роботи, педагог, який закінчив учительський коледж (2-3 роки навчання), заробляє щомісяця 165 тисяч ієн (10 тисяч ієн дорівнює 75 доларам США), а володар диплома університету (4 роки навчання) в тих же умовах заробляє близько 190 тисяч ієн на місяць. Але це тільки початкова сума, яка збільшується по мірі виплати різноманітної допомоги. Упродовж трудового життя педагога заробітна плата збільшується приблизно в два з половиною рази [6]. З метою профілактики дезадаптаційних процесів під час відвідування дитячого

садочка в Японії враховується схильність дитини довіряти одному наставнику, тому всі заняття з групою – від музики до фізкультури – проводить одна людина. Вона бере активну участь у всіх іграх і змаганнях. Щорічно вихователів міняють для того, аби діти не звикали до них. Наприкінці 90-х років минулого століття в нових національних стандартах дошкільної освіти Японії особливу увагу було приділено створенню фізичного і психологічного середовища, яке повинно сприяти розумінню дитиною важливості її зв'язку з оточуючими [6; 35]. Зазначимо, що японські вихователі дотримуються певних принципів, реалізація яких, на нашу думку, передусім превентивно впливає на прояви можливої дезадаптації дітей, а саме: вивчати і враховувати вікові та індивідуальні особливості; максимально використовувати для навчання різних навичок у конфліктних ситуаціях, які постійно виникають у природній життєдіяльності групи. В Японії упродовж 100 років функціонує система “морального виховання”, яка почала складатися як найважливіший засіб мобілізації мас для вирішення завдань держави. З самого початку принципи “морального виховання” були сформульовані як принципи державної політики. Показове в цьому зв'язку висловлювання першого міністра освіти Японії Морі Аринори (1886 р.): “Кожен учитель має пам'ятати, що все, що робиться у сфері народної освіти, робиться не заради учнів, а в інтересах держави” [16].

Головне ж завдання японської педагогіки полягає в тому, щоб “державні цілі перекласти на мову конкретних навчальних завдань щодо того, які особистісні якості і вміння потрібно формувати в дітях і які кошти будуть для цього найбільш ефективними” [29]. Методичні приписи засвоюються майбутніми вихователями під час навчання у ЗВО, а потім використовуються ними в повсякденній роботі. Привертає увагу і такий факт: спеціальних вихователів в японській школі і дитячому садочку немає. Усі майбутні педагоги вивчають теорію і методику виховання, і в результаті всі вони є професійними вихователями. Виховання як особлива

галузь педагогічних знань методично ретельно розроблена. Є програма, інструкції, підручники, навчальні посібники, допоміжні навчальні матеріали. Програма виховання охоплює 28 тем, які умовно розподілено на три групи [4; 6]. У Японії молодші коледжі вважаються особливим видом жіночої вищої освіти [6; 27; 43]. За традицією, японська освіта – чоловіча вотчина. Жінки в дитячих садках і школах – рідкість, якщо йдеться про управління роботою школи, то статусу директора не вдалося досягти навіть 3% жінок. У дитячих садках і в центрах по догляду працюють в основному жінки, багато з них (майже 60%) молодші 30 років. Щоб стати вихователем дитячого садка, після закінчення школи необхідно пройти дворічне (або чотирирічне) навчання, зорієнтоване на практичні аспекти взаємини з дитиною [43].

Отже, в Японії педагогів готують на відповідних факультетах університетів, у педагогічних університетах (з терміном навчання не менше 4 років), а також на 2-річних спеціальних відділеннях молодших коледжів. Стандарт професійної освіти включає такі дисципліни та види діяльності: основи педагогіки (психологія навчання і розвитку, управління освітою, методи і технічні засоби навчання); зміст та методика навчання (вивчаються предмети за програмами тих ступенів освіти, де працюватиме педагог); проблеми морального виховання; курси за інтересами, що виходять за межі педагогічної освіти (філософія освіти, історія педагогіки, порівняльна педагогіка, соціальна педагогіка тощо); питання управління школою; педагогічна практика (від 2 до 6 тижнів) [30].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, реформи, які інтенсивно запроваджуються в зарубіжних країнах, мають на меті, перш за все, посилення гнучкості та варіативності системи вищої освіти, сприяють розвитку різнотипних закладів освіти й різнобічних напрямів підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Різні моделі педагогічної підготовки в країнах Західної Європи, Азіатсько-Тихоокеанського регіону мають свою мету, зміст,

навчальні плани тощо. Проте в структурі організації є як подібні компоненти (блок гуманітарних предметів, академічний склад, навчальний процес (методики, дидактика, практика), так і відмінні, зокрема: у термінах підготовки педагогів, у структурі, в типах викладачів (для дошкільної, початкової освіти тощо). Учителі дошкільного сектора проходять підготовку у вищих школах (Австрія, східні Європейські країни, США), коледжах (Бельгія), закладах професійно-технічної освіти (Нідерланди) та університетах (країни Скандинавії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баева, Л. В. (2007). О содержании и организации современного дошкольного образования Англии. Дошкольное воспитание, 11, 21–27.
2. Баева, Л. В. (2009). Развитие содержания дошкольного образования в Англии на современном этапе. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Москва.
3. Бондар, Л. О. (б.д.). Назустріч Болонському процесу (або як у найстисліші терміни адаптувати викладання навчальної дисципліни до вимог кредитно-модульної системи). Взято з <http://ladymyr.blog-city.com/bolon.htm> (дата звернення 20.06.2006).
4. Бондаренко, Е. Н. (2008). Профессиональное педагогическое образование в зарубежных странах на современном этапе [монография]. Минск: Тесей.
5. Вульфсон, Б. Л. (1999). Высшее образование на Западе на пороге XXI века: успехи и нерешенные проблемы. Педагогика, 2, 84–91.
6. Нанивской, В. Т. (Ред.). (1987). Детский сад в Японии: Опыт развития детей в группе. Москва: Прогресс.
7. Парамонова, Л. А., Протасова, Е. Ю. (Ред.). (2001). Дошкольное и начальное образование за рубежом: История и современность [учеб. пособие]. Москва: Academia.
8. Дронишинец, Н. П. (1996). Государственная политика развития дошкольного и школьного образования в Японии. Екатеринбург: Унипромедь.
9. Дубасенюк, О. А. (2005). Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога [монографія]. Житомир: вид-во ЖДУ ім. Івана Франка.
10. Кремень, В. Г. (Ред.). (2008). Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер.
11. Ермолина, И. (б.д.). Не пора ли нам в Китай. взято с <http://www.obruch.ru/index.php%3Fid%3D8%26n%3D28%26r%3D8%26s%3D717> (дата обращения 22.02.2019).
12. Парамонова, Л., Протасова, Е. (2010). За знаниями – по миру. Дошкольное образование в Японии. Дошкольное образование, 1, 13–18.
13. Зданевич, Л. В. (2013). Особливості підготовки майбутніх фахівців галузі дошкільної освіти до професійної діяльності в країнах Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Педагогіка і психологія професійної освіти, 4, 253–262.
14. Исмаилов, Э. Э. (2004). Национально обязательное образование Швеции. Калининград: БГА РФ.
15. Как готовят учителей в Финляндии. (б.д.). Взято с http://www.akvobr.ru/kak_gotovjat_uchitelei_v_finljandii.html. (дата обращения 22.02.2019).
16. Карасава, Т. (1962). История японского образования. Токио.
17. Карпенко, Н. М. (2010). Професійно-педагогічна підготовка фахівців дошкільної освіти в університетах Швеції. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.

18. Коджаспирова, Г. М., Коджаспиров, А. Ю. (2005). Словарь по педагогике: междисциплинарный. Москва: ИКЦ «Март»; Ростов-на-Дону: Март.
19. Котельнікова, Н. М. (2012). Система післядипломної освіти вчителів в Китаї. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганськ: ЛНУ.
20. Краевский, В. В. (2005). О культурологическом и компетентностном подходах к формированию содержания образования. Обновление российской школы. Доклады IV Всероссийской дистанционной педагогической конференции. (с. 17–23). Москва.
21. Красильник, Ю. С. (2009). Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх магістрів педагогіки вищої школи. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка, 3. Взято з http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/10_Krasilnik.pdf (дата звернення 22.02.2019).
22. Кремень, В. Г. (2003). Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота.
23. Кубракова, Н. В. (2004). Компетентнісна освіта – орієнтир реформування освіти в сучасну освіту. Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку: тези міжнар. наук.-практ. конф. (с. 63–64). Київ–Суми: Сумський ДПУ ім. А. С. Макаренка.
24. Лиферов, А. П. (1999). Интеграционные процессы в мировом образовании: основные тенденции. Magister, 1, 46–65.
25. Личко, А. Е. (1977). Психопатии и акцентуации характера у подростков. Ленинград: Медицина.
26. Жозиян, М. (2000). Организация и содержание педагогической работы в современных дошкольных учреждениях Франции и республики Конго. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Москва: МПГУ.
27. Ибука, М. (1991). После трех уже поздно. Москва: РУССЛИТ.
28. Мельник, Н. І. (2012). Порівняльний аналіз фахової підготовки кадрів дошкільної освіти у США. Педагогічна теорія і практика, 3, 132–140.
29. Методическая инструкция для начальной школы. (1977). Токио.
30. Микляева, Н. В. (2005). Современные системы дошкольного образования за рубежом. Лекционный курс [учеб. пособие]. Москва.
31. Мировой финансовый кризис и международная мобильность студентов. (2011). Учеба за Рубежом.ру. Весна. 9–17. Взято с http://www.studyabroad.ru/guide/2011/Study_01_2011_INTERNET.pdf (дата обращения 22.02.2019).
32. Ничкало, Н. Г. (1995). Професійно-технічній освіті – державну політику та науково-педагогічне забезпечення. Нові технології навчання, 15, 9–18.
33. Овчарук, О. (2003). Компетентності як шлях до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування системи освіти в Україні: рекомендації до освітньої політики. (с. 13–41). Київ: К.І.С. Взято з http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_409_ua_ref_strategy.pdf (дата звернення 22.02.2019).
34. Оржеховська, В. М. (1996). Профілактика правопорушень неповнолітніх. Київ: ВІАП.
35. Парамонова, Л. А., и Протасова, Е. Ю. (2008). Дошкольное и начальное образование за рубежом. История и современность. Москва: Академия.
36. Поставкова, Ю. С. (2002). Физическая культура дошкольников за рубежом. Санкт-Петербург: РГПУ им. А. И. Герцена.
37. Пуховська, Л. П. (2002). Сучасні стратегії формування професіоналізму вчителя у різних освітніх системах. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. (Вип. 32, Ч. 1, с. 35–40). Херсон: вид-во ХДПУ.
38. Пчелина, В. С. (2008). Профессиональная подготовка воспитателей

дошкольных учреждений во второй половине XX века. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Ярославль: ГОУ ВПО «Ярославский государственный педагогический университет им. К. Д. Ушинского».

39. Салимова, К. И. (2008). Педагогическое наследие Востока. Москва: МПСИ.
40. Сассілотто-Василенко, М. (2007). Проблеми професійного розвитку молодих учителів: досвід Франції і Канади. Післядипломна освіта в Україні, 2, 61–64.
41. Сисоєва, С. О. (2005). Сучасні аспекти професійної підготовки вчителів. Педагогіка і психологія, 4, 60–66.
42. Сластенин, В. А. (1981). Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе. Советская педагогика, 4, 76–84.
43. Тихоцкая, И. (1996). Современные японки: покорные и независимые? Азия и Африка, 2 (463), 30.
44. The Royal Ministry of Education, Research and Church Affairs. (1997). Education in Norway. Oslo. 33–67.
45. Fourth Periodical Report of Finland on the Application of the European Charter for Regional or Minority Languages. (2010). Retrieved from http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/FinlandPR4_en.pdf (last accessed 22.02.2019).
46. Franke, E. (1990). School physical education as a promoter of sport for all among the population: Paper to World Congress on Sport for all. Osnabruck: Univ. of Osnabruck.
47. University in Ioannina. Retrieved from <http://www.uoi.gr/gr/schools/education/pre-school.php> (last accessed 22.02.2019).
48. Pearce, J., & Robinson, R. B. Jr. (1994). Cases in Strategic Management. Burr Ridge, Illinois. – Boston, Massachusetts, Sydney, Australia.
49. PH-Heidelberg. Study: Studying at Heidelberg University of Education. – Access mode : <http://www.phheidelberg.de/en/study-with-us.html>.
50. Recommendation of the Committee of Ministers on the Application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Norway. (2010). Retrieved from http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/Recommendations/NorwayCMRec4_en.pdf (last accessed 22.02.2019).
51. Syllabuses for the Compulsory School. (2001). Stockholm: Ministry of Education and Science in Sweden and National Agency for Education.

REFERENCES

1. Baeva, L. B. (2007). O soderzhanii i organizacii sovremennogo doshkol'nogo obrazovaniya Anglii [On the content and organization of modern pre-school education in England]. Doshkol'noe vospitanie. 11, 21–27. [in Russian].
2. Baeva, L. V. (2009). Razvitie soderzhaniya doshkol'nogo obrazovaniya v Anglii na sovremennom etape [Development of the content of pre-school education in England at the modern stage]. Extended abstract of Candidate's thesis. Moscow. [in Russian].
3. Bondar, L. O. (n.d.). Nazustrich Bolonskomu protsesu (abo yak u naistyslishi terminy adaptuvaty vykladannia navchalnoi dystsypliny do vymoh kredytno-modulnoi systemy) [Towards Bologna Process (or how in the shortest time constraints to adapt teaching of a discipline to the requirements of credit and module system)]. Retrieved from <http://ladymyr.blog-city.com/bolon.htm> (last accessed 20.06.2006). [in Ukrainian].
4. Bondarenko, E. N. (2008). Professional'noe pedagogicheskoe obrazovanie v zarubezhnykh stranax na sovremennom etape [Professional pedagogical education abroad at the modern stage]. [monograph]. Minsk: Tesej. [in Russian].
5. Vul'fon, B. L. (1999). Vysshee obrazovanie na Zapade na poroge XXI veka: uspehi i nereshennye problemy. [Higher education in the West at the edge of the XXI century: achievements and unsolved problems]. Pedagogika, 2, 84–91. [in Russian].
6. Nanivskoj, V. T. (Ed.). (1987). Detskij sad v Yaponii: Opyt razvitiya detej v

gruppe. [Japanese kindergarten: Experience of development of children in a group]. Moscow: Progress. [in Russian].

7. Paramonova, L. A., Protasova, E. Yu. (Eds.). (2001). Doshkol'noe i nachal'noe obrazovanie za rubezhom: Istoriya i sovremennost' [Pre-school and primary education abroad: history and modernity]. [textbook]. Moscow: Academia. [in Russian].

8. Dronishinec, N. P. (1996). Gosudarstvennaya politika razvitiya doshkol'nogo i shkol'nogo obrazovaniya v Yaponii [State policy of development of pre-school and school education in Japan]. Yekaterinburg: Unipromed'. [in Russian].

9. Dubaseniuk, O. A. (2005). Teoriia i praktyka profesiinoi vykhovnoi diialnosti pedahoha [Theory and practice of professional educational activity of a pedagogue]. [monograph]. Zhytomyr: vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka. [in Ukrainian].

10. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

11. Ermolina, I. (n.d.). Ne pora li nam v Kitaj [Isn't it high time to go to China]. Retrieved from <http://www.obruch.ru/index.php%3Fid%3D8%26n%3D28%26r%3D8%26s%3D717> (last accessed 22.02.2019). [in Russian].

12. Paramonova, L., Protasova, E. (2010). Za znaniyami – po miru. Doshkol'noe obrazovanie v Yaponii [Around the world in search of knowledge. Pre-school education in Japan]. Doshkol'noe obrazovanie. 1, 13–18. [in Russian].

13. Zdanevych, L. V. (2013). Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv haluzi doshkilnoi osvity do profesiinoi diialnosti v krainakh Zakhidnoi Yevropy ta Aziatsko-Tykhookeanskoho rehionu [Peculiarities of preparation of the future specialists in the sphere of pre-school education to professional activity in the countries of Western Europe and Asia-Pacific region]. Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity, 4, 253–262. [in Ukrainian].

14. Ismailov, E'. E'. (2004). Nacional'no obyazatel'noe obrazovanie Shvecii [National Compulsory Education in Sweden]. Kaliningrad: BGA RF. [in Russian].

15. Kak gotovyat uchitelej v Finlyandii [How they teach teachers in Finland]. (n.d.). Retrieved from http://www.akvobr.ru/kak_gotovjat_uchitelei_v_finljandii.html. (last accessed 22.02.2019). [in Russian].

16. Karasava, T. (1962). Istoriya yaponskogo obrazovaniya [History of Japanese Education]. Tokyo. [in Russian].

17. Karpenko, N. M. (2010). Profesiino-pedahohichna pidhotovka fakhivtsiv doshkilnoi osvity v universytetakh Shvetsii [Professional-Pedagogical training of specialists of pre-school education in the universities of Sweden]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

18. Kodzhaspirova, G. M., Kodzhaspirov, A. Yu. (2005). Slovar' po pedagogike: mezhdisciplinarnyj [Dictionary on pedagogy: interdisciplinary]. Moscow: IKC «Mart»; Rostov-on-Don: Mart. [in Russian].

19. Kotelnikova, N. M. (2012). Systema pisliadyploumnoi osvity vchyteliv v Kytai [System of post-diploma education of teachers in China]. Extended abstract of Candidate's thesis. Lugansk: LNU. [in Ukrainian].

20. Kraevskij, V. V. (2005). O kul'turologicheskom i kompetentnostnom podxodax k formirovaniyu soderzhaniya obrazovaniya. [About culturological and competence approaches to the formation of context of education]. Obnovlenie rossijskoj shkoly. Proceedings of the Conference. (pp. 17–23). Moscow [in Russian].

21. Krasyl'nyk, Yu. S. (2009). Orhanizatsiino-metodychni zasady pedahohichnoi praktyky maibutnikh mahistriv pedahohiky vyshchoi shkoly [Organization-methodical bases of pedagogical practice of the future masters of pedagogy of high school]. Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika, 3. Retrieved from http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/10_Krasilnik.pdf (last accessed 22.02.2019). [in Ukrainian].

22. Kremen, V. H. (2003). Osvita i nauka Ukrainy: shliakhy modernizatsii (Fakty,

rozдумы, perspektyvy) [Education and science of Ukraine: ways of modernization (facts, reflections, perspectives)]. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian].

23. Kubrakova, N. V. (2004). Kompetentnisna osvita – oriientyr reformuvannia osvity v suchasnu osvitu [Competence education – orientation point of reforming education into the modern one]. *Mystetska osvita v konteksti yevropeiskoi intehtatsii*. Proceedings of the Conference. (pp. 63–64). Kyiv–Sumy: Sumskyi DPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].

24. Liferov, A. P. (1999). Integracionnye processy v mirovom obrazovanii: osnovnye tendencii [Integration processes in the world education]. *Magister*, 1, 46–65. [in Russian].

25. Lichko, A. E. (1977). Psixopatii i akcentuacii xaraktera u podrostkov [Psychopathies and accentuations of teenagers' character]. Leningrad: Medicina. [in Russian].

26. Zhoziyan, M. (2000). Organizaciya i sodержanie pedagogicheskoy raboty v sovremennyx doshkol'nyx uchrezhdeniyax Francii i respubliki Kongo [Organization and content of pedagogical work in modern pre-school institutions of France and the Republic of Congo]. Extended abstract of Candidate's thesis. Moscow: MPGU. [in Russian].

27. Ibyka, M. (1991). Posle trex uzhe pozdno [It is late after three]. Moscow: RUSSLIT. [in Russian].

28. Melnyk, N. I. (2012). Porivnialnyi analiz fakhovoi pidhotovky kadriv doshkilnoi osvity u SSHA [Comparative analysis of professional training of the personnel of pre-school education in the USA]. *Pedahohichna teoriia i praktyka*, 3, 132–140 [in Ukrainian].

29. Metodicheskaya instrukciya dlya nachal'noj shkoly. (1977). [Methodological instruction for primary school]. Tokyo [in Russian].

30. Miklyaeva, N. V. (2005). Sovremennye sistemy doshkol'nogo obrazovaniya za rubezhom. Lekcionnyj kurs [Modern systems of pre-school education abroad. Lectures]. [textbook]. Moscow. [in Russian].

31. Mirovoj finansovyj krizis i mezhdunarodnaya mobil'nost' studentov. (2011). [World financial crisis and international mobility of students]. Ucheba za Rubezhom.ru. Vesna. 9–17. Retrieved from http://www.studyabroad.ru/guide/2011/Study_01_2011_INTERNET.pdf (last accessed 22.02.2019). [in Russian].

32. Nychkalo, N. H. (1995). Profesiino-tekhnichnii osviti – derzhavnu polityku ta naukovo-pedahohichne zabezpechennia [State policy and scientific-pedagogical support to professional-technical education]. *Novi tekhnolohii navchannia*, 15, 9–18. [in Ukrainian].

33. Ovcharuk, O. (2003). Kompetentnosti yak shliakh do onovlennia zmistu osvity [Competences as a way to renewal of the educational content]. *Stratehiia reformuvannia systemy osvity v Ukraini: rekomendatsii do osvitnoi polityky*. (pp. 13–41). Kyiv: K.I.S. Retrieved from http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_409_ua_ref_strategy.pdf (last accessed 22.02.2019). [in Ukrainian].

34. Orzhekhovska, V. M. (1996). Profilaktyka pravoporushen nepovnolitnikh [Measures of crime prevention of underaged]. Kyiv: VIAP. [in Ukrainian].

35. Paramonova, L. A., & Protasova, E. Yu. (2008). Doshkol'noe i nachal'noe obrazovanie za rubezhom. Istoriya i sovremennost' [Pre-school and primary education abroad. History and modernity]. Moscow: Akademiya [in Russian].

36. Postavkova, Yu. S. (2002). Fizicheskaya kul'tura doshkol'nikov za rubezhom [Physical education of pre-schoolers abroad]. St. Petersburg: RGPU im. A. I. Gercena [in Russian].

37. Pukhovska, L. P. (2002). Suchasni stratehii formuvannia profesionalizmu vchytelia u riznykh osvitnikh systemakh [Modern strategies of the teacher's professionalism formation in different educational systems]. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky*. (Vol. 32, pt. 1, pp. 35–40). Kherson: vyd-vo KhDPU. [in Ukrainian].

38. Pchelina, V. S. (2008). Professional'naya podgotovka vospitatelej doshkol'nyx uchrezhdenij vo vtoroj polovine XX veka [Professional training of kindergarteners in the second half of the XX century]. Extended abstract of Candidate's thesis. Yaroslavl: GOU

VPO «Yaroslavskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet im. K. D. Ushinskogo» [in Russian].

39. Salimova, K. I. (2008). Pedagogicheskoe nasledie Vostoka [Pedagogical heritage of the East]. Moscow: MPSI. [in Russian].

40. Sassilotto-Vasylenko, M. (2007). Problemy profesiinoho rozvytku molodykh uchyteliv: dosvid Frantsii i Kanady [Problems of professional development of young teachers: experience of France and Canada]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*, 2, 61–64. [in Ukrainian].

41. Sysoieva, S. O. (2005). Suchasni aspekty profesiinoi pidhotovky vchyteliv [Modern aspects of professional training of teachers]. *Pedahohika i psykholohiia*, 4, 60–66 [in Ukrainian].

42. Slastenin, V. A. (1981). Professional'naya gotovnost' uchitelya k vospitatel'noj rabote [Professional readiness of a teacher to educational activity]. *Sovetskaya pedagogika*, 4, 76–84 [in Russian].

43. Tixockaya, I. (1996). Sovremennye yaponki: pokornye i nezavisimye? [Modern Japanese women: obedient and independent?]. *Aziya i Afrika*, 2 (463), 30. [in Russian].

44. The Royal Ministry of Education, Research and Church Affairs. (1997). Education in Norway. Oslo. 33–67.

45. Fourth Periodical Report of Finland on the Application of the European Charter for Regional or Minority Languages. (2010). Retrieved from http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/FinlandPR4_en.pdf (last accessed 22.02.2019).

46. Franke, E. (1990). School physical education as a promoter of sport for all among the population: Paper to World Congress on Sport for all. Osnabruck: Univ. of Osnabruck.

47. University in Ioannina. Retrieved from <http://www.uoi.gr/gr/schools/education/pre-school.php> (last accessed 22.02.2019).

48. Pearce, J., & Robinson, R. B. Jr. (1994). Cases in Strategic Management. Burr Ridge, Illinois. – Boston, Massachusetts, Sydney, Australia.

49. PH-Heidelberg. Study: Studying at Heidelberg University of Education. – Access mode : <http://www.phheidelberg.de/en/study-with-us.html>.

50. Recommendation of the Committee of Ministers on the Application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Norway. (2010). Retrieved from http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/Recommendations/NorwayCMRec4_en.pdf (last accessed 22.02.2019).

51. Syllabuses for the Compulsory School. (2001). Stockholm: Ministry of Education and Science in Sweden and National Agency for Education.

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Наталія Мельник

доктор педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології факультету
лінгвістики та соціальних комунікацій

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-6641-0649

n.melnyk@nau.edu.ua

Софія Довбня

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-2882-4680

so.dovbnia@gmail.com

Анотація. У дослідженні розкрито теоретико-прикладні засади впровадження практико-орієнтованого підходу у професійній підготовці фахівців дошкільної освіти в українських та західноєвропейських закладах вищої освіти. Практико-орієнтований підхід потрактовано як комплекс педагогічних умов, спрямованих на формування професійної компетентності педагога в процесі безпосередньої навчальної діяльності та практики. Визначено, що основним засобом реалізації практико-орієнтованого підходу є практико-орієнтовані завдання, а важливою умовою їх застосування є складання коректних умов цих завдань, що дозволяють студентам без ускладнень самостійно формулювати проблеми професійного характеру, ставити мету їх розв'язання, виділяти шляхи досягнення поставленої мети і аналізувати досягнуті результати залежно від специфіки умов кожного конкретного завдання. Встановлено, що впровадження практико-орієнтованого підходу вимагає від викладача закладу вищої освіти наявності компетенцій щодо сутності інноваційних технологій професійної підготовки змісту та структури методичного забезпечення самостійної роботи студентів і специфіки її організації, методології розробки і застосування тестових завдань, індивідуальних завдань на основі виробничих ситуацій.

Ключові слова: фахівці дошкільної освіти, компетентність педагога, практико-орієнтований підхід, парадигма освіти, освітньо-професійні програми, практика професійної діяльності.

PRACTICAL-ORIENTED APPROACH IN PRESCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL EDUCATION IN UKRAINE AND WESTERN EUROPEAN COUNTRIES

Nataliia Melnyk

Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate professor
of The Faculty of Linguistics and Social Communications
National Aviation University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-6641-0649

n.melnyk@nau.edu.ua

Sopfiia Dovbnia

Ph.D (Candidate of Sciences (Pedagogy),
Associate professor of The Department of Education and Psychology of Pre-
school Education and Children's Creativity

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-2882-4680

so.dovbnia@gmail.com

Abstract. The research reveals the theoretical and applied aspects of the implementation of a practical-oriented approach in the professional training of preschool education specialists in Ukrainian and Western European higher education institutions. Practical-oriented approach is studied as a complex of pedagogical conditions, aimed at forming professional competence of the teacher in the process of direct professional activity and practice. It is determined that the main means of realization of a practical-oriented

approach are practical-oriented tasks, and an important condition for their application is to formulate the correct conditions of these tasks, which allow students without difficulty to formulate their own problems of professional nature, set the goal of their solution, identify ways to achieve goals and analyze the results achieved depending on the specifics of the conditions of each specific task. It was established that the introduction of a practice-oriented approach requires the teacher of the institution of higher education to have the competence regarding the essence of innovative technologies of professional preparation of the content and structure of the methodological provision of independent work of students and the specifics of its organization, the methodology of developing and applying test tasks, individual tasks based on production situations.

Key words: pre-school education specialists, teacher's competence, practical-oriented approach, paradigm of education, educational-professional programs, practice of professional activity.

Актуальність дослідження. Етапи розвитку суспільства детермінуються комплексом соціально-економічних, політичних та науково-технічних проблем, розв'язання яких потребує нових підходів, що враховують динаміку змін у життєдіяльності різних соціальних систем [9]. У сучасних умовах глобалізації та інтенсивної інтеграції, інформатизації, системи педагогічної освіти на всіх рівнях, й традиційні підходи змінюються інноваційними, відбувається переорієнтація наукових поглядів на роль і функцію педагога, на вимоги, що ставлять перед педагогічними кадрами на кожному етапі розвитку суспільства та педагогічної науки, що, безумовно, впливає і на зміну концепцій та наукових підходів до професійної підготовки дошкільних педагогів.

Вища професійна освіта в Україні та країнах Західної Європи покликана забезпечувати високу якість професійної підготовки, щоб фаховий рівень спеціалістів дошкільної освіти відповідав потребам ринку праці. Проблема забезпечення якості підготовки фахівців та їх подальшого успішного працевлаштування робить актуальною орієнтацією закладів вищої освіти на здатність їх випускників до практичної реалізації надбаних компетенцій та ставить питання про доцільність створення системи взаємодії закладу вищої освіти і потенційних роботодавців [7].

Основні аспекти до формування фахівців-професіоналів, які поєднують глибокі фундаментальні теоретичні знання і практичну підготовку відображено у Законах України: «Про освіту», «Про вищу

освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національній доктрині розвитку освіти в Україні.

Сучасні освітньо-професійні програми підготовки спеціалістів дошкільної освіти в Україні спрямовані на формування у випускників системи фахових компетентностей, і тому останні не повною мірою можуть задовольнити потреби закладів освіти, оскільки термін адаптації молодого фахівця є надто тривалим. Така ситуація породжує наростаюче протиріччя між системою вищої професійної освіти і роботодавцем, шляхом розв'язання якого є перехід від технологій передавання знань до технологій навчання на основі набуття досвіду. Альтернативні технології можуть розроблятися на основі практико-орієнтованого підходу, що підвищить вмотивованість студентів до успішного формування власної фахової компетентності [4]. У цьому контексті, наукову та практичну значущість становить також і досвід країн Західної Європи, як такий, що має загально визнані традиції, високоякісні показники у галузі педагогічної освіти. Саме західноєвропейські країни мають найбільш перспективні здобутки у застосуванні практико-орієнтованого підходу, що забезпечує підготовку висококваліфікованого кадрового потенціалу, належну базову та післядипломну освіту педагогічних кадрів. Відтак, звернення до досвіду цих країн розкриває не лише сутність взаємовплив національних і європейських освітніх процесів, але й пропонує важливий орієнтир для коригування вітчизняного досвіду впровадження практико-орієнтованого підходу в освітній процес закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців дошкільної освіти [8, с. 7-8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічних джерелах ряд праць присвячено питанням, що розкривають різні аспекти забезпечення якості підготовки фахівців дошкільної освіти: обґрунтування сучасних вимог до професійної підготовки (Г. Беленька, А. Богуш, В. Бондар, В. Лозова, О. Пехота, С. Сисоєва, Г. Цветкова та ін.); розкриття підходів практико-орієнтованої підготовки фахівця та її

складових (В. Хутмахер, І. Зимня, Н. Ничкало, А. Хуторський, В. Сібаєва, І. Підласий, І. Зязюн, С. Литвиненко, І. Дичківська, Д. Нойман, Ю. Олькерс, Д. Варнеке, О. Кюстер, Г. Лінд, С. Пітч, Є. Пост та ін.). Значним доробком українських дослідників-компаративістів визначаються праці: Т. Кристопчук (презентовано фрагментарний аналіз професійної підготовки дошкільних педагогів у Німеччині, Франції, Великій Британії); Н. Мельник (у дослідженнях представлено теоретико-методичні засади професійної підготовки фахівців дошкільної освіти у Західній Європі); Н. Негребецької, О. Нілова (тенденціям розвитку педагогічної освіти у країнах Західної Європи); М. Олійник (теоретико-методичним засадам підготовки фахівців дошкільної освіти в країнах Східної Європи); Л. Пуховської (професійній підготовка вчителів у Західній Європі); О. Сулими (компетентнісний підхід в сучасній системі професійної підготовки дошкільних педагогів у Німеччині); С. Синенко (розвиток післядипломної педагогічної освіти у країнах Західної Європи).

Серед зарубіжних дослідників цінними ідеями є праці Р. Ведженара (R. Wagenaar), Дж. Гонзалес (J. Gonzalez), Ф. Каєна (F. Caena), К. Камерон (C. Cameron), П. Мосс (P. Moss), М. Ньюмана (M. Neuman), П. Оберхюмер (P. Oberhuemer), Дж. Остінееллі (G. Ostinelli), І. Шіррея (I. Schreyer) та ін., в яких представлено комплексні дослідження професійної підготовки дошкільних педагогів у країнах Європи.

В умовах суперечностей між процесами глобалізації та інформатизації суспільства і рівнем підготовки сучасного спеціаліста дошкільної освіти, між уподобаннями і здібностями студента та існуючою парадигмою освіти підготовка фахівців з їхньою майбутньою багатофункціональною діяльністю в новому полікультурному суспільстві особливого значення набуває практико-орієнтований підхід у системі педагогічної освіти.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-прикладних засад та педагогічних умов практико-орієнтованого

підходу як реалізаційного компонента забезпечення професіоналізації підготовки спеціалістів дошкільної освіти в Україні та країнах Західної Європи.

Результати дослідження. Одним із найбільш якісних проявів реформаторської педагогіки, популярної в кінці XIX – у першій третині XX ст., стала педагогіка прагматизму, представники якої виступали за необхідність докорінного реформування традиційної школи на засадах її наближення до життя і врахування індивідуальних потреб дитини [13, с. 227]. У сучасній науковій педагогічній літературі прагматична педагогіка кінця XIX – першої третини XX ст. фігурує під назвами «прогресизм», «інструменталізм», «експерименталізм», «утилітаризм» тощо [13, с. 227]. Досліджуючи основи сімейного виховання у США, О. Безлюдний розглядав прагматизм як основу для побудови гнучкої системи поглядів особистості, яка допомагає їй досягти практичної вигоди – У. Джеймс (W. James), Дж. Дьюї (J. Dewey), Ч. Пірс (Ch. Pirs) та ін. [1, с. 19–21]. У цьому контексті компетентнісно-орієнтований підхід у професійній підготовці дошкільних педагогів у країнах Західної Європи знайшов своє відображення, насамперед в ідеях практико-зорієнтованого та дослідницького навчання, що на сучасному етапі формують основу компетентнісного підходу. У такому розумінні концепт пов'язаний з *експерименталізмом* та прогресивізмом у професійній освіті.

Зарубіжні вчені (Кл. Білизле (Cl. Beelisle), Н. Гюнгтон (N. Guignon), М. Джорес (M. Joras), М. Лінард (M. Linard), Б. Рей (B. Rey), Л. Тукол (L. Turkal) та ін.) пов'язують зміст компетентнісного підходу в освіті з формуванням здатності або готовності особистості мобілізувати всі свої ресурси (системно-організовані знання й уміння, навички, здібності та психічні якості), необхідні для виконання певного завдання на високому рівні, а також адекватні конкретній ситуації, тобто відповідно до мети й умов перебігу конкретної дії [10]. Виходячи з розуміння компетентності як здатності особистості, зіткнувшись з проблемою професійного характеру,

які виникають у професійній практиці, мобілізувати ресурси і застосовувати механізми, які сприяють розв'язанню проблемної ситуації, одним із ключових підходів до професійної підготовки дошкільних педагогів у країнах Західної Європи європейські дослідники вважають «концептуалізоване навчання» [20, с. 174]. Такий підхід передбачає професійне навчання, засноване на створенні проблемних ситуацій професійного спрямування та різних типів ситуацій, які вимагають практичних навичок. Як стверджують європейські науковці С. Аккер (S. Acker), С. Гатьє (C. Gauthier), П. Десросьєрс (P. Desrosiers), Е. Харгівс (A. Hargreaves), досвід практики професійної діяльності, вирішення професійних задач є найбільш придатним і ефективним способом для забезпечення розвитку компетенцій [21, с. 174].

У працях Н. Голоти зазначено, що серед тенденцій модернізації системи підготовки педагогів у Франції, Німеччині, Великобританії особливе місце посідає посилення практичної спрямованості дисциплін психолого-педагогічного циклу на вивчення та удосконалення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти та школі. Дослідниця акцентує на спільності в орієнтації на посилення практичної підготовки педагогів і у вищій освіті України [2].

Практико-орієнтовану основу професійної педагогічної підготовки в країнах Європи у своїх дослідженнях також виокремлюють О. Локшина й Л. Пуховська. Так, за дослідженням О. Локшиної, головна особливість концепції – усвідомити, яким видом діяльності є навчання та учіння. Автор виокремлює два види навчальної діяльності. Перший – це діяльність, в основі якої формуються прості вміння, набуті методом вправ. Другий виступає тоді, коли навчальна діяльність складна, більш інтелектуальна, ніж інструментальна [12, с. 206].

Практико-орієнтований підхід передбачає комплекс соціально-педагогічних умов, спрямованих на формування професійної компетентності педагога в процесі безпосередньої професійної діяльності

та практики [20, с. 174].

Одним із важливих та особливо актуальним в теорії і практиці західноєвропейських країн підходом до професійної підготовки і до формування, розвитку та вдосконалення професійної компетентності дошкільних педагогів впродовж життя є дослідницько-орієнтований підхід (research-based learning) [12, с. 55-56]. Навчання, засноване на дослідженнях, дослідницьке навчання – це все категорії новітньої концепції професійної підготовки європейських педагогів в цілому і дошкільних зокрема. Для практики діяльності європейських університетів характерне комплексне поєднання трьох аспектів професійної підготовки: досліджень, навчання та практики. Дослідницько-орієнтоване навчання охоплює кілька аспектів професійної підготовки дошкільного педагога. Як зазначає Н. Бізьер (N. Bizier), один з них – це концепція здійснення освітнього процесу, заснованого на дослідженнях [14], а це означає, що навчання, зміст навчального матеріалу повинні базуватись на результатах останніх досліджень у дошкільній галузі, особливо на сучасних висновках, як результату якісної роботи педагогів у практичній діяльності [20, с. 174].

Останнім часом у педагогічній літературі європейських дослідників обґрунтовується необхідність підготовки вчителя-вченого та вчителя-дослідника [5, с. 18-19], а тому на ряду з практико-орієнтованим підходом актуалізується компетентнісний, який забезпечує цілісність професійної підготовки спеціалістів дошкільної освіти.

У західноєвропейських країнах розвиваються різноманітні напрями, в основу яких покладено завдання розвитку пошукової діяльності та критичного дослідницького мислення; це створення ситуації, коли студент за певних обставин повинен самостійно оволодіти поняттям і визначити підхід до вирішення проблеми у процесі пізнання [12, с. 56]. Дослідницька концепція є відносно новою для теорії і практики педагогічної освіти у країнах Західної Європи, визначається інноваційністю, що породжує нові орієнтири та підходи до освітнього процесу [12, с. 56]. У цьому контексті

варто зауважити, що біхевіористський напрям у філософії освіти став основою для обґрунтування та формування концепції проблемного, ситуативного навчання. Досвід проблемного та пошукового навчання в підготовці педагога накопичувався в історії західної педагогічної освіти впродовж декількох десятиріч, що є, по суті, інноваційним навчанням, спрямованим на формування творчого і критичного мислення, досвіду та інструментарію навчально-дослідної діяльності, рольового та імітаційного моделювання, пошуку визначення власних особистісних смислів і ціннісних відношень.

На думку І. Задорожної, прикладом якісної комбінації практико-орієнтованого, дослідницького та проблемно-пошукового та модульного підходів до підготовки педагогів є популярна в сучасній британській педагогічній освіті модель підготовки, яка ґрунтується на розвитку вмінь та компетентності майбутніх учителів (competence-based teacher training) [5, с. 20]. Зазначене дає підстави стверджувати, що вищеназвані підходи формують своєрідну платформу компетентнісного підходу, тобто є його складовими компонентами. Дослідниця зазначає, що цей підхід розглядає педагога не тільки як грамотного спеціаліста, здатного ефективно передавати знання учням, а й професіонала, який мислить творчо та аналітично, вміє приймати оптимальні рішення, а також здатний не просто переживати зміни, а керувати ними [5, с. 20]. Запропонована модель є результатом синтезованого відбору найефективніших підходів до професійної підготовки дошкільних педагогів і в європейській професійній підготовці корелюється з практико-орієнтованим та компетентнісним підходами.

Відносно професійної підготовки дошкільних педагогів у країнах Західної Європи це означає, що будь-який педагогічний працівник, безпосередньо чи опосередковано залучений до освітнього процесу в дошкільній сфері, повинен бути компетентним не лише в рідній мові, але й вільно спілкуватись іноземними, причому мінімум двома; повинен вміти

користуватись та впроваджувати в освітній процес сучасне інформаційно-комунікаційне забезпечення; вміти позитивістські самоорганізовуватись з метою професійного самовдосконалення, зростання та творчої самореалізації; вміти комунікувати з різними соціально неоднорідними учасниками освітнього процесу в дошкільних навчальних інституціях, що передбачає застосування гуманістичного, диференційованого, індивідуального підходів, а також реалізовувати на практиці завдання інклюзивної освіти; займати активну життєву позицію щодо суспільних процесів, пов'язаних з освітою, та знаходити адекватні і коректні механізми впливу на громадськість, її думку з метою розповсюдження позитивного практичного досвіду теорії і практики дошкільної освіти, обґрунтування та донесення до громадської спільноти основних принципів та підходів до розуміння значення дошкільної освіти та виховання для гармонійного становлення не лише кожної окремо особистості з ранніх років, але й громадянського суспільства в цілому.

Індикаторами реалізації практико-орієнтованого підходу у професійній підготовці спеціалістів дошкільної освіти у країнах Західної Європи є абсолютно нова та оригінальна практика професійного навчання, заснована на суспільній взаємодії між педагогічними спільнотами «професійно-освітня спільнота», що базується на освітньо-професійній, комунікативно-орієнтованій парадигмі [15, с. 13]. У процесі професійної практики дошкільних педагогів, вимір якої представлено інтерактивною співпрацею вихователя і вихованця (базованої на розширенні прав і можливостей, розвитку освітніх цінностей), виокремилась практика організації професійного навчання у безпосередній професійній взаємодії та діяльності, організації конференцій та методичних заходів не для демонстрації, а задля спільного навчання та поширенням досвіду кожного педагога чи групи педагогів, які працюють за певною методикою чи апробують розроблену ними програму. Учені сходяться на описі певних особливостей професійних освітніх спільнот (ОПС), які характеризуються

такими параметрами, як акцентованою увагою на навчанні студентів, спільними цінностями, колективною відповідальністю, педагогічною рефлексією, співпрацею, груповим та індивідуальним навчанням [22].

Модель «Професійного суспільного (громадського) навчання» (Professional Learning Community – PLS) – ПСН базується на двох основних припущеннях:

- знання і навчання, які ґрунтуються на соціальних контекстах і досвіді, реалізуються за допомогою інтерактивних технологій через активну взаємодію та рефлексивний обмін;
- участь в ПСН призводить до змін у навчальній практиці викладача та покращує успішність студентів.

Недавні емпіричні дослідження Б. Вітзейрса (B. Witziers), Дж. Імантса (J. Imants) та П. Слігерса (P. Sleegers) [19; 24] доводять, що участь в ПСН уможливорює поліпшення результатів педагогічної практики, сприяє формуванню високої культури, забезпечує реалізацію концепції «безперервної освіти» з концентрованою увагою на навчанні студента; ключовим елементом успішності ПСН є студент. Крім того, у дослідженні проекту «TALIS» (Teaching and Learning International Survey), в рекомендаційному звіті та описі контекстних змінних для НПР (Національної професійної рамки), подано перелік деяких ключових характеристик, які формуються в процесі ПСН, а саме кооперативний клімат, механізми передачі досвіду, систему оцінки та діагностування, а також механізми зворотного зв'язку [16].

Ще одним із засобів реалізації практико-орієнтованого та компетентнісним підходами вважається «модульна концепція університетської педагогічної підготовки», що була запропонована польськими педагогами Г. Квятковською та А. Котушевич. Засадами модульної концепції освіти є: основа здобуття знань, виконання різноманітних практичних дій (у реальних чи штучно створених ситуаціях), а також різних інтелектуальних операцій таких, як доведення,

підсумовування, абстрагування, узагальнення тощо. Модульна концепція підготовки педагогів орієнтована на студента, бо вона передбачає ознайомлення з його індивідуальними потребами й нахилами. Наслідком реалізації цього положення є перенесення акценту з навчального процесу на особистість студента, посилення ролі самостійного навчання, а також обмеження керування процесом навчання ззовні. Студент самостійно обирає шлях навчання, добирає тематику, форми семінарських занять та активної роботи у ході цих занять [6].

Американський дослідник С. Дж. Гоффін (S. G. Goffin) пов'язує реалізацію даного підходу із знаннєво-орієнтованими програмами професійної педагогічної підготовки дошкільних педагогів та обґрунтовує новий конфігурований взаємозв'язок між концептуальними підходами до організації освітнього процесу з дітьми дошкільного віку та професійною підготовкою дошкільних педагогів [18]. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури британський науковець Джої Куллен (Joy Cullen) з університету Мессей (Massey University) виокремлює такі підходи до організації освітньої діяльності дітей дошкільного віку:

- предметно-галузеві знання (domain knowledge) – характеризують знання предметної області [25, с. 554], «це поняття або галузь знань, що формують цілісне уявлення про форми існування об'єкта чи явища» [25, с. 523]. У цьому контексті, на відміну від попередніх ґрунтовних досліджень формування конструктивних знань у дітей, започаткованих Ж. Піаже (J. Piaget), йдеться про утворення предметно-загальних структур і процесів. У процесі пізнання провідним є різностороннє вивчення предмета чи об'єкта навколишньої дійсності, а також механізмів організації такого пізнання. Численні сучасні дослідження засвідчують той факт, що діти дошкільного віку володіють знаннями з конкретної галузі, що відповідає критерію «сталих базових знань певних категорій» [25, с. 554];

- феноменологічний підхід (phenomenographic approach), згідно з яким «досвід дитини у розумінні, розрізненні та спогляданні об'єктів

навколишньої дійсності ставиться вище за знання про них чи навички практичного їх використання» [23, с. 75];

– діяльнісно-базований підхід (activity-based concept) формує у дітей знання про об'єкти та явища навколишньої дійсності через розуміння змісту, яке відбувається у процесі комплексного поєднання загального уявлення про предмет та можливості маніпулювання і практичного його застосування [16];

– метакогнітивний підхід полягає в тому, що взаємодія педагогів з дітьми зосереджена не просто на підвищенні дитячих знань, але й спрямована на усвідомлення ними метакогнітивного знання про те, як вони пізнали об'єкт чи предмет навколишньої дійсності (наприклад, через споглядання, маніпуляцію, смакові рецептори тощо) [17].

Дж. Куллен наголошує на тому, що формування якісних автентичних знань щодо взаємодії з дітьми дошкільного віку, врахування соціально-орієнтованого підходу освітнього процесу в закладах дошкільної освіти забезпечуватиме спроможність майбутніх дошкільних педагогів створювати ефективні моделі для виховання, розвитку та вивчення змісту програм та навчальних планів дошкільної освіти. З цією метою дошкільних педагогів необхідно готувати до оволодіння різними способами пізнання педагогічних явищ, формування широкого педагогічного світогляду на основі здобутих предметно-галузевих знань. Відповідно до зазначеного модульні програми професійної підготовки дошкільних педагогів мають бути спрямованими не тільки на оволодіння певною сукупністю професійних знань, а й на розвиток аналітичного, творчого, критичного і практичного мислення» [17, с. 18].

Модульна концепція тісно пов'язана та реалізуються з інтегрованим підходом в побудові змістового наповнення дисциплін. Одним із актуальних підходів у професійній підготовці дошкільних педагогів французькі науковці вважають інтегративний. За переконанням сучасників Я. Голд (Y. Gold) , П. Ест (P. l'Est), Дж. Таdif (J. Tardif) та інших, якісна

професійна підготовка на сучасному етапі розвитку професійної освіти неможлива без об'єднання предметних знань студентів, що реалізується завдяки інтегрованому підходу через побудову змістового наповнення дисциплін [20, с. 173].

Цінним для дослідження є визначення В. Майковської педагогічних умов практико-орієнтованої професійної підготовки, а саме: створення у закладі вищої освіти середовища, що стимулює формування у студентів мотивованої усвідомленої потреби в набутті професійних компетенцій; впровадження практико орієнтованої технології професійної підготовки, яка забезпечує формування у студентів значущих для майбутньої фахової діяльності якостей особистості, а також досвіду виконання професійних обов'язків за профілем підготовки; організація практичної підготовки студентів на засадах формування професійної компетентності за профілем підготовки; розробка і впровадження у закладі вищої освіти інноваційних форм зайнятості студентів з метою вирішення ними реальних професійних, науково-практичних та дослідно-виробничих робіт відповідно до профілю навчання [7].

Всі вище зазначені педагогічні умови зреалізовано у освітньому процесі підготовки освітнього рівня «магістра», спеціальності Дошкільної освіти факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Формування змісту навчальних дисциплін при впровадженні практико-орієнтованого підходу вимагає засадничою інформацією зробити практичні відомості, що перетворює цілі та завдання кожної навчальної дисципліни в конкретизований кінцевий продукт навчання та підпорядковує вибір методів навчання дидактичним закономірностям практико-орієнтованого підходу, вибудованим відповідно до етапів досягнення кінцевого продукту професійного навчання [11].

Основним засобом реалізації практико-орієнтованого підходу є практико-орієнтовані завдання, а важливою умовою їх застосування –

складання коректних умов цих завдань, що дозволить студентам без ускладнень самостійно формувати проблеми професійного характеру, ставити мету їх розв'язання, виділяти шляхи досягнення поставленої мети і аналізувати досягнуті результати залежно від специфіки умов кожного конкретного завдання. Рішення практико-орієнтованих завдань має бути поетапним, що забезпечить осмисленість дій студентів. Іншою важливою умовою впровадження практико-орієнтованого підходу є створення викладачем середовища, в якому студенти мають можливість виявити і реалізувати свій інтерес до пізнання, зробити пізнання усвідомленою потребою в саморозвитку, професійній та соціальній адаптації.

Впровадження практико-орієнтованого підходу вимагає від викладача наявності компетенцій щодо сутності інноваційних технологій професійної підготовки; змісту та структури методичного забезпечення самостійної роботи студентів і специфіки її організації; методології розробки і застосування тестових завдань, індивідуальних завдань на основі виробничих ситуацій. Відтак роль викладача змінюється з транслятора знань на менеджера, що робить його консультантом і організатором різних видів діяльності студентів, провідником у формуванні певних компетенцій.

Прагнення викладача при впровадженні практико-орієнтованого підходу знайти розумний баланс між академічною і прагматичною складовими професійної підготовки може реалізовуватись у залученні студентів до створення практико-орієнтованих проєктів, які є результатом індивідуальної або колективної діяльності студентів за чітко визначеними правилами [11].

З метою створення практико-орієнтованого середовища в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова започаткована для освітнього рівня «магістра» програми виробничих практик: «Інспекторсько-методична», «Науково-педагогічна», «Переддипломна» тощо. Реалізація мети, завдань та модулів програм

здійснюється протягом одного року чотирьох місяців, під час яких студенти впроваджують свої ідеї на практиці в освітніх установах у вигляді інтерактивних проєктів; документують власну діяльність у формі звітів; артистично і дохідливо презентують створені та реалізовані проєкти – потенційним роботодавцям.

Досвід з реалізації практико-орієнтованого підходу у західноєвропейських закладах вищої освіти розглянемо на прикладі Гайдельберзького педагогічного інституту. За результатами дослідження Н. Мельник реалізація змісту, форм, методів і засобів системи педагогічної освіти в інституті, як і у інших закладах педагогічної освіти країна Західної Європи, як і в решті секторів вищої професійної підготовки, базується на загальноприйнятій європейській кредитно-трансферній системі професійної освіти та підготовки (European credit system for vocational education and training (ECVET)), яка являє собою засіб представлення кваліфікаційних вимог у формі сукупності вимірюваних результатів навчання і яка комбінується з процедурою перевірки та оцінювання навчальних результатів. Мета цієї системи полягає в сприянні: мобільності людей, які здійснюють навчання; накопиченню, передачі і перевірки та визнанню результатів навчання (або формальне, неформальне або інформальне), які отримані в різних країнах; здійсненню безперервного навчання; прозорості кваліфікаційних вимог; взаємній довірі і співпраці між європейськими освітніми інституціями в галузі професійно-технічної підготовки і освіти [8, с. 307].

За висновками сучасного дослідника С. Фейман-Немсера (S. Feiman-Nemser), в професійній педагогічній підготовці, не залежно від моделі, за якою вона здійснюється, у змісті можна виокремити такі концептуальні напрями: академічний, практичний, технологічний, особистісний (персональний) та критичний/соціальний. Відповідно до *академічного напрямку* пріоритетом програми професійної підготовки є предмет вивчення. Відтак, програмою передбачається формування знань про

особливості організації різних видів дитячої діяльності (ігрової, як провідного виду діяльності; пізнавальної, творчої, комунікативної, трудової тощо); знання про психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку; знання особливостей співпраці з родинами та різними соціальними інституціями; знання принципів професійної діяльності та умов розвитку професійної компетентності. *Практичний* напрям професійної підготовки забезпечує її діяльнісний підвид, головним складником якого є досвід. Досвід професійної діяльності в умовах університетської освіти забезпечується педагогічною практикою студентів в різних типах дошкільних навчальних закладів, на яку згідно з навчальним планом виділяється значна кількість годин. *Технологічним* напрямом забезпечується оволодіння студентами ефективними методиками навчання дітей. Даний напрям сприяє також формуванню у студентів дослідницьких умінь. *Особистісний* напрям (або персональний) визначається гуманістичним підходом до професійної підготовки педагогів, а тому відповідно до нього програмами передбачено вивчення особливостей професійної самоорганізації, особистісного становлення студента, забезпечується формування професійної мотивації. У межах *критичного та соціального* напрямку формуються знання особливостей співпраці з освітніми та громадськими інституціями на регіональному, державному та міжнародному рівнях [8, с. 309].

Якісна професійна підготовка фахівців дошкільної освіти в Гайдельберзькому педагогічному інституті стає можливою також завдяки створенню рефлексивного середовища, істотними рисами якого є проблемна ситуація, настанова на співпрацю, взаємин, що передбачають використання досвіду однієї людини іншою, а відтак безпосередню реалізацію практико-орієнтованого підходу в освітньому процесі закладу. У цьому контексті йдеться, насамперед, про форми організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Так, кожен модульний курс бакалаврської чи магістерської освіти у Гайдельберзькому педагогічному

інституті передбачає реалізацію освітнього процесу у такими *формами*, як: лекції, семінари, практикуми та практичні заняття, семінари-практикуми, тренінги, семінари-тренінги, участь студентів у конференціях, дослідницьких та наукових проектах, міні-викладання; написання та виконання самостійних робіт, курсових, рефератів, підготовка наукових доповідей, проведення студентами спід-тренінгів, міні-конференцій, наукових студентських конференцій, організація та проведення майстер-класів з окремих дисциплін (методика зображувальної діяльності, музики, фізичного виховання, математики тощо); педагогічна практика, практика та робота у центрах практичної підготовки при університеті, практика та робота у центрах транскультурної педагогіки, закордонне навчання та практика, іспити тощо.

Найбільш поширеними організаційними формами навчання є лекція та семінар. *Лекційні заняття* передбачають передачу лектором інформації про особливості створення якісного, розвивального, здоров'язберезувального педагогічного простору; відомостей про останні досягнення в педагогічній теорії і практиці з проблем організації такого простору; подання основних визначень; ознайомлення з здоров'язберезувальними технологіями в умовах закладів дошкільної освіти. Особливе місце відводиться роботі у групах. Вважається, що така форма роботи сприяє розвитку у студентів уміння у взаємодії з іншими здійснювати власну навчальну діяльність з іншими, співпрацювати зі своїми колегами на демократичних засадах, швидко реагувати у процесі спілкування, брати на себе відповідальність і спрямовувати власні дії на досягнення конкретної мети, надавати та одержувати громадську підтримку, ділитися культурним досвідом та розвивати інтеркультурне мислення [17]. На окрему увагу заслуговують види лекцій, які проводяться професорсько-викладацьким складом Гайдельберзького педагогічного інституту, а саме: відкриті лекції (лекції є відкритими для вільних слухачів, запрошених гостей, професіоналів), лекції-презентації (лектором

демонструється певний методичний аспект, метод, засіб, прийом організації освітнього процесу в дошкільних закладах), лекції-дискусії (інтерактивна робота з аудиторією, коли тема лекції розглядається у форматі «живої» дискусії, що передбачає керівництво викладачем групами студентів за попередньо визначеними викладачем позиціями «за» і «проти» для кожної підгрупи), лекції-обговорення (вивчення теми відбувається у форматі ток-шоу, відкритої бесіди, аналітичного огляду та подальшого обговорення тощо), проблемні лекції (розкриття та вивчення теми відбувається в контексті розв'язання поставленої викладачем професійної задачі), лекції-практикуми (теоретичний виклад матеріалу відразу ж закріплюється практичним вправлянням), лекції-тренінги (викладачем пропонується спочатку прослухати теоретичний матеріал, закріплення відбувається тренуванням професійної дії, тренуванням у розв'язанні педагогічної ситуації тощо).

Семінарські заняття – закріплення теоретичного матеріалу, знань про технології, презентування студентами різних освітніх технологій та розуміння їх сутності (підготовка презентацій, електронні презентації тощо). Спектр семінарських занять у Гайдельберзькому педагогічному інституті також різноманітний: теоретично зорієнтовані класичні семінари, семінари-практикуми (студентами готується доповідь з теоретичного питання теми, а викладачем організовується практичне закріплення матеріалу по завершенню кожного теоретичного блоку, представленого студентами).

Практикуми характеризуються проведенням фрагментів занять та вправлянням в умовах закладу вищої освіти, без своєрідного «безпосереднього занурення» в освітній процес дошкільної установи, тоді як *практичні заняття* передбачають, насамперед, практичні вправляння майбутніх спеціалістів дошкільної освіти з організації освітнього простору та процесу в умовах дошкільних установ та, що важливо, безпосередньо з дітьми.

Знайомими для вітчизняної освітньої практики є такі форми роботи Гайдельберзького педагогічного інституту, як *участь в конференціях різних рівнів*, які посідають особливе місце в процесі формування професійної компетентності студентів дошкільних спеціальностей, оскільки їх участь дозволяє майбутнім фахівцям орієнтуватись у найновіших досягненнях науки щодо якісних та ефективних методів розвитку, навчання та виховання дошкільників в умовах сучасного глобалізованого та урбанізованого соціуму.

Окремий інтерес становлять такі форми, як міні-викладання, спід-тренінги та майстер-класи. Так, *міні-викладання* є актуальною формою організації освітнього процесу для магістрів дошкільної освіти у Гайдельберзькому педагогічному інституті, яка забезпечує якісну та ефективну підготовку майбутніх лекторів, теоретичну та практичну підготовку магістрів, а також формує психологічну готовність до викладання. Основним завданням *спід-тренінгів* є перевірка готовності студентів до практичної діяльності, формування гнучкості професійного вправління, активності, готовності до ситуативного розв'язання професійної задачі тощо. *Майстер-класи* зорієнтовані як на закріплення навичок професійної поведінки, діяльності, так і на демонстрацію сформованості професійної компетентності майбутніх працівників дошкільної освіти.

У країнах Західної Європи педагогічна практика – одна із пріоритетних форм якісної професійної підготовки дошкільних педагогів. Педагогічна навчальна та виробнича практики мають на меті закріплення отриманих на лекційних, семінарських та практичних заняттях знань, саме під час педагогічної практики студенти набувають перший досвід самостійної організації освітнього процесу в дошкільних установах та самостійно створювати сприятливі умови перебування дітей у групі, під час занять, ігрової діяльності. Формування готовності до професійної діяльності, перші кроки до педагогічної майстерності відбуваються лише

за умови збалансованого поєднання теоретичної та практичної підготовки, адже жоден з компонентів готовності не можна сформулювати лише в умовах освітнього процесу, що відбувається в аудиторіях вищого навчального закладу [15; 20].

Унікальний досвід студенти також отримують у центрах транскультурної педагогіки, управління яких зазвичай здійснюється університетами чи інститутами, в окремих випадках – лабораторіями, і функціональне завдання яких – робота з емігрантами, а саме: освітня робота з дітьми із сімей емігрантів, безпосередня робота з батьками дитини, які є емігрантами, та всебічна робота, спрямована на комфортну соціалізацію в німецькому суспільстві, формування національної самоідентичності як дітей, так і їх батьків-емігрантів [8, с. 321]. Практикою Гайдельберзького педагогічного інституту є також залучення студентів до роботи в центрах практичної підготовки, метою яких є формування практичних навичок. В цілому такі центри в Інституті функціонують для здійснення додаткових освітніх послуг, оплата яких перераховується на загальний рахунок вищого навчального закладу. Керівниками центрів є професорсько-викладацький склад Гайдельберзького педагогічного інституту. Під їх керівництвом бакалаври та магістри дошкільної освіти здійснюють освітню діяльність за замовленням батьків чи дитини, наприклад, розвивають мовлення дитини, малюють з нею, навчають математики, вчать робити аплікації, конструювати тощо – це своєрідні додаткові розвиваючі заняття для дітей, які відбуваються поза межами дошкільного навчального закладу. Особливо важливими відвідування таких центрів є для дітей, які виховуються та здобувають дошкільну освіту вдома та потребують передшкільної підготовки. Таким чином реалізуються кілька цілей професійної підготовки – формування професійної компетентності у сфері взаємодії майбутнього педагога з вихованцем, з родиною, керівником (організатором центру) та колегами (іншими студентами).

Таким чином, враховуючи вище зазначене, визначаємо, що застосування практико-орієнтованого підходу в процесі професійної підготовки спеціалістів дошкільної освіти в сучасних українських закладах вищої освіти, аналогічно до західноєвропейських, надає їй найголовнішої цінності – студенти отримують досвід майбутньої фахової діяльності, який створює відповідний рівень їх компетентності (*модельовання креативно-розвиваючого освітнього простору на засадах поліпарадигмального підходу; впровадження різноманітних сучасних підходів до організації дошкільної освіти, напрацьовані світовим співтовариством задля наближення до інноваційної моделі управління галуззю; ефективно вирішення психолого-педагогічних проблеми, типові і нестандартні професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях педагогічної діяльності у освітньому процесі закладів освіти на основі інноваційних технологій*), змінює підходи у освітньому процесі студентів, скеровуючи їх дії на інтелектуальний та фаховий розвиток за рахунок зменшення частки репродуктивної діяльності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, на основі аналізу теоретико-прикладних засад досліджуваної проблеми було з'ясовано, що практико-орієнтований підхід – це комплекс педагогічних умов спрямованих на формування фахової компетентності майбутніх спеціалістів дошкільної освіти в процесі безпосередньої навчальної діяльності та практики в українських і західноєвропейських закладах вищої освіти.

Визначено педагогічні умови практико-орієнтованого підходу як реалізаційного компонента забезпечення професіоналізації підготовки спеціалістів дошкільної освіти в Україні та країнах Західної Європи, а саме: створення у закладі вищої освіти середовища яке стимулює формування у студентів мотивованої усвідомленої потреби в набутті фахових компетенцій; впровадження у закладі вищої освіти практико орієнтованої технології зі студентами з метою вирішення ними

професійних, науково-дослідницьких робіт і виробничої практики відповідно до освітньо-професійної програми спеціальності «Дошкільна освіта».

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого наукового вивчення потребує питання експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов практико-орієнтованого підходу щодо професійної підготовки фахівців дошкільної освіти в Україні та країнах Західної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдний О. І. Соціально-педагогічні основи сімейного виховання в Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Безлюдний Олександр Іванович ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2013. – 40 с.
2. Голота Н. М. Особливості реалізації компетентнісного підходу в системах освіти зарубіжних країн [Електронний ресурс] / Н. М. Голота // Вісн. психології і педагогіки / Пед. ін-т Київ. ун-ту ім. Бориса Грінченка, Інститут людини. – Київ, 2014. – Вип. 16. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev>.
3. Довбня С.О. Підготовка майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку (на матеріалі спецкурсу «Теорія і методика ігрової діяльності дітей дошкільного віку») // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А.А.Сбруєва : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. - №5 (49).– С.211-219.
4. Житнік Н. В. Практико-орієнтована підготовка фахівців в умовах регіонального вищого навчального закладу / Н. В. Житнік // Професійна освіта: проблеми і перспективи. – 2015. – Вип. 9. – С. 29-35.
5. Задорожна І. П. Особливості методичної підготовки вчителів англійської мови у Великій Британії : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Задорожна Ірина Павлівна ; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – 20 с.
6. Локшина О. Європейські концепції професійної підготовки вчителів / О. Локшина // 36. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2011. – Ч. 2. – С. 204–210.
7. Майковська В. І. Вплив інноваційних процесів на трансформацію вищої освіти як суспільного інституту / В. І. Майковська // Наук. журнал Сумськ. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. – 2014. – № 1(35). – С. 227-236. – (Сер. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології).
8. Мельник Н. І. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки дошкільних педагогів у країнах Західної Європи) : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Мельник Наталія Іванівна ; Уманськ. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2017. – 622 с.
9. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 9–22.
10. Новак О. Теоретичні аспекти професійної педагогічної підготовки майбутніх вихователів до забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти [Електронний

ресурс] / О. Новак // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. – Хмельницький. – 2014. – Вип. 17. – С. 108–112. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2014_17_22. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.02.2019.

11. Образцов П. И. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения : учеб.-метод.пособ. / П. И. Образцов, А. И. Ахулкова, О. Ф. Черниченко. – Орел : ОГУ, 2003. – 94 с.

12. Пуховська, Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності : [монографія] / Л. П. Пуховська ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Київ : Вища шк., 1997. – 180 с.

13. Чопик Ю. Прагматизм як напрям зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – першої третини XX ст. : рецепція вітчизняних дослідників / Ю. Чопик // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2014. – Вип. 49. – С. 227–233.

14. Bizier N. L'intégration des apprentissages dans les programmes d'études / Nicole Bizier // Pédagogie collégiale. – 1998. – Vol. 12, № 2. – P. 30–47.

15. Caena F. Quality in Teacher's continuing professional development [Electronic resource] : Literature review : June 2011 / Francesca Caena ; European Commission, Directorate-General for Education and Culture. – [S. l. : Directorate-General for Education and Culture, 2011]. – 20 p. – (Education and Training 2020 Thematic Working Group «Professional Development of Teachers»). – Retrieved from: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/strategic-framework/doc/teacher-development_en.pdf.

16. Creating Effective Teaching and Learning Environments [Electronic resource] : First Results from TALIS. – [Paris : OECD Publications, 2009]. – 305 p. – Retrieved from: <http://www.oecd.org/dataoecd/17/51/43023606.pdf>.

17. Cullen J. Road safety education at preschool: A reflective dialogue approach / Joy Cullen // Australian Research in Early Childhood Education. – 1995. – Vol. 1. – P. 40–50.

18. Goffin S. G. Child Development Knowledge and Early Childhood Teacher Preparation: Assessing the Relationship / S. G. Goffin // Early Childhood Research Quarterly. – 1996. – Vol. 11, № 2. – P. 117–133.

19. Imants J. The Tension Between Organisational Sub-structures in Secondary Schools and Educational Reform / Jeroen Imants, Peter Slegers, Bob Witziers // School Leadership and Management. – 2001. – Vol. 21, iss. 3. – P. 289–308.

20. Martinet M. A. Orientations Professional Competencies Teacher Training in Vocational Education: orientation for success / Marielle Anne Martinet, Danielle Raymond, Clermont Gauthier. – [S. l. : s. n., 2002]. – 176 p.

21. Melbourne Declaration on Educational Goals for Young Australians [Electronic resource] / Ministerial Council on Education, Employment, Training and Youth Affairs. – [Melbourne : Ministerial Council on Education, Employment, Training and Youth Affairs, 2008]. – 18 p. – Retrieved from: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/National_Declaration_on_the_Educational_Goals_for_Young_Australians.pdf. – Title from the screen. – Date of retrieving: 11.02.2019.

22. Mitchell C. Profound improvement: Building capacity for a learning community / Coral Mitchell, Larry Sackney. – Lisse: Swets & Zeitlinger Publishers, 2000. – 154 p.

23. Pramling Samuelsson I. Learning of Different Aspects of the World Around Us in a Theme of Nature / Ingrid Pramling Samuelsson, Ann-Charlotte Mardsjö // Our world? / ed. Ingrid Pramling Samuelsson ; World Organization for Early Childhood Education. – [Göteborg], 1998. – P. 75–91.

24. Slegers, P. School improvement within a knowledge economy: Fostering professional learning from a multidimensional perspective / Peter Slegers, Sanneke Bolhuis, Femke Geijssel // International Handbook of Educational Policy / Nina Bascia, Alister Cumming,

Amanda Datnow [at al.]. – Dordrecht, 2005. – Part. 2 – P. 527–543.

25. Wellman H. M. Knowledge acquisition in foundational domains / Henry M. Wellman, Susan A. Gelman // Handbook of child psychology / eds: William Damon, Deanna Kuhn, Robert S. Siegler. – 5-th edit. – New York, 1998. – Vol. 2: Cognition, perception and language. – P. 523–573.

REFERENCES

1. Bezliudniy O. I. (2013) Socio-pedagogical foundations of family education in the United States of America and Ukraine: comparative analysis [Sotsialno-pedahohichni osnovy simeinoho vykhovannia v Spoluchenykh Shtatakh Ameryky ta Ukraini: porivnialnyi analiz]: [text]: the author's abstract for the diss. for sciences degree doc. ped Sciences: specialty 13.00.01 «General pedagogics and history of pedagogy» - Cherkasy. 40 pages.

2. Golota N. M. (2014) Features of the implementation of a competent approach in the education systems of foreign countries [Osoblyvosti realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu v systemakh osvity zarubizhnykh krain] [Electronic resource] Visn. Psychology and Pedagogy / Ped. in-t Kiev. un-th them Boris Grinchenko, Institute of Human Rights. Kiev. Whip 16. Mode of access: <http://www.psyh.kiev>.

3. Dovbnia, S. (2015) Preparation of the future pupil for organizing gaming activities with children of preschool age [Pidgotovka maibutniogo vykhovantsia do organizatsii igrovoi diialnosti z ditmu doshkilnogo viky] / Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: science magazine A. S. Makarenko. - 2015 - No. 5 (49). - P. 211-210.

4. Zhytnik, N.V. (2015) Practical-oriented training of specialists in the conditions of the regional higher educational institution [Praktyko-orientovana pidhotovka fakhivtsiv v umovakh rehionalnogo vyshchoho navchalnogo zakladu] Vocational Education: Problems and Prospects. Iss. 9, p. 29-35.

5. Zadorozhna I.P. (2002) Features of methodical preparation of English language teachers in Great Britain [Osoblyvosti metodychnoi pidhotovky vchyteliv anhliiskoi movy u Velykii Brytanii]: author's abstract. Dis ... Cand. ped Sciences: special 13.00.04 «Theory and methods of professional education» - Ternopil. 20 p.

6. Lokshina O. (2011) European Concepts of Teacher Training [Yevropeiski kontseptsii profesiinoi pidhotovky vchyteliv]. Zb sciences Um. state ped un-th Ch. 2. - P. 204-210. Uman

7. Maikovskaya V.I. (2014) The Influence of Innovation Processes on the Transformation of Higher Education as a Public Institution [Vplyv innovatsiinykh protsesiv na transformatsiiu vyshchoi osvity yak suspilnogo instytutu]. Science Sumsk magazine. state ped un-th them A. S. Makarenko. - 2014 - No. 1 (35). - P. 227-236.

8. Melnyk N. I. (2017) Theoretical and methodical principles of vocational training of preschool teachers in the countries of Western Europe [Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky doshkilnykh pedahohiv u krainakh Zakhidnoi Yevropy]: Diss. ... Dr. Ped. Sciences: special 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education"; 13.00.08 "Preschool Pedagogy" - Uman, 2017.

9. Nychkalo N.G. (2001) Continuous vocational education as a philosophical and pedagogical category [Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia]. Continuing Professional Education: Theory and Practice. Whip 1. S. 9-22.

10. Novak O. (2014) Theoretical aspects of professional pedagogical training of future educators to ensure the continuity of pre-school and primary education [Teoretychni aspekty profesiinoi pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv do zabezpechennia nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoi osvity] [Electronic resource] Pedagogical discourse: sciences Khmelnytsky Ave. Whip 17. P. 108-112. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2014_17_22. - Title from the screen. - Date of application: 12.02.2019.

11. Obrazcov, P.I., Ahulkova, A.I. & Chernichenko, O.F. (2003) Design and construction of vocational-oriented learning technology [Proektirovanie i konstruovanie professional'no-orientirovannoj tehnologii obuchenija] Orel: OGU.
12. Pukhovskaya, L.P. (1997) Teacher training in Western Europe: community and disagreement [Profesiina pidhotovka vchyteliv u Zakhidnii Yevropi: spilnist i rozbizhnosti]: [monograph]; Institute of Pedagogics and Psychology prof. Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv: Higher School
13. Chopik Y. (2014) Pragmatism as the direction of foreign reformatory pedagogy at the end of the nineteenth and first third of the twentieth century. : reception of domestic researchers [Prahmatyzm yak napriam zarubizhnoi reformatorskoi pedahohiky kintsia KhIKh – pershoi tretyny KhKh st. : retsepsiia vitchyznianskykh doslidnykiv]. Psychological-pedagogical problems of rural school: sciences. save Uman Whip 49. pp. 227-233.
14. Bizier N. (1998) L'intégration des apprentissages dans les programmes d'études. Pédagogie collégiale.. Vol. 12, № 2. P. 30–47.
15. Caena F. (2011) Quality in Teacher's continuing professional development [Electronic resource] : Literature review : June 2011; European Commission, Directorate-General for Education and Culture. – [S. l. : Directorate-General for Education and Culture, 2011]. – 20 p. – (Education and Training 2020 Thematic Working Group «Professional Development of Teachers»). – Retrieved from: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/strategic-framework/doc/teacher-development_en.pdf.
16. Creating Effective Teaching and Learning Environments [Electronic resource] : First Results from TALIS. [Paris : OECD Publications, 2009]. 305 p. Retrieved from: <http://www.oecd.org/dataoecd/17/51/43023606.pdf>.
17. Cullen J. (1995) Road safety education at preschool: A reflective dialogue approach. Australian Research in Early Childhood Education.. Vol. 1. P. 40–50.
18. Goffin S. G. (1996) Child Development Knowledge and Early Childhood Teacher Preparation: Assessing the Relationship. Early Childhood Research Quarterly. Vol. 11, № 2. P. 117–133.
19. Imants J. (2001) The Tension Between Organisational Sub-structures in Secondary Schools and Educational Reform. School Leadership and Management. Vol. 21, iss. 3. P. 289–308.
20. Martinet, M. A., Raymond, D., Gauthie C. (2002) Orientations Professional Competencies Teacher Training in Vocational Education: orientation for succses. [S. l. : s. n.], 176 p.
21. Melbourne Declaration on Educational Goals for Young Australians (2008) [Electronic resource] Ministerial Council on Education, Employment, Training and Youth Affairs. 18 p. – Retrieved from: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/National_Declaration_on_the_Educational_Goals_for_Young_Australians.pdf. – Title from the screen. – Date of retrieving: 11.02.2019.
22. Mitchell, C., Sackney, L. (2000) Profound improvement: Building capacity for a learning community. Lisse: Swets & Zeitlinger Publishers, 154 p.
23. Pramling Samuelsson, I., Mardsjo, Ann-Ch. (1998) Learning of Different Aspects of the World Around Us in a Theme of Nature. : Ed. Ingrid Pramling Samuelsson. P. 75–91; World Organization for Early Childhood Education. Göteborg. .
24. Sleegers, P., Bolhuis, S., Geijsel, F. (2005) School improvement within a knowledge economy: Fostering professional learning from a multidimensional perspective. International Handbook of Educational Policy. Nina Bascia, Alister Cumming, Amanda Datnow [at al.]. Dordrecht,. Part. 2. P. 527–543.
25. Wellman, H. M., Gelman, S. A. (1998) Knowledge acquisition in foundational domains. Handbook of child psychology / eds: William Damon, Deanna Kuhn, Robert S. Siegler. 5-th edit. New York,. P. 523–573. Vol. 2: Cognition, perception and language.

Розділ III. ФЕНОМЕН ДИТИНСТВА ТА ВЗАЄМОДІЯ З РОДИНОЮ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

EDUCATIONAL DEVELOPMENT PROJECT OF PRESCHOOL EDUCATION FOR INDIVIDUAL DEVELOPMENT OF AN EARLY PRESCHOOL

Olga Reypolskaya

Candidate of pedagogical sciences, associate professor, head of the
laboratory of pre-school education

Institute for Education Problems of the National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-5524-7110

odrplsk@ukr.net

Victoriya Marshicka

Candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate
professor of the laboratory of pre-school education

Institute for Education Problems of the National Academy of Sciences of
Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-7072-8844

vmarsh@ukr.net

Abstract. The research reveals the theoretical and applied aspects of designing the educational environment of a preschool institution for the individual development of a child of preschool age. The purpose of the article is to carry out an analysis of the data obtained as a result of an empirical study of the formation of value-based self-delivery of children of preschool age (3-6 years) in the process of socialization in pre-school establishments. Disclosure of the structure and peculiarities of the development of value-based sampling in preschoolers of different age-sex groups. Specific data on the peculiarities of the formation of a value self-concept for a preschooler aged 3 to 6 years are given. The comparison of the results with scientific developments concerning certain aspects of the formation of value-based self-administration in children has revealed that the presented research confirms and broadens the results of the scientific research mentioned in the article.

In the conclusions it is noted that in modern conditions the value of a child is considered as an important formation that arises on the basis of self-perception, self-assessment of the I-image, assessments of the reference environment. Self-value - one of the components of the subjective core of the individual and the structure of his self-consciousness, the mechanism of behavior management. The peculiarities of the functioning of the structure of self-worth of the individual in the period of preschool childhood are characterized by complications of cognitive, emotional, motivational, communicative components, forms of self-reflection, self-interest, self-esteem, dignity, self-confidence due to orientation of the individual to new social conditions of life, formation of new social roles, assimilation and comprehension of value "I am".

Key words: educational environment of the institution of preschool education, environment, subject-game environment, social environment, environment of own "I am" child, personal development, individual development, personality development, value orientation, child of preschool age.

ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

Ольга Рейпольська

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторією
дошкільної освіти

Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-5524-7110

odrplsk@ukr.net

Вікторія Маршицька

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання
Інституту проблем виховання НАПН України

ORCID ID 0000-0002-7072-8844

vmarsh@ukr.net

Анотація. У дослідженні розкрито теоретико-прикладні аспекти проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти для індивідуального розвитку дитини дошкільного віку. Задля цього здійснено аналіз даних, отриманих в результаті емпіричного дослідження щодо особистісного розвитку дитини, а саме формування ціннісного самоставлення дітей дошкільного віку (3 – 6 років) у процесі соціалізації в умовах закладів дошкільної освіти. Розкрито структуру та особливості розвитку ціннісного самоставлення у дошкільників різних віково-статевих груп. Наведено конкретні дані щодо особливостей формування ціннісного само ставлення дошкільникові 3 – 6 років. Порівняння отриманих результатів з науковими доробками, які стосуються певних аспектів формування ціннісного самоставлення у дітей, виявило, що презентоване дослідження підтверджує та розширює результати наукових розвідок, зазначених у статті.

У висновках наголошується, що у сучасних умовах самоцінність дитини розглядається як важливе утворення, що виникає на основі самосприйняття, самооцінки Я-образу, оцінок референтного оточення. Самоцінність - одна зі складових суб'єктного ядра особистості й структури її самосвідомості, механізм керування поведінкою. Особливості функціонування структури самоцінності особистості в період дошкільного дитинства характеризуються ускладненням когнітивної, емоційної, мотиваційної, комунікативної складових, форм саморефлексії, самоінтересу, самоповаги, гідності, впевненості в собі завдяки зорієнтованості особистості на нові соціальні умови життєдіяльності, формування нових соціальних ролей, засвоєння та осмислення ціннісного «Я».

Ключові слова: освітнє середовище закладу дошкільної освіти, соціальне середовище, середовище власного «Я» дитини, особистісне становлення, індивідуальний розвиток. розвиток особистості, ціннісне самоставлення, дитина дошкільного віку.

Relevance of research. The modern kindergarten is not only a preschool institution, but also a space for everyday life of children and teachers, and the modern educational priorities include the systematic organization of educational space and educational environments - they provide a permanent, comprehensive impact on those who receive education from the part of those who provides it.

The analysis of scientific and methodological sources and current trends in preschool pedagogical science and practice allowed to formulate a number of contradictions between: the need to implement a personalized approach to the upbringing of the child as a subject of life, able to value themselves, and the traditional knowledge approach to its development, orientation to formal results; the urgent need to educate the personality of preschoolers of different sex groups and the inadequate level of development of theoretical and methodological and technological support for the said process; the processes of innovative changes inherent in the modern educational spatial Ukraine, and the lack of professional competence of preschool children in the field of creating and providing the necessary conditions for the design of an educational environment in a kindergarten as a means of individual development of a child of the senior preschool age.

Analysis of recent research and publications. Scientific results obtained by foreign and domestic experts, which are crucial for our research. The scientific results obtained by foreign specialists are as follows: the interaction of subconscious and conscious mechanisms of personality development (Z. Freud, E. Erickson), the problem of thinking, the child's learning of the knowledge system (J. Piaget, D. Baldwin, L. Kolberg), the theory of personality behavior (D. Watson, E. Thorndike, B. Skinner), humanistic principles that classify a child as a holistic unique personality, aimed at the full realization of his own self (A. Maslow, C. Rogers, K. Jung).

The scientific results obtained by the domestic experts, which are crucial for this study, are as follows: development of the problem of the personal formation of a preschooler (L. Bozhovich, P. Galperin, D. Elkonin, O. Zaporozhets, O. Leontiev). They testify that the basis of the development of personality is subject-transforming activity.

The basic principles of the research are the following basic principles of domestic scientists: mental functions are the result of internalization of products of cooperation in the system "adult - child" (L. Zaitseva, O. Zaporozhets,

M. Lisin, G. Lublin); the age-old stages confirm the change in the forms of individual life (L. Wenger, V. Mukhina, N. Nepomnyascha); the ideal form of adolescence is a central category that gives integrity to childhood (D. El'konin, B. Elkonin); the leading characteristic of personality being is the attitude (V. Myasishchev, S. Rubinstein); the form of self-determination of personality is subjectivity (B. Ananiev, V. Zenkovsky, V. Slobodchikov); the most important for the period of early ontogenesis is the experience of reality (F. Vasilyuk, G. Kosheleva, Ya. Neverovich); the environment of the child's development is the space of her life, the conditions in which her life goes on in the gynecology, including the natural subject-game, social and environment of her own "I" child (O. Kononko, K. Kruty, O. Funtikova).

The main achievements of the Ukrainian psychological school of the last decades are the fundamental works of P. Chamaty (the formation of self-consciousness and the upbringing of character), O. Zhavoronko (responsible attitude to duties), D. Nikolenko (positive attitude to work), B. Baeva (internal speech as a means of return to them-self.), M. Vovchik-Blue (the preconditions for the development of an individual in an early childhood); L. Balatska (individual peculiarities of the imagination of children) and others.

Theoretical and experimental researches of such Ukrainian psychologists as G. Ball, V. Molyako, V. Rybalka (creative activity of the person), I. Bech, M. Boryshevsky (self-consciousness as a mechanism of behavioral regulation) are essential for the development of the theory of personality; N. Maksimova (role of education in the child's mental development), etc.

The work of the well-known domestic child psychologists: V. Kotyrlo (development of will in early ontogenesis), O. Kulchytska (formation of moral feelings), S. Kulachkivska (Emotional relationship of the child with Yu. Prikhodko (Valuable attitude of preschoolers to peers), O. Proskuri (cognitive activity and ways of its optimization), S. Tishchenko (development of the inner world of a child), etc.

The structure of the phenomenon of "developing educational environment" includes three main components: the leading - the "environment" and the concepts that characterize its sign - "educational", "developmental". The environment is an environment, a set of natural, substantive and social conditions in which the child grows, mastered the science of life, becomes competent personality with the inherent features of it. This is the field of social and cultural activity, lifestyle, the sphere of transmission and consolidation of social experience, culture, subculture, development of creativity. Consequently, using the term "environment" means everything that surrounds a preschooler.

The environment as an integrity or a certain part of this integrity [1, 116]. Yu. Manuilov says that the environment is one in which the subject is located, with the help of which his mode of life is formed, which mediates his development, and "averages" the person [2].

Environment - a set of conditions that surround a person and interact with it as an organism and personality. The environment may be closest (family, family, relatives, friends), distant (social order), external, internal, passive, active, relevant. developing [3, 12].

In the psycho-pedagogical literature, the term "environment" appeared in the 20 years of the twentieth century, when the term "environmental pedagogy" (S. Shatsky), "the social environment of the child" (P. Blonsky), "the environment" (A. Makarenko). Scientists of that period had that the subject of the influence of the teacher should be not the child himself, not its features (quality), but the conditions in which it exists. To external conditions, scientists relate the environment, environment, interpersonal relationships, activities, and to internal conditions - the emotional state of the child, her attitude to herself, life experience, installation. L. Vygotsky, D. Elkonin, V. Davydov argued that the dynamics of its development, the formation of qualitatively new psychic entities, depends on the way in which the relationship with the environment is a child, taking into account the changes taking place in it and in the environment. The attitude of the child to the environment determines its activity in it [4].

So, psychology understands the environment as a condition, process and the result of creative self-development of the individual. And from the point of view of pedagogy, the environment is a condition of the child's life, formation of the attitude to the basic values, assimilation of social experience, development of vital personal qualities, the way of transformation of external relations into the internal structure of the individual, satisfaction of the needs of the subject. The term "educational", which characterizes the sign in the phrase "educational environment", is defined by the interpretation of its basic notion "education" - which provides opportunities for the formation of the spiritual person of a person, which is formed under the influence of moral and spiritual values, which is the property of its cultural circle, and also the process of education, self-education, influence, grinding, the process of forming the person's face [5, 241].

The term "educational environment" (E. Bondarevskaya, V. Vesnin, L. Kepachevskaya, I. Levytska, A. Lukina, I. Ulanovskaya) has become widespread and attempts have been made to classify educational environments and give a single definition of this definition. Thus, A. Katashov generalizes a variety of approaches to the definition of "educational environment of an educational institution" and considers it as a set of spiritual and material conditions for the functioning of an institution of education that provides for the self-development of a free and active person, the realization of the creative potential of the child. The educational environment, in the opinion of this author, serves as a functional and spatial association of subjects of education, which establishes close, diverse group relationships, and can be regarded as a model of the socio-cultural space in which the formation of a person takes place [6].

As a result of the research, V. Yasvin concludes that the educational environment is a system of influences and conditions for the formation of a person according to a given model, as well as opportunities for its development, which is in the social and spatial-subject environment [7, 14]. According to V. Yasvin, the type of educational environment is determined by the conditions

and opportunities of the environment, which contribute to the development of the activity (or passivity) of the child, her personal freedom (or dependence). The researcher argues that the educational environment has no clearly defined boundaries. The latter are determined by the subjects themselves of the educational process (heads of educational institutions, teachers, parents, children). He argues that everyone defines the limits of his own educational environment [7, 193].

Thus, in the scientific literature the term "learning environment" is considered, firstly, the dimensions of social pedagogy as a unity of action of schools, families and out-of-state and public institutions, information and cultural environment; secondly, as the totality of material requirements in accordance with pedagogical, ergonomic, sanitary requirements to the educational process; thirdly, as diverse, multi-level world that surrounds, forms its understanding of this world, against people environmental reality.

The notion of "educational environment", as noted by O. Malikhina, is one of the key to psychological and pedagogical science. The researcher notes that the basic needs and opportunities for development that ensure the harmonious upbringing of children should be taken into account. It is an opportunity to meet such needs: physiological; assimilation of group norms and ideals; love, honor, recognition, public approval; labor, meaningful activity; preservation and improvement of self-esteem; cognitive need in a special field of interests; in the aesthetic design of the surrounding environment; in the individual ordering of the individual picture of the world; in mastering an ever higher level of skill; in self-actualization, etc. [8, 15].

K. Kruty believes that the meaningful characteristics of the educational environment of the institution of education are determined by the internal tasks that it sets itself. The set and hierarchy of these tasks are determined by the external (accessible observation and fixation) characteristics of the educational environment. These include other criteria that the conditionally scholar subdivides into the following: content (level and quality of cultural content),

procedural (style of communication, level of activity), productive (developmental effect) [9].

Researchers Yu Kulyutkin, S. Tarasov under the educational environment understand the system of key factors that determine the formation and development of the child. The analysis of the definitions makes it possible to conclude that the educational environment is a combination of socio-psychological, pedagogical, informational, technical and other subsystems that ensure the achievement of the goal of the educational process; a set of material, spiritual and social conditions for the implementation of the educational process. Educational environment affects all subsystems of personality: biological - preservation and development of health; mental - ensuring mental stability, psychohygiene, protecting a person from negative influences; social - the organic inclusion in the system of social relations [10, 58].

So, the educational environment is the space surrounding the child and with whom she constantly interacts. At the same time, scientists note that the educational environment must necessarily be developmental. The term "developing environment" was introduced by J. Raven as a competence development platform. In his opinion, in such an environment people have the opportunity to strive for the goals that they are interested in and in the process of their achievement to develop their competence. To develop means to strengthen, give the opportunity to manifest and strengthen, acquire a mature form corresponding to a certain age, cultivate, use all possibilities for perfection of someone - something. According to this logic, there is such a substantive, natural and social environment that does not hinder the natural life events of the child, promotes their implementation, formation, improvement [1, 116].

In a broad context, an educational educational environment is any socio-cultural space within which the process of personality development is spontaneously or with varying degrees of organization. From the standpoint of the psychological context, according to L. Vygotsky, P. Halperin, V. Davydov, D. Elkonin, L. Zankov, O. Leontiev, the developmental environment is a well-

organized educational space in which developmental education is carried out. In order for the educational environment to be less developed, it should provide a set of opportunities for self-development of subjects of the educational process (children and teachers).

Yu. Kulyutkin, investigating the peculiarities of the formation of a developing educational environment, substantiates its influence on the development of the individual. Formation of a developing educational environment means the orientation of the content, forms, methods, means, and the nature of the interaction of participants in the educational process on the personality of the child, which contributes to the development of its intellectual, creative, spiritual potential, emotional and will qualities, thinking, general culture, the formation of the person's ability to independent, active activity.

In addition, the teacher's ability to give priority to a child is an important condition for creating a developing environment. Because the central figure in the educational process is the child, therefore, the effort must be subordinated to its own interests (since the interests of the child and the adult do not always coincide). By creating a developing environment, attention should be paid to the parameters of the most important for the personal growth of the preschool child - the outlook of the child, his consciousness, experiences, manifestations of arbitrary behavior, basic personal qualities, interests and needs [1, 117].

For evaluation and analysis of the developing educational environment, the polar characteristics of the latter are most often used: democracy - authoritarianism of relationships, activity - passivity of children, creativity - the reproductive nature of knowledge transfer, narrow-mindedness - the richness of cultural content, etc.

The basis of the basic properties of a developing educational environment is theoretically determined by a system of criteria for assessing the effectiveness of its functioning: 1) the educational environment to ensure the harmonious development of children; 2) the effectiveness of children's creative and research activity; 3) creation of conditions for self-realization of the person in creative

activity; 4) the ability of the environment to meet the needs of the child and to form a system of social and spiritual values in her. In the studies of V. Davydov, V. Lebedeva, V. Orlov, V. Panov [13] the concept of a developing educational environment is considered, the following characteristics of which are the following characteristics: the child's age corresponds to certain psychological neoplasms; teaching of children is based on the leading activity; well-thought out, structured interconnections with other types of activities. All of these conditions can be grouped into three groups.

The first group - the space of interaction of subjects of the educational process, which includes: taking into account the subjects of each other's needs; creating a friendly atmosphere in relation to each other; the implementation of the functions of the assistant, consultant by the teachers.

The second group is the space of manifestation of the basic characteristics of a developing educational environment, which includes: openness, variability, creativity, technological capacity, cultural orientation, stability of the educational environment.

The third group is the space used by the subjects of the educational process of resources of a developing educational environment, which includes: material and technical provision of the educational process, professionalism of teachers, the formation of partnerships between adults and children [14].

One of the main conditions for the creation of pre-school educational institutions of any type of developing educational environment for preschool children is to rely on a person-oriented model of interaction between the teacher and the children. This means that: the priority goal of education is the formation of a harmonious and fully developed personality; The task of the teacher is to ensure the interests of the child, in satisfying its natural inclinations and needs; An adult in his pedagogical activity is guided by the position: "Not near, not over, but together" [1].

Consequently, a developing educational environment is a relatively new concept that has entered into the thesaurus of pedagogy and psychology only in

the last decade. Its content can not be considered unambiguously defined and stable, but most experts use the concept of a developing educational environment for a holistic description of the specific features of a particular educational institution.

The purpose of the article is to provide theoretical substantiation, development of technologies for designing the educational environment for the individual development of senior preschool children in pre-school establishments, which will allow to optimize the activities of the preschool education teacher in relation to the successful development of the child's personality, to adopt and apply contemporary content, effective technologies, innovative approaches in a holistic way. the educational process of the kindergarten.

Research results. The generalization of various approaches to the definition of the concept makes it possible to conclude that the developmental educational environment of a modern institution of education is a combination of the spiritual and material conditions of the functioning of the institution of education, which ensure the self-development of a free and active person, the realization of the creative potential of the child. Educational environment is a functional and spatial association of subjects of education, between which established close diverse relationships, and can be regarded as a model of socio-cultural space, where the formation of personality occurs.

Organization of educational developmental environment is defined as the provision of a set of conditions associated with material and technical and programmatic and methodological provision of the educational process; creation of conditions for creative comfortable interaction of children between themselves, with teachers, parents; using various methods and means of activating activities that ensure the creative development of the individual, etc.

Under a developing educational environment, we mean specially modeled conditions (natural, substantive and social) in which the child grows, learns the science of life, becomes competent personality with the inherent features of it.

Creating an educational environment allows the child to realize their own abilities, to identify the initiative and comprehensively realize themselves.

L. Vygotsky's conclusion about the triangular active process (active teacher, active child, active medium between them) allows us to consider the three-component interaction of subjects of the educational space as a single process of purposeful formation of the child's personality.

In this process, the interaction of the subjects of the educational space, the teacher and the child, is presented as an active interaction with the environment, which can be regarded as an information component of the educational space, structured so that it itself actively influences other subjects of the educational space. This structure can be defined as "the ideal form of the environment" (L. Vygotsky). A key figure in the educational space is undoubtedly a teacher. Active interaction of the subjects of the educational process meets the "environment of joint activity".

Despite the significant increase in the number of studies devoted to the problem of personality, in domestic pedagogy there is a significant gap between theoretical and methodological principles, their experimental realization and technological support. The content and structure of the concept of "individual development" and "educational environment of the institution of preschool education" remain unclear; there are practically no attempts to explore the possibility of designing the educational environment in the ZDO as a means of individual development of a child of the senior preschool age

Experimental work was carried out in stages with children 3 – 6 years of life and educators on the basis of pre-school educational institutions of Rivne (NSC №1 of Rivne) and Kyiv (ZSO № 100 "Fairy Tale", ZSO No. 419, No. 544, Kyiv). In total, 115 children aged 3 - 6 years (55 - EG, 84 - KG) were covered by the experiment; 8 educators of pre-school education institutions.

The person interacts in the educational environment not directly, but indirectly, passing it through the prism of his own "I". In the period of pre-school childhood, the internalizations of moral values, semantic orientations,

freedoms, declared in the social world, are objectified in the value "self" of the individual. Consequently, the dynamics of self-realization of a child of preschool age is that, regardless of the individual lines of personal development, it is aimed at implementing certain strategies of behavior. The change of these strategies correlates with the stages of pre-school childhood, when the main tasks of the age-old personality are solved.

The development of self-worth personality in the pre-school age is inseparable from the process of its entry into social space, as well as the implementation of its value substance in it. In a social space, a person at different stages of ontogeny simultaneously and opens, and seizes social values and meanings, "gives" their personal meaning, makes them a property of value self-introduction. Consequently, the understanding of social reality allows the personality of preschool age not only to reproduce in his activity the assigned "social", but also determines the essential level of his personal being.

Convinced that personal space is a multidimensional reflection of the personality of social reality, which unites the inner psychic world and its external manifestations in behavior, communication, activity and is the result of self-awareness, self-development, self-improvement of personal values and meanings. It is the values and semantics that serve as the basis of the space of self-awareness, the understanding of the inner world, "I," stimulate the development of a new level of value-orientation.

In general, the content of the cognitive component of the self-worth of the child of the preschool child reflects the attributive, role, psychological representation of the child about himself and involves self-awareness and the finding of the meaning of his own Self. It is the experience of the personality of the conflicting meanings that "forces" her to realize their own personality traits in order to choose the actions according to the most significant (value) self-actualization of the self-worth of the personal entity (quality, character traits).

The content of the emotional component of self-worth is the experience of self-worth as a source and energy power of one's own life. Personality does not

perceive itself indifferent, but correlates with emotions, the intensity of which depends on the context of semantic dimensions of the filling of the I-spiritual, I-physical and I-social.

The content of the motivational component of self-worth includes a system of internal motives for the development of self-worth as a result of comprehension of the acquired needs with the possibility of their self-realization. It is the existential needs that determine the dynamics of self-worth, support and direct its development.

The content of the communicative component consists in the spiritual self-modification and self-creation of the self-worth of the individual in the process of interpersonal communication and constructive interactions. Communicative contacts reveal, present, approve and support the value-orientation of personality and other people. It is precisely because of the expected value relation of the other person enriching, updating the actual value self-help.

The content of the behavioral and regulatory component includes a conscious, independent decision-making process on the choice of motives, goals, and actions. The child is constantly "inventing" himself, his self-value in the process of choosing his own way of life, transforming his own value self-design and understanding his components. At the same time, the person is in a situation of "chronic" personal choice not only of means of realization of self-worth, but also of the purposes, which determines the development of self-worth.

The development of self-worth in the period of preschool age differs by the presence of direct and feedback and close interaction between all components. Each age stage has a certain specificity of the development of structural components and is characterized by the complication of the self-worth of the individual in the process of changing the value-semantic attitude towards oneself and others.

The empirical study of the self-worth of the personality of preschoolers 3-6 years is carried out in the context of the personality-value approach, taking into account the age and sexual characteristics of preschool children.

The study of the peculiarities of the development of this phenomenon in preschoolers included three stages. The task of the first stage was to determine the psychological peculiarities of the formation of the value of modern preschool children in the context of social and personal spaces; the task of the second - to identify the levels of development of its structural components, leading forms and value "I"; The third task was to study the types of self-worth in relation to behavioral strategies.

The empirical generalization of the results of the study allowed to determine the content characteristics of the forms of value-orientation of preschool children: self-reflection is characterized by rethinking and qualitative improvement of the meaning of the pre-school values of the "I", extension of its boundaries. At the same time, the other "I" peer has a special value sense, as it acts as an "internal" mirror for the self-rating of the own "I" of a preschooler; Preschoolers' self-esteem consists in complicating the comprehension of their own "I" and its expansion under the influence of social, psychological, and pedagogical factors. Low levels of self-esteem and high self-indignation are observed in pre-school children who are envious, frustrated, and aggressive (especially in low-income families). It also points to the imbalance of self-respect, the attitude towards oneself in the range of beautiful-ugly, good-evil, intelligent-stupid, good-bad, etc., since in the plane of "beautiful" they have self-respect for themselves, in the plane of "ugly" - negative emotional dimensions (distrust of oneself, self-excuse, devaluation of own "I"); the self-interest of preschoolers to their own inner world qualitatively changes, which prompts him to be attentive to various internal feelings, enhances the value of "I". Forming and securing universal values, canons, standards of beauty, expanding range of choice of gender behavior. At the end of preschool age there is a conscious perceived interest in self-identity; The dignity of preschoolers is related to the

expected attitude of others, providing attention to their own "I". Preschoolers believe that their achievements far outweigh their disadvantages. In order to establish their dignity, they try to commit good deeds, and their responsibility increases. The desire to take pride in itself (first among peers and meaningful adults) develops, transforming into a stable self-esteem; Confidence in itself is characterized by polar characteristics - from the negative perception of its own "I" to an understanding of a competent, competent person capable of overcoming difficulties. In this case, the child constantly searches for the value of "I," supports, strengthens it in interpersonal interaction. It is self-confidence that stimulates the personal activity of a preschool child, which affects the adoption of a responsible decision, the exercise of meaningful actions.

In the structure of the value "I" boys and girls there is a qualitative transformation, complication and expansion of the value "I", which is associated with the development of the worldview as a system of knowledge about the political, economic, cultural life of society, its own point of view on the external and internal world. There is a deeper understanding of its value "I," which manifests itself in changing personal orientations for the future. Reinterpretation of various vital meanings determines the domination in the "field" of the value "I" of new moral values. Developed reflection displays the value of the "I" preschooler beyond his inner world, allowing him to take his own position in society. By integrating "I" myself, a preschooler begins to strive for spiritual growth, building a value "I" on the basis of new moral values.

The basis for the development of a system for the effective formation of pre-school age children of value orientation was the idea of a holistic approach in the organization of their life in pre-school establishments, updating of content, forms and methods of educational activity, creation of a developing environment that would promote the use of personalized technology-based education in the early ontogeny of socially approved , acceptable, constructive forms of value-orientation as a vital support.

The implementation of the concept was aimed at enriching pre-school children's representations of their own virtues and vices; education in them self-esteem, ability to trust their own abilities; the formation of the ability to behave independently, to act constructively, to defend their dignity in their actions and actions, to substantiate their own opinion, to orient themselves to basic moral values. An important direction was the provision of a balance between the I-physical, I-spiritual and I-social, accessible to pre-schoolers, optimization of the model of interaction in the systems of "adult-child" and "child-child"; creating for this a corresponding theoretical-methodological and programmatic and methodological support.

The conceptual basis of the developed technology of formation of the value attitude of children of preschool age was the understanding of the essence of education in the humanistic paradigm as a process of promoting the versatile, free and creative development of the personality of the child, which regards himself as a value.

The purpose of the technology envisaged the formation of pre-school children of value orientation, specified in the target benchmarks through the development of criteria of value attitude to oneself (realistic image of self, self-esteem, established socially significant behavior).

The conditions for optimizing the technology of upbringing in preschoolers' of value-orientation were: creation of a favorable pedagogical atmosphere of interaction, which implies belief in the uniqueness and value of each person, his rights to free development, the realization of his abilities; raising the awareness of educators and parents in the issues of development and formation of the person, acquiring practical skills and skills of cooperation with children; a differentiated approach to the formation in the value self-introduction in preschool children.

Realization of the goal is represented in the procedural part of the technology through the introduction into the educational process of the personal oriented technology of the formation of value self-determination, which

determined the selection of forms and methods of educational influence. The process part of the technology contained information-enrichment and activity-developmental stages.

The purpose of the informational and enrichment stage of the procedural part of the technology was to increase the overall competence of educators and parents with regard to the formation of value-based samostroeniya in preschool children. The tasks at this stage were to increase awareness of educators and parents regarding the specifics and peculiarities of constructing a personally oriented pedagogical process, the general educational-cultural level and the culture of communication with children; preparation of parents for effective interaction with educators and children.

The realization of the set tasks was carried out in the following directions: And the direction provided for seminars for educators "Personally oriented education: practice realities", "Child - value", seminars-workshops "Organization of the educational environment aimed at forming a value self-relation", "Methodology of diagnosis of value-based self-administration in preschoolers", "Human Rights and the child ", individual conversations" I and the child: the process of interaction ", the result of which was the awareness of the importance of raising the value of self-esteem, its criteria and indicators.

The second line consisted of a series of trainings, lectures, seminars, conversations, group discussions and role-playing games conducted by psychologists of pre-school establishments. This helped teachers to master the ways of self-regulation of their own mental state, to master the dialogical empathic form of communication.

The third direction was the work with parents, which then went beyond the information enrichment stage and lasted throughout the experiment. He envisioned the report of the tutors at the parents' meeting "Valuable attitude of the child to himself: peculiarities of development", "Child - value for parents", individual conversations; registration of the stand "Weasel the feeling of own value".

At the request of their parents, they held group consultations, individual conversations, psychological and pedagogical trainings, aimed at gaining skills in creating a gaming atmosphere in the family, improving the psychological climate, relationships with children. All parents were acquainted with the results of the recording experiment and the tasks of experimental and experimental work.

Activity-developing stage of the procedural part of the technology was aimed at direct activity with preschoolers of 3 - 6 years, aimed at forming a value self-introduction. It was supposed to construct a pedagogical process in institutions of preschool education through the interaction of educator with children; the construction and implementation of work with parents in the club "Personality", which facilitated the exchange of experience in upbringing in families, the interaction of families from the institution of preschool education.

Based on the indicators of competence and the parameters of development of children of preschool age, presented in the Basic component of preschool education for the educational line "Personality", which is conditioned by the triple nature of the human self, its physical, psychological, social aspects; criteria of value attitude to itself, activity-development stage of technology envisaged the following directions of work with children: I-physical; I am social and I-moral.

The main forms in each direction belonged to group, individual classes, games (with different and equal levels of formation of indicators of value attitude towards oneself, the composition of children), also used theatrical activities in the circle, holidays and entertainment.

The content of work in each direction provided: reading and talking fairy tales, riddles, teasers, proverbs, tales, nebylyts, conversations in the content of literary works; drawing fairy-tale heroes, re-mixing and drawing up a fairy tale, fairy tales with new heroes; games, exercises, descriptions, self-reports; minutes-self-esteem, games and conversations on the development of self-criticism, folk games; self-organization of children's new games, games to

consolidate the knowledge of children about themselves and develop value judgments, ability to defend their position; game with a problem situation, game-reincarnation; use tips, reminders, examples, guiding questions, activating the past experience of children, praise, comparing the achievements of children with their previous results, focusing on a positive example of a fairy tale hero, positive and well-founded assessment, creating situations of success, using examples from life, involving parents in a common activities with children.

The I-Physics direction was aimed at consolidating and enriching the knowledge of preschoolers about the peculiarities of his physical image, gender, age (Panas), familiarity with the values of health ("Let's Get to Know", "How Will I When to Grow," etc.) , education of interest in matters of the physical nature of man, the development of a positive self-image of the physical image, physical abilities and possibilities ("Dudar", "Quail"), promotion of the conscious realization of knowledge about the peculiarities of the functioning of your body while caring for it ("Cure the character of a fairy tale", "Fantasy"). Specific for the physical direction was the use of individual observations, proverbs, and orders for self-examination.

The direction I-spiritual realized through the expansion and deepening of children's knowledge of moral and ethical norms and universal values, knowledge of themselves as a bearer of moral norms and universal values ("What is a hero?", "I - (the favorite fairy tale hero)"), formation in children the appropriate behavior, the ability to adequately assess them ("Praise the second," "Assess the alternation") and control their actions, anticipate the consequences of their actions ("Names and Explanations"). Helping children understand and accept themselves as representatives of the family, kind, or ethnic group. Specific for this direction was the familiarization of the game on consolidation of moral norms and value judgments ("Change the sayings"), analysis of life situations, literary quizzes ("Good in the fairy tale"), the rules of the game, joint activities, the "Week of courtesy", "Days Good Faith ", " Days of Feelings", " Week of Kindness", " Days of Humanity", etc., which contributed to the

realization of the moral and value beliefs of children in everyday activities and communication.

The I-social direction envisaged consolidating the knowledge of children about the world of feelings and emotions ("What is my mood?", "Compare", "How is it going", conversations "What is emotion?"), Arming with knowledge about your own feelings and means of expressing emotional states. ("Magic reincarnation"), the upbringing of the emotional and value relation to the manifestations of my self ("Who we have today as ...", "I am proud that I ..."), the enrichment of children with emotional and value experience of behavior ("Laughter", " "Mavpinity", "Pantomime"). Specific for this trend was: the creation of situations ("Results of the mood of the day"), the conduct of board games based on fairy tales ("mood of mood"), staging plays of fairy tales, lullabies, teasers ("The story about the character of the fairy tale (verbally / nonverbally) "Charming transformation"), conversations "Learn about the emotions of others", games to improve the emotional state ("Wee the feeling of happiness"), games to expand the perceptions of children about their inner world ("The world of my emotions and emotions"), game situations of awareness the values of my own (exercises and games on the bases and empathy, situations - good work, games to increase confidence ("Sender", "magic mirror").

The diagnostic part of the technology was aimed at revealing the effectiveness of the developed technology of formation of value selfbuilding and presented in the form of a control phase of the experiment. The tasks of this part of the technology were realized through specially selected and developed experimental situations, observations, conversations, tasks, the study of children's work; methods of mathematical statistics.

The proposed technology for the formation of the value-based sampling of children 3 to 6 years of life proved to be effective, since after its introduction, children of experimental groups showed higher indicators of the formation of value-based sampling compared with the children of control groups, in which no significant changes occurred. The data obtained are presented in Table 1.

The obtained data testify to the significant positive changes in the levels of the formation of valuable self-imposition in pre-school children of experimental groups of the levels of value-orientation in the process of socialization, which manifests itself in the positive assessment of the new connection of the self with the social environment. The children of the experimental group (3-4 years of life) recorded changes in emotional and value attitude to themselves, in particular, the high-level indicators (from 13.5% to 18.1%), the average (from 40.3% to 58.7%) increased, decreased by a low (from 46.2% to 23.2%).

Table 1.

<u>Criteria</u>	<u>Levels</u>	<u>Children 3-4 years of life</u>			
		<u>Experimental group (30 children)</u>		<u>Checking group (32 children)</u>	
		<u>To exp.</u>	<u>After exp.</u>	<u>To exp.</u>	<u>After exp.</u>
<i>Emotional and value self-reliance on oneself</i>	<u>High</u>	4/ 13,5%	5/ 18,1%	5/17,3%	6/ 18,3%
	<u>average</u>	12/40,3%	18/ 58,7%	20/ 61,0%	20/ 62,6%
	<u>низький</u>	14/ 46,2%	7/ 23,2%	7/ 21,7%	6/ 19,1%
<i>Ціннісне-сміслові ставлення до себе</i>	<u>High</u>	5/ 17,4%	8/ 26,4%	8/ 25,6%	9/28,2%
	<u>average</u>	9/ 29,5%	11/ 36,0%	11/35,4%	12/37,6%
	<u>Low</u>	16/ 53,1%	11/ 37,6%	13/ 39,0%	11/ 34,2%
<i>Ціннісне сміслові ставлення до інших</i>	<u>High</u>	6/18,9 %	8/ 19,1%	8/ 19,2%	9/ 22,1 %
	<u>average</u>	10/ 32,5%	12/ 34,2%	12/ 34,1%	13/ 37,7%
	<u>Low</u>				
		<u>Діти 5-6 року життя (n=62)</u>			
		<u>Експериментальна група (25 дітей)</u>		<u>Контрольна група (27 дітей)</u>	
		<u>To exp.</u>	<u>After exp.</u>	<u>To exp.</u>	<u>After exp.</u>
<i>Emotional and value self-reliance on oneself</i>	<u>High</u>	3/ 13,5%	5/20,1%	5/ 17,31%	6/ 18,3 %
	<u>average</u>	11/43,25%	14/56,71%	13/51,0%	13/61,0%
	<u>Low</u>	11/43,25%	6/23,19%	9/31,69%	8/25,8%
<i>Valuable-semantic attitude towards oneself</i>	<u>High</u>	5/17,4%	8/33,4%	8/27,6%	9/28,2%
	<u>average</u>	9/38,5%	9/35,0%	11/46,8%	12/48,6%
	<u>Low</u>	11/44,1%	8/32,6%	8/25,6%	6/23,2%
<i>Valuable semantic attitude to others</i>	<u>High</u>	6/18,9%	11/44,1%	8/27,6%	9/28,2%
	<u>average</u>	9/32,5%	9/34,2%	12/47,1%	13/49,6%
	<u>Low</u>	10/48,6%	5/24,7%	7/25,3%	5/22,2%

The indicators of a high level of price-oriented attitude towards oneself increased (from 17.4% to 26.4%), the average (from 29.5% to 36.0%), decreased low (from 53.1% to 37.6%) In addition, the indicators of a high level

of value-semantic attitude toward others increased (from 18.9% to 19.1%), the average (from 32.5% to 34.2%), decreased low (from 48.6% to 46.7 %).

In children of the experimental group (5-6 years of life) there are changes in the emotional and value relation to oneself - the high level indicators (from 13.5% to 20.1%), the average (from 43.25% to 56.71%) increased, decreased by a low (from 43.25% to 23.19%). The indicators of a high level of value-semantic attitude increased (from 17.4% to 33.4%), the average (from 38.5% to 35.0%) decreased, from the low (from 44.1% to 32.6 %) At the same time, indicators of a high level of value-semantic attitude toward others increased (from 18.9% to 44.1%), the average (from 32.5% to 34.2%), decreased the low (from 48.6% to 46.7%).

However, the main things for us were qualitative changes: children with whom the work on the developed technology was made, became more open, willingly came into contact with the experimenter, showed high knowledge about the different spheres of their own "I," giving examples from their own experience, differing in their current internal position, awareness of their own significance, self-respect, increase in the conformity of the level of claims to real successes, realization of the desire for independence and independence, gaining the ability to control their own behavior, gaining effective use Engaged in knowledge of oneself in life. Valuable for us was the fact that the work carried out had a positive effect on the relationships in the children's team, facilitated the formation of skills of group interaction.

Conclusions The analysis of the results of the research showed that in today's conditions the child's self-worth is considered as an important entity that arises on the basis of self-perception, self-assessment of the I-image, evaluations of the reference environment. Self-value - one of the components of the subjective core of the person and the structure of his self-consciousness, the mechanism of behavior management. The peculiarities of the functioning of the structure of self-worth in the period of preschool childhood are characterized by complications of cognitive, emotional, motivational, communicative

components, forms of self-reflection, self-interest, self-esteem, dignity, self-confidence due to orientation of the individual to new social conditions of life, formation of new social roles, assimilation and comprehension of value "I". The conducted research does not exhaust all aspects of the problem of development of value self-assessment of the individual.

REFERENCES

1. Beh, I. D. (2018) *Osobistist na shlyahu do duhovnih tsInnostey* : monograflya. KiYiv - ChernIvtsI: Bukrek.
2. Davyidov V.V. (1992) *Genezis i razvitie lichnosti v detskom vozraste* // *Vopr. psihol.* – 1992. – # 1. – S. 22–33.
3. Kononko O.L. (1999) *Rozvitok samosvIdomostI yak zaporuka osobistIsnogo zrostannya doshkIlnika* // *DoshkIlne vihovannya.* – 1999. - # 10.
4. Leontev A.N. (1983) *Izbrannyye psihologicheskie proizvedeniya*, T.2. – M.: MGU, 1983. – 318 s.
5. Maksimenko S.D. (1997). *Navchannya i rozvitok: psihologIchnI aspekti* // *Praktichna psihologIya ta sotsIalna robota.* –1997. – # 10. – S.5–8.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, І. Д. (2018) *Особистість на шляху до духовних цінностей* : монографія. Київ - Чернівці: Букрек.
2. Давыдов В.В. (1992) *Генезис и развитие личности в детском возрасте* // *Вопр. психол.* – 1992. – № 1. – С. 22–33.
3. Кононко О.Л. (1999) *Розвиток самосвідомості як запорука особистісного зростання дошкільника* // *Дошкільне виховання.* – 1999. - № 10.
4. Леонтьев А.Н. (1983) *Избранные психологические произведения*, Т.2. – М.: МГУ, 1983. – 318с.
5. Максименко С.Д. (1997). *Навчання и розвиток: психологічні аспекти* // *Практична психологія та соціальна робота.* –1997. – № 10. – С.5–8.

CULTURAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRE-SCHOOL INSTITUTION AS THE BASIS FOR HARMONIOUS DEVELOPMENT OF CHILDREN AGED 4 TO 6

Alla Chagovets

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Pre-school Education Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council, City of Kharkiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-6787-0129

chaobjectivela@gmail.com

Marina Roganova

Doctor of Pedagogical Sciences
Professor of the Department of Theory and Methodology of Pre-school Education

ORCID ID 0000-0001-5985-4033

marinavik@ukr.net

Iryna Aprielieva

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of
Theory and Methodology of Pre-school Education
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy” of
Kharkiv Regional Council, City of Kharkiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-3012-7630

Apreleva555@ukr.net

Abstract. The authors of this study have outlined and analyzed the problem of holistic upbringing of pre-school children in cultural and educational environment of pre-school institution. The study covered the basic approaches to modelling cultural and educational environment of pre-school institution as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6. It is indicated that harmonization of cultural and educational environment of pre-school institution plays an important role in shaping a complete human being and involves the subject-subject interaction of pre-school children and their teachers, the cohesion on the basis of cooperation and collaboration and associated with increased self-development, self-learning and self-improvement of children aged 4 to 6. It has been established that harmonization of cultural and educational process is achieved through the coordination of its components and functions. The addressed issue became the basis for determining the cultural and educational environment of pre-school institution as a dynamic background, which is basically the set of its components, including: educational management systems, conditions and place of educational services and subjects of education.

Keywords: cultural and educational environment; harmonious development; pre-school children; modelling the cultural and educational environment; pre-school institution.

**КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ 4-6
РОКУ ЖИТТЯ**

Алла Чаговець

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, , м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-6787-0129

chagoalla@gmail.com

Марина Роганова

доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, , м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0001-5985-4033

marinavik@ukr.net

Ірина Апрєлєва

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, , м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-3012-7630

Apreleva555@ukr.net

Анотація. У дослідженні авторами викладено та проаналізовано проблему цілісного виховання дитини-дошкільника у культурно-освітньому просторі закладу дошкільної освіти. Розглянуто основні підходи до розроблення моделі проектування культурно-освітнього простору закладу дошкільної освіти як основи гармонійного виховання дітей 4-6 року життя. Вказано, що гармонізація культурно-освітнього простору закладу дошкільної освіти є важливою умовою формування різнобічно розвиненої, гармонійної особистості та передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію дошкільників і вихователів, діалогічність діяльності на основі співпраці, співтворчості й пов'язана з активізацією саморозвитку, самоосвіти, самовиховання дітей 4-6 року життя. Доведено, що забезпечення гармонізації культурно-освітнього процесу досягається шляхом узгодження, забезпечення взаємодії його складників і функцій. Проведений розгляд означеного питання став підставою для визначення культурно-освітнього простору закладу дошкільної освіти, як динамічного утворення, що являє собою сукупність його складових: системи управління освітою, умов та місця надання освітніх послуг, суб'єктів освіти.

Ключові слова: культурно-освітній простір; гармонійне виховання; діти дошкільного віку; модель проектування культурно-освітнього простору; заклад дошкільної освіти.

Rationale. Intensive transformation of society poses new unconventional challenges to the education system. This is due to the fact that education is intended to respond the current social and economic requirements of a person and a State, as well as being ahead of the transformation process, forming its essence, as well as staffing. A brand new philosophy of education requires new approaches to it. Thus, Ukrainian society today challenges on an important task to reform education with the help of new guidelines, to establish a unified system of continuing education for teaching personnel, as well as harmonious development of pre-school children in cultural and educational environment of pre-school institution.

The analysis of the development of scientific and teaching thought suggests that the theory of pre-school education is still not sufficient in terms of the modern pedagogy and its future. Basically, there is no holistic concept of cultural and educational environment of pre-school institution as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6. Therefore, an important task of modern pre-school institution includes improvement of teaching and enhancing the effect of training through the organization of cultural and educational environment, where creativity of every child would be fully realized.

Analysis of recent studies and publications. Nowadays, national pedagogy and psychology has accumulated significant experience in pre-school education and instruction in the context of developmental conditions of pre-school institution that explains the approach to the object of our study.

The development of the personality in the context of "Man and the Natural World" was highlighted in the works by B. Ananiev, L. Vygotsky, V. Davydov, G. Kostiuk, O. Kochetov.

The impact of environment on the development of creative and harmonious potential of a person through the prism of creating teaching environment was studied by Sh. Amonashvili, O. Anokhin, Yu. Brodsky, A. Helmont, A. Makarenko, V. Semenov, V. Sukhomlynsky, the impact of cultural environment - A. Trosheva, N. Romanchenko; Educational - O. Voronin, S. Deryabo, V. Slobodchikov, V. Levin; the impact of environment - V. Afanasyev, H. Taraskina; the impact of children's environment - N. Yordansky, H. Kovalyov, Ya. Novikova.

The link between culture and education in teaching theory and practice was highlighted in the works by P. Anokhin, E. Baller, V. Bibler, E. Bondarevska, V. Dzoz, I. Zyazyun, M. Kahan, B. Korotyayev, N. Krylova, N. Kuzmina, M. Kultayeva, E. Luzik, N. Myropolkaya, A. Rudnitska, V. Slastonina, H. Tarasenko, I. Tumanova, L. Tovazhnyansky and N. Shchurkova.

Setting objectives of the study. The objective of this study is to reveal the basic semantic aspects of the term "Cultural and educational environment", identification of formation and effective functioning of cultural and educational environment of pre-school institution.

Results. The crucial aspect of all the studies reported is the increased attention being devoted to cultural and educational environment, rendering the new approaches to the pedagogical process based on an individually oriented model of interaction between children and adults. At the same time, the role of organization as a management function aimed at strengthening internal processes and creation of organizational structures, which could lead to rational

management of the environment conducive to learning as a factor for improving the efficiency of educational environment is getting more and more important. Consequently, the task of understanding the features of cultural and educational environment, establishing relations between the teaching staff, parents, school, and other social institutions from the point of view of the rational use of the resources provided by pre-school institution was set.

The development of the personality in the context of "Man and the Natural World" was highlighted in the works by B. Ananiev, L. Vygotsky, V. Davydov, G. Kostiuk, O. Kochetov.

Significant contribution to studying educational environment as one of the factors of child development and learning was made by S. Derbot, T. Ivashina, G. Kovalev, V. Lyebiedeva, V. Orlov, V. Panov, I. Yakimanska, V. Yasvin et al.

A number of scientific studies conducted by Ukrainian researchers appeared to be focused on the instruction and education of children; S. Maksymenko — on creation of comfortable conditions for creative development; V. Moljako; O. Kulchytska — on creation of the intellectual environment; M. Smulson - on creation of artistic and educational environment; K. Krutiy, K. Prykhodchchenko – on educational environment; T. Alekseenko, L. Novikova -on personally oriented educational environment; I. Bech – on ethnogeneous educational environment - O. Budnyk, N. Lysenko.

In particular, K. Krutiy defines the artistic and educational environment of pre-school institution - the basis for harmonious, intellectual, spiritual and economic social development. The level of knowledge, mindset and human principles of the younger generation depends on the quality of education (K.Krutiy) [14].

In scientific literature the educational process of modern pre-school institution is defined as a set of material, spiritual, emotional and psychological conditions of educational process, as well as contributing or hindering factors. It is clear that the cultural and educational environment of pre-school institution contributes not only to the formation of attitude to educational attainment, but

also to harmonious education and development of the personality in children aged 4 to 6.

Considering the relation between the concepts of "surrounding" and "environment" the scholars agree that they are close, but not synonymous. The environment in relation to the environment is a construct of higher order, which may contain several environments [18].

On the contrary, "surrounding" reflects the correlation of conditions ensuring development of the personality.

In our opinion, it is convincing that B. Bodenko, A. Kurakin, Y. Manuilov, A. Khutorsky, considering the notion "educational surrounding" as an object of pedagogical study, proceed from the position of continuity of educational and upbringing processes. We agree with the point of view of the above-mentioned researchers who understand the natural environment and the artificially established social and cultural environment of a person that includes various types of educational means ensuring the productive work of a student, managing the process of development of the personality through creating favorable conditions to it, including motivation of students, teacher's personality, etc. In this case, the presence of a person in the environment, mutual influence, interaction of the environment with the subject is assumed.

The environment can exist without a person. Scientists have identified the following hierarchy of teaching constructs: educational environment, educational environment, learning environment.

The mentioned concepts do not have a clear and unambiguous definition in the world of science. In the broadest sense, the "environment" is understood as a surrounding. The thesaurus provides the following explanation for the notion of "environment": *environment* is a set of natural and social conditions, as well as the population related within the conditions of the place of human activities [16].

V. Yasvin under the educational environment understands the system of influences and conditions of personality formation according to the given model,

as well as opportunities for the development, provided by social and spatial development [18].

A. Khutorsky reveals the concept of the educational environment in the context of education centered on a person as a characteristics of the external content of education, which includes the conditions for the development of the personality [2].

V. Kozarev, I. Shalaev under the educational environment understand the totality of organizational and teaching conditions and factors established within the educational process, as well as interpersonal relations associated with development of the personality with the given qualities [8].

E. Belyakova defines the notion of "educational environment" as a complex system, which accumulates intellectual, cultural, curricular, organizations and technical resources and ensures the formation of various aspects of human personality [5].

In view of the above-mentioned, we can conclude that the educational environment is interpreted as a combination of organizational and teaching conditions and factors, the system of influences and conditions; as a means of learning that contributes to the formation of motivation for self-development, self-learning and is necessary for the professional formation of a teacher.

Unlike the environment, the educational environment can be described as a structure of several interrelated levels of different environments: from the global (politics, culture, education system) to the immediate environment (pre-school, family). The educational environment of the immediate surrounding sets up an effective way of harmonious development of children.

Therefore, Ye. Skybitsky and O. Artyushkin consider educational environment as a field of potential opportunities, so that the person can satisfy its educational needs, choose an individual route for education at different levels of development. Generally, under the term "educational environment", scientists understand the many interconnected objects. Educational environment is organized as a set of educational systems, with each of them allocated a certain

place due to the components and functions of the educational system itself and other factors [10].

K. Kazakova affirms that the educational environment is a field where the interaction of educational environments is realized [7]. In recent years, the educational environment is constantly in the domain of research interests.

The concept of environment developed in the philosophical, sociological and cultural spheres, therefore, in the analysis of the genesis of the concept of cultural and educational environment of pre-school institutions as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6 should be drawn to the achievements of these sciences.

In the modern thesaurus the term "environment" has at least four basic definitions [16], although, none of them fully reflects the contemporary content of the category of humanity cultural environment.

The idea of cultural and educational unity provided by philosophical and teaching literature played an important role in the framework of our study.

Let's address the interpretation of the concept of culture as a component of cultural and educational environment of pre-school institution, which is the basis for harmonious development of children aged 4 to 6. These categories of culture and education were interpreted by a number of leading scholars (philosophers, teachers, cultural specialists), who stood for the idea of their continuity.

Philosophically and methodologically cultural and educational environment is more appropriate to be regarded as a relational concept, which, in relation to the sign of cultural, social, professional, and scientific types, establishing spatially-temporal reality as a sign of cultural, social, professional, and scientific forms, the content of which is their own length and duration, which according to M. Merlot- Pontius, is a universal force that determines the possibility of a combination of subjects and objects, instead of their abstraction or abstract characterization.

In pedagogical theory, as well as in philosophy, culture science, sociology and management, the notion of cultural and educational environment developed

as well; it is also known as "spirit of the institution" (K. Ushinsky), "memory of society" (G. Vashchenko), "social glue", "style ... is established very slowly, because it is impossible without the decades of traditions, that is, the positions and habits that are already accepted as a unclear consciousness, but the conscious respect for the experience of the older generations, to the great authority of the whole collective living in time"(A. Makarenko), "spiritual school life" (V. Sukhomlynskyi), "organizational climate" (O. Humenyuk), "way of life" (O. Tubelsky), "pedagogical matrix" (V. Andrushchenko).

Based on the analysis of famous theoretical and methodological approaches to the organization of cultural and educational environment of pre-school institutions as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6, we testify to the possibility of clarifying the content of this concept on the basis of studying approaches to the definition of the essence of common environment of culture, education, together with the social environment and culture of organization that corresponds to the third line (the first is psychologyzation, and the second - mathematization) of the synthetic transformation of pedagogical science, the content of which at the same time directly related to the introduction of pedagogical studies of the concepts of sociology, logic and psychology, according to G. Shchedrovytsky [17, p. 71].

One of the most common and well-defined definitions of the notion of "culture" is in the Encyclopedia of Education: "culture is a system of programs of human activity, behavior and communication of a person in order to change and improve social life in all its key findings" [11, p. 439].

More productive, from our point of view, will be the emphasis on the characterization of the leading aspects of understanding the essence of culture, having a certain tenseness and systematization. This concerns first and foremost the following issues: culture as a special being of man and society; culture and spirituality development; culture and civilization; culture as an objectification of a person; culture and communication; culture and education, etc.

Culture has that feature that it is always aimed at the development of the spiritual world of a person. In this context, the culture expresses the subjective and deeply personal historical aspect, since there is an active influence of culture of the past on the culture of the future. This impact on the development of the spirituality of personality and society can be considered through the prism of his/her self-determination. Without this aspect, it is impossible to explain the cultural progress in the history of mankind. That is why it is so important that every person living in a society consciously sought to master the culture, to establish it with his/her activities, to spiritually organize the world around him/her. Hence, spirituality appears as an integral category expressing the theoretical and cognitive, artistic and creative, as well as moral and axiological activity of a person.

In Christian anthropology spirituality is an indicator of supreme morality - the direction of human existence to God. According to M. Berdyaev, the main attribute of spirituality is the freedom that is related to the human and the divine and to affect not only the creation of the objects of culture, but also personal life, which is constantly developing. In modern national philosophic and pedagogical thought the horizons of spirituality are outlined through the noological triads: imagination-intuition-mind; faith-conscience-will; love-joy-hope, etc. [4, p. 35-43].

Pre-school education is intended to assist in the following process, namely, the creation of new culture and spirituality. ...Therefore, culture and education, stressed the philosopher I. Ilyin, will fulfill their objective when they carry out "... spiritual revision of our spiritual acts and our subject content: in individual people and in small circles, in religious circles, in philosophical societies and in whole cultural movements, people will gather at the last, sacred roots of their lives, they will contemplate the life of their hearts and judge them - what it should be and how it really is and what it lacks. Humanity requires to renew the spirit and the cultivation of instinct in returning to the gospel faith" [12, p. 402].

After analyzing scientific sources we attest that the cultural and educational environment of pre-school institution as the basis for harmonious education of children aged 4 to 6 embodies the mode of existence, interaction, mutual determination of education and culture, existence of education in cultural world, and culture - in the field of education. In such environment it is possible to promote the reproduction of human-like systems, the intellectual potential of society to ensure sustainable development of Ukraine through the competent continuous training of pre-school children through harmonization of cultural and educational environment of pre-school institution in the context of its human-like nature.

Cultural and educational environment of a pre-school institution as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6, in accordance with the relational concept, can be regarded as an organizational effort through which all types of relationships (educational, communicative, professional, interpersonal, etc.) arise and settle, and which, in fact, arise and develop (from the impacted environment to the spatial environment [6, p. 28]).

Cultural and educational environment possesses the following features: content (material and technical support, content of program and methodological support aiming at cultural and teaching customs and traditions of pre-school institution); procedurality (provision of creative interaction between children and adults irrespective of the objective of attending pre-school institution, its priority function, structure and type of organization); versatility (introduction of various methods and forms of commencing of activities, which ensure the creative development of a person), which determines the specifics of the object of organizational and educational work of a head of pre-school institution.

The effectiveness of functioning of cultural and educational environment of pre-school institution is achieved within the following conditions: as the elaboration of the motivation of teaching workers of the pre-school institution to establish an environment conducive to learning; introduction of a system of informational and analytical support for the organization of an environment

conducive to learning; building up the contents of the organization of the environment conducive to learning, taking into account the specific features of pre-school institution and each pupil. Unlike traditional education, teachers in the developing cultural and educational environment of pre-school institution recognize the priority of student's personality; significance as a subject of knowledge, full immersion in the cultural and educational environment, specially organized and adjusted for harmonious development of each of them.

The developmental effect of educational environment from the point of view of V. Yasvin is provided by certain opportunities for self-development of each individual, covering a number of components:

- spatial component: the objective - provision of spatial conditions and opportunities for their change, manageability and compliance with the requirements of entities;
- social component: the objective — establishment of comfortable conditions for cooperation, mutual understanding, mutual assistance of subjects of educational process;
- psychological and didactic component: the objective - to ensure the correspondence of the purpose, content and methods of teaching the features of the development of child (age, psychological, physiological) [18].

In the developing cultural and educational environment of modern pre-school institutions it is necessary to set individual modes of life of a child, taking into account his/her knowledge of health, psychophysiological and age-relating aspects, interests, inclinations, preferences and plans for living. The mechanism of realization of educational trajectories is to develop for each pre-school child: the project of personal development of harmonious (taking into account individual traits, interests) educational plan which will provide individual harmonious development of each student. In general, the educational developmental cultural and educational environment should be aimed at creating

conditions in which the possibility of socializing of a child in accordance with his/her age, individual needs and life values in a human society will be ensured.

Harmonious development of personality within the cultural and educational environment of pre-school institutions has its own priorities: completeness of intellectual life, spiritual unity, establishment of respect, dignity and equity in relationships. So, the child needs to be provided with the right and opportunity to choose, giving rise to the situations of success and enriched cultural and educational environment. In other words, in modern pre-school institution it is necessary to develop the life competencies of pre-school children, to promote the implementation of their creative ideas and plans, to provide an assistance in the development of their own strategy of life, which we consider to be an ideal dynamic model of conscious developing and planning by the child of his/her own life, taking into account life perspective that reflects key objectives of a personality. So, based on the established comfortable conditions, the child has the opportunity to choose his own way, set the objective of life and ways to achieve it, that is, to develop an individual schedule according to his/her personal path.

Giving the correct approach to harmonious development of pre-school children within cultural and educational environment the pre-school institution can timely direct, adjust the choice of the child and provide the necessary both educational services and assistance in the process of self-development and self-realization. Life plan filled with content becomes a life program - a combination of certain actions aimed at achieving the objectives set.

In the course of self-determination we distinguish self-understanding, self-learning and life choices, definitions of which are also conditioned by the educational environment. At the same time, the formation and functioning of cultural and educational environment of pre-school institution as the basis of the harmonious education of children aged 4 to 6 should face: the coordination of tasks of innovative development of pre-school education and programs of life-formation of a person, his/her harmonious development, the needs of society and

the state ensuring sustainable democratic development of society, consolidation of all its institutions and subjects, humanization of social and economic relations through the high-quality pre-school education, as well as their formation of new life orientations of personality. That is, developing cultural and educational environment must serve not only education and training, but also the education of a person as a subject of his/her entire life course and success, as well as mastery of his/her vital competence.

The main purpose of education and upbringing within cultural and educational environment of pre-school institution is to result in the development of a unique personality aspiring to the highest possible self-realization, open to new and capable of making choices in non-standard situations. Such direction of education makes it possible to improve and develop a person together with social values, social institutions and various types of social activity. This is achieved through: creating favorable conditions and opportunities for the comprehensive development of each child; variability of curriculum in educational establishments; updating the content of education; orientation of studies and upbringing of the personality to the spiritual world of a child on the basis of cultural conformity of education; adaptation of pre-school children to social changes; formation of motives influencing the conditions for achieving both the personal success of a child, both personal and general of a collective.

On the basis of conducted analysis of study materials we outlined the following principles for the effective functioning of cultural and educational environment of pre-school institution in the context of life-long learning values, including: continuity of pre-school education; flexibility in responding to social changes and predictability; culture conformity; innovation; health care; personal orientation; priority of the values of creative personality; social adaptability; technological development of the educational process; creating conditions for the development and self-development of a person, etc.

Compliance with these principles provides comfortable conditions for both development and self-development of all participants of the pedagogical

process; proper opportunities for revealing and improvement of individual abilities of each student; definition of creativity, individuality, uniqueness of every child; involvement in various activities as an important condition for meeting the natural and social need for the development of skills, preferences and talents.

In our opinion, the effective functioning of cultural and educational environment of pre-school institution for children aged 4 to 6 should be aimed at the formation of a harmonious person with a broad range of factors, their subordination and significance determined both by objective circumstances and personal qualities. Among the most significant factors are: social stability, physical perfection, health, comprehensive communication, creativity, sufficient level of freedom, love, availability of reason for living, moral virtues, health, etc.

It is worth noting that in the implementation of the idea of comprehensive and harmonious development of a person there are objective difficulties. As a result, it is unlikely that we can now name a society in which this idea would be fully realized. We can talk about its implementation only in relation to individual individuals. However, the idea itself remains attractive and relevant in the context of an aspiration to build an open civil democratic society primarily as an intention - as a system of perspective lines. Are the concepts of comprehensive and harmonious education identical? No, but they are close and complementary. Comprehensive education provides the formation of a personality with certain qualities in accordance with the requirements of moral, mental, aesthetic, physical, and labor education. And the word "harmony" (Greek *harmonia* - harmony, consistency in a combination of something) means the agreement, the combination of these qualities, their complementarity and mutual enrichment in the spiritual and physical nature of man. Consequently, the concept of comprehensive and harmonious education is dialectically interconnected and interdependent.

The fundamental work of Ukrainian teacher, V. Sukhomlynsky "educational issues of a comprehensive individual" says: "The comprehensive development of a person is the creation of personal human values that combine higher considerations, moral qualities, aesthetic values, and the culture of material and spiritual needs. It is not possible to think about comprehensive development without exceptionally important notice: true comprehensive development is a harmony that a person gives to society and gets what he/she gives". And further: "The process of education of a all-round, harmonious personality is as follows: caring for the perfection of each individual, his/her personality traits, the teacher simultaneously always remembers the fact that the harmony of all human faces, sides and traces is determined by something leading and main. The living human flesh and the blood of a comprehensive person embodies the fullness and harmony of forces, abilities, passions, needs in which the educator sees such sides, features, faces, as moral, ideological, civic, mental, creative, aesthetic, emotional and physical perfection. The leading, determining factor in this harmony is morality <...>. The skill and art of upbringing a complete human being is the ability of a teacher to literally open before everyone, therefore, in front of the most common, most difficult pupil, those environments of spiritual development where he/she can reach the peaks, self-identify, to come forward, to draw strength from sources of human dignity and feeling spiritually rich. This environment constitutes moral development. Here everyone can get to the top, here is genuine and boundless equality, here everyone can be great and unique "[15].

The idea of a comprehensive harmonious development of a person can be realized, firstly, under condition where on the national scale all aspects of social and economic policy will be aimed at establishing the cult of an person as the main value of society and a measure for all things. And, secondly, when in a person, in every member of human community the state will direct enough investment. Not only in factories, plants, railways, transport, etc., as it is now, but above all - in a Person.

Thirdly, it is required an educational and upbringing revolution based on psychological and teaching literacy and teaching culture of the entire population, and above all parents, teachers and lecturers of educational institutions, heads of all ranks. There is a need for radical changes, serious shifts - weighty, well-balanced, and scientifically sound. Without such humanitarian transformations, one cannot wait and hope for further flourishing or just pacification of society.

Transformation towards comprehensive harmonious education should be aimed at making people happy. A well-known Georgian teacher Sh. Amonashvili presented the formula of the teacher's work quite original, aimed at making a person happy: "Take a cup of patience. Pour there the full heart of love. Throw two hands of generosity. Add some humor there. Sprinkle with goodness, add as much faith as possible and mix it all well. Then immerse yourself in a piece of life that is dedicated to you and offer it everyone you meet on your way" [3].

Reflecting on the meeting the educational challenges, it is necessary to take into account the realities of societal development at the beginning of XXI century. Academician (full member) V. Kremen identified a range of fundamental issues to be taken into account in teaching work:

- ensuring high functionality of a person in a situation where the shift of ideas, knowledge and technology occurs more quickly than the shift of generations;
- ensuring optimal balance between local and global socioeconomic issues, so that the person forming as a patriot of his/her country, feeling responsible for his/her well-being throughout the world;
- formation on general social and individual levels of understanding of man as the highest value, on which depends the success of social and economic development;
- development of ability to operate effectively in the new social and economic realities (globalization, informational support, advanced technologies);

- minimizing the asymmetry between materiality and spirituality, cultivating a sense of national dignity and a culture of communication in every person, etc. [13].

Therefore, within the conditions of reforming the national system of pre-school education the strategic guidelines for its development are humanistic anthropological theories based on the priority of spiritual and national, social and cultural values. Theory of human-centeredness (V. Kremen), pedagogy of culture and human creativity (V. Andrushchenko), child-centeredness (I. Bila) is directed towards development of the personality and personal growth within cultural and educational environment.

Reflecting on the comprehensive harmonious development of a person let's define the specific tasks of individual components of education, which are decisive within the conditions of multicultural education: moral education: mastering universal human and national moral values; development of convictions; formation of beliefs; formation of behavior skills; mental education: mastering knowledge, skills and abilities; development of intellectual opportunities, formation of scientific outlook; mastering the methods of cognitive activity; aesthetic education: forming a sense of beauty; understanding of natural beauty; stable appraisal criteria of art works; development of personal skills and ability to identify the beautiful things in life. Physical education: creating optimal conditions for the formation of healthy body; the formation of sanitary and hygienic skills; training and tempering the body; forming of will, development of dexterity and beauty of motions.

The process of upbringing a comprehensively and harmoniously developed personality is quite complex and multidimensional. In order to achieve the desired results, it is necessary to involve all aspects, including: family, educational institutions, public formations, special institutions of a state. And only an integrated approach makes it is possible to study the expected results. This approach assumes the unity of requirements in the system of comprehensive harmonious education, as well as the unity and coherence of the

forms, means and methods of influencing the person. When it comes to the integrated approach to education, all social institutions should be united by the common objective and responsibility for the introduction of pedagogically motivated and morally justifiable means, forms, methods of impact on people, especially on children and youth. Without such a coordinated, purposeful, positive attitude to the educational issues, it is useless to hope for positive results in the perfection of a person, and hence the society.

The leading place in the system of social institutions affecting the comprehensive harmonious development of a person, undoubtedly, belongs to the family. In antiquity without such institutions as kindergartens, schools, out-of-school educational institutions and mass media, in the society dominated the cult of Mother and Father, as well as the cult of Motherland. First of all, the family assumed full responsibility for the upbringing of children. The family is the most ingenious creation of nature and society. If one asked about the location of the spiritual center of the Earth, the answer was simple — in the family.

Destructive for society was a tendency to humiliate the role of the family in education of the young generation. Theoreticians and practices of the communist era were oriented mainly on the domination of national education of youth, practically giving to the family only reproductive function. As a result of this approach, the sacred feelings of motherhood have been destroyed for decades, as well as paternal feelings.

An important role plays the solution of the issues of comprehensive harmonious development of the personality by the educational institutions. That's the place of primary socialization of a child, the foundation for his/her further formation and becoming.

In general, full-time education should be built on the basis of combination of process of obtaining new knowledge and formation of life strategy that will promote the mastering of living and social roles for the objective of full-fledged life in the context of integration into the world of educational environment.

Among the factors that influence the development and upbringing of a person, the media is playing more and more important role. Informational support of society is a global social process, which can be characterized by active use of information, as well as constantly expanding intellectual potential; integration of information technologies with scientific, industrial development of all spheres of human life; high level of information service, etc. For the innovative type of education of a new era, it is necessary to form a person capable of finding new knowledge, creation and personal perfection, self-improvement and self-realization.

Within the conditions of modern social and cultural situation, increasing importance in the development of society and improving the quality of life is addressed to education. Education is now of particular value in global community. One of the central ideas of new educational status is the recognition of the humanistic paradigm of education, reorientation of human values, formation as a subject of not only educational activities, but also of a culture.

The essence of a problem lies in the fact that in the pre-school education there is a gap between knowledge and culture as a practical action. A solution to the problem is the strategy to overcome this gap. Overcoming the gap or building overcoming is the formation of educational environment, where management is seen as a process of creating an environment that is adequate to changes in society. Priority in solving this problem is the unified approach to the organization of the educational process, and to the technology of assessing the quality of education. This will contribute to the creation of a unified cultural and educational environment in the pre-school institution, which is basically a complex, multidimensional teaching phenomenon characterized less by quantitative, and more by qualitative indicators and acting: at the level of the educational institution activities - the cultural teaching environment of the pre-school institution; at a personal level – of pedagogical activities as the environment of professional qualities of a teacher.

The important role in the development of cultural and educational environment and its compliance with the humanistic paradigm of education plays the pedagogical design. Teaching staff of educational establishments of pedagogical designing techniques are one of the essential conditions for the development of the educational environment of pre-school institution, and the creation of teachers of local teaching projects is one of the indicators of the productivity of the process of pre-school education.

The pedagogical design is considered as a phenomenon that arose as a result of the interaction of the latest trends in the development of teaching theory and innovative teaching practice, as well as an essential component of the process of addressing pedagogical issues [1].

The formation of cultural and educational teaching environment is based on understanding it as an innovative process, during which there are local, modular and systemic changes in external (social) and internal (teaching) conditions, namely:

- pre-school development in the context of a person-centered approach, taking into account sensitive periods, core activities, as well as the creative development of a child as a part of his/her life;
- considering social and cultural context of formation, its cultural conformity and collaboration;
- amplification (enrichment) of the conditions for the development from a single-model of environment into the open-type environment;
- integration of communication, cognitive, transformative, evaluation-control and other activities of a child;
- interaction of social and cultural experience, professional, personal experience of a teacher and personal experience of children aged 4 to 6;
- collaboration and cooperation of any aspect of educational environment [14].

The problem of harmonious development of a child has always been relevant since the main purpose of pre-school education is to bring up a mature

personality with a defined approach of a child, striving to success, self-confidence, self-esteem, emotional susceptibility and tough personal characteristics.

With the help of pre-school education programme the teachers are directed at challenging on the issue of upbringing in pre-school children the feeling of consciousness and self-awareness, developing emotional sensitivity and sensibility, supporting and enriching the creative abilities in children, balancing social requirements with a personal interests of a student. In this terms the adult is required the ability not only to organize the training process, but also to organize the private life of a child, as well as his/her vital activity in the period of attending pre-school institution.

In-depth elaboration of this issue will help teachers to accept the education as a process of expanding the ability of a competent choice of a child of the content, place, duration, partners, materials for his/her studies; to result in self-development, identification of his/her personal forces; will promote the search for teaching methodologies for the formation of constantly developing life style of a child, the development of the foundations of his/her personal culture, vital competence; will assist in further improvement of the developing cultural and educational environment of pre-school institution as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6.

To sum up, we'd like to emphasize that the human-like systems of cultural and educational environment of pre-school institution as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6 in the context of the values of education throughout life could be as follows:

- development of scientific and methodological provision in the course of harmonious development of children aged 4 to 6 based on analogical principles, paradigm of human-dimensionality, as well as the creation of a humanist-oriented information and communication environment for pre-school education;

- enhancement of cultural and educational activities in modern pre-school institutions, aimed at development of a well-integrated personality in children, raising the general level of culture and revitalizing the social activity of children aged 4 to 6.

Findings and the prospects of further studies in this area. The results of scientific research became the basis for the conclusion that the effective functioning of cultural and educational process is achieved through the coordination of its components and functions aimed at the comprehensive and harmonious development of a child, which provides subject-subject interaction of pre-school children and teachers, cooperation and collaboration and related to increased self-development, self-learning and self-improvement of children aged 4 to 6, which will enhance the disclosure of their potential, successful future self-realization in family and professional life.

In view of this, cultural and educational environment shall perform educational, developmental, upbringing, stimulating, organizational and communicative functions. Nevertheless, the main thing is fostering independence and a sense of responsibility of a child. The efficient functioning of cultural and educational environment of pre-school institution as the basis for harmonious development of children aged 4 to 6 is an essential requirement for ensuring the successfulness of education over the life course.

REFERENCES

1. Aksarina N. M. (1977) Education of young children. Ed. third rev., add. Moscow: Medicine, 304 p. [in Russian].
2. Alekseev N. G., Nepomnyaschaya N. I., Rozin V. M., Shchedrovitsky G. P. (1993) Pedagogy and Logic. Moscow: Kastal, 412 p. [in Russian]
3. Amonashvili Sh. O. (2002) School of Life. Khmelnytsky: Podilsky cultural and educational center named after M. K. Roerich, 170 p. [in Ukrainian].
4. Berdyaev N. A. (1994) Spirit and reality. The philosophy of the free spirit. Moscow: Republic, p. 456. [in Russian]
5. Bech I. (2010) Adult and child: Optimization of personality development influence. Preschool education. №5 p.2-5. [in Ukrainian].
6. Boryshevsky M. I. (2008) Spiritual values as a determinant of development and self-development of personality. Pedagogy and psychology. N. 2. pp. 49-57. [in Ukrainian].
7. Gargay V. B., Kip KA, Napriyenko N. B. Dissemination of the experience of innovative activities of a teacher: School "Plus" website. ORL:

http://vanino3.ucoz.ru/load/o_pedagogicheskoy_opyte/disseminaciya_pedagogicheskogo_opyta/11-1-0-14 (date of application: 32.01.2019). [in Russian]

8. Goncharenko A. (2010) Readiness of teachers to implement the Program. Preschool education. No. 8. pp.12-13. [in Ukrainian].
9. Gumenyuk V. I., Naumchuk I. A., Khmelnytsky P. P., Moshak M. I. (2005) Scientific and methodical work with pedagogical personnel: Teaching method. Manual, Kamyanets-Podilsky: Ed. M. I. Moshak, 160 p. [in Ukrainian].
10. Dychkivska I. M. (2004) Innovative pedagogical technologies: Teaching. Manual. Kyiv: Akademvydav, 218 p. [in Ukrainian].
11. Encyclopedia of Education/Acad. Ped Sciences of Ukraine; Chief Edit V. G. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 1040 p. [in Ukrainian].
12. Kochubei N. V. (2006) Nonlinear thinking in education. Philosophical apricots of modern education: Monograph/I. M. Predborskaya et al. Sumy: PH "University Book", pp. 29-41. [in Ukrainian].
13. Kremen V. G. (2005) Education and science in Ukraine - Innovative aspects. Strategy. Realization. Results. Kyiv: Gramota, 448 p. [in Ukrainian].
14. Kruty K. L. (2009) Educational space of pre-school educational institution: [Monograph in 2 vol.]/K. Kruty. K.: Osvita, Part 1. 302 p. [in Ukrainian].
15. Sukhomlinsky V. O. (1997) Selected Works: 5 vol./[Editor. Coll.: O. G. Dzeverin (Chief) and others. Kyiv: Rad. shk., Vol. 3.: I give my heart to children; Birth of a citizen; Letters to the son.. 668 p. p.15.[in Ukrainian].
16. Explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language: Commonly used vocabulary/Comp. edit V. Kalashnikov Kh.: Private Entr. Spiyak, 2009. 960 p. [in Ukrainian].
17. Schedrovitsky G. P. (1993) System of pedagogical research. (Methodological analysis). Pedagogy and logic. Moscow: Castal, pp. 12–133. [in Russian]
18. Yasvin V. A. (2001) Educational environment: from modeling to design. Moscow: Smysl, 366 p. [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста / Н. М. Аксарина. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Медицина, 1977. – 304 с.
2. Алексеев Н. Г. Формирование осознанного решения учебной задачи / Н. Г. Алексеев // Педагогика и логика / Г. П. Щедровицкий, В. Розин, Н. Алексеев, Н. Непомнящая. – М. : Касталь, 1993. – С. 12.
3. Амонашвили Ш.О. Школа життя / Пер. з рос. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький центр ім. М.К. Реріха, 2002. – 170 с.
4. Бердяев Н. А. Дух и реальность. Основы богочеловеческой духовности // Бердяев Н. А. Философия свободного духа. М.: Республика, 1994. – С. 456
5. Бех І. Дорослий і дитина: оптимізація особистісно-розвивального впливу / І. Бех // Дошкільне виховання. – 2010. – № 5. – С. 2–5.
6. Боришевський, М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості [Текст] / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2008. – № 2. – С. 49-57.
7. Гаргай В. Б. Диссеминация опыта инновационной деятельности учителя [электронный ресурс] / В. Б. Гаргай, К. А. Кипа, Н. Б. Наприенко // Школьный сайт «Плюс». – Режим доступа:http://vanino-3.ucoz.ru/load/o_pedagogicheskoy_opyte/disseminaciya_pedagogicheskogo_opyta/11-1-0-14 (дата звернення : 23.01.2019).
8. Гончаренко А. Готовність педагогів до впровадження Програми // Дошкільне виховання. – 2010. – № 8. – С. 12-13
9. Гуменюк В. В. Науково-методична робота з педагогічними кадрами: навч.-метод. посіб. / В. В. Гуменюк, І. А. Наумчук, П. П. Хмельницький, М. І. Мошак. – Кам'янець-Подільський: ПП М. І. Мошак, 2005. – 160 с.

10. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
11. Енциклопедія освіти / Акад пед наук України, головний ред В. Г Кремень – К Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.
12. Кочубей Н. В. Нелінійне мислення в освіті / Н. В. Кочубей // Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / [Преборська І. М., Вишенська Г. В., Гайденок В. О. та ін.]; за заг. ред. І. Преборської. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – С. 29-41.
13. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. / В.Г. Кремень – К.: Грамота, 2005. – 448с.
14. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2 ч. / К. Крутий. – К. : Освіта, 2009. – Ч. 1. – 302 с.
15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / [редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. Київ : Рад.шк.,– 1977. Т. 3.: Серце віддаю дітям ; Народження громадянина; Листи до сина.– 668 с. С.15.
16. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика: ... слів / За заг. ред. проф. В. С. Калашника. – Харків: ФОП Співак Т. К., 2009. – 960 с.
17. Щедровицкий, Г. П. Система педагогических исследований (методологический анализ) / Г. П. Щедровицкий // Педагогика и логика. – М. : Касталь, 1993. – С. 12–133.
18. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию [Текст] / В. А. Ясвин – М. : Смысл, 2001. – 366 с.

ЦІННІСТЬ ДИТИНСТВА В ПЕРІОД ЗМІНИ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ – ПОЧАТОК НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Тамара Піроженко

доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології
дошкільника

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-9822-4819

5197536tp@gmail.com

Олена Хартман

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії
психології дошкільника

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-3380-4836

khartmaney@gmail.com

Анотація. У статті представлено результати аналізу змін умов розвитку дітей старшого дошкільного віку при переході до навчання у школі. Подано дані, які зібрано шляхом анкетування батьків в трьох містах України (м. Київ, м. Житомир, м. Кропивницький). Також представлено усталені батьківські очікування щодо результатів та успішності розвитку дітей в перших класах загальноосвітніх шкіл; оцінки готовності дитини до навчання у школі; факторів, що стали вирішальними для прийняття рішення батьків щодо зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Інтерес до зібраних даних посилюється тим, що вибірку респондентів склали батьки учнів, які першими стали учасниками процесу реформування Нової української школи. У статті

підкреслено позиції, які доводять, що в перших класах школи починають навчання діти шести років, які за психологічними особливостями розвитку окреслюють дошкільний період життя. А тому, для забезпечення їх якісного, повноцінного розвитку мають бути створені умови, що нададуть можливість враховувати індивідуальні особливості, темп розвитку, зони найближчого та актуального розвитку.

Ключові слова: психологічна зрілість, зміна ситуації розвитку, провідна діяльність, очікування батьків, ціннісні орієнтації.

THE VALUE OF CHILDHOOD IN THE PERIOD OF CHANGE OF THE SOCIAL SITUATION OF DEVELOPMENT OF PRESCHOOL AGE CHILDREN - BEGINNING OF SCHOOL EDUCATION

Tamara Pirozhenko

Grand PhD in (Psychology) sciences, professor,

Head of the laboratory preschooler psychology

G.S. Kostyuk Institute of Psychology

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-9822-4819

5197536tp@gmail.com

OlenaKhartman

PhD in Psychological sciences,

senior researcher of the laboratory preschooler psychology

G.S. Kostyuk Institute of Psychology

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-3380-4836

khartmaney@gmail.com

Abstract. The article presents the results of analysis of changes in the conditions of development of children of the senior preschool age during the transition to schooling. The data collected by questioning the parents in three cities of Ukraine (Kyiv, Zhytomyr, Kropyvnytsky) is provided. Also, fixed paternal expectations about the results and success of the development of children in the first grades of secondary schools are presented; assessment of child's readiness for schooling; factors that have become decisive for making a decision to change the social situation of development. The interest in the collected data is aggravated by the fact that the sample of respondents was made up of parents of the first students of the first classes of the New Ukrainian School. The article emphasizes the positions proving that in the first grade of the school children begin to study preschool children. Therefore, in order to ensure their high-quality, full-fledged development, conditions should be created that will allow for the possibility to take into account individual peculiarities, the pace of development, the area of the immediate and actual development.

Key words: psychological maturity, change in the situation of development, leading activities, expectations of parents, value orientations.

Актуальність дослідження. Сучасні аспекти проблеми духовних орієнтирів розвитку дітей дошкільного віку набувають особливої гостроти, що зумовлено такими внутрішніми і зовнішніми чинниками розвитку

соціокультурного середовища в Україні: новим розумінням дитини як самодостатньої й неповторної унікальності, здатної до проектування і здійснення самої себе; поступовим формуванням гуманістичної свідомості суспільства на основі вищих цінностей людства; необхідністю уточнення сутності та взаємовпливу факторів «навчання» та «виховання» на етапі дошкільного дитинства в умовах зміни розвивальної ситуації при переході дитини до систематичного шкільного навчання. Це потребує обґрунтування координаційної ролі психологічних знань педагогів, психологів та батьків вихованців про закономірності розвитку дитини, інтеграції спільних зусиль дорослих щодо всього комплексу розвивальних впливів, що сприятимуть збереженню простору дитячої субкультури, становленню моральних почуттів та ціннісних орієнтирів в житті дитини, її опірності до негативних впливів середовища.

Чисельні наукові дослідження присвячені колу питань становлення, формування, виховання, розвитку та факторів впливу на духовні виміри особистості. Це наукові праці вітчизняних та зарубіжних філософів, психологів, педагогів, соціологів, а саме: Ш. Альфред, А.А. Аникеева, Г.О. Балл, М.М. Бахтін, Б.С. Братусь, М.Й. Боришевський, Ф.Е. Василюк, Г.О. Гачев, Ю.Б. Гіппенрейтер, Н.В. Гришина, Є. Гусерл, В.В. Давидов, В.С. Жидков, В.П. Зінченко, О.І. Зеліченко, О.М. Леонтьєв, О. Лосев, Т. Лукман, С.Д. Максименко, В.П. Москалець, Б.В. Ничипоров, О.В. Овчиннікова, Г. Олпорт, Р.В. Павелків, Т. Парсонс, Т.О. Піроженко, Е.О. Помиткін, К. Роджерс, В.А. Роменець, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, К.Б. Соколов, Т.М. Титаренко, В. Франкл, Е. Фром, М. Хайдегер, Ю.М.Швалб, В.О. Ядов, К. Ясперс та ін.

Одним з найбільш дискусійних питань залишається проблематика становлення та функціонування цінностей, показників їх оцінювання чи вимірювання. Наприклад, нормативність, корисність, необхідність, багаторівневість, статичність тощо. Це дослідження С.Ф. Анісімова,

Л.М. Архангельського, В.О. Василенко, П.С. Гуревич, О.Г. Дробницький, В.П. Тугарінов та ін.

Вивчення теоретико-методологічних основ означеної проблеми засвідчує, що інтереси науковців об'єднують такі питання: ціннісні орієнтації, світоглядні орієнтації підростаючого покоління, самосвідомість, гідність (І. Бех, О. Вишневський, О. Кононко, Н. Заранська); національне, патріотичне виховання (І. Бех, Г. Гуменюк, В. Каюкова, В. Кіндратова, О. Коркішко, О. Красовська, О. Савченко, В. Коваль, І. Охрименко, В. Стрельчук, Н. Христич); толерантність та терпимість, полікультурність (В. Андрієвська, Л. Вишневська, О. Волошина, Н. Скрипник, Г. Кайдалова, В. Тернопільська, Л. Лапченко); моральне виховання (І. Бех, Н. Шкаруба, К. Чорна,); обґрунтування потреби оновлення моделей та змісту освіти на основі європейських та загальнолюдських цінностей, ідеологія освіти (М. Боришевський, Л. Гуцан, Н. Лисенко, Л. Мацук, І. Зазюн, В. Костюк,); процеси соціалізації особистості (О. Кононко, К. Лисенко-Гелемб'юк, Л. Орбан-Лембрик, М.Бахтін,); системи цінностей, єдність культури й освіти, духовного розвитку, категоріальність цінностей (національні, духовно-моральні, загальнолюдські, вічні, європейські (О.Вишневський, Й.Маріанський, О.Лисенко, М.Єршова); підготовка педагогів, психологів до формування ціннісних орієнтацій дітей, роль педагога, аксіологічна культура (Н. Антонова, В. Андрущенко, Н. Уйсімбаєва, Л. Сокур'янська, Ю. Соловйова, С. Карпенчук, Д. Мацько, Т. Северіна, Н. Павлик, А. Фурман, О. Лисенко, М. Максимчук, Л. Машкіна, М. Осика, Л. Хомич).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення основних теоретико-методологічних підходів до вивчення проблеми формування ціннісних орієнтацій молодших школярів дозволило сформулювати певні висновки.

У дослідників, які вивчають різні аспекти суміжних питань до проблеми цінності дитинства наявні спільні позиції:

– найбільш інтенсивного стану формування ціннісної орієнтації набувають в період старшого дошкільного – молодшого шкільного віку. В цей період закладаються основи світоглядних уявлень та ставлень (до себе, до інших, до справи, до світу);

– в більшості досліджень вчені та практики визнають значущість регулюючої функції ціннісних орієнтацій в процесі становлення особистості. Проте, поза увагою залишаються конкретні рекомендації, яких варто дотримуватись дорослим під час побудови взаємодії з дітьми; чіткі вказівки для педагогів, психологів, батьків, як діяти чи як бути під час проявів поведінки, які суперечать визнаним загальноприйнятим постулатам ціннісного ставлення (тобто цінностей в дії). Переважна більшість досліджень зупиняється на з'ясуванні умов чи передумов, факторів, чинників становлення ціннісних орієнтацій у молодших школярів;

– вчені єдині у розумінні думки про те, що цінності певної людини (особистості) виникають лише шляхом переорієнтації (примірювання) загальнолюдських цінностей (вічні цінності) до суспільних (національні цінності) і до особистих (суб'єктивні цінності).

Цінності формують сенс життя людини, ціннісні орієнтації визначають якість духовних вимірів життя.

Схарактеризуємо деякі позиції, які на нашу думку, зумовлюють ціннісне ставлення дорослих (педагогів та батьків) до дитини.

По-перше, моральна свідомість – чітке усвідомлення батьками необхідності дотримання певних суспільних вимог, їх максимальний збіг з моральними нормами та принципами, що розділяє особистість.

По-друге, ціннісні орієнтації особистості – спрямованість особистості перевагу духовних або матеріальних цінностей під час складання життєвих планів та побудови взаємин з оточуючими (сумління, потреба в піклуванні за дітьми, уявлення про те, як має бути (суспільну норму) та ін.), виступає джерелом мотивів діяльності людини.

По-третє, ставлення батьків до дітей – емоційно-чуттєві, оцінні прояви батьків стосовно своїх дітей, які мають суттєвий вплив на процес виховання та розвитку дошкільника.

По-четверте, взаємодія з дитиною – особливі стосунки батьків та дітей, які характеризують ступінь усвідомлення батьками всієї міри особистої відповідальності перед собою, дитиною та суспільством за якість забезпечення повноцінного гармонійного розвитку дитини.

По-п'яте, усвідомлення впливу власних дій на розвиток дитини – чітке розуміння батьками, що їх дії, які, навіть, якщо не несуть прямого виховного чи розвивального впливу, так чи інакше залишають свій відбиток в процесі становлення дитячої психіки.

Проте, не вважаючи на важливість вказаних позицій, структура освітніх інституцій (дошкільна-початкова освіта) не враховує в організації навчально-виховного процесу особливості вікової періодизації розвитку дитини у період дитинства. В шість років (на сьомому році життя) дитина може розпочати навчання в школі. Але саме в цей час (на сьомому році життя) розгортається чергова вікова криза – період переходу на якісно новий рівень розвитку, де саме має сформуватись психологічна зрілість і де у дитини виникає внутрішня позиція школяра. Психологічним результатом зазначених процесів є усталення найважливіших надбань особистісного розвитку дошкільника, пов'язаних із духовними аспектами його життя, які вказують на актуальну потребу збалансування зусиль дорослих у забезпеченні особистісних новоутворень, якими є: виникнення першого схематичного абрису дитячого світогляду; виникнення внутрішнього плану свідомості; виникнення перших етичних інстанцій; формування довільності поведінки; підпорядкування мотивів. Неперевершена значущість кожного з вказаних психологічних надбань в становленні особистості вносить свою індивідуальну характеристику щодо використання дитиною цінностей, які регулюють її життя.

В цей ключовий для розвитку та навчання рік життя укріплюються необхідні для успішного опанування навчальної діяльності здатності, вміння, навички, психічні процеси. І саме це потребує узгодження зусиль дорослих, що спрямовані на забезпечення наступності в дошкільній та початковій освіті.

Вихователі і вчителі опиняються в залежності від рішення батьків про початок шкільного навчання. А тому на практиці ми маємо шестирічних дітей, які залишаються в закладах дошкільної освіти разом з п'ятирічками, і семирічних дітей у початковій школі разом з шестирічками. В результаті період переходу від одного етапу розвитку до іншого штучно розтягується, а здатності та вікові можливості дітей в ці роки суттєво різняться. До всього цього додається індивідуальний темп розвитку дітей. Зрозуміло, що ми маємо діяти в інтересах кожної конкретної дитини і саме це має бути предметом наступності – зіставлення та об'єднання параметрів (фізичних, інтелектуальних, емоційних, психологічних, соціальних), які б допомагали батькам вихованців щодо прийняття рішення про навчання дитини у школі.

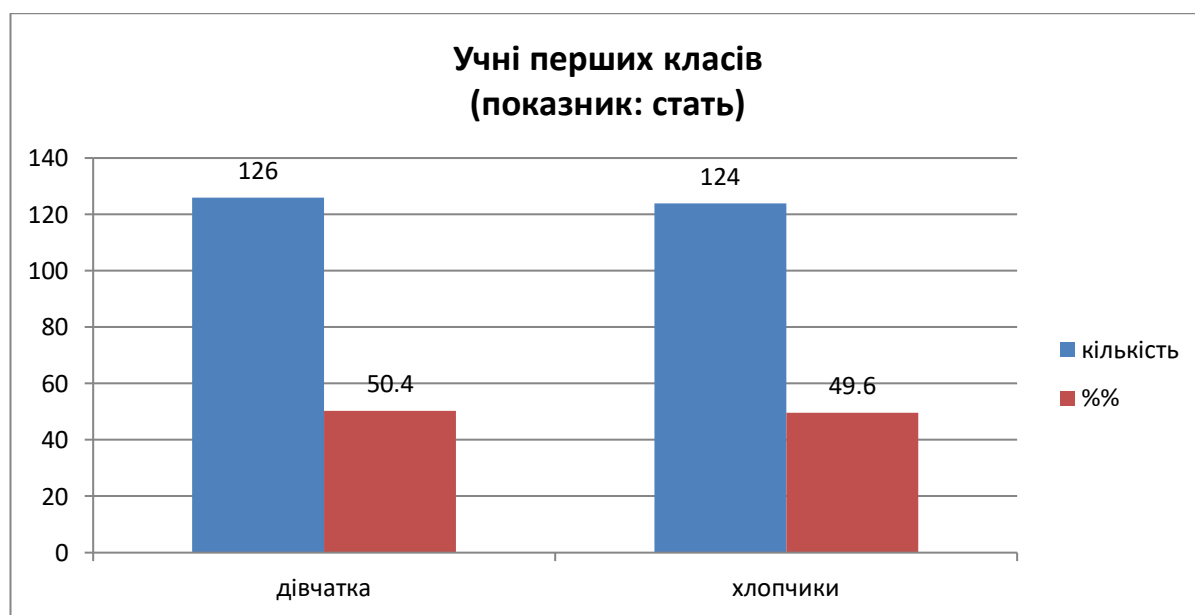
Формулювання цілей статті. Мета статті – висвітлити результати аналізу змін умов розвитку дітей старшого дошкільного віку при переході до навчання у школі з точки зору батьків; представити батьківські очікування щодо результатів та успішності розвитку дітей в перших класах загальноосвітніх шкіл; оцінки готовності дитини до навчання у школі; фактори, що стають вирішальними для прийняття рішення батьків щодо зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Важливість цих даних підкреслює позиції, які доводять, що в перших класах школи починають навчання діти шести років, які за психологічними особливостями розвитку окреслюють дошкільний період життя і тому, для забезпечення їх якісного, повноцінного розвитку мають бути створені умови, що нададуть можливість враховувати індивідуальні особливості, темп розвитку, зони найближчого та актуального розвитку.

Результати дослідження. Предметом вивчення стало питання необхідності уточнення вихідних позицій зміни соціальної ситуації розвитку дітей старшого дошкільного віку – початку шкільного навчання – з точки зору батьків. Нас зацікавили такі маркери: початок шкільного навчання та вік дитини; відмінності у кількісному складі соціальної групи (вікова група в закладі дошкільної освіти / школі); передумови початку шкільного навчання; батьківська оцінка готовності дитини до шкільного навчання; вирішальний фактор на користь початку шкільного навчання; очікування батьків від навчання в школі (бажане і найголовніше). Було складено анкету для батьків (див. додаток). Анкетування проведено серед батьків першокласників (2018-2019 н.р.) у м. Київ, м. Житомир, м. Кропивницький наприкінці вересня 2018 р. Зауважимо, що це батьки першого набору в Нову українську школу (концепція реформування системи загальної освіти України). Вибірку респондентів склали 250 осіб.

Розглянемо отримані результати.

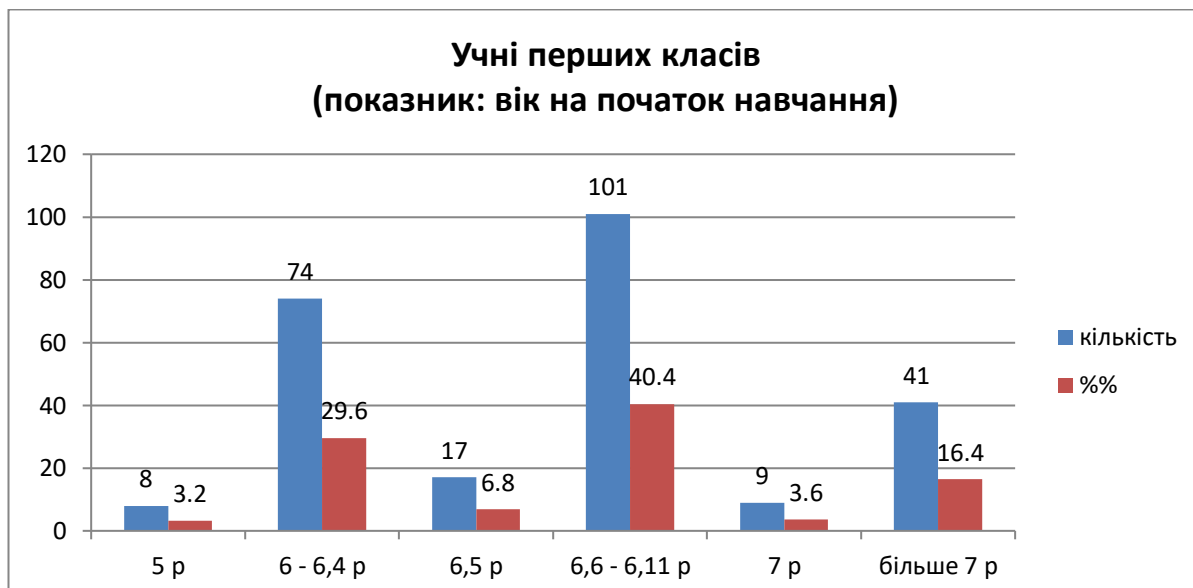
У перший клас Нової української школи з числа нашої вибірки вступили 126 дівчаток та 124 хлопці (діаграма 1). Отже, розподіл учнів в класах за гендерною ознакою можна вважати рівномірним.

Діаграма 1

Дані, що наведені у діаграмі 2, засвідчують достатньо широкий діапазон у віці дітей на час початку шкільного навчання. Разом з тим чітко проглядається норма розподілу значень вибірки респондентів. Наймолодшій дитині з нашої вибірки на 1 вересня 2018 р. виповнилось 5 років та 1 місяць. А найстарша приступила до навчання у 7 років 8 місяців. Це означає, що в одній соціальній групі (класі) зібрані діти з зовсім різними віковими психофізіологічними можливостями. І це, в свою чергу, ускладнює можливості врахування типологічних особливостей дітей під час організації навчально-виховного процесу.

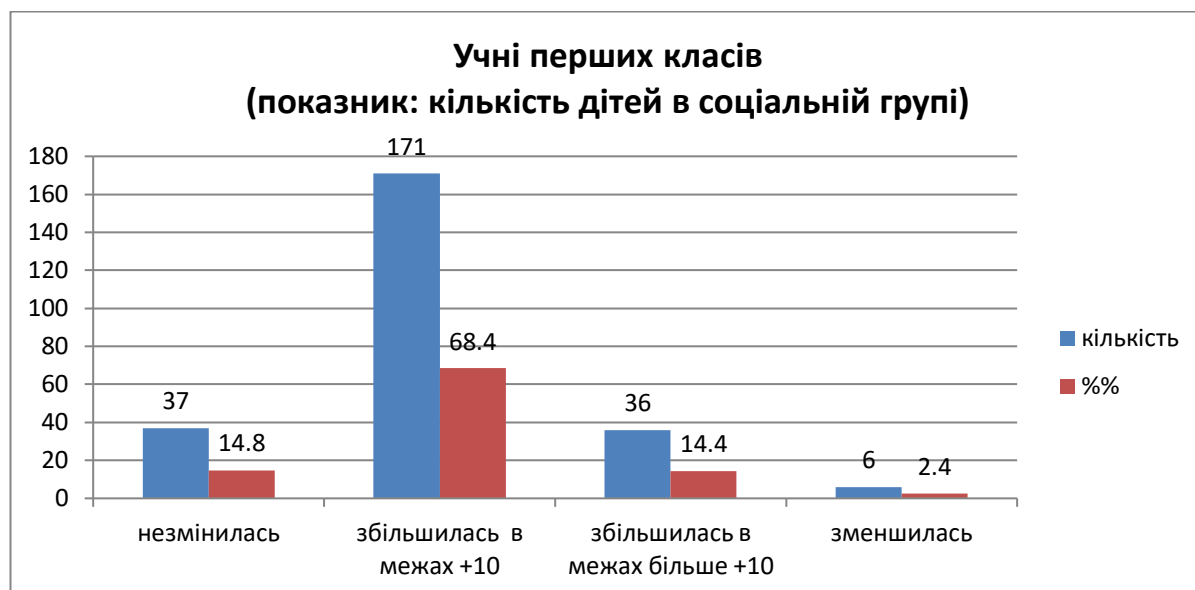
Діаграма 2

Ще однією вагомою відмінністю, що характеризує зміну соціальної ситуації розвитку є кількісний склад усталеної групи – класу. У діаграмі 3 узагальнено дані за цим показником. Понад 15% дітей не відчують змін у кількісному складі своєї групи. Питома частка дітей потрапила в збільшені групи (207 осіб з нашої вибірки). Як видно з діаграми найбільш виражені зміни – це збільшення в межах 10 осіб. Але це число є незначущим тільки на перший погляд. По суті – це збільшення на третину. А це означає, що кожній дитині знадобиться в тричі більше зусиль у побудові особистих кордонів для порозуміння з однолітками та встановлення особистого контакту з вчителем. Разом з тим, зафіксовано

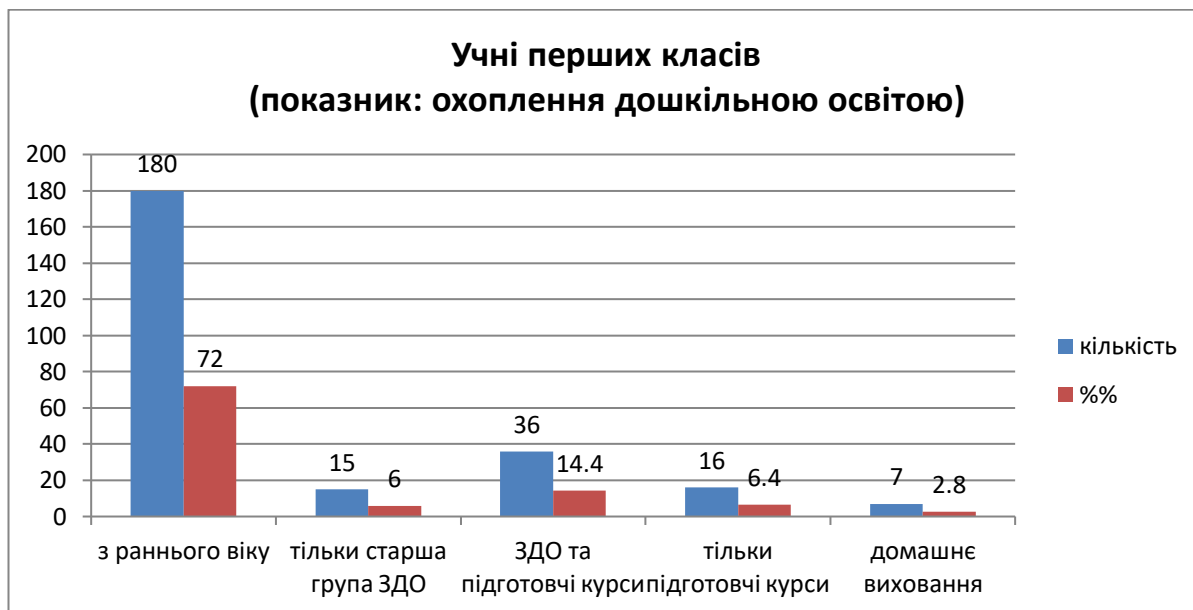
хоч і незначні, але все ж таки зміни у зворотному напрямку. – у 2,4% дітей кількість членів групи зменшилась.

Діаграма 3

У діаграмі 4 узагальнено результати анкетування за показником «Охоплення дошкільною освітою». 231 дитина з нашої вибірки була охоплена дошкільною освітою. А 180 з них – починаючи з раннього віку. Крім того є частка дітей (52 особи), для яких була організована додаткова підготовка до навчання у школі. 23 дитини з нашої вибірки не були охоплені організованою дошкільною освітою (домашнє виховання). А для 15 дітей було організовано відвідування старшої (підготовчої) групи закладів дошкільної освіти у передшкільний рік. Отримані дані засвідчують різноманітність поглядів батьків щодо значущості якісного проживання дитиною дошкільного періоду дитинства.

Діаграма 4

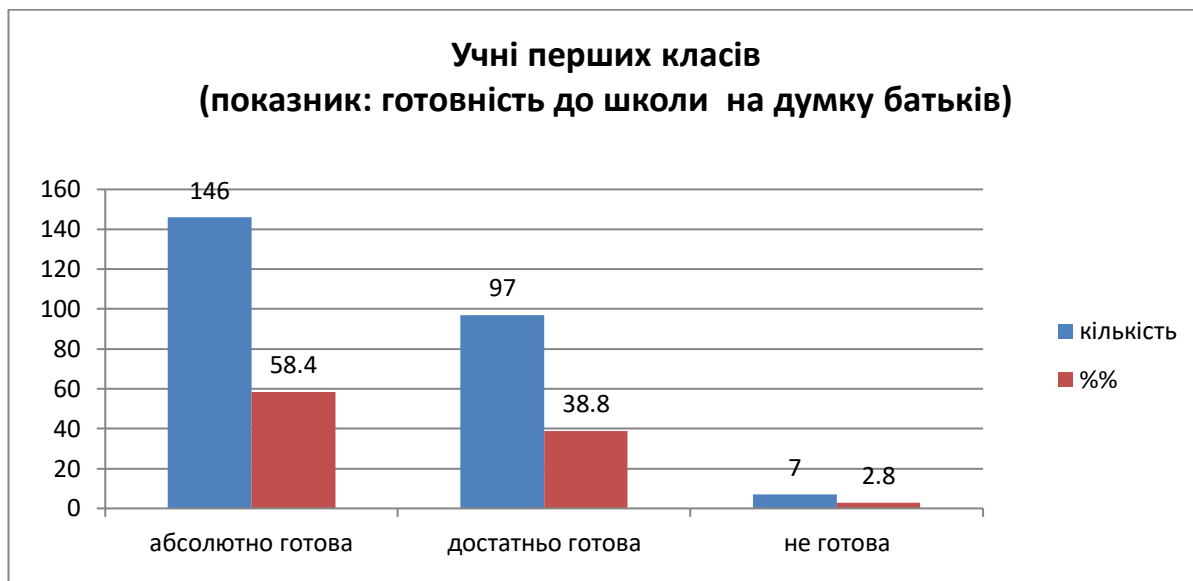

Наступний показник – «готовність дитини до зміни соціальної ситуації розвитку на думку батьків». Як видно з діаграми 5 абсолютно готових до навчання школі дітей трохи більше половини (146 осіб). Під абсолютною готовністю батьки розуміють наявність у дитини виражене бажання йти в школу, сформованість навичок самообслуговування, відсутність труднощів у спілкуванні з однолітками, здатність чути дорослого.

Трохи більше третини (дві п'ятих від загальної вибірки) – це діти, які недостатньо готові до школи, але батьки приймають рішення про початок шкільного навчання та розраховують на те, що школа все «підтягне».

Майже 3% респондентів нашої вибірки прийняли рішення про початок шкільного навчання не дивлячись на те, що дитина до школи не готова. Вирішальним фактором став вік дитини (7 і більше років).

Цікавою виявилась тенденція відповідей батьків щодо готовності дитини до навчання у школі. Більшість з тих батьків, чиї діти додатково займались підготовкою до школи визначають готовність дітей на рівні «достатньо готова».

До факторів, що вплинули на рішення вступати чи не вступати до школи потрапили наступні: вік дитини, готовність до школи, 12 років навчання, особистість вчителя, бажання дитини, нова програма навчання (НУШ), авторитетна думка одного з батьків, рішення більшості з групи закладу дошкільної освіти.

Окремої уваги заслуговують батьківські позиції та очікування щодо навчання у школі. В цілому вони розподілені від «головне, щоб була дитина здорова та щаслива» або «головне, що мир був в країні» до «моя дитина повинна бути кращою за всіх в навчанні, лідером».

Така різноманітність та полярність поглядів підтверджує актуальність та проблемність питання цінності дитинства.

Наведемо декілька прикладів.

Хотілося б, щоб моя дитина у школі: «Соціалізувалась – звик працювати в колективі, слухати вчителя, не відставав від інших...»; «Відчувала комфортно себе, прагнула до нових знань, стала більш впевненою, самостійною, розумною та ініціативною...»; «Вдосконалювала вже наявні знання...»; «Навчилася читати, писати та рахувати, вивчила ази іноземної мови...»; «навчилась співпрацювати з іншими, не тягнувши ковдру на себе. Розуміла, що вчителі – це в першу чергу друзі...»;

«Знайшла справжніх друзів та навчилася вчитися...»; «Адаптувалася в дитячому колективі...»; «Навчилася працювати самостійно, бути уважною та організованою...»; «навчилась радіти труднощам пізнання та бачила у вчителеві друга та наставника...»; «Знайшла себе в колективі та відчувала свою значимість...»; «Комфортно себе почувала...»; «Знаходилась у дружньому доброзичливому колективі...».

Найважливіше для мене, щоб у моєї дитини: «Було міцне здоров'я та багато друзів...»; «Було самостійне мислення. Щоб вирости з правильними цінностями...»; «Були друзі, власна точка зору, здоров'я та міцна психіка...»; «Позитивні емоції та враження...»; «Склалися добрі стосунки в класі та з вчителями. Поважала оточуючих, навколо себе...»; «була любов і щастя...»; «було вміння висловлювати свої думки, бажання та мрії...»; «Було бажання вчитися і стати достойною людиною...»; «Не сформувалось жодних фобій щодо навчання у школі...».

Головне щоб: «Отримувала позитивний досвід спілкування з однолітками і вчителями...»; «Права моєї дитини не порушувались. І вона була захищена у школі належним чином від агресії з боку учнів та вчителів...»; «Не було війни. І всі діти були живі і здорові...»; «Вчителі, діти та батьки з повагою ставились один до одного...»; «В класі була дружня атмосфера, щоб дитина почувалася впевнено, безпечно і комфортно, не боялася критики та засміювання...»; «Дитина відчувала себе морально та психологічно комфортно...»; «Колектив вчителів постійно стимулював мотивацію дітей. А кожна дитина вірила в свої сили...»; «Вчитель був другом, старшим товаришем...»; «Був дружній та сильний клас...»; «Був позитив у школі...»; «Моя дитина сказала «Спасибі» вчителям не тільки за уроки, а й за важливі розмови про життя, за позашкільні справи, подорожі...»; «Дитина мала справжнього друга і росла щасливою дитиною...».

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведене дослідження підтвердило необхідність

пропедевтичної роботи з батьками, вихователями та вчителями початкових класів щодо врахування психологічних особливостей дитини в період зміни соціальної ситуації її розвитку (дошкільна-початкова освіта). Важливо пам'ятати, що це рішення та відповідальність за подальшу зміну освітнього закладу для дитини лежить на батьках, але вони потребують підтримки та допомоги в організації взаємодії батьків, вихователів, вчителів початкових класів, для того, щоб визначитись в інтересах дитини. Практична цінність означених результатів спрямовує розробку моделі психолого-педагогічного супроводу дитини старшого дошкільного віку на перехідному етапі дошкільної та початкової освіти, яка проживає вікову кризу регуляції поведінки в різних соціально-педагогічних умовах організації життєдіяльності.

Дитина є головною цінністю сім'ї. Вона самоцінна, не схожа на інших і потребує індивідуального ставлення до себе, підтримки у процесі свого розвитку.

Таким чином, важливо на всіх рівнях заявляти, декларувати та спонукати до визнання дитинства головною цінністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Важливо стартувати впевнено / Панасюк Т.В., Рогозянський О.С., Піроженко Т.О., Гавриш Н.В., Хартман О.Ю., Шевчук А.С. // Дошкільне виховання. - №9, 2017. – с. 4-8.
- 2 Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей : посібник / Т.О. Піроженко, Л.І.Соловійова, І.І.Карабаєва [та ін.] ; за ред. Т.О. Піроженко. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. – 64 с.
- 3 Соціально значущі цінності в життєдіяльності майбутнього школяра : методичні рекомендації / Т.О.Піроженко, Л.І. Соловійова. О.Ю. Хартман ; за заг. ред. Т.О. Піроженко. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. - 32 с.

REFERENCES

1. Panasyuk T.V., Rogozyany O.S., Pirozhenko T.O., Gavrish N.V., Hartman O.Yu., Shevchuk A.C. (2017). It is important to start confidently // Preschool education. - No. 9, P. 4-8. [in Ukrainian].
2. T.O. Pyrozhenko, L.I.Solovyova, I.I.Karabaeva [and others]; ed. THEN. Pirozhenko (2017). Realities of choosing a child of socially meaningful values: manual / - Kyiv: Publishing House "Word", 64 p. [in Ukrainian].
3. T.O.Pirozhenko, L.I. Solovieva, O.Yu. Hartman; for community edit THEN. Pirozhenko (2017) Socially significant values in the life of a future schoolboy: [methodical recommendations] - Kyiv: Publishing House "Word". 32 p. [in Ukrainian].

Анкета для батьків

Шановні батьки!

Ми постійно працюємо над вдосконаленням освітнього процесу. Шукаємо шляхи відповідності сучасним тенденціям та способи забезпечення якості освіти. Тому просимо Вас надати відповіді на наведені нижче запитання. Ця інформація дасть змогу узагальнити вихідні позиції, познайомитись з очікуваннями та об'єднувати подальші спільні дії.

1. Зазначте вік Вашої дитини на 01 вересня 2018 р. ____ років ____ місяців. У вас дівчинка / хлопчик?

2. Оберіть відповіді: Ваша дитина відвідувала дитячий садок
- з раннього / молодшого дошкільного віку (3 / 4 роки)
 - тільки старшу (підготовчу) групу
 - дитячий садок + підготовчі до школи курси
 - дитячий садок + дотаткові секції/гуртки/спорт
 - тільки підготовчі до школи курси
 - тільки дотаткові секції/гуртки/спорт
 - тільки домашнє виховання

3. В садочку в групі було дітей:

- до 10
- 10 – 15
- 16 – 20 (25)
- 25 – 30
- більше 30

4. Зараз у класі дітей:

- до 10
- 10 – 15
- 16 – 20 (25)
- 25 – 30
- більше 30

5. На Вашу думку на 1 вересня 2018 р. дитина до школи була:

- абсолютно готова (має виражене бажання йти до школи, має повністю сформовані навички самообслуговування, без проблем спілкується з однолітками, чує дорослого з першого разу та ін.)
- достатньо готова (З готовністю є деякі питання, але йдемо. Школа підтягне.)

- недостатньо готова, але є причини розпочинати шкільне навчання (вік дитини (вже 7 років), побутові умови, власне рішення тощо)

6. Вирішальний фактор початку шкільного навчання вашої дитини _____

7. Сформулюйте Ваші очікування від навчання дитини у першому класі (початковій школі)

Хотілося щоб моя дитина у школі.... _____

Найважливіше для мене, щоб у моєї дитини.... _____

Головне, щоб _____

Щиро вдячні, що відгукнулись!

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Людмила Смалиус,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ORCID ID 0000-0001-8421-4337

smalyus@gmail.com

Наталія Шавровська,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ORCID ID 0000-0003-1302-7168

shavrovska.natalia@gmail.com

Анотація. У статті обґрунтовано важливість формування усвідомленого і відповідального ставлення молоді до батьківства. Актуальність вивчення проблеми зумовлена відсутністю належного рівня психологічної освіченості молодих людей про майбутнє батьківство. Це негативно впливає на становлення та розвиток дитячо-батьківських взаємин у подальшому. У дослідженні проаналізовано сучасні тенденції у вивченні батьківства з позиції демографічного, економічного, соціального, правового підходів, уточнено поняття «усвідомлене батьківство», визначено його критерії та показники прояву, а також окреслені перспективи формування усвідомленого батьківства у сучасної молоді. Сутність усвідомленого батьківства розкрито в контексті психолого-педагогічної науки. Встановлено вікову динаміку уявлень про усвідомлене батьківство та визначено основні критерії усвідомленого батьківства: фізіологічний, психолого-педагогічний, соціально-поведінковий, матеріальний. За результатами дослідження запропоновано систему психологічної просвіти молодих людей на основі когнітивно-поведінкового підходу.

Ключові слова: батьківство; усвідомлене батьківство; формування; критерії; інтегративне утворення.

FORMATION OF THE NOTION OF CONSCIOUS PATERNITY BY MODERN YOUNG PEOPLE

Lyudmila Smalyus

Ph. D. (Pedagogic), Associate Professor,
Department of Psychology;
Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
Cherkasy, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-8421-4337

smalyus@gmail.com

Natalia Shavrovska

Ph. D. (Psychology), Associate Professor,
Department of Psychology;
Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
Cherkasy, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-1302-7168

shavrovska.natalia@gmail.com

Abstract. The article substantiates the importance of forming a conscious and responsible attitude of young people towards paternity. The topic is relevant, because young people do not have the necessary level of psychological knowledge about the future parenting. This fact negatively affects the development of child-parent relationships in the future. The article analyzes the current trends in study of paternity from the standpoint of demographic, economic, social, legal approaches, clarify the concept of «conscious fatherhood», to determine its criteria and indicators, as well as to described the prospects for the formation of conscious fatherhood. The essence of conscious paternity is considered in the context of psychology and pedagogy.

The basic criteria of conscious paternity are determined. They can be of physiological, psychological and pedagogical, socially-behavioral, material nature. The results of the study suggest a system of psychological education of young people based on cognitive behavioral approach.

Key words: paternity, conscious paternity, formation, criteria, integrative education.

Актуальність дослідження. Провідним завданням психолого-педагогічної науки є формування здорової особистості, здатної до творчого саморозвитку, професійних досягнень. Проте поза увагою науки залишається один із важливих аспектів життєвої реалізації кожної людини – батьківство, зокрема, усвідомлене батьківство. Адже, суспільно-економічний, політичний, соціально-культурний розвиток держави залежить від якості не лише нинішнього молодого покоління, а й від прийдешнього.

Передусім, окреслимо наслідки неналежного виконання батьківських функцій, без чого висвітлення проблеми не було б повним: сімейне насильство; високий рівень дитячої смертності через недбальство чи легковажність батьків; нанесення шкоди фізичному чи психічному здоров'ю дитини через релігійну фанатичність батьків; байдуже ставлення до почуттів та вчинків власних дітей – як наслідок дитина може стати агресором або жертвою булінгу; загроза здоров'ю дитини через відмову батьків від медичних щеплень. Цей перелік можна продовжувати, проте прикро зазначати, що такі негативні явища стали незмінними атрибутами сьогодення.

Актуальність вивчення проблеми батьківства зумовлена тим, що у психології сім'ї існує прогалина між вивченням чоловічо-жіночих стосунків та дитячо-батьківських взаємин. Тобто, питанню підготовки подружжя, як і молодих людей загалом, до виконання батьківських

функцій не приділяється достатньо уваги. Обов'язки батьків визначені статтями «Сімейного кодексу України» та законом «Про освіту», які, однак, не містять чітких вказівок, котрі б регламентували батьківсько-дитячі взаємини. Окремі з них можуть бути трактовані неоднозначно або відокремлено від контексту: «Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі поняття «усвідомлене батьківство» розглядається паралельно з поняттям «відповідальне батьківство». Зустрічаються різні підходи, які мають спільні точки дотику у трактуванні цих понять. Так, у соціологічних дослідженнях порушувалась проблема гендерної нерівності у виконанні батьківських функцій [5; 10]; у демографічному аспекті обґрунтовується важливість розвитку феномену «відповідального батьківства» [4], у етичному, правовому, соціальному та економічному вимірах визначають етапи, структуру та складові відповідального батьківства [2]. Окрім того, у літературі розглядається релігійний аспект (міцність подружніх стосунків, орієнтування батьків на спільне виховання дітей), медичний аспект проблеми (важливість грудного вигодовування, дотримання режиму щеплень). Окремі психологічні дослідження означеної проблеми обмежені порівняльним аналізом особливостей емоційної взаємодії дитини з батьком та матір'ю [11].

Тож, передусім, поняття «відповідальне батьківство» передбачає юридичні, соціальні, економічні та моральні норми, що визначають відповідальність батьків перед державою й народом за виховання своїх дітей. Проте якість дотримання цих норм у значній мірі залежить від рівня психологічної освіченості батьків. У психолого-педагогічній науці проблему батьківства слід розглядати у дещо ширшій площині, ставлячи акцент на психологічній взаємодії батьків з дітьми, яка, включає різні сфери діяльності. З огляду на це, ми застосовуємо поняття «усвідомлене

батьківство». Його визначення у науковій психологічній літературі представлено не у повній мірі, як і не описано цілісно його змістове наповнення. Науковці вивчають усвідомлене батьківство як результат взаємодії батьків, спрямований на створення сприятливих умов для розвитку дитини [1, с.193]; як багатокомпонентне утворення, яке включає ціннісні орієнтації подружжя, батьківські установки й очікування, батьківські ставлення, почуття, позиції, відповідальність та стиль сімейного виховання [8, с.25]; як соціально-психологічний феномен, який базується на певній системі знань, умінь і навичок, почуттів, якостей, та реалізується у відповідальній поведінці батьків відносно виховання своїх дітей [3, с.122]. Ми розглядаємо *«усвідомлене батьківство»* як інтегративне психологічне утворення, що включає відповідальне ставлення, любов і повагу до дитини як до особистості, повноцінний догляд, вияв турботи про безпеку, психічне і фізичне здоров'я, розуміння потреб дитини, вияв уваги та терпіння. У такому визначенні відображено найбільш суттєві ознаки поняття, що запобігають суб'єктивному його трактуванню і зумовлюють більш чітке його розуміння людиною без спеціальної освіти, а отже робить більш доступним для освоєння.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на окремі дослідження у цій галузі, бракує доступної для молоді наукової літератури з питань виховання дітей, якісних просвітницьких програм. Тож, одним з актуальних питань сучасної психолого-педагогічної науки є проблема формування усвідомленого і відповідального ставлення молоді до батьківства. Головними завданнями нашої статті є визначення змістового наповнення поняття *«усвідомлене батьківство»*, його критеріїв і показників прояву, а також окреслення перспектив формування усвідомленого батьківства у сучасній молоді.

Методика дослідження. Для розв'язання сформульованих завдань було застосовано теоретичні методи: аналіз, порівняння, узагальнення, та емпіричні методи: спостереження, бесіда, діагностування за методикою

«Незакінчені речення». У дослідженні взяли участь 147 осіб віком від 14 до 56 років, з них 111 жінок, 36 чоловіків. Від усіх учасників було отримано згоду на участь у дослідженні.

Сутність дослідження полягала у вивченні показників (ознак) готовності людей до батьківства та їх вікову динаміку. Основним методом дослідження був проєктивний – завершити речення на зразок: «Щасливі батьки – це...», «Любов дітей...», «Мати завжди...», «Батько ніколи...», «Основне завдання батьків...», «Протягом життя людина...», «Дитина з неблагополучної родини...» тощо. Досліджуваним були запропоновані початки речень, сформульовані таким чином, щоб визначити уявлення досліджуваних про дитячо-батьківські взаємини та чоловічо-жіночі стосунки щодо дітей. Після проведення методики «Незакінчені речення» була проведена бесіда, основними питання якої були:

- ознаки готовності батьків до народження дитини;
- різниця у психологічній готовності чоловіка та жінки до народження та виховання дитини;
- чому не всі молоді люди готові до появи дитини;
- з якими проблемами пов'язана неготовність до народження дитини.

Результати дослідження. У ході аналізу отриманих результатів ми розділили досліджуваних за трьома віковими групами: молодь (14-20 років), люди віком від 20 до 40 років та від 41 і старші. На основі аналізу отриманих результатів було сформульовано висновки щодо готовності кожної вікової групи до виконання батьківських функцій. Вікову динаміку уявлень про усвідомлене батьківство було сформульовано у твердженнях, які відображають закономірності, виявлені у ході дослідження. Тож, наймолодша вікова група досліджуваних (14-20 років) суттєвих ознак батьківства вказати не змогли (82 % опитаних). Щодо власної готовності зазначали: про батьківство не думали і себе у ролі

батьків поки що не бачать; поняття про батьківство сприймають з позиції дитини; рідко замислювались, якими будуть батьками або що б самі робили, щоб власні діти були щасливі; не хотіли б повторювати досвід своїх батьків; не знають тонкощів побудови взаємин з дітьми; не готові передбачити можливу реакцію дитини чи майбутній розвиток подій; появу дитини сприймають швидше як випадковість, ніж бажане; вважають, що треба розуміти дітей і любити їх; переконані, що проблему стосунків батьків і дітей розв'язати неможливо (90% опитаних), а також вважають, що батьки їх не розуміють (95 % опитаних).

У середній віковій групі (21–40 років) ознаки готовності звужують до знання особливостей догляду за дитиною (85% опитаних) та фізіологічної готовності (вказали 72% опитаних). Досліджувані віком до 30 років переймаються насамперед, стосунками з партнером; появу дитини розглядають як віддалене майбутнє; мають страхи, пов'язані з відповідальністю. У досліджуваних, яким за 30 років простежується чітке усвідомлення труднощів батьківства, не уміння керувати процесом виховання; іноді можуть передбачити можливі наслідки ситуації, але не здатні керувати своїми емоціями; намагаються бути хорошими батьками, проте бракує знань, як краще справлятися із батьківськими функціями; як правило, спираються на досвід своїх батьків, проте зазначають їх помилки у вихованні.

Досліджувані старшої вікової групи (41–56 років) визначили найбільшу кількість ознак готовності, серед яких є суто психологічні чинники. Найбільш поширені: розуміння мети народження дитини (вказали 56% опитаних); здатність брати відповідальність на себе (76%); усвідомлення своєї відповідальності за досягнення дітей (48%). За даними опитування люди зрілого віку усвідомлюють власні помилки та шкодують про деякі свої вчинки і слова, адресовані дітям; детальніше визначають ознаки батьківства; нерідко не схвалюють власних дітей в якості батьків і прагнули б їх підмінити; зазначають, що конфлікт батьків

і дітей – вічний; висловлюють бажання ділитися досвідом виховання; вважають найважливішою батьківську любов у дитинстві; визнають значимість для подружжя відповідних знань з психології та педагогіки; вказують на відповідальність за вибір партнера та власний фізичний стан; іноді вважають, що думати про любов та народження дітей потрібно лише в молодості.

Спільними ознаками готовності до батьківства для усіх вікових категорій досліджуваних було виділено: матеріальне благополуччя (наявність роботи) – 100% опитаних; фізіологічна готовність – 98%; бажання мати дітей, підсилене спроможністю батьків – 80%; чиста і світла любов дітей – 96 % опитаних. Причинами неготовності до батьківства у різних вікових групах було названо: негативний досвід дитинства через образу на батьків (86% усіх опитаних); недостатній розвиток емоційної сфери (71% опитаних); небажання брати на себе відповідальність (найчастіше зустрічається у чоловіків) – (64%); обмеження у професійній кар'єрі (зазначили 82% жінок); розрив або погіршення стосунків з партнером (78 % усіх опитаних).

Слід відмітити, що у всіх вікових групах ми виявили певну відмінність в уявленнях чоловіків та жінок про роль у батьківстві осіб протилежної статі. Загалом, чоловіки зазначають, що роль жінки – народжувати, тому вона має бути завжди готова до цього. У жінок простежується виражений стереотип мислення, що чоловікам довірити дитину не можна, «вони не хочуть ні за що нести відповідальність».

Тож зазначимо, що за результатами опитування, зразком для наслідування у вихованні дитини для сучасної молоді є: досвід власних батьків (49 % опитаних молодих людей від 14 до 20 років), не повторювати помилок власних батьків (36 % опитаних), досвід знайомих людей (11 %), приклади з літератури та кіно (4 % опитаних). Можна стверджувати, що у нинішньому суспільстві склалась ситуація, що молоді люди, досягнувши повноліття не мають повноцінного уявлення про те, як

побудувати оптимальні дитячо-батьківські стосунки, як виховати розвинену, здорову (у фізіологічному та психологічному сенсі) особистість. Узагальнивши та проаналізувавши результати опитування, сформулюємо декілька теоретичних положень, які мають стати базовими для практичного розв'язання окресленої проблеми.

На основі проведеного дослідження було визначено критерії усвідомленого батьківства. Вони включають найсуттєвіші прояви, дотримання яких у власному житті та у взаємодії з дитиною може сприяти розвитку готовності молодшої людини до батьківства. На основі цих критеріїв надалі зможемо оцінювати рівень сформованості усвідомленого батьківства у молодих людей.

1. Фізіологічний критерій полягає у дотриманні батьками здорового способу життя й залучення дітей до нього; вихованні відповідального ставлення до власного здоров'я; проведенні необхідних медичних щеплень; розвитку навичок догляду за власним тілом; дотриманні загальноприйнятих норм сну, праці, харчування, відпочинку; вихованні гендерної самосвідомості у дитини.

2. Психолого-педагогічний критерій втілюється у побудові оптимальної взаємодії на рівні «дорослий – дитина»; розумінні індивідуально-психологічних (вікових, статевих) особливостей змін організму; розвитку пізнавальних процесів та творчих здібностей відповідно до віку; налагодженні продуктивної комунікативної взаємодії і знаходженні компромісних рішень; встановленні довірливих стосунків і емоційного контакту; наданні психологічної підтримки; прогнозуванні можливого розвитку подій та реакцій дитини; розвитку навичок емоційної саморегуляції; розумінні потреб дитини, захисті соціальних та матеріальних інтересів; встановленні системи адекватних заборон і заохочень.

3. Соціально-поведінковий критерій відображає дотримання національних традицій; запровадження власних сімейних традицій у

побуті, дозвіллі, сімейній взаємодії; формування батьківського авторитету; залучення до культурно-історичних надбань та духовних цінностей суспільства; змістовне дозвілля.

4. Матеріальний критерій полягає у створенні сприятливих умов для життя, навчання, виховання дитини; розвитку навичок утримання побуту, забезпеченні оптимальних матеріальних умов; прищепленні базових навичок взаємодії у рамках соціально-економічних відносин у суспільстві.

Таким чином, визначені критерії та їх показники становлять основу системи психологічної просвіти молодих людей, визначають структуру готовності до батьківства і є вихідними для визначення форм і методів формування усвідомленого батьківства у сучасної молоді. Основною формою роботи має бути комплекс занять (навчально-просвітницький курс), який базується на когнітивно-поведінковому підході і включає такі складові.

1. *Корекційну* роботу, яка полягатиме в аналізі власного досвіду дитячо-батьківської взаємодії, подоланні стереотипів щодо виховного впливу на дитину. Корекційно-розвивальна робота може проводитись у формі тренінгових занять на теми: «Психологічні проблеми дитинства: нерозуміння, самотність, потреби», «Аналіз батьківських помилок», «Стосунки між сиблінгами: партнерство чи конкуренція?».

2. *Теоретичний* компонент спрямований на формування системи знань про усвідомлене батьківство у рамках тем: «Психологія сімейних стосунків», «Психологія батьківства: установки та очікування», «Пренатальна педагогіка», «Вікові кризи дитинства», «Вікові періоди розвитку дитини: труднощі і новоутворення», «Сімейний бюджет і суспільство», тощо.

3. Уміння і навички продуктивної взаємодії з дитиною доцільно формувати у ході занять *практичного* спрямування (тренінгів, рольових вправ) на теми: «Школа мудрого батьківства», «Проблеми домашнього

насилля: причини, засоби подолання», «Розвиток творчих здібностей», «Стилі батьківської поведінки», «Дитячо-батьківське спілкування».

У ході реалізації пропонованого комплексного навчально-просвітницького курсу важливо застосовувати різноманітні методи роботи: бесіда з елементами тренінгу, психологічний аналіз ситуацій, рольові вправи, бінарна лекція, відео-лекція, дискусія, евристична бесіда, відвідування дитячих закладів і спілкування з дітьми раннього і дошкільного віку, участь у заходах, які проводять психологи дитячих закладів тощо.

Процес формування усвідомленого ставлення до виконання батьківських функцій є складним, багатовекторним, а тому потребує ґрунтовного наукового вивчення та психолого-педагогічної організації. До того ж, для людей, які вирішили стати батьками, або вже мають дітей, існує низка перешкод (бар'єрів), які не дозволяють бути об'єктивними відносно власних переконань, установок, поведінки; відносно процесу та наслідків виховного впливу на дитину. Основними перешкодами процесу формування у молоді відповідального батьківства можуть бути такі:

- уявлення кожної людини про норми виховного впливу (оціночні категорії, мірило адекватності) є суб'єктивним, а отже, батькам складно визначити, коли саме вони відступають від «виховних норм»;

- як правило, кожна людина у певній мірі переобтяжена власними деструкціями, комплексами, ригідними переконаннями, тощо, а це перешкоджає бути гнучким у взаємодії з власними дітьми;

- відсутність доступних і валідних методів діагностики рівня готовності до виконання батьківських обов'язків.

Основними шляхами роботи психолога для подолання окреслених перешкод є такі:

1. Система проведення занять, спрямованих на формування усвідомленого батьківства має бути розроблена та координувана фахівцями-психологами. Вони допоможуть аналізувати конкретні життєві

ситуації, з'ясовувати їх причинно-наслідкову зумовленість, прогнозувати можливий розвиток подій.

2. Корекція особистісних деструкцій (психокорекційна робота). Щоб запобігти негативному впливу особистісних деструкцій людини, ми пропонуємо формувати новоутворення саме у юнацькому віці (не виправляти помилки у вихованні своїх дітей, а навчати їх не допускати). Тож, систему занять з формування психологічного утворення «усвідомлене батьківство» доцільно запровадити на початковому етапі професійної підготовки молоді.

3. Розробка опитувальників для визначення готовності до батьківства. Він може бути укладений на основі визначених критеріїв та їх показників.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У науковому ракурсі заявлена проблема є відносно новою, тому у літературі представлені переважно дослідження теоретичного характеру [2]. Спроби практичного розв'язання означеної проблеми можна зустріти у вигляді незначної кількості публікацій просвітницького характеру, розміщених у інтернет-мережі, розроблених соціально-психологічних тренінгів, семінарів, ініційованих центрами і службами у справах сім'ї, дітей та молоді. Скористатися представленою інформацією чи взяти участь у пропонованих заходах можуть обмежена кількість людей. Тож, безумовно, такий підхід не є системним, комплексним, а тому не розв'язує окреслену проблему. Окремі дослідники зазначають, що вирішення проблеми потребує комплексної міждисциплінарної взаємодії фахівців державних закладів та громадських організацій [9]. Саме тому ми пропонуємо системний підхід, побудований з урахуванням таких дискусійних моментів: формування інтегративного новоутворення «усвідомлене батьківство» доцільно починати з корекційної роботи; у молоді віком до 16 років ще не сформована готовність до прийняття інформації про батьківство, тому слід

враховувати вікові особливості та потреби юнаків і дівчат; процес формування інтегративного утворення має носити особистісно орієнтований характер. Враховуючи результати проведеного дослідження, можемо стверджувати, що найбільш доцільно запровадити навчально-просвітницький курс для молоді на початковому етапі професійного становлення.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, відповідно до поставлених завдань, зазначимо, що основними напрямками формування усвідомленого батьківства у сучасної молоді є:

- формування ґрунтовної системи знань про зміст поняття «усвідомлене батьківство», критеріїв та показників його прояву;
- розвиток стійких умінь і навичок взаємодії з дитиною;
- розвиток саморефлексії своїх досягнень і помилок у взаємодії з дитиною;
- формування особистісних якостей (відповідальність, терплячість, наполегливість, послідовність, працьовитість, життєва активність, почуття гумору тощо).

Для впровадження у систему освіти викладених положень слід вибудувати відповідно до критеріїв систему знань, умінь і навичок, якими повинні оволодіти молоді люди. У перспективі подальших досліджень – розроблення методів діагностики готовності до усвідомленого батьківства; активне впровадження представлених положень у освітньому процесі; більш ґрунтовне опрацювання та застосування форм, методів і прийомів формування означеного утворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартків О.С. Усвідомлене батьківство : теоретичні аспекти / О.С. Бартків // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки; Розділ V. Соціальна педагогіка – № 23. – 2010. – С. 192–195.
2. Думанська В.П. Відповідальне батьківство : теоретичний аспект / В.П. Думанська // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3 (25). – С.75–86.
3. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : [навч.метод. комплекс / автор-упоряд. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та ін.] / за заг. ред. : І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко. – К. : Фенікс, 2007. – 528 с.

4. Курило І. Батьківство у демографічному контексті: методологічні засади дослідження та деякі тенденції розвитку / І. О. Курило // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 3. – С. 11–22.
5. Марценюк Т. Відповідальне батьківство та гендерна рівність / [Електронний ресурс] // Інформаційно-просвітительське видання «Я», Харківська жіноча організація «Крона». – 2008. – Режим доступу: ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/1432/1/Marcenyuk_vidp_batkiv.pdf
6. Нартова-Бочавер С.К., Бочавер К. А. Бочавер С. Ю. Жизненное пространство семьи: объединение и разделение. – М.: Генезис, 2011. – 320 с.
7. Некрасов А.С. Семья. Энциклопедия счастливой жизни. – М. : Полиграфиздат, 2010. – 639 с.
8. Овчарова Р.В. Психология родительства: учеб. пособие для студентов / Р.В. Овчарова. – М. : Академия, 2005. – 368 с.
9. Островська Н.О. Усвідомлене батьківство молоді як основа гармонійного розвитку дитини у сім'ї / Н.О. Островська // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна». – 2015. – № 10. – С. 56–58.
10. Lundberg S., Rose E. (2000). Parenthood and the Earnings of Married Men and Women // Labour Economics. – Volume 7, Is. 6. (November). – 2000. – 689-710.
11. Robert P., Moseley B. (1996) Father's Time. Understanding the Challenger of fatherhood. Psychology Today. May, 1. <https://www.psychologytoday.com/articles/199605/fathers-time>

REFERENCES

1. Bartkiv O.S. (2010). Usvidomlene batkivstvo : teoretychni aspekty [Conscious Paternity: Theoretical Aspects]. Naukovyj visnyk VNU imeni Lesi Ukrainky – Scientific bulletin Volyn National University named after Lesia Ukrainka, Section 5. (pp. 192-195). [in Ukrainian].
2. Dumanska V.P. (2015). Vidpovidalne batkivstvo : teoretychnyi aspekt [Responsible Paternity: a Theoretical Aspect]. Demografia ta socialna ekonomika – Demography and Social Economy, 3 (25), 75-86 [in Ukrainian].
3. Bezpalko O.V., Zvereva I.D., Kyianytsia Z.P., Kuzminskyi V.O. (2007) Integrovany socialny sluzhby : teoria, praktyka, innovatsii [Integrated social services: theory, practice, innovation]. I.D.Zvereva, Zh. B. Petrochko (Ed.). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
4. Kurylo I. (2016). Batkivstvo u demografichnomu kontesty: metodologichni zasady doslidzhennia ta deiaki tendenzii rozvytku [Parenthood in a Demographic Context: Methodological Principles and Some Trends of Development]. Demografia ta socialna ekonomika – Demography and Social Economy, 3 (25), 11-22 [in Ukrainian].
5. Martseniuk T. (2008). Vidpovidalne batkivstvo ta genderna rivnist [Responsible parenthood and gender equality]. Informatsyonno-prosvetitel'skoe izdanie "Ya" – Information and educational edition "I am". Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/1432/1/Marcenyuk_vidp_batkiv.pdf [in Ukrainian].
6. Nartova-Bochaver S.K., Bochaver K.A., Bochaver S.Yu. (2011). Zhyznennoe prostranstvo semiy: obiedinenie i razdelenie [Living space of the family: unification and separation]. Moscow, Genezis [in Russian].
7. Nekrasov A.S., (2010). Semia. Entsyclopedia schastlyvoi zhyzny [A family. Encyclopedia of a happy life]. Moscow, Poligrafizdat [in Russian].
8. Ovcharova R.V. (2005). Psychologia roditelstva : ucheb. posobie dlya studentov [Psychology of Paternity: a manual for students]. Moscow, Academy [in Russian].
9. Ostrovska N.O. (2015). Usvidomlene batkivstvo molodi yak osnova harmoniinogo rozvytku dytyny u simii [Conscious paternity of youth as the basis of harmonious development of a child in a family]. Zbirnyk naukovykh pratz Khmelnytskogo instytutu

socialnyh tekhnologii universitetu "Ukraina"– Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine", 10. (pp. 56-58). [in Ukrainian].

10. Lundberg S., Rose E. (2000). Parenthood and the Earnings of Married Men and Women. Labour Economics Volume 7, Issue 6, 689-710.

11. Robert P., Moseley B. (1996) Father's Time. Understanding the Challenger of fatherhood. Psychology Today. 1. Retrived from: <https://www.psychologytoday.com/articles/199605/fathers-time>

TRAINING RESPONSIBLE ATITUDE TO INTERACTION WITH PRIMARY SCHOOLCHILDREN OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Oksana Babakina

candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Professor of the
Department of Pedagogy, Psychology and Education Management,
the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of
Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-6900-6513

psikhologo.pedagog.fakultet@gmail.com

Valentyna Lytvyn

postgraduate Student of the Department of Pedagogy, Psychology and Education
Management

the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of
Kharkiv Regional Council

ORCID ID 0000-0001-6943-792X

mrs.valentyanka@gmail.com

Abstract. The article deals with the peculiarities of training responsible attitude towards interaction with families of junior schoolchildren of future primary school teachers. New requirements for training pedagogical staff, in particular, new generation of professionals with a competitive level of qualification, are singled out. The specific of training future primary school teachers to interact with families of junior schoolchildren are studied. The basic educational tasks of school and family are analyzed. The psychological and pedagogical rules and requirements of the process of establishing interaction with parents of junior schoolchildren are determined. The article proves that there is an objective need for the future primary school teachers to have a responsible attitude towards interaction with families of junior schoolchildren.

Key words: education; training students; responsible attitude; family; family education; interaction between school and family.

ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЄЮ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Оксана Бабакіна

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки,
психології та менеджменту освіти

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

ORCID ID 0000-0001-6900-6513
psikhologo.pedagog.fakultet@gmail.com

Валентина Литвин

аспірант кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

ORCID ID 0000-0001-6943-792X
mrs.valentyanka@gmail.com

Анотація. У статті теоретично досліджено особливості виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Виокремлено нові вимоги до виховання педагогічних кадрів, зокрема професіоналів нової генерації з конкурентоздатним рівнем кваліфікації. Обґрунтовано специфіку підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Проаналізовано основні виховні завдання школи та сім'ї. Визначено психолого-педагогічні правила та вимоги процесу налагодження взаємодії з батьками молодших школярів. З'ясовано, що існує об'єктивна потреба в сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

Ключові слова: виховання; виховання студентів; відповідальне ставлення; сім'я; сімейне виховання; взаємодія школи та сім'ї.

Research relevance. In today's conditions of developing democratic society, we face modernization of higher education system along with significant changes in pedagogical theory and practice. It is necessary to fully take into account new requirements for training pedagogical staff, in particular, professionals of a new generation with a competitive level of qualifications. Such changes are important means of innovative updating national system of pedagogical education, since they direct future primary school teachers to upbringing activities in the new conditions of school development.

The Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Education", the Law of Ukraine "On General Secondary Education", the State National Program "Education" ("Ukraine of XXI Century"), the State Program "Teacher", the National Doctrine of Education Development in Ukraine, Concept of education of children and youth in the national education system, and Concept "New Ukrainian School" guide training new generation of pedagogical staff.

The main task of rebuilding a modern Ukrainian school is to increase efficiency of educational process in order to promote comprehensive and harmonious development of a person, intellectual and moral growth. Today, the issue of educating a developed creative person in the socio-pedagogical

conditions is especially relevant. Interest in grasping the basics of the environment is a peculiar epicenter of personality development, cognitive independence, formation of a positive attitude to the results of their own work. Currently, the theoretical basis of training future primary school teachers to educational activity is relevant.

Strategic goals of developing education in the XXI century mean family and school partnerships, which will encourage more active involvement of parents in the upbringing and growth of the younger generation.

Importance of working with parents is emphasized in Ukrainian legislation, namely Concepts of Family Upbringing in the Education System “Happy Family”, “Strategies of National-Patriotic Upbringing of Children and Youth, 2016-2020”.

It is organization of joint educational work of family and school that plays an important role in solving issues of comprehensive development of individual and student upbringing. Family and school education should be carried out inseparably, since family and school have the common goal - to educate fully developed harmonious persons capable of realizing themselves in professional, civic and family aspects.

Analysis of recent researches and publications. The issue of upbringing is in focus of prominent Ukrainian pedagogues V. Sukhomlynsky, K. Ushynsky, A. Makarenko and such leading Ukrainian scientists as I. Bekh, O. Sukhomlyns'ka, O. Bykovs'ka and others.

Great importance in solving the issue of training future teachers for organizing joint educational work with families of junior schoolchildren is fundamental researches of O. Babakina, I. Bekh, I. Zvieriev, O. Kaliuzhna, L. Kyenko-Romaniuk, H. Naumchuk, H. Ponomariova, I. Savchenko, L. Syniutka, I. Tolmachova, I. Trubavina, T. Ushenina and others.

Features of organizing joint educational work with families of junior schoolchildren is revealed in the researches of O. Barvinsky, T. Kravchenko,

L. Krasnomovets', A. Makarenko, I. Machus'ka, L. Povaly, V. Postovoy, O. Savchenko, M. Stelmakhovych, V. Sukhomlynsky, H. Shchukina and others.

At the present stage, several areas of scientific researches on the issues of interaction between family and school have been identified, within which scientists have achieved concrete results. In particular, psychological and pedagogical issues of the concept of family pedagogy are highlighted in the works of I. Bekh, V. Kostiv, B. Nikitin and L. Nikitina, L. Orban-Lembrik and others.

Article objectives. The purpose of the study is to provide theoretical substantiation of the peculiarities of training responsible attitude towards interaction with families of junior schoolchildren to future primary school teachers.

Research results. Reformational processes in the educational system of Ukraine at the present stage make pedagogical science and educational practice face a number of tasks related to restructuring education content, forms updating, teaching methods. Accordingly, teacher's personality is of special importance today, because it is up to teachers to carry out practical implementation of initiated reforms.

Analysis of psycho-pedagogical and methodical literature allows to reveal contradictions in training future teachers of responsible attitude to interaction with families of junior schoolchildren between: social requirements on the education level of future teachers of responsible attitude to interaction with families of junior schoolchildren and real state of students' education in this direction; increasing parents' expectations to active interaction of teachers with them and lack of a responsible attitude towards implementation of future primary school teachers; school needs of young teachers who can interact with junior schoolchildren's families and organize joint educational work and real opportunities for graduates; an objective need for future primary school teachers to have formed responsible attitude to interaction with families of junior

schoolchildren, and weak scientific and methodological support of effective implementation of such activities.

The results of the research give grounds to testify that in the modern high school the preparation of the future primary school teacher to work with the families of junior pupils was actively considered, but there are no studies in the context of upbringing of future teachers of responsible attitude towards interaction with the family of a junior pupil.

The Law of Ukraine "On Education" states: "The purpose of education is comprehensive development of human as a person and the highest value of society, talent development, mental and physical abilities, upbringing of high moral qualities, forming citizens capable of conscious social choice, enriching intellectual, creative, cultural potential of the people on this basis, providing national economy with qualified specialists "[7].

N. Artykutsa states that one of the relevant issues today is modernizing the training system in higher education institutions, which does not fully meet updated requirements and does not sufficiently ensure the high level of teachers' formation readiness for pedagogical activity. An important issue remains the search for effective ways, providing necessary and sufficient conditions for improving teacher formation as a highly qualified specialist capable of creative organization of all links of person-oriented pedagogical process, to self-realization, to execute a new social order [2].

A modern educator must deeply understand the place and role of educational processes in the world, combine deep fundamental theoretical knowledge and practical training, be ready to implement pedagogical activities on the basis of professionalism. Therefore, professionalism and quality of professional activities depend on the training level.

Also, in the society and the state there is an objective need for citizens capable of perception, preservation and enrichment. The education system is one of the most important factors in achieving this goal, training generations for reproduction of cultural values. The solution of this task can not be ensured only

by the subject and special training of future specialists: education will meet the requirements of the present and become fully relevant only when its content is determined by educational goals [18].

Training future specialists with higher education diplomas becomes of particular relevance, since the educational process, as one of influence forms on forming a personality in every society, is significant for translation of historical, cultural and spiritual experience of each generation [17].

Student education is important for the whole society. In addition, the role of the spiritual factor dramatically increases in crisis, extreme situations. Stable life orientations become necessary conditions for adapting young people in a complex modern world and developing their own life strategy. It is spiritual culture that determines the possibility of realizing what is happening, the dialogue of social groups, reducing the probability of manipulation. Modern Ukrainian youth are involved in modernizing the country, in conducting reforms. The changing conditions of life make young people adapt to new realities, constantly seek new forms of identity, develop living positions, and create spiritual world. Therefore, taking part in this global process, native pedagogy must fulfill an extremely important mission - to cultivate spiritual culture of a person, oriented to the most advanced socio-cultural standards and universal values of civil society [18].

In the context of our study, it is necessary to consider the meaning of the “education of students” concept.

According to S. Honcharenko, education - is one of the pedagogical process elements, aimed at a person, which promotes human socialization in the real world and is one of implementation ways [6].

According to M. Perfylieva, education of students is a purposeful process and result of socio-cultural cooperation between the student and the university community [16]. The researcher believes that the basis of educating students at class and extracurricular time should be an active role of the individual in relation to oneself, life circumstances, interaction of personality and society.

The purpose of educating students at higher education institutions is to train not only highly qualified specialists, but also to realize their role in the society of intellectual elite, and most importantly - to develop spirituality of the individual.

Main criteria of educational work effectiveness are the level of national consciousness, educational, scientific and social activity; transformation of education to self-education; observance of moral and ethical norms; absence of offenses [16].

The traditional understanding of the "education" concept, according to A. Kuzminsky, is reduced to four approaches [11]: broad social - influence on the person of the whole reality - society; wide pedagogical - purposeful activity, covering the whole educational process; narrow pedagogical - special pedagogical work; even narrower – solution of tasks aimed at forming moral-volitional qualities, artistic representations and tastes.

Thus, education as a pedagogical phenomenon acts as an integral part of a holistic educational process as an activity in which mastery of science foundations and respective skills and abilities takes place, foundations of world outlook are made, cognitive forces, creative abilities and emotional and volitional personality, moral qualities and habits of behavior are formed.

An important condition for successful education of a student is educator's personality, general and pedagogical culture, spiritual qualities, homiletic and deontological abilities. Only one personality can influence development and definition of another personality, only character can be formed by character, - I. Bekh said. Bright, positively oriented personality, high morality, integrity, honesty, justice, and principality of the educator have much more influence on the young person than any verbal instructions and requirements [5].

Forming a fully developed personality of a student at a higher education institution requires purposeful educational work in various directions. This in turn leads to realization of such areas of education as civil and patriotic, moral,

mental, labor, economic, legal, ecological, physical, artistic and aesthetic, multicultural [19].

I. Bekh offered educational innovations, which should make the process of education more predictable and effective, among them [4]: invariant 1 - forming subject's ability and desire to realize oneself as a personality; invariant 2 - cultivating the value of another person; invariant 3 - forming a "good other" attitude; invariant 4 - use of the "generation effect" in the educational process; invariant 5 - using the effect of presence in the educational process. The researcher notes that the effectiveness of the educational process depends to a large extent on the so-called controlled factors, that is, the system of scientific provisions determining the essence of a particular educational methodology.

On the basis of integrative combination of philosophical, psychological, and sociological sciences knowledge, a retrospective analysis of the concept of "responsibility" is carried out and its place in pedagogical science and practice is determined.

The issue of responsibility has become of special significance today in connection with the critical state of the modern world. Elimination of the critical state depends on people, on their active, purposeful responsible actions. Therefore, the value of individual's moral values, which act as specific regulators of behavior in all spheres of social life, increases greatly. The issue of training responsibility, is one of the most important for both psychology and pedagogical, and for social practice.

The issue of individual responsibility is multidimensional, it was studied by scientists-philosophers, psychologists, sociologists, and educators.

The philosophical aspect of responsibility is presented in the works of Plato, Aristotle, Kant, Sartre, H. Skovoroda, S. Aximov, R. Kosolapov, O. Plahotny, V. Speransky, O. Spirkin and many others; the aspect applies to the relation between objective necessity and real freedom. Historical and pedagogical aspects of responsibility were researched by Ia. Komensky, J.-

J. Russo, K. Ushynsky, A. Makarenko, V. Sukhomlynsky, V. Horbachov, Z. Borysov et al.

Analyzing the issues of responsibility, psychologists I. Bekh, T. Gaeva, S. Syakanov, A. Lopukhovska, T. Morozkina, M. Savchyn believe that it is a characteristic of the person's attitude to people and define it as a systemic quality, due to its formation a person is capable of realizing remote consequences of actions, it develops high sensitivity to various life situations.

Studying the essence of responsibility as a social quality of personality was of interest to A. Makarenko Based on his own experience of working with students, he concludes that for effective formation of responsibility it is necessary to implement a system of clear stating collective duties in black and white in the life of school collective, to involve everyone in management, to establish real, one that is felt by all, unity of interests of the collective and personality. That is, the defining condition for training responsibility is including pupils in the system of responsible dependencies [12].

According to S. Rubinstein, responsibility is embodiment of the true, profound and principled attitude to life. This is not only realization of all the consequences, but also the responsibility for all faults. It arises in connection with the fact that every action taken is irreversible. Therefore, responsibility is the ability of a person to determine events, actions at the time of their implementation, in the course of their implementation - up to a radical change in life [22].

Consequently, the psychologist understood responsibility as the ability to see, allocate, raise problems in the life, to realize them in a timely manner and to make responsible decisions. The main feature of understanding responsibility means not only that the person must realize what a situation or social necessity demands, but also what could be done. This is the potential aspect of responsibility.

K. Abulkhanova-Slavskaya considers responsibility as one of activity forms. According to her point of view, responsibility is a measure of transformation by

the subject of external necessity into the internal one. That is, responsibility is "as subject's desire and real guarantee of integrity, independence and success of functioning in the social (interpersonal, etc.) space of activity, communication" of the individual [1]. At the same time, the result's achievement is guaranteed by the person who took control of the activities. The following criteria for accepting responsibility are highlighted:

1) coherence of "necessity" with desires and needs when tasks, duties acquire a personal significance for it;

2) subject's realization of the "necessary" through own abilities, independently and in accordance with the set requirements;

3) ability of a person to self-control, to take into account the changes occurring in objective and subjective situations, and, accordingly, to regulate behavior and motivation.

I. Bekh believes that formed "responsible attitude" of future teachers characterizes a high level of readiness and possession of a set of knowledge and skills that provide a creative approach to solving professional tasks [3].

Consequently, the analysis of domestic and foreign studies suggests that responsibility development is associated with development of intellectual capabilities of the individual and consciousness. It has a number of stages, characterized initially with external-oriented forms of manifesting this quality with a gradual transition to internal types. The latter is characterized by the growth of consciousness, criticality, motivation and mediation.

In our study of forming a responsible attitude to the interaction with the families of junior schoolchildren, we will define as a process: professional development of future specialists, through development of their own professional roles; development of professional motivation, interests and attitudes that serve as an indicator of theoretical, practical and moral-ethical readiness of future teachers to interact with families of junior schoolchildren; ability to consider a goal of their professional activity to organize a joint educational work with families of junior schoolchildren, to choose ways to

achieve this goal, to control the achievement process, to carry out self-monitoring of own actions, to predict ways and means of increasing productivity in the specified direction.

The success of organizing work with parents largely depends on the personality and authority of the teacher, professional level, human qualities, ability to communicate with parents, with colleagues, with children, etc.

In line with the above, we have identified three groups of conditions that must be taken into account in the process of training a responsible attitude to interaction with families of junior schoolchildren of future primary school teachers:

1) objective - external (social) conditions: characterized by influence of macrosociety, of society as a whole; This is the environment that surrounds future educators outside educational institutions; educational policy; legal framework regulating education and upbringing, etc .;

2) objective-subjective - socio-pedagogical conditions (type of educational institutions, social requirements to content and level of training, demands of educational services market, etc.) and pedagogical conditions;

3) subjective - psychological and pedagogical conditions (internal) conditions: self-awareness of the value essence of pedagogical activity, its results; awareness of the market needs in professionals who are able to deal responsibly with parents of junior schoolchildren; forming relations between a teacher and a student as a result of external conditions influence, etc.

It is a combination of these conditions that contributes to effective training a responsible attitude towards the interaction with families of junior schoolchildren of future primary school teachers.

According to the logic of research, it is essential to explain cooperation of family and school.

To successfully form the child's personality, family and school unity is required. High demands of the society on the educational level of the younger generation, preparation for life and work can only be satisfied with the growing

role of parents in this case. The need to strengthen family assistance and at the same time to expose responsibility for raising the younger generation is emphasized, in particular, in the main directions of reforming secondary and vocational schools [8].

The purpose of raising children in the family and school is to ensure a high level of education and well-mannered of a conscious citizen of Ukraine, capable of building on the basis of life and experience of people and achievements of world science and culture, taking into account national-territorial peculiarities of Ukraine, implementing socio-economic development and management, the highest ideals of humanistic culture and democratic relations of people, to defend and protect the rights, dignity and honor of their Motherland [21].

The "Concept of education of children and youth in the national education system" states that in upbringing activities the education system should be based on the family, increase psychological and pedagogical culture, actively influence the relations between its members, etc. [10].

An important condition for effective educational work is cooperation between schools and families, which provides for an appropriate level of pedagogical culture of parents. It is this subordinate program of the school of young parents and pedagogical culture of the young family, based on a system of proven experience in the most important family values (health, love and mutual respect of family members, material well-being and spirituality) of many generations. These programs are based on a person-oriented approach, the most correct and effective in working with the family, which takes into account specific life and individual characteristics. Accordingly, programs are also targeted at ethno-pedagogical pedagogy [9].

Collaboration (community) of family and school that relies on family traditions acquires today a new pedagogical content and special relevance. After all, the objective need for school - family interaction in developing personality of junior schoolchildren has deep social and psychological and pedagogical

foundations. It is necessary because of the very essence of education and development process, which is associated with direct perception of individual as organized and accidental external influences [15].

Family and school are two public institutions, in which the duty is to educate the person. Recognizing school as a leading link in individual development, it should be noted that without cooperation with family, the process effectiveness will be low. After all, it is the family that most influences comprehensive development: the way of life, work, traditions, customs. It is in the family that the child assimilates such universal human concepts as the good and the evil, the true and the false, the useful and the harmful, that is, moral and ethical principles, on which pedagogical experience is based from the beginning [20].

Family and school cooperation plays an important role in solving the issues of comprehensive development and education of schoolchildren.

It is accepted that the main areas of educational work of future teachers is a set of methodical, pedagogical, and methodological problems that are put and resolved through the involvement of high school students in practical pedagogical activities aimed at raising their level of professionalism [23].

I. Negovsky notes that practical training of teachers plays an important role in for professional training at educational institutions. During practical training, conditions are created that facilitate training of future teachers to work a class teacher. Firstly, students get acquainted with the system of educational work of school, duties of a class teacher, with the technology of preparation for lessons and extracurricular activities. Secondly, students are armed with self-control skills, self-education, self-correction of pedagogical activity. Thirdly, future teachers master a complex of methods and means of teaching and upbringing of schoolchildren. Fourthly, it is not only a certain set of professional skills that is acquired, but also understanding the structure of pedagogical work as a system. Finally, students get an opportunity to realize interconnection and interdependence of scientific pedagogical theory and pedagogical practice,

which promotes formation of their understanding of pedagogical activity as a holistic process, the basis of which is knowledge synthesis from different disciplines of the curriculum [13].

Practical training of students at institutions of higher education is carried out by passing various types of practice and is for students to master modern methods, forms of organization and tools in the field of their future profession; forming, on the basis of received at institutions of higher education, professional skills and skills for making independent decisions during specific work in real market and production conditions; education needs to systematically renew their knowledge and creatively apply them in practice.

The Concept of the New Ukrainian School states: "The content of education and its methodology should be approximated to practice." This is important for our study, since educating future teachers to have responsible attitudes towards interaction with families of junior schoolchildren is about effective use of the knowledge gained at practical training, especially in the context of working at the new Ukrainian school (NUS).

The new Ukrainian school is a key reform of the Ministry of Education and Science. The main purpose of NUS is to create a school where it will be a pleasure to learn and not only teach schoolchildren, as it is now, but also to provide an ability to apply knowledge in life [14].

The Concept "New Ukrainian School" is a school that is pleasant for schoolchildren to go to. Here their thoughts are taken into consideration, they are taught to think critically, not to be afraid to express opinions and be responsible citizens. At the same time, parents like to attend the school, because cooperation and mutual understanding dominate here.

An important condition for effective educational work according to the Concept of "New Ukrainian School" is the cooperation between the school and the family, which provides for an appropriate level of pedagogical culture of parents. It is this subordinate program of the school of young parents and pedagogical culture of the young family that is based on a system of proven

experience in the most important family values (health, love and mutual respect of family members, material well-being and spirituality) of many generations. [14].

Each child is unique, with unique abilities, talents and opportunities. The mission of the Concept "New Ukrainian School" is to help discover and develop the abilities, talents and opportunities of each child, based on partnership between the teacher, the student and the parents.

The new Ukrainian school will work on the principles of "partnership pedagogy". The basic principles of this approach are: respect for the individual; benevolence and positive attitude; trust in relationships; dialogue - interaction - mutual respect; distributed leadership (proactivity, right to choose and responsibility for it, horizontal links); principles of social partnership (equality of parties, voluntary acceptance of obligations, obligatory implementation of agreements).

The basis of partnership pedagogy is communication, interaction and collaboration between teachers, schoolchild and parents. Schoolchildren, parents and teachers, united by common goals and aspirations, are voluntary and interested associates, equal participants of the educational process, responsible for the result. The school should initiate a new, deeper involvement of the family in building an educational and professional trajectory for the child.

By engaging parents in the educational process, teachers should understand the benefits of such collaboration for all: Schoolchildren, parents and teachers. Advantages for the teacher are obtaining additional information about the children from parents; providing parents with assistance in organizing the educational environment, the production of educational materials; providing assistance to parents in conducting separate training sessions - taking an excursion, during the project activity, participation of parents in the educational process increases their respect for teacher work [14].

Thus, the new Ukrainian school will help parents to acquire special knowledge about the stages of child development, effective ways of educating

child's strengths of the character and virtues depending on individual characteristics. The values and principles of partnership pedagogy will be the basis of education standard, the updated system of teacher professional development, modern state educational and personnel policies.

Optimizing the interaction between school and family is a necessary condition for successful parenting and education of children. Where teachers and parents act as a unity, there is usually better education at school and the proper upbringing of children in the family. Successful development of children depends to a large extent on the coordinated organization of the joint educational work of the school and family. This truth must be mastered not only by teachers but also by parents. The school should strive to combine efforts for successful education, upbringing and development of schoolchildren. Because not only the educational institution helps the family in the education of children, but parents must help school [11].

Thus, the effectiveness of working with parents depends on the level of teacher's culture, organizational skills and requires the teacher to work continuously on oneself. Importance of this work determines thorough theoretical and practical training of future teachers during their studies at institutions of higher education, taking into account modern approaches to solving this pedagogical issue.

Research conclusions and perspectives of further explorations. The research does not cover the whole range of issues related to training future primary school teachers with a responsible attitude towards interaction with families of junior schoolchildren, as they are based on important social processes occurring in general and in school in particular. The dynamics of these processes dictate the need for further scientific development and substantiation of modern pedagogical systems of working with parents and, accordingly, new approaches to the professional training of students.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. О путях построения типологии личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. – Т.4. – №1. – С. 20-22.
2. Артикуца Н. В. Інновації як фактор модернізації та підвищення якості вищої освіти / Н. В. Артикуца // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 24-32.
3. Бех І. Д. Відповідальність особистості як мета виховання / І. Д. Бех // Початкова школа. – 1994. – № 9-10. – С. 30-34.
4. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: програмно-виховний контекст / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ-Черкаси: Редакційно-видавничий відділ ЧЩШПОПП, 2014. – 48 с.
5. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посібник / І. Д. Бех. – Київ : Академвидав, 2009. – 248 с.
6. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С. У. Гончаренко. – Р. : Волинські обереги, 2012. – 192 с.
7. Закон України «Про освіту : від 04.06.1991 – № 2145–VIII. (редакція станом на 05.09.2017). – 1991. – 187 с.
8. Кіліченко О. І. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії з батьками та учнями молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / О. І. Кіліченко // Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1997. – 24 с.
9. Кононенко П. Концепція української національної школи–родини / П. Кононенко та ін. // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти на Україні. – К. : Школяр, 1992. – С. 122-132.
10. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти, затверджена колегією Міністерства освіти і науки України від 28 лютого 1996 року. – К., 1996. – 190 с.
11. Кузьмінський А. І. Педагогіка родинного виховання : навч.посібник для вузів / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2006. – 324 с.
12. Макаренко А. С. Твори в 7 т. / А. С. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 192-194.
13. Неговський І. В. Підготовка майбутніх учителів до виконання функції класного керівника у процесі педагогічної практики / І. В. Неговський // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету : збірник наукових праць. Сер.: Педагогічні науки. – Вип. 76, – 2010. – 380 с.
14. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
15. Отич О. М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / О. М. Отич. – К. : Ін-т пед. і псих. профес. освіти АПН України. – 1997. – 18 с.
16. Перфільєва М. В. Виховання студентської молоді як основний напрямок у процесі успішної соціалізації майбутніх педагогів / М. В. Перфільєва // Соціум. Наука. Культура: IV Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конф., 28-30 січня 2009 р.
17. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика : монографія / Г. Ф. Пономарьова ; М-во освіти і науки України; Комун. закл. Харків. обл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.». – Харків : Ранок, 2014. – 547 с.
18. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Пономарьова Галина Федорівна; Східноукр. нац. ін-т імені Володимира Даля. – Северодонецьк, 2016. – 540 с.

19. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Пономарьова Галина Федорівна ; Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля. – Київ, 2016. – 40 с.
20. Поставий В. Г. Родинна педагогіка : Навчально-метод. посібник / В. Г. Поставий А. А. Марушкевич, Т. Ф. Алексеєнко та ін. – К., 2002. – 216 с.
21. Поставий В. Г. Сучасна сім'я та її педагогіка / В. Г. Поставий. – К., 1994. – 316 с.
22. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2-х т. / С. Л. Рубинштейн – М.: Педагогика, 1989. – Т. 1. – 488 с.
23. Черніков С. Я. Виховання духовності особистості вчителя в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (кінець XIX - початок XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / С. Я. Черніков. – Луганськ, 2003. – 20 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaya, K. (1983). On ways to build personality typology [Psychological Journal]. P. 20-22. [in Russian].
2. Artykupa, N. (2006). Innovations as a factor of modernizing and improving the quality of higher education [Higher Education of Ukraine]. P. 24-32. [in Ukrainian].
3. Bekh, I. (1994). Personality Responsibility as a Purpose of Education [Primary school]. P. 30-34. [in Ukrainian].
4. Bekh, I. (2014). The National Idea in Forming a Citizen-Patriot of Ukraine: Program-Educational Context. Kyiv-Cherkassy: Editorial and Publishing Department. 48 p. [in Ukrainian].
5. Bekh, I. (2009). Psychological sources of educational skill: teach. Manual. Kyiv: Academic Edition. 248 p. [in Ukrainian].
6. Honcharenko, S. (2012). Pedagogical laws, regularities, principles. Modern interpretation: Volyn's Amulets. 192 p. [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine "On Education: from 04.06.1991. No. 2145-VIII. (as of September 5, 2017). 187 p. [in Ukrainian].
8. Kilichenko, O. (1997). Future teacher training for pedagogical interaction with parents and pupils of junior school age: thesis abstract. Institute of Pedagogics and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv. 24 p. [in Ukrainian].
9. Kononenko, P. (1992). The concept of the Ukrainian national school-family. Conceptual Principles of Democratization and Reform of Education in Ukraine. Kyiv. P. 122-132. [in Ukrainian].
10. The concept of education of children and youth in the national education system. (1996). Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, February 28, 1996. 190 p. [in Ukrainian].
11. Kuzminsky, A. (2006). Pedagogy of family upbringing: educational guide for institutes of higher education. Kyiv. 324 p. [in Ukrainian].
12. Makarenko, A. (1954). Works in 7 p. V. 5. 192-194 p. [in Ukrainian].
13. Negovsky, I. (2010). Future teacher training for Class Teacher Functions in the Process of Educational Practice. Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University. 380 p. [in Ukrainian].
14. New Ukrainian School: Receptionist for the reader. (2017). Kyiv. 206 p. [in Ukrainian].
15. Otych, O. (1997). Primary school teacher training for upbringing work at school (on materials of popular folklore). Kyiv. 18 p. [in Ukrainian].
16. Perfil'eva, M. (2009). Student youth education as the main direction in the process of successful socialization of future teachers. Socium. Science. Culture. [in Ukrainian].

17. Ponomariova, H. (2014). Training the future teacher: theory and practice: monograph. Kharkiv. 547 p. [in Ukrainian].
18. Ponomariova, H. (2016). System of educational work at higher pedagogical educational institutions: thesis. Severodonets. 540 p. [in Ukrainian].
19. Ponomariova, H. (2016). System of educational work at higher pedagogical educational institutions: thesis abstract. Kyiv. 40 p. [in Ukrainian].
20. Postovy, V. (2002). Family Pedagogy: Educational Method. manual Kyiv. 216 p. [in Ukrainian].
21. Postovy, V. (1994). The modern family and pedagogy. Kyiv. 316 p. [in Ukrainian].
22. Rubinstein, S. (1989). Fundamentals of general psychology: 2 parts. Moscow, Part. 1. 488 p. [in Russian].
23. Chernikov, S. (2003). Raising the spirituality of the teacher's personality in theory and practice of domestic pedagogy (the end of the XIX - the beginning of XX century): thesis abstract. Luhansk. 20 p. [in Ukrainian].

FEATURES OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPLY OF CHILDREN FROM FAMILY DISABLED RESIDENTS IN CHALLENGES OF REALITIES OF MODERN UKRAINE

Tetiana Aliksieienko

doctor of pedagogical sciences, Senior researcher Scientist, manager of the
Laboratory of social pedagogics of the Institute of Problems of Education of the
National Academy of Pedagogical Sciences

ORCID ID 0000-0002-2000-2354

alekseenko.tf@gmail.com

Abstract. The article actualizes the problem of social-pedagogical work with migrants; the definition and categorical analysis of the concept of "socio-pedagogical support" is proposed; his educational concept and peculiarities of implementation concerning children from families of internally displaced persons are disclosed; present statistics on the number of internally displaced persons in the world and internally displaced persons in Ukraine from the occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea and the eastern regions as a result of Russia's aggressio.

Key words: migrants; internally displaced persons; social and pedagogical support; Educational concept of social and pedagogical support.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ВИКЛИКАХ РЕАЛІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Тетяна Алексєєнко

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач
лабораторії соціальної педагогіки,

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук

України, м.Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-2000-2354

alekseenko.tf@gmail.com

Анотація. У статті актуалізовано проблему соціально-педагогічної роботи з мігрантами; запропоновано визначення і здійснено категоріальний аналіз поняття «соціально-педагогічний супровід»; розкрито його виховний концепт та особливості здійснення щодо дітей із сімей вимушених переселенців; наведено сучасні статистичні

дані щодо чисельності внутрішніх мігрантів у світі та внутрішніх переселенців в Україні з окупованих територій АР Крим та східних областей внаслідок агресії Росії.

Ключові слова: мігранти; внутрішні переселенці; соціально-педагогічний супровід; виховний концепт соціально-педагогічного супроводу.

Relevance of research. Socio-pedagogical support for children from families of internally displaced persons is determined by the socially significant problem of modern Ukraine caused by the processes of internal migration of the population as a result of Russia's annexation of the territory of the Autonomous Republic of Crimea and military aggression in the Luhansk and Donetsk regions. The difficulties of its implementation are due to the fact that social workers of Ukraine for the first time faced such a large internal displacement of the population, which took place in extreme conditions, stress conditions of migrants, without prior special training of specialists and host communities. This novelty of the social and professional situation has actualized the problem of professional development of social pedagogues and practical psychologists, other specialists of the social sphere, who are involved in the process of professional assistance to the victims.

The innovative nature of professional activity, actualized by a social request, prompts the comprehension of socio-pedagogical support as an actual scientific problem of social pedagogy and social work, the solution of which is aimed at the development of theoretical positions, the development of principles and substantiation of the main content and forms of comprehensive assistance to those who find themselves in difficult life circumstances and constitute a group of social risk, in their social adaptation to new living conditions and learning, integration into new social circles Copyrights interaction, forming their patriotic awareness, positive thinking and citizenship.

The basis of our comprehension of the problem of social and pedagogical support for children from families of forced migrants is based on existing contradictions, which are:

- ✓ a social request for the formation of a responsible civilian position in the younger generations and its lack of certainty in the children of forced migrants;
- ✓ the needs of establishing a positive communication environment among adolescents and a high level of conflict on the basis of "otherness";
- ✓ the problems of understanding, designing, implementing and describing the accompaniment as a predominantly social or psychological and task of forming children's values, enriching the educational component of social and pedagogical work in general education institutions and the place of residence of forced displaced children and the content of the training of future social educators and social workers by way of appropriate implementation in the educational component.

Analysis of recent research and publications. In modern native and foreign science, the main attention is paid to the problem of psychological and socio-psychological support. In the most general form, it is interpreted as psychological assistance in interpersonal interaction and conflict resolution, assistance in an adequate understanding of the emerging life situation, correction of personal developmental degradations, which are based on the internal potential of individuals, on their right to exercise their own choices and to assume responsibility for them. The overwhelming amount of research is aimed at revealing the peculiarities of social and psychological support of the educational process (U. Zeer, V. Panok, B. Romanchuk, O. Savitska etc.).

To reveal conceptual ideas of social and pedagogical support for families in difficult life circumstances, In particular, foster families and orphanages of the family type, where orphans are raised, the scientific achievements of I. Zvereva, J. Petrochko are directed. The peculiarities of its implementation in the conditions of the institution of preschool education are characterized by N. Zakharova. Reflections of social workers to work with refugees in the US and Canada are presented in the study of O. Olkhovich.

In the writings of foreign scholars, the theoretical foundations of social work with refugees are revealed (D. Bernier, J. Brinkman, M. Coumley, C. Lyons, J. Martin, J. Parker, L. Rogjler, M. Sherraden, etc.) and features professional training of social workers to work with migrants as consumers of social services (D. Eifel, I. Wiesman, D. Van Soest, B. Garcia, F. Fluciger, J. Fox, F. Schwartz, etc.). However, there is still no single definition of this concept, practically outside the attention of researchers remains the issue of socio-pedagogical support for children from families of internally displaced persons, its educational content.

Formulating the goals of the article. The purpose of the article is to define the concept of "socio-pedagogical support" and to uncover the educational concept of social and pedagogical support for children from families of internally displaced persons taking into account the current risks of the development of the social situation in Ukraine and the challenges to the professional activities of a social educator.

Theoretical basis of the study. The theoretical basis for a comprehensive understanding of the problem is determined by special researches of domestic scientists, presented in materials: national and scientific reports, in particular under the direction of E. Libanova (2015 and O. Balakireva (2016), explanatory note of the Consortium of International Migration Studies (2013), information materials of the International Migration organizations (2017), monographs and other scientific works on adaptation and creation of a safe environment for families and children of forced migrants O. Vozianova (2012) Z.Kisarchuk (2015), domestic and foreign scholars on the phenomenon of migration and migrants (K.Levchenko, V.Pank, J. Russell, T. Stefanenko, J.Guber, E. Stonequist), the meaningful way of life (L. Langle.) In these sources, the vector of comprehension of the problem is aimed at developing a social policy on forced migrants and norms of liability for its violation or the statement in the empirical comprehension of the facts gathered in accordance with the given parameters regarding their position in the new conditions of the settlement.

Thus, the aspect of the unpredictability of the complex trajectory of the situation in the situation of forced migrants as a dynamic system, which contains all the signs of divisions and forms a qualitatively new state of society as a result of a disturbance of the balance between the internal resources of the system and the external ones that are the habitat of their stay, is left out of the way. In-depth reflection also requires a civic identification problem, a conflict of values between forced migrants and the host community, in particular in the place of residence, among adolescents.

Research results. According to the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, the number of refugees, internally displaced persons and asylum seekers in the world, as of mid-2018, amounted to 68.8 million. It reached 1% of the world population - the highest level in modern history. Compared to the beginning of the year, their number has increased by 300 thousand. The number of refugees actually increased by 554 thousand - to 20.5 million. Of these, the number of internally displaced persons is about 40 million [3]. <https://hromadske.ua/posts/kilkist-bizhenciv-ta-pereselenciv-u-sviti-zrosla-na-300-tisyach-za-pivroku-on>

According to official sources proclaimed by the Ministry of Social Policy of Ukraine, in particular reports of structural units of social protection of the population of the oblast and Kyiv city state administrations, as of the beginning of 2019, the number of registered migrants is more than 1 million 512 thousand people or 4% of the total population Of Ukraine. Of these, almost 1.3 million families and 241 thousand children, 57.6 thousand people with disabilities. Almost 8 thousand children have officially received the status of victims [4].

Ukraine is ranked fifth in the world by the number of internally displaced people [10].

Based on the study of the current state of migration processes in Ukraine, it was found that their regulation is carried out by: the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), the State Committee of Ukraine for Nationalities and Religions, the Ministry of Internal Affairs (State

Department for Citizenship, Immigration and registration of individuals), Territorial Migration Service Centers, Social Protection and Mercy Funds, Hebrew Immigrant Aid Society (HIAS - Hebrew Immigrant Aid Society), Association for National and Cultural Affairs 'Associations Ukraine.

We consider the phenomenon of social and pedagogical support in the context of innovative processes both in education and in social life, in particular, with respect to families and children, other people who have been in difficult life circumstances. These include families and children of displaced persons.

In a generalized form, socio-pedagogical support can be interpreted from several positions:

- ✓ as a specific technology of the professional activity of a social teacher;
- ✓ as a technology in the technology of social and pedagogical support, which are structured and correlated on the principle of "dolls".

That is, socio-pedagogical support can be presented: a structural component of socio-pedagogical support; as a complex of measures (or actions) of the professional activity of a social educator aimed at creating conditions for the target group to achieve the goal (for example: successful adaptation of forced migrants in the new environment of their residence, their integration into the host community, social interaction circles, etc.) on all stages of their ontogenesis and in various activities and social activities (communication, learning, creative self-realization, professional development, etc.).

So, socio-pedagogical support is considered as a scientific category (type of socio-pedagogical support, socio-pedagogical technology) and professional socio-pedagogical activity.

The semantic and pedagogical content of socio-pedagogical support is disclosed by us in relation to children and young people [1, 7-19] and in support of family and family education in local communities [1, 42-49]. To a certain extent, socio-pedagogical support is consistent with case management [5], which in the international experience of social work at the conceptual level is also defined as a "case management".

The strategic goal of social and pedagogical support is determined by the creation of conditions for the prevention of the development of negative consequences and various socio-pedagogical problems of the individual and in the environment of his stay, mobilizing a person to activate its hidden reserves for self-help, internalizing values and reconciling the social expectations of the subjects of social interaction.

Socio-pedagogical support as a specific type of work of social pedagogue reveals that it is carried out taking into account actual needs and problems and in order to provide preventive and operational assistance in their solution, social and moral development of the individual, self-development and life self-determination. The purpose of social-pedagogical support for children from families of internally displaced persons is to provide the child with care and support in a decent self-affirmation and full-fledged life.

The basic principles of socio-pedagogical support reflect the general human-democratic approach to working with families and children in difficult life situations. These are the following principles:

- ✓ environmental conditionality (features of the status and social well-being of the migrant in the host community (school, class, reference group, place of residence));
- ✓ pedagogical environment (educational work with parents, neighbors, peers);
- ✓ respect for families and children, regardless of social status and age (recognition of the value and dignity of everyone, the value of their life experiences);
- ✓ attention to the needs of the child and his family (study of life situation, identification of actual needs, adequacy of response);
- ✓ correctness of communication (observance of professional ethics; on the basis of consent of the child; with the knowledge of parents);

- ✓ expediency in the choice of methods of social and pedagogical work (only with the results of pre-conducted comprehensive diagnosis, taking into account age and individual capabilities and development needs);
- ✓ subject-subjective interaction (direct communication, targeting assistance, individual approach, individual counseling);
- ✓ based on positive social and pedagogical experience (taking into account the child's previous experience, her successes in various activities, abilities, professional competence in communicating with children and families of social risk groups);
- ✓ interdisciplinarity (integrated approach in the development of content and specific programs of socio-pedagogical support); cooperation (establishing a trusting relationship with the child, involving it in the process of active communication and interaction, self-help and self-development);
- ✓ partnership (with the family, other teachers, friends of the child, in difficult cases - with other specialists for the child accompaniment as part of a multidisciplinary team of specialists).

Basic stages of providing social-pedagogical support:

- 1) a professional assessment of the situation;
- 2) drawing up a plan of measures (an individual program of support) to overcome the main problem of the child from the family of forced migrants;
- 3) assessment of the effectiveness of the support (monitoring its implementation).

The justification of social and pedagogical support includes:

- ✓ optimization of the content of the professional activity of the social teacher, its adequacy to the actual needs and existing social and pedagogical problems of children from families of forced migrants;
- ✓ needs to rely on clear principles of interaction, contains objective, cognitive, communicative, procedural and productive-evaluative (reflexive) components;

- ✓ is to coordinate various social institutions as partners in the competent implementation of it.

The educational component of the prevention of conflicts in the host community of the school and the place of residence, the establishment of positive communication among adolescents among peers, the formation of a responsible civic position and patriotic consciousness is the dominant structural element of the socio-pedagogical support of children from families of internally displaced persons.

This is reflected in the content of specially developed technologies, taking into account the modern challenges, the achievements of domestic and foreign psychological and pedagogical science and pedagogical practice, as well as the actual needs of children from families of forced migrants.

The definition of socio-pedagogical technology is proposed and substantiated by us as "the type of innovative social and pedagogical activity, built on the basis of the unity of the theoretical, methodological and procedural components, the algorithm of actions and procedures, the expedient choice of methods and means of their implementation in order to optimize the conditions of socialization of the individual, the potential of the environment, the achievement of positive changes in solving socio-pedagogical problems »(T.F. Alekseyenko, 2015, p. 50). This definition is decisive in the development of technologies of social and pedagogical support.

In our experiment, socio-pedagogical support is deployed on humanistic values, aimed at finding innovative content, forms and methods for supporting internal migrants (victims of a military conflict) in the system of social relations, values, prevention of marginalization, which can be implemented in educational institutions and at the place the residence of children, in particular by developing an educational component of social and pedagogical support for children from families of internally displaced persons.

Given the hybrid conditions of the war and the use of manipulative technologies in the split of civil society and the communication to consumers of

objective information about events in Crimea and eastern Ukraine, the dominant ideas of the educational component are determined by us:

- ✓ formation of a responsible civil position and patriotic consciousness in the growing generations;
- ✓ prevention of conflicts in the host community of the school and place of residence;
- ✓ establishing positive communication among children of peers.
- ✓ The implementation of social and pedagogical support focuses on:
- ✓ the development of the personality of the child-migrant in dynamic characteristics;
- ✓ the development of a children's team (a small group of its membership - a school class or a reference small group;
- ✓ the formation of their value meanings and value orientations;
- ✓ organization of joint cognitive, creative, charitable activities;
- ✓ constructive and benevolent interpersonal and intergroup interaction.

The organization of social and pedagogical support is carried out on the basis of diagnostic data in specific areas, using a set of techniques. The obtained data are the basis of the forming methods and, if necessary, for the development of programs of individual support for solving the actual socio-pedagogical problem.

The specifics of social-pedagogical support for children from families of internally displaced persons has an interdisciplinary character, due to the complexity, multi-faceted problems of their life, and the difficulties of social adaptation to new conditions of life and social interaction. That is why methods and programs of support provide for the use of methods of related sciences.

The basis of the implementation of socio-pedagogical support is the provisions of the Laws of Ukraine

- ✓ "On Education",
- ✓ "On General Secondary Education",

- ✓ "On Promotion of Social Formation and Development of Youth in Ukraine",
- ✓ "On Refugees and Persons in Need of Additional or Temporary Protection",
- ✓ "On the Guaranteeing of the Rights and Freedoms of Internally Displaced Person",
- ✓ "On Protection of Childhood",
- ✓ " On Amendments to some Laws of Ukraine on the Strengthening of Social Protection of Children and Support of Families with Children";
- ✓ State target social program "Youth of Ukraine" for 2016-2020;
- ✓ The National Program "National Plan of Action for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child for the period up to 2021",
- ✓ the Action Plan for the implementation of the Strategy of National and Patriotic Education of Children and Youth for 2017-2020,
- ✓ the Program of joint activity of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

We consider the phenomenon of social and pedagogical support in the context of innovative processes both in education and in social life, in particular, with respect to families and children, other people who have been in difficult life circumstances. These include families and children of displaced persons.

The justification of social and pedagogical support includes:

- ✓ optimization of the content of the professional activity of the social teacher, its adequacy to the actual needs and existing social and pedagogical problems of children from families of forced migrants;
- ✓ needs to rely on clear principles of interaction, contains objective, cognitive, communicative, procedural and productive-evaluative (reflexive) components;
- ✓ is to coordinate various social institutions as partners in the competent implementation of it.

The educational component of the prevention of conflicts in the host

community of the school and the place of residence, the establishment of positive communication among adolescents among peers, the formation of a responsible civic position and patriotic consciousness is the dominant structural element of the socio-pedagogical support of children from families of internally displaced persons. This is reflected in the content of specially developed technologies, taking into account the modern challenges, the achievements of domestic and foreign psychological and pedagogical science and pedagogical practice, as well as the actual needs of children from families of forced migrants.

The peculiarity of the social and pedagogical support of children from families of forced migrants also involves taking into account its specificity in the training of future specialists in higher education, which may also be reflected in the content of the corresponding socio-pedagogical support for migrant students.

In higher education, it can be implemented at least in the aggregate of three conditions:

1) through study subjects, special courses and workshops, the content of which reflects the specificity of the phenomenon of migration and is developed taking into account the problems and needs of the forced migrants; reorientation of the content of disciplines from information to practical activities for the purpose of deeper involvement of students in the specifics of the professional activities of social pedagogues, as well as understanding the specifics of the target groups, the purpose of providing them with assistance, developing skills of communication with them and adequate selection or development of technology of social and pedagogical support;

2) by involving student youth in volunteer activities aimed at various types of assistance to internally displaced persons (depending on their actual needs existing). Such activities will contribute to the development of humanistic consciousness, charity, empathy, which are necessary for the profession of social teacher, as well as the acquisition of professional competence in direct activities;

3) the establishment and functioning of a social-psychological service in

the institution of education. In a number of other tasks, she can provide psychological support to migrant students, as well as contribute to the establishment of their positive relationships in peer groups.

In the process of professional training of the future social teacher to work with forced migrants, it is important to create positive motivation for students to work with refugees; conscious perception of values, ethical principles and standards of social and pedagogical support and social work, general and special knowledge and skills, multilevel professional training. It is also relevant to train specialists in non-formal education, including through mediation of non-governmental organizations that implement social projects in Ukraine in support of internally displaced persons, including through participation in training programs that contain pedagogical content.

Conclusions from the study and perspectives of further exploration in this direction. The occupation policy of the Russian Federation towards the territories of Ukraine led to the mass migration of the population from the Crimea, as well as from Donetsk and Luhansk regions to new settlements. The difficulties of their social adaptation to the new conditions of life update the need for various types of support, including socio-pedagogical.

Socio-pedagogical support as a kind of professional activity of a social-pedagogue and as one of the technologies of social and pedagogical support is still not sufficiently disclosed at the conceptual level and in the content characteristics. We are offered to understand the educational concept of social and pedagogical support for children from families of internally displaced persons and taking into account its specificity in the training of future specialists in higher education.

Promisingly, we consider the development of targeted technologies for social and pedagogical support for children from families of internally displaced persons of educational content.

The experimental substantiation of the educational concept of social and pedagogical support of children from families of forced migrants will promote

the optimization and simulation of the process of purposeful social and pedagogical activity in and outside the educational environment, addressing oriented solutions of various complex problems and life situations of children from families of forced migrants from scientifically grounded positions. , and may also be effective in countering a boom.

REFERENCES

1. Alekseyenko TF (2017). Concept of social and pedagogical support of family and family education in local communities / Socio-pedagogical support for children and pupils: monograph / [Alekseenko TF, Zhdanovich Yu.M., Malinoshevsky RV, etc.] / for comp. edit TF Alekseyenko. - K.: LLC "Zadruga", p.49-66.
2. Alekseyenko TF (2004). Technologies of social and pedagogical work in the territorial community. Social Pedagogy: Theory and Practice, No. 2, 19-24.
3. Public Television. January 7, 2019. [Electronic resource]. - Access mode: <https://hromadske.ua/posts/kilkist-bizhenciv-ta-pereselenciv-u-sviti-zrosla-na-300-tisyach-zapivroku-on>
4. Number of migrants from the Donbas ... [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.unian.ua/society/10397634-minsocpolitiki-nazvalo-kilkist-pereselenciv-z-donbasu-ta-krimu.html>
5. Case management of internally displaced persons: methodical recommendations / Author-compiler Gusak N. E. - K., 2015. - 62 p.
6. Every third refugee ... [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.unian.ua/world/10400571-on-kozhen-tretyi-bizhenec-na-zemli-siriyec.html>
7. Libanova E. Forced migrants: Yesterday, Today, Tomorrow [Electronic resource] / E. Libanova. - Access mode: <http://gazeta.dt.ua/internal/vimusheni-pereselenci-vchorasogodni-zavtra-.html>
8. Assistance Resource Center for Internally Displaced Persons: A Place to Help Together [Electronic Resource]. - Access mode: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1418668041>.
9. Social support for families in difficult living conditions: a training module for the training of specialists from social service centers for families, children and youth / ed. I. D. Zvereva, J. V. Petrochko. - K.: State Service, 2008. - 300 p.
10. Ukraine by the number of internally displaced persons [Electronic resource]. - Access mode: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4108:yuridichni-pidsumki-2018-roku-ta-ochikuvannya-vid-2019-roku-dlya-vnutrishno-peremishchenikh-osib-u-ukrajini&catid=8&Itemid=350

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеевко Т. Ф. (2017). Концепція соціально-педагогічної підтримки сім'ї та сімейного виховання у місцевих громадах / Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / [Алексеевко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексеевко. – К. : ТОВ “Задруга”, С.49-66.
2. Алексеевко Т. Ф. (2004). Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді. Соціальна педагогіка: теорія та практика, № 2, 19–24.

3. Громадське телебачення. 7 січня 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/kilkist-bizhenciv-ta-pereselenciv-u-sviti-zroslo-na-300-tisyach-za-pivroku-on>
4. Кількість переселенців з Донбасу ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/10397634-minsocpolitiki-nazvalo-kilkist-pereselenciv-z-donbasu-ta-krimu.html>
5. Кейс-менеджмент внутрішньо переміщених осіб: методичні рекомендації / Автор-упорядник Гусак Н.Є. – К., 2015. – 62 с.
6. Кожен третій біженець ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/10400571-on-kozhen-tretyi-bizhenec-na-zemli-siriyec.html>
7. Лібанова Е. Вимушені переселенці: вчора, сьогодні, завтра [Електронний ресурс] / Е. Лібанова. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/vimusheni-pereselenci-vchora-sogodni-zavtra-.html>
8. Ресурсний центр допомоги вимушеним переселенцям: місце, де допомагають разом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1418668041>.
9. Соціальний супровід сімей, які опинились у складних життєвих обставинах : навчально-тренінговий модуль із підготовки спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / за ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петровича. - К. : Держсоцслужба, 2008. - 300 с.
10. Україна за чисельністю внутрішньо переміщених осіб.... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4108:yuridichni-pidsumki-2018-roku-ta-ochikuvannya-vid-2019-roku-dlya-vnutrishno-peremishchenikh-osib-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350

HUMANE PARENT-CHILD RELATIONSHIPS: PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THEIR FORMATION IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF THE SCHOOL

Ludmila Gonchar

doctor of pedagogical Sciences, senior researcher, leading researcher of the family education and residential type institutions laboratory, Institute of educational problems of NAPN of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-9761-9031

Ludmilagonchar1@gmail.com

Annotation. The study reveals the theoretical and applied aspects of the work of the educational institution on the formation of humane parent-child relationships. Based on the analysis of scientific views on the essence of humane relations, the essence of the «humane parent-child relationship» concept is actualized.

Pedagogical conditions of humane parent-child relationships formation in extracurricular activities of secondary schools are substantiated (enrichment of cognitive, emotional-value and behavioral-activity components of humane mutual relations of Junior students, teenagers and their parents in extracurricular activities of GEI; increase of parental competence with the goal of humanization of parent-child relationships in family; focus of form masters in elementary and primary schools on the formation of humane parent-child relationships; coordination of teachers' and parents' educational items in shaping a humane parent-child relationships on the principles of partnership; organization of cooperative cultural and leisure activities of parents and children of younger and teenage age, aimed at optimization of humane relations between them).

The article reveals the content and methodological support for the implementation of

these pedagogical conditions in extracurricular activities of GEI.

Key words: humane parent-child relations; general educational institution; teachers; parents; younger students; teenagers.

ГУМАННІ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІ ВЗАЄМИНИ: ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЇХ ФОРМУВАННЯ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛИ

Людмила Гончар

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний
науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах
інтернатного типу, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ,
Україна

ORCID ID 0000-0002-9761-9031

Ludmilagonchar1@gmail.com

Анотація. У дослідженні розкрито теоретико-прикладні аспекти роботи загальноосвітнього навчального закладу з формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. За результатами аналізу наукових поглядів на сутність гуманних взаємин актуалізовано сутність поняття «гуманні батьківсько-дитячі взаємини».

Обґрунтовано педагогічні умови формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин у позаурочній діяльності загальноосвітнього навчального закладу (збагачення когнітивної, емоційно-ціннісної та поведінково-діяльнісної складових гуманних взаємин молодших школярів і підлітків з батьками у позаурочній діяльності ЗНЗ; підвищення батьківської компетентності з метою гуманізації батьківсько-дитячих взаємин у сім'ї; орієнтація класних керівників початкової та основної школи на формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин; узгодження виховних позицій вчителів і батьків у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин на засадах партнерської взаємодії; організація спільної культурно-дозвілєвої діяльності батьків і дітей молодшого шкільного і підліткового віку, спрямованої на оптимізацію гуманних взаємин між ними).

Розкрито змістово-методичне забезпечення реалізації означених педагогічних умов у позаурочній діяльності ЗНЗ.

Ключові слова: гуманні батьківсько-дитячі взаємини; загальноосвітній навчальний заклад; педагоги; батьки; молодші школярі; підлітки.

Relevance of the research. The acceleration of the pace of social dynamics, transformation of social ideals, globalization challenges and orientation to the common European space, which are observed in modern Ukrainian society, put forward increased requirements for the formation of models of intra-family interaction, in which the person appears to be the subject of real relationships in process of establishing and developing on the basis of humane moral values. At the same time, the modern family, being on the verge of different value concepts and moral ideals, is experiencing transformational changes that often cause the destructiveness of its educational function, the erosion of established educational traditions, the reduction of parental responsibility, the growth of alienation between parents and children. The

number of divorces and single-parent families with children born out of marriage is growing, and the traditional structure of the family is being destroyed (the number of alternative, distant, marginal families is increasing). In this context, the relevance of addressing the problem of humanization of parent-child relationships, particularly the coverage of pedagogical conditions of their formation, is undeniable.

Analysis of recent research and publications. The researches on the problems of interaction between family members with each other and with the environment, establishing the system of family values were made by Y. Azarov, A. Kononko, V. Kuz, S. Ladyvir, V. Postovyi, R. Serezhnikova, A. Suhomlinska. The questions of pedagogical culture formation of parents were considered by T. Alekseenko, O. Dokukina, O. Zvereva, V. Kravchenko, L. Povalii, S. Tolstoukhova, O. Khromova; problems of conscious parenthood formation were researched by L. Bunina, V. Kravets, V. Kikineji, O. Kiz, G. Laktionova, R. Ovcharova, J. Petrochko and others.

In pedagogical discourse some aspects of interaction of parents with children of different ages were investigated, namely: the culture of family relations (V. Kosareva, I. Kulik, I. Sidanich, etc.), organizational-methodological issues of pedagogical education and self-education of parents (A. Dobosh, A. Dokukina, I. Dubinets, etc.); peculiarities of socio-pedagogical work with family (V. Bezludna, O. Bezludnyi, Z. Petrochko, T. Fedorchenko, etc.).

Formulation of the article purposes. The purpose of the article is to highlight the essence of the concept of «humane parent-child relationship» and the justification of pedagogical conditions of their formation in the interaction of educational institutions with the family.

Research result. The leading idea of the study is the statement, according to which the humane father-child relationships are such bilateral dynamic subject – subject interpersonal relationships, the basis of which is the synthesis of moral knowledge, motives, feelings, which causes a conscious mutual

emotional-value attitude of parents and children, which is manifested in real behavior.

The presence of the humanity trend in parent-child relationships depends on the formation of the value system of reference points of the subjects of interaction. Humane interaction can be established in their minds, accompanied by a variety of experiences, emotional and sensual reactions and manifested in interpersonal relationships as kindness, responsiveness, care, mercy, empathy, mutual assistance.

The efficiency of formation of humane relations between parents and children of different ages depends on the participation of family and school in this process the two equitable educational partner institutions that codetermine and co-enrich each other.

The Concept «New Ukrainian school» developed by the Ministry of education and science of Ukraine (2016) provides for a new content of education based on pedagogy based on partnership between students, teachers and parents. This is one of the key components of the new school formula. The understanding of the family as a subject of self-development and self-regulation, and not as an object of pedagogical influence is primary. This, first of all, aims to improve its subjective position, socio-pedagogical and psychotherapeutic activities.

Understanding the family as a system that has its structural, functional and genetic links, taking into account the commonalities and differences of educational pedagogical influences, on the basis of consistency and voluntariness, mutual interest of the participants of interaction (parents, children, teachers), the school, represented by the form master, initiates and coordinates educational work with students and their parents to form humane father-child relationships. Humane-value approach to the organization of such work in the educational environment of the family and extracurricular activities of the school, on the one hand, provides self – realization of the individual, on the other - contributes to the development of society.

Analysis of the source base and the actual state of the problem under study gave the opportunity to identify and substantiate *pedagogical conditions* of humane parent-child relationships formation: enrichment of cognitive, emotional-value and behavioral-activity components of humane mutual relations of Junior students, teenagers and their parents in extracurricular activities of GEI; increase of parental competence with the goal of humanization of parent-child relationships in family; focus of form masters in elementary and primary schools on the formation of humane parent-child relationships; coordination of teachers' and parents' educational items in shaping a humane parent-child relationships on the principles of partnership; organization of cooperative cultural and leisure activities of parents and children of younger and teenage age, aimed at optimization of humane relations between them.

According to the first pedagogical condition – *enrichment of cognitive, emotional-value and behavioral-activity components of humane relationships of younger students and teenagers with parents in extracurricular activities of secondary school* was due to the implementation of the program «Steps to humanity in relationships» (separately for younger students and teenagers). These programs consisted of four stages (steps) according to the selected components of the concept of «humane relationships» in relation to children (cognitive, emotional-value, behavioral-activity).

Step 1. «What is humanity». Objective: the realizing the terms «humanity, «humane qualities», «humane relationships» by the younger students and teenagers; awareness of humanity as the highest value, the norms of humane interaction between people, especially children and parents.

Step 2. «I am a humane person» Purpose: formation of the ability of younger students and teenagers to assess their own emotional states and manifestations, to realize and to feel the needs and experiences of others (especially parents), to manage their own emotions; education of the desire to be a humane person and to show humanity in relationships with family.

Step 3. «The manifestation of humanity in relations with relatives».

Purpose: mastering moral norms of communication and behavior in the family by younger students and teenagers, the acquisition of skills to apply them in real life; the formation of skills to adequately assess their own actions and the actions of others in relation to their «humanity»-«inhumanity», to express value judgments, to prevent conflict situations and peacefully solve them.

Step 4. «Rules of humane conduct in the family». Purpose: observance of the rules of humane behavior in the family by younger students and teenagers, the formation of skills to show cordiality, sensitivity, care, mercy, compassion, empathy for others, parents in particular; skills to help parents in various situations, the ability to make moral decisions.

To process the theme of the named blocks four topics for each grade (1 through 9) were given, conformable topics for teacher-parent meetings were set.

Selecting topics for educational hours with younger students and teenagers, the principle of continuity was adhered, which provides for the rational use of previously acquired knowledge and habits in the study of the proposed material and preparation for a conscious perception of subsequent topics, and also aims to timely increase the requirements for students in the subsequent stages of the formation of humane relationships of children and parents. This approach contributes to absorbing strong, deep knowledge and skills by the students.

In the process of implementation of programs used both traditional forms and methods of educational work with younger students and teenagers (conversations, messages, homework, etc.), and the forms and methods of problem-search character (role-playing games and exercises, staging situations, discussion of fairy tales, moral and ethical stories, reflection, game situations, discussions, situations of moral choice, drawing up a mini-program of development and others).

In parallel with educational hours reflexive training for teenagers «Parents and children» was introduced. Training sessions in the experiment were models of various life situations of interpersonal interaction, in which students mastered

communication skills, learned to understand the reasons for the choice of behavior in different situations, defending their own opinion, refusal, expression of gratitude; they learned constructive ways out of conflict situations.

Training sessions covered the following stages: the first stage – organizational (acquaintance of group members, primary diagnostics of participants, clarification of their psychological problems and expectations); the second stage – self-determination of the individual in the group (distribution of positions and roles, development of rules of group interaction); the third stage – rethinking and expansion of knowledge about themselves, about the reasons for their actions against the background of others, correction of their own ways of behavior and communication, awareness of their stereotypes and attitudes; the fourth stage – design of the desired image of themselves, clarification of their ideals and guidelines, development of strategies and tactics of effective interpersonal communication; the fifth stage – diagnostic (understanding the changes that have occurred with the participants of the group training) for reflection.

During the reflexive training dialogical interactions, information technologies, narrative techniques, various active exercises («Let's play family», «Family sculpture», «Family stories», «Connected by one chain», «My family now and in the future») and others were used. Also meetings of «Analytical club» with teenagers were held, the Internet technology «Family tree» was used, individual consultations «the Response to the appeal to the psychologist» and group discussions about the execution of game tasks were held.

Considering *the increase of parental competence* on the problem under study as one of the pedagogical conditions we have identified, we understand this new formation as a sufficient psychological and pedagogical willingness of parents to form humane relations between them and children of primary school and teenagers. This willingness is characterized by: 1) a certain amount of knowledge: the essence of the concepts of «humanity», «humane relationships»; knowledge about the age and individual characteristics of young children and

teenagers, awareness and recognition of the independent value of each child, knowledge of their rights; knowledge of optimal methods of education and educational strategies and tactics (indicators of cognitive component); 2) manifestation empathic ability, the desire to show humane feelings (kindness, responsiveness, care, mercy, compassion, empathy) to the child; the desire to recognize the self-worth of the child and to provide the necessary and timely assistance in his personal development (indicators of emotional and value component); 3) the ability to educate children on humanistic principles, the ability to recognize the value of the child and to provide the necessary assistance in his personal development, the ability to independently search for optimal educational strategies and tactics and settlement of conflict situations (indicators of the activity component) [5, p. 219].

On the basis of this structure, in order to improve parental competence in the formation of humane parent-child relationships, the programs «Educate humanity in relationships with younger students» (for parents of students in grades 1-4) and «Educate humanity in relationships with adolescents» (for parents of students in grades 5-9) were introduced in the work with parents. In the process of developing these programs we based on the results of the theoretical analysis of our study, which allowed to identify the main characteristics of humane parent-child relationships, to determine the psychological and pedagogical conditions of their formation and to choose the most effective and correct psychological and pedagogical assistance to parents in building certain relationships with children. The main tasks of these programs are: acquisition of parents of children of younger school and teenagers psychological and pedagogical knowledge on the problem of humane parent-child relationships formation, development of skills to build such relationships with children, correction of existing violations in parent-child relationships based on the interactive approach; the organization of the complex psychological and pedagogical assistance to parents in the formation of the

humane relations with children; content improvement of cognitive, emotional value and behavioral activity components humane parent-child relationships.

Familiarization of parents with the theoretical provisions in the framework of the implementation of these programs is accompanied by a specific analysis of educational work in the family, the joint search for the best ways to solve a specific pedagogical situation, the use of practical training on the problem of humanization of parent-child relationships, provides tasks for independent work of parents and recommended literature on family education of children.

In preparation for teacher-parent meetings, it is necessary to prepare their program and a list of issues for discussion in advance, which aims to help avoid unnecessary questions from parents and save time to cover the planned topics for consideration.

In order to reveal the essence of certain theoretical issues on the problem of research parents were not sufficiently aware of, form masters use mini-lectures, the theoretical provisions of which are revealed in close connection with the practice of family education. During the lecture or at its end parents are involved in a reflective conversation, which aims not only to find out the degree of understanding of the proposed topic, but also to specify the essence of the provisions.

The successful implementation of these programs predetermines the consideration of such principles as: *awareness*, which provides for the possibility of parents' awareness of their parental positions, attitudes, methods of educational influence in terms of their correctness and appropriateness in the family education of the child; through awareness of the dependence between the problems in the relationship with children and their own attitudes, parents can change their style of behavior towards children and develop a more effective in terms of humanity. This, above all, concerns the parents' understanding of their own ineffective ways and stereotypes of interaction in relations with the child with the subsequent rethinking of their educational tactics and changing it to a more appropriate one; *volunteerism*, which in the process of the program

implementation adjusts parents to a conscious desire to be guided by humane forms and methods in their relationship with the child; the desire to communicate and interact with the child, moving away from authoritarian dogmas, instead gaining new experience of constructive and humane interaction, and supports the natural interest of parents in finding effective ways to interact with the child; *systematism* and *consistency* – suggests that psychological and pedagogical support of parents by teachers in the formation of humane parent-child relationships is carried out consistently and systematically, because in compliance with the logical links the assimilated material is remembered better.

Therefore, it is important that knowledge and skills concerning the building of humane parent-child relationships were assimilated by parents consistently and in a particular system, provided that the following knowledge and previous contact are the basis for the assimilation of new knowledge; *activity* – is that the internal position of the parents, which is the result of their own activity, serves as the systemic element forming humane parent-child relationships. So the creation of conditions is important for the parents' acquisition of conscious desire to change their inhumane behavior towards the child (in case of presence of such behavior), desire to learn new and effective forms of interaction with the child, taking to the account ones age and personal characteristics; *relying on internal potential* – provides for the organization of psychological and pedagogical support of parents while building their confidence in their educational opportunities in terms of building humane relationships with children that helps parents to use their internal resources more confidently to establish their importance, self-efficacy; the principle of *regular feedback* allows parents to easily obtain information and advice on humane interaction with the child from the form master (school psychologist, school social pedagogue). The purpose of providing such information is to help parents adjust their behavior, forms and methods of communication and interaction with the child.

In addition to traditional forms, such as the mini-lecture and discussion,

various creative discussions, tasks, games, exercises, discussion of problematic situations, interactive lectures, informational discourses, e-mails, listening to audio recordings of the children's answers to the questions of the psychologist (anonymous), listening and active discussion audio explanation radio and television («My family is my fortress», «Parent clock», «Shkolada»), watching television («Ukraine speaks», «Honey, we're killing our children»), familiarization with cultural sites («The Internet encyclopedia of family», «Ukrainian family resource», «Child psychology for parents»), conducting individual and group consultations were used in working with parents.

The third pedagogical condition – *orientation of form masters in elementary and primary schools on the formation of humane parent-child relationships* was addressed through implementation the of the seminar program «Optimization of the humane parent-child relationships formation» for the teachers of the pilot institutions (form masters, school psychologists, etc.). The theoretical basis of the seminar were works of domestic and foreign researchers of humanistic education problems (T. Alekseenko, S. Amonashvili, I. Bekh, O. Boyko, M. Boryshevskyi, A. Wyshnevskyi, T. Demianiuk, V. Kirichok, O. Savchenko, O. Sukhomlynska, V. Sukhomlynskyi, K. Chorna, and other). During the seminar the teachers' attention was focused on the features of cognitive, value and behavioral-activity spheres of humane relations of children of primary school and teenagers with their parents. An important place in the content of seminars is devoted to methods of diagnosing the humane relations formation (children and parents separately) for their studying by the form masters with the purpose of the analysis within their classes. This helped to strengthen the motivation of class teachers to carry out research and educational activities in student groups.

To activate the formation of humane parent-child relationships in the content of work with class teachers such forms of education were introduced: the debate conversation, consultation lecture, business games, round tables, briefings, individual full-time and part-time (online) consultations. The

appropriate literature was recommended for self-study.

In order to optimize *the coordination of the family and the school educational positions on the formation of humane parent-child relationships on the principles of partnership* (fourth pedagogical condition) the technology of attracting parents and teachers to such interaction was developed. This technology covered such stages: diagnostic (carrying out pedagogical diagnostics), target (definition of the purpose and tasks of school and family partnership concerning formation of humane relationship between parents and students of primary school and teenagers), organizational (the organization of teachers' work (form masters of primary school, school psychologists, social teachers) with parents on the basis of partnership interaction), activity-correcting (activization of parents' participation in educational activity of school, rendering psychological and pedagogical help to parents concerning construction of humane relationship with students of primary school and teenagers), reflexive (awareness and parents' self-analysis of knowledge and actions).

The form master as the main organizer of interaction previously planned to involve parents in joint activities to form humane parent-child relationships based on trust, openness, compliance with ethical standards of communication. In the process of such partnership interaction, the existing disagreements and contradictions within the conditional triangle «parents–child–teachers» were manifested and settled. The positions of parents and teachers on the goals of educational activities for the formation of humane parent-child relationships in the family and school environments were coordinated; various types of joint work were planned by taking into account the interests of all participants in the interaction. It was also taken into account that the basis for the implementation of this technology is a mature subjective position of parents who consciously take responsibility for the upbringing of children.

The introduction of such pedagogical conditions as *the organization of joint cultural and leisure activities of parents and students of primary school and teenagers, aimed at optimizing the humane relationship between them*, is

explained by the absolute importance of joint leisure activities of parents and children (gaming, educational, working, entertaining, etc.). In the process of such activities (of course, in case of its proper organization) a favorable psychological climate for the harmonious development of each family member is being easily and naturally created, mutual understanding and respect are being developed, marital, parent-children and children's relationships are being strengthened.

Family leisure, according to I. Petrova, performs various functions in the life of the individual and the family: communicative, which is implemented in various kinds and forms of family communication and activities (family holidays and entertainment, family tours, family vacation); educational, carried out in the effective organization and regulation of free time, the right choice and use of forms and means of family leisure; recreational, which is to restore the physical, mental, spiritual strength of family members; value-orientation, which is manifested in the formation and development of the system of family values (moral, cultural), rules and norms of behavior in children's first social experience [14, p.267].

In the process of the forming stage of the experiment, the joint activities of parents and children were organized in various forms.

This, above all, applies to carrying out the joint training for younger students and parents «Happy family» (4 classes). The purpose of the training: to promote the humanization of relations between parents and children, enriching the behavioral sphere of parents and children. The main objectives of the training include:

- establishment of humane interaction in families where younger students are brought up;
- acquisition of emotion management skills by the participants of training;
- consolidation of previously acquired theoretical knowledge of primary school students and parents on the humanization of relationships with each other.

In the work with younger students and parents during the training sessions such forms as role-playing games and exercises, modeling and discussion of life situations (according to the works of V. Sukhomlinsky, B. Ferrero, S. Amonashvili and others), the cast of psychological studies, discussions were used. Such methods as «Change of negative thoughts», «Acceptance of the child», «Active listening», etc. are directed towards activation of the emotional sphere of participants. They taught children and parents to show humane ways of interpersonal interaction, to bring up mutual respect.

These methods also promote unity of the family, saturate with positive emotions, teach effective ways of mutual aid and mutual support, form humane qualities to one another by implementation of such activities of parents and children as: family celebration of the state holidays (Independence Day, Constitution Day, Day of Defender of the Fatherland, etc.); family tours and hikes (Hiking weekend, camping-picnics); the joint celebration of traditional family holidays (birthdays, first days at school, mother's Day, father's Day etc.); the celebration of religious holidays; visits to relatives; going to museums, exhibitions, parks; periodic watching of family videos, photo albums; development of book of family history and «family tree»; collective creative activities (embroidery, knitting, basket weaving, pottery, ironworking modeling etc); collective gardening, etc.

While testing this condition, the attention of parents is directed on relevance of using not only traditional methods in the family education of the child (personal example, instructions, beliefs, conversation, etc.), but also on personally-oriented technologies. In particular, due to the recommendations of teachers and under their leadership, parents in the process of joint activities with students of primary school and teenagers resorted to such methods: creating emotionally enriched educational situations; organization of equal communication between an adult and a child in terms of cooperation on the basis of persuasion; the use of empathy as a psychological mechanism in the education of the individual [4, p. 305].

In particular, such a person-oriented technology as *the creation of emotionally enriched educational situations*, provided for the demonstration of a specific act by adults in the relationship with the child. In this case, the adult showed the child social norms of behavior through the created educational situation, which contributed to the consolidation of moral norms in the consciousness of the subject (child) through the emotional experience of certain events and prompted the child to appropriate actions as a manifestation of one's independent choice, not coercion or demands from the adult.

The organization of equal communication between an adult and a child in the conditions of cooperation on the basis of persuasion was due to the need to transfer information, which an adult possesses due to higher psychosocial development, experience, knowledge and so on.

The use of empathy as a psychological mechanism in the education of the individual was aimed at the formation of the moral behavior of the child through repeated experiences and emotional reactions of the child. In this case, moral behavior was formed independently, without external help, which gave the child the opportunity to better understand and take into account the emotional state of the adult; while specific ways of behavior were fixed in the appropriate moral concepts.

Turning to such a person-oriented method as *the analysis of the pupil's own and other people's actions*, parents were guided by the fact that the result of the process of moral education of the child is the formation of the set of one's behavioral actions. Facing with other forms of behavior in life, the child must be able to perceive and analyze the results of their own and others' actions. This helps one to better understand the moral norms, a positive effect on the development of behavior skills, and to overcome momentary aspirations, states, desires.

Conclusions of the study and prospects for further research in this direction. Consequently, the proven pedagogical conditions of humane parent-child relationships formation (the enrichment of cognitive, emotional-value and

activity components of the manifestation of the humane relations between parents, junior school students and teenagers in the process of extracurricular educational work of the school; focusing of form masters in elementary and primary schools on the formation of humane parent-child relationship; increase of parental competence on the issue of forming a humane parent-child relationships in the family; coordination of educational positions of teachers and parents in shaping a humane parent-child relationships on the principles of partnership; organization of joint activities of parents and students of primary school and teenagers aimed at optimization of humane relations between them) acquired approbation during the formative stage of the experiment. The study does not exhaust all aspects of the problem. Further study is required on: the problems associated with the strengthening of parent-children's relations humanization by means of the educational process; the problem of humanization the relations between parents and children of high school age in the interaction of family and school; the formation of humane relations in different types of families.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. П. Семейная педагогика / Ю. П. Азаров ; предисл. Н. Д. Никандрова – СПб. : Питер, 2011. – 394 с.
2. Алексеев Т. Ф. Сучасне сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики : монографія / Т. Ф. Алексеев. – Умань : Жовтий О. О., 2016. – 436 с.
3. Безлюдний О. Роль сім'ї особистісного розвитку дитини / О. Безлюдний // Порівняльно-педагогічні студії : науково-педагогічний журнал. – 2011. – №1 (7). – с.8-13.
4. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості / І. Д. Бех // Вибрані наукові праці : у 2 тт. : Т.1. / І. Д. Бех. – Чернівці: Букрек, 2015. – 840 с.
5. Гончар Л.В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія / Л.В.Гончар. – Київ : ТОВ «Задруга», 2017. – 360 с.
6. Консультування сім'ї : метод. поради для консультування батьків / за ред. В. Г. Постоного. – Київ : ДЦССМ, 2003. – 303 с.
7. Кравець В. П. Психологія сімейного життя : навч. посібник для студ. пед. вузів, що здоб. спец. «Практична психологія» в 2-х ч. / В. П. Кравець. – Тернопіль : [б. в.], 1995. – 696 с.
8. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Т. В. Кравченко. – Київ : Фенікс, 2009. – 416 с.
9. Максимович О. М. Сучасна сім'я : проблеми виховання дітей : монографія / О. М. Максимович. – Івано-Франківськ, 2017. – 200 с.
10. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:

<http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

11. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

12. Овчарова Р. В. Психология родительства : уч. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Р. В. Овчарова. – Москва : Издательский центр «Академия», 2005. – 368 с.

13. Основи батьківської компетентності : навч. посіб. / упоряд. Т. Г. Веретенко, І. Д. Зверева, Н. Ю. Шевченко; за заг. ред. І. Д. Зверєвої. – Київ : Науковий світ, 2006. – 156 с.

14. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підруч. / І. В. Петрова. – Київ: Кондор, 2005. – 408 с.

15. Петрович Ж. В. Соціально-педагогічні виховні технології у викликах часу / Ж. В. Петрович // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1. – С.17-27.

16. Повалій Л. В. Виховання підлітків у неповній сім'ї: Навчально-методичний посібник / Л. В. Повалій. – Київ : Педагогічна думка. – 2008. – 104 с.

17. Програма формування педагогічної культури батьків / В. Г. Постовий, О. Л. Хромова, Т. Ф. Алексеєнко та ін. – Київ : Державний центр соціальних служб для молоді, 2003. – 108 с.

18. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / Л. В. Гончар, Т. В. Кравченко, І. М. Мачуська, К. М. Павицька, А. В. Хижняк ; за заг. ред. Л. В. Гончар. – Харків : Друкарня Мадрид, 2016. . – 176 с.

REFERENCES

1. Azarov Yu. P. (2011) Family pedagogy / Yu. P. Azarov; scientific edit N. D. Nikandrova. - St. Petersburg: Piter, 394 p. [in Russian].

2. Alekseyenko T. F. (2016) Modern family education: conceptualizing ideas theory and practice : monograph / T. F. Alekseyenko. - Uman: Yellow O., 436 p. [in Ukrainian].

3. Bezlyudnyj O. (2011) The role of the family of the child's personal development. Comparative-pedagogical studios: scientific and pedagogical magazine. / O. Bezlyudnyj. – Extract 1(7), P.8-13. [in Ukrainian].

4. Bekh I. D. (2015) Selected scientific works. Educating the individual / I. D. Bekh. Selected scientific works: in 2 parts: P.1.- Chernivtsi: Bukrek, 840 p. [in Ukrainian].

5. Gonchar L.V. (2017) The formation of a humane relationship between parents with children of school and teenagers: monograph / L. V. Gonchar - Kyiv: Publisher Zadruga, 360 p. [in Ukrainian].

6. Family counseling: method. tips for parenting advice (2003) / ed. V.G. Postovoy. - Kyiv: DZSSM, 303 p. [in Ukrainian].

7. Kravez V. P. (1995) Psychology of family life: teach. student guide ped. high schools special "Practical Psychology" in 2 parts / V. P. Kravez. - Ternopil: [w. p.], 696 p. [in Ukrainian].

8. Kravchenko T. V. (2009) Socialization of school-age children in the interaction of family and school: monograph / T. V. Kravchenko. - Kyiv: Fenix, 416 p. [in Ukrainian].

9. Maksimovich O. M. (2017) Modern family: problems of kids education: monograph / O. M. Maksimovich. - Ivano-Frankivsk, [w.p.] 200 p. [in Ukrainian].

10. Ministry of Education and Science of Ukraine. New Ukrainian School: Conceptual Principles of Reforming High School. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

11. National Doctrine of the Development of Education of Ukraine in the XXI Century. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> .
12. Ovcharova R. V. (2005) Psychology of parenting: allowance for stud. higher studies. establishments / R. V. Ovcharova. - Moskva: Publisher center Academy, 368 p. [in Russian].
13. Basics of parental competence: teach. manual (2006) / scientific ed. T. G. Veretenko, I. D. Zvereva, N. Yu. Shevchenko. - Kyiv: Naukovyj svit, 156 p. [in Ukrainian].
14. Petrova I. V. Leisure in foreign countries: manual (2005) / I. V. Petrova. - Kyiv: Kondor, 408 p. [in Ukrainian].
15. Petrochko Sh. V. (2014) Social pedagogical educational technologies in the challenges of time. Pedagogy and Psychology / Sh. V. Petrochko // - Extract 1. – P.17-27. [in Ukrainian].
16. Povaliy L. V. (2008) Teaching teenagers in an incomplete family: a teaching manual / L. V. Povaliy. - Kyiv: Pedahohichna dumka, 104 p. [in Ukrainian].
17. Program for the formation of parents' pedagogical culture (2003) / scientific ed. V. G. Postovyj, O. L. Khromova, T. F. Alekseyenko and oth. - Kyiv: State center for social services for youth, 108 p. [in Ukrainian].
18. Formation of family values in school-age children in modern socio-cultural conditions: monograph (2016) / L. V. Gonchar, I. M. Machus`ka, K. M. Paviz`ka, A. V. Chyzhnjak; in gen. ed. L. V. Gonchar. - Kharkiv: Publishing house Madrid, 176 p. [in Ukrainian].

Розділ IV. ОСОБИСТІСТЬ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

INCREASING READINESS OF EDUCATIONAL INSTITUTION TEACHERS FOR INNOVATION IN STUDENT'S SOCIAL ACTIVITY FORMATION

Svitlana Bulavenko

Candidate of Pedagogical Sciences, doctoral student at the Institute of Problems of Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv
ORCID ID 0000-0001-9732-6645

bulavenko17@gmail.com

Abstract. The research dwells upon the ways to enhance teachers' readiness to innovation in the sphere of students' social activity. A system of methodical support "Creative Teacher" is suggested to assist teachers in improving their readiness for innovation in forming students' social activity. The author analyzes teachers' readiness to innovate in experimental educational institutions. A detailed description of stages of training workshops is supported with examples of work forms. The article provides with statistic data of the conducted experimental research, results analysis.

Key words: teacher's readiness for innovation, methodical support, teacher training, students' social activity formation, stages of methodical support.

ПІДВИЩЕННЯ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

Світлана Булавенко

кандидат педагогічних наук, докторант Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України, м. Київ

ORCID ID 0000-0001-9732-6645

bulavenko17@gmail.com

Анотація. У даному дослідженні розкрито шляхи підвищення готовності педагогів закладів освіти до інноваційної освітньої діяльності спрямованої на формування соціальної активності учнів. Запропоновано систему методичного супроводу педагогів з підвищення їх готовності до інноваційної діяльності спрямованої на формування соціальної активності учнів «Креативний педагог». Зроблено аналіз стану готовності вчителів до інноваційної діяльності в експериментальних навчальних закладах. Докладно описано етапи проведення тренінгових занять, наведено приклади використовуваних форм роботи. В статті наводяться статистичні дані проведеного експериментального дослідження, аналізуються отримані результати.

Ключові слова: готовність вчителя до інноваційної освітньої діяльності, методичний супровід, тренінгові навчання педагогів, формування соціальної активності учнів, етапи методичного супроводу.

Introduction. Educational process in modern secondary school aims at developing creativity, intellect, morals and physical health in a person so that they are capable of successful socialization. Innovative educational activity designed to form a socially active individual has been getting special prominence. Effective enactment of these ideas depends upon teacher's

professional skills; this results from their ability for creative and research work, attitude to self-education and self-development, openness to innovations [3].

Review of the topical publications. Academic papers by both local and foreign researchers cover certain aspects of teachers' innovative activity. I. Arkin, N. Vasylenko, L. Vovk, A. Hilbukh, T. Demianiuk, I. Ziazun, M. Potashnyk, A. Savchenko, N. Yusufbekova studied the issue of professional level improvement under the conditions of innovative activity. Methodological bases for teacher's readiness to innovate were studied by I. Bekh, V. Dokuchaieva, L. Kanishevskaya, N. Klokar, A. Kozlova, K. Makohon, Yu. Maksymov. In their respective studies, M. Duk, Yu. Zavalevskyi, I. Protasov, T. Rudinov, O. Savchenko and V. Slastionin explore conditions necessary for innovative activity.

I. Havrysh, I. Dychkivska, B. Zhebrovskyi, A. Kozova, O. Marynovska, H. Nazarenko, L. Petrychenko, K. Taranik-Tkachuk et al. explore readiness for innovative work in education including its criteria and indicators. A great concern is given to peculiarities of methodological work in forming teacher's readiness to innovation in works by T. Vysokos, I. Nikishyn, O. Khmarka, M. Kholod. The subject of implementing innovative teaching technologies into school educational process is a concern for I. Bohdanova, V. Bezpalko, O. Verbytskyi, I. Dyckivska, I. Nikitin, L. Petrovska, Ye. Polat, I. Yakymanska et al. However, the issue of improving teachers' readiness to innovation in students' social activity formation still needs further research.

The article is **aimed** at analyzing and finding ways to improve teachers' readiness to innovation in forming social activity

Method and materials. The study was conducted on the basis of a number of general secondary educational institutions in Chernihiv Oblast (Nizhyn Gymnasium 3, Nizhyn Schools 2 and 11, Chernihiv Schools 3 and 9, schools in the city of Varvara and the township of Sribne). The diagnostic case is represented by the following methods: methodology for assessing the level of innovative potential of the teaching staff (modified methodology by T.

Morozova); mapping of pedagogical assessment of the teacher's ability to innovate; methodology "The Teacher's Ability to Creative Self-Development" (I. Nikishyn); methodology "Motivational readiness of the teaching staff for innovations" (N. Puhachova); methodology "Determination of the Level of Innovation of Teachers in a Teaching Staff" (N. Pugacheva); mapping of assessment and self-assessment of the teacher's ability to innovate (V. Slastonin, L. Podimova); questionnaire "Method of Unfinished Proposals to Determine Teachers' Values"; methodology "Teachers' Susceptibility to innovations"; questionnaire for identifying factors that stimulate and hinder the teachers' education, development and self-improvement; questionnaire "Teacher's Innovation in students' social activity formation"; questionnaire "Teacher's Self-education", questionnaire "Barriers that hinder the Mastering of Innovations".

Results. Teacher's readiness to innovative teaching in forming a socially active individual is a special personal condition that presupposes teacher's motivation and values in their attitude to the profession, possession of effective ways and methods to achieve educational goals, ability to creativity and self-reflection, insightful understanding of pupils' socialization issue [1].

The primary diagnostics and analysis of the teachers' activity in experimental educational institutions has shown that teachers are not quite ready to organize innovative educational activity. This is determined by the lack of material interest in a number of teachers, insufficiency of technical assets, scarcity of theoretical knowledge and practical skills in applying innovative methods and techniques to form a socially active individual. The existing practice of methodological activity in secondary schools fails to enable to enrich knowledge and improve skills, for this activity is aimed at fulfilling general educational tasks of the school, but not at supporting teachers and improving their competence.

Modernization of Ukrainian education has caused necessity to alter approaches to perform of methodological work in secondary school, to pay

attention to motivating pedagogical personnel, develop corporate culture of human resources, to differentiate strategies to work with teachers [2, p. 90].

The research shows that a quality organization of methodical support contributes to improving teacher's readiness to innovation in forming a socially active individual.

O. Marynovska regards methodological support as a purposeful collective work of training service and teaching staff of educational institution, realized as professional help in mastering innovative teaching for solving analytical, reflective, constructive, prognostic, organizing, corrective and regulative tasks for managing achieved results in individual teaching career [7, p. 29].

We understand methodological support as something aiming at formation of socially active individual. It is a purposefully designed science-based activity aimed at informing teachers in the sphere of educational innovations, concerning formation of a socially active individual, forming focus on enriching knowledge in the field of social innovation in educational process and pupils' socialization issue, forming the need for innovation, developing skills in applying innovative educational techniques for students' social activity, fostering their creativity, and ensuring self-development.

Having analyzed teachers' innovative activity in the context of improving preparedness to it, considering general characteristics of its methodological support, we have designed a program for in-school teacher training named "Creative Teacher".

The basis for the program consists in acmeological approach that reflects directing the process of improving teachers' readiness to innovation in forming socially active individual to their professional growth [5].

The purpose of the program is to introduce current approaches to educational strategy in Ukraine to the teachers and peculiarities of innovative activity in education, as well as to form and improve readiness to work with modern innovative resources regarding formation of students' social activity, to motivate of teachers for professional growth.

The program is aimed at fulfilling the following tasks:

- to form innovative focus on students' social activity formation in secondary school teaching staff work that consists in systematic study, consolidation and exchanging pedagogical experience, implementing achievements of Pedagogy.
- to improve the level of theoretical, psychological and pedagogical training for teachers;
- to study changes in State Standards in Education;
- to increase the number of new teaching techniques, forms and instructional methods;
- to give academic and methodological assistance based on diagnostic individual and differentiated approaches;
- to consult teachers in organizing pedagogic self-education;
- to actualize teachers' professional development and creative capacity;
- to assist in utilizing innovative techniques aimed at forming students' social activity.

While developing the program we have taken into consideration the necessity to implement the support in stages. Methodological support consists of the following ones: preparatory, theoretical, active and analytical stages.

During the first (preparatory) stage we have monitored studied teachers' theoretical professional training, their professional and methodological competence, readiness to self-improvement and self-development, and also readiness to innovation in forming a socially active personality in students.

Having studied various academic sources, we have found that the levels of readiness to pedagogical innovations singled out by I. Dychkovska are the most suitable for our study. These include four levels: intuitive, reproductive, level of research and creative level [4].

The intuitive level of readiness to pedagogical innovation is considered to be the lowest. At this level teachers simply regard innovations as an alternative

to traditional practice. They base their activity on emotional or intuitive attitude to perceiving novelty (since its being new essentially) instead of having insight into innovative ideas and theoretical knowledge in the field. These teachers are not usually capable of deep self-reflection, or this reflection is quite superficial [4].

The reproductive level of readiness to pedagogical innovation is seen as satisfactory. Teachers falling under this category are knowledgeable about theory of innovative technology, specific methods of innovative teachers. They utilize separate elements of innovation in their teaching careers unsystematically, especially when preparing demonstrative lessons. They consider the innovative teachers' experience unsuitable for them, as only the authors of these concepts can put them into practice. Their pedagogic reflection is insufficient [4].

The research level of readiness to innovation can be regarded as sufficient. Teachers belonging to this group attempt at searching for new approaches to their work, practicing well-known instructional techniques and methods. They experiment enthusiastically demonstrating openly their achievements and failures being open to public discussions, reflecting on innovation in education [4].

The creative (or productive) level of readiness to innovation in education is evaluated as the highest. At this level teachers demonstrate creativity in innovation, have fundamental knowledge in the novel academic and reformative approaches to education, master new techniques and design their own. Revealing their creative capacity in innovation is their primary motivation [4].

Having diagnosed teaching staffs (452 teachers) applying the abovementioned methods we have discovered the levels of teachers' readiness to innovation in education in students' social activity formation. The majority of the teachers show the satisfactory level of readiness to innovation (56%), 24% of teachers show the sufficient level of readiness, 11% are at the low level, and only 9% show the highest level.

In the process of monitoring, we have discovered the factors obstructing mastering innovation. The teachers showing sufficient, satisfactory and low level claim lack of material reward to be the major hindrance for them (47%, 86%, 100% respectively). The second obstacle for the teachers at the sufficient level (28%) is a number of academic hours. The teachers at the satisfactory level (48%) claim fear of failure to be their second obstacle. The teachers at the low level (75%) are persuaded that the old methods of teaching are rather efficient.

Motivation to continuous professional and personal development have turned out to be quite low in 38% percent of respondents, satisfactory in 33% and sufficient in 29%. None of the surveyed has shown high levels. Informational awareness has been shown by 9% of teachers, 26% of the surveyed has demonstrated sufficient level, and 65% has shown satisfactory level. The ability to analyze the situation of innovations introducing, to predict actions and find the best solution, justify for the choice was shown by 9% of the interviewed, these qualities were shown by 42% of teachers at the sufficient level, the satisfactory level was demonstrated by 38% of the respondents, 11% of teachers showed the unsatisfactory level. Motives related to self-actualization, readiness and openness to the novel were found to be high for 9% of teachers, at the sufficient level of 30%, the satisfactory – 56%, and the low – 3%.

Having received quite disturbing results at the first stage, we have commenced to prepare materials for workshops, select contents and forms of organizing methodological work, plan training sessions of the second (theoretical stage) taking into account peculiarities of the teaching staffs of different schools. At the third stage, we have enforced our program for methodological support to raise teacher's readiness for innovation in forming students' social activity. We have suggested pedagogical staffs to implement different formats of work into staff meetings, creative groups and methodological assemblies. These formats comprise reproductive (practical seminars), heuristic (problem solving and project seminars, business games), heuristic and productive (instructional brochures contests).

A crucial component of “Creative Teacher” methodological support program is represented through the system of trainings. These trainings are aimed particularly at raising teachers’ readiness to innovate in education forming students’ social activity.

Workshops for teachers were conducted throughout the academic year from September until April monthly, on the so-called methodological day (on Mondays), and during vacations according to the schedule. We have outlined curriculum and methodological recommendations for teacher training comprising sixteen workshops.

The first training “I, Teacher” was aimed at acquainting the teachers with the changes in educational goals, contents, methods, and techniques based on the innovative approaches. We have drawn teachers’ attention to significance for modern society to form students’ social activity.

The purpose of the training session “The Ideal Teacher” was to help teachers to comprehend the existence of problem areas in the personal and professional spheres, to increase the teachers’ motivation for self-development and self-realization and to form skills of group co-operation. The attention was also paid to the expansion of the teachers’ informational sphere within the framework of psychological and acmeological knowledge, and the use of contemporary acmeological forms of work with students. The teachers were able to supplement and generalize their knowledge about the importance of individual traits in personal and professional self-development during the training “Personal growth of a teacher”.

During the training “Teaching Staff as a Specific Social Environment”, the participants have learned to achieve sound interpersonal relationships, democracy within the team, the optimal level of psychological compatibility, to disclose creative capacity, to raise awareness of the importance of the activity of each member of the team and the peculiarities of the formation of social roles in children of all ages.

The primary objective for the training class “We are Optimists” was to help the teachers understand their own personalities, open their inner potential, learn how to effectively interact with the environment, and correctly set priorities and goals, find solutions for different situations, formulate healthy attitude to their selves, master stress management. Moreover, the additional aim was to transfer the acquired experience to the socialization of students.

The teachers have concluded what contributes to the enhancement of communicative competence as a means of forming students’ social activity, emotional stability, self-confidence, and a friendly attitude to each other during the training “The Role of Communicative Competence in the Formation of Social Activity”.

The training sessions “Pedagogical Skill”, “Professional Competence of the Teacher”, “From the Active Teacher to the Socially Active Pupil” and “Creative Excellence of the Teacher” were aimed at activating the creative capacity of the teachers; to improve knowledge and skills in organizing various types of pedagogical activities; to stimulate the teachers’ desire to improve their professional level in the formation of students’ social activity; to form teacher’ professional competence for constant professional development and formation of skills of methodical activity concerning socialization of the person; assertion of the prestige of the teacher’s profession; prevention of teachers’ occupational burnout; creation of conditions for teachers’ creativity development.

Most exercises and business games during the training “The Ability of the Teaching Staff to Innovate” were aimed at developing the teacher’s emotional readiness to innovate. The trainings “Innovative Technologies as a Means of Improving the Quality of the Educational Process” and “Pedagogy of Partnership” were aimed at deepening the teachers’ knowledge about innovative teaching techniques, developing the skills of using innovative techniques in the educational process, exchanging experience in their use, substantiating the feasibility of introducing innovations into the educational process, the formation

of the personality of the innovative teacher, the adjustment of teachers to the constant search for creative in the educational process.

The task of the training “Modern Educational Process. What is it like?” consisted in introducing the system of professional means of analyzing pedagogical activity and designing author’s curriculum to teachers, to develop professional abilities to organize reflection and collective project activity on the formation of students’ social activity.

During the collective work at the final training session “Our Experience in Introducing Innovative Pedagogical Technologies for the Students’ Social Activity Formation”, the experience of introducing innovative technologies was generalized and the bank of pedagogical innovative techniques for educational institutions was created for the formation of social activity of the individual.

Each training has consisted of three stages. At the first stage, a positive atmosphere was created, the rules of work in the group were repeated, the reflection on the implementation of homework was carried out; the topic of the current session was reported, motivational inclusion of participants in the work was provided. At the beginning of the session an exercise was carried out intended to set the participants to engage.

For instance, during “Business Card” exercise, the teachers were encouraged to draw a graphic representation of a business card with their names on it and to come up with the word starting with its first letter that would characterize them as a person. During the exercise “My Expectations”, the coach has asked the participants to write their expectations from the session on the sticky notes. After that, each participant would read out their expectations and stick the note to the rays of the graphic depiction of the sun attached to the board.

If the team was quite restrained, they were offered an energizing exercise at the beginning of the training session, e.g. to greet participants with gestures of confidence, good mood and success. The purpose of the exercise is to alleviate the tension associated with the presence of a large number of colleagues, enable

the participants to introduce themselves; learn to develop their capabilities. At the beginning of the seminar each participant is encouraged to greet the whole group with a gesture, which symbolizes a good mood, joy to see the present, respect for them, self-confidence, etc. The condition is suggested: do not repeat the gestures of the predecessors and after each gesture - the group should respond with amicable applause. Afterwards the exercise is discussed as a series of the questions. What was the difference between greetings with words and gestures? What style of greetings do you like most? What is easy about introducing yourself with a gesture to a large group? What was difficult?

Such energizing exercises create an atmosphere of trust, benevolence and relieve stress. The next point has been the reflection on the results of the homework.

At the second stage, the teachers master certain knowledge; they develop the skills set for the purpose of the session. After the exercises they are suggested a discussion. The method of incomplete action can be used to stimulate the participants' creativity.

We have used information blocks – messages, explanations (1-2 minutes), mini-lectures (7-15 minutes) – to provide the participants with the necessary information on the issue.

At this point, we shall concentrate on the concrete examples of methods and techniques of training sessions, which include mini-discussions, essays, exercises, brainstorming, etc.

Mini-discussion “Social Activity: for and against”.

Approximate issues for discussion:

What should be a modern person's way of thinking in the information society? Does a totalitarian society need concerned citizens? Can a democratic society exist without socially active people? What benefits does an active life position give to a person? What does it mean to be socially active? What are

your expectations from socially active students? Is it easy to work with active students? Is it necessary to form a socially active person?

Mini-discussion “Can a Teacher (Student) be Apolitical?”

Approximate issues for discussion:

Should a teacher / student express their own point of view on events in their state? Do the teacher’s values affect their activity? How can one, being a teacher, influence social processes? Is your political position important for students?

Writing essays on the issues: Can I tolerate different perspectives? Do I have enough intellectual flexibility to avoid dogmatism? Can I take the criticism necessary for my personal and professional growth? What do I need to form students' social activity?

Brainstorming: What social activity can do for a person, its advantages and disadvantages. The best means, forms and methods of formation of social activity in lesson and extracurricular activities.

Tasks for reflection: Do you agree with the statement: "A person who does not have the skills of correct thinking is not a free person" (J. Dewey)? Or, with such a statement: "Madness is the belief that all people must think the same about certain things" (Voltaire)?

During the trainings, various exercises aimed at actualizing or consolidating the teachers' knowledge and skills show stimulating effect.

For instance, the purpose of the “Zebra” exercise is to update the motives of pedagogical activity. The task of this exercise is performed in a circle three times. Each member of the group must continue the statement: “It is good to be a teacher, because ...”, “Being a teacher is bad because ...” While discussing the results of the exercise, the emphasis is put on motives.

The exercise “Let's play the situation” helps to strengthen the teachers’ ability to determine the effectiveness of educational solutions. The teachers have been asked to examine several situations in which students were socially active

and socially passive. Then the participants of the session have been grouped into pairs or trios to choose a conflict situation and play it in roles. After the role playing of situations, there is a general discussion of decisions and assessment of their efficiency.

The simulating exercises have been of great interest to the participants. For example, during modeling of pedagogical situations, the teachers have tried to recreate behavior of the following types of pedagogues: the Expert, the Star, the Facilitator. When discussing the exercise, they have identified advantages and disadvantages of each style of behavior. The suggested questions to find answers to were as follows. What difficulties have arisen in the process of modeling the pedagogical situation? Why? What conclusion can be drawn about the styles of pedagogical work? Why should a teacher combine the features of an expert, a star, and a facilitator?

Group work has been quite effective during the training sessions. While doing the exercise “Secrets of Socialization”, the teachers were united into two groups. Each group was given the task firstly: to choose the leader, a person who would organize the activity, the secretary – the one to fulfill the written work, the time manager – a person in control of keeping track of the time, and the one responsible for presenting the project. The next step was to address some practical problems: to identify the reasons why a child cannot be socialized; to classify methods and techniques that can be used to successfully socialize the child. After the time has expired, each group were to present their projects.

The interactive game “Pyramid” has helped to consolidate the knowledge about the importance of interaction and mutual influence of people, during which the participants were united into two groups. Each group received five balls, a reel of thread and an adhesive tape. Their task was to make a stable pyramid of these materials in 5 minutes. The team that has managed to build the highest pyramid was the winner. During the discussion, the participants were asked to synopsise what helped them to cooperate and averted them from working as a team. Say, the fact that they distributed roles, worked together

coherently was rather helpful; arguments, unplanned actions, competing for leadership have hindered their progress.

During the training sessions the teachers have become acquainted with new concepts and terms. For example, having studied the block of information, in order to better understand the notion of assertiveness and to disclose its meaning, the participants have united into two teams. Each group got a task: on a poster, where the word “assertiveness” has been written, to write as many associations as possible, in two minutes.

After the information message “Social roles and stereotypes”, performing the exercise “Social Framework” was effectual. The teachers have determined the social roles of male and female students; they have clarified the process of these roles formation and features of socialization. First, the participants united into two groups, in which they performed brainstorming on the issues of “Female Student's Social Framework” and “Male Student’s Social Framework”. Then, on sheets of paper, they drew pictures of students, gave names to these characters and created the roles that are typical of girls and boys. Then the participants drew a rectangle enclosing their concepts. This is the social framework, i.e., social stereotypes, that is, the widespread representation of the male and female roles in society. After the presentations, the groups analyzed each position with the help of the question: “Can a student go beyond the defined gender framework? In what cases? Why?”

If the training has lasted more than an hour, energizing exercises were necessarily introduced at the second stage as well to relieve tension and fatigue. Thus, during the exercise “Molecules”, the teachers imagined themselves as *atoms*, moving freely around the room to the music. By signal, they had to join into *molecules*, of two or three people. Besides, the teachers willingly performed the exercise “We are just like you ...” during which, without talking to each other, they should have made groups arranged according to their height, then the color of the eyes, afterwards color of hair, and so on.

The final stage presupposed that the teachers would comprehend the positivity of experience of participating in the session through personal and professional reflection. In addition, the teachers would receive home assignment, usually aimed at conceptualizing knowledge, consolidation and improvement of skills acquired in class. The tasks were as follows: to find examples of pervasive stereotypes; pay attention to the manifestations of social passivity, the students' egotism (to provide with specific instances for discussion in the next lesson); to formulate a motto for a socially active person.

We must admit that the training is focused on the impact of the group development through the optimization of interpersonal communication forms. When communicating, the teachers have seen different points of view and arguments, which has made it possible to compare their ideas with the thoughts of the others. The subsequent reaction of the group has reinforced successful actions of the participants of the training. The participants have given feedback to each other throughout the work process. The teachers are encouraged to utilize acquired knowledge and skills their further work with students and colleagues. These contribute to the formation of teachers' positive personal and professional traits [7].

The suggested program also highlights forms organizing self-education. In our study, they are presented through:

- the opportunity to receive qualified assistance from a specialist (professors of Pedagogy and Social Work departments of universities);
- the opportunity to exchange experience among colleagues;
- the opportunity to choose topics and issues, most relevant for teachers;
- studies of scientific, methodological and educational literature;
- participation in pedagogical seminars and conferences;
- visiting colleagues' lessons, exchanging opinions;
- address and personal methodological aid.

While directing the teachers' creative search for studying and implementing the achievements of psychological and pedagogical science and progressive experience in the educational process of social activity formation, we have paid special attention to creative groups that would ensure the development of pedagogical staff creativity, contribute to the modern style of pedagogical thinking, formation of teachers' aptitude to self-examination, self-expression, self-affirmation and self-development in their professional activity.

The following innovative technologies were widely introduced as unconventional forms of organizing research and methodological work with teaching staff in creative groups:

- pedagogical modeling technologies ;
- project technology;
- technologies for solving professional problems in specific situations, checking the correctness and resolution efficiency, making the necessary adjustments;
- problem-learning technologies;
- technologies that develop reflexive actions;
- new culture development technologies ;
- diagnostic technologies;
- multimedia technologies.

Business games in forms of press conference, roundtable, problem solving workshop, talk show, etc. were the most popular at the meetings of the teachers' creative groups.

As the primary source of business games topics, we have chosen the most urgent issues of teaching profession regarding modern requirements and typical difficulties that complicate their work in forming students' social activity.

At the fourth (analytical) stage, we have run re-diagnostics in order to obtain information on the effectiveness of methodological support. Depending on the number of points scored, the teachers were divided into groups corresponding to four levels of readiness for innovation. At that point, the high

level of readiness for introduction of innovations has appeared in 24% of teachers, the sufficient level was 39%, the average level - 34%, and the low level was found only in 3% of teachers.

At that stage, the motivation for constant development, professional and personal growth was low in 8% of the respondents, the satisfactory level was shown by 32% of teachers, the sufficient level was found in 44%, and the high level was demonstrated by 16% of the surveyed. The high level of information awareness in the field of innovation was shown by 29% of teachers, while 56% of them have displayed the sufficient level, and 15% satisfactory. The well-formed ability to analyze the situation of introducing innovations, to predict actions and to find an optimal solution, to justify the choice were shown by 24% of the surveyed, sufficient - 51%, satisfactory - 22%, low - 3%. The motives associated with self-realization, the degree of readiness and openness to the novelty were high for 49% of teachers, at the sufficient level of 31%, satisfactory - 19%, low - 1%.

Comparing the results of the initial and final diagnosis, we can assert the following. The teachers have become more confident in their abilities, creativity, increased motivation for self-development, willingness to introduce innovations. By the end of the experiment, the level of readiness for innovation has increased significantly among teachers. This proves that methodological support should be used. In order to increase readiness for the effective implementation of innovations in forming social activity in the pedagogical process it is crucial to use methodological support.

The practice has shown, that the designed program is beneficial for enhancing teachers' activity, shows effect for the development of pedagogical skills, since the systematic training contributes to increasing readiness for innovation in the formation of social activity.

The effectiveness of the implementation of methodological support was identified on the basis of the dynamics of indicators of teachers' readiness for innovation, obtained in the course of the research. Thus, 80% of teachers of the

school participated in competitions, conferences, seminars, staff meetings and projecting demonstrative classes; were involved in the work of the creative groups, thematic weeks and subject quests, and 38% of teachers have engaged in the events of the national rank. The questionnaire on the analysis of the implementation of methodological support "Creative Teacher" has shown that 87% of teachers actively use the experience acquired during the training sessions; almost all teachers consider such form of enhancement of their pedagogical skills to be effective, they believe that it should be implemented to other pedagogical practices.

Conclusions and prospects for further research. In this paper, we have shown that in order to increase teachers' readiness for innovation in students' social activity forming, it is essential to create an integrated system of methodological support, which would be constructed on monitoring data of educational activity of teachers of the institution of general secondary education. On the basis of the received data, considering the needs of the team and certain teachers, it is crucial to develop a system of training sessions, consultations and other forms of work with the teaching staff, in order to augment their pedagogical skills in the field of various pedagogical issues.

REFERENCES

1. Bartkiv O. (2010). Gotovnist pedagoga do innovatsiynoi profesiynoi diyalnosti [Readiness of the teacher to innovate professional activity]. Problemy pidgotovky suchasnogo vchytelya – Problems of preparing a modern teacher.1. P.52 – 58. [in Ukrainian].
2. Bratanich B.V. (2004). Socialna spryamovanist marketyngovogo upravlinnya systemoyu osvity [Social orientation of marketing management system of education]. Grani – The brinks. D. 6. P.88 – 91. [in Ukrainian].
3. Vasilenko N. (2011). Innovatsiyny potential shkoly [Innovative potential of the school]. Director shkoly – School Director. 3 (627). P.16 – 26. [in Ukrainian].
4. Dychkivska I.M. (2004). Innovatsiyni pedagogichni tehnologii : navchalny posibnyk [Innovative pedagogical technologies]. – Kyiv: Akademvydav, 352 p. [in Ukrainian].
5. Yevdokymov V.I. (2006). Pidgotovka vchytelya v umovah evro integratsii : navchalny posibnyk [Teacher training in Euro Integration]. – Harkiv : HONMIBO, 204 p. [in Ukrainian].
6. Kulbaba L.M. (2008). Formuvannya polya kreatyvnosti zasobamy suchasnykh pedagogichnykh tehnologiy [Formation of the field of creativity by means of modern pedagogical technologies]. Istoriya Ukrainy – History of Ukraine. 45. P.5 – 7. [in Ukrainian].

7. Marinovska O. (2012). Naukovo-metodychny suprovid uprovadzhennya pedagogichnykh innovatsiy: sutnist, spetsyfica, oryentyry realizatsii [Scientific and methodological support for the introduction of pedagogical innovations]. Ridna shkola – Native school. 8-9. P.28-32. [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності / О.Бартків // Проблеми підготовки сучасного вчителя, - 2010. - № 1. – С. 52-58.
2. Братаніч Б.В. Соціальна спрямованість маркетингового управління системою освіти / Б.В.Братаніч // Грані. – Д., 2004. - №6. – С. 88 – 91.
3. Василенко Н. Інноваційний потенціал школи / Н.Василенко // Директор школи. – 2011. - № 3 (627). – С. 16-26.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Євдокимов В.І. Підготовка вчителя в умовах євроінтеграції : навчальний посібник / В.І. Євдокимов, Г.Ф. Пономарьова, Л.Д. Покроєва, В.В. Луценко. – Х. : ХОНМІБО, 2006. – 204 с.
6. Кульбаба Л.М. Формування поля креативності засобами сучасних педагогічних технологій / Л.М.Кульбаба // Історія України. – 2008. - № 45. – С.5-7.
7. Мариновська О. Науково-методичний супровід впровадження педагогічних інновацій: сутність, специфіка, орієнтири реалізації / О.Мариновська // Рідна школа. – 2012. - № 8-9. – С.28-32.

THE APPLICATION OF THE PEDAGOGICAL TRAINING IN THE PROCESS OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION TEACHERS

Christina Shaparenko

Ph.D., Associate Professor,

Dean of the Faculty of Preschool and Special education and History
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of
Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-3616-2282

kristsh@gmail.com

Summary: The article reveals the possibilities of pedagogical training in the process of personal self-improvement of future preschool teachers. The directions of the pedagogical training usage in the process of personal self-improvement of future preschool teachers are outlined.

The types of pedagogical training are singled out: personal development training, creativity training, professional communication training.

The types of basic interactive learning methods used in the process of pedagogical training are characterized.

The role model method is described as a diagnostic, prognostic and correctional means of personal self-improvement of future preschool teachers.

Key words: personal self-improvement, future preschool teacher, pedagogical training, self-education of a person, self-development of personality.

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Христина Шапаренко

кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-3616-2282

kristsh@gmail.com

Анотація: У дослідженні розкриваються можливості педагогічного тренінгу у процесі особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти. Окреслено напрями застосування педагогічного тренінгу у процесі особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Виокремлено види педагогічного тренінгу: тренінг особистісного розвитку, тренінг креативності, тренінг професійного спілкування. Охарактеризовано типи базових методів інтерактивного навчання які застосовуються у процесі проведення педагогічного тренінгу.

Описано рольовий метод як діагностичний, прогностичний і корекційний засіб особистісного самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Ключові слова: особистісне самовдосконалення, майбутній педагог дошкільної освіти, педагогічний тренінг, самовиховання особистості, саморозвиток особистості.

Stating the issue. The process of training competitive specialists of the modern format, capable of self-development, adoption of non-standard decisions, active perception of the new, is based on the personal readiness of the future specialist to continuous self-improvement. In the system of higher pedagogical education, the latest educational technologies of developmental training are adopted into the practice of education, successfully solving the assigned tasks of the qualified specialists` professional training.

First, this is achieved due to the openness, flexibility and high efficiency of the educational process at any stage, which allows talking about the implementation of the heredity principle at the level of construction and organization the education and training system.

At the same time, the provision of individual capabilities, abilities and, most importantly, needs of the individual in the system of vocational training is often understood formally and is not traced in the educational standards of the modern generation.

The effective form of individualizing the educational process, ensuring the need for continuous self-improvement, transforming teacher's inner world by him- or herself, which leads to a fundamentally new system and way of life, is a pedagogical training that allows purposefully create professional situations.

Analysis of relevant researches. Analysis of modern scientific and pedagogical literature shows that proper attention has always been given to the issue of self-improvement at various stages of human life (A. Vladislavlyev, A. Darynsky, N. Nychkalo, S. Sysoeva, G. Tsvetkova, etc.). Theoretical and practical questions of forming the personality are represented in works by S. Arkhipova, G. Balla, L. Rybalko, T. Cherkashina and others.

The modern idea of the teacher's personal improvement has come out of its conceptual and legal reflection in the Law of Ukraine "On Higher Education" and a number of long-term program documents: the National Doctrine of the Development of Ukraine's Education in the XXI Century, the Strategy of the Education Reforming in Ukraine / Recommendations for Educational Policy (2013). ; State program "Patriotic education of citizens of Ukraine" (2006); State National Program "Education" (Ukraine of XXI Century); Concepts of national-patriotic education of youth.

The aforementioned documents refer to the inseparability of education and upbringing, which consists in their organic combination, subordination of the content of education and upbringing to the formation of a holistic and fully developed personality and the need to create conditions for the satisfaction of educational and professional needs and the provision of opportunities for every citizen of Ukraine to improve their education, professional level continuously.

Numerous studies (N. Kuzmina, G. Larionova, S. Pyatibratova, G. Selevcko, etc.) indicate that self-improvement is a complex multi-stage process and, at the same time, the ability of a person to purposefully self-develop, self-learn, self-educate.

Self-improvement of the future preschool education teacher's personality in the educational area of the university is an active creative process of studying

the subject of himself, his abilities, possibilities (self-understanding), conscious change of his personal and professional qualities (self-education), strengthening of a stable motivation of personal development, cognitive activity in the mastering of professional competence (self-training) in accordance with the requirements of the future profession and on the basis of a personal development program.

Pedagogical provision of future preschool education teacher personality's self-improvement involves the creation and practical implementation of a complex of pedagogical factors and conditions aimed at activating the internal determinants of personal and professional growth, and in particular, pedagogical training.

The use of training as a means of adapting a person to professional activity, reprogramming the behavior and human activity is represented in the schools of Leipzig (Manfred Forveg, Tradel Alber), Tallinn (H. Mikkin), Leningrad (L. Petrovskaya, Yu. Yemelianov, S. Makshanov).

The term "training" (from English train, training) has a number of meanings: education, upbringing, training. There are many definitions of this concept. For example, Y. Yemelyanov considers training as a group of methods aimed at developing the ability to study and mastering any complex activity [4, p.10]. Also, training is defined as a means of reprogramming managing behavior and activity model that already exists in humans [5, p.24]; as intensive training with practical orientation [2, p.291]; as a special method of obtaining knowledge that differs from its analogs by the fact that all its participants learn from their own experience; as a specially created favorable environment, where everyone can see and understand their pros and cons, achievement and defeat easily and with pleasure.

Today, researchers allocate several types of training: socio-psychological training, partner communication training, sensitivity training, creativity training associated with psycho-gymnastic exercises, which aimed at the formation

and development of skills and guidance for effective communication [4, p.10-15].

The purpose of the research is to determine the possibilities of pedagogical training in ensuring the process of personal self-improvement of future preschool teachers.

Main material. The feature of true educators at the higher level of "acme" development is the special, deeply realized need for self-improvement, the presence of motives for self-development and self-education, the desire for self-realization and self-development of the individual, the focus of ideological orientations on the spiritual and moral values of being and the awareness of the importance of their own preparation to the education of the future personality. Non-standard solution of professional tasks, expanding the scope of professional activity will enable the future teacher to move to higher levels of personal development (N. Kuzmina, M. Kukharev, A. Linenko, V. Sagada, and others).

As the analysis of educational practice shows, barriers of personal self-improvement of the preschool teacher can be:

- personal anxiety of a student who studies or works in the climate of authoritarian pedagogy;
- rigidity of thinking, which is caused by the lack of opportunities for creative activity in the structure of traditional education and professional activities;
- a tendency to conformism, which is caused by a shortfalls in the type of educational process, lack of conditions for the educational process` individualization;
- failure to make independent decisions and to seek alternative approaches to solving various problems.

It is exactly in the process of organizing pedagogical trainings the overcoming of the above-mentioned barriers and solving the main tasks of personal self-improvement of future preschool teachers are possible, namely: increasing the students` self-esteem; direction of the cognition process of the

"I"-concept; forecasting, planning of yourself, your own place in the surrounding world; formation of oneself in order to achieve their own aspirations; formation of skills in managing pedagogical communication in the process of professional and pedagogical situations.

The basic principles of personal self-improvement of students with the help of pedagogical training are as follows:

- the principle of subjectivity. Since the process of self-improvement is impossible without student's own activity, the teacher trainer maximally promotes student's activity, who has all the individual, subjective experience;
- the principle of integration of integral educational process at institutions of higher education (formal education) and an environment of student associations (informal education), which involves integration of a formal education environment, where development of social experience in accordance with state standards is implemented, and informal, aimed at its objectification, which creates the context of social initiative.
- the principle of value dominance is aimed at awareness of importance of personal self-improvement for their own activities, adoption of modern society values.

In this case, the main pedagogical functions are:

- modeling of the pedagogical situation (creating certain professional task standard);
- focus on forming skills of certain activities;
- optimizing the mechanism of students' personal self-improvement;
- diagnostics and correction (if necessary) of the skills of designing the personal self-improvement process;
- developing the ability of adequate and complete knowledge of oneself and others;
- providing self-cognitive, self-education and self-ubringing activities;

- creating a situation of success for each participant in the personal self-improvement.

We define pedagogical training as a means of influence on the personality of the teacher, focused on the use of active methods of group pedagogical activity in order to provide the process of personal self-improvement, the formation of constructive behavior skills, working out the system of skills (organizational, communicative, gnostic, perceptual, etc.).

The training of personal development is aimed at the developing students' communication skills, discussing the problems of interaction with other people (both adults and peers) to prevent interpersonal conflicts.

In the process of organizing training sessions, the teacher solves the following tasks: to identify and overcome the difficulties that for different reasons are experienced by students of the first year in communicating with teachers, parents, other adults, peers; students' training for communication, which prevents conflict situations; prevention of moral experiences, mental discomfort of students during adaptation in an educational institution; creating an attitude for personal development.

The purpose of *creativity training* is to create a developing environment that encourages students to display creative thinking and behavior.

The main tasks that are solved during the training exercises are the following: formation of students' readiness for self-development and self-improvement; creation of a projection for the achievement of professional and personal "acme"; creation of conditions for revealing of initiative in making decisions about rethinking of own opportunities, solving creative tasks.

Professional training focuses on the students' attention on the process of professional self-improvement, the solution of intrapersonal conflicts, contradictions; provides formation of practical skills of self-development in educational activities and solves the following tasks: the disclosure of peculiarities of pedagogical interaction, actualization of the participants' needs in personal self-development and self-improvement; creation of a reflexive

environment, which promotes the activation of all aspects of the participants' personality through co-creation.

Application of pedagogical training in the educational process helps to solve problems in the process of personal self-improvement in the following ways:

- the development of empathy, tolerance, sociability, congruence, activity, autonomy, initiative, creativity and flexibility of thinking;
- the education of the need for self-knowledge, self-development, self-improvement, interests, analysis of the socio-psychological situation in the educational process of future teachers, development of self-confidence and communicative training;
- the formation of skills of random attention, observation, provision of muscular freedom; the development of natural behavior skills in a children's staff, in another public place, emotionally appropriate behavior;
- the support of innovative pedagogical skills, observation of own behavior, actions of other students and teachers;
- solving staged tasks from different situations of teaching a subject;
- working out actions in certain circumstances; training methods: attracting children's attention, increasing the interest to the subject being studied, memorizing educational material, active work in the classroom;
- increasing the culture of teaching: the study of pedagogical concepts – the tact, the discipline of communication, etiquette and ways of including these concepts into own style of interaction with preschoolers.

The purpose of pedagogical training is the formation of students' knowledge, skills and abilities of self-organization, self-education, organization of various types of pedagogical activity; working out of partner skills in situations of educational interaction; the education of a personal relation to the components of self-improvement.

In the process of pedagogical training, each participant has the opportunity to get some information about himself, which involves rethinking of the "I-concept", the concept of "Other", "I-ideal", thus initiating the nomination of tasks for personal self-improvement.

Therefore, pedagogical training as a means of future educators' education creates real conditions for self-understanding, self-development, self-improvement and self-realization in professional activities.

In modern literature, as a rule, there are three types of basic methods of interactive teaching that are used in the process of conducting a pedagogical training:

a) discussion methods – group discussions, examination of incidents from practice, analysis of the situation of moral choice, etc .;

b) game methods – didactic creative games, business (managerial) games, role games, game psychotherapy, psychodrama correction), counter play (a method of awareness of communicative behavior);

c) sensitive training (training of interpersonal sensitivity, perception, self-understanding, empathy).

It should be noted that such a division of pedagogical training methods is rather conditional. These groups of methods complement and mutually satiate each other. For example, when practicing empathy it is appropriate to use the method of group discussion or game modeling.

The main tool of pedagogical training is the exercise. The exercise is effective when participants are actively gaining new experience. After the exercise (block 1) the pedagogue-facilitator organizes the process where participants analyze the situation and make conclusions (block 2), the findings are layered on reality - already gained experience (block 3). After that, the prospects for using the received information (block 4) are discussed. It should be noted that the process of personal self-improvement is ensured not by multiple refinement of one kind of activity, but through comparative analysis, comparison of the goal put forward at the beginning of the training, with the

projected progress of implementation and real project, obtaining appropriate reflection reasoning.

Regardless of the goals and type of pedagogical training, the logic of its construction will be as follows: setting goals, rules for group work (for example: following the principle of activity, partnership communication, etc.); organizing a working unit of training exercises with analyzing participants' activities; general reflection, which includes exercises aimed at receiving and transmitting feedback, providing emotional and rational work outcomes.

In the process of communication-dialogue exploitation, the most effective form will be group discussion. The objects of discussion can be personal, professional, managerial problems and interpersonal interactions of all participants of the educational process. Thanks to the group discussion, the individual position of each participant is shown; alternative approaches and points of view are demonstrated. Discussion methods involve the development of the following skills, meaningful in communication: to analyze real situations, to separate the main thing from the secondary one; to act creatively, spontaneously, overcoming the propensity to old behavior patterns, self-doubt, negative attitude to public speaking; prevention and solution of conflict situations; the development of spontaneity and attentiveness, the ability to adequately perceive another opinion, tolerance to other participants in the educational process.

The effective means of organizing pedagogical training is the method of synectics, which we considered in the context of the small group theory. This method allows to influence the creative activity (creativity) of individuals effectively. At the same time, attention was paid on attempts to surpass themselves, the refusal from standard approaches. The problem is to intensify the thinking of participants through creative competition, where every student desire to take on the greatest part of creative decisions of non-standard pedagogical situations.

The effectiveness of the synectic session is ensured by its gradualization: problematization and purpose-setting; discussion, which aims the "dismissal" from elementary decisions; critical analysis and selection of the most original ideas; summing up the creative work of the leader.

Role games allow you to extend the experience of participants in the pedagogical training by presenting them with a sudden situation in which it is proposed to take the position (role) of any of the participants and then develop a way that will lead to this situation to the logical conclusion (game). Thus, the role-playing game is a method of psychological modeling, which aims to obtain a psycho-correction effect due to intensive interpersonal communication and the implementation of joint activities by a group of people in a gaming simulation of real or imaginary events (V. Nikandrov). Role games create conditions for the establishment of feedback immediately after the end of the game interaction. With role games, new ideas are easier to accept and student settings to change. Role games allow students to "try" a variety of behaviors, try their hand in challenging situations that require quick solutions.

Their advantage is that joining a game tends to be easier and faster than entering a genuine professional activity and the skills that are formed in it make it easier to establish contact with people in real life, achieve pedagogical goals, not get lost in difficult professional situations. In addition, the atmosphere in the audience, the equality of communication between students and teachers with trust and mutual respect allow students to increase their self-esteem, to be sure of their own forces for the formation of an individual style of pedagogical activity.

In addition, during the game participants are developing new modeling skills and learn to react to changing circumstances. Role games promote the development of professional skills: constructive, organizational, communicative, projective. They allow forming the professional thinking and the ability to process information rapidly and objectively in a context of its constant change, as our observations evidenced.

In modern didactic practice, the role-based method is an influential diagnostic, prognostic and corrective tool for personal self-improvement of future preschool teachers. Such game provides the opportunity to identify the individuality of each student, his creative abilities, develops the ability to put themselves into place of others, to understand their positions and feelings better, and also creates conditions for better understanding of norms and rules of behavior, communication. This, in turn, contributes to the awareness of the significance of socio-psychological and pedagogical factors in management of other people and in interaction with them. In addition, there is a significant professional experience of more objective analysis of both own behavior and behavior of others, the professional competence of a specialist develops.

The experience of organizing pedagogical trainings in the process of personal self-improvement of preschool teachers shows that the activity of participants has certain levels of personality manifestations, in particular: theoretical choice and assimilation of exercises, search for contradictions in a particular situation, with transition to defining and finding strategies and techniques for their solution; simulation of interaction strategies in a particular situation by identifying possible changes in behavior; readiness for free manifestation of attitude, feelings to oneself and others, analysis of emotions, participation in reproduction of different situations, improvisation during training exercises.

The given levels of personality manifestations do not require strict separation of more or less complete parts of pedagogical training, since the feedback can vary depending on complexity of exercises, configuration of the facilitator's coach, the emotional and psychological state of the group, classes duration, etc.

The diagnostic phase of pedagogical training on the basis of which the goal is set, the objectives are formulated, individual work is under construction in the context of the subject, is aimed at providing each participant with opportunities for independent diagnostic tasks with the help of others. In other

words, each participant of the training is given an opportunity to independently diagnose their own opportunities and difficulties in specific pedagogical situations. Such self-diagnosis is a necessary prerequisite for any activity aimed at possible self-modification and self-correction. These processes are provided through introspection, when participants, observing their own interaction and sharing ideas about functioning of the group, analyze what is happening "here and now." That is, specifics of self-analysis deal with moving away from the level of diffuse perception of oneself, a position in the group, leaving the myths of "common sense with respect to groups" behind.

Thus, one of the results of a pedagogical training is formed and differentiated knowledge of the participant about oneself, in particular, which others see, as they "read", interpret behavior, which attributes motives, intentions, feelings, etc., which characterize the level of interpersonal perception.

If in traditional interaction based on the information on external manifestations of the individual, the partners make different conclusions about internal relations of this behavior, then a training, to a certain extent, reveals content and mechanism of this process, thus providing correction in cases where it is necessary. In addition, obtained information helps individuals to understand the extent to which they attribute the qualities, the cause of behavior, correspondence of own assessments to their psychological characteristics (real me), as well as the idea of what this person is in the eyes of others (mirrored me). Participation in a training provides an opportunity to realize oneself and verify (to prove) potential and opportunities, the result of which can be either confirmed, knowledge advanced, or discovering new psychological reality, which can become the object of active research in the group. This is due to the fact that during a training, the issue of assimilation, in essence, becomes a situation in which the participant receives information about how she/he is perceived in various aspects of group interaction, as well as the adoption of this information. In this case, the mechanisms of psychological protection are

actively involved in constructing images of oneself and others, are manifested in the tendency to preserve a usual perception of oneself, rejecting or distorting information that is regarded as unfavorable, destroying the initial idea of the process of self-development. In the pedagogical training group, the organization is focused primarily on establishing trusting cooperation in communication, since respectful attitude, mutual support, and trust create openness, minimize closeness of partners in communication.

A pedagogical training provides interaction of the teacher and the student on the basis of optimal psychological and pedagogical conditions of subjectivization and socialization of the individual. At the same time, a pedagogical training allows the teacher to work with students to achieve the highest level of self-examination and self-reflection; constructing a "launch pad" on the basis of motivation and diagnostics of the individual's self-development level; transition to a higher level of "acme"; intensification and mobilization of opportunities in the process of phased transition to their own "ideal" model of personality; realization of a personal approach with creating a situation of success for each participant of the training.

The practice of introducing a pedagogical training also points to difficulties, namely: passivity of individual participants; switching during the discussion on the person; refusing to make a speech; aspirations of some participants for leadership; manifestation of the elements of hostility, etc.

Conclusions and perspectives of further studies. In our opinion, the novelty of the subject, the unusual nature of the training exercises, lack of conflict between formation of readiness for public speaking and criticism, no shyness, restraint, physical awkwardness, positive motivation, is the basis for introducing a pedagogical training into holistic educational process, since it provides the process of personal self-improvement and allows you to identify the potential of each student; promptly define and "softly" adjust the behavior taking into account its individual peculiarities; to design each student's own model of a teacher personality and an educational trajectory of its achievement;

to ensure formation of pedagogical culture of future teachers of preschool education.

Experience shows that the usage of pedagogical training helps the teacher to adapt students to practical activities, to teach them to communicate properly with their pupils, to prove the necessity of personal development, and show the versatility of the pedagogical process. Training exercises help to develop the students' pedagogical abilities and skills to master such complex activity as the activity of the educator. The introduction of training exercises in classes helps to reproduce the professional skills of the teacher practically, which is impossible during normal practical classes.

Pedagogical training helps students to learn the peculiarities of paired and group forms of work. They practice exercises of the transferring and mastering of information in a pair. Work in groups activates students, increases the efficiency of their activities. Consequently, future teachers can, by operating a specific material of their discipline, apply these exercises to classes first into instructor-led conditions, and then in practice. Prospects for further research we see in the development of training organization issues that will help to address the issues of prevention and correction of teachers' emotional burnout syndrome, the development of the complex of exercises to overcome stress factors of different orientations.

REFERENCES

1. Arkhangelskii S.Y. (1980) Educational process in High School, its legitimate basis and methods / S.Y. Arkhangelskii, S.Y. Sytnikov. – M.: Vyssh. shk., 368 p. [in Russian].
2. Emelyanov Yu.N. (1985) Active socio-psychological education / Yu.N. Emelyanov. – L., 342 p. [in Russian].
3. Kan-Kalyk V. A. (1990) Training of professional pedagogical communication / V. A. Kan-Kalyk. – M. : Mol. gvardiya, 96 p. [in Russian].
4. Pyatakova G.P., Zayachkivska N.M. (2003) Modern pedagogical technologies and methods of their application in High School: educational methodical manual for students and graduates of High School / G.P. Pyatakova, N.M. Zayachkivska. – Lviv : Publishing centre of LNU named after Ivan Franko, 55 p. [in Ukrainian].
5. Sytnikov A.P. (1996) Acmeological training. Theory. Methodology. Psycho technologies / A. P. Sytnikov. – M., 56 p. [in Russian].
6. Yablonska T.M. (2015) Psychological pedagogical conditions of activating self-perfection of the person. // Current problems of psychology: Col. of sciences works of the Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk. – K.: SE «Informational analytic agency»,

2015. – Vol. X. – Psychology of education. Genetic psychology. Medical psychology. – Ed. 27. – 774 p. [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Ситников. – М.: Высш. шк., 1980. – 368 с.
2. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов – Л., 1985. – 342 с.
3. Кан-Калик В. А. Тренинг профессионально-педагогического общения : метод. рекомендации / В. А. Кан-Калик. – М. : Мол. гвардия, 1990. – 96 с.
4. П'ятакова Г.П., Заячківська Н.М. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі: навчально-методичний посібник для студентів та магістрантів вищої школи / Г.П. П'ятакова, Н.М. Заячківська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 55 с.
5. Ситников А.П. Акмеологический тренинг. Теория. Методика, Психотехнологии / А. П. Ситников. – М., 1996 – 56 с.
6. Яблонська Т.М. Психолого-педагогічні умови активізації самовдосконалення особистості // Актуальні проблеми психології : зб. наук. Праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2015. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 27. – 774с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Діана Дроздова

кандидат психологічних наук, викладач кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-1254-0728

diana.drozдова@gmail.com

Анотація. У дослідженні висвітлено особливості застосування інтерактивних методів навчання в процесі викладання курсу «Арт-терапія в роботі з дітьми». Акцентовано увагу на необхідності розвитку компетентності викладача закладу вищої освіти шляхом впровадження в педагогічну діяльність методів, які сприяють розвитку творчого потенціалу здобувача освіти та його професійному становленню як майбутнього фахівця сфери педагогічної освіти в Україні. У дослідженні проаналізовано значення поняття «інтерактив», представлена класифікація методів інтерактивного навчання та його принципи. Розкрито теоретичні особливості застосування інтерактивних методів та презентовано практичний досвід їх застосування.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання: «Мозковий штурм», рольова гра, робота в групах, метод аналізу історій; розвиток творчого потенціалу; професійна компетентність викладача.

PECULIARITIES OF THE APPLICATION OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE PROCESS OF FUTURE EDUCATORS' TRAINING

Diana Drozdova

Candidate of Psychological Science, Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology of Pre-School Education and Children's Creativity

Summary. The study highlights the peculiarities of the application of interactive teaching methods in the process of teaching the course “Art Therapy in Work with Children”. Special attention is paid to the need to develop the competence of a high school teacher by introducing into the pedagogical activity the methods that promote the development of creative potential of the recipient of education and his/her professional evolution as a future specialist in the field of pedagogical education in Ukraine. The study analyzes the significance of the concept of “interactive”, presents the classification of interactive teaching methods and its principles. The theoretical peculiarities of the application of interactive methods are revealed and the practical experience of their application is presented in the study.

Key words: interactive teaching methods: “Brainstorming”, role play, group work, method of story analysis, development of creative potential, professional competence of a high school teacher.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство з напрямком євроінтеграційного спрямування висуває нові вимоги до освіти, зокрема і вищої. Однією з ключових вимог є підготовка спеціалістів, спроможних приймати критичні рішення, знаходити спосіб спілкування в новому незнайомому оточенні, які достатньо ефективно та продуктивно встановлюють соціальні стосунки у швидко змінюваній реальності. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку такі риси особистості як активність, креативність, самостійність, емпатійність, здатність адаптуватися до стрімких змін стають так званими «must have», а їх формування потребує реалізації нових підходів до процесу навчання та викладання.

Реформування системи освіти в Україні спрямовує викладачів закладів вищої освіти розвивати свої професійні компетенції в бік застосування особистісно-орієнтованих підходів у роботі зі здобувачами освіти та на використання методів, що сприяють розвитку креативного мислення всіх учасників навчального процесу.

Одним із головних завдань, що постають перед сучасною вищою освітою, є перехід від «накопичувальної» освіти до освіти «проблемно-визначальної», оскільки це забезпечує самоцінність знань, розвиток умінь здобувати, опрацьовувати інформацію, одержану з різних джерел,

застосовувати її для індивідуального розвитку та самовдосконалення людини, отримувати задоволення від процесу і продукту своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі використання інтерактивних технологій в процесі організації навчальної діяльності присвятили свої праці К. Баханова, М. Кларіна, Н. Коломієць, О. Коротаєва, А. Марганець, Г. Мітіна, В. Онищук, О. Пехота, Г. Самохіна, М. Скрипник, С. Стил'як, Н. Суворова, О. Ярошенко та інші. Прийоми та методи використання зазначених технологій у педагогіці описані у здобутках Л. Пироженко [6], О. Пометун [7]. У сучасній дидактиці особливо цінні нароби С. Сисоєвої [8], І. Дичківської [1]. Поряд зі значною кількістю наукових праць з питань використання інтерактивних методів у навчально-виховному процесі ми пропонуємо зосередити увагу на доцільності застосування інтерактивних методів навчання з урахуванням особливостей підготовки студентів у сучасних ЗВО.

Формулювання цілей статті. Аналіз особливостей застосування інтерактивних методів навчання в процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності Дошкільна освіта на заняттях з дисципліни «Арт-терапія в роботі з дітьми» з урахуванням розвитку їх творчого потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до виникнення поняття «інтерактив» слід враховувати його запозиченість з англійської мови, що є похідним від слова «interact» (inter – взаємний та act – діяти), тобто інтерактивний – це здатний до взаємодії, діалогу. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх сторін процесу. Іншими словами можна сказати, що це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і здобувач, і педагог є рівноправними, рівнозначними суб'єктами взаємодії, які рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. Інтерактивна взаємодія виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншим, однієї

думки над іншою, оціночних суджень взагалі. Під час такого спілкування здобувач-педагог, здобувач-здобувач вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, ухвалювати обґрунтовані рішення.

З історії розвитку подібних підходів у педагогіці розуміємо, що інтерактивне навчання не є абсолютно новим для української науки і практики. Так у 20-ті роки ХХ столітті вони реалізувалися і були поширеними в дидактиці української школи. Елементи інтерактивного навчання також наявні в методиці навчання В. Сухомлинського, методиках учителів-новаторів Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та інших, у теорії розвивального навчання.

Аналізуючи наукову літературу зазначимо, що організація інтерактивного навчання передбачає моделювання актуальних життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Все це активно сприяє формуванню у здобувачів освіти комплексу особистісних компетенцій, виробленню цінностей, створенню на заняттях атмосфери взаємодії та довіри. Продуктивного значення набувають інтерактивні методи навчання і в процесі розвитку творчих здібностей особистості (особливо при вивчення дисциплін творчого порядку), що є незамінною складовою сучасного професіонала, особливо сфери «людина-людина».

Незважаючи на те, що проблема розвитку творчого потенціалу особистості досліджується давно, певне коло питань й досі залишається невирішеним, що дає можливість науковцю-досліднику, досліднику-практику розширювати свій професійний інструментарій і впроваджувати нові підходи при вирішенні класичних завдань педагогіки.

У психолого-педагогічній літературі творча особистість розглядається як індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального. Теорії творчості розкривали такі науковці як Н. Бердяєв, Л. Виготський, Л. Коган, Д. Лихачов, О. Мотков, В. Розумний.

Для творчої особистості творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки є найбільш характерним. Головним показником творчої особистості, її головною ознакою вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності та є умовою її успішного виконання.

На нашу думку, формування творчих здібностей особистості це певною мірою правильно організований простір навчання, який створює умови для її реалізації. У цьому двосторонньому процесі викладач виступає певною «умовою» для забезпечення у здобувача відчуття успішності та інтелектуальної спроможності, формування інтелектуального потенціалу; розвитку природних задатків, їхніх моральних якостей; налаштовування здобувачів на подальшу активну, творчо усвідомлену самодіяльність, що відповідає їхнім духовним потребам, задовольняє прагнення до самореалізації і прояву особистісних якостей. Усе це є ефективним способом комплексного розвитку особистості як здобувача так і викладача, виявлення й формування їх творчого потенціалу. Виконання такого завдання можливе лише за суб'єкт-суб'єктної моделі навчання, у якому провідне значення має застосування інтерактивних методів навчання.

Як зазначають українські науковці О. Пометун і Л. Пироженко інтерактивні методи розподіляють за формами навчання на чотири групи, залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності здобувачів [6]:

- інтерактивні методи кооперативного навчання (робота в парах, трійках, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо);
- інтерактивні методи колективно-групового навчання (мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, ажурна пилка та ін.);
- методи ситуативного моделювання (імітаційні ігри, рольова гра, драматизація та ін.);

– методи опрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, займи позицію, кейс-метод, дискусія тощо).

Необхідною умовою організації процесу отримання знань здобувачем вищої освіти є дотримання певних принципів інтерактивного навчання, а саме:

Принцип активності – для досягнення поставлених цілей кожен учасник процесу має брати активну участь у процесі спілкування і активно взаємодіяти з іншими.

Принцип відкритого зворотного зв'язку – відкрита можливість висловлювати свою думку, ідею чи погляд на проблему при цьому не отримуючи оціночних суджень від інших. Учасники навчальної групи мають можливість вільно висловлюватись і сприймати позицію інших.

Принцип нового – забезпечення активного пошуку нових ідей та шляхів вирішення стандартних ситуацій та нових поставлених завдань. Цей принцип важливий в процесі критичного осмислення і прийняття рішень в реальному житті та розвитку творчості, ініціативності.

Принцип прийняття один одного і довіри – спеціально організований груповий простір в ході проведення занять (можливе різноманітне розташування викладача і здобувачів, з метою зміни уявлення останніх про роль викладача у навчальному процесі).

Принцип «Рівний рівному» – викладач не є абсолют, а виступає модератором процесу трансляції інформації та отримання знань.

Як показує практика роботи, за допомогою застосування інтерактивних технологій та дотримання зазначених принципів здобувачі вищої освіти мають можливість набути наступних компетенцій:

– аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу і, тим самим, зробити засвоєння знань продуктивнішим та довготривалим;

– формулювати та висловлювати власну думку, аргументувати, дискутувати, відстоювати свої позиції;

- слухати та чути іншу людину, поважати альтернативну думку;
- активно моделювати різні соціальні ситуації, тим самим збагачувати власний соціальний досвід;
- будувати конструктивні взаємини у групі, вирішувати конфлікти, прагнути діалогу та консенсусу;
- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи.

Як зазначено вище, інтерактивні методи навчання мають широке розповсюдження та підтверджують свою ефективність багатьма науковцями в галузі педагогічної діяльності. Звернемося до опису деяких з них через практику їх застосування в процесі викладання дисципліни «Арт-терапія в роботі з дітьми».

«Мозковий штурм» – метод опитування, за ким приймаються будь-які відповіді учасників щодо обговорюваної теми.

На першому етапі учасники активно висувують свої ідеї, думки. Кожна пропозиція приймається і записується модератором на дошці чи папері. Обґрунтування власної позиції не вимагається. На другому етапі – подані ідеї обговорюються, піддаються групування і т.д.

Переваги цього методу: дає змогу за короткий час зібрати максимальну кількість різних думок; допомагає залучити до роботи тих, хто приймає пасивну позицію в групі; активізувати творчу уяву і відійти від стереотипних уявлень та стандартних схем репродукування інформації; є нестандартним початком загальноприйнятого початку навчального заняття.

Для стимулювання аудиторії працювати за цим методом необхідно: сформулювати запитання, проблемну ситуацію, записати пропозиції, які висловлює група, дати можливість вільно висловитись учасникам, проаналізувати та підвести підсумки роботи.

Наприклад, на початку викладання нової теми з курсу «Арт-терапія в роботі з дітьми» пропонуємо здобувачам до роздуму та публічного обговорення наступні питання: «Що таке арт-терапія, казкотерапія, пісочна

терапія і т.д.», «З якого періоду можна рахувати виникнення арт-терапії як науки», «Які підходи в арт-терапії найбільш ефективні в роботі з дітьми», «Які позитивні та негативні особливості методу пісочної терапії», «Чи доречно застосовувати метод ізотерапії в роботі з дорослими людьми», «Які кольори слід використовувати в роботі з дітьми, а від яких доречно відмовитись» і т.д. Після завершення вправи модератор (викладач) визначає відповіді, які найбільше повно розкривають поставлене питання. Така методика активізує роботу групи, демонструє значимість кожного учасника, надає можливість проявити свій потенціал та активність.

«Відпрацювання навичок» – це метод, який дозволяє учасникам опанувати знання через практичну діяльність.

Передбачається декілька етапів:

- 1) пояснення алгоритму дій;
- 2) демонстрація прикладу (можливе використання відеоматеріалів);
- 3) робота самостійна, в парах, групах;
- 4) демонстрація однієї пари (групи) своїх здобутків (за бажанням);
- 5) підтримка один одного та констатація успіху спільної діяльності;
- 6) відпрацювання навичок на наступних заняттях або в самостійній діяльності.

Вправа «Намалюй свою мандалу»

(використовується на практичних заняттях відповідної тематики)

Мета: зняти стрес, утому, напругу або внутрішній конфлікт; опанувати навички роботи з мандалою.

Ресурси: олівці, крейди, фломастери, фарби, папір різного розміру та якості, шаблони з картону різних розмірів.

Попередня робота: на лекційних заняттях викладач подає детальну інструкцію з методикою малювання мандали та наводить приклади зображень.

Час: 30-60 хвилин.

Хід проведення

Модератор дає завдання виконати малюнок своєї мандали, використовуючи будь-які засоби та матеріали.

Використовуючи шаблони з картону розташувати його на аркуші паперу та обвести простим олівцем. Потім необхідно знайти в колі центр і позначити його. Наступним кроком буде спонтанне малювання у колі. (модератор може задавати відповідну тематику малюнка).

На виконання вправи відводиться певний час практичного заняття. Але треба врахувати щоб це не обмежувало творчий задум здобувача.

Після закінчення роботи, всіх учасників можна розділи на пари і дати їм наступні завдання: розказати про свій малюнок, проаналізувати малюнок партнера, знайти спільне та відмінне у малюнках і т.д. [4].

Використання практичних вправ на заняттях з дисципліни дає можливість майбутньому фахівцю попрацювати зі своїм власним «Я», отримуючи при цьому професійні навички практичної діяльності.

Робота в групах – доречно проводити при великій кількості учасників навчальної групи. Групова взаємодія максимально підвищує активність учасників та особистий внесок кожного. Це допомагає уточнити свої уявлення, усвідомити почуття, відношення. Робота в групах дає можливість більше дізнатися один про одного, стимулює вільний обмін думками, збільшує ймовірність того, що учасники краще зрозуміють почуття та позиції інших, приймуть їх та зважатимуть на них при взаємодії. Крім того, така форма роботи розвиває навички критичного мислення, активного слухання, співпереживання, співпраці, роботи в команді, впевненої поведінки і толерантності, рефлексії і т.д.

Для продуктивної взаємодії в групах модератору (викладачу) необхідно врахувати наступні загальні правила:

- чітко сформулювати завдання для роботи: визначити тему, обговорити можливі варіанти, запропонувати ідеї або варіанти виконання при цьому залишаючи можливість для учасників спонтанності та невимушеності виконання;

- повідомити межі часу для виконання;
- сформувати групи (2-6 осіб в залежності від завдання) різними способами або дати можливість учасникам обрати пару самостійно;
- розташувати пари (підгрупи) так, щоб учасники не заважали один одному і комфортно взаємодіяли;
- запропонувати підгрупам обрати спікера або висловитись всім учасникам.

Практика роботи дає можливість звернути увагу на додаткові особливості впровадження групової роботи на початкових етапах, а саме:

- на першому етапі роботи найкраще працювати з парами. У такій взаємодії учасникам легше долати сором'язливість, невпевненість. У подальшому можна змінювати кількість учасників групової взаємодії (4-6 осіб);
- не доручати учасникам формувати групи за власним бажанням, адже в такому разі вони об'єднуються у коло знайомих та бажаних людей і це завадить отримати їм новий досвід спілкування. Учасники, які мають проблеми у спілкуванні, залишаються без уваги групи;
- наголосити на необхідно активної участі всіх учасників групи та особистого внеску у спільну діяльність.

Ілюстрацією парної роботи може слугувати вправа «Зустріч», яка проводиться зі здобувача в процесі вивчення теми «Танцювальна терапія».

Вправа «Зустріч»

(використовується на лекційних та практичних заняттях відповідної тематики)

Мета: розвиток досвіду контакту, прийняття себе, рефлексія власних почуттів.

Час: 15 хвилин.

Хід проведення

Група поділяється на пари. Ведучий дає інструкцію доторкнутися різними частинами тіла до свого партнера. Спочатку зустрічаються кисті

рук, ліктів, потім – голови, плечі, спини, коліна, ступні ніг. Після кожного контакту пари змінюються.

Можна використовувати музичний супровід.

Обговорення після закінчення роботи. учасникам пропонується відповісти на наступні запитання:

Які почуття виникли під час виконання вправи?

Якими частинами тіла було легше контактувати, якими складніше?

Чим саме ці контакти відрізнялися? [1]

Подібна взаємодія знімає тілесні бар'єри у спілкування, допомагаю прийняти себе і своє тіло, відчувати іншого та набути досвід невербального контакту, розуміння свого партнера.

Аналіз історій та ситуацій – докладний розбір реальної або вигаданої історії чи ситуації, в якій проілюстровано події життя конкретної людини, групи людей, соціальний інституцій і т.д. Це дає змогу учасникам проаналізувати та обговорити деталі ситуацій, з якими вони зустрічаються у реальному житті. Відбувається аналіз персонажів, їх дій, поведінки, результатів вибору та наслідків певних дій. Історії можуть бути незавершеними, мати тільки кінець і не мати початку і т.д. Від цього залежить який вид завдання щодо історій постає перед учасниками. Цінність цього методу полягає у тому, що учасники мають нагоду експериментувати з проблемними ситуаціями, застосовувати моделі їх вирішення у власному житті, передбачити можливі результати своїх дій і тим самим попередити негативні наслідки.

В процесі роботи з наведеним методом здобувачі набувають наступних навичок:

- комплексного аналізу проблем і ситуацій з урахуванням палітри чинників, що впливають одночасно;
- ухвалення зважених та продуктивних рішень;
- самостійно робити вибір щодо важливих етапів власного життя та брати на себе відповідальність за це;

- творчого і критичного мислення;
- співпраці в груповій роботі.

Описаний метод яскраво ілюструє практичну роботу такого напрямку арт-терапії як «Казкотерапія». Здобувачам пропонується виконати творче завдання «Допиши казку».

Творче завдання «Допиши казку»

(використовується на лекційних та практичних заняттях
відповідної тематики)

Мета: актуалізувати творчі здібностей учасників, діагностувати можливі особистісні проблеми та розробити шляхи їх вирішення.

Ресурси: папір, ручки.

Час: 15 хвилин.

Хід проведення

Модератор дає інструкцію учасникам групи: «Необхідно дописати казку у якій є тільки завершення - «Жили вони довго та щасливо». Необхідно врахувати певні умови: дописати не більше семи речень, розповідь має бути логічною і завершеною».

Для виконання завдання учасників можна поділити на групи або працювати самостійно. Після виконання завдання запропонувати зачитати результати. Провести аналіз виконаної роботи відповідно до індивідуальних особливостей кожного із учасників [3].

Завдання такого формату дають можливість виконати діагностичну, корекційну та прогностичну функції арт-терапії, розширюють можливість учасників щодо творчого пізнання себе.

Рольова гра – неформальна постановка у процесі якої учасники без попередньої підготовки розігрують сценки або ситуації. Через вигаданих персонажів вони моделюють реальні життєві історії, відносини, проблемні ситуації.

Під час такої взаємодії учасники беруть на себе роль умовного персонажу, висловлюють його почуття, поведінку. Зазвичай це набагато легше, ніж діяти від власного імені.

Рольова гра є ефективним методом апробації нових моделей поведінки, які можна «приміряти» на себе в безпечних штучних умовах. Дія від іншого персонажу робить можливим формування власних уявлень учасників про те, як можна розв'язати аналогічну ситуацію у реальному житті. Це також допомагає краще зрозуміти почуття уявного персонажа і розвинути навички емпатії. Крім того, завдяки рольовій грі учасники мають змогу краще зрозуміти і вербалізувати свої почуття, залишаючись при цьому захищеними від критики і знущань. Це чудова можливість для практичного відпрацювання навичок у ситуаціях, наближених до реальних.

Для ефективного впровадження у навчальний процесі методу рольової гри необхідно врахувати наступні особливості в процесі організації та проведення:

- описати ситуацію, яка буде змодельована учасниками;
- дати інструкцію для дії або сценарій;
- запропонувати активним учасникам продемонструвати свої напрацювання перед групою або виконати головні ролі у грі;
- використати допоміжний реквізит: перуки, костюми, маски, ляльки, капелюшки – усе, що можна використати на місці або приготувати заздалегідь;
- обговорити результати проведеної роботи після закінчення.

В процесі практичної роботи над темою «Лялькотерапія» пропонуємо до виконання групою вправи «Створюємо ляльку», яка, в свою чергу, демонструє вдале застосування методу рольової гри з застосуванням власноруч створених ляльок.

Вправа «Створюємо ляльку»

(використовується на практичних заняттях відповідної тематики)

Мета: розглянути можливості лялькотерапії та продемонструвати елементи заняття за методикою шляхом відпрацювання з учасниками навичок створення ляльок із простого природного матеріалу та рольової гри з ними.

Ресурси: простий природний матеріал (гілочки з дерев, шишки, листя, камінці тощо), клаптики тканини різного розміру та форми, пластилін, папір, скотч, клей, ножиці (кількість матеріалу визначається залежно від кількості учасників у групі).

Час: 60 хвилин.

Хід проведення

Ведучий об'єднує учасників у три групи і просить зайняти місце за окремими столами, посередині яких розміщуються матеріали для виготовлення ляльки. У кожній із трьох груп пропонується обрати Спостерігача, тобто ту особу, що не буде безпосередньо виконувати завдання, а буде спостерігати за процесом його виконання групою (спостерігач може бути один або декілька залежно від кількості учасників у групах, і бажано, щоб це був учасник групи, який має психологічну освіту).

На наступному етапі учасникам пропонується протягом 20 хвилин змайструвати ляльку, обравши ті матеріали із запропонованих, які найбільше сподобаються та привернуть до себе увагу. Також пропонується обов'язково намалювати на папері обличчя ляльки і прикріпити його до неї за допомогою скотчу або клею. Коли ляльки вже готові, ведучий дає наступне завдання кожній трьох груп окремо:

Перша група:

Ведучий просить учасників вигадати історію цієї ляльки, хто вона, яке її ім'я, звідки, що вона любить і про що мріє та розповісти цю історію від імені ляльки (наприклад: «Мене звати Майя. Я приїхала з далекої країни, яка за океаном. Я маю велику дружню родину»). Інші учасники можуть задавати запитання ляльці від імені своїх персонажів.

Друга група:

Ведучий просить учасників об'єднатись у пари і розіграти між ляльками імпровізовані діалоги, у яких вони можуть знайомитись, спільно виконувати певну діяльність тощо.

Третя група:

Усім учасникам необхідно вигадати певну історію, у якій були б задіяні абсолютно всі ляльки, та розіграти її у своїй групі.

На виконання поставлених завдань у груп є 15 хвилин.

У той час завдання Спостерігачів слідкувати за атмосферою у групі, як вона змінюється, як учасники виконують завдання, які емоції вони при цьому відчують, а також фіксувати будь-які специфічні особливості перебігу подій у групі які є цікавими та вартими уваги.

На наступному етапі учасники залишають свої ляльки, а разом із ними і вигадані образи, на робочих столах та повертаються у велике коло, де відбувається обговорення.

Запитання для обговорення (спочатку дається можливість висловитись учасникам кожної з груп, попередньо зазначивши, що у них відбувалось, оскільки завдання були різними):

Чи сподобалась вам робота з ляльками? Чому?

Що було цікавішим - виготовляти ляльки чи працювати з ними після виготовлення?

Який настрій переважав та яка атмосфера панувала у групі?

Чому, на Вашу думку, ми виконували завдання в трьох групах?

Далі висловлюються Спостерігачі, які відповідають на наступні запитання:

Яка атмосфера панувала у групі, як вона змінювалась?

Як можна охарактеризувати процес виготовлення учасниками ляльок?

Як змінювались емоції учасників групи?

На що Ви звернули увагу під час виконання завдання групою?

Запитання для всіх учасників:

Які терапевтичні механізми були закладені в різних видах гри з лялькою, які ми використовували?

Які можливості лялькотерапії в роботі з дітьми?

Що необхідно враховувати під час занять за методом лялькотерапії?

Можна завершити вправу даруванням учасниками ляльок один одному [5].

Використовуючи дану вправу слід наголосити що, було використано можливість побачити декілька варіантів роботи з ляльками: виготовлення ляльок, індивідуальна робота, рольова гра в парах та у групі. Також використовуються метод вигадкування історій разом з методом лялькотерапії. Індивідуальне вигадкування історій слугує досить гарним діагностичним матеріалом у роботі з дітьми.

Метод рівного навчання – передбачає об'єднання в соціальну групу людей на підставі певних ознак: статі, віку, роду діяльності, способу життя і т.д. Такий підхід у навчанні проявляє свій ефект у молодіжному середовищі. Молодь діляться між собою досвідом, маючи при цьому спільні інтереси у навчанні. Зазвичай однолітки довіряють один одному, більше діляться власними думками між собою.

Такий вид навчання здобувачі вищої освіти проходять на заключному етапі вивчення дисципліни «Арт-терапія в роботі з дітьми» – лабораторних заняттях.

Цикл рівного навчання має три етапи:

1. Теоретичне вивчення матеріалу на лекційних заняттях, що дає можливість сформулювати загальне уявлення про дисципліну, яку вони вивчають.

2. Відпрацювання навичок використання арт-терапевтичних методів в роботі з дітьми.

3. На лабораторних заняттях здобувачі самостійно готують розробки тренінгів за певними напрямками арт-терапії і проводять їх зі своїми одногрупниками.

Таке форма роботи продуктивно впливає на засвоєння довготривалих знань здобувачів, формує їх впевненість у самостійній роботі та застосуванні набутих навичок на практиці, вміння працювати самостійно та в команді.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Враховуючи теоретичний аналіз та практичне застосування інтерактивних методів навчання можна зробити наступні висновки. Різноманітне поєднання інтерактивних методів у підготовці майбутніх фахівців:

- сприяє формуванню сталого пізнавального інтересу до вивчення дисципліни;
- дозволяє викладачу надавати опосередкований вплив на розвиток їх творчого потенціалу, враховуючи при цьому індивідуальні особливості кожного учасника процесу;
- впливає на розвиток пізнавальних навичок, пошукового інтересу та критичного мислення, уміння самостійно конструювати свої знання;
- задовольняє потреби у підготовці спеціаліста, який відповідає вимогам сучасного рівня професійної підготовки;
- мотивує викладача до вдосконалення та розвитку власного потенціалу відповідно до актуальних тенденцій в освіті.

Серед особливостей застосування інтерактивних методів навчання в процесі фахової підготовки слід визначити наступне:

- дотримання певних принципів навчання, а саме: активності, відкритого зворотного зв'язку, прийняття один одного і довіри, «Рівний рівному» та інші;
- використання індивідуальної та групової форм роботи;

- синтез теоретичного викладу матеріалу дисципліни з практикою його застосування;
- компетентнісний підхід в процесі самостійної практичної підготовки здобувачів освіти;
- багатогранна комунікація, що відтворюється в навчальному процесі;
- поєднання навчальної діяльності та процесу професійного становлення майбутнього фахівця.

Дослідження особливостей застосування інтерактивних технологій в процесі підготовки майбутнього фахівця та їх вплив на розвиток творчої особистості не вичерпує свого потенціалу. Адже педагогічна сфера зобов'язує викладача та здобувача знаходити нові продуктивні шляхи взаємодії задля реформування та удосконалення сучасного освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознесенська Арт-терапія в роботі практичного психолога : використання арт-терапевтичних технологій в освіті / О. Вознесенська, Л. Мова. – К. : Шкільний світ, 2007 . – 120 с.
2. Дичківська І.М. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів до інноваційної педагогічної діяльності: теорія і методика : монографія / І.М. Дичківська. – Рівне : Видавець О. Зень, 2017. – 372 с.
3. Зинкевич-Евстегнеева Т.Д. Основы сказкотерапии / Т.Д. Зинкевич-Евстегнеева. – СПб. : Речь, 2010. – 172.
4. Копытин А.И. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала» / А.И. Копытин. – М. : Психотерапия, 2011. – 144 с.
5. Назаревич В.В. Кукла в работе психолога : практическое пособие для психологов / В.В. Назаревич. – Ровно : ТОВ «Принт Хауз», 2014. – 192 с.
6. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник / За ред. О.І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
7. Пометун О.І. Як вивчати новий матеріал на інтерактивному уроці / О. Пометун // Завуч (Шкільний світ). - 2006. - №10. - С. 8-11.
8. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник / С.О. Сисоєв. – К. : ВДЕКМО», 2011. – 324 с.

REFERENCES

1. Voznesenska O. (2007) Art Therapy in the work of a Practical Psychologist: the Application of Therapeutic Techniques in Education / O. Voznesenska, L. Mova. – K.: School World, 120 p. [in Ukrainian].
2. Dychkivska I.M. (2017) Training for Future Educators of Pre-School Institutions for Innovative Pedagogical Activity: Theory and Methodology: Monograph / I.M. Dychkivska. – Rivne: Editor O. Zen, 372 p. [in Ukrainian].

3. Zinkevich-Evstegneyeva T.D. (2010) Foundations of Fairy Tale Therapy / T.D. Zinkevich-Evstegneyeva. – St.Petersburg: Rech, 172 [in Russian].
4. Kopytin A.I. (2011) Diagnosis in Art Therapy. "Mandal" Method / A.I. Kopytin. – M.: Psychotherapy, 144 p. [in Russian].
5. Nazarevich V.V. (2014) Doll in the Work of Psychologist: Practical Manual for Psychologists / V.V. Nazarevich. – Rovno: GmbH "Print House", 192 p. [in Russian].
6. Pometun O.I., Pirozhenko L.V. (2004) Contemporary Lesson: Interactive Teaching Technologies: Methodological Manual / Ed. O.I. Pometun. – K.: Publishing House A.S.K., 192 p. [in Ukrainian].
7. Pometun O.I. (2006) How to Study New Material in an Interactive Lesson / O.I. Pometun// Vice Principle (School World). – № 10, P. 8 – 11. [in Ukrainian].
8. Sysoieva S.O. (2011) Interactive Adult Teaching Technologies: Methodological Manual / S.O. Sysoieva. – K.: "VDEKMO", 324 p. [in Ukrainian].

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Світлана Репетій

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-1556-4856

apanaschenko@meta.ua

Анотація. У дослідженні розкрито погляди вчених - філософів, педагогів, психологів на духовність особистості як репрезентацію людини. Представлено авторське визначення психолого - педагогічної сутності духовності особистості як глибинно-психологічне утворення – духовне "Я", усвідомлення якого сприяє духовному самовдосконаленню, життєтворчості за законами Краси, Добра, Істини, розвитку почуття духовної єдності з іншими як частинами Всесвіту. Виокремлено такі компоненти духовності: духовна самосвідомість, духовна спрямованість, духовні риси характеру, духовна креативність, духовне спілкування, духовний досвід. Розглянуто розвиток духовності особистості майбутнього вихователя через розвиток її компонентів.

Ключові слова: духовність особистості, майбутній вихователь, компоненти духовності.

SPIRITUAL DEVELOPMENT OF EDUCATOR'S PROFESSIONALITY AS NECESSARY CONDITION OF HIS PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Svitlana Repetiy

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of
Pedagogy and Psychology of Preschool Education and Child Creativity
National Pedagogical University named for M.P. Drahomanov
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-1556-4856

apanaschenko@meta.ua

Abstract. The research reveals the views of scientists - philosophers, educators, psychologists on the spirituality of the individual as a representation of man. The author defines the psychological and pedagogical nature of the spirituality of the individual as a deep

psychological formation, that is, the spiritual “self”, awareness of whom contributes to spiritual self-improvement, life-creation according to the laws of Beauty, Goodness, Truth, the development of the sense of spiritual unity with the others who are parts of the universe. The following components of spirituality are singled out: spiritual self-consciousness, spiritual orientation, spiritual traits, spiritual creativity, spiritual communication, spiritual experience. The author contemplates the development of the spirituality of the future educator’s personality through the development of its components.

Key words: spirituality of the personality, future educator, components of spirituality.

Актуальність дослідження. Освіта є однією із пріоритетних галузей у розвитку Української держави, що пов’язана з процесами, які відбуваються в суспільстві. Важливим фактором в інформаційному просторі сьогодення є перехід суспільства в стадію smart, що в перекладі означає «розумний», «інтелектуальний». Люди, які живуть у такому суспільстві – високоосвічені, високодуховні, креативні, творчо підходять до вирішення завдань, використовують у своїй життєдіяльності сучасні технології, працюють колективно, дружно на користь вітчизні. У зв’язку з цим значно підвищуються вимоги до освіти і педагога як носія духовності, який формує у підростаючого покоління готовність до самостійного, активного й творчого життя, реалізації свого призначення.

Майбутній вихователь, фахівець, що має присвятити свою життєдіяльність роботі з підростаючим поколінням повинен оволодіти не тільки професійними знаннями, але і вміннями та навичками з духовного самовдосконалення, оскільки тільки високодуховний творчий педагог може виховати ідентичну особистість. Вихователь має не тільки виховувати, навчати, він повинен сам навчатись і самовдосконалюватись протягом життя. Життя для педагога – це безперервна освіта і внутрішнє духовне самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку духовності особистості з різних ракурсів вирішується вченими-філософами, педагогами, психологами сьогодення, такими, як В.П. Андрущенко, В.В. Антонов, Г.О. Балл, І. Д.Бех, І.С. Булах, Г.П. Васянович, С. Грофф, К.О. Журба, Н.В. Караульна, С.А. Крилова, С.Б. Кримський,

Ж.М. Маценко, Ф. Мерелл-Вольф, І. М. Меліков, В.І. Мурашов, В.Д. Онищенко, Н.В. Павлик, В. Д. Пликін, Н.В. Поліщук, Е.О. Помиткін, Н.В. Хамітов, І.М. Шванєва та ін.

У дослідженнях зазначається, що розвиток внутрішніх творчих якостей особистості, зокрема педагога, корелює із розвитком його духовності і є неодмінною психологічною умовою успішного духовного виховання майбутнього покоління і людства взагалі.

За загальноприйнятим визначенням, людина – це сутність, що втілює найвищий ступінь розвитку життя на Землі, суб'єкт суспільно-історичної діяльності. Як суб'єкт і продукт трудової діяльності, людина є системою, де фізичне і психічне, генетично обумовлене та прижиттєво сформульоване, природне і соціальне утворюють непорушну єдність.

У межах історії філософії людина традиційно розглядається у єдності таких основних модусів як тіло, душа, дух. Де тіло виступає як елемент природи, як власне людське тіло, що визначається не тільки через біологічні особливості, але й через особливий спектр таких виключно людських почуттів і станів, як сором, сміх, плач та ін.

Душа теж може розумітися у двох основних ракурсах: по-перше, як життєвий центр тіла, "дихання" ("прана", "псюхе"), який є тією силою, що, будучи самим безсмертним, окреслює час тілесного існування (її основні екзистенціали – життя, смерть і любов); по-друге, як екзистенційне начало, що індивідуалізує людину в суспільстві і визначається у філософії через проблеми свободи і волі, свободи, творчості, гри. Дух утілює в собі фундаментальну сутнісну ідею "людяності" як такої [9].

За визначенням М.А.Бердяєва, людина – це цілісний духовно-душевно-тілесний організм. Вчений вважає, що людина – це духовна істота, яка несе в собі образ божественного, тому саме дух може творити в людині. Такої ж думки дотримуються сучасні вітчизняні вчені Г.П. Васянович і В.Д. Онищенко які вважають, що дух є божественним

началом у людині і підкреслюють, що особистісний дух людський є подобою Божою.

Видатний вчений, академік В.І.Вернадський, надаючи важливого значення духу людини, вбачав у ній сутність Всесвіту, головну цінність світобудови. Вчений вважав, що під впливом наукової думки і людської праці біосфера перетворюється в новий стан – ноосферу. У зв'язку з цим В.І. Вернадським створена теорія «ноосферної людини» і духовність він розглядав як включення людини в ноосферу на основі колективної енергії, що перебуває за окремим людським тілом і справляє безпосередній вплив на долю суспільства, та поведінку окремих особистостей [5].

Ідеї В.І. Вернадського знайшли відгук у працях доктора технічних наук, професора В.Д. Пликіна. За В.Д. Пликіним, людина це – інформаційно-енергетична система. Причому дух і душа являють собою "систему тонких енергій", яка за законом збереження енергії буде існувати завжди, поки існуватиме Всесвіт. Таким чином, людина своїми думками, почуттями, діями бере участь у створенні якості планетарного поля Землі та у розвитку Всесвіту. Вчений розглядає духовність як «...постійне вдосконалення духу людського до такого піднесеного стану, коли сутність людини не в змозі творити зло, коли ця людина буде випромінювати тільки тепло, коли в ній сформується тільки братерське ставлення до всього сущого на Землі, коли в людини прокинеться істинна любов до своєї планети, як до матері, коли людина зрозуміє, що вона – частина єдиного живого організму, який називається Всесвіт» [10 с.22].

Такої ж думки дотримується С.Б. Кримський, який розглядає життя людини в цілому як духовний розвиток і трактує духовність як завжди ціннісне домобудівництво особистості, формування людських якостей. Вчений вважає, що духовність – це повнота буття людини, яка орієнтована і націлена духом, формування людських якостей.

Таким чином, для розвитку духовності особистість повинна усвідомити, що вона, як і всі інші, є частиною Всесвіту, спрямувати свою

життєдіяльність на самопізнання, самовдосконалення, самотворення, тобто духовний розвиток.

Цікавими є погляди на духовність, що висвітлені у творчій спадщині вітчизняної педагогічної думки кінця XIX – початку XX століття. Духовність ученими розглядається як синтетична, інтегрована, узагальнююча категорія, що відбиває процес усвідомлення кожною особистістю необхідності повсякденної душевної праці над собою: самопізнання, самовираження, саморозвиток, самобудування, самореалізація, конструювання цінностей та ідеалів, гуманістичне ставлення до життя, природи, людини, здатність до творчої діяльності в ім'я найвищих загальнолюдських ідеалів.

Представники вітчизняної педагогічної думки цієї доби конкретизують духовність щодо особистості вчителя (так би мовити, професійної духовності), яка розглядається ними як складна багатомірна система ціннісних орієнтацій, що тісно пов'язані з провідними життєвими цілями, християнською мораллю, професійним самовизначенням і становлять духовний стрижень особистості педагога [13].

В українському педагогічному словнику поняття "духовність" визначено як індивідуальну вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти "для інших".

У контексті дефініції «духовність» розглядається ще одне поняття – "душевність". Під духовністю переважно розуміють першу з названих вище потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю допомогти, розділити турботи інших. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне знайти на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності.

Як новоутворення особистості, що є особливим кількісно-якісним переходом знань, прагнень, орієнтирів, творчих пошуків у конкретні переконання, ідеали, цінності, цілі, якості, норми поведінки і діяльності, які відповідають уявленням індивіда про досконалість і призначення людини визначає духовність К.О. Журба.

Аналіз педагогічної літератури показує, що духовність розглядається вченими як сутнісна якість, духовний потенціал, що людина має від народження, який сприяє усвідомленню необхідності творчої життєдіяльності, самопізнання, самотворення, співвідношення свого життя з абсолютними цінностями.

Ученими-дослідниками, психологами духовність розглядається як джерело психічної енергії людини, що забезпечує стійку свідомість, самосвідомість, рефлексію, емоційно-вольові акти та інші найважливіші психічні функції особистості.

Так, В.І. Берлов розглядає духовність як володіння позитивно направленою Енергією життя, Енергією любові, Енергією творчості, що розуміється як божественна одухотвореність, особлива сила внутрішньої чистоти і внутрішнього благородства, як піднесеність внутрішнього світу людини, спроможного піднятися над матеріальною суєтою своєї корисливої життєдіяльності. Духовність – це реальна спроможність самотворення в собі людини розумної, що переступила поріг звіриної першооснови.

При цьому Енергія життя за В.І. Берловим – це рушійна сила, що забезпечує виникнення, розвиток, функціонування всіх життєвих процесів об'єктивної діяльності, природа якої в масштабі невимірності, безмежності, дочасності непізнання, таємнича, не підвладна розумінню її сутності обмеженим рамками відомого людським розумом.

Енергія любові – це рушійна сила, яка живить усі без виключення позитивні якості та чесноти, що є складовими структури внутрішнього благородства людини і забезпечує розвиток у неї здібності віддавати себе

іншому, створювати дружні типи поглибленого спілкування, володіти стабільністю гармонійного стану внутрішнього спокою розуму, душі і серця.

Енергія творчості – надзвичайно енергоємна рушійна сила, яка живить творчу наснагу і забезпечує створення нового в різних сферах людської діяльності [2].

Доктор психологічних наук, професор Е.О. Помиткін, досліджуючи філософсько-психологічний зміст поняття "духовність", висвітлений у літературних джерелах, зазначає, що всі автори одностайно вважають духовність суто людською характеристикою, що відрізняє людину від тваринного світу розвитком самосвідомості, усвідомленням єдності буття та життєвих смислів, прагненням людини до саморозвитку, гуманізмом.

На думку Е.О. Помиткіна, духовність – це специфічно людська якість, що характеризується усвідомленням єдності Буття і обумовлює прагнення людини до гармонії внутрішнього та зовнішнього світу, спрямовує особистість до пізнання і самопізнання, творчості, самовдосконалення та гуманістичної поведінки [12].

Ж.М. Юзвак розглядає духовність як творчу здатність людини до психічної самореалізації та самовдосконалення, яка зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольових сфер, що сприяють успішному формуванню та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні у її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення єдності себе та Всесвіту [14].

Таким чином, у психології духовність розглядається як людська якість, що характеризується усвідомленням єдності себе та Всесвіту, спрямовує особистість до самопізнання, творчості, гуманістичної поведінки, оволодіння духовними цінностями, сприяє піднесеності внутрішнього світу людини.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що духовність розглядається вченими як наявність особистісного духу в людині – сутнісної, творчої якості, "подоби Божої" – духовного "Я". Пізнання власного духовного "Я" сприяє самовдосконаленню, розвитку духовності особистості, усвідомленню єдності себе і Всесвіту, вдосконаленню суспільства.

Враховуючи вище зазначені думки, погляди вчених, ми розглядаємо духовність особистості як *глибинно-психологічне утворення – духовне "Я", усвідомлення якого сприяє духовному самовдосконаленню, життєтворчості за законами Краси, Добра, Істини та розвитку почуття духовної єдності з Іншими як частинами Всесвіту.*

Зазначимо, що духовний потенціал, як репрезентація людини, даний їй від народження. Про це відмічається у працях як філософів-класиків, так і сучасних учених.

Г.С. Сковорода зазначав, що зародки духовності людина має у своєму серці, але їх потрібно дбайливо розвивати через усвідомлення своєї істинно духовної природи та призначення у світі. Тому вчений-філософ стверджував, що людина народжується двічі: фізично і духовно. Духовне народження, на думку Г.С. Сковороди, є істинним, тому що людина досягає «божественне у собі».

У своєму дисертаційному дослідженні К.О. Журба погоджуючись із думкою вченого підкреслює, що народжуючись, людина має нахили і задатки, які є її особистим духовним потенціалом і реалізується залежно від середовища, обставин і способів виховання [6].

Тому для розвитку духовного потенціалу особистість, зокрема майбутній педагог, має перетворити своє життя на життєтворчість, під якою ми розуміємо вдосконалення своїх внутрішніх якостей, що відображається в поведінкових актах.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування духовності як глибинно-психологічного утворення – духовного "Я", розкриття сутності та структури презентованого феномену.

Результати дослідження. У процесі духовного самоусвідомлення, самовдосконалення перед особистістю постають питання: «Хто вона?» і «В чому сенс її буття?».

Сучасний польський учений О.А.Пеня зазначає, що одним із перших і найважливіших питань, яке ставить перед собою людина, є питання про сенс життя. Автор вважає, що людське життя, якщо беззмістовне, без мети, не є людським, а є тільки існуванням.

Якщо людина не намагається знайти сенс свого буття, вона, на думку В. Франкла, ухиляється від відповідальності за своє життя, самовизначення в цінностях перед своєю совістю і Богом. Таке явище В. Франкл вважає виявленням бездуховності.

Засновник аналітичної психології К. Юнг упевнений, що кожна людина має своє призначення, виконання якого є сенсом її життєдіяльності. Цієї ж думки дотримуються В.В. Антонов, Д. Гудінг, Дж.Леннокс, Х.А. Ліврага, В.Д. Пликін, І.М. Шванєва та ін.

У Книзі буття, Біблії, Євангелії від Матфея говориться про завдання людства: «Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш небесний» [5:48]. У новому тлумачному словнику української мови поняття «досконалий» трактується як повнота позитивних якостей. Перед студентами, майбутніми педагогами постає питання: «Навіщо вдосконалюватись?».

М.О. Бердяєв у книзі «Самопізнання» зазначає: «Мета життя – у поверненні до містерії Духа, де Бог народжується в людині і людина народжується в Бозі. Повернення повинно здійснюватись із творчим збагаченням». Вдосконалюючи себе, людина створює себе і створює навколишній світ. Вчений впевнений, що творчість є не право, а обов'язок кожної людини. Отже, *духовне вдосконалення своїх внутрішніх якостей,*

тобто самотворення – завдання людської життєдіяльності, сенс її буття.

Вітчизняний учений, доктор технічних наук В.Є. Обухов, досліджуючи роль духу людини у вдосконаленні її душевних якостей прийшов до висновку, що подібно до того, як на обчислювальній структурі реалізується інформаційна програма вирішуваних завдань, так і в душі діє дух. За аналогією з кібернетичними процесами – зазначає вчений – у духовній структурі людини реалізуються всі духовні перетворення, властиві як мисленнєвим, так і чуттєвим процесам.

Отже, людина, зокрема педагог, що духовно розвивається, усвідомлюючи негативні почуття, що виникають (гнів, печаль, страх, заздрість, роздратування тощо), думки, які несуть негативну інформацію, може перетрансформувати їх на позитивну енергію.

Так, у життєдіяльності це може проявлятися таким чином: отримавши негативну інформацію, людина здійснює рефлексію, шукає причинно-наслідкові зв'язки, спрямовує мисленнєву діяльність у позитивному напрямку і тільки тоді озвучує своє ставлення до того, що відбувається. Здійснюючи таку трансформацію негативної енергії на позитивну, людина, не розповсюджує негативну інформацію, яка руйнує планетарне поле, а, навпаки, сприяє його розвитку і розвитку власної духовності.

В.І. Мурашов вважає, що фундаментальною особливістю людського життя є обмін речей, енергій між людиною, природою, суспільством і Сущим. На думку вченого, індивідуальна духовність людини пронизує собою всі клітини і соціального організму, і Всесвіту та впливає на всі процеси, що в них відбуваються. Як зазначає С. Гроф, ми усвідомлюємо, що ми є невід'ємною частиною творіння і що, завдаючи болю іншим, ми завдаємо його собі.

У своїх дослідженнях учений В.І. Мартинов розглядає центр створення Всесвіту як Красу, а все створене – як красиве, або як красу.

Вчений зазначає, що розвиток духовності дозволяє особистості відчувати причетність до Краси як такої. На думку В.І. Мартинова, Краса врятує світ саме тому, що через Красу світ одержує буття. Краса за В.І. Мартиновим – всезагальна Причина, що перевищує красиве і всю красу світу. Людина, що духовно розвивається, поєднує в собі внутрішній і зовнішній досвід. В.І. Мартинов у внутрішньому досвіді вбачає досягнення і приєднання до Краси як такої, а зовнішній досвід, на думку вченого, полягає в досягненні і долученні до краси світу.

Варто зауважити, що засновник буддизму, стародавньоіндійський мудрець, пророк Будда (принц Сідхартха Гаутама) у своєму вченні вказував, що все наше духовне життя – це спрямованість до Краси і, зрештою, наше злиття з Красою.

Отже, особистість, вдосконалюючись протягом життя, трансформуючи негативну енергію в позитивну, зливається з Красою, наповнюється «Енергією Життя, Енергією Любові, Енергією Творчості» і цим вона, на думку В.Д. Пликіна, виконує Великий Вселенський Закон: «Життя надається людині для того, щоб вона розчиняла світове зло» [10, с. 21].

Приймати так участь у розвитку Всесвіту може тільки особистість, яка свідомо стала на шлях духовного розвитку, яка розуміє, що людина – не дрібна частина Всесвіту, не уламок її, а цілий малий всесвіт, що включає в себе всі якості Всесвіту великого, відбиваючись на ньому й на собі його відбиваючи [4]. Така життєва позиція майбутнього вихователя сприятиме розширенню свідомості, поглибленню самопізнання, розвитку відповідальності, поваги, розуміння себе та інших, самовдосконаленню та розвитку духовності і творчості майбутнього покоління.

Отже, *сенс життя людини полягає у духовному вдосконаленні своїх внутрішніх якостей, що відображається у зовнішніх поведінкових актах: ставленні до оточуючих людей, флори, фауни, професійної діяльності, та розвитку Всесвіту.*

Для духовного розвитку, як вказує американський професор, доктор філософії та математики Франклін Мерелл-Вольф, необхідне усвідомлення людиною "власної Божественності", у контексті нашого трактування – «Я» духовного.

Розвиток духовності особистості майбутнього вихователя ми будемо розглядати спираючись на структуру «Я» духовного, яку ми розглядаємо як інтегральне поєднання таких компонентів: духовної самосвідомості, духовної спрямованості, духовних рис характеру, духовної креативності, духовного спілкування, духовного досвіду. Всі компоненти взаємопов'язані, тому, якщо студент свідомо буде розвивати хоча б один компонент свого духовного «Я», то в цьому процесі будуть задіяні всі інші, що сприятиме розвитку духовності.

Розглянемо кожний компонент «Я» духовного та їх розвиток майбутніми вихователями в процесі їх професійної підготовки.

Почнемо із розгляду філософського, психолого-педагогічний змісту компонента духовності, який ми визначили як духовну самосвідомість. Самосвідомість трактується вченими як свідомість, фокус якої спрямований на «внутрішній всесвіт». Самосвідомість людини є вищим рівнем розвитку свідомості, що включає в себе процеси самопізнання, самоідентифікації, самовизначення.

Усвідомлення власного духовного «Я» сприяє розвитку рефлексії своїх внутрішніх якостей і спрямовує їх на вдосконалення, що відображається на зовнішній поведінці, ставленні до інших.

За Е.О. Помиткіним, духовний рівень свідомості людини характеризується розумінням того, що Всесвіт – єдиний організм, а Земля – його невід'ємна частина [12]. Отже, рівень духовної самосвідомості майбутнього педагога, який свідомо здійснив вибір щодо духовного самовдосконалення, характеризується усвідомленням себе та інших єдиними клітинами Всесвіту, що впливає на взаємостосунки із однокурсниками та поведінку взагалі. Студенти пам'ятають, що всі люди є

невід'ємною частиною творіння і що, завдаючи болю іншим, вони завдають його собі, а радіючи за інших, вони наповнюють всі свої структури позитивними відчуттями.

Розглянемо другий компонент духовності особистості – духовну спрямованість.

Про духовну спрямованість людини свідчить її ціннісна орієнтація в житті. Цінності відіграють важливу роль як у житті окремої людини, так і в житті суспільства. Сформована ієрархія ціннісної орієнтації людини є основою для прийняття рішень і її поведінки.

На думку В.А. Малахова, сенс існування людини суттєво пов'язаний із обраними нею цінностями. Ціннісна орієнтація, зазначає вчений, дає відповідь на запитання «Заради чого» діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. Учений зазначає, що існують два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, та цінності, які навпаки – надають смислу існуванню самої людини [8].

У філософії традиційно цінності поділяються на матеріальні (економічні, технічні, вітальні) та духовні (релігійні, моральні, естетичні, правові, філософські, політичні), які взаємопов'язані і гарантують існування людини як цілісної духовно-тілесної істоти.

Сенсом існування людини як такої є її потреба у духовних цінностях, підпорядкування їм свого життя.

Е.О. Помиткін вважає, що духовну спрямованість особистості можна визначити за її ціннісними орієнтаціями. Щоб наблизитись до абсолютної цінності – вищої Сутності у вихованні особистості, на думку вченого, потрібно спиратись на систему трансцендентальних цінностей, а саме, Віру, Надію, Любов, і спрямованість на реалізацію ідеалів Краси, Добра та Істини в повсякденному житті [12]. Тому, якщо студенти під час навчання будуть підпорядковувати своє життя духовним цінностям, то у своїх вихованців вони будуть прикладом у всьому.

Наступний компонент духовності особистості ми визначили як духовні риси характеру.

Характер як сукупність сталих психічних особливостей людини у філософії розглядають у залежності від її світогляду. Тобто, від моральних принципів, поглядів, переконань залежить спрямованість діяльності людини, ставлення до буття. Тим самим виявляється суспільно-історична природа характеру людини.

У психології характер розглядається як цілісне утворення, що визначає його людське "Я". Риси характеру проявляються у діяльності людини, її ставленні до оточуючих, засобах дії.

С.Д. Максименко вважає, що ставлення до роботи є однією із найсуттєвіших рис характеру і в зв'язку з цим виокремлює такі його риси: акуратність, сумлінність, дисциплінованість, організованість. Ставлення до людей, на думку С.Д. Максименка, обумовлюється культурним розвитком народу і духовним багатством людини. До позитивних рис характеру культурної людини вчений відносить справедливість, обов'язковість, щирість, доброзичливість, принциповість. В їх основі лежать гуманістичні моральні якості людей, ідейні переконання [7]. Ставлення до себе визначається рівнем розвитку самосвідомості, наявності адекватної самооцінки.

Цікавим є характер високодуховної особистості, визначений Е.О. Помиткіним. Учений виокремив такі риси характеру цілеспрямованої людини – зацікавленість у цінностях духовного спрямування, допитливість, відкритість новому, терплячість, витривалість, відданість меті, віра в неї; творчої, оригінальної людини – ініціативність, свіжість сприйняття, оригінальність, творчий пошук, життєва мудрість, спонтанність, спритність, винахідливість, дотепність; порядної, високоморальної людини – вимогливість, відвертість у спілкуванні, відмова від лицемірства, хитрощів, дотримання високоморальних норм поведінки, відповідальність, старанність,

сумління, надійність, схильність до героїзму, готовність до ризику заради високої мети, почуття толерантності, терпимість; доброзичливої людини – ввічливість, тактовність, чуйність, чесність, оптимістичність, життєрадісність, внутрішня свобода, вірність, сердечність, великодушність, доброта, почуття любові до ближніх [12].

У свято-вітчизняній філософській літературі така якість, як відповідальність вважається одиницею виміру особистісної зрілості людини, показником її духовності. Філософи зазначають, що усвідомлення відповідальності за своє життя і різні її вияви: духовні, душевні, тілесні, матеріальні сприяє розвитку духовності.

Почуттю відповідальності, як показнику рівня розвиненості духовності приділяють увагу у своїх працях багато сучасних учених.

Так, І.Д. Бех вважає, що почуття відповідальності виступає, з одного боку, дієвим підґрунтям формування і розвитку свободи волі, як духовного стрижня людини, а з іншого – заслоном для перетворення її в свавілля [3].

Хазрат Іннайят Хан на початку XX століття говорив, що людські думки («елементалі») є живими сутностями, здійснюють механічну роботу, яка управляє діяльністю Всесвіту. Тому людина, на думку філософа, відповідальна за свої творіння, за свої думки і почуття, за кожний момент життя перед Всесвітом, Творцем. Отже майбутній вихователь має навчитись стежити за своїми думками, емоціями, словами, щоб не нашкодити ні людині, ні всьому сутньому на Землі.

Четвертим компонентом духовності визначено духовну креативність (або креативний компонент духовності).

У філософському енциклопедичному словнику поняття "креативність" тлумачиться як здатність здійснити або яким-небудь іншим способом створити щось нове: нове рішення проблеми, новий метод або інструмент, новий витвір мистецтва.

За М.О. Бердяєвим, творити в людині може дух, оскільки дух – це «творча активність» і «божественний елемент» [1].

Як зазначалось вище, людська сутність проявляється лише в творчості, а самотворення є життєвим завданням людства.

Розглядаючи процес самотворення, А.М. Черній зазначає, що творчий акт такого ґатунку завжди є процесом вивільнення й подолання людиною всього того, що стоїть на шляху пізнання істини. Як результат, продукт геніального Творця, вона (людина) і мусить розкрити геніальність у собі творчою активністю, подоланням у собі всього особисто-егоїстичного – самолюбного.

Отже, у філософії креативність розглядається як вроджена здатність до творчості, яка розвиваючись, сприяє самотворенню особистості, забезпечує розвиток її творчої життєдіяльності і впливає на розвиток Всесвіту.

На думку В.І. Загвязинського, педагогічна творчість передбачає наявність у вчителя комплексу загальних якостей, що характеризують будь-яку творчу особистість, незалежно від виду діяльності, ерудиції, почуття нового, здатності до аналізу і самоаналізу, гнучкості і широти мислення, активності, волі, розвиненої уяви.

Розглянемо думки вчених-психологів щодо поняття креативності.

Американський психолог Дж. Гілфорд основою креативності вважає дивергентне мислення (розходження). Таке мислення допускає варіації шляхів розв'язання проблеми, що дає неочікувані висновки і результати.

Ученим було виділено 4 основні параметри креативності: оригінальність, семантична гнучкість, образна гнучкість, спонтанна гнучкість.

Послідовник Дж. Гілфорда П. Торренс визначив креативність як природний процес, що породжується великою потребою людини в знятті

напруження, що виникає в ситуації невизначеності або незавершеності, як прояв чуттєвості до проблем, дефіциту знань, дисгармонії.

Отже, феномену креативності притаманне нестандартне творче мислення.

Для розвитку духовної креативності особистості, на нашу думку, потрібне поєднання духовного (за В.П. Пликіним) і логічного мислення, яке дозволяє голограмно бачити причинно-наслідкові зв'язки різних ситуацій, розуміти дуальність світу. Причина будь-якої ситуації знаходиться у духовному вимірі, у фізичному – її наслідок. Вирішення проблеми, прийняття рішення з урахуванням означеної думки сприятиме духовному самопізнанню, самотворенню, самовдосконаленню студентів – майбутніх педагогів і, як наслідок, продуктивній творчій життєдіяльності.

Через опанування особистістю теоретичного знання з проблеми духовного вдосконалення та застосування його щоденно на практиці накопичується духовний досвід.

Духовний досвід у даному випадку є механізмом стабілізації, який зберігає процес діяльності педагога, його спрямованість, внутрішню гармонію і гармонійні взаємовідносини у суспільстві. Так, накопичений досвід з духовного самовдосконалення майбутнього вихователя стає фіксованою установкою і непомітно для самої особистості впливає на її життєві позиції.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, педагог, що свідомо став на шлях духовного розвитку, пізнає своє «Я» духовне, сприймає дійсність з позиції відчуття себе та Іншого частинками Всесвіту, а всього сутнього – як причетності до нього. Таке сприйняття сприяє розвитку морально-духовної рефлексії, спрямованості на реалізацію ідеалів Краси, Добра та Істини у повсякденному житті, духовному єднанню з Іншими, самотворенню, самовдосконаленню, розвитку необумовленої любові, що

відображається в поведінкових актах та професійній діяльності. Подальші розвідки можна спрямувати на дослідження духовності педагогів на різних етапах професіогенезу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердяев Н. А. Дух и реальность / Николай Александрович Бердяев; [вступ. ст. и сост. В. Н. Калюжного]. – М. : АСТ; Харьков : Фолио, 2003. – 679 с.
2. Берлов В. И. Психологический словарь: реалистическое миропонимание / В. И. Берлов. – Краснодар : Советская Кубань, 2001. – 288 с.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Вернадский В. И. Научная мысль как планетарное явление / Владимир Иванович Вернадский. – М. : Наука, 1991. – 271 с.
5. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / Владимир Иванович Вернадский. – М., 1988. – 519 с.
6. Журба К. О. Виховання духовності у підлітків в сучасній українській сім'ї і школі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Катерина Олександрівна Журба. – К., 2000. – 261 с.
7. Максименко С. Д. Общая психология : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / С. Д. Максименко. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2001. – 528 с.
8. Малахов В. А. Этика : курс лекций : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Виктор Аронович Малахов. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
9. Новейший философский словарь / [сост. и гл. науч. ред. А.А.Грицанов]; 3-е изд., испр. – Мн.: Книжный дом, 2003. 1280 с.
10. Плыкин В. Д. "В начале было слово..." или След на воде / В. Д. Плыкин. – Ижевск : Удм. Ун-т, 1995. – 43 с.
11. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді : дис. ... д-ра психолог. наук: спец. 19.00.07 – "Педагогічна та вікова психологія" / Едуард Олександрович Помиткін. – К., 2009. – 456 с.
12. Помиткін Е. О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – "Педагогічна та вікова психологія" / Едуард Олександрович Помиткін. – К., 1998. – 259 с.
13. Черніков С. Я. Виховання духовності особистості вчителя в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (кінець XIX – початок XX століття) [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / С. Я. Черніков. – Луганськ, 2003. – 32 с. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/ard/2003/03csykps.zip>, вільний. – Заголовок з екрану.
14. Юзвак Ж. М. Естетичні фактори духовного розвитку особистості / Жанна Михайлівна Юзвак. – К. : Знання, 1999. – 115 с.

REFERENCES

1. Berdyaev N. A. (2003) Spirit and reality (2003) Nikolai Aleksandrovich Berdyaev; [introduction. Art. and sost. V. N. Kalyuzhnyi]. Moscow : AST; Kharkiv: Folio, 679 p. [in Russian].
2. Berlov V.I. (2001) Psychological Dictionary: A Realistic Worldview / V.I. Berlov. – Krasnodar: Soviet Kuban, 288 p. [in Russian].
3. Bekh I. D. (1998.) Person-oriented education: science-method. manual / I. D. Bech. – Kyiv: IZMN, 204 p. [in Ukrainian].

4. Vernadsky V.I. (1991) Scientific thought as a planetary phenomenon / Vladimir Ivanovich Vernadsky. – Moscow: Nauka, 271 p. [in Russian].
5. Vernadsky V. I. (1988) Philosophical Thoughts of the Naturalist / Vladimir Ivanovich Vernadsky. – Moscow, 519 p. [in Russian].
6. Zhurba K.O. (2000) Education of spirituality in adolescents in the modern Ukrainian family and school: diss. ... Candidate ped Sciences: 13.00.07 / K. O. Zhurba. – Kyiv, 261 p. [in Ukrainian].
7. Maksimenko S.D. (2001) General psychology: study. for the stud higher studying Institution. Moscow: Refl-beech; Kyiv : Wackler, 528 p. [in Russian].
8. Malakhov V.A. (2001) Ethics: course of lectures: taught. manual for the stud higher teach shut up. – Kyiv: Lybid, 384 p. [in Ukrainian].
9. The newest philosophical dictionary (2003) [syst. and Chap. scientific edit A.A.ritsanov];3rd ed., Correction – Minsk : Book house, 1280 p. [in Byelorussia].
10. Plykin V.D. (1995) "There was a word at the beginning ... or Water trail ". Izhevsk: Udm. Unt., 43 p. [in Russian].
11. Pomitkin E.O. (2009) Psychological patterns and mechanisms of spiritual development of children and youth: diss. ... is a psychologist. Sciences: special 19.00.07 - "Pedagogical and age psychology". Kyiv, 456 p. [in Ukrainian].
12. Pomitkin E.O. (1998) Formation of spiritual values of senior pupils in the activity of the school psychological service: diss. ... Candidate psychologist Sciences: special 19.00.07 - "Pedagogical and age psychology". – Kyiv, 259 p. [in Ukrainian].
13. Chernikov S. Y. (2003) Education of the spirituality of the teacher's personality in the theory and practice of domestic pedagogy (the end of the XIX - the beginning of the twentieth century) [Electronic resource]: author's abstract. dis for obtaining a scientific degree of candidate. ped Sciences: special 13.00.01 "General Pedagogy and History of Pedag. – Lugansk, 32p. - Access mode: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2003/03csykps.zip>, free. - Title from the screen. [in Ukrainian].
14. Yusvak, Zh. M. (1999) Aesthetic factors of spiritual development of personality. – Kyiv : Knowledge, 115 p. [in Ukrainian].

ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Вікторія Гальченко

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри
педагогіки і психології дошкільної освіти та дитячої творчості
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-2865-7245

vyktoryjaG@ukr.net

Анотація. У статті розкрито сутність понять «творча індивідуальність», «творча індивідуальність майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти», «акмеологічна культура», «професійна культура». З'ясовано, що змістовною характеристикою творчої індивідуальності є домінантні властивості індивідуальності, успішне становлення яких забезпечує вироблення власного стилю діяльності та життя, побудову унікальної життєвої траєкторії, яка стає значущою не тільки для самої людини, але й основою її професійної культури.

Надано власне визначення поняття «професійна культура майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти», визначено компоненти професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, охарактеризовано специфіку

професійної культури студентів спеціальності дошкільної освіти у процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Ключові слова: творчість; творча індивідуальність; творча індивідуальність майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, акмеологічна культура; професійна культура, професійна культура майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.

CREATIVE INDIVIDUALITY AS A BASIS OF PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE PEDAGOGES OF PRESCHOOL EDUCATION

Victoria Galchenko

PhD in Psychology, associate professor of Education and Psychology
of Pre-School Education and Children's Creativity Department
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-2865-7245

vyktoryjaG@ukr.net

Abstract. The article reveals the essence of the concepts of "creative individuality", «creative personality of the future teacher of the institution of preschool education "acmeological culture", "professional culture". It is revealed that the content characteristic of creative individuality is the dominant properties of individuality, the successful formation of which ensures the development of own style of activity and life, the construction of a unique life trajectory, which becomes significant not only for the person himself, but also the basis of his professional culture.

The actual definition of the concept "professional culture of the future teacher of the institution of preschool education" is provided, the components of the professional culture of future teachers of pre-school establishments are determined, and the specifics of the professional culture of students of the specialty of preschool education in the process of professional training in the institution of higher education are described.

Keywords: creativity; creative personality; creative personality of the future teacher of the institution of preschool education, acmeological culture; professional culture, professional culture of the future teacher of the institution of preschool education.

Актуальність дослідження. Сьогодення сучасної людини характеризується соціально-політичними і соціально-психологічними перетвореннями, їх високою динамікою, яка висуває свої особливі вимоги до психологічних ресурсів людини як суб'єкта життєтворчості. Це визначається не тільки інтенсивністю й насиченістю життєвого простору людини ХХІ століття, але й кардинальними трансформаціями когнітивно-сміслової, емоційної та поведінкової сфер розвитку особистості.

Всесвітньо відомий філософ Микола Бердяєв у своїх дослідженнях вважав, що людство стоїть на порозі світової релігійної епохи творчості, на так званому, космічному перевалі. Ця творча епоха повинна створити нове творче вчення про людину, про світ і його розвиток. Таке вчення передбачає свободу як основу необхідності, а особистість – як основу

всякого буття. На думку вченого, творче духовне життя – це рух, але рух своєрідний: не площинний, а вертикальний – угору і вглиб. «Правда і краса не можуть перемогти на поверхні землі, в широкому полі родового життя, вони підносяться на хрест і тільки через містерії розп'яття воскресає троянда світового життя» [5].

З огляду на вищесказане, ми переконані, що такий «трояндою світового життя» має стати розквітле творче начало людини, здатної сміливо йти вперед, на зустріч незвіданому, долати життєві перешкоди, вирішуючи творчі завдання, які ставить перед нею доля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна психологічна наука вивчає творчість у двох напрямках, по-перше, як психологічний процес створення нового, по-друге, як сукупність властивостей особистості, які забезпечують успішність цього процесу.

У процесі творчості людина створює не тільки нові предмети або культурні цінності, а й, головне, перетворює самого себе, вибудовує свій життєвий сценарій.

Сьогодні в епоху кардинальних змін у всіх сферах людського буття особливої актуальності набувають питання навчання й виховання творчої особистості. Тому головним завданням сучасної вищої освіти є перехід на такі форми й методи навчання студентів, які сприяють розвитку творчої індивідуальності кожного учасника освітнього процесу.

Індивідуальність, за визначенням Б. Г. Ананьєва, – це продукт злиття соціального і біологічного в індивідуальному розвитку людини. Індивідуальність направляє розвиток індивіда, особистості й суб'єкта в загальній структурі людини, стабілізує його властивості та є важливим чинником високої життєздатності та довголіття [3].

Кожному цивілізованому суспільству, на думку Л. М. Собчик, для підвищення його добробуту, прискорення технічного прогресу і розквіту культури, народної творчості тощо необхідно правильно використовувати людські ресурси, своєчасно визначаючи здібності кожної людини. При

цьому важливим є турбота про душевний комфорт людей, їх психічний стан і здоров'я, від чого буде залежати ступінь щасливості кожної особистості. Тому вкрай важливо ще в юному віці своєчасно дізнатися про власну сутність, правильно оцінити свої здібності, щоб зробити відповідно правильний вибір професії та супутника життя, навчитися долати життєві труднощі й власну нещасливість [12, с. 12].

Для викладача закладу вищої освіти, який володіє психолого-педагогічною компетентністю, актуальним є питання підбору індивідуалізованої соціально-психологічної програми допомоги студенту, який опинився в ситуації безвиході, стресу, невіри в себе тощо. Педагоги, які володіють знаннями психології індивідуальності, здатні визначати індивідуально-психологічні властивості особистості, давати рекомендації щодо правильності вибору професії, гармонізувати міжособистісні відносини в студентських колективах, сприяти розкриттю студентом власної індивідуальності, створення ним ефективної стратегії власного життя.

Відтак, формування індивідуально-особистісних властивостей людини відбувається в процесі самопізнання й отримання інформації про навколишній світ шляхом вироблення індивідуального стилю діяльності та поведінки.

Такими сучасними вченими, як І. Д. Бех, О. О. Бодальов, І. С. Булах, Л. Ф. Бурлачук, Л. В. Долинська, В. У. Кузьменко, С. Д. Максименко, П. Г. Чамата, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб та ін. були закладені теоретичні основи аналізу проблем розвитку індивідуальності в умовах суспільного виховання й навчання.

Природу творчої індивідуальності досліджували у своїх роботах В. І. Андреев, А. Г. Асмолов, І. С. Кон, В. У. Кузьменко, А. А. Мелік-Пашаєв, З. М. Новлянська та інші.

Цілісний підхід до дослідження проблеми становлення професіоналізму педагогів дошкільної освіти передбачає дослідження його

сутності, виходячи з образу людини як носія системних властивостей (Б.Г. Ананьєв, В.М. Бехтерєв, П. Ф. Лесгафт, Б.Ф. Ломов, О. О. Ухтомський та ін.).

Формуванню професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти також сприяють ідеї та напрацювання в галузі педагогічної акмеології, що передбачають наявність значного потенціалу акмеологічного проектування життєвого шляху або професійного самопроектування особистості (К. О. Абульханова-Славська, О. О. Бодальов, Н. В. Гузій, А. О. Деркач, В. Г. Зазикін, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, В. М. Максимова, Л. С. Рибалко та інші).

Переконані, що у поступі цивілізації особлива роль завжди належала творчим особистостям, які, володіючи здатністю творення інновацій, були головними рушіями прогресу людства. Тому сьогодення вимагає від майбутнього фахівця не стільки вузькоспеціальних знань, умінь та навичок у конкретній галузі діяльності, скільки володіння ним загальною, акмеологічною та професійною культурою, що, у свою чергу, забезпечує саморозвиток особистості, вихід за межі нормативності, здатність створювати нове, а відтак – розвиток творчої індивідуальності.

Формулювання цілей статті. *Метою* статті є розкриття сутності творчої індивідуальності та її значення у формуванні професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Результати дослідження. Сучасні емпіричні дослідження особливостей прояву творчої індивідуальності педагогів показали, що в своїй професійно-педагогічній діяльності вони орієнтовані переважно на стандарт, зразок, шаблон (навіть у професіях художнього профілю); як основу діяльності беруть цінності і методи авторитарно-імперативної педагогіки, які викликають в учнів психічні розлади (дідактогенії), обумовлені грубими висловлюваннями вчителів та руйнують психічне і фізичне здоров'я підростаючої особистості [11].

Причиною такого стану, на думку О. М. Отич, є протиріччя сучасного суспільства, в яке «вдихнули силу прогресу, але забули про дух» (Х. Ортега-і-Гассет).

У модель творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання, побудованої у формі піраміди, О. М. Отич, були включені наступні рівні:

- Конституційний рівень (характеризує природу і міру генетично обумовлених конституційних (біологічних, організмічних) і психофізіологічних індивідуальних відмінностей майбутнього педагога та їх взаємозв'язок).
- Індивідуальний рівень (включає індивідуально-психологічні особливості майбутнього педагога, обумовлені генетично, і сприяє виявленню своєрідності його характеру, психічних процесів (когнітивних, емоційно-вольових), здібностей і задатків).
- Особистісний рівень (характеризує соціально обумовлені якості педагога (особистісні та професійні) – характер, ціннісні орієнтації, особистісну і професійну спрямованість, ставлення до професії взагалі).
- Суб'єктивний рівень (пов'язаний з можливістю майбутнього педагога виступати самостійним і відповідальним діячем, сформованістю «Я-концепції», готовністю до творчості, саморозвитку, здатністю до самоактуалізації).
- Інтегральний рівень (об'єднує в собі на якісно вищій основі характеристики всіх попередніх рівнів і втілює їх у складних, інтегрованих компонентах творчої індивідуальності, якими є її творчий потенціал і індивідуальний стиль професійної діяльності) [11, с. 22].

Ось чому сучасність ставить перед викладачами педагогічних закладів вищої освіти завдання – максимально сприяти розвитку творчої індивідуальності майбутніх педагогів, особливо, якщо це стосується фахівців у галузі дошкільної освіти, оскільки робота з дітьми передбачає особливі підходи, спрямовані на розкриття потенційних можливостей дітей

дошкільного віку – майбутніх творців нового світу. Саме того світу, про який писав філософ Микола Бердяєв; основою такого оновленого простору життя людства має стати творчість як характеристика духовно багатой та вільної особистості.

Безперечно, людина, що має яскраву індивідуальність, може проявляти не тільки ввічливість і моральну стійкість, але і, крім цього, «вона ще й порох вигадас, і новий закон відкриє, і не буде боятися сказати світові про те, що Земля обертається, навіть якщо це загрожує її багаттям» [12, с. 19].

Згідно з концепцією В.У. Кузьменко, структурна основа інтегральної індивідуальності визначається сукупністю конструктів індивідуального і особистісного характеру, кожен з яких складається з комплексу індивідуальних відмінностей відповідного напрямку. Психолог зазначає, що змістовною характеристикою індивідуальності є домінантні (системоутворюючі) властивості індивідуальності, успішне становлення яких забезпечує вироблення власного стилю діяльності та життя, побудова унікальної життєвої траєкторії, яка стає значущою не тільки для самої людини, а й прийнятною для інших [9].

Автор виділяє наступні складові системи домінантних властивостей індивідуальності студента:

1. Цілепокладання як здатність студента до визначення й досягнення стратегічних орієнтирів відносно власного життя.
2. Вибірковість як виділення, засвоєння та втілення найбільш прийнятних і можливих для реалізації, згідно з реальними можливостями людини, цілей.
3. Винахідливість як забезпечення індивідуального творчого задуму в змісті діяльності та створення нових продуктів, способів і прийомів втілення своїх або чужих намірів.

Інтегрованим результатом, у якому відображені рівень сформованості перерахованих вище якостей, а також індивідуальних

відмінностей особистостей, психолог вважає індивідуальний стиль діяльності як такої, індивідуально-психологічну характеристику, наявність якої забезпечує успішність життєдіяльності індивіда, за умови використання ним адекватних засобів досягнення поставлених цілей і внесення нового у зміст діяльності [9].

У контексті вищезазначеного заслуговують на увагу дослідження таких учених, як Ш. О. Амонашвілі, В. І. Загвязинський, Є. М. Ільїн, М. М. Поташник, В. О. Сухомлинський, В. Є. Храпов, В. Ф. Шаталов та ін. Ними були визначені наступні компоненти творчої індивідуальності педагога: унікальність, інтуїція, цілеспрямованість, професійна компетентність і освіченість, цілеспрямованість, педагогічний такт, ініціативність, емоційність, захопленість, імпровізація, самотність, методичний артистизм, свобода у виборі методів, форм і засобів навчання й виховання, авторитетність, єдність інтелектуальної, моральної, естетичної та емоційної культури, талант і професіоналізм.

Отже, на нашу думку, *творча індивідуальність майбутнього вихователя дошкільної освіти* – це інтегральне особистісне утворення, властивість особистості, яка відображає спрямованість студента на постійний саморозвиток та самовдосконалення, творчу самореалізацію, підкреслює його самотність, прагнення виробити власний стиль педагогічної діяльності й спілкування з оточуючими людьми.

Сучасні дослідження в галузі психології розвитку спрямовані на пошук конструктів, здатних адекватно відобразити здатність особистості зберігати самоідентичність, ефективно самовдосконалюватися, виходячи на рівень «акме», пробуджуючи потенційні можливості та зберігаючи духовні цінності людства, і одночасно, прагнучи до професійного самоствердження.

Дослідженню проблеми самовизначення, самореалізації та саморозвитку особистості у професійній діяльності присвячені психолого-педагогічні праці таких учених, як А. В. Андрієнко, Г. О. Балл, Г. В. Бурма,

І. О. Демічева, Ю. Г. Долинська, І. О. Ларіна, Н. Ф. Литовченко, В. М. Чайка, Т. В. Шестакова та інші. Не менш важливими вважаємо ідеї відомих зарубіжних психологів А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фромма та ін. про сутність самоактуалізації особистості.

За одним із визначень тлумачного словника З.В. Гіптерса, культура є визначальним фактором потреб і поведінки людини, яка засвоює у сім'ї чи через інші суспільні інститути певний набір цінностей, стереотипів сприйняття, поведінки та дій у навколишньому є середовищі [6, с. 173].

У свою чергу, А.І. Кравченко вважає, що професійна культура являє собою сукупність норм, правил та поведінки людей, спеціальних теоретичних знань та практичних умінь, які пов'язані з конкретним видом праці [8, с. 30].

Дослідники стверджують, що на формування професійної культури майбутнього фахівця можуть впливати такі чинники, як особливості самої професії, загальна культура людини, спрямованість особистості, мотивація у процесі здобуття професійної освіти, якість освітніх послуг та інше.

Також на професійне самовизначення особистості значний вплив мають соціально-психологічні чинники, а саме: макро-, мезо-, мікросоціуми, а поряд з цим і природні умови, розробляючи стратегію організації її життя таким чином, щоб особистість могла всебічно і оптимально самореалізуватися. Теоретичний аналіз літератури показав, що лише зріла особистість здатна самостійно ставити життєві цілі, планувати своє майбутнє, вибудовувати життєві стратегії, підбирати тактики життєздійснення, прогнозувати успіхи і можливі помилки, долати труднощі, тобто створювати індивідуальну (неповторну) модель життя.

Психолог Н. І. Мачинська з цього приводу виділяє наступні положення:

- людина має потенціал, який прагне вдосконалювати;
- людині властива потреба у здійсненні власних потенціалів;
- форма здійснення людини – це її сходження до індивідуальності;
- індивідуальність – це вищий рівень розвитку людини;

- становлення і реалізація індивідуальності відбувається в процесі духовно-практичної діяльності;
- педагогічна майстерність – це спосіб буття педагога;
- акмеологічне проектування застосовується для визначення стратегії життя, поведінки і професійного вдосконалення;
- акмеологічне консультування – це робота з керівниками та педагогами, пов'язана з наданням їм допомоги в досягненні вершин професійної діяльності, а також педагогічної майстерності, формування «Я-концепції» тощо [10, с. 55].

В дослідженнях К. О. Абульханової-Славської, О. О. Бодальова, А. О. Деркача, Н. В. Кузьміної, Л. Г. Лаптева, знаходимо підтвердження нашого бачення про тісний взаємозв'язок акмеологічної і професійної культури. Зокрема, вчені відзначають, що акмеологічні закономірності – це стійкі зв'язки і відносини між професійним і особистісним розвитком людини, а також між різними рівнями організації психічних процесів під час цього розвитку. Ці тенденції мають одночасно об'єктивні і суб'єктивні характеристики. Об'єктивність пояснюється характером наявних умов і факторів, а суб'єктивність обумовлюється індивідуально-особистісними передумовами з відображенням об'єктивних чинників в особистісному сенсі [1].

Ми вважаємо, що на сьогодні акмеологія істотно змінює зміст і форми професійної підготовки фахівців, методи управління діяльністю закладів вищої освіти. Мета акмеологічної освіти – цілісний розвиток особистості, відродження національної самосвідомості шляхом оволодіння нею досягненнями культурно-історичного досвіду України та світової спільноти.

Погоджуємося з думкою, А. О. Деркача, який зазначає, що самореалізація особистості – це одночасно і процес, і результат. Це означає, що здійснити самого себе здатна тільки сама людина, оскільки активність в цьому процесі йде від особистості, яка діє. Самоздійснення як

сформульований в якості мети результат, зазначає дослідник, задає напрямок саморозвитку людини в цілому. Акмеологічність при цьому виступає як ознака вершини в реалізації та примноженні творчого потенціалу людини як суб'єкта самоздійснення [2].

Психолог Т. М. Щербакова висуває наступні характеристики акмічної особистості, які вважаємо важливими характеристиками професіонала:

- більш глибоке сприйняття себе, інших і світу;
- вміння будувати позитивні відносини;
- впевненість в самоефективності;
- орієнтація на постійний розвиток;
- автономність, забезпечена самореалізацією, самоконтролем, самоврядуванням, здатністю знаходити підтримку в своїй внутрішній реальності.

У свою чергу, особистісно-професійному розвитку сприяють суб'єктивні чинники, які психолог характеризує як ефективні, а саме:

- розуміння взаємозв'язку «компетентність ↔ особистісно-професійний розвиток»;
- зняття психологічних бар'єрів і оптимізація індивідуальної психологічної реальності;
- якісні перетворення себе як суб'єкта життя;
- переосмислення життєвих цілей і відповідних їм очікувань;
- розвиток акмеологічно значущих якостей;
- інтеграція системи суб'єктивного контролю, становлення системи психологічної компетентності, індивідуальної траєкторії саморозвитку;
- оптимізація й використання особистісних ресурсів [14, с. 27].

Фактором самоздійснення особистості А. О. Деркач вважає ефективність саморозвитку, обумовлену формуванням такого особистісного новоутворення як акмеологічна культура.

За визначенням акмеологічного словника, «культура акмеологічна – особистісне новоутворення, яке обумовлює становлення людини як цілісності, продуктивність її самоздійснення і оптимальність індивідуальної траєкторії досягнення «акме» як ступеня самоздійснення» [2].

За своєю природою акмеологічна культура є духовною освітою, але, якщо брати до уваги спосіб реалізації її функцій, можна простежити психологічний характер цього новоутворення. За способом спрямованості акмеологічна культура – моральна освіта. Отже, дослідження в галузі акмеологічної культури показали гармонізацію трьох видів особистісної культури – духовної, психологічної та моральної [2].

Спираючись на вищесказане, можна стверджувати, що акмеологічна культура сприяє розкриттю якостей людини за такою інтеграційною ієрархією: індивід – особистість – індивідуальність. Розвиток акмеологічної культури сприяє формуванню цілісності людини і забезпечує її оптимальну самореалізацію.

Готовність людини до самореалізації, її відповідальність за власне самоздійснення, творчий підхід до життя в різних його проявах – ці якості характеризують особистість, яка опанувала акмеологічну культуру як систему. При цьому регулююча функція акмеологічної культури полягає в забезпеченні процесу саморозвитку на всіх його рівнях – самоактуалізація, самовдосконалення, самореалізація.

Беручи до уваги вищесказане, приходимо до висновку, що у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти варто спиратися на наступні закономірності:

- саморозвиток і самореалізація внутрішнього потенціалу в процесі творчої діяльності на шляху до більш високих цілей;
- фактори, які сприяють або перешкоджають досягненню вершин професійного зростання;

- самоосвіта, самоконтроль, самовдосконалення, самокорекція і самореорганізація під впливом нових вимог навчальної або професійної діяльності та внутрішніх перетворень особистості [4].

Результатом саморозвитку особистості є її культура. Культурна особистість, на думку А. О. Деркача, має інші критерії задоволеності життям, інші претензії, у неї відбувається повна перебудова особистісної організації. Критерієм акмеологічної культури виступає оптимальність, конструктивність самореалізації, самовираження особистості та способу здійснення соціальної професійної діяльності [7, с. 96].

Дослідження С. М. Бегідової показали також, що до структури акмеологічної культури входять наступні компоненти:

- гуманістичний світогляд;
- духовно-моральне досконалість;
- інноваційність;
- професійна компетентність;
- професійний менталітет;
- творчий саморозвиток особистості [4].

Стрижнем особистості виступають її особистісні цінності, які забезпечують можливість її акме-орієнтованих самозмін. Ціннісні орієнтації відіграють визначальну роль у процесі розвитку акмеологічної культури як особистісної якості, що обумовлює ефективний акме-орієнтований саморозвиток, досягнення акме, самоздійснення людини як цілісності (А. О. Деркач, А. В. Селезньова, Л. А. Степнова, О. В. Шаланкіна та ін.).

Психолог О. В. Шаланкіна виділяє мотиваційно-цільовий, емоційний і операційний компоненти акмеологічної культури особистості. Дослідник вважає, що формування акме-мотивації як складової мотиваційно-цільового компонента є результатом розбіжності між «реальним Я» та «ідеальним Я», тобто уявленням про «ідеальний стан», яке обумовлене визнаною системою цінностей та знанням «реального

стану». Реалізуючи емоційний компонент акмеологічної культури, особистість реально будує або перебудовує образ самого себе, емоційно аналізує свій ціннісний світ, формуючи установку на постійний акме-орієнтований саморозвиток. Вибір програми самокорекції в процесі реалізації операційного компонента акмеологічної культури залежить від системи цінностей, прийнятих самою особистістю [13].

Таким чином, рівень акмеологічної культури особистості обумовлює професійну культуру майбутніх педагогів дошкільної освіти. У свою чергу, орієнтація студента на досягнення вершин професіоналізму, його творчий саморозвиток повинні бути заплановані й реалізовані в процесі здобуття вищої педагогічної освіти та є передумовами розвитку творчої індивідуальності.

Беручи до уваги все вищезазначене, ми прийшли до висновку, що професійна культура майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти – це багаторівневе та інтегроване утворення, що містить у собі такі *компоненти*, як:

- *морально-етичний* (високий духовний розвиток особистості; її соціальні установки, ціннісні орієнтації, принципи та здатність до рефлексії);
- *мотиваційний* (особистісне ставлення майбутнього спеціаліста до обраної професії, визначення її місця у загальній структурі професій, визначення провідної мотивації у роботі вихователя – гуманне ставлення до дитини, віра в її сили та можливості);
- *пізнавальний* (активне ставлення до пізнавальної діяльності, намагання глибше проникнути у сутність професії педагога дошкільної освіти);
- *емоційно-вольовий* (висока зацікавленість та наполегливе бажання більше дізнатися про професію педагога дошкільної освіти, вольова спрямованість та стійка орієнтація на здійснення професійної діяльності у сфері дошкільної освіти);

- *інструментальний* (високий рівень загальної культури, життєвий досвід, наявність набутих у процесі навчання у ВНЗ знань, умінь та навичок професійної діяльності, професійна комунікативність);
- *особистісно-творчий* (високий рівень креативності, здатність до саморегуляції та саморозвитку, певним чином сформовані життєві стратегії, цілі, плани, проекти, навички життєтворчості як провідні характеристики творчої індивідуальності).

Отже, визначені нами компоненти професійної культури майбутніх педагогів дошкільної освіти вимагають постановки особливих завдань щодо підготовки педагогічних кадрів у системі сучасної вищої педагогічної освіти. Підготовка таких спеціалістів має базуватися на формуванні не лише професійної компетентності, а на побудові гуманістичного базису особистості майбутнього педагога дошкільної освіти, розвиток його творчої індивідуальності.

Обґрунтовуючи систему визначальних для розвитку індивідуальності властивостей, професор В.У. Кузьменко враховує такі положення: 1) життєтворчість як спосіб самопрограмування і творчого здійснення особистістю свого життя є унікальним надбанням людини як зрілої особистості; 2) перетворення життєвого світу здійснюється в міру поглиблення суб'єктності; 3) усвідомлений та цілеспрямований процес життєтворчості передбачає наявність «духу», активізацію здатності людини здійснювати саморегуляцію поведінки, самоаналіз і самоконтроль власних емоційних станів, а результатом саморегуляції є виховання волі, цілеспрямованості, організованості, вміння володіти собою, довільності поведінки [9].

Звідси витікає твердження, що гармонійний розвиток індивідуальності забезпечується процесами індивідуалізації та соціалізації, коли відбувається перехід від усвідомлення цінності власного образу «Я» до розуміння значущості образу «Ми». Тільки гармонійно розвинена індивідуальність здатна до побудови власного стилю життя, який буде

сприйматися не тільки самою особистістю, а й суспільством, з яким вона взаємодіє в різних сферах. Своєрідність процесу розвитку індивідуальності вимагає перебудови системи сучасної вищої освіти, її модернізацію, спрямовану на розробку ефективних технологій розвитку індивідуальності майбутнього фахівця [9].

Відтак, на нашу думку, покликанням людини, яка обрала професію вихователя закладу дошкільної освіти, має стати наполеглива праця над духовно-творчим світом, як власним, так і вихованців. Життєвий шлях підростаючої особистості залежить від того, які цінності будуть прищеплені їй педагогом і батьками, які орієнтири обиратимуться, які підходи будуть застосовані для того, щоб дитина усвідомила те, у чому полягає сенс її життя. На основі набутого у дитячі роки досвіду спілкування з оточуючим світом і людьми, закладених принципів, норм та правил поведінки, пережитих життєвих ситуацій, сформованого особистого ставлення до проблем та успіхів, у вихованців складається бачення майбутнього і свого місця в ньому. Тобто створюється життєвий сценарій підростаючої особистості, в якому провідна роль належить педагогу, який, у свою чергу, повинен мати оптимістичне налаштування, широкий світогляд, високий рівень самосвідомості та творчості, здатність вести за собою, допомагаючи вихованцям створювати самих себе, що має своє відображення у терміні «професійна культура».

Наше тлумачення професійної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти витікає із представлених вище психолого-педагогічних напрацювань і звучить наступним чином: *професійна культура майбутнього вихователя* – це наявність у педагога духовного багатства (високоморальних цінностей), яскраво вираженої творчої індивідуальності, готової та здатної до нововведень і перетворень; особливих особистісних якостей (гуманізму, любові до дітей, педагогічного оптимізму, толерантності, тактовності тощо); знань, умінь та

навичок педагогічної діяльності в галузі дошкільної освіти; зовнішньої естетичної привабливості.

Переконані, що в основі професійної культури майбутнього вихователя є його *творча індивідуальність*, важливими *критеріями* якої вважаємо: індивідуальний стиль діяльності, неповторність та самобутність, свободу творчості, суб'єктність, творче самовираження, прагнення до самоактуалізації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, висновуючи, зазначимо, що творча індивідуальність є невід'ємним компонентом та основою професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, а передумовами її розвитку повинні стати формування у студентів спеціальності дошкільної освіти потреби в самоактуалізації, мотивації особистісного і професійного зростання у процесі вивчення нормативних та вибіркових дисциплін, а також під час проходження різних видів педагогічної практики, і не менш важливим залишається, орієнтування майбутніх вихователів на певний ідеал педагога, який сповідує духовні цінності – любові, добра, справедливості.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці ефективних методик активізації творчих можливостей студентів спеціальності дошкільної освіти, необхідних для роботи з сучасними дошкільниками, спрямовані на створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини дошкільного віку на засадах компетентнісного підходу, закріпленого в оновленому базовому компонентні дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. Акмеология вчера, сегодня, завтра / К. Абульханова-Славская, А. Бодалев, А. Деркач, Н. Кузьмина, Л. Лаптев // Прикладная психология и психоанализ. – М., 1997. – № 1. – С. 1-26.
2. Акмеологический словарь [Электронный ресурс] / [Под общ. ред. А.А. Деркача]. – Режим доступа : <https://www.twirpx.com/file/450691/>
3. Ананьев Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. М.: Директ-Медиа, 2008. – 134 с.

4. Бегидова С.Н. Психологические детерминанты профессионального становления личности. [Электронный ресурс] / С.Н. Бегидова. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/akmeologicheskie-determinanty-professionalnogo-standovleniya-lichnosti>.
5. Бердяев Н.А. Смысл творчества. [Электронный ресурс] / Н.А. Бердяев. – Режим доступа : https://books.google.com.ua/books/about/Смысл_творчества.
6. Гіптерс З.В. Культурологічний словник-довідник / З.В. Гіптерс. — К. : ВД «Професіонал», 2006. — 328 с.
7. Деркач А.А. Методология и стратегия акмеологического исследования / А.А. Деркач, Г.С. Михайлов. — М. : МПА, 1998. — 148 с.
8. Кравченко А.И. Культурология : учебное пособие для вузов. 4-е изд. М. : Академический проект, Трикста, 2003. 496 с.
9. Кузьменко В.У. Развитие индивидуальности студента–психолога в процессе профессиональной подготовки. [Электронный ресурс] / В.У. Кузьменко. – Режим доступа : www.sociosphera.com/.
10. Мачинська Н. Деякі аспекти педагогічної акмеології / Н. Мачинська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2011. – № 3. – С.51-59.
11. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : автореф. дис. ... доктора педагогічних наук : 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / О.М. Отич. – К., 2009. – 47 с.
12. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Л.Н. Собчик. – СПб : Речь, 2005. – 624 с.
13. Шаланкина О. В. Ценностные детерминанты развития акмеологической культуры государственных служащих. [Электронный ресурс] / Ольга Валентиновна Шаланкина. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/tsennostnye-determinanty-razvitiya-akmeologicheskoi-kultury-gosudarstvennykh-sluzhashchikh>
14. Щербакова Т.Н. Психологическая компетентность учителя : акмеологический анализ : автореф. дис. ... доктора психологических наук : 19.00.13 «Психология развития. Акмеология» / Т.Н. Щербакова. – Ставрополь, 2006. – 40 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaya K. (1997) Akmeology yesterday, today, tomorrow / K. Abulkhanova-Slavskaya, A. Bodalev, A. Derkach, N. Kuzmina, L. Laptev // Applied Psychology and Psychoanalysis. – М., 1997. № 1. p. 1-26. [in Russian].
2. Acmeological dictionary [Electronic resource] (2004) / [Under total. ed. A.A. Derkacha]. - Access mode: <https://www.twirpx.com/file/450691/> [in Russian].
3. Ananiev B.G. (2008) Personality, subject of activity, individuality. М.: Direct Media, 2008. 134 p. [in Russian].
4. Begidova S.N. (2012) Psychological determinants of professional personality development. [Electronic resource] / S.N. Begidov. – Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/akmeologicheskie-determinanty-professionalnogo-standovleniya-lichnosti> [in Russian].
5. Berdiaev N.A. (2007) The meaning of creativity. [Electronic resource] / N.A. Berdiaev. – Access mode: <https://books.google.com.ua/books/about/Sense of creativity> [in Russian].
6. Gipters Z.V. (2006). Cultural Dictionary-Directory / Z.V. Gipters - К.: VD "Professional", 2006. 328 p. [in Ukrainian].
7. Derkach A.A. (1998) Methodology and strategy of acmeological research / A.A. Derkach, G.S. Mikhailov. – М.: МПА, 1998. 148 p. [in Russian].
8. Kravchenko A.I. (2003). Culturology: a textbook for high schools. 4th ed. М.: Academic project, Trikssta, 2003. 496 p. [in Russian].

9. Kuzmenko V.U. (2015) The development of the individuality of the student-psychologist in the process of professional training. [Electronic resource] / V.U. Kuzmenko. – Access mode: www.sociosphera.com/. [in Ukrainian].
10. Machinska N. (2011) Some Aspects of Pedagogical Acmeology / N. Machinska // Pedagogics and Psychology of Professionals. 2011. № 3. pp. 51-59. [in Ukrainian].
11. Otych O.M. (2009) Artistic at the system of development of creative work of the May teacher of professional education: abstract dissertation ... Doctors of Pedagogical Sciences: 13.00.04 – Theory and Methodology of Professionals / O.M. Otych. K., 2009. 47 p. [in Ukrainian].
12. Sobchik L.N. (2005) Psychology of individuality. Theory and practice of psychodiagnostics / L.N. Sobchik. SPb: Speech, 2005. 624 p. [in Russian].
13. Shalankina O. (2005) Century. Value determinants of the development of acmeological culture of civil servants. [Electronic resource] / Olga V. Shalankina. – Access mode: <http://www.dissercat.com/content/tsennostnye-determinanty-razvitiya-akmeologicheskoi-kultury-gosudarstvennykh-sluzhashchikh> [in Russian].
14. Shcherbakova T.N. (2006) Psychological competence of the teacher: acmeological analysis: abstract dissertation ... Doctor of Psychology: 19.00.13 “Developmental Psychology. Akmeology” / T.N. Shcherbakov. Stavropol, 2006. 40 p. [in Russian].

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	1
РОЗДІЛ І. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ СПРЯМУВАНЬ: РЕФЛЕКСІЇ СЬОГОДЕННЯ	5
Ганна Цветкова, Елліна Панасенко, Ірина Войтюк КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА».....	5
Олена Матвієнко ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ФОРМАТІ СУЧАСНИХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ.....	28
Ганна Беленька, Катерина Волинець ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ОРІЄНТИРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	46
Юлія Волинець, Надія Стаднік ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	64
Наталія Миськова ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	82
Марія Починкова ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ	

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
УКРАЇНІ.....102

Світлана Яланська, Ірина Когут РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ
ПРОЯВУ АГРЕСІЇ, ІНТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ЯК ПОКАЗНИК ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА.....120

Максим Роганов, Тамара Отрошко ВИКОРИСТАННЯ LMS -
СИСТЕМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....139

Олена Сас ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ
ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНО-СЕМІНАРСЬКИХ
ЗАНЯТЬ З ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН.....153

Раїса Шулигіна МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО
НАВЧАННЯ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ:
ПЕДАГОГІЧНА ТАКТИКА І СТРАТЕГІЯ.....169

Ірина Лисакова АНІМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ191

Любов Канішевська, Наталія Вишнівська ПІДГОТОВКА
ВИХОВАТЕЛІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИХОВАННЯ
МИЛОСЕРДЯ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....215

Ірина Воловенко МЕТАФОРА В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ЯК
ПОКАЗНИК ВИСОКОПРОФЕСІЙНОСТІ ПЕДАГОГА.....231

Наталія Андрущенко ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ
КОМПЕТЕНТОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ДОШКІЛЬНА ОСВІТА» В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ
ДИСЦИПЛІНИ «ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА».....247

РОЗДІЛ II. КОМПАРАТИВІСТИКА: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ
КРАЇН У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ.....264

Людмила Прийменко ІСТОРІЯ МЕДІАОСВІТИ КАНАДИ:
ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ....264

Лариса Зданевич СПЕЦИФІКА ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА АЗІАТСЬКО-
ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ.....279

Наталія Мельник, Софія Довбня ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ
ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.....309

Розділ III. ФЕНОМЕН ДИТИНСТВА ТА ВЗАЄМОДІЯ З
РОДИНОЮ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....335

Ольга Рейпольська, Вікторія Маршицька ПРОЕКТУВАННЯ
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНИКА.....335

Алла Чаговець, Марина Роганова, Ірина Апрелева КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ 4-6 РОКУ ЖИТТЯ.....358

Тамара Піроженко, Олена Хартман ЦІННІСТЬ ДИТИНСТВА В ПЕРІОД ЗМІНИ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ – ПОЧАТОК НАВЧАННЯ В ШКОЛІ....382

Людмила Смалиус, Наталія Шавровська ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....397

Оксана Бабакіна, Валентина Литвин ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЄЮ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА.....410

Тетяна Алексєєнко ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ВИКЛИКАХ РЕАЛІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....428

Людмила Гончар ГУМАННІ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІ ВЗАЄМИНИ: ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЇХ ФОРМУВАННЯ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛИ.....442

Розділ IV. ОСОБИСТІСТЬ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ.....460

Світлана Булавенко ПІДВИЩЕННЯ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ.....	460
Христина Шапаренко ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	478
Діана Дроздова ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	493
Світлана Репетій ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ.....	511
Вікторія Гальченко ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	529

CONTENT

PREFACE.....	3
SECTION I. PREPARATION OF FUTURE PEDAGOGES IN THE LIGHT OF EURO-INTEGRATION RELATIONS: REFLECTIONS OF THE PRESENTATION.....	5
Hanna Tsvietkova, Ellina Panasenko, Irina Voityuk CONCEPT PROFESSIONAL PREPARATION FOR SPECIALISTS MASTERS "PRESCHOOL EDUCATION".....	5
Olena Matviienko FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER PROFESSIONAL TRAINING IN THE FORMAT OF CONTEMPORARY MODERNIZATION IN EDUCATION.....	28
Ganna Bielienka, Kateryna Volynets DIAGNOSTICATION OF VALUABLE-SIGNIFICANT ORIENTERS OF FUTURE PEDAGOGES.....	46
Yulia Volynets, Nadiya Stadnik PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING LEADERSHIP QUALITIES OF THE FUTURE PEDAGOGUE IN THE CONDITIONS OF EURO INTEGRATION.....	64
Nataliia Myskova TECHNOLOGICAL ASPECTS OF FUTURE EDUCATORS' PREPARATION FOR IMPLEMENTATION OF THE OBJECTIVES OF EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	82

Mariia Pochynkova FORMING OF CRITICAL THINKING OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY SCHOOL IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE.....	102
Svetlana Yalanska, Iryna Kohut PROFESSIONAL PEDAGOGICAL APPROACHES TO YOUTH AGGRESSION IN INCLUSIVE-EDUCATION SETTINGS.....	120
Maksym Rohanov, Tamara Otroshko USING LMS FOR IMPROVING THE QUALITY OF LEARNING ACTIVITIES OF STUDENTS.....	139
Elena Sas PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE LEARNERS IN THE PROCESS OF PRACTICAL AND SEMINAR WORKSHOP FROM PROFESSIONALLY ORIENTED DISCIPLINES.....	153
Raisa Shulyhina MOTIVATION OF FUTURE EDUCATORS TO TRAINING IN THE UNIVERSITY EDUCATION: PEDAGOGICAL TACTICS AND STRATEGY FORMATION.....	169
Irina Lysakova ANIMATION ASPECTS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF MANAGERS OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY.....	191
Liubov Kanishevska, Natalia Vyshnivska TRAINING OF PEDAGOGUES OF BOARDING SCHOOLS FOR EDUCATION OF MERCY AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS.....	215

Iryna Volovenko METAPHORA IN THE PEDAGOGICAL DISCOURSE AS AN INDICATOR OF THE PEDAGOGUE OF HIGH PROFESSIONALITY.....231

Natalia Andrushchenko THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES IN STUDENTS SPECIALITY "PRESCHOOL EDUCATION" IN THE COURSE OF TEACHING THE DISCIPLINE "CHILDREN'S LITERATURE".....247

SECTION II. COMPARATIVE: EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES IN TRAINING OF PEDAGOGES.....264

Liudmila Priymenko THE HISTORY OF CANADIAN MEDIA EDUCATION: ORIGIN, FORMATION, DEVELOPMENT TRENDS.....264

Larysa Zdanevych SPECIFICITY AND REGIONAL PECULIARITIES OF THE FUTURE KINDERGARTENERS' PREPARATION TO PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE COUNTRIES OF WESTERN EUROPE AND ASIA-PACIFIC REGION.....279

Nataliia Melnyk, Sopfiia Dovbnia PRACTICAL-ORIENTED APPROACH IN PRESCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL EDUCATION IN UKRAINE AND WESTERN EUROPEAN COUNTRIES.....309

**SECTION III. PHENOMENON OF CHILDHOOD AND
INTERACTION WITH A FORMAL IN A MODERN
EDUCATIONAL SPACE.....335**

Olga Reypolskaya, Victoriya Marshicka EDUCATIONAL
DEVELOPMENT PROJECT OF PRESCHOOL EDUCATION FOR
INDIVIDUAL DEVELOPMENT OF AN EARLY PRESCHOOL...335

Alla Chagovets, Marina Roganova, Iryna Aprielieva CULTURAL AND
EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRE-SCHOOL INSTITUTION
AS THE BASIS FOR HARMONIOUS DEVELOPMENT OF
CHILDREN AGED 4 TO 6.....358

Tamara Pirozhenko, OlenaKhartman THE VALUE OF CHILDHOOD IN
THE PERIOD OF CHANGE OF THE SOCIAL SITUATION OF
DEVELOPMENT OF PRESCHOOL AGE CHILDREN -BEGINNING
OF SCHOOL EDUCATION.....382

Lyudmila Smalyus, Natalia Shavrovska FORMATION OF THE
NOTION OF CONSCIOUS PATERNITY BY MODERN YOUNG
PEOPLE.....397

Oksana Babakina, Valentyna Lytvyn TRAINING RESPONSIBLE
ATITUDE TO INTERACTION WITH PRIMARY
SCHOOLCHILDREN OF FUTURE PRIMARY SCHOOL
TEACHERS.....410

Tetiana Alieksieienko FEATURES OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL
SUPPLY OF CHILDREN FROM FAMILY DISABLED RESIDENTS IN
CHALLENGES OF REALITIES OF MODERN UKRAINE.....428

Ludmila Gonchar HUMANE PARENT-CHILD RELATIONSHIPS: PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THEIR FORMATION IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF THE SCHOOL.....	442
---	-----

SECTION IV. PERSONALITY IN THE INNOVATION SPACE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT460

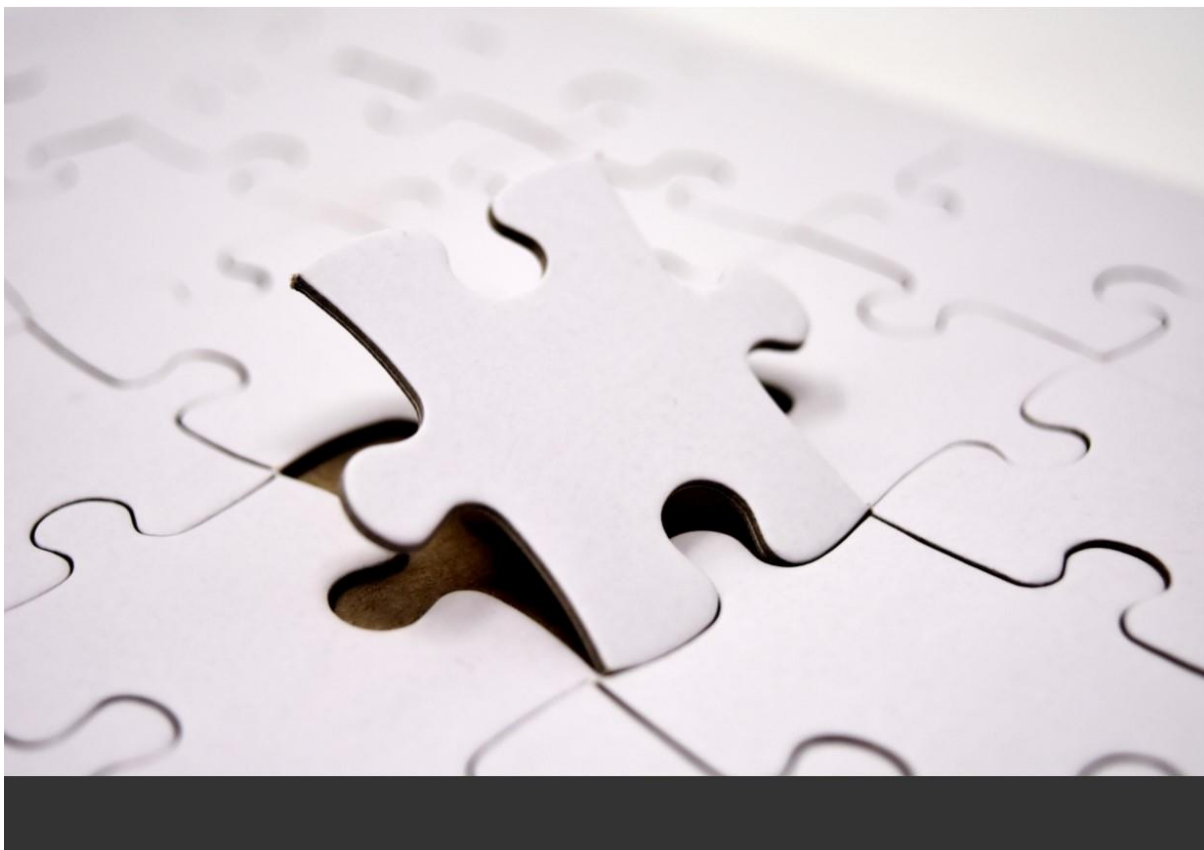
Svitlana Bulavenko INCREASING READINESS OF EDUCATIONAL INSTITUTION TEACHERS FOR INNOVATION IN STUDENT'S SOCIAL ACTIVITY FORMATION.....	460
--	-----

Christina Shaparenko THE APPLICATION OF THE PEDAGOGICAL TRAINING IN THE PROCESS OF PERSONAL SELF- DEVELOPMENT OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION TEACHERS.....	478
--	-----

Diana Drozdova PECULIARITIES OF THE APPLICATION OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE PROCESS OF FUTURE EDUCATORS' TRAINING.....	493
---	-----

Svitlana Repetiy SPIRITUAL DEVELOPMENT OF EDUCATOR'S PROFESSIONALITY AS NECESSARY CONDITION OF HIS PROFESSIONAL DEVELOPMENT.....	511
--	-----

Victoria Galchenko CREATIVE INDIVIDUALITY AS A BASIS OF PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE PEDAGOGES OF PRESCHOOL EDUCATION.....	529
--	-----

Edited by Tsvetkova Hanna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (SHEE "Donbas State Pedagogical University", Sloviansk, Ukraine).

Co-authors: Hanna Tsvietkova, Ellina Panasenکو, Irina Voityuk, Olena Matviienko, Ganna Bielienka, Kateryna Volynets, Yulia Volynets, Nadiya Stadnik, Nataliia Myskova, Mariia Pochynkova, Svetlana Yalanska, Iryna Kohut, Maksym Rohanov, Tamara Otroshko, Elena Sas, Raisa Shulyhina, Irina Lysakova, Liubov Kanishevskaya, Natalia Vyshnivska, Iryna Volovenko, Natalia Andrushchenko, Liudmila Priymenko, Larysa Zdaneych, Nataliia Melnyk, Sopiia Dovbnia, Victoriya Marshicka, Olga Reypotskaya, Alla Chagovets, Marina Roganova, Iryna Aprielieva, Tamara Pirozhenko, Olena Khartman, Lyudmila Smalyus, Natalia Shavrovskaya, Oksana Babakina, Valentyna Lytvyn, Tetiana Aliksieienko, Ludmila Gonchar, Svitlana Bulavenko, Christina Shaparenko, Diana Drozdova, Svitlana Repetiy, Victoria Galchenko.

The monograph contains four sections, each of which highlights the current pedagogical problem of modern pedagogical education: preparation of future teachers in the light of European integration goals; the experience of European countries in the training of teachers; the phenomenon of childhood and interaction with family in the modern educational space; personality in the innovative space of professional development. The publication is addressed to researchers, educators, teachers-practitioners, novice scientists and everyone who is indifferent to the problems of childhood, modern parenthood, the development of Ukraine's education in the time of its essential reformation, the transfer of educational priorities, changes in the educational paradigm, gradual adaptation to the requirements of modern society.

ISBN 978-3-946407-07-2

9 783946 407072

Inter
GING

www.intergingpublishing.wordpress.com